

International Marmara Social Sciences Congress (Spring 2021)

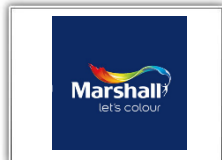
21 – 22 May 2021 KOCAELİ

PROCEEDINGS E-BOOK

Organizer

Sponsors

This congress proceedings book is published as an electronic format as e-book.

All rights reserved.

Editorial Board

Assoc. Prof.Dr. Öznur GÖKKAYA
Lect. İsmail KILIÇASLAN
Lect. Barış DEMİR
Lect. Mustafa OF

ISBN: 978-605-70762-1-2

Address Kocaeli Üniversitesi Rektörlüğü, Umuttepe Yerleşkesi Kocaeli,
TÜRKİYE
Phone +90 262 303 1000
E-mail info@imascon.com
Web www.imascon.com

All legal and ethical responsibility of the studies belongs to the authors. All rights reserved. The copyright of this proceedings book belongs to Kocaeli University. It may not be copied or reproduced without permission.

TABLE OF CONTENTS

BRIEFLY ABOUT	vii
IMASCON 2021 ORGANIZATION	viii
SCIENTIFIC COMMITTEE	ix
IMASCON 2021 INVITED SPEAKERS	xi
CONGRESS PROGRAMME	xii
ABSTRACTS AND POSTERS.....	1
IS THE CYPRUS RED SLIP WARE /CRSW IS ALSO THE LATE ROMAN D WARE?	2
EXAMINATION OF TRANSACTION COSTS IN COMMODITY EXCHANGES AND A CASE STUDY	3
TEACHER OPINIONS ABOUT THE CHALLENGES OF 8TH GRADE STUDENTS IN ALGEBRA LEARNING.....	4
INVESTIGATION OF MATHEMATICS TEACHERS' VIEWS ON THE TEACHING OF TRIANGLE'S CONSTRUCTION AND DRAWING PROCESSES	5
SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTİ İÇİ ULAŞIM SİSTEMLERİNİN HAYATA GEÇİRİLMESİNDE ULAŞIM ANA PLANLARININ ÖNEMİ	6
DEVELOPMENT PROCESS OF CRYPTOCURRENCIES AND THEIR EFFECTS ON ACCOUNTING SYSTEM.....	7
ANALITICAL POINT OF VIEW TO PROBLEMS AND SOLUTIONS EXPRESSED BY COMMODITY EXCHANGES IN AGRICULTURE AND INDUSTRY COUNCIL	8
LICENSED WAREHOUSING SYSTEM IN THE PERSPECTIVE OF ISTANBUL FINANCIAL CENTER AND POSSIBLE CONTRIBUTIONS OF THE MERCANTILE EXCHANGE TO THE TAWARRUQ MARKET BASED ON ELECTRONIC WAREHOUSE	9
FAİZ ORANLARININ VADE YAPISI; BORSA İSTANBUL, NELSON-SİEGEL DEKOMPOZİSYON, FİNANSAL PİYASALAR	10
TO THE EDUCATIONAL MANAGEMENT OF THE PARENT PROFILE INVESTIGATION OF ITS EFFECTS	11
CHALLENGES AND COPING STRATEGIES OF PUBLIC SCHOOL TEACHERS IN ONLINE EDUCATION DURING THE PANDEMIC	12
FACTORS IN GASTRONOMY TOURISM GIVING LOCAL FOODS A COMPETITIVE ADVANTAGE.....	13
INVESTIGATION OF THE EFFECT OF UNION EXPECTATIONS OF EDUCATION EMPLOYEES ON THEIR UNION COMMITMENT LEVELS DURING THE COVID-19 OUTBREAK PROCESS	14
THE RELATIONSHIP OF TEACHERS 'ATTITUDES ABOUT THE USE OF SMARTBOARD TO THE PERCEPTION OF COMPUTER AND INTERNET SELF-EFFICIENCY	15
EVALUATION ON THE EFFECT OF THE EAST MEDITERRANEAN CRISIS NON-RESOLUTION ON THE CYPRUS PROBLEM AFTER 2000.....	16
INVESTIGATION OF THE PERCEPTIONS OF SCHOOL MANAGERS ABOUT THE ROLES OF THE SCHOOL MANAGERS ON THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE TEACHERS DURING THE COVID-19 OUTBREAK PROCESS.....	17
ASSOCIATION OF SOUTHEAST ASIAN NATIONS (ASEAN) AND FACTORS AFFECTING ITS FORMATION	18
HENRIK IBSEN AS A "MODERN" DRAMATIST AGAINST MORALITY OF BOURGEOIS	19
CHINA'S LAOS POLICY UNDER THE ADMINISTRATION OF XI JINPING	20
EXAMINING THE LEGISLATIONS OF "APPLICATION AND RESEARCH CENTERS" CONDUCTING STUDIES IN THE FIELD OF MUSIC WITHIN UNIVERSITIES IN TURKEY	21

EASTERN MEDITERRANEAN GAS FORUM: A REGIONAL ALLIANCE INITIATIVE?	22
EXAMINATION OF THE WEB SITES OF "APPLICATION AND RESEARCH CENTERS" CONDUCTING STUDIES IN THE FIELD OF MUSIC WITHIN UNIVERSITIES IN TURKEY	23
CONFUSION UPON SPECIFIC TERMS AND THEIR DISTINCTIONS IN THE SCOPE: A LITERATURE REVIEW ON ELF, EFL, CBI, CLIL, EMI, ESP, EAP	24
THE EFFECT OF THE LULLABY TRADITION WHICH IS BELIEVED TO CHANGE THE DIALECT WITH THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY ON THE SOCIAL BEHAVIOR OF CHILDREN.....	25
PERCEPTIONS OF EFL TEACHERS ON THE IMPLEMENTATION OF CO-TEACHING PROGRAM IN LANGUAGE EDUCATION: A REVIEW OF THE LITERATURE	26
EXAMINATION OF THE THESES MADE IN THE LEARNING FIELD OF GEOMETRY AND MEASUREMENT BETWEEN 2012-2020	27
A DESCRIPTIVE CONTENT ANALYSIS OF PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE (PCK) STUDIES IN MATHEMATICS EDUCATION	28
INVESTIGATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS PHYSICAL ACTIVITY ACCORDING TO DIFFERENT VARIABLES DURING THE CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMIC PROCESS	29
RAWLS'S USE AND INTERPRETATION OF REFLECTIVE EQUILIBRIUM METHODOLOGY: AN INVESTIGATION INTO THE PRAGMATIC USEFULNESS OF CRITICAL THEORY.	30
CONTENT ANALYSIS OF STUDIES ON EDUCATION WHICH USE FUZZY LOGIC IN TURKEY	31
FUNCTION, OPERATION AND PROBLEMS OF COURTS OF APPEAL WITHIN ADMINISTRATIVE JURISDICTION..	32
CONTRIBUTION OF CITIZENSHIP EDUCATION TO THE DEVELOPMENT OF 7TH GRADE SYRIAN IMMIGRANT STUDENTS	33
MISCONCEPTIONS IN PRIMARY MATHEMATICS EDUCATION	34
THE EFFECT OF LIFELONG LEARNING ON INFORMATION LITERACY AND INNOVATIVE BEHAVIOR: A RESEARCH ON UNIVERSITY ADMINISTRATIVE STAFF	35
THE EFFECTS OF PANDEMIC ON LABOUR MARKET: KOSOVO CASE.....	36
THE EFFECT OF MATERIAL USE ON ANXIETY AND ITS RELATIONSHIP WITH MATH SUCCESS.....	37
FULL PAPERS	38
AZERBAIJAN TÜRKÇESİ VE TÜRKMEN TÜRKÇESİNDEKİ PSİKOLOJİK OLAYLARI ANLATAN FİİLLERİN ANLAM ÖZELLİKLERİ.....	39
THE ROLE OF DIGITAL MARKETING DURING COVID-19 PANDEMIC: A REVOLUTION TO DIGITALIZATION	47
DİJİTAL PLATFORMLARIN YÜKSELİŞİ VE NETFLIX ANALİZİ	54
ÖĞRETMEN ZİHNİYETİ VE ÖZNEL İYİ OLUŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: SINIF ÖĞRETMENLERİ ÖRNEĞİ	61
BALKAN SAVAŞLARINDA TÜRK ASKERİ HAVACILIĞI VE GERÇEKLEŞTİRİLEN HAVA HAREKATI.....	68
YAPAY ZEKA EKSENLİ İSTİHDAM RİSKİ VE ÇÖZÜM ÖNERİSİ: EVRENSEL TEMEL GELİR ÜZERİNE BİR İNCELEME	84
DÜŞÜNME STİLLERİ VE ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİNE GENEL BAKIŞ	92
ÜSTBİLİŞ: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ.....	101
COVID-19 SÜRECİNDE OKULLARDA ENTELEKTÜEL SERMAYE VE İNOVASYONUN EĞİTİM YÖNETİMİNE ETKİSİ	112
GASTRONOMİ TURİZMİ ÇERÇEVESİNDE TUNCELİ MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN İNCELENMESİ	119
DOĞU AKDENİZ KRİZİNİN KIBRIS SORUNUNA ETKİLERİ	128
COVID-19 KRİZİNİN NEOLİBERAL AÇIDAN EKONOMİ POLİTİĞE ETKİLERİ.....	137

COVID-19 SALGINININ OY VERME HAKKINA VE SEÇİM SONUÇLARINA MUHTEMEL ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	145
KARS YÖRESİ GELENEKSEL MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	151
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BELİRSİZLİĞE KARŞI TAHAMMÜLSÜZLÜK DÜZEYLERİNİN PROAKTİF KARİYER DAVRANIŞLARI İLE İLİŞKİSİ.....	160
MARKALAŞMA SÜRECİNDE TOKAT KENTİNİN MARKA İMAJININ ARAŞTIRILMASI.....	164
TÜRKİYE'DE EMEĞE DAİR GÜVENCESİZLİKLERİN AKADEMİSYENLER VE EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRMESİ	171
ULUSLARARASI HUKUK VE DİPLOMATİK STATÜ; 1961 VE 1963 TARİHLİ VİYANA SÖZLEŞMELERİNİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ	182
UNIVERSITIES VERSUS RADICAL TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET (ALBANIAN CASE)	203
KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK İŞ STRESİNİ AZALTABİLİR Mİ?	210
İZMİR-ALİAĞA LİMANLARI VE TÜRK LOJİSTİK SEKTÖRÜNE KATKILARI	215
İKİ MÜTTEFİK ÜLKENİN DÖNGÜSEL İLİŞKİSİ: TÜRKİYE-ABD	218
KENTİ DENEYİMLEME ARACI OLARAK YÜRÜYÜŞ: TOKAT İLİ ÇAY SOKAĞI ÖRNEĞİ	225
ÖRGÜTLERDE SOSYAL KAYTARMA DAVRANIŞLARININ ÖNCÜLLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK SİSTEMATİK BİR İNCELEME: ULUSAL VE ULUSLARARASI LİTERATÜR KARŞILAŞTIRILMASI	233
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE YÜRÜTME FONKSİYONUNUN YASAMA VE YARGI İLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	245
1980 DARBESİ SONRASI TÜRK İSLAM SENTEZİNİN RESMİ İDEOLOJİ HALİNE GELMESİ.....	252
REVIEW OF LANGUAGE AND LEARNING THEORIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	258
MUSİKİ MUALLİM MEKTEBİNDEN GÜNÜMÜZE “ARMONİ – KONTRPUAN” VE “PIYANO İLE EŞLİKLİ ÇALMA” DERSLERİNİN SÜRELERİNİN İNCELENMESİ	262
İNTERNET’İN MİLLİ GÜVENLİĞİ: HABER SİTELERİNE ERİŞİMİN ENGELLENMESİ	271
FİLMLELERLE COĞRAFYAYI OKUMAK AFETLER COĞRAFYASI AÇISINDAN BİR ÖRNEK: YARINDAN SONRA (2004)	279
AYAKKABI KULLANIMINDA MARKA LOGOLARININ VE SEMBOLLERİNİN KADIN TÜKETİCİLER ÜZERİNDE ETKİSİ	283
KADINLARIN AYAKKABI SATIN ALMA DAVRANIŞLARINDA RENKLERİN ETKİSİ.....	296
AFGANİSTAN’DA TALİBAN YÖNETİMİ(1994-2001)	308
ONLINE SHOPPING BEHAVIOR:AN EMPIRICAL STUDY ON YEMENI STUDENTS IN TURKEY (KOCAELİ &SAKARYA)	321
WORLD ENGLISHES AND LANGUAGE EDUCATION: REVIEW OF THE LITERATURE	331
HAVALİMANLARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR ENERJİ YÖNETİMİ KAPSAMINDA GÜNEŞ ENERJİSİNİN KULLANIMI	336
SOVYETLER TARAFINDAN AFGANİSTAN İŞGALI	342
YETENEK YÖNETİMİNİN İŞ VE İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ.....	353
KURUMSALLAŞMANIN İŞ VE İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ	358
HUKUKA SOSYOLOJİK YAKLAŞIM: MAX WEBER VE EUGEN EHRlich KARŞILAŞTIRMASI	363
HIGH SCHOOL STUDENTS’ PERCEPTIONS OF SCHOOL-BASED TESTING IN TURKEY	368

KIRIKKALE İLİ KESKİN İLÇESİ YER ADLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	373
FAZLULLAH B. RUZBİHAN HUNCİ’NİN HAYATI, ESERLERİ, TARİHÇİLİĞİ VE METODU.....	377
TEKRAR SATIN ALMA NİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: AVM YİYECEK ALANINDA BİR RESTORAN ÜZERİNE DURUM ÇALIŞMASI	387
BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLER: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ	396
MESLEKİ FAALİYETTE İŞ (KURUMSAL) ETİĞİNİN ÖNEMİ.....	403

BRIEFLY ABOUT

International Marmara Science Congress was held between 21-22 May 2021 by Kocaeli University and Derince Municipality. The congress aims to bring together researchers whose working on interdisciplinary subjects in science and social sciences and also to establish an effective communication platform between them. In congress;

In Social Sciences; Anthropology, Archeology, Asian History, European Union, Banking and Insurance, Western Languages and Literature, Human and Economic Geography, Information and Document Management, Computer Education Technologies Education, Geography, Contemporary Turkish Dialects and Literature, Contemporary World History, Child Development, Linguistics , Religious Culture and Moral Education, Educational Sciences, Econometrics, History of Ancient Anatolia, History of Ancient Asia, Ethnoculture, Philosophy, Finance, Journalism and Media Studies, Developmental Psychology, Visual Communication Design, Fine Arts, Public Relations, Law, Economic Thought , Economics, Economic History, Theology, Communication Studies, Business, Women's Studies, Public Administration, Librarianship, Finance, Architecture, Accounting, History of Muslim Turkish States and Societies, Museum Studies, Music, Organization, Secondary Science and Mathematics Education, Secondary Education Social Alanlar Egitimi, Ottoman Institutions and Civilization, Special Education, Paleoanthropology, Marketing, Psychology, Guidance and Psychological Counseling, Advertising, Painting, Health Sciences, Art and Art Education, Cinema-TV, Political Thoughts, Political Life and Institutions, Political Science, Social Work, Social Policy, Sociology, Sport Science and Education, Fisheries Policies and Employment, History, Basic Education, Tourism, History of Turkish and Islamic Thought, Turkish Islamic Art, International Trade, International Economics, International Relations, Foreign Language Education, Local Governments, Administration, Higher Education Studies

The language of the congress is English or Turkish, and all full papers and abstracts submitted for publication in the congress on current issues have been evaluated by at least two referees by the blind reviewing method. 80 papers, abstracts and posters were accepted for oral presentation and publication as a result of peer review. We would like to thank all the researchers who have shown interest in the Congress..

IMASCON 2021 ORGANIZATION

IMASCON 2021, organized by Kocaeli University (KOÜ) and Derince Municipality and also sponsored by Kocaeli Metropolitan Municipality, Kartepe Municipality, Körfez Municipality, Gölcük Municipality and East Marmara Development Agency.

Imascon 2021 General Chair

Öznur GÖKKAYA (KOÜ)

Organizing Committee

Eda BEZHANI (Aleksander Moisiu Durres University, Albania)

Flora MERKO (Aleksander Moisiu Durres University, Albania)

Lyudmyla SYMOCHKO (Uzhhorod National University, Ukraine)

Luis M. F. ROSEIRO (ISEC, Portuga)

Hysen MANKOLI (Health and Environment, USA)

Reyhan DADASH (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Azerbaycan)

Violeta NEZA (Aleksander Moisiu Durres University, Albania)

Daniela LIKA (Aleksander Moisiu Durres University, Albania)

Fernando Domingues MOITA (ISEC, Portuga)

Şükrü DURSUN (Konya Teknik Ü)

Arif ÖZKAN (Kocaeli Ü)

Serdar BİROĞUL (Düzce Ü)

Ömer GÜNGÖR (Kocaeli Ü)

Mustafa OF (Kocaeli Ü)

Barış DEMİR (Kocaeli Ü)

İsmail KILIÇASLAN (Kocaeli Ü)

Kazım KAHRAMAN (Kocaeli Ü)

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Ahmet Küçük, Kocaeli University

Prof. Dr. Alaeddin Bobat, Kocaeli University

Prof. Dr. Durmuş Kaya, Kocaeli University

Prof. Dr. Engin Özdemir, Kocaeli University

Prof. Dr. Fatma Çanka Kılıç, Kocaeli University

Prof. Dr. C. Gazi Uçkun, Kocaeli University

Prof. Dr. Hanefi Bayraktar, Bayburt University

Prof. Dr. Hasan Latif, Kocaeli University

Prof. Dr. Hristo Ivanov Katrandzhiev, Marketing and Strategic Planning, University of National and World Economy, Bulgaria

Prof. Dr. Hysen Mankolli, Editor of IJEES, Health and Environment Association, U.S.A.

Prof. Dr. İlyas Uygur, Düzce University

Prof. Dr. Juan Carlos, Roca University Of Huelva, Spain

Prof. Dr. Kadri Süleyman Yiğit, Kocaeli University

Prof. Dr. Luis M. F. Roseiro, ISEC

Prof. Dr. Maan T. J. MAAROOF, Mousul University, Iraq

Prof. Dr. Mahmut Durmuş, Gebze Teknik University

Prof. Dr. Mehmet Demirtaş, Bitlis Eren University

Prof. Dr. Melda Yardımoğlu Yılmaz, Kocaeli University

Prof. Dr. Mustafa Yaşar, Karabük University

Prof. Dr. Nardane Yusifova, Azerbaijan Milli ilimler Akademisi, Milli Tarih Müzesi

Prof. Dr. Novo Palakalovic, Faculty of Economics, University of East Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Prof. Dr. Olena Demyanyuk, Institute of Agroecology and Environmental Management, Ukraine

Prof. Dr. Orhan Gezici, Ömer Halis Demir University

Prof. Dr. Osman Taylan, King Abdulaziz University, Saudi Arabia

Prof. Dr. Resul Kara, Düzce University

Prof. Dr. Sibel Zor, Kocaeli University

Prof. Dr. Şükrü Dursun, Konya Teknik University

Prof. Dr. Tamara Milenkovic Kerkovic, Faculty of Economics, University of Nis, Serbia

Assoc. Prof. Dr. Azeta Tartaraj, Aleksander Moisiu Durres University, Albania

Assoc. Prof. Dr. Flora Merko, Aleksander Moisiu Durres University, Albania

Assoc. Prof. Dr. Eda Bezhani, Aleksander Moisiu Durres University, Albania

Assoc. Prof. Dr. Brunela Trebicka, Aleksander Moisiu Durres University, Albania

Assoc. Prof. Dr. Etem Yeşilyurt, Akdeniz University

Assoc. Prof. Dr. Lyudmyla Symochko, Uzhhorod National University, Ukraine

Assoc. Prof. Dr. Nagip Skenderi, Faculty of Economy, University of Prishtina, Kosovo

Assoc. Prof. Dr. Natalya Gudkova, The State Ecological Academy, Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine

Assoc. Prof. Dr. Seher Uçkun, Kocaeli University

Assoc. Prof. Dr. Ylber Aliu, AAB College, Public Administration Faculty, Kosovo

Assoc. Prof. Dr. Yoshito Ando, Kyushu Institute of Technology

Assoc. Prof. Dr. Arif Özkan, Kocaeli University

Assoc. Prof. Dr. Ayşe GÜNSEL, Kocaeli University

Assoc. Prof. Dr. Erdinç Doğanç, Kocaeli University

Assoc. Prof. Dr. Fatih Koç, Kocaeli University

Assoc. Prof. Dr. Halil Atmaca, Artro Klinik

Assoc. Prof. Dr. Hasan Kaya, Kocaeli University

Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Dikme, İstanbul Gelişim University

Assoc. Prof. Dr. Samad Rahimi Aghdam, Tabriz University

Assoc. Prof. Dr. Selda Uca, Kocaeli University

Assoc. Prof. Dr. Sinan Aydın, Kocaeli University

Assoc. Prof. Dr. Şükran Güzin Ilıcak Aydınalp, İstanbul Gelişim University

Assist. Prof. Dr. Mazin Nazar Fadhel, College of Environmental Science and Technology Mosul university, Musul, IRAQ

Assist. Prof. Dr. Mehlika Kocabaş Akay, Kocaeli University

Assist. Prof. Dr. A. Arzu Arı Bural, Kocaeli University

Assist. Prof. Dr. Aslihan Kuyumcu Vardar, Düzce University

Assist. Prof. Dr. Fatih Sevgi, Selçuk University

Assist. Prof. Dr. Oğuz Polatel Kocaeli University

Assist. Prof. Dr. Larissa Shragina, Odessa I. I.
Mechnikov University

Assist. Prof. Dr. Seyil Najımudınova, Kırgızistan
Türkiye Manas University

Assist. Prof. Dr. Vetan Tümen, Bitlis Eren University

Assist. Prof. Dr. Vystavkina Daria, Odessa I. I.
Mechnikov University

Phd. Alba Ramallari, Economics Department Faculty
of Bussines “Aleksandër Moisiu” University Durrës,
Albania

Phd. Alma Zisi, Economics Department Faculty of
Bussines “Aleksandër Moisiu” University Durrës,
Albania

PhD. Blerina Vrenozi, Tirana University, Albania

PhD. Mirela Alushllari, University of Albania,
Albania

PhD. Jonida Gashi, Aleksander Moisiu Durres
University, Albania

PhD. Olta Nexhipi, “Aleksandër Moisiu” University
Durrës, Albania

PhD. Ömer Güngör, Kocaeli University

PhD. Sonila Zerelli, Aleksander Moisiu Durres
University, Albania

PhD. Violeta Neza, Aleksander Moisiu Durres
University, Albania

PhD. Cand. Ariola Harizi, Aleksander Moisiu Durres
University, Albania

PhD. Saeid Shojaei, University of Tabriz ·
Department of Electronics and Photonics

PhD. Ada Aliaj, “Aleksandër Moisiu” University
Durrës, Albania

PhD. Moses M. Solomon, King Fahd University of
Petroleum and Minerals

PhD. Emma Gurashi Nikolaoy, University Of Patras,
Greece

PhD. Hisham M. Alidrisi, King Abdulaziz University,
Saudi Arabia

PhD. Thawee Numsakulwong, Rajamangala
University of Technology Isan, Tayland

PhD. Reyhan Dadash, Azərbaycan Devlet Pedagoji
Üniversitesi, Azərbaycan

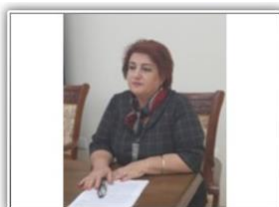
Lect. Barış Demir, Kocaeli University

Lect. Daniela Lika, Aleksander Moisiu Durres
University, Albania

IMASCON 2021 INVITED SPEAKERS

Prof. Dr. Tamara Milenkovic Kerkovic, University of Nis, Serbia

Prof. Dr. Nardane Yusifova, Azerbaijan National Academy of Sciences

Assoc. Prof. Dr. Azeta Tartaraj, Aleksander Moisiu University Durrës, Albania

Prof. Dr. Tom Gillpatrick, Portland State University, U.S.A.

Prof. Dr. Luis Roseiro, Instituto Politécnico de Coimbra, Portugal

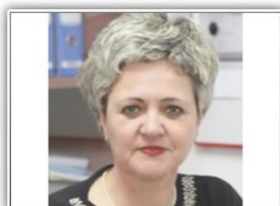
Prof. Dr. Hosam Bayoumi Hamuda, Obuda University, Hungary

Prof. Dr. Hüseyin Toros, Istanbul Technical University

Prof. Dr. Hanefi Bayraktar, Bayburt University

Assoc. Prof. Dr. Flora Merko, Aleksander Moisiu University Durrës, Albania

Assoc. Prof., Dr. Lyudmyla Symochko, Uzhhorod National University, Ukraine

Assoc. Prof. Dr. Ylber Aliu, AAB College, Kosovo

Assoc., Prof. Dr. Mehboob Nagarbawdi, Aki's Poona College Of Arts, Science & Commerce, India

Assoc. Prof. Dr. Murzakmatov Amanbek Kamyrovich, Osh State University, Kyrgyzstan

Assist. Prof. Dr. Reyhan Dadas, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Dr. Vandana Garg, M.Sc Maths, M.phil Maths, P.hd Maths is currently teaching in Defence Career Analyst- DCA Mohali and RV Institute, India

Dr. Reena Patil M.A. (English, Hindi, Sanskrit) M.Ed. (Ph.D. in Education) Gyanodaya Mahavidhyalaya, Indore, Madhya Pradesh, Devi Ahilya University, India

CONGRESS PROGRAMME

21 MAY FRIDAY 2021		
The Start of Registration Process		
AÇILIŞ KONUŞMALARI - OPENING SPEECHES 10:00 / 11:00 - İstiklal Marşı ve Saygı Duruşu / National Anthem and Moment of Silence - Derince Belediyesi Tanıtım Filmi / Short Film of Municipality Derince - Kocaeli Üniversitesi Tanıtım Filmi / Short Film of Kocaeli University - Doç. Dr. Öznur GÖKKAYA, <i>Kongre Başkanı, President of Imascon Congress</i> - Zeki Aygün, <i>Derince Belediye Başkanı, Mayor of Derince</i> - Prof. Dr. Mehmet YILDIRIM, <i>Kocaeli Üniversitesi Teknoloji Fakültesi Dekanı, Dean of Technology Faculty of Kocaeli University</i>		
IMASCON PANEL I – COVID'LE YAŞAMAK / LIFE WITH COVID 14:00 / 15:00 - Prof. Dr. Tamara Milenkovic Kerkovic, University of Nis, Serbia - Prof. Dr. Nardane Yusifova, Azerbaijan National Academy of Sciences - Prof. Dr. Azeta Tartaraj, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania - Prof. Dr. Hosam Bayoumi Hamuda, Obuda University, Hungary - Prof. Dr. Luis Roseiro, Instituto Politécnico de Coimbra, Portugal - Prof. Dr. Hüseyin Toros, İstanbul Technical University - Prof. Dr. Hanefi Bayraktar, Bayburt University - Assoc. Prof. Dr. Flora Merko, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania		
IMASCON PANEL II COVID'LE YAŞAMAK / LIFE WITH COVID – 16:30 / 17:30 - Prof. Dr. Tom Gillpatrick, Portland State University, U.S.A. - Prof. Dr. Hosam Bayoumi Hamuda, Obuda University, Hungary - Assoc. Prof., Dr. Lyudmyla Symochko, Uzhhorod National University, Ukraine - Assoc. Prof. Dr. Ylber Aliu, AAB College, Kosovo - Assoc., Prof. Dr. Mehboob Nagarbawdi, Aki's Poona College Of Arts, Science & Commerce, India - Assoc. Prof. Dr. Murzakmatov Amanbek Kamyatovich, Osh State University, Kyrgyzstan - Dr. Vandana Garg, DCA Mohali and RV Institute, India - Dr. Reena Patil M.A., Devi Ahilya University, India		
ORAL PRESENTATIONS		21 MAY 2021 FRIDAY
21 MAY 2021	SESSION 1	Time 14:00 – 15:15
IMASCON SESSION 1.1 / 14:00 – 15:15	Hall : 1	21 MAY 2021
Remote Access Link:		
SESSION CHAIR : Assoc.Prof. Dr. Etem Yeşilyurt		
Abdullah İsmail Şimşek	TEACHER MINDSET AND SUBJECTIVE WELLBEING: PRIMARY TEACHERS SAMPLE	
Assoc.Prof. Dr. Etem Yeşilyurt	OVERVIEW OF THINKING STYLES AND LEARNING-TEACHING PROCESS	
Elmas Burcu Karataş	INNOVATION IN SCHOOLS AND THE EFFECT OF INTELLECTUAL CAPITAL ON EDUCATIONAL MANAGEMENT IN THE COVID-19 PROCESS	
Özge Akgül Uğur	ÖĞRETMENLERİN GÖZÜNDEN UZAKTAN EĞİTİME HIZLI GEÇİŞ	
Hüseyin Salık	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF UNION EXPECTATIONS OF EDUCATION EMPLOYEES ON	

	THEIR UNION COMMITMENT LEVELS DURING THE COVID-19 OUTBREAK PROCESS
Büşra Nur Nerse	PREPARATION STUDIES OF CLASSROOM ACTIVITIES ENRICHED WITH WEB 2.0 TOOLS WITH USING THE PROBLEM-BASED LEARNING APPROACH IN THE ONLINE EDUCATION PROCESS
IMASCON SESSION 1.2 / 14:00 – 15:15	Hall : 2 21 MAY 2021
Remote Access Link:	
SESSION CHAIR : Assist.Prof.Dr. Süleyman TEMİZ	
Hatice Yerlikaya	EVALUATION ON THE EFFECT OF THE EAST MEDITERRANEAN CRISIS NON-RESOLUTION ON THE CYPRUS PROBLEM AFTER 2000
Hacı Mehmet Boyraz	EASTERN MEDITERRANEAN GAS FORUM: A REGIONAL ALLIANCE INITIATIVE?
Ahmet Burhan Akkoç	EVALUATION ON THE EFFECTS OF THE COVID-19 CRISIS ON THE NEOLIBERAL PERSPECTIVE TO THE ECONOMY POLICY
Assist.Prof.Dr. Süleyman Temiz	ASSOCIATION OF SOUTHEAST ASIAN NATIONS (ASEAN) AND FACTORS AFFECTING ITS FORMATION
Abdul Shafe Mubarez	OCCUPATION OF AFGHANISTAN BY THE RUSSIANS
IMASCON SESSION 1.3 / 14:00 – 15:15	Hall : 3 21 MAY 2021
Remote Access Link:	
SESSION CHAIR : Assist.Prof.Dr. A.Arzu ARI	
Betül Baydar Işık	A DESCRIPTIVE CONTENT ANALYSIS OF PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE (PCK) STUDIES IN MATHEMATICS EDUCATION
Tuğçe Ar	EXAMINATION OF THE THESES MADE IN THE LEARNING FIELD OF GEOMETRY AND MEASUREMENT BETWEEN 2012-2021
Aykut Çitci	CONTENT ANALYSIS OF STUDIES ON EDUCATION WHICH USE FUZZY LOGIC IN TURKEY
Kübra Özdemir Fincan	MISCONCEPTIONS IN PRIMARY MATHEMATICS EDUCATION
Dr. Hasan Bozkaya	CONTRIBUTION OF CITIZENSHIP EDUCATION TO THE DEVELOPMENT OF 7TH GRADE SYRIAN IMMIGRANT STUDENTS
Serkan Dinç	METHODOLOGICAL INVESTIGATION OF GRADUATE THESES AT THE SECONDARY SCHOOL LEVEL IN THE FIELDS OF DATA PROCESSING AND PROBABILITY LEARNING
Discussion	

ORAL PRESENTATIONS		
21 May 2021	SESSION 2	Time 15:30 – 16:45
IMASCON SESSION 2.1 / 15:30 – 16:45	Hall : 1	21 MAY 2021
Remote Access Link:		
SESSION CHAIR : Assoc.Prof.Dr.Floria Merko		
Esmeraldo Xhakolli	UNIVERSITIES VERSUS RADICAL TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET (ALBANIAN CASE)	
İbrahim Volkan Koparır	CIRCULAR RELATIONSHIP OF TWO ALLIED COUNTRIES: TURKEY-AMERICA	
Berivan Kaya	INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND RELATIONSHIPS BETWEEN ECONOMIC GROWTH: A LITERATURE REVIEW ON TURKISH ECONOMY	
Abdulmalek Noman Ahmed Farhan	ONLINE SHOPPING BEHAVIOR AN EMPIRICAL STUDY ON YEMENI STUDENTS IN TURKEY (KOCAELI &SAKARYA)	
Assist.Prof.Dr .Uğur Akkoç	FAİZ ORANLARININ VADE YAPISI VE HİSSE SENEDİ PİYASASI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÖRNEĞİNDE ZAMAN SERİSİ ANALİZİ	
IMASCON SESSION 2.2 / 15:30 – 16:45	Hall : 2	21 MAY 2021
Remote Access Link:		
SESSION CHAIR: Assist.Prof.Dr .Süleyman Temiz		
Assist.Prof.Dr .Süleyman Temiz	CHINA'S LAOS POLICY UNDER THE ADMINISTRATION OF XI JINPING	
Gazi Murat Peker	INTERNATIONAL LAW AND DIPLOMATIC STATUS; LEGAL FRAMEWORK OF THE VIENNA CONVENTIONS OF 1961 AND 1963	
Tahir Yıldız	FUNDAMENTALS OF AUTHORITY AND LEGITIMACY IN THE 16TH CENTURY OTTOMAN SIYASETNAMES	
Hussain Nasiri	TALIBAN RULE IN AFGHANISTAN (1994-2001)	
IMASCON SESSION 2.3 / 15:30 – 16:45	Hall : 3	21 MAY 2021
Remote Access Link:		
SESSION CHAIR : Assist.Prof.Dr. A.Arzu ARI		
Nalan Gül	TEACHER OPINIONS ABOUT THE CHALLENGES OF 8TH GRADE STUDENTS IN ALGEBRA LEARNING	
Fatma Kara	INVESTIGATION OF MATHEMATICS TEACHERS’ VIEWS ON THE TEACHING OF TRIANGLE’S CONSTRUCTION AND DRAWING PROCESSES	
Assist.Prof.Dr. Adem Yılmaz	THE EFFECT OF SCIENCE ACTIVITIES CONDUCTED WITH DESIGN-BASED RESEARCH APPLICATIONS ON 8th GRADE STUDENTS' THE 21st CENTURY SKILLS	
Betül Baydar Işık	A DESCRIPTIVE CONTENT ANALYSIS OF TECHNOLOGIC PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE (PCK) STUDIES IN MATHEMATICS EDUCATION	
Seren Büyükçam	A CONTENT ANALYSIS ON THE USE OF CARTOONS IN MATHEMATICS EDUCATION	
Esra Seda Parlak	THE EFFECT OF MATERIAL USE ON ANXIETY AND ITS RELATIONSHIP WITH MATH SUCCESS	
Discussion		

ORAL PRESENTATIONS		
21 May 2021	SESSION 3	Time 17:00 – 18:15
IMASCON SESSION 3.1 / 17:00 – 18:15	Hall : 1	21 MAY 2021
Remote Access Link:		
SESSION CHAIR : Assoc.Prof.Dr.Etem YEŞİLYURT		
Assoc.Prof.Dr. Etem Yeşilyurt	METACOGNITION: A CONCEPTUAL VIEW	
Şeyma Ersöz Kılınç	THE RELATIONSHIP OF TEACHERS 'ATTITUDES ABOUT THE USE OF SMARTBOARD TO THE PERCEPTION OF COMPUTER AND INTERNET SELF-EFFICIENCY	
Lec. Hacı Arif Doğanülkü	THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVELS OF INTOLERANCE OF UNCERTAINTY AND PROACTIVE CAREER BEHAVIORS IN UNIVERSITY STUDENTS	
Erol Önan	INVESTIGATION OF THE PERCEPTIONS OF SCHOOL MANAGERS ABOUT THE ROLES OF THE SCHOOL MANAGERS ON THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE TEACHERS DURING THE COVID-19 OUTBREAK PROCESS	
Yılmaz Başdemir	INVESTIGATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS PHYSICAL ACTIVITY ACCORDING TO DIFFERENT VARIABLES DURING THE CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMIC PROCESS	
IMASCON SESSION 3.2 / 17:00 – 18:15	Hall : 2	21 MAY 2021
Remote Access Link:		
SESSION CHAIR : Assoc.Prof.Dr. Doğan YÜKSEL		
Jeren Muhammetnurova	PERCEPTIONS OF EFL TEACHERS ON THE IMPLEMENTATION OF CO-TEACHING PROGRAM IN LANGUAGE EDUCATION: A REVIEW OF THE LITERATURE	
Sevilay Şahin Eroğlu	CONFUSION UPON SPECIFIC TERMS AND THEIR DISTINCTIONS IN THE SCOPE: A LITERATURE REVIEW ON ELF, EFL, CBI, CLIL, EMI, ESP, EAP	
Mustafa Günaydın	THE MEANING FEATURES OF VERBS DESCRIBING PSYCHOLOGICAL EVENTS IN AZERBAIJANI TURKISH AND TURKMEN TURKISH	
Jeren Muhammetnurova	REVIEW OF LANGUAGE AND LEARNING THEORIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	
Bahar Acar	HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS OF SCHOOL-BASED TESTING IN TURKEY	
Jeren Muhammetnurova	WORLD ENGLISHES AND LANGUAGE EDUCATION: REVIEW OF THE LITERATURE	

IMASCON SESSION 3.3 / 17:00 – 18:15		Hall : 3	21 MAY 2021
Remote Access Link:			
SESSION CHAIR : Lec.Dr. Leyla Şenol			
Şeyma Yıldız		HENRIK IBSEN AS A “MODERN” DRAMATIST AGAINST MORALITY OF BOURGEOIS	
Hamide Mehtap Veziroğlu		BRAND LOGO IN SHOE USE AND SYMBOLS ON EFFECTIVENESS ON CONSUMERS	
Esra Kaya		THE EFFECTS OF COLORS ON CONSUMER CHOICES IN SHOE PURCHASING	
Seren Koçak		IS THE CYPRUS RED SLIP WARE /CRSW IS ALSO THE LATE ROMAN D WARE?	
Savaş Yaylacı - Hüseyin Mertol		READING THE GEOGRAPHY WITH FILMS AN EXAMPLE IN TERMS OF DISASTERS GEOGRAPHY: THE DAY AFTER TOMORROW (2004)	
Discussion			
ORAL PRESENTATIONS			
21 May 2021	SESSION 4		Time 18:30 – 19:45
IMASCON SESSION 4.1 / 18:30 – 19:45		Hall : 1	21 MAY 2021
Remote Access Link:			
SESSION CHAIR : Assoc. Prof.Dr. Osman YALÇIN			
Assoc.Prof.Dr. Osman Yalçın		TURKISH MILITARY AVIATION AND AIR OPERATION IN THE BALKAN WARS	
Emine Gültekin		AN INVESTIGATION ON THE COMPARISON OF FUNDAMENTAL NEEDS OF HUMAN IN THE QUR'AN WITH MASLOW'S HIERARCHY OF NEEDS	
Bahadır Behrooz		STUDY OF THE LIFE, BOOKS AND METHOD OF HISTORIOGRAPHY OF FAZLULLAH B. RUZBIHAN KHUNJI.	
Raife Tekin		THE EDUCATIONAL MANAGEMENT OF THE PARENT PROFILE INVESTIGATION OF ITS EFFECTS	
Kübra Ülkü Üney		AN INVESTIGATION ON THE PLACE NAMES OF KESKIN DISTRICT OF KIRIKKALE PROVINCE	
22 MAY 2021 SATURDAY			
ORAL PRESENTATIONS			
22 May 2021	SESSION 5		Time 10.30 – 11:45
IMASCON SESSION 5.1 / 10:30 – 11:45		Hall : 1	22 MAY 2021
Remote Access Link:			
SESSION CHAIR : Prof.Dr. Hulusi DOĞAN			
Assist.Prof.Dr. Mehmet Fatih Acar		İZMİR-ALIAGA PORTS AND THEIR CONTRIBUTIONS TO THE TURKISH LOGISTICS SECTOR	
Celal Cem DENGİZ		A SOLUTION OFFER AGAINST THE EMPLOYMENT PROBLEM OF THE FUTURE: A REVIEW ON UNIVERSAL BASIC INCOME	
Lec. Dr. Ayşe Nihan Aribaş		THE RELATIONSHIP OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ENTREPRENEURSHIP: THE CASE OF HEALTHCARE VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS	
Assist.Prof.Dr. Osman Seray Özkan		MAY CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY REDUCE JOB STRESS?	
Assist.Prof.Dr. Yavuz Selim Düger		A SYSTEMATIC REVIEW TO DETERMINE THE ANTECEDENTS OF SOCIAL LOAFING BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS: A COMPARISON OF DOMESTIC AND INTERNATIONAL LITERATURE	

IMASCON SESSION 5.2 / 10:30 – 11:45		Hall : 2	22 MAY 2021
Remote Access Link:			
SESSION CHAIR : Assoc.Prof.Dr .Murzakmatov Amanbek			
Res. Assist. Gözde Genç	AN ASSESSMENT OF LABOR INSECURITY IN TERMS OF ACADEMICIANS AND DOMESTIC WORKERS IN TURKEY		
Ezgi Burcu Şatır	SOCIOLOGICAL APPROACH TO LAW: COMPARING MAX WEBER AND EUGEN EHRLICH		
Betül Çenteli	A SOCIOLOGICAL REVIEW OF THE ESTABLISHMENT GOALS OF BOARDING DISTRICT SCHOOLS AS AN EDUCATIONAL INSTITUTION AND THE PERCEPTION OF THEM BY THE PEOPLE OF THE REGION IN WHICH THEY WERE ESTABLISHED: THE EXAMPLE OF HALKAPINAR		
Lec Dr. Nizigiyimana Desire Louis	RAWLS'S USE AND INTERPRETATION OF REFLECTIVE EQUILIBRIUM METHODOLOGY: AN INVESTIGATION INTO THE PRAGMATIC USEFULNESS OF CRITICAL THEORY.		
Assoc.Prof.Dr .Murzakmatov Amanbek	THE IMPORTANCE OF ETIQUETTE IN PROFESSIONAL ACTIVITIES		
IMASCON SESSION 5.3. / 10:30 – 11:45		Hall : 3	22 MAY 2021
Remote Access Link:			
SESSION CHAIR : Lec. Dr. Fatih Güler			
Lec. Şeyda Betül Ekin	FUNCTION, OPERATION AND PROBLEMS OF COURTS OF APPEAL WITHIN ADMINISTRATIVE JURISDICTION		
Gürkan Kanat	AFTER THE 1980 COUP THE SYNTHESIS OF TURKISH ISLAM BECAME AN OFFICIAL IDEOLOGY		
Lec. Dr. Fatih Güler	EVALUATION OF THE POSSIBLE EFFECT OF THE COVID-19 OUTBREAK ON THE RIGHT TO VOTE AND ELECTION RESULTS		
Gürkan Kanat	AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP OF THE EXECUTIVE FUNCTION WITH THE LEGISLATIVE AND JURISDICTION IN THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM		
Hafez Alhammadeh Al Issa	CHALLENGES AND COPING STRATEGIES OF PUBLIC SCHOOL TEACHERS IN ONLINE EDUCATION DURING THE PANDEMIC		
Discussion			

ORAL PRESENTATIONS		
22 May 2021	SESSION 6	Time 12:00 – 13:15
IMASCON SESSION 6.1 / 12:00 – 13:15	Hall : 1	22 MAY 2021
Remote Access Link:		
SESSION CHAIR : Prof. Dr. Hulusi DOĞAN		
Prof.Dr. Hulusi Doğan	FACTORS IN GASTRONOMY TOURISM GIVING LOCAL FOODS A COMPETITIVE ADVANTAGE	
İbrahim Toğrul	INVESTIGATION OF TUNCELI CUISINE IN THE GASTRONOMY TOURISM CONTEXT	
Erzem Karaçor	EVALUATION OF TRADITIONAL CULINARY CULTURE OF KARS REGION IN TERMS OF GASTRONOMY TOURISM	
Yusuf Çetin - Hüseyin Mertol	INVESTIGATION OF THE BRAND IMAGE OF TOKAT CITY IN THE BRANDING PROCESS	
Nesibe İsak - Hüseyin Mertol	WALKING AS A TOOL OF EXPERIENCING THE URBAN: THE CASE OF THE ÇAY STREET IN TOKAT	
IMASCON SESSION 6.2 / 12:00 – 13:45	Hall : 2	22 MAY 2021
Remote Access Link:		
SESSION CHAIR : Assist.Prof.Dr. Kamuran Soylu		
Assist.Prof.Dr. Kamuran Soylu	DEVELOPMENT PROCESS OF CRYPTOCURRENCIES AND THEIR EFFECTS ON ACCOUNTING SYSTEM	
Abdullah Kılıçarslan	EXAMINATION OF TRANSACTION COSTS IN COMMODITY EXCHANGES AND A CASE STUDY	
Lec. Ümmühan Mutlu	THE EFFECT OF FINANCIAL RISK TOLERANCE, FINANCIAL LITERACY AND FINANCIAL ATTITUDE ON THE FINANCIAL BEHAVIOR OF INDIVIDUAL INVESTORS	
Lec. Demet Dağlı	USE OF SOLAR ENERGY WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE ENERGY MANAGEMENT AT AIRPORTS	
Erol Tuncay	THE EFFECT OF LIFELONG LEARNING ON INFORMATION LITERACY AND INNOVATIVE BEHAVIOR: A RESEARCH ON UNIVERSITY ADMINISTRATIVE STAFF	
Abdullah Kılıçarslan	ANALITICAL POINT OF VIEW TO PROBLEMS AND SOLUTIONS EXPRESSED BY COMMODITY EXCHANGES IN AGRICULTURE AND INDUSTRY COUNCIL	
Abdullah Kılıçarslan	LICENSED WAREHOUSING SYSTEM IN THE PERSPECTIVE OF ISTANBUL FINANCIAL CENTER AND POSSIBLE CONTRIBUTIONS OF THE MERCANTILE EXCHANGE TO THE TAWARRUQ MARKET BASED ON ELECTRONIC WAREHOUSE RECEIPTS	

IMASCON SESSION 6.3 / 12:00 – 13:15		Hall : 3		22 MAY 2021	
Remote Access Link:					
SESSION CHAIR : Lec. Ahmet Buğra Kalender					
Mohammad Karim Azimi		THE ROLE OF DIGITAL MARKETING DURING COVID-19 PANDEMIC: A REVOLUTION TO DIGITALIZATION			
Enes Seçilmiş		RISE OF DIGITAL PLATFORMS AND ANALYSIS OF NETFLIX			
Ahmet Buğra Kalender		NATIONAL SECURITY OF THE INTERNET: BLOCKING ACCESS TO NEWS SITES			
Şahnaz Civelek		JOURNALISM EDUCATION IN THE NEW MEDIA AGE: AN ANALYSIS OF SECONDARY EDUCATION CURRICULUM PROGRAMS			
Muhammed Alperen Uyanık		FACTORS AFFECTING THE INTENTION OF RE-PURCHASE INTENTION: A CASE STUDY ON A RESTAURANT IN THE SHOPPING MALL FOOD COURT			
ORAL PRESENTATIONS					
22 May 2021		Session 7		Time 13:30 – 14:45	
IMASCON SESSION 7.1 / 13:30 – 14:45		Hall : 1		22 MAY 2021	
Remote Access Link:					
SESSION CHAIR : Assoc. Prof.Dr .Bilgehan EREN					
Assoc. Prof.Dr .Bilgehan Eren		EXAMINING THE LEGISLATIONS OF "APPLICATION AND RESEARCH CENTERS" CONDUCTING STUDIES IN THE FIELD OF MUSIC WITHIN UNIVERSITIES IN TURKEY			
Ylber ALIU		THE EFFECTS OF PANDEMIC ON LABOUR MARKET: KOSOVO CASE			
Hüseyin Dinç		AN EXAMINATION OF "HARMONY - CONTRPOINT" AND "PLAYING PIANO WITH ACCOMPANIMENT" COURSES' DURATIONS FROM THE TIMES OF MUSIKI MUALLIM MEKTEBI TO THE PRESENT			
Emrullah Demir		THE EFFECT OF THE LULLABY TRADITION WHICH IS BELIEVED TO CHANGE THE DIALECT WITH THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY ON THE SOCIAL BEHAVIOR OF CHILDREN			
Assoc. Prof.Dr .Bilgehan Eren		EXAMINATION OF THE WEB SITES OF "APPLICATION AND RESEARCH CENTERS" CONDUCTING STUDIES IN THE FIELD OF MUSIC WITHIN UNIVERSITIES IN TURKEY			

IMASCON SESSION 7.2 / 13:30 – 14:45		Hall : 2	22 MAY 2021
Remote Access Link:			
SESSION CHAIR : Assoc. Prof.Dr. Fatih Akbulut			
Dr. Dursun Boz		EFFECT OF TALENT MANAGEMENT ON JOB AND BUSINESS PERFORMANCE	
Assoc. Prof. Dr. Fatih Akbulut		SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTİ İÇİ ULAŞIM SİSTEMLERİNİN HAYATA GEÇİRİLMESİNDE ULAŞIM ANA PLANLARININ ÖNEMİ	
Lec.Dr. Denada Lica		THE IMPACT OF COVID-19 ON FIRMS INTERNATIONALIZATION	
Dr. Dursun Boz		EFFECT OF INSTITUTIONALIZATION ON JOB AND BUSINESS PERFORMANCE	
Discussion			

ABSTRACTS AND POSTERS

IS THE CYPRUS RED SLIP WARE /CRSW IS ALSO THE LATE ROMAN D WARE?

Seren Koçak

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji
serenkocak.1991@gmail.com

Abstract

Waage identified a group of red slip ceramics among the ceramic repertoire of Antioch excavations as Late Roman D in 1948. The archaeological excavations carried out on the island of Cyprus defined very similar red slip Late Roman ceramics as Cyprus Red Slip Ware. Perge and Phrigya Hierapolis excavations also yielded red slip ceramics similar to those of Antioch. Moreover, the discovery of wasters and kilns of similar red slip ceramics in Pisidia Pednelissos demonstrated that red slip ceramics that Waage identified as Late Roman D were products of Anatolian potters. Characteristics of red slip ceramics of the Late Roman period are that the slip was of the diluted part of the clay used for the body and that it was well baked. The slip covering the surface fused with the fabric color. African Red Slip (ARS) ceramics have fabric with coarse-grained inclusions and colors of red or orange tones. There are over a hundred identified forms by Hayes. Phocaean Red Slip (PRS) ceramic was finer-grained than the ARS. The ceramic has brownish-red, purplish-red, or light maroon color fabric. There are 10 identified forms and subgroups by Hayes. PRS took over the market and replaced ARS at most of the East Mediterranean harbor towns from the 5th century to the 7th century. Sagalassos Red Slip (SRS) ceramic was first identified by Waelkens in 1987 after uncovering a large potter's quarter. The ceramic has reddish yellow and reddish-brown fabric. There are 14 forms and subgroups. The present study aims to introduce the red slip ceramics of the Late Roman period and to clarify the identification of the Late Roman D by pointing out the production place in Anatolia.

Keywords: Late Roman, Red Slip Ceramic, late Roman D, Cyprus Red Slip, Kilns

EXAMINATION OF TRANSACTION COSTS IN COMMODITY EXCHANGES AND A CASE STUDY

Abdullah Kılıçarslan

Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim enstitüsü, İşletme
abdullah.kilicarslan@ogrenci.karatay.edu.tr

Mustafa Çağrı Sucu

Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim enstitüsü, İşletme
mustafa.cagri.sucu@ogrenci.karatay.edu.tr

Abstract

This study is prepared to evaluate the transaction costs of market participants on commodity exchanges within commodity supply chain channels. It is discussed in the context of comparing the contribution of TURİB - which was established in accordance with the action plan for the development of markets and financial infrastructure within the scope of Istanbul Finance Center (IFC)- to market participants through transaction costs and the Commodity exchanges. In this respect, transaction costs are compared through a sample application and the results are evaluated together with the reasons for the market participants. Considering that Turkey wants to be an important actor in its region with qualified goods and services through IFC, transaction costs are strategic component of the Turkish Agricultural Sector. Thus, to keep transaction costs of the commodity exchanges at a level that will increase the level of market participation and make them contribute to the deepening of agricultural commodity markets is important. As a result of the study, it is evaluated that exchanges that provide services to market participants at appropriate transaction costs with an effective, transparent, integrated and reliable market infrastructure can make significant contributions to Istanbul Finance Center project at a national and international scale.

Keywords: İstanbul Financial Center, Turkish Mercantile Exchange, Commodity Exchange, Transaction Cost

TEACHER OPINIONS ABOUT THE CHALLENGES OF 8TH GRADE STUDENTS IN ALGEBRA LEARNING

Nalan GÜL

Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi
nalangul06@gmail.com

Menekşe Seden TAPAN BROUTIN

Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı
tapan@uludag.edu.tr

Hatice Kübra GÜLER SELEK

Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı
hkguler@uludag.edu.tr

Abstract

Algebra is one of the teaching fields that has an important place in mathematics and has become the language of mathematics. It has been accepted as a method for defining and solving the problem. For this reason, studies in the field of algebra gain importance. In this study, it was aimed to take teachers' opinions about the difficulties faced by 8th grade students in learning algebra. Case study design, one of the qualitative research method designs, was used in the study. The study was carried out with 10 primary school mathematics teachers working in different provinces in the second term of the 2020-2021 academic year, selected according to the appropriate sampling method. The data of the study were collected using the semi-structured interview technique. The interviews were recorded and then transcribed. The data were analyzed by content analysis method. The data are in the analysis stage and according to the first results obtained, the opinion that there are difficulties in learning due to the fact that the subject of algebra includes abstract concepts has come to the fore.

Keywords: Teaching algebra, teacher views, learning difficulties

INVESTIGATION OF MATHEMATICS TEACHERS' VIEWS ON THE TEACHING OF TRIANGLE'S CONSTRUCTION AND DRAWING PROCESSES

Fatma KARA

Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi
karaf0102@gmail.com

Menekşe Seden TAPAN BROUTIN

Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı
tapan@uludag.edu.tr

Hatice Kübra GÜLER SELEK

Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı
hkguler@uludag.edu.tr

Abstract

When the literature related to the sub-learning area of triangles in the 8th grade mathematics curriculum is analysed, it has been determined that there were problems in the realization of the acquisitions 'Constructs the median, bisector and height in a triangle' and 'Draws a triangle given the dimensions of a sufficient number of elements' in the classroom environment although geometric construction processes are included in the mathematics curriculum. In this context, in this study, it is aimed to reveal mathematics teachers' views on the teaching of these two acquisitions. Phenomenological study design, which is a qualitative research design, was preferred in order to investigate and reveal the views of teachers on the teaching of these two acquisitions in depth. This study was conducted with 6 mathematics teachers who were selected by purposeful sampling method. Participating teachers were working in secondary public schools in 2020-2021 academic year. In the selection of teachers, volunteering, attending the 8th grade class and having taught these acquisitions were used as criterion. The data in this study were collected using semi-structured interviews. Descriptive analysis method was used in analysing the data. The data were categorized with the concept definitions of elementary school mathematics teachers, the methods-techniques and materials they used, the time they used for the teaching of the acquisitions and the difficulties they encountered during the teaching of these acquisitions. Although the analysis process of the data continues, it was determined according to the first findings that the teaching methods mostly used by teachers were teaching by discovery, show and make technic; compass, ruler, textbook, paper and dynamic geometry software were preferred as teaching materials. It was determined that all of the time determined for these two acquisitions in the curriculum was actively used by the teachers. It was also determined that teachers encountered difficulties in teaching these two acquisitions due to the distance education process, crowded classes and the inadequacy of students in using compass and rulers.

Keywords: Triangle construction, triangle drawing, mathematics teaching, teachers' views

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTİ İÇİ ULAŞIM SİSTEMLERİNİN HAYATA GEÇİRİLMESİNDE ULAŞIM ANA PLANLARININ ÖNEMİ

Fatih Akbulut

Kocaeli Üniversitesi, İİbf, Kamu Yönetimi
mr.fatih@gmail.com

Abstract

Türkiye’deki pek çok kent maalesef son yıllara kadar hızlı ve çarpık bir şekilde kentleşmiştir. Bu durum tabii ki ulaşım altyapılarının da yetersiz ve plansız gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Yerel yönetimler ve ulusal hükümet geçmiş yıllarda yeterli hukuksal, idari, mali, teknik imkanlara sahip olamadığından bu yoğun nüfus hareketinin ihtiyaç duyduğu kentsel altyapıları sunamamıştır. Bu durum ilçelerimizdeki gecekondu bölgelerinden ve plansız sanayi alanlarından açıkça görülmektedir. Daha sonradan sanayi alanları ıslah planlarıyla ve kentsel dönüşüm yöntemleriyle buralar daha yaşanabilir alanlara dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Normal bireyler için olduğu kadar, dezavantajlı gruplar olarak tanımladığımız çocuklar, hastalar, yaşlılar, engelliler açısından da araçlara erişim, binme, inme tasarımlarının uygun bir şekilde yapılmış olması gerekmektedir. Pek çok engeli aşarak toplu taşıma araçlarına erişim sağlanmaya çalışıldığında bu araçları kullanmaya dönük talebin uzun soluklu devam edemeyeceği, halbuki toplam süreyi hesaba kattığımızda daha hızlı ve kolay olan özel otomobillerin talep edileceği aşikardır. Halbuki özel araç kullanımının sadece zorunlu hallerde tercih edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle sürdürülebilirlik ilkeleri kentsel gelişmeye yön vermeli ve ulaşım politikaları çevre duyarlılık kapsamında tasarlanmalıdır. Yoğun nüfuslu kentlerde karşı karşıya kalınan ulaşım problemlerinin çözümü uzun soluklu bir süreçtir bu nedenle çeşitli ülkelerde ve Türkiye’de 15-20 yıllık geleceği tasarlayan ulaşım ana planları (master planlar) hazırlanmaktadır. Mekânsal kullanım planlarıyla toplu taşıma sistemleri arasında bağlantıyı sağlayıp kentlerin ulaşım hizmetleri açısından gelecek vizyonu belirleyen bu kararların alınması sürdürülebilir ve dengeli kentlerin geliştirilmesi bakımından pek çok şehirde faydalanılan vazgeçilmez bir yöntem haline gelmiştir.

Keywords: Sürdürülebilir kalkınma, kentsel ulaşım, ulaşım ana planı

DEVELOPMENT PROCESS OF CRYPTOCURRENCIES AND THEIR EFFECTS ON ACCOUNTING SYSTEM

Kamuran Soylu

Kocaeli Üniversitesi, Ali Rıza Veziroğlu Myo, Muhasebe
ksoylu@kocaeli.edu.tr

Abstract

SUMMARY In the historical process, money was used to facilitate commercial transactions after the exchange in the commercial area. Money has gone through various phases in the historical process and various types and systems of money have been used. With the development of digital technologies, internet and e-commerce, cryptocurrencies have emerged. Cryptocurrencies are virtual currencies and used worldwide, not affiliated with any central authority, have no legal infrastructure, and are secured by blockchain and cryptographic systems. Cryptocurrencies are defined as digital entities that utilizes cryptography, peer-to-peer networking and public registration for the creation of new units, transactions and verify transactions without the intervention of any intermediary to secure cryptography. Bitcoin, the first cryptocurrency, was released in 2009 and then launched thousands more. Interest in these currencies has been increasing over the past decade. Although cryptocurrency is intended to function as a medium of exchange, it is traded as an investment vehicle consisting of a highly dynamic, rapidly growing speculative market. In parallel with the fact that businesses have started using cryptocurrencies, research has been conducted on how to register these cryptocurrencies in the accounting system and financial statements. Accounting and financial statement theory and practice are used based on national or international rules, principles and standards. In the current study, cryptocurrency was examined first, and cryptocurrency was accounted for and presented related to the financial statements by taking into account its alternative characteristics as money, securities, commodities and products.

Keywords: Keywords: cryptocurrency, bitcoin, blockchain, cryptocurrency accounting

ANALITICAL POINT OF VIEW TO PROBLEMS AND SOLUTIONS EXPRESSED BY COMMODITY EXCHANGES IN AGRICULTURE AND INDUSTRY COUNCIL

Hüseyin Ergun

Karatay Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İslam İktisadı ve Finans
huseyin.ergun@karatay.edu.tr

Abdullah Kılıçarslan

Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme
abdullah.kilicarslan@ogrenci.karatay.edu.tr

Abstract

This study is prepared to evaluate the problems and solution proposals expressed by the commodity exchanges at the Trade and Industry Council of Turkey. The subject is discussed in the context of the functions and roles of commodity exchanges by document analysis method. The problems and solution proposals expressed by the Commodity exchanges that provide services in accordance with the legislation they are subject to as part of their exchanges activities are expected to be aimed at agriculture and trade. In context with the paradigm shift in agricultural trades, the problems and solution proposals expressed by the Commodity exchanges, which are expected to provide market participants with innovative services and products, with the opportunity to manage their risks, seem unrelated to their areas of operation. Establishment of the oil and petroleum products exchange by district, establishment of an organized industrial zone, and transportation of natural gas to the district for service throughout the district, etc. the related issues expressed by the commodity exchanges, they are within the scope of the work of the chambers of industry and commerce. In essence, the fact that such approaches, which are seen as paradoxes in terms of commodity exchanges, are exhibited by exchanges due to the role of a non-governmental organization and different member structures makes it understandable the problems and solution proposals that are not relevant to the field of activity. It is thought that the development of the commodity exchange activities of the exchanges operating in 58 provinces and 55 districts across Turkey and the prioritization of problems and solution proposals to meet the expectations of market participants in trade and industry could contribute significantly to the exchanges in terms of sustainability and competitiveness.

Keywords: Commodity Exchange, Paradigm Shift, Sustainability, Competitiveness

LICENSED WAREHOUSING SYSTEM IN THE PERSPECTIVE OF ISTANBUL FINANCIAL CENTER AND POSSIBLE CONTRIBUTIONS OF THE MERCANTILE EXCHANGE TO THE TAWARRUQ MARKET BASED ON ELECTRONIC WAREHOUSE RECEIPTS

Abdullah Kılıçarslan

Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme
abdullah.kilicarslan@ogrenci.karatay.edu.tr

Ali Ödemiş

Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme
ali.odemis@ogrenci.karatay.edu.tr

Abstract

This study is prepared to evaluate the applicability of agricultural commodity based Tawarruq practices from Islamic finance instruments in Turkey and the evolution of secondary markets. The subject is discussed in the context of the contribution of the Licensed Warehousing System and Mercantile Exchange established in accordance with the action plan for the development of markets and financial infrastructure within the scope of the Istanbul Finance Center Project to the creation and diversification of the tawarruq market. The Islamic finance industry has been growing rapidly globally in recent years, offering alternative tools through interest-free modeling to meet demand from markets. An effective Licensed warehousing system will play an important role in the realization of agricultural commodity trade across the countries of the region through the Istanbul Finance Center. Turkish Mercantile Exchange was established in 2017 and commenced operations in the harvest in 2019. Mercantile Exchange, aims to ensure the purchase of agricultural products that are transformed into an electronic warehouse receipts in licensed warehouses, provide depth in the amount and volume of transactions, the establishment of real prices in the free market conditions, the stability of the price in the agricultural sector food safety, the creation of electronic product line transactions, as well as the realization of tawarruq transactions by showing electronic warehouse receipts as a base asset and other commodity exchange services. Islamic Consultative Councils, must cooperate with the Turkish Mercantile Exchange in regards to tawarruq based on both electronic warehouse receipts and electronic warehouse receipts as interest-free financial instruments. As a result of the study, it is evaluated that Turkish Mercantile Exchange activities, which can provide confidence to market participants through well-functioning licensed warehousing practices can play an important role in tawarruq transactions in accordance with Sharia rules and contribute to the development of the relevant market in a halal framework.

Keywords: Istanbul Finance Center, Mercantile Exchange, Licensed Warehouse, Electronic Warehouse Receipt, Tawarruq

FAİZ ORANLARININ VADE YAPISI; BORSA İSTANBUL, NELSON-SIEGEL DEKOMPOZİSYON, FİNANSAL PİYASALAR

UĞUR AKKOÇ

Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Ticaret ve Finans
uakkoc@pau.edu.tr

Abstract

The effects of monetary policy on financial markets have been an attractive area of interest for many years. The term structure of interest rates is considered one of the transmission mechanisms in this relationship since it contains important information regarding monetary policy trends and the future of many macroeconomic variables. While interest rates are divided into risk structure and term structure, the term structure of interest rates refers to the yield curve of financial assets. The yield curve both provides predictions for future economic activity and reflects market expectations. With the help of the decomposition methods frequently used in the literature, the term structure can be divided into level, slope, and curvature components. Although the relationship between the yield curve and macroeconomic and financial variables has been frequently examined in the literature, few studies directly model the relationship between the components of the term structure and the stock market. This study examines the dynamic and asymmetrical relationship between the term structure of interest rates and stock returns in Turkey's economy. For this purpose, the yield curve is derived from Treasury bonds and bills in the first step for the period, January 2010 and December 2020. Then, the relationships between the components of the yield curve derived using the Nelson-SiegelSvenson decomposition method, which is widely used in the literature, and the Borsa Istanbul index were analyzed by linear and non-linear VAR methods. The study deals with the relationship between the term structure of interest rates reflecting the conditions in money markets and the stock market with a dynamic and non-linear model for the first time. It can also be due to a new study for the literature of the Turkish economy. Specifying the effects of monetary policy on the stock market through the term structure enables monetary policymakers and financial market investors to suggest important policies for their choices.

Keywords: Term Structure of Interest Rates, Istanbul Stock Exchange, Nelson-Siegel Decomposition, Financial Markets

TO THE EDUCATIONAL MANAGEMENT OF THE PARENT PROFILE INVESTIGATION OF ITS EFFECTS

Barış KOYUNCU

Girne Amerikan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Enstitüsü Sosyal Bilimler, Eğitim
Yönetimi ve Denetimi (MA) Tezli Yüksek Lisans Programı
b.koyunc@auc.edu.tr

Raife TEKİN

Girne Amerikan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Enstitüsü Sosyal Bilimler, Eğitim
Yönetimi ve Denetimi (MA) Tezli Yüksek Lisans Programı
raife5tekin@gmail.com

Abstract

Sudden developments in the socio-economic culture of societies change the effects of knowledge on human beings, especially with the changes in technology and communication. Within the social structure of the society, the management of the schools is significantly affected in the social structure. Educational administrators can determine in which areas they will organize family education activities with the findings of the education support levels of parents. In this study, "Manager Interview Form" was prepared to be applied to administrators in the study, in which the effects of parents' profile on educational administration were examined. The Manager Interview Form was administered to fifty-five school administrators working in Ankara Gölbaşı District. The interviews were in the form of individual and group meetings. Heterogeneous data were obtained by applying the Interview Form to preschool, primary, secondary and high school principals, as well as schools in the city center and rural areas. It is observed that the parents are not more sensitive to the issues that are directly related to their students, and the parents are quite indifferent to the Parents' Association activities. Although the parents have sufficient internet access, it is seen from the studies that the school service, e-course module and e-school etc. remain indifferent. More data about the school, the resumes of the students, and similarly, the parents, the student and the school can be accessed. Clearly, data-based decisions should be essential, rather than intuitive, anecdotal or experience-based decisions in schools.

Keywords: Education and School, Transformation in Education, Education Management, Parent Profile

CHALLENGES AND COPING STRATEGIES OF PUBLIC SCHOOL TEACHERS IN ONLINE EDUCATION DURING THE PANDEMIC

Hafez ALHAMMADEH AL ISSA

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili Eğitimi
205273004@Kocaeli.Edu.Tr

Hazem KAIROUZ

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili Eğitimi
195273009@Kocaeli.Edu.Tr

Abstract

The Covid-19 pandemic has affected education in one way or another in almost all countries. Kuwait is one of these countries whose educational systems have suffered greatly because of the precautionary procedures taken by governments. Education at public schools in Kuwait was cancelled for the second semester of 2019-2020 for students of all grades except 12th graders who had a six-week online course in August and September 2020. Furthermore, education has started online for the current academic year and will continue online until the end of the year. Being one of the pillars of the educational process, teachers have undergone many pressures over the past few months. Utilizing a mixed-methods research design consisting of a questionnaire based on a survey carried out by Cambridge University Press in 2020 and semi-structured interviews, this research explores the difficulties faced by public school teachers in Kuwait since the pandemic started and their coping strategies in overcoming these challenges. Preliminary quantitative and qualitative results from 300 teachers at primary, intermediate and secondary public schools who have taken part in the online questionnaire show that connectivity, assessment, time, and engagement have been the major challenges for teachers. Moreover, more than 50 per cent of the respondents expressed their dissatisfaction with the assessment measures and the actions taken to support the wellbeing of teachers. On the other hand, the analysis of the questionnaire's open-ended questions and the semi-structured interviews shows that collaboration, self-learning, and innovative engagement techniques have been the most frequently utilized teachers' coping strategies.

Keywords: Key words: teachers' challenges, teachers' satisfaction, MoE, Kuwait, pandemic

FACTORS IN GASTRONOMY TOURISM GIVING LOCAL FOODS A COMPETITIVE ADVANTAGE

Meliha Yaren DOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tourism Faculty, Tourism
doganyaren257@gmail.com

Celal Cem DENGİZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tourism Faculty, innovation and entrepreneurship
celal_cem@hotmail.com

Hulusi DOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tourism, innovation and entrepreneurship
hulusidogan@gmail.com

Abstract

Gastronomy tourism is one of the youngest and fastest growing branches of tourism. Therefore, it can be said that different searches and expectations for gastronomy tourism have manifested themselves in tourism with food and drink. In this sense, tourists' search for different tastes, different flavors and experiences have brought a new perspective and a new dimension to tourism. Being able to experience different tastes in different geographies means a different excitement and a special memory for tourists. These real destinations have pushed tourism professionals to think about local foods once again and to a serious competition process. Therefore, nowadays, each region, each city and each destination is in search of developing strategies and policies to offer and market their unique local foods to the tourism industry. Destinations are aware that difference and originality are the basis of creating competitive advantage. With this awareness, it strives to identify and protect the elements that give life to its local foods and give them privilege. This effort is not only a sustainable competitive advantage, but also a prerequisite for leaving local foods to future generations. This study focuses on the place and importance of local foods in gastronomy tourism. The advantages of local foods to destinations in gastronomy tourism are discussed. In addition, local food characteristics and factors that give competitive advantage to local foods are analyzed in depth. The factors that add originality to local foods and limit their imitability are presented and examined in this study in concrete. Concrete suggestions and solutions are also offered to all stakeholders to identify and develop the elements that provide competitive advantage to local foods.

Keywords: Gastronomy tourism, local food, competitive advantage, strategy.

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF UNION EXPECTATIONS OF EDUCATION EMPLOYEES ON THEIR UNION COMMITMENT LEVELS DURING THE COVID-19 OUTBREAK PROCESS

Mustafa MENEKAY

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi, İşletme
m.menekay@auc.edu.tr

Hüseyin SALIK

Girne Amerikan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Entitüsü/, EğitimYönetimi ve Denetimi
huseyinsalik45@gmail.com

Abstract

Public officials form a bond at the point where the state and society unite and have a structure that can directly affect the structure of the society. The transformation process, which has occurred with the increasing effect of globalization especially in the last quarter century, has increased the importance of public officials in social life in Turkey as in the whole world. With this increasing importance of public officials, their organized struggle has started to come to the fore in social life. This organized struggle is waged through trade unions. When the findings obtained from the research are examined, it is observed that those who do not feel the support of the union in the Covid-19 process have lower union loyalty, willingness to work for the union and union expectations; Those who understand the importance of being a union member have higher beliefs and expectations for the union; It has been observed that those who think that the union protects their rights have high responsibilities and expectations towards the union, those who think that the Covid-19 process is a disillusionment in terms of the union, and those who think that the union has left them alone have lower union expectations. In addition, it was determined that union expectations positively affect union commitment.

Keywords: Education workers, union, union expectations, union loyalty, Covid-19

THE RELATIONSHIP OF TEACHERS 'ATTITUDES ABOUT THE USE OF SMARTBOARD TO THE PERCEPTION OF COMPUTER AND INTERNET SELF-EFFICIENCY

Mustafa MENEKAY

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, İşletme fakültesi, İşletme
m.menekay@auc.edu.tr

Şeyma ERSÖZ KILINÇ

Girne Amerikan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Yönetim Denetimi
seymaersoz1992@gmail.com

Abstract

In this study, it was aimed to reveal the relationship between teachers' attitudes towards the use of smart boards and their perception of computer and internet self-efficacy. In addition, the attitude towards the use of smart boards and the variability of computer and internet self-efficacy perception by age and professional seniority were examined. As a result of the research, it was seen that as the age of the teachers increased, their computer and internet self-efficacy perceptions decreased, and their attitudes towards the smart board also became negative. In addition, there is a positive and weak relationship between computer and internet self-efficacy perceptions and attitudes towards using smart boards. As a result of the research, it was suggested to provide in-service training to teachers over the age of 45 that can increase computer and internet self-efficacy perception. It is thought that their attitudes towards the smart board can also be made positive. With the technological advancement of educational materials, the teaching of the lessons has become more enjoyable and the efficiency of the lesson has increased. The most important material that provides this productivity increase is undoubtedly smart boards. Smart boards are one of the educational technologies that can be seen in real terms in the classroom environment. Smart boards have spread rapidly in all levels of education, especially in secondary education, in line with technological developments and have contributed to the faster and more effective learning of students. In order for smart boards to contribute to the efficiency of the lesson to teachers and students, this technological education material should be used with all aspects. For this reason, it is necessary for the teacher to be able to use all aspects of the smart board in a way that will benefit all students and to transfer this to his students.

Keywords: Interactive whiteboard, computer self-efficacy, internet self-efficacy.

EVALUATION ON THE EFFECT OF THE EAST MEDITERRANEAN CRISIS NON-RESOLUTION ON THE CYPRUS PROBLEM AFTER 2000

Hatice YERLİKAYA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler
haticeyerlikaya01@gmail.com

Abstract

In Cyprus, after the year 2000, the European Union joined the process after the Annan Plan before the Cyprus problem was solved, and Cyprus became a member of the European Union, which made the issue of solution difficult in the process. And with the availability of energy resources in the Eastern Mediterranean, the Cyprus problem has become supranational. The fact that the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus ignored the rights of the Turkish Republic of Northern Cyprus and acted with Greece and France in sharing the hydrocarbon reserves in the Eastern Mediterranean further complicated the process. Turkey and the Turkish Republic of Northern Cyprus, acting jointly, continued to exist in the region in accordance with legal procedures and tensions between the parties increased. The aim of the study is to examine the effect of finding energy resources in the Eastern Mediterranean on the solution process of the Cyprus problem. In this context, the Cyprus problem will be examined in 4 periods and the effects of the energy discovery in the Eastern Mediterranean on the Cyprus non-solution will be analyzed in the following chapters.

Keywords: Cyprus Problem, Eastern Mediterranean, European Union, Turkish Foreign Policy

INVESTIGATION OF THE PERCEPTIONS OF SCHOOL MANAGERS ABOUT THE ROLES OF THE SCHOOL MANAGERS ON THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE TEACHERS DURING THE COVID-19 OUTBREAK PROCESS

Mustafa MENEKAY

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi, İşletme
m.menekay@auc.edu.tr

Erol ÖNAN

Girne Amerikan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Entitüsü/, EğitimYönetimi ve Denetimi
erolonan34@gmail.com

Abstract

The teaching profession is one of the most sacred professions in the context of raising future generations. However, the Covid-19 process physically separated school administrators, teachers and students, who are the stakeholders of education. This raised concerns about the efficiency of education and led teachers to investigate how they could be more beneficial to their students in such a process. The desire to be useful to their students is one of the main motives for teachers. Teachers can learn and apply current techniques and methods to be more beneficial to their students. This is possible with the professional development of teachers. Professional development of teachers requires not only their own efforts but also the support of their administrators. In this context, how teachers perceive the role of school administrators in their professional development was examined in this study. As a result of the research, it was observed that teachers were indecisive about the role of school administrators in their professional development, and the Covid-19 process did not affect their views. From this point of view, it was suggested that teachers should develop themselves professionally, regardless of the attitude of school administrators, acting with the motive of being more beneficial to their students.

Keywords: School administrators, teacher, human resources, career development, professional development

ASSOCIATION OF SOUTHEAST ASIAN NATIONS (ASEAN) AND FACTORS AFFECTING ITS FORMATION

Süleyman TEMİZ

İğdır Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
suleyman.temiz@igdir.edu.tr

Abstract

ASEAN was established in 1967 by the visionary statesmen of the states of the region. On the other hand, the ongoing violent conflicts in the region and the USA's attack on Vietnam under the umbrella of SEATO caused reservations by the countries and nations in the region against this new organization. ASEAN was born exactly in this turmoil in southeast Asia. There are many different intra-regional and non-regional factors that affect the formation of the union. The most striking of these can be considered as the efforts of the regional states to minimize or neutralize the intervention of foreign and non-regional powers to the region. The region was able to overcome an intense period of exploitation with the nation states that emerged after the Second World War. During this period of exploitation, England, France, the Netherlands and the USA were the countries that followed the most intensive colonial activities in the region. These colonial experiences of the nations of the region have always rightly caused them to being suspicion of extra-regional powers. ASEAN was also affected by these sceptical policies and could not find the required support during the establishment phase due to different reasons. In this study, the geography of Southeast Asia will be evaluated before the establishment of ASEAN and also regional and extra-regional factors affecting the establishment of the association will be analysed from an analytical perspective.

Keywords: ASEAN, Southeast Asia, Colonialism.

HENRIK IBSEN AS A “MODERN” DRAMATIST AGAINST MORALITY OF BOURGEOIS

Şeyma Yıldız

Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Anasanat Dalı, Dramatik Sanatlar
yillidizseyma@yahoo.com

Abstract

The middle class expanded with the working class that emerged in the Industrial Revolution. Thus, bourgeois society was born. The bourgeois, who made money by working unlike the class of nobles at the highest level of society, became increasingly rich and now became a new force directing society. This situation has also been reflected in social life and they have had a say in the society. The bourgeois has become the majority of the theater audience and their expectations from the theater plays they watch increased. They wanted their morals and teachings to be conveyed to the audience through the theater and to watch situations similar to their own lives, especially as plays with comedic elements. In the plays of the modern theater writer Henrik Ibsen, who made a name for himself with his realistic plays in the nineteenth century, we frequently encounter bourgeois morality in his plays. In his plays, he criticized the patriarchal family structure and the place and duties of women in society. In addition, he also dealt with bourgeois morality in a critically realistic way. The language he uses is a simple and fluent language suitable for realism. The aim of this study is to examine the reflections of morality of bourgeois within the framework of modern elements through the plays of *Ghosts* and *An Enemy of the People* written by Henrik Ibsen. In this way, the connection between Ibsen and the moral structure of bourgeois society will be shed light from a ‘modern’ framework with these two successive plays of Ibsen.

Keywords: Critical-realistic drama, modernism, morality of bourgeois

CHINA'S LAOS POLICY UNDER THE ADMINISTRATION OF XI JINPING

SÜLEYMAN TEMİZ

İğdır Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
suleyman.temiz@igdir.edu.tr

Abstract

China, whose influence on Southeast Asia is becoming more and more visible, is made efforts to bring its relations with the states of the region to a more strategic point, regardless of whether it is small or large in the region. One of these states is Laos. Chinese President Xi Jinping met with Laos Prime Minister Bounnhang Vorachit in 2016 and joint decisions were taken to ensure greater coordination in international relations. China is Laos' largest investor and second largest trading partner. Bilateral trade increased by 25.1% in the first nine months of 2016, reaching 2.1 billion dollars, and in 2019, this amount reached 5.6 billion dollars. China's total direct investment in Laos is US \$ 6.1 billion, which has facilitated the development of hydropower, mining, trade and other sectors of the local economy. At the same time, China is actively involved in the implementation of a number of aid projects related to the development of Laos, including hospitals, roads and schools. Grant programs are also included in these policies. This makes Laos an ally of China and one is its supporter in the ASEAN, regarding regional policies. This study subjects China's policies on Southeast Asian countries to an analytical evaluation through the example of Laos.

Keywords: China, Laos, Southeast Asia.

EXAMINING THE LEGISLATIONS OF "APPLICATION AND RESEARCH CENTERS" CONDUCTING STUDIES IN THE FIELD OF MUSIC WITHIN UNIVERSITIES IN TURKEY

Bilgehan EREN

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü
bilgehaneren@mgu.edu.tr

Ruveyda Sultan ÜNVER

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü
ruveydaunver@mgu.edu.tr

Abstract

In this research is aimed to provide information about the application and research centers conducting studies in the field of music within universities in Turkey and to reveal the services they provide. For this purpose, (1) the city, year and area information of the centers; (2) the objectives, fields of activity and governing bodies included in the regulations. All documents obtained in the study were subjected to content analysis and the results were reported. Within the scope of the research, 16 centers in 14 universities were examined. It has been revealed that the centers are concentrated in the province of Ankara in terms of distribution by cities, between 2011-2015 in terms of the distribution of the years of establishment and in the field of Music Culture in terms of the distribution of the study sub-area. The aims and fields of activity of the centers were examined under 11 categories. As a result of the analysis, it was seen that scientific activities, cooperation and communication issues were included in the regulations of all centers, and education activities were included in the regulations immediately after.

Keywords: Music, Art, Fine Arts, Application and Research Center, Legislation

EASTERN MEDITERRANEAN GAS FORUM: A REGIONAL ALLIANCE INITIATIVE?

Hacı Mehmet BOYRAZ

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Uluslararası İlişkiler
boyrazhacimehmet@gmail.com

Abstract

The hydrocarbon reserves that have been discovered in the Eastern Mediterranean region have become a dispute between the countries adjacent to the region. In this context, despite the social cleavage on the Cyprus island, along with Greece, the Cypriot Administration of Southern Cyprus (GASC) has launched an alliance against the Turkish side (Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus). Greece and GASC, who do not hesitate to demonstrate their aggressive policy, have successfully assured the support of Israel and Egypt, the two states that have problematic relations with Turkey over the last years. Thus, a group of countries including Italy and Jordan declared in 2020 that they founded a new regional organization called “Eastern Mediterranean Gas Forum”. However, the members of this new organization have not invited Turkey, which possesses the longest coastline to the Mediterranean, as well as the Turkish Republic of Northern Cyprus to the forum. Therefore, it has become more obvious that the members of the gas forum as a whole behave as a political alliance that is supposed to act just for their interests. In this context, the main purpose of this paper is to analyse the Eastern Mediterranean Gas Forum from the political and economic perspectives.

Keywords: Eastern Mediterranean Gas Forum, Egypt, Greece, Greek Cypriot Administration, Israel

EXAMINATION OF THE WEB SITES OF "APPLICATION AND RESEARCH CENTERS" CONDUCTING STUDIES IN THE FIELD OF MUSIC WITHIN UNIVERSITIES IN TURKEY

Bilgehan EREN

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü
bilgehaneren@mgu.edu.tr

Ruveyda Sultan ÜNVER

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü
ruveydaunver@mgu.edu.tr

Abstract

In this research is aimed to provide information about the web sites of the application and research centers conducting studies in the field of music within universities in Turkey and to reveal the services they provide. For this purpose, the accessibility and content of the web pages constitute the sub-objectives of this research. All documents obtained in the study were subjected to content analysis and the results were reported. Within the scope of the research, 16 centers in 14 universities were examined. As a result of the analysis, considering the accessibility of the web pages, it is seen that 11 of the 16 centers have active web pages belonging to the center. Web pages are included in the findings obtained by analyzing under 3 categories as general information, employees in the center and activities. As a result of the investigations, it has been determined that there are some inconsistencies between the fields of activity stated in the regulations of most centers and what they declared on their web pages, and it can be said that the most organized web page and the most active center belongs to the Ottoman Period Music Application and Research Center.

Keywords: Music, Art, Fine Arts, Application and Research Center, Web Page

CONFUSION UPON SPECIFIC TERMS AND THEIR DISTINCTIONS IN THE SCOPE: A LITERATURE REVIEW ON ELF, EFL, CBI, CLIL, EMI, ESP, EAP

Sevilay ŞAHİN EROĞLU

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili Eğitimi Programı
sevilayeroglu7887@gmail.com

Abstract

The wide panorama and power of English seen in every educational setting as a result of globalization, internalization and competition in the world marketization throughout the world since the nineteenth century. The language policy of a country provides a benchmark for the purposes of its various uses. From the perspective of English, there are diverse key concepts for teaching and learning it such as English as a Foreign Language (EFL), English as a Lingua Franca (ELF), Content and Language Integrated Learning (CLIL), Content Based Instruction (CBI), English as a Medium of Instruction (EMI), English for Academic Purposes (EAP) and English for Specific Purposes (ESP). However, there is confusion about these terms in the scope and there is no clear-cut distinction among them. In order to conduct a research in an educational setting, it is crucial to define the instructional setting, features and limits of it clearly by showing the differences among similar settings clearly. This paper aims to throw a light into existing literature in order to make a distinction about this controversial status of English in today's instructional settings by stating their depictions and relations among them. The bulk of existing research on EFL, ELF, CLIL, CBI, EMI, EAP and ESP is also reviewed on the basis of the aim set.

Keywords: English as a Lingua Franca, English as a Foreign Language, Content-Based Instruction, Content and Language Integrated Learning, English as a Medium of Instruction, English for Specific Purposes, English for Academic Purposes

THE EFFECT OF THE LULLABY TRADITION WHICH IS BELIEVED TO CHANGE THE DIALECT WITH THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY ON THE SOCIAL BEHAVIOR OF CHILDREN

Emrullah Demir

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
demiremrullahh@gmail.com

Azmi Türkan

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
azmiturkan@gmail.com

Abstract

The aim of this study is to determine whether the reading of lullabies by parents and listening to them with a technological device creates a significant difference on children's social behaviors. Descriptive survey model, one of the quantitative research approaches was used within the scope of the research. The population of the research consists of children between the ages of 3-6 living in the province of Siirt. The research sample consists of 96 students studying in pre-school institutions in Siirt province and their parents and teachers. "Preschool Social Behavior Scale Teacher Form" with 25 items and "Kindergarten and Preschool Behavior Scale" with 76 items were used as data collection tools. Spss 22 package program was used to analyze the data. Descriptive analysis and independent samples t tests were used for data analysis. According to the answers of the teachers, it was determined that the lullabies played with the parents' voice or technological device while in the mother's womb had no effect on the social behavior of the children. In addition, teachers stated that lullabies played with the voice of the parents after birth did not cause any differentiation in the social behavior of children, but that the lullabies played through technological devices created a negative situation in the relational aggression dimension. According to the parents, it was stated that lullabies that are read with the voice of the parents while in the womb cause a significant positive change in the social interaction dimension. In addition, there were results showing that lullabies played to children with technological devices while in the womb showed a significant increase in the social communication dimension. In addition, the parents stated that the lullabies that are read with the voice of the parents after birth had a significant positive effect on the dimensions of social cooperation, social interaction and social independence. It was concluded that the lullabies that were played through technological devices after birth did not cause any differentiation in the social behaviors of the children.

Keywords: Lullaby, technology, child, social behavior

PERCEPTIONS OF EFL TEACHERS ON THE IMPLEMENTATION OF CO-TEACHING PROGRAM IN LANGUAGE EDUCATION: A REVIEW OF THE LITERATURE

Jeren Muhammetnurova

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili Eğitimi
jerem.nurova@gmail.com

Abstract

Co-teaching refers to the collaboration of two teachers to deliver instruction to a group of students. In recent years, there has been an increasing interest in the implementation of co-teaching programs in fostering learners' foreign language development worldwide. Among the goals of teachers' collaboration is to meet learners' diverse learning needs. In the past decades, researchers have examined the effects of co-teaching on foreign language learning success. This article reviews related literature to determine the benefits and challenges of teacher collaboration in teaching English to EFL learners. Two questions were answered through the review of the co-teaching model in EFL education: (1) What are some challenges that EFL co-teachers experience in a co-teach program? (2) What are some benefits that EFL co-teachers experience on the implementation of co-teaching programs in language teaching? This study reviews recent articles to guide future research in co-teaching and its implementation in the EFL setting.

Keywords: Co-teaching, English language education, teacher cognition

EXAMINATION OF THE THESES MADE IN THE LEARNING FIELD OF GEOMETRY AND MEASUREMENT BETWEEN 2012-2020

Tuğçe AR

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Eğitimi Anabilim Dalı
tugceozkan1903@gmail.com

Ayşe Arzu ARI

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Eğitimi Anabilim Dalı
abural@kocaeli.edu.tr

Abstract

The aim of this study is to draw a general framework for the postgraduate theses published between 2012 and 2020 in the field of Geometry and Measurement, to shed light on the researchers who will study later, to identify the gaps in this field and to direct the researchers to these areas. Within the scope of the research, 118 postgraduate theses were reached in the National Thesis Center of the Higher Education Institution. The sample of the study consists of postgraduate theses conducted with 5th, 6th, 7th, and 8th grade students. Document analysis, one of the qualitative research approaches, was used as a research method. The data were analyzed with themes created by descriptive content analysis. As a data collection tool, "Classification Form for Graduate Theses Published in Geometry and Measurement Learning Field" was used. According to this form, theses were examined according to universities, institutes, years, types of thesis, study group, sample size, sub-learning area of Geometry and Measurement. In order to analyze the data, frequency and percentage tables were created by using MS Office Excel program. According to the results of the findings obtained from the research: Most of the studies were conducted with 7th and 8th grade students in the examined theses, the university with the most research was Gazi University, the years with the most studies were 2018 and 2019, and the postgraduate thesis type with the most studies was the master's thesis. . It has been concluded that the theses are mostly done in the "polygons" sub-learning area.

Keywords: Geometry, Geometry and Measurement, Learning Areas, Document Analysis, Content Analysis

A DESCRIPTIVE CONTENT ANALYSIS OF PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE (PCK) STUDIES IN MATHEMATICS EDUCATION

Betül BAYDAR IŞIK

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Eğitimi Anabilim Dalı
betulbaydar92@gmail.com

Ayşe ARZU ARI

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Eğitimi Anabilim Dalı
abural@kocaeli.edu.tr

Abstract

The aim of this study is to analyze the descriptive content of postgraduate theses published in the field of mathematics education with the topics of Pedagogical Content Knowledge (PCK) in Turkey between 2009-2020 years. The method of this research is qualitative research method. The universe of this research is 39 postgraduate theses that published in YÖK Ulusal Tez Merkezi. The data collection tool of the research is "Thesis Examination Form" that prepared by the researchers. The data of the research were analyzed by descriptive content analysis. The reliability of this study was determined by the consensus formula of Miles and Huberman (1994). The theses were classified according to the publication years, types, universities, institutes, sample types and sample sizes. Frequency graphs and percentage tables of theses were created with the MS Office Excel program. According to findings of this study, it was concluded that the theses were published mostly in 2019 and the types of the theses were mostly the master degree. It has been observed that the majority of theses were published in Marmara University and studied at the Institute of Educational Sciences. It was observed that most of the theses used teacher samples and the sample size was between 1-10 mostly. It is expected to a qualified source for the literature in terms of determining the areas are concentrated and lacking in PCK studies thanks to this research. New research areas will emerge for researchers who will study this subject owing to this research.

Keywords: Descriptive Content Analysis, Mathematics Education, Pedagogical Content Knowledge

INVESTIGATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS PHYSICAL ACTIVITY ACCORDING TO DIFFERENT VARIABLES DURING THE CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMIC PROCESS

Yılmaz BAŞDEMİR

Cumhuriyet Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ABD
yilmaz_basdemir@hotmail.com

Burhan ÖZTÜRK

Cumhuriyet Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ABD
burhanozkurt@outlook.com

Abstract

The coronavirus (COVID-19) pandemic is a global problem that seriously affects life in our country as well as all over the world. The measures taken to prevent the spread of the epidemic have changed our habits and daily life. After this process, physical activities including body movements gradually decreased with this period, and a life style away from movement emerged. Physical activities, which have a critical importance on human health in childhood and adolescence, are also important in this process. In this context, it was aimed to examine middle school students' attitudes towards physical activity according to various variables during the coronavirus (Covid-19) pandemic process. General survey model, one of the quantitative research methods, was used in the study. The sample of the study was selected by the convenience sampling method in Pursaklar district of Ankara province, who continued his education life in 2020-2021 academic years. 5.6.7. and 8th grade (female = 246 and male = 147), 393 volunteer secondary school students in total. Personal information form, "Physical Activity Attitude for Middle School Students" scale developed by Yıldız, Bilgin, Korur, Yüksel and Demirhan (2019) were used as data collection tools in the study. Online and face-to-face survey methods were used to collect research data. The analysis of the data obtained in the research was made in SPSS 23.0 program. Skewness and Kurtosis values were checked to determine whether the data showed normal distribution, and as a result of this evaluation, it was seen that the data had a normal distribution. Descriptive statistics, t-test for independent samples, one-way analysis of variance (ANOVA) were used in the analysis of the data. According to the findings obtained in the study, students' attitudes towards physical activity were examined in terms of gender, age and class variables, while there was a significant difference between willingness and gender variables ($p < 0.05$), which are sub-dimensions of attitude towards physical activity ($p < 0.05$), other sub-dimensions (love, benefit, No difference was found between socialization, self-confidence) and variables ($p > 0.05$). As a result, it can be said that men are more willing than women in their attitudes towards physical activity.

Keywords: Secondary school students, physical activity, attitude

RAWLS'S USE AND INTERPRETATION OF REFLECTIVE EQUILIBRIUM METHODOLOGY: AN INVESTIGATION INTO THE PRAGMATIC USEFULNESS OF CRITICAL THEORY.

NIZIGIYIMANA Desire Louis

University of Burundi, Humanities and Social Sciences, History and Political Science
revueub@gmail.com

Abstract

In his theories of local and international justice, John Rawls uses reflective equilibrium as his contract methodology. Rawls's use and interpretation of reflective equilibrium methodology, however, raises some fundamental questions, particularly, what can be regarded as the potential of the methodology to achieve the outcome that Rawls purports; or whether Rawls has one theory of justice which he tries to extend to international justice; or whether he has two theories of justice, one at home another abroad. In this paper; I discuss these contentions on the use and interpretation of reflective equilibrium methodology in Rawls theories of local and international justice and argue that Rawls has overemphasized the potential of this methodology as a collective deliberative tool to pursue consensus. Hence, Rawls cannot be claimed to have one theory of justice which he extend to international justice, but two distinct theories of justice one at home another abroad. Hence, under Rawls's interpretation of the methodology, its effectiveness should be judged on basis of its capacity to lead to the claimed outcome.

Keywords: Reflective equilibrium, methodology, justice, global justice, consensus

CONTENT ANALYSIS OF STUDIES ON EDUCATION WHICH USE FUZZY LOGIC IN TURKEY

Aykut Çitci

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri
aykutcitci@gmail.com

Ayşe Arzu Arı

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü
abural@kocaeli.edu.tr

Fatih Kezer

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri
fatih.kezer@kocaeli.edu.tr

Abstract

The aim of this study is to do a content analysis for the academic studies (graduate theses, articles, and papers) carried out by using fuzzy sets in the field of education in Turkey. This is a qualitative study in which a document analysis was carried out to reveal how fuzzy logic is tackled in the field of education. The population of this study is all academic studies on “fuzzy logic” in the field of education in literature written in Turkish. All studies that relate fuzzy logic to education were included in the study without any year limit. A “Study Survey Form” was designed by the researchers to collect data and content analysis was used to data analysis. It is thought that this study will shed light to further studies in the field and fuzzy logic will find a bigger space for application in education as it has been structured to dissipate much of classical logic’s deficiencies in some applications.

Keywords: Fuzzy logic, fuzzy sets, content analysis

FUNCTION, OPERATION AND PROBLEMS OF COURTS OF APPEAL WITHIN ADMINISTRATIVE JURISDICTION

Şeyda Betül EKİN

İstanbul Kent Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk
seydabetul.ekin@kent.edu.tr

Abstract

In the administrative jurisdiction; with courts of appeal, certain decisions of the courts of first instance that have not yet been finalized can be examined by the Regional Administrative Courts. Appeal was integrated into the Turkish judicial system on July 20, 2016. Before this date, the legal remedies included objection, appeal to the high court, and rectification. The courts of appeal were established in order to transform the Council of State into an institution that only performs legal audits to reduce its workload. Looking at the "Judicial Statistics" published by the General Directorate of Criminal Records and Statistics for 2019, it can be argued that this goal has been achieved. However, the workload of the courts of appeal has increased since 2016 albeit the decreased workload of the Council of State. This causes the citizens to encounter long trial periods, especially regarding the decisions open to appeal. We believe that courts of appeal are more beneficial to the administrative judicial system, albeit certain negative features. However, the number of courts of appeal and the judges should be increased immediately. In addition, the decisions, which are not open to appeal, should be opened to appeal in accordance with the principle of fair trial. We believe that the solutions to this matter may include submission of some decisions open to appeal directly to the Council of State, and the decisions of the first instance courts, which are not open to appeal, should be audited by the courts of appeal. Within this framework, our article aimed to evaluate the functions, operations and problems of the courts of appeal within in the administrative jurisdiction by referring to the opinions of the judges of the courts of appeal, based on "Judicial Statistics" data specified above.

Keywords: Administrative Jurisdiction, Appeal, Legal Remedy, Regional Administrative Courts, General Directorate of Criminal Records and Statistics

CONTRIBUTION OF CITIZENSHIP EDUCATION TO THE DEVELOPMENT OF 7TH GRADE SYRIAN IMMIGRANT STUDENTS

Hasan Bozkaya

Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğü, ..
bozkayahasan75@gmail.com

Abstract

The aim of this research is to determine the contribution of citizenship education to the development of belonging of 7th grade Syrian immigrant students. Social studies education in general and citizenship education in particular aims to prepare students for social life by providing them with the knowledge, skills and decision-making skills necessary for them to grow up as democratic Turkish citizens. Therefore, citizenship education has an important role in the development of belonging to people. School, on the other hand, provides basic humanitarian behaviours to individuals through citizenship education. It also undertakes the task of determining the place of human as a citizen in society and bringing them into society. It is important to determine how Syrian immigrant students see themselves between the two cultures, how they feel, which society they identify with, how they adapt and which country they choose as their dormitory, based on their lives in Turkey. Also, the Turkish identity? Syrian identity? It is important to determine the contribution of the citizenship education they received to their development of belonging in order to understand their adoption and how their belonging developed. The study was carried out using case study, one of the qualitative research methods. The study group of the study consisted of 30 Syrian immigrant students studying in the 7th grade of three public schools in the district of Antakya in the province of Hatay in the 2020-2021 academic year. The data were collected with a semi-structured student interview form. According to the findings obtained from the study; The main expectation of the students about education is to obtain a good status in Turkish society by having a good profession. In addition, in their views based on their school life and experiences, Syrian students stated that the intercultural approach to education is good in the Turkish education system, therefore, Syrian students have acquired a culture of cultural coexistence at school, which prepares them for coexistence with the Turkish community. As a result, it has been concluded that citizenship education has an important contribution to the development of belonging of Syrian immigrant students.

Keywords: Citizenship, Citizenship Education, Belonging, Immigration, Immigration.

MISCONCEPTIONS IN PRIMARY MATHEMATICS EDUCATION

Kübra ÖZDEMİR FİNCAN

Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programı
ozdmr.kbraa@gmail.com

Cüneyt YAZICI

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
cyazici1@gmail.com

Abstract

Concepts occur as a result of the classification of objects, things, events, situations etc. in our environment according to their characteristics and their relationships with each other. We frequently encounter to the concepts in mathematics lessons, as in all areas of our lives. Since the concepts encountered in mathematics lessons are abstract in nature, students may have difficulties in these concepts. Understanding the meaning of the concepts in a way that differs from the original in individuals creates misconceptions. Misconceptions negatively affect learning. The aim of this study is to examine the graduate studies about the misconceptions experienced by primary school students in mathematics lessons within certain categories and to determine their general tendencies. For this aim, 81 theses, addressing the purpose of the research, which are reached from the database of the Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi between 2005-2020 in Turkey; the aim of the thesis, the research model used in the theses, data collection tool and data analysis method were examined according to its categories. As a result of the examination, it was observed that theses were mostly aimed at determining misconceptions, studies in quantitative research model were more, success tests were the most preferred data collection tool, and quantitative data analysis methods were used more.

Keywords: Content Analysis, Misconceptions, Literature Review, Mathematics Education

THE EFFECT OF LIFELONG LEARNING ON INFORMATION LITERACY AND INNOVATIVE BEHAVIOR: A RESEARCH ON UNIVERSITY ADMINISTRATIVE STAFF

Erol TUNCAY

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü
eroltuncay@gtu.edu.tr

Kurtuluş DEMİRKOL

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
kdemirkol@bandirma.edu.tr

Serhat ERAT

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü
erat@gtu.edu.tr

Abstract

Information literacy constitutes an important place in lifelong learning. This learning process will guide employees towards innovative behavior. In this study, the effect of lifelong learning on information literacy and innovative behavior was examined. The sample of the study in state universities working in Turkey constitutes 344 administrative staff. The data were collected with a questionnaire form created in Microsoft Forms application. The questionnaire form was sent to the participants by e-mail. The aim of the research is to examine the relationship and impact between employees' lifelong learning, information literacy and innovative behavior. The analysis of the data (factor analysis, reliability analysis, correlation analysis and regression analysis) was performed with the SPSS program. As a result of the research, a positive and significant relationship was found between all variables. It has been observed that lifelong learning affects information literacy, lifelong learning and information literacy affect innovative behavior. These findings were discussed in detail and managerial and research implications were presented. In addition, this research will contribute to future studies and literature.

Keywords: Lifelong Learning, Information Literacy, Innovativeness, Innovative Behavior

THE EFFECTS OF PANDEMIC ON LABOUR MARKET: KOSOVO CASE

Ylber ALIU

AAB College, Faculty of Public Administration, Republic of Kosovo.
ylber.aliu@universitetiaab.com

Lavdim TERZIU

AAB College, Faculty of Public Administration, Republic of Kosovo.
lavdim.terziu@universitetiaab.com

Albulena BRESTOVCI

AAB College, Faculty of Public Administration, Republic of Kosovo.
albulena.brestovci@universitetiaab.com

Abstract

The project is implemented in the context of the pandemic situation that the labor market in Kosovo is facing. The purpose of this paper is to understand the impact of the pandemic on the labor market in Kosovo, as well as the response of institutions to address the challenges produced by the pandemic. Three main methods were used to carry out the project: first, the literature review method by comparing the various measures taken by governments around the world to mitigate the negative effects of the pandemic on the labor market; second, the descriptive method in the case of the measures described within the emergency package and the Government economic recovery package dedicated to the unemployed, jobseekers and employers; third, the method of empirical research with employers, workers and the unemployed to find out whether or not they have benefited from emergency package measures and economic recovery package. The main findings of the paper are: (i) the pandemic has a significant impact on the labor market in Kosovo; (ii) Kosovo institutions have adopted an emergency package as well as the economic recovery package as a response to the challenges produced by the pandemic; (iii) from the results of empirical research we understand that employers, workers and the unemployed consider that the institutions have not done enough to support them in the time of the pandemic; (iv) From the results of the empirical research we understand that 90% of the respondents surveyed stated that they did not benefit from the emergency package measures, as well as the package measures for economic recovery..

Keywords: Kosovo, Covid - 19, labor market, measures, institutions

THE EFFECT OF MATERIAL USE ON ANXIETY AND ITS RELATIONSHIP WITH MATH SUCCESS

Esra Seda PARLAK

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
avessedaprlk@icloud.com, ORCID NO: 0000-0002-2874-5026

Azmi TÜRKAN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
azmiturkan@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-2546-5122

Abstract

The aim of the study is to examine the effect of material use on anxiety and mathematics achievement. Experimental method, one of the quantitative research methods, was used in this study. The sample group of the study consists of 22 students attending 8th grade in a secondary school in the Southeastern Anatolia Region in the 2020-2021 academic year. Two groups, experimental and control, were used to investigate the effect of material use on students' anxiety level and whether it is related to mathematics. 7th grade students were deemed suitable for the research, but had to be replaced with 8th grade students due to the pandemic. While the control group was taught with normal lectures, the same subject was explained to the experimental group by using the materials prepared to teach the lesson. Within the scope of the research, the mathematics anxiety scale and the mathematics achievement test developed by the researchers were applied. Within the scope of the study, a comprehensive 20-question mathematics achievement developed by the researchers in accordance with the difficulty levels such as easy-medium-difficult was created in order to determine the success levels of the students. Mathematics anxiety scale consists of 2 sub-dimensions. The first dimension includes students' positive attitudes towards mathematics (13items) and the second includes their negative attitudes towards mathematics (7items). In the anxiety scale used in the research, the answers are "I completely agree", "partially agree", "indecisive", "disagree" and "absolutely disagree". Mathematics anxiety scale and Mathematics achievement test were applied twice as pre-test and post-test. SPSS 22 package program was preferred for data analysis. While testing the effect of material use on mathematics anxiety and mathematics achievement, ANCOVA test was used. When the research findings were examined, it was determined that the use of material did not affect mathematics anxiety. In addition, it is another finding that has been found to be a factor that increases the mathematics achievement of material use.

Keywords: Material use, anxiety, education, math achievement

Acknowledgement

Bu araştırma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenmektedir.

FULL PAPERS

AZERBAIJAN TÜRKÇESİ VE TÜRKMEN TÜRKÇESİNDEKİ PSİKOLOJİK OLAYLARI ANLATAN FİİLLERİN ANLAM ÖZELLİKLERİ

Mustafa Günaydın

Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türkoloji Bölümü
mustafa.gunaydin@sakarya.education, ORCID: 0000-0002-1979-0992

Özet

Hareket, oluş ve durumları anlatmaya yarayan fiiller, Türkçe'nin söz varlığını oluşturan en önemli unsurlardandır. Fiiller, Türkçemizin saflığını ve özgünlüğünü en iyi gösteren, yabancı dillerin etkilerine en güçlü direnen kelime türü olarak Türkoloji'nin en önemli öğelerindendir. Dilimizin geçirdiği anlamsal değişimler ve dilbilgisi değişimlerini gösterme açısından önemli bir yer tutarlar. Fiiller, anlam yönünden işi, oluşu, durumu, hareketi, isteği, ses yansımalarını, doğa ve psikolojik olayları, duygusal durumları ve ilişkileri anlatan fiiller olarak on gruba ayrılırlar. Konuşma, duyu, görme, işitme, tatma, koklama, dokunma, düşünme, anlama ve hafıza fiilleri, psikolojik olayları anlatan fiillerdir. Türk dili üzerine yapılan tasniflerin hepsinde Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi Oğuz grubu Türk dilleri olarak kabul edilmiştir. Bu araştırmada, Oğuz grubu Türk dillerinden olan Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde kullanılan psikolojik olayları anlatan fiiller tespit edilmiş ve bu fiillerin anlam özellikleri belirtilmiştir. Böylelikle, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki psikolojik olayları anlatan fiillerde görülen ortaklıklar belirlenmiş ve cümlelerde görülen zengin anlam özellikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oğuz grubu Türk dilleri, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, psikolojik olayları anlatan fiiller, anlam özellikleri.

THE MEANING FEATURES OF VERBS DESCRIBING PSYCHOLOGICAL EVENTS IN AZERBAIJANI TURKISH AND TURKMEN TURKISH

Abstract

Verbs, which are used to describe action, process and state are one of the most important elements that make up the vocabulary of Turkish. Verbs are the words that show the purity and originality of our Turkish best and resist the effects of foreign languages. They have an important place in terms of showing the semantic changes and grammatical changes of our language. In terms of meaning, verbs are divided into ten groups as verbs that describe job, process, state, action, mood, sound reflections, nature and psychological events, emotional states and relationships. The verbs of speech, sense, sight, hearing, taste, smell, touch, thinking, understanding and memory are verbs that describe psychological events. In all classification of Turkish language, Azerbaijani Turkish, Gagauz Turkish, Turkey Turkish and Turkmen Turkish languages are included into Oghuz Group Turkish languages. In this research, verbs describing psychological events used in Azerbaijani Turkish and Turkmen Turkish, which are among the Turkic languages of the Oghuz group, have been determined and the meaning features of these verbs have been specified. Thus, the partnerships seen in verbs describing psychological events in Azerbaijani Turkish and Turkmen Turkish have been determined and rich meaning features in sentences have been revealed.

Keywords: Oghuz group Turkic languages, Azerbaijani Turkish, Turkmen Turkish, verbs describing psychological events, meaning features.

1. GİRİŞ

Türkçe denince, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan insanların dili akla gelir, oysa yeryüzünde ana dili Türkçe olan ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında bulunan milyonlarca Türk soylu insan vardır. Günümüzde iki yüz milyonun üzerinde insan Türkçe konuşmaktadır. Balkanlar'dan Doğu Türkistan'a kadar olan alanda ve dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Türkler, farklı devletler içinde, farklı ağız ve lehçelerde konuşmalar da hepsinin dili Türkçedir. Türk dili üzerine yapılan tasniflerin hepsinde, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi, Oğuz grubu Türk dilleri olarak kabul edilmiştir. Hareket, oluş ve durumları anlatmaya yarayan fiiller, Oğuz grubu

Türk dillerinin söz varlığını oluşturan en önemli unsurlardandır. Fiiller, bu dillerin saflığını ve özgünlüğünü en iyi gösteren, yabancı dillerin etkilerine en güçlü direnen kelime türü olarak Türkolojinin en önemli öğelerindendir. Dilimizin geçirdiği anlamsal değişimler ve dilbilgisi değişimlerini gösterme açısından önemli bir yer tutarlar.

2. MATERYAL VE METOD

Bu araştırmada, Oğuz grubu Türk dillerinden olan Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde kullanılan psikolojik olayları anlatan fiiller; doküman analizi yöntemi kullanılarak Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü (Altaylı, 2018), Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti (Axundov, 2006), Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Ercilasun, 1991), Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri (Geldiyev ve Karayunusoğlu, 2017), Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Yazı Dilindeki Basit Fiillerin Anlam Özellikleri” (Semedova, 2004), “Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü” (Durdyýew, Geldimyradow ve Kyýasowa, 2016), “Türkmen Türkçesinde Fiil” (Beşen Delice, 2020) ve “Türkmence-Türkçe Sözlük”ten (Ceylan, Eker, Ölmez, Ölmez, ve Tekin, 1995) istifade edilerek tespit edilmiş ve bu fiiller cümle içerisinde kullanılarak anlam özellikleri belirtilmiştir.

3. FİİLLERİN ANLAM YÖNÜNDEN GRUPLANDIRILMASI

Türkiye Türkçesinde fiiller, anlam yönünden işi, oluşu, durumu, hareketi, isteği, ses yansımalarını, doğa ve psikolojik olayları, duygusal durumları ve ilişkileri anlatan fiiller olarak on gruba ayrılırlar.

1. İş fiilleri: Bu gruptaki fiiller beş alt gruba ayrılır:

1.a. Yapma anlatan iş fiilleri: ara-, becer-, bele-, bul-, büz-, bük-, çal-, çalış-, çırp-, dene-, dik-, dire-, diz-, doku-, ek-, eş-, et-, göm-, güt-, kazan-, koru-, kur-, ör-, pus-, sal-, sar-, sat-, sıva-, tak-, tut-, yap-, yarış-, yaz- ve yığ-.

1.b. Yıkma anlatan iş fiilleri: as-, ayır-, biç-, boğ-, boz-, böl-, çiz-, del-, der-, doğra-, ez-, kazı-, kes-, kır-, sık-, sil-, soy-, sök-, yak-, yık- ve yırt-.

1.c. Belirli bir durum değişimi anlatan iş fiilleri: aç-, beze-, boya-, bula-, çim-, değiş-, giy-, kert-, tara-, üt-, yama-, yıka-, yoğur- ve yont-.

1.d. Yer değişimi anlatan iş fiilleri: aktar-, al-, at-, çek-, çevir-, dök-, getir-, götür-, it-, sür- ve taşı-.

1.e. Yeme içme sürecini anlatan iş fiilleri: çiğne-, em-, iç-, sor-, sömür-, yala-, ye- ve yut-.

2. Oluş fiilleri: ağrı-, art-, belir-, büyü-, çürü-, değiş-, doğ-, dol-, don-, eri-, gerek-, kabar-, kayna-, koca-, kop-, kuru-, piş-, ol-, öl-, soğu-, sol-, sön-, şiş-, yan- ve yeşer-.

3. Durum fiilleri: alış-, az-, bit-, çim-, din-, dur-, kal-, otur-, öde-, ölç-, sığ-, sin-, sus-, uyan-, tart-, uy-, uyu-, üşen-, ver-, yat-, yit- ve yum-.

4. Hareket fiilleri: Bu gruptaki fiiller dört alt gruba ayrılır:

4.a. Hareketin usulünü gösteren fiiller: ak-, aş-, bat-, dal-, eğ-, kalk-, kay-, koş-, sek-, sıçra-, sız-, uç-, yüz- ve yürü-.

4.b. Hareketin yönünü gösteren fiiller: at-, bas-, bin-, çık-, düş-, dön-, gel-, geç-, gir-, git-, göç-, in- ve kon-.

4.c. Hareketin hem yönünü hem usulünü anlatan fiiller: düş- ve tırman-.

4.d. Belirsiz hareket fiilleri: gez- ve kımıl-.

5. İstek fiili: iste-.

6. Ses yansımali fiiller: Bu gruptaki fiiller üç alt gruba ayrılır:

6.a. İnsanların çıkardıkları seslerden oluşan fiiller: bağır-, çağır-, geçir-, hapşur-, haykır-, hıçkır-, öğür-, öksür-, öp-, şakı- ve tükür-.

6.b. Diğer canlıların çıkardıkları seslerden oluşan fiiller: anır-, banla-, böğür-, çemkir-, havla-, kişne-, mele- ve ulu-.

6.c. Cansız varlıkların çıkardıkları seslerden oluşan fiiller: damla-, fışkır- ve püskür-.

7. Doğa olaylarını anlatan fiiller: bat-, çak-, çise-, çık-, doğ-, es-, taş- ve yağ-.

8. Psikolojik olayları anlatan fiiller: Bu gruptaki fiiller beş alt gruba ayrılır:

8.a. Konuşma fiilleri: buyur-, çağır-, danış-, de-, din-, konuş-, oku-, say-, söyle- ve yalvar-.

8.b. Duyularla anlaşılan fiiller: Bu alt gruptaki fiiller de altı alt gruba ayrılır:

8.b.1. Duyu fiilleri: acı-, ağrı-, dala-, don-, duy-, kaşı-, kız-, sancı-, üşü- ve yan-.

8.b.2. Görme fiilleri: bak-, gör- ve süz-.

8.b.3. İşitme fiilleri: dinle-, duy- ve işit-.

8.b.4. Tatma fiili: tat-.

8.b.5. Koklama fiili: kok-.

8.b.6. Dokunma fiilleri: çarp-, değ-, dokun-, ov- ve sür-.

8.c. Düşünme fiilleri: düşün-, inan-, kan-, san- ve uy-.

8.d. Anlama fiilleri: bil-, kavra- ve öğren-.

8.e. Hafıza fiilleri: an-, şaş-, tanı-, unut- ve yanıl-.

9. Duygusal durumları anlatan fiiller: ağla-, alış-, avun-, barış-, bez-, bık-, coş-, dayan-, gül-, imren-, inci-, küs- ve usan-.

10. Duygusal ilişkileri anlatan fiiller: Bu gruptaki fiiller iki alt gruba ayrılır:

10.a. Sevgi, saygı ve beğeni anlatan fiiller: beğen-, kayır-, okşa-, öp-, öv-, özen-, say- ve sev-.

10.b. İnsanı olumsuz etkileyen ilişkileri anlatan fiiller: kına-, söv-, utan- ve yer-. (Semedova, 2004: 32-44)

4. AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDEKİ PSİKOLOJİK OLAYLARI ANLATAN FİİLLER

Bu bölümde, doküman analizi yöntemi kullanılarak “Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü” (Altaylı, 2018), “Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti” (Axundov, 2006), “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü” (Ercilasun, 1991) ve “Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Yazı Dilindeki Basit Fiillerin Anlam Özellikleri”nden (Semedova, 2004: 174-212) istifade edilmiş ve Azerbaycan Türkçesindeki psikolojik olayları anlatan otuz dokuz fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen psikolojik olayları anlatan fiiller; **ağrı-**, **an-**, **bax-**, **bil-**, **buyur-**, **çağır-**, **çarp-**, **dad-**, **dala-**, **danış-**, **de-**, **dəy-**, **din-**, **dinlə-**, **don-**, **duy-**, **düşün-**, **eşit-**, **gör-**, **inan-**, **qan-**, **qaşı-**, **qavra-**, **oxu-**, **öyrən-**, **san-**, **sanc-**, **say-**, **sor-**, **söylə-** **sözləş-**, **sürt-**, **tanı-**, **toxun-**, **unut-**, **uy-**, **üşü-**, **yan-** ve **yanıl-** fiilleridir. Bu fiiller, cümle içerisinde kullanılmış ve anlam özellikleri belirtilmiştir.

ağrı-: Niyə belə solğunsan yoxsa bir yerinmi ağrayır? (vücudun herhangi bir yerinde ağrı hissetmek)
Gedəndə bizimlə görüşməməsinə çox ağrıdım. (kırılmak, küsmək, zoruna gitmək)

an-: Andımı həsrətlə səni hər nigar! (hatırlamaq)

bax-: Güzgünün qabağında durub bizə baxırdı. (görmək)

Baxdım ki mənə qulaq asmır, səsimi kəsdim. (önəm vermək)

Uşağın əli, üzü qızdırmadan yanırdı. (ateşlenmek)

Çobanın nə işi olar, qoyun quzuya baxmaq. (gözetmək, dikkat etmək)

Xaldan kəndi Yevlaxa baxır. (ait, bağlı olmaq)

Atası xəstələndən sonra işdən çıxıb, ona baxırdı. (hizmet etmək)

Vuqar həmişə anasının sözünə baxmışdı. (saygı göstərmək)

bil-: Qatarın nə vaxt gələcəyini bildin mi? (öğrenmək)

Mən o saat bildim ki, o nəyi nəzərdə tutur. (sezmək, hissetmək)

buyur-: Anası buyurmuşdu ki, gedib dediklərini alsın. (bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemək, emretmək)

Ümumi sözü deməyə nə var, buyur gəlsin, eşidirəm. (düşüncesini bildirmək)

Bu axşam bizə buyurun. (davet etmək)

çağır-: Onu rəisin yanına çağırıdılar. (birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemək, seslenmək)

Əhməd qardaşının ad gününə çağırırdı. (davet etmək)

çarp-: Maşın köpüklənə-köpüklənə axan çayın kenarındakı iri qayalara çarpdı. (hızla dəgmək, vurmaq)

Köksün içində çarpardı polad ürəyi. (vurmaq, etkilemək)

dad-: Axşam azanı deyilən kimi mömün müsəlman bilmir ki nəyə əl uzatsın, çayımı içsin, halvadanımı dadsın. (tat almaq, yemək)

Dadsın hər arzusun yüz nemətini. (hissetmək)

dala-: Yun corab ayağımı dalayır. (yünlü, sert kumaşın vücuda dokunarak teni acıtması, kaşıdırması)

danış-: Səlim qızqın danışırırdı. (söhbət etmək, bir konudan söz etmək, kelimelerle düşüncəyi anlatmaq)

de-: Kişi boğazında düyümlənən sözü demədi. (söylemək, anlatmaq)

Buna nə deyirlər? (adlandırmak, anlamına gəlmək)

Ona de, tez gəlsin. (haber vermək)

Zaur, bir avaz de. (şiir okumaq, şarkı söylemək)

dəy-: Güllə də igiddən qorxar, o həmişə qorxağa dəyər. (temas etmək)

Eh gözü, nə dəyib köyrək könlünə? (dokunmaq)

Meyvələr bu il vaxtında dəyməyib. (meyvələrin olgunlaşması)

din-: Nəzakətin bu ağır sözləri qarşısında Əhməd dinmədi. (konuşmaq, söylemek)

Dinir qulağında topların səsi. (duyulmaq)

dinlə-: Nə gözəldir dinləmək suların nəğməsini. (işitmək, kulak vermek)

Nahaq yerə məni dinləmədin. (söz dinləmək)

don-: Bu havada adam donar. (üşümək, soğuğu hissetmək)

duy-: Səlim ortalıqdakı dolaşiq vəziyyəti duydu. (hissetmək, sezmək)

düşün-: Hərdən düşündürür bu həyat məni. (bir sonuca varmaq amacıyla bilgileri incelemek, aklından geçirmək, zihniylə arayıp bulmaq)

Kərbəlayı Mirzənin sözünü əvvəl biz heç başa düşmədik. (anlamak)

eşit-: Birdən birə at kişnəməsi eşitdim. (duymək)

Qızım sənə deyirəm, gəlinim sən eşit. (sözünü dinləmək)

Axşam bacımdan eşitdim ki Səcdiyyə qorxduğundan xəstələnmişdir. (bilgi almak, öğrenmək)

gör-: Hadisəni öz gözümlə gördüm. (göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmək)

Babam iki müharibəni də görmüşdü. (yaşamaq, tanık olmak).

inan-: Bu sözdən sonra Həqiqət xala inandı. (güvenmək)

qan-: Yənə də düşündüm ana dilimi, istərəm xalqım da qana dilimi. (anlamak)

qaşı-: Həsən sağ ovcunu qaşdı. (vücudun gıcıklanan herhangi bir yerini tırnakla veya sert bir şeyle sürtmək, tırnaklamak)

qavra-: Biz cismi nə qədər tam duysaq, o qədər tam qavrayırıq. (iyice anlamək)

oxu-: Adamlar elanı maraqla oxudular. (yazıya geçirilmiş bir metne bakarak bunu çözümleyip anlamək ve seslendirmək)

Ali məktəbi Türkiyədə oxuyub. (öğrenim görmək).

Ürək kövrəkləşir sən oxuyanda. (şarkı, türkü söylemək)

öyrən-: Qardaşım bu sənəti böyük həvəslə öyrənmişdi. (öğrenmək, bilgi edinmək)

O uşaqlıqdan təzədən durmağı öyrənmişdi. (alışmaq)

san-: Ömrün nəşəsindən sevinən kimi, əzabını da toy bayram sanmalısən. (zannetmək)

sanc-: Mustafanın dirsəkləri elə bərk sancdı ki gözləri yaşardı. (ağrımaq, acımaq)

Səməndər fürsət tapdığı zaman Nərgizi sancırdı. (birinin kalbini kırmək, gücəndirmək)

say-: Fərid yüzə qədər yaxşı sayır. (Bin cinstən kaç parça bulunduğunu anlamək için birer birer gözden geçirerek her defasında bir sayı yükselterek sonuca varmaq)

Təzə vəzifəyə kəçəndən sonra bizi saymadı. (saygı, hürmet göstərmək)

Qubənat, naçalnik gəlsə, saymaram. (çəkinmək, sakınmaq)

sor-: Hafiz gözləyirdi ki mən bir şey soracağam. (aramək, soruşturmaq, sual etmək)

söylə-: Kərimov bu mövzudakı fikirlərini iclasda söyləmişdi. (demək, düşündüğünü sözle anlatmaq)

sözləş-: Hüseyn, Məhərrəmlə sözləşdi. (karşılıklı anlaşmaq)

sürt-: Hərdən əlini başına sürüb, al qana bulaşmış bir halda ay işığına tutur, şikayətlənirdi. (bir şeyi bastıraraq başka bir şeye dokundurmaq)

Çuğundurun suyunu çıxarmək üçün sürtgəcə sürtdü. (suyunu çıkarmək)

Qız iri qazanları həyətin aşağısındakı bulağın başında sürtdü. (bastıraraq temizləmək)

tanı-: Bəy, sən onun özünü tanımasan da, atasını yaxşı tanıyırsan. (daha önce görülen, bilinen bir kimseyle veya bir şeyle karşılaşıldığında bunun kim veya ne olduğunu anlamək)

İndiki zamanda kiçik böyüyü tanımır. (saymaq)

toxun-: Mənim əşyalarım kimə toxunmasın. (temas etmək, dokunmaq)

Bütün bu şikayətlər axırda ona toxunurdu. (zoruna gitmək)

unut-: Gedəndə qapını bağlamağı unutdum. (hatırlamamək, aklında kalmamək)

Edəb qaydalarını gənclərin çoxu unudur. (önem vermemək, dikkat etmemək)

uy-: Bu iki adamın təbiəti bir-birinə asla uymayırdı. (uygun olmaq, anlaşmaq)

Uyma əğyar sözünə, dostundan keçmə dostum. (kapılmək)

Bir müddət Hacı Kərimin qızına uydu, indi də Gəncədən təzə gətirdiyi bacıma uyub. (sevmək, aşık olmaq)

üşü-: Soyuq yel əsməyə başlayanda Zəhra üşüdü, evə tələsdi. (soğuğun etkisini hissetmək)

yan-: İsti su tökülüb əlləri yanıb. (ısının etkisiyle vücudun herhangi bir yerinde acı hissetmək)

Uşağın əli, üzü qızdırmadan yanırdı. (ateşlenmək)

Bütün qonşular paxıllıqdan yanırdılar. (kıskanmək)

yanıl-: Oxşatdım, yanıldım, könül verdim mən. (yanlış yapmak, niteliğini anlamayarak aldanmak)

5. TÜRKMEN TÜRKÇESİNDEKİ PSİKOLOJİK OLAYLARI ANLATAN FİİLLER

Bu bölümde, doküman analizi yöntemi kullanılarak “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü” (Ercilasun, 1991), “Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri” (Geldiyev ve Karayunusoğlu, 2017), “Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü” (Durdyýew, Geldimyradow ve Kyýasowa, 2016), “Türkmen Türkçesinde Fiil” (Beşen Delice, 2020: 334-399) ve “Türkmençe-Türkçe Sözlük”ten (Ceylan, Eker, Ölmez, Ölmez, ve Tekin, 1995) istifade edilmiş ve Türkmen Türkçesindeki psikolojik olayları anlatan elli dört fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen psikolojik olayları anlatan fiiller; agyr-, aldan-, aljyra-, aňla-, aýt-, bak-, bil-, buýur-, çagyr-, dala-, danyş-, dat-, deg-, diň-, diňle-, diý-, dogry gel-, doň-, duý-, düşün-, eşit-, galtaş-, gaşa-, geple-, gör-, gürle-, gynan-, gyz-, hasap et-, hormat et-, kak-, laýykla-, oka-, ow-, owkala-, oýla-, öwren-, özüni ýitir-, san-, sanjyla-, saý-, seret-, sözle-, sürt-, süz-, tana-, unut-, ur-, üşe-, ynan-, yslan-, ýalbar-, ýalňyş- ve ýan-fiilleridir. Bu fiiller, cümle içerisinde kullanılmış ve anlam özellikleri belirtilmiştir.

agyr-: Gaty keçäniň üstünde ýanlary agyryp, iki ýana agdarylýarlar. (vücudun herhangi bir yerinde ağrı hissetmek)

aldan-: Aldan bir halda, aldanan başga halda. (kanmak)

aljyra-: Aljyran aýal ärine aba diýer. (şaşmak)

aňla-: Sözüň aňlan ýok diýp ümsüm oturma, jahan giňdir, çendan bilen-de bardyr. (anlamak)

Myhmanyň äheňinden onuň jaýlyja gelenini aňlady. (hissetmek)

Ol ýoluny aňlap bilýändigine şükür edýärdi. (algılamak, kavramak)

aýt-: Bilmeýen soranlara aýdyň bu garyp adymyz: Asly-gerkez, ýurdy.-Etrek, ady Magtymguludyr. (söylemek, haber vermek)

Niçe aýtsam eşitgüji dana kany? (konuşmak)

bak-: Ak mapraç aýal gaňrylyp bakdy. (bakmak)

Otlagynda ner-maýalar bakarlar. (beslemek)

Bir garyp oglandym, bakdyň, bejerdin, senden başga howandarym ýok menin. (büyütmek, himaye etmek)

bil-: Reýhan arap ahyr bolmajagyny bildi. (bilmek, farkında olmak)

Şahyryň sygyrlaryny köpimiz ýatdan bilýäris. (ezberlemek, öğrenmek)

Gyzym, naharyň duzuny dat-da, tagamyny bil. (hissetmek, farkına varmak)

Bilen bilenin işlär, bilmedik barmagyny dişlär. (görevini yerine getirmek, bilgi sahibi olmak)

buýur-: Düýäni hökman duşakla-diýip buýurdy. (emretmek)

Çeken zähmetiň hözirini hem buýrsa görmeli-dä. (buyrulmak, emrolunmak)

çagyr-: Är ýanyňa är geler mylakat tapsa, ýüz tapmasa gelmez çagyrmak bilen. (çağırarak)

Maslahata çagyryp, sala salanyňyz üçin sag boluň! (davet etmek)

dala-: Biz it hem bolsak, goýun itidir, öz sürimizi dalamaga dişimiz ötmez. (dalamak)

Ol gaharyny gizläp bilmän, ony gözi bilen dalady. (zarar vermek)

Alabaharyň duýdansyz aňzagy agaçlaryň pyntyklarynyň ýüzünü dalap geçdi. (don vurmak)

danyş-: Ger guşansaň zerli kemer, danyşsaň dilden bal damar. (konuşmak, anlaşmak)

dat-: A gyz, gaýnatmanyň gaýnamy çykypmy, dadyp görsene! (tadına bakmak)

Ýaşlygymda men hem şeýle pursadyň, dadyp gördüm aý gahar-gazabyn. (yaşamak)

deg-: Demir esbaplar biri-birine degip seslenýärdi. (dokunmak)

Söweşleriň birinde onuň çep aýagyna ok degip, gospitala düşüpdi. (vurmak, isabet etmek)

Wepanyň eline bir hili ýelmeşik zat deňdi. (temas etmek)

Kyrk guzuly goýna degip duran mata-da bereýin. (layık olmak, verilen emeğe değmek)

Biz degmedige degen adam däl. (incitmek)

Myrat aga ugran badyna esen lagar goýny getirip, sürä goşdy-da, berda degmäge başlady. (işine karışmak)

Ertir meniň öýüme degip geçiň. (bir yeri ziyaret etmek, görmek)

Ýöne çay degen wagty käwagt açylyp, gürrün edäýmesem bar. (etki etmek, değiştirmek)

Bir çopan goluna degse bir almaz, çakmak daşy eder, gadryn näbilsin. (değerli kılmak)

diň-: Çaganyň özi aglap, özi diňipdir. (sesini kesmek)

Emma ýagyş diňer ýerde dinmedi. (kesilmek, dinmek)

Saz-söhbetler dindi. (sona ermek)

diňle-: Diňlener ýere söz diý, siňer ýere suw guý. (dikkatle dinlemek)

Nesihat diňleseň, äriň äri sen, almasaň nesihat, köpüň biri sen. (söz dinlemek)

diý-: Uruş gutaranyndan soň, köp adamyň “goş birikdireli” diýenlerini ol ýadyna saldy. (söylemek, demek)

dogry gel-: Ýöne welin bu günki edilýän işler ne taňrynyň emrine dogry gelýär, ne kanun-şerigata sygýar. (uymak, kabul görmek, denk düşmek)

doň-: Ýabyň düýbündäki suwlaryň gylalary doňup ugrapyr. (donmak)

Ýer bolsa edil daş ýaly doňupdy. (buz halini almak)

Howa sowuk eken, elim-aýagym doňady. (üşümek)

duý-: “Garyp öldi” diýdiler, üç günden soň duydular. (bilmek, öğrenmek)

Duýdurmasaň, duýmaz, düýşünde goýmaz. (farkına varmak, hissetmek)

düşün-: Ol halkyň hajatyna oňat düşüneni üçin, ähli zähmet adamsynyň hal-ýagdaýlaryny derrew oňatlaşdyrmagy öz önünde wezipe edip goýýar. (anlamak)

Alym: “Maňa berlen sylag ähli alymlara berlen sylag diýip düşünýäriň” diýip sözünü jemledi. (bilmek)

Ol soňky döwürde kino gitmeklige düşünişdir. (farkına varmak)

eşit-: Eşiden deň bolmaz, gören göz bilen. (duymak, işitmek)

Ýazyjynyň gürrüňini radiodan eşitdik. (dinlemek)

Men bu habary öňräk eşitdim. (öğrenmek)

galtaş-: Oňa galtaşarlygy ýokdur. (arkadaşlık etmek, yakın olmak)

Olar bilen asyl galtaşýan ýeri hem ýok. (iletişime geçmek, haberi olmak)

gaşa-: Utulan ýeňsesini gaşar. (kaşımak)

geple-: Şahyr gürrüňdeşlerine göwünlik berip gepledi. (konuşmak)

Ýygnagyň başlygy oturanlara ýüzlenip: “Ýene kim geplejek?” diýip sorady. (söz almak)

gör-: Bent bolupdyr gören gözler, syýa bolmuş gözel ýüzler. (görmek)

Ol daşyndan göräýmäge türkana ...adam ýalydy. (benzemek)

Köp adamlar Merediň bu ýagdaýa düşmegini Nazardan gördüler. (fark etmek)

Seniň ýadyňa düşýändir, men seni Maryda görüpdim. (rast gelmek, karşılaşmak)

Ýaşuly, sen öz döwüründe köp zady göreniň, bize ýaşlygyň barada gürrüň bersene! (yaşamak)

gürle-: Gürläp oturmak. (konuşmak)

Gaplaň gürlär çay içinde, gurçuk ýörär laý içinde. (yüksek sesle konuşmak)

gynan-: Otludan galanyma gynanybam durmadym. (pişman olmak)

gyz-: Suw gyzdy. (kaynamak)

Sen nāhak gyzýarsyň, rahatlan. (kızmak)

Oýun dura-bara gyzýardy. (kızırmak, rekabet etmek)

Bagşy barha gyzýardy. (heveslenmek)

hasap et-: Hasap edip görsem, köp ýyl geçipdir. (hesaplamak, saymak)

hormat et-: Hormat etseň, hormat görersiň. (hürmet etmek, saygı göstermek)

kak-: Uly gurluşyklaryň ilkinji gazygyny kakmak. (sert bir cisimle vurmak, yıkmak)

Gapyny kakyp, içerik girdi. (geldiğini belli etmek için vurmak, tıklamak)

Şol demde ýerdäki telpegini kakyp aldy-da, başyna geýdi. (yere vurmak)

Perman Tarhanyň egnine batly kakdy. (vurmak, dövmek)

Türkmen hasaby bilen indi basym mizanyň ýa hazanyň şemaly kakyp, ekinleriň sowuk uraryna garaşylýardy. (tarımsal ürünlere don vurmak)

Halyçylaryň kakýan daraklarynyň sesi bir topar at aýagynyň sesini ýadyňa salýar. (dokumak)

laýykla-: Dürbini öz gözüne laýyklyp, eýläk-beýläk gezdiren Annak seslenenini duýman galdy. (düzeltmek)

oka-: Magtymguly dikelip oturdy-da, ýaňyja tamamlan setirlerini penjirä bakan tutup, howlukman dykgat bilen okamaga durdy. (okumak)

Biçäre Dilaram derdini beýan kylyp, bir gazal okady. (şarkı, türkü söylemek)

ow-: Hawa, tagsyr, sen gurduň owup ýetişdirseň, men köjäni döwüp ýetişerin-diýýär. (ovmak, ezmek)

owkala-: Enebaý eje bu goh-galmaga oýanyp, ýorganlarynyň üstünde oýaly-ukuly gözlerini owkalap oturan Aba bilen Ýusupberdä:-Balalam, ogul jigiňiz boldy-diýip, lak atdy-da, täze dogan çaganyň sesi çasly çykýan tama tarap döndi. (ovuşturmak)

oýla-: Ol ep-esli oýlap, sowan çayyny owurtlandan soň, dostuna sowal berdi. (düşünmek)

Şol arzuwyma ýetdim diýip oýlady. (tahmin etmek)

öwren-: Aýdym-saz öwrenmäge ýykgyň edýänlere ýolbaşçylyk edýärdim. (öğrenmek, anlamak)

Eflatunyň, Firdöwsiniň, Nyzamynyň, Nowaýynyň eserlerini-de ylham alyjylyk bilen öwrenipdi. (tahlil etmek, araştırma yapmak, ayrıntılı bir şekilde incelemek)

Ýagdaýlary öwrenýärdi. (incelemek, gözlem yapmak)

Hemişe köpçüligiň gürrüňçiligine öwrenen Garly ussanyň ýüregi gysdy. (alışmak)

özünü ýitir-: Ol az salym özüni ýitirip durandan soň, Pälwan aga bir zat diýjek ýaly çenendi-de, ýene sesini çykarmady. (şaşmak, paniklemek)

san-: Gulzumy gyr sanyp, kyrk ýol geçer men, eger ki meýl etse, ýar bizim sary. (saymak, zannetmek)

Gün öylä sananda, ol sürümiň hilini barlamak üçin jaryň ilersinde işleýänleriň ýanyna gitmekçi boldy. (ulaşmak, olmak)

sanjyla-: Wepa, näme bir ýeriň sanjylaýarmy?-diýip seslendi. (sancılanmak, ağrı hissetmek)

saý-: Eşek özün egsik saýmaz bedewden, gymmat etseň, at ýanynda bellidir. (saymak, hissetmek)

Ýorgana salmak üçin ýygnaý ýören ýarym halta çüprek ýüňüni tüýdüp çykdy, ony saýdy. (saymak, hesaplamak)

Beýdip ogluňy saýma, bir ýerini möçükdirersiň, bes ederçe boldy. (saymak, saygı göstermek)

seret-: Ol oňa gözlerini mölerdip seretdi. (bakmak)

Mallara gowy seredip bildiňizmi? (beslemek)

Bar, nahara seret! (ilgilenmek)

Lukman gözüme seredip, oňa näme bolandygyny anyklady. (dikkatlice bakmak, gözleriyle iyiden iyiye karşısındakini süzmek)

Iş toparynyň agzalary taslama seredip, öz pikirlerini aýtdylar. (incelemek)

Maşynyma hemişe bir ussa seredýär. (göz kulak olmak, ilgilenmek, tamir etmek)

sözle-: Sözlenende, gep diňle, sözläniňde az sözle. (konuşmak, düşüncesini söylemek)

sürt-: Ol şol tapan gara köpügiň gözüne sürtüpdir weli, gözi gutulypdyr, endamyna sürtüpdir weli, endamy hem goturlykdan saplanypdyr. (sürmek, temas ettirmek)

Ol çakmak daşyny sürtüp ýakdy. (ovuşturmak, sürtmek)

süz-: Süýdi arassa hasanyň üsti bilen süzüp almak gerek. (süzmek, temizlemek)

Diýdim weli, gözün süzüp, bir daýandy tirsegine. (dikkatlice bakmak, gözleriyle iyiden iyiye karşısındakini süzmek)

tana-: Ýigidi dostundan tana. (tanımak)

unut-: Onuň häzirki ýagdaýy öňki pikirleriniň baryny unutdyrды. (unutmak, unutturmak)

ur-: Ursa, sökse, horlasa-da il ýagşy. (vurmak)

Ikisi birden güpürdedip darak urdy. (göz yaşına boğulmak)

Hawa, atyp bilýän, men tüpeň atyp guş hem urdum. (hedefi vurmak, ateş etmek)

Düýnki ýygnaýda ony gaty urdular. (dövmek, şiddete başvurmak)

Çyrany söndüriň-de, gapyny içinden urklamak up oturyberiň. (kapatmak)

üşe-: Onuň elleri üşäp, duluklary nar ýaly gyzarypdyr. (üşümek)

Görýäriň welin siz gaty üşäpsiňiz öýdýän. (çok soğuk olmak)

ynan-: Dostunyň aýdan sözlerine ynandy. (inanmak, güvenmek)

yslan-: Mytaramdaky suw yslanypdyr. (kokmak)

ýalbar-: Dursun naýynjar bir garaýyş bilen ogluna ýalbardy. (yalvarmak)

ýalňys-: Bibijemalym, indi sen meniň günämi geç, men ýalňysypdyryn! (yanılmak)

Sen gaty ýalňysýarsyň! (yanlış düşünmek)

Myhman ýalňysandygyny soň duýup galdy. (yanıldığını fark etmek)

ýan-: Çopan ody şatyrdaý ýanýardy. (yakmak, ateşlemek)

Ol ýanyp duran onluk çyranyň ýagtysyna kitap okaýardy. (ışık saçmak)

Ýag sycrap, elim ýandy. (ısının etkisiyle vücudun herhangi bir yerinde acı hissetmek)

Ýalap geçýär bu şemal, ýanan ýadaw yüzleri. (sıcak hava nedeniyle bronzlaşmak)

At jylawyny çekip alyp, güne ýanan gury ota agzyny urdy. (kurumak, solmak)

Şol gije önem ukusyzlykdan ýanýan Dursun eje aýratyn horlandy. (acı çekmek)

Maňa azajyk wagt hem bolsa oturuw ýok, meniň dabanyň lowlap ýanýar. (ateşlenmek)

6. SONUÇ

Böylelikle, Azerbaycan Türkçesinde otuz dokuz ve Türkmen Türkçesinde elli dört olmak üzere toplam doksan üç psikolojik olayları anlatan fiil tespit edilmiş; bax- (bak-), bil-, buyur- (buýur-), çağır- (çagyr-), dad- (dat-), dala-, danış- (danyş-), de- (diý-), dəy- (deg-), din- (diň-), dinlə- (diňle-), don- (doň-), duy- (duý), düşün-, eşit-, gör-, inan- (ynan-), qaşı- (gaşa-), oxu- (oka-), öyrən- (öwren-), san-, sanc- (sanjyla-), say- (saý-), sür- (tana-), unut-, üşü- (üşe-) ve yan- (ýan-) olmak üzere yirmi sekiz psikolojik olayları anlatan fiilin ortak olduğu belirlenmiş ve cümlelerde görülen zengin anlam özellikleri ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- AXUNDOV, A. (2006), *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*, Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyat.
- AKALIN, H. Ş. (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALTAYLI, S. (2018), *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BEŞEN DELİCE, T. (2020), *Türkmen Türkçesinde Fiil*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- CEYLAN, E., EKER, S., ÖLMEZ, M., ÖLMEZ, Z. ve TEKİN, T. (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Yayınları.
- DURDYÝEW, H., GELDİMYRADOW, A. ve KYÝASOWA, G. (2016), *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi*, Aşgabat: Türkmenistanyň Ylymlar Akademiyasynyň Magtymguly Adyndaky Dil we Edebiyat Instituty.
- ERCİLASUN, A. B. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GELDİYEYEV, G. ve KARAYUNUSOĞLU, Y. (2017), *Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SEMEDOYA, E. (2004), *Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Yazı Dilindeki Basit Fiillerin Anlam Özellikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YALÇIN, S. K. (2018), *Azerbaycan Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- YILDIRIM, H. (2020), *Türkmen Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

THE ROLE OF DIGITAL MARKETING DURING COVID-19 PANDEMIC: A REVOLUTION TO DIGITALIZATION

Mohammad Karim AZIMI

Kocaeli University, Business Administration, Production Management and Marketing
karim.azimi1234@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1279-0949

Prof. Dr. Ümit ALNIAÇIK

Kocaeli University, Business Administration, Production Management and Marketing
umit.alniacik@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2998-355X

Abstract

Covid-19 pandemic with no end in sight has already cleared that the economic consequences will be drastic. The world has never seen a slump like this. Many businesses have to close because of the pandemic. Global companies canceled orders worth billions. Thousands of factories have been shut down. Poverty now threatens millions of workers and their families. Most businesses experiencing the downside of supply chains are to cut back on overseas production. Governments help subsidies to encourage firms to restart domestic production. For better or for worse, this circumstance has not only critically increased digital trade level but also has laid the ground for digital marketers and businesses to meet numerous opportunities. So, in this topic, We bring together some theoretical and empirical insights of experts from several pieces of research through most useful sources such as government publications, published research papers, periodicals, newspapers and Covid-19 related Web sites, based on explanatory research design to discuss the role and importance of digital marketing during the Covid-19 pandemic both for marketers and consumers. The outcomes revealed that during the Covid-19 pandemic businesses either have to digitalize their operations or shut down their activities, on the other side lockdown and isolation caused the consumers to increase use of digital applications.

Keywords: Covid-19, Digital Marketing, Consumer, Lockdown

1. INTRODUCTION

Increasing global population has brought humans and animals closer together. And this closeness has in many cases caused epidemics and deadly diseases that have severely damaged human lives. All communities should consider solutions to prevent such incidents, one of which can be the use of technology and internet to prevent breaking the economic chain between sellers and consumers.

In the era of technology and internet traditional marketing are gradually losing their effectiveness, as an alternative, digital marketing becomes the inevitable trend to approach customers of every field. At this time consumers also begin to adjust with online consumption. Therefore, organizations required strategies to respond consumers' behaviors correctly through online tools. Digital marketing as a powerful arm developed very quickly because of its low cost, strong interact and capability of reaching the potential customers (Tien & et al, 2020).

Utilizing internet and digital technologies (i.e. Computers, Mobile phones, Social Media platforms, Websites, e-mail, Apps, and other platforms) for promoting products and services is called digital marketing (Ayush & Gowda , 2020). Digital marketing enables the organizations to overcome geographical barriers and approach potential customers, by utilizing digital media and platforms. With digital marketing, people can buy any item, transfer money, pay bills and compare items without physical presence (Kumar , 2020). Digital marketing offers the opportunity for fair competition, promote the brand, and measuring sales, subscribers, and transactions not only for big businesses but for small and medium enterprises as well. Small or new businesses have a great opportunity for cheap ad spend when advertising online (Tien & et al, 2020).

In recent years, digitalization has been one of the most discussed topics among business leaders and researchers. Many organizations were understanding the importance of digital transformation but the reflection of this new trend has been slow. The outbreak of the Covid-19 pandemic changed the world

dramatically and surprised organizations as people turn to the online world for their communication, education, work, and entertainment (Savić, 2020).

Covid-19 pandemic changes the priority of human beings and prorogue the world. People become more careful of their health and forced to observe the social distance. As a result of social distance, the sale of the product and social engaging decreased. In this scenario, digital marketing played a significant role in the social and economical world (Kumar , 2020). During the Covid-19 pandemic period, digital marketing has become the most significant choice of most businesses, for returning to its previous form and advertise their products to its customers while some other fields such as tourism have stood still or slumped (Tien & et al, 2020).

Digital marketing is the only powerful marketing channel during the Covid-19 pandemic. When people could not gather in the streets or in crowded places, they spent more time on internet devices at homes. This situation give an opportunity for businesses to increase their brand coverage (Tien & et al, 2020). The lockdown and fear of the spread of the pandemic has changed the spending habit and behaviors of consumers. Consumers now want online most of the items they need. Most of the consumers have enforced to shift their shopping habits because of the closure of the physical stores. People who had not shop online or had hesitant to online shopping are opening new accounts and going to becoming completely new customers (Akter & Sultana, 2020).

In addition to avoid being isolated during quarantine and to advance the affairs of life gave digital marketing an opportunity to boost unexpectedly, by utilizing digital platforms and digital content (Ayush & Gowda , 2020). Indeed digital marketing functionality played an important role as a useful and necessary communication bridge during the lockdown. So, due to the sensitivity of the topic in this study we will investigate the role and importance of digital marketing during Covid-19 pandemic.

2. METHODOLOGY

The explanatory research design was conducted for investigating the role and importance of digital marketing during Covid-19 disease. Explanatory research design has been used to research complex structures in the fields of public policy, business, urban planning and etc. Yin (1994) described the explanatory research design as a research instrument across the social science disciplines, not only in the traditional field such as sociology, psychology, and anthropology but in the practice-orientated fields of public administration, urban planning, public policy, social work, management science, and education as well. Moreover, the explanatory research design provides a simultaneous framework, enabling propositions to be used with greater rigor in research as an instrument to support or reject hypotheses and develop theoretical models (Fisher & Ziviani, 2004). The data collection in this study was a secondary data collection method through most useful sources such as government publications, published research papers, periodicals, newspapers, and Covid-19 related Web sites.

The main purposes of this study are first to investigate the influencer factors on consumer behavioral intention during the Covid-19 pandemic, secondly to recognize the challenges and opportunities faced by both businesses and consumers during the Covid-19 pandemic, thirdly to investigate the impact of Covid-19 on the markets and lifestyle of the consumers during Covid-19 pandemic and to suggest some expectation about consumers habit when the situation becomes normal.

3. CHALLENGES AND OPPORTUNITIES DURING COVID-19

The covid-19 crisis is the most disruptive event for governments, public services, commercial companies, etc. In dealing with the Covid-19 crisis situation, they all faced many challenges to managing the unprecedented situation effectively. These challenges are imperfect information, deep uncertainty, high risk of economic damage, and deads and urgency. Indeed, leaders and managers faced with incomplete, uncertain, or partially true information that requires filtering. But due to the nature of Covid-19, they need to take action urgently. otherwise, delays in taking action against crisis will cost economic damage and lives (Dwivedi & et al, 2020). According to the previous studies during the ongoing Covid-19 pandemic crisis, on one hand, most firms faced the challenges such as drop-in operating income, lack of cash flow (Zhu, Liu, & Wei, 2020), cost pressures (rent, wages, and taxes) and sharp reduction of

orders (Wen, Wei, & Wang, 2020), on the other hand, consumers have changed their consumption behavior to be more conservative and reduce unnecessary consumption (Kankar, 2020). Hence, during the Covid-19 crisis firms tend to overcome the challenges and transform the challenges into opportunities. One of the preferred ways for surviving and overcoming the challenges is to adopt marketing innovations. For instance, a decrease in demand is one of the greatest challenges during the Covid-19 pandemic. Therefore, based on consumers' buying behavior during the lockdown, most businesses utilized digital marketing instruments to engage with consumers. on the other side, consumers also found the system more convenient to obtain necessary products and services during isolation and home quarantine (Wang & et al, 2020).

4. DIGITALIZATION STRATEGIES DURING COVID-19

The impact of covid-19 on people's livelihood and economy has brought the concept of digitalization to the forefront. Digitalization is creating a new business environment by using computer technologies and modern information or digitalization is a trend of decisions and actions that put the customer at the center of procedure by profoundly changing the essence of an organization such as management strategy, operational setup, technological equipment and working culture (Savić, 2020). The digital revolution creates important opportunities for all levels. In the public sector, the government through digitalization improved the delivery of public services and goods and raised a better revenue. In the private sector, digitalization is not an option. It is now obligatory for every organization, large, medium, and small. Organizations must be capable to rebuild themselves, radically altering their processes and models, in a direction that involves considerable changes in terms of technology, operations, culture, and value generation (Daniele, 2020).

Digitalization and innovation in digital transformation are boosted by investors' and consumers' expectations, as well as by prospects of better economic and social advantages. The literature claims that successful digitalization comes from implementing modern technologies, and also transforming the organizations to take benefit of the possibilities that modern technologies provide. Major digitalization initiatives are centered on pre-visualizing business models, customer experience, and operational processes. Prosperous digitalization comes not just from creating an organization, but also from transforming the organization to take benefit of existing strategic assets in new manners (Daniele, 2020). Digitalization is a crucial step for organizations to enhance information technology for engaging with their employees and customers in a much better position not only to survive in unprecedented situations but to overcome the inevitable challenges as well (Savić, 2020).

Nowadays, digital marketing has become an essential part of the marketing strategy of many businesses. Even small business owners start utilizing such a strategy as a cheap and efficient way to market their products. Due to having the feature of no boundary, businesses can use any devices such as social media, e-mail, videos, content, search engine optimization and etc. (Yasmin, Tasneem, & Fatema, 2015). Accordingly, businesses are encouraged to create websites for introducing their business brand, building emotional engagement with consumers through optimizing their social media channels, maximizing their sales, and creating loyal customers through interesting content. Therefore, digital marketing is a crucial point for all business activities. Digital marketing is not only restricted to business activities in the form of products but includes services particularly educational services as well (Prihadini & et al, 2020). Indeed, one of the organizations that have made considerable changes to their normal process is the education sector. Since lockdown and social distancing requirements, universities have to close their campuses. This situation has resulted in online teaching techniques.

5. SIGNIFICANCE OF DIGITAL MARKETING DURING COVID-19

With the popularity and development of the Internet, digital marketing also became inevitable, considered as a communication channel. Due to its pervasive impact, digital marketing has become an easy and important information channel for companies, many of which have realized the benefits learned, and applied, while some others are still passive in learning and accessing this new channel (Tien & et al, 2020). Some of the advantages and benefits of digital marketing compared to traditional types of marketing are such as speed of spread, ease of evaluation, wider reach, cheap, effectiveness, and the ability to build a brand name (Wardhana, 2015) (Redjeki & Affandi, 2021).

Digital marketing brings the opportunity for multi-way advertising and communication between enterprises and customers. With digital marketing, marketers can track some statistical information about the number of people who visited the website, users age, gender, geographic location, interest, website traffic, length of time users spend on a website, a website bounce rate in real-time to understand the effectiveness of marketing campaigns and tactics (Tien & et al, 2020).

Digital marketing has become one of the most significant business trends over the last years. The ongoing digitalization or the use of digital instruments in marketing is featured by progress in artificial intelligence, big data, and predictive analytics. Digital transformation makes better the quality of life for customers by offering new instruments for health, education, businesses, etc. providing access to update information, and fostering better social participation. At the moment, however, the Covid-19 pandemic is causing tremendous damage to the global economy with an increasing cost that could become harmful. In the struggle against the Covid-19 crisis, digital technology becomes a basic need. Digital technology has an unprecedented function in the maintenance of economic and social activities, also the recovery of business activities and industries. Therefore, the Covid-19 pandemic could become a tipping point for digitalization particularly digital marketing by accelerating the maturity of digital technology (Daniele, 2020).

Indeed, the Covid-19 pandemic already has changed what we do. The impact of covid-19 has been wide-reaching and so global. It contracts the global economy. Hence, people force to adopt new channels to shape their future direction. For example, huge numbers of managers and employees conducted remote-meetings and remote-working. For better or for worse, the pandemic has brought technological tools to the forefront. Particularly, it highlighted the significance of digital marketing in various parts of economic and social life such as supply chains, employment, health, education, entertainment, purchasing consumption, etc. As an example at the beginning of the pandemic demand for purchasing essential household goods and basic foods has increased. With a lack of supply chains the shelves in stores left empty. Thus, many consumers turned to online shopping (Barnes, 2020). According to ACI Worldwide (2020) report, global online shopping grew by 207 percent in April 2020 (Worldwide, 2020). In addition, for surviving, numerous organizations have moved online.

6. DIGITAL MARKETS DURING COVID-19

The outbreak of the Covid-19 pandemic has led to unprecedented disruption in most industrial and commercial markets and has posed many challenges. Challenges including health and safety, supply and demand, cash flow, and sales and marketing (Donthu & Gustafsson, 2020). With the declaration of lockdown, people rushed into markets. The stock of essential goods such as face masks, sanitizers, and medical goods was remarkably at the lowest level. It becoming difficult for the sellers to handle the huge demand of customers who came to buy essential goods. Shortage of essential goods on one hand and spreading of rumors through social media, on the other hand, confuse the consumers. (Patil & Patil, 2020).

Many markets, especially tourism, entertainment, and hospitality, have postponed all their organizational functions (Donthu & Gustafsson, 2020), due to customers staying at home and the economic shutdown. Most employees of these sectors were lost their jobs. For instance, in America, big companies such as Sears, Hearts, NPC International, Nok Airlines, Lucky Brand, J.Crew, Jason Industries, JCPenney, Intu Properties, Helios and Matheson, Grupo Famsa, Global Eagle, Foresight Energy, Exide Technologies, Earth Fare ... filed for bankruptcy that each of the mentioned companies had more than 500 employees (Tucker, 2020). The retailers' market also faced with challenges and opportunities during the Covid-19 pandemic. Retailers and manufacturers of essential goods like food and healthcare faced an increase in demand, while retailers and manufacturers of non-essential goods like clothes and footwear faced a drop in sales. Some of these manufacture for surviving in the market and to suit the rising demand adopt new ways (e.g., clothes manufacturers creating facemasks, alcoholic beverages manufacturers using the same alcohol ingredient for producing hand sanitizers) (Roggeveen & Sethuraman, 2020). Despite the spread of the Coronavirus from China, so far the main winners in the market, especially the stock market, have been Chinese and Chinese companies. Due to the pandemic,

the stock values of many European and American companies fell. So, Chinese companies have been using the situation to buy infrastructure and strategic stakes of U.S. and European companies (Rapoza, 2020). Although Corona created a miserable situation for many businesses, on the other hand, it boosted some businesses, such as those related to online shopping, online entertainment, online education, food delivery, remote work, healthcare and medication (Donthu & Gustafsson, 2020).

Some organizations are able to reduce infection among employees through remote work and remain open while ill-equipped organizations for transition forcibly shut. Previous research indicates that if the Covid-19 crisis continues for six months, the expectation for remaining open, for industries such as Arts and Entertainment, Personal Services firms, Restaurant industries, Tourism, and lodging will be under 35 percent. Meanwhile, industries such as Banking and Finance, Real Estate, and Professional Services will be able to remain in a better situation than exposed sectors. Moreover, financial fragility will cause the temporary closure of 43 percent of businesses (Bartik & et al, 2020).

In any case, overcoming the success of such challenges cannot guarantee the future. The world after the Covid-19 pandemic will be a different world. Because of the Covid-19 pandemic, many consumer habits and behaviors have changed, and many markets, including online communications, online shopping, and online entertainment, have seen unprecedented growth. If such markets can get customer satisfaction and their loyalty, we will see a different form of markets (Donthu & Gustafsson, 2020).

7. CONSUMERS' BEHAVIOR DURING COVID-19

According to the consumers' past repetitive buying behavior, consumption is not only habitual it is also contextual. There are four major contexts which disrupt or govern consumers' habit. The first is social events such as marriage, having children. The second is technology; for example, online shopping has impacted the way we shop. The third is rules and regulations such as the consumption of alcohol, and firearms. The fourth is natural disasters such as tsunami, earthquakes, and global pandemics (Covid-19) (Sheth, 2020).

The occurrence of Covid-19 forced countries to close their borders and impose restrictions, such as lockdown, to prevent the spreading of Covid-19, imposing such restrictions brought negative effects, on consumer behavior including isolation, depression, sensitivity to social threats, domestic violence, etc. In addition, it has pushed individuals further apart, for example as aged citizens without the Internet connection and digital instruments have felt the strike of the digital divide, shut out of digital communication, online shopping, and other opportunities, whilst students from poor families have been shut out of online education as the lack of economical facilities (Barnes, 2020). However, despite the negative effects, it has increased some positive behaviors also. Consumers are more concerned about themselves and their place of residence, and the purchase of cleaning and health products has increased to prevent getting sick.

To alleviate the feeling of loneliness during the lockdown, they have made significant use of the Internet and social media. Nowland, Necka, & Cacioppo, (2018) research has revealed that humans prefer the using of social media even over physical interaction when they feel loneliness. In addition to having fake news, social media is one of the main tools of socializing or communication between people. (Donthu & Gustafsson, 2020).

Sheth presents that the Covid-19 pandemic has had eight effects on consumer behavior. The first is hoarding essential products such as toilet paper, bread, masks, and cleaning products. The second is the improvisation of new ways and habits to consume such as online education. The third is to postpone the purchase and consumption of products and services such as sports, restaurants, bars from now into the future. The fourth is the adoption of digital technology such as Zoom video services and social media including Instagram, Facebook, YouTube, WhatsApp, Linked In, and others. The fifth is the delivery of products and services to the home such as Amazon Prime, Disney, and Netflix. The sixth is blurring the boundaries of work-life, for example, managing activities such as shopping, learning working, and socialization at the home. The seventh is reunions with family and friends, to get in touch with them for understanding that they are fine and to share experiences and information. The eighth is talent discovery

such as perform new ways to play music, creative shopping and etc. In addition, according to another investigation, during the lockdown period, some other factors such as financial items, non-financial items, psychological factors, and socio-cultural factors, economic development of the country, import policy, transportation and communication devices, and development of the movement in the country were also affected consumers buying behavior (Patil & Patil, 2020). Consequently, because of lockdown conditions the consumers have discovered some habits more convenient, accessible, and affordable, for example, work at home, shop at home, and learn at home. So, it is expected that some consuming habits will disappear (Sheth, 2020).

8. CONCLUSION

The outbreak of Covid-19 highlights the importance of digital marketing. Because of the lockdown and fear of the spread of the pandemic, people could not gather in the streets or in crowded places. For being safe, they force to spend more time at home. Consequently, they turn to the digital world for their shopping, communication, education, work, and entertainment. They also find the system convenient to obtain products and services during isolation and home quarantine. Moreover, people who had not to shop online or had hesitant to online shopping are opening new accounts and going to become completely new customers. In this scenario, digital marketing becomes the most significant and inevitable trend for businesses to approach customers of every field.

REFERENCES

- Akter, M., & Sultana, N. (2020, November). Digital Marketing Communication and Consumer Buying Decision Process in Pandemic Standpoint (COVID-19): An Empirical Study of Bangladeshi Customers' in Branded Cosmetics Perspective. *Open Journal of Business and Management*, 2696-2715.
- Ayush, G., & Gowda, R. (2020, June). A Study On Impact Of COVID-19 On Digital Marketing. *Vidyabharati International Interdisciplinary Research Journal*(2319-4979), 225-228.
- Barnes, S. (2020). Information management research and practice in the post-COVID-19 world. *International Journal of Information Management*, 1-4. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102175>
- Bartik, A. W., & et al. (2020, April). How Are Small Businesses Adjusting To COVID-19? Early Evidence From A Survey. *National Bureau Of Economic Research*, 1-36. Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w26989>
- Daniele, S. (2020). Towards digital globalization and the covid-19 challenge. *Munich Personal RePEc Archive*, 1-8. Retrieved from <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/100504/>
- Donthu, N., & Gustafsson, A. (2020, June 09). Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of Business Research*, 284-289. Retrieved from www.elsevier.com/locate/jbusres
- Dwivedi, Y., & et al. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on information management research and practice: Transforming education, work and life. *International Journal of Information Management*, 1-20.
- Fisher, I., & Ziviani, J. (2004). Explanatory case studies: Implications and applications for clinical research. *Australian Occupational Therapy Journal*, 185-191.
- Kankar. (2020). *Coronavirus outbreak's impact on China's consumption*. Retrieved 03 15, 2021, from <https://mp.weixin.qq.com/s/OptUHteL3zGVHahnDolRDg>
- Kumar, R. (2020, December). Impact Of COVID-19 On Digital Marketing In India: Opportunity And Challenges. *International Journal Of Multidisciplinary Educational Research*, 9(12(7)), 77-80.
- Patil, B., & Patil, N. (2020). Impact Of COVID-19 Pandemic On Consumer Behavior. *Mukt Shabd Journal*, 3075-3085.
- Prihadini, D., & et al. (2020). The Role of Digital Marketing in Promoting Private Universities in the Covid-19 Pandemic Period: A Phenomenological Approach. *Technium Social Sciences Journal*, 14, 408-421.
- Rapoza, K. (2020). *Watch Out For China Buying Spree, NATO Warns*. Forbes. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2020/04/18/watch-out-for-china-buying-spree-nato-warns/?sh=40ef1d421758>
- Redjeki, F., & Affandi, A. (2021). Utilization of Digital Marketing for MSME Players as Value Creation for Customers during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Science and Society*, 3(1). Retrieved from <http://ijsoc.goacademica.com>
- Roggeveen, A. L., & Sethuraman, R. (2020). How the COVID-19 Pandemic May Change the World of Retailing. *Journal of Retailing*, 169-171.
- Savić, D. (2020, May). COVID-19 and Work from Home: Digital Transformation of the Workforce. <https://www.researchgate.net/>, 101-104.
- Sheth, J. (2020). Impact of Covid-19 on consumer behavior: Will the old habits return or die? *Journal of Business Research*, 280–283. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.059>

- Tien, N. H., & et al. (2020, November-December). Development opportunities for digital marketing in post Covid-19 period in Vietnam. *International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation*, 1(5), 95-100.
- Tucker, H. (2020). *Coronavirus Bankruptcy Tracker: These Major Companies Are Failing Amid The Shutdown*. Forbes. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/scottmendelson/2021/02/05/bridgerton-and-cobra-kai-top-nielsens-while-we-can-be-heroes-and-soul-hold-strong/?sh=1ac7db583b67>
- Wang, Y., & et al. (2020). Marketing innovations during a global crisis: A study of China firms'. *Journal of Business Research*, 214-220. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.029>
- Wardhana, A. (2015). Strategi Digital Marketing dan Implikasinya pada Keunggulan Bersaing UKM di Indonesia. *Seminar Keuangan dan Bisnis IV UPI*.
- Wen, H., Wei, Y., & Wang, S. (2020). *Survey on Impact of COVID-19 No. 2: Report on the impact of COVID-19 crisis on the business management*. Retrieved 03 15, 2021, from https://www.sohu.com/a/385568115_476872.
- Worldwide, A. (2020). *Global eCommerce retail sales up 209 percent in April*. Retrieved 03 18, 2021, from <https://www.aciworldwide.com/news-and-events/press-releases/2020/may/global-ecommerce-retail-sales-up-209-percent-in-april-aci-worldwide-research-reveals>
- Yasmin, A., Tasneem, S., & Fatema, K. (2015). Effectiveness of Digital Marketing in the Challenging Age: An Empirical Study. *International Journal of Management Science and Business Administration*, 1(5), 69-80. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.15.1006>
- Zhu, W., Liu, J., & Wei, W. (2020). *A survey of 995 SMEs: 85% of companies have difficulty maintaining operations for 3 months*. *Chuang Toutiao*. Retrieved 03 15, 2021, from <http://www.ctoutiao.com/2593858.html>.

DİJİTAL PLATFORMLARIN YÜKSELİŞİ VE NETFLIX ANALİZİ

Enes Seçilmiş

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

enes.secilmis@lisansustu.selcuk.edu.tr | ORCID: 0000-0003-1396-7870

Özet

İçinde bulunduğumuz zaman, sermayesi veri olan dijital platformların çağı. Bu platformların en büyük ortak noktası, kendi ekosistemlerini yaratarak hemen sektörde köklü bir dönüşüme neden olmaları. Bu ekosistemde markaların yerinde platformlar, tüketicilerin yerinde kullanıcılar, reklam mecralarının yerinde arayüzler, reklamların yerinde ise kişiselleştirilmiş öneriler var. 21. yüzyıl ekosisteminin ayrılmaz bir parçası olarak dijital platform stratejilerinin pazarlama dünyasındaki dönüştürücü etkisi, bu araştırmanın çıkış noktasına karşılık geliyor. Birinci bölümde platform stratejilerine dair kapsamlı bir arka plan tasarlanırken; çok kanallı pazarlama, pazarlamada veri kullanımı, kişiselleştirme, öneri sistemleri ve etkileşim konularını teorik çerçevede ayrı ayrı ele almanın, dijital platform mimarisini açığa çıkarmak için etkili bir yol olacağı düşünüldü. İkinci bölümde ise teorik çerçevede incelenen tüm temalar, Netflix platformu üzerinden değerlendirilerek pratik bir bakış açısı sunuldu.

Anahtar Kelimeler: Dijital Platformlar, Büyük Veri, Kişiselleştirme, Öneri Sistemleri

RISE OF DIGITAL PLATFORMS AND ANALYSIS OF NETFLIX

Abstract

The era we live in now is the era of digital platforms. The most common thing about digital platforms is that they create a unique ecosystem and cause radical transformations in any industry. In this ecosystem, there are platforms, users, interfaces, and personalized recommendations instead of brands, customers, channels, and ads. This research is based on the transforming effects of digital platforms which is a big part of the economy in the 21st century in marketing. In the first part, while designing a wide background on the top of digital platforms, it is thought that to discuss the concepts such as omnichannel marketing, data, personalization, recommendation systems and engagement separately is an essential way to reveal the architecture of digital platforms. In the second part, the subjects in the theoretical part are reflected on Netflix and a practical point of view is presented.

Keywords: Digital Platforms, Big Data, Personalization, Recommendation Systems

1. GİRİŞ

“Hiçbir aracı bulunmayan Uber, dünyanın en büyük taksi şirketi. Dünyanın en popüler dijital medya grubunun sahibi Facebook, hiçbir içerik üretmiyor. Dünyanın en değerli perakendecilerinden Alibaba'nın herhangi bir deposu bulunmuyor. Dünyanın en geniş konaklama ağı Airbnb'nin ise hiçbir oteli yok!” (Srnicsek, 2018). Tarihsel başarısı, sahip olmadıkları üzerinden anlatılan bu markaların yükselişi bize anlatıyor? Araştırmacılar için en büyük zorluklarından birinin, internete bağlı gelişim süreçlerini takip etmek olduğu söylenir (Haigh vd., 2015). Plantin ve diğerleri (2018), altyapı ve platform araştırmaları üzerinden ortaya koydukları karşılaştırmalı yazımda dijital teknolojilerin, kuram geliştirmede bir çeşit meydan okuma sürecine neden olduğunu belirtiyor (Plantin vd., 2018). Yine de sistemli bir analizle dijital platformların pazarlama dünyasında yarattığı etkiyi açığa çıkarmak mümkün.

2. DİJİTAL PLATFORMLAR

Algoritma temelli platformlar, kullanıcılara sundukları ürün ve hizmetler sayesinde var olan kültürü şekillendirme ve yeni bir kültür yaratma niteliğine sahipler. Alışveriş, beslenme, özel yaşam ve eğlence gibi hayatın hemen her alanında yaygınlaşan dijital platformlar, günlük alışkanlıklarımızı şekillendiriyor. Gürmeriç (2019), yeni nesil platformları, "Farklı endüstri gruplarını ve sistemleri bir araya getiren yeni bir iş modeli." şeklinde tanımlıyor. Ona göre klasik kapitalist ekonominin dinamikleri ve çevrim içi dünyanın olanakları bir araya gelerek dijital platformların yükselişi için gereken zemini hazırladı (Gürmeriç, 2019). Srnicsek'e (2019) göreyse platformlar; tüketiciler ve tedarikçiler gibi birçok

grubun belirli bir ağ üzerinde işlem yapmasına olanak veren dijital altyapılar anlamına geliyor (Srnicek, 2019).

2. 1. Dijital Platform Kategorileri

Srnicek'in (2018), *Platform Capitalism* adlı kitabında hizmet kategorilerine göre sınıflandırdığı dijital platform modelleri hakkında derinlikli bir bakış açısı edinebiliriz.

Tablo 1. İşlevlerine Göre Dijital Platformlar (Srnicek, 2018)

Kategori	Görev	Örnek Platformlar
Reklam Platformları	Mümkün olduğu kadar çok kullanıcı verisine sahip olmak.	Google & Facebook
Bilişim Platformları	Diğer platformların donanımsal ve yazılımsal ihtiyaçlarını karşılamak.	Amazon Web Services & Salesforce
Endüstriyel Platformlar	Üretim tesislerini ve materyalleri bir ağ üzerinden yönetmek.	General Electric – Predix & Siemens – MindSphere
Ürün Platformları	Ürünleri hizmete dönüştürerek kiralamak ve veri toplamak.	Spotify & Zipcar
Yalın Platformlar	Müşterileri ve hizmet sağlayıcıları ortak noktada buluşturmak.	Uber & Airbnb

2. 2. Dijital Platform Stratejileri

Bir dijital platformun geçirmesi gereken en büyük aşamalar; bir ihtiyaç keşfetmek, bu ihtiyacı çözecek ürüne veya bir hizmete sahip olmak ve çözümün pazardaki bilinirliğini sağlamak şeklinde sıralanıyor (Goncharova vd., 2019). Bu aşamaları dijital dünyaya adapte edebilen platform modeli, pazarlama stratejileri açısından bir devrim niteliği taşır. Burada elbette platformların var olan bir işleyişi dönüştürme gücünden söz ediliyor. Chao (2018), platform stratejilerini, şirketler için birçok fırsat barındıran ve giderek yaygınlaşan bir değer üretme alanı olarak görür. İster ürün ister hizmet odaklı olsun, bir platformun başarması gereken iki şey vardır: İlişki kurmak ve çözüm sunmak (Chao, 2018). Bu anlayışı benimseyen platformlar, herhangi bir ürün üretmeksizin, iletişimin gücünden beslenen yapılar olarak global ekonominin dengesini belirliyor (Chao, 2018: 34). Boncheck ve Choudary'ye (2018) göre başarılı bir platformun sahip olması gereken üç stratejik özellik bulunuyor: Platforma rahatça erişim sağlanmasını, değişimi ve işlem yapmayı kolaylaştıran bağlantı; üreticilerin ve tüketicilerin dikkatini çekecek oranda cazibe ve değer üretimini destekleyen bir akıcılık (Chao, 2018: 31).

2. 2. 1. Mavi Okyanus Stratejisi

INSEAD İşletme Okulu strateji profesörlerinden Renée Mauborgne ve W. Chan Kim (2004), birçok şirketin sınırları belirli rekabet ortamlarında hayatta kalmaya çalıştığını belirtiyor. Bu yoğun rekabet ortamından yara almadan çıkabilen bir şirket olamayacağı için bu stratejiye “kırmızı okyanus” benzetmesi yapılıyor. Mauborgne ve Kim'in teorisine göre şirketlerin asıl yapması gereken, henüz hiçbir yarışın gerçekleşmediği kategorilere yelken açmak. "Mavi Okyanus Stratejisi", rekabetin olmadığı alanlardaki fırsatları değerlendirme yaklaşımına karşılık geliyor. Hayatımıza yolculuk paylaşımı kavramını sokan Uber, dokunmatik ekranlarla tanışmamızı sağlayan Apple ve isteğe bağlı video izleme kategorisini domine eden Netflix gibi markalar, mavi okyanusa açılan ve inovasyon üzerinden değer üreten şirketlere örnek gösteriliyor (Weinman, 2015: 33).

3. ÇOK KANALLI PAZARLAMA

Pazarlama araştırmaları; etkili dijital platformlar yaratmanın, online müşteri deneyimlerinde pozitif etkiler yarattığını ortaya koyuyor. Hatta daha da ileriye giderek, online müşteri deneyiminin öneminin, ticari açıdan geleneksel kanallardaki müşteri deneyimine göre daha fazla öne çıktığını savunan çalışmalara da bulunuyor (Klaus & Nguyen, 2013: 430). Erken yaşlardan itibaren “reklamı geçmeyi” öğrenerek büyüyen, beklentileri ve tüketici davranışları; blogger'lar, online arkadaşlar ve influencer'lar tarafından etkilenen Z jenerasyonu gibi ikna edilmesi giderek zorlaşan yeni nesillerin pazarlama iletişimi mesajlarına olan direnci de düşünüldüğünde, dijital platformlarla desteklenen çok kanallı bir müşteri deneyimi daha da büyük önem kazanıyor (Beregovskaya & Grishaeva, 2020: 92).

3. 1. Kullanıcı Deneyimi Tasarımı

Çok kanallı pazarlamada kullanıcı deneyimlerini en üst seviyeye çıkarabilmek için iki önemli odak noktasına vurgu yapılır. Bunlardan ilki, bütünleşik ve tam bir yolculuk sağlanması gerektiğidir. Böylece farklı kanallar arasında geçiş yapan potansiyel müşterileri kaybetme riski en aza indirilir. Burada önemli olan, müşteriyi satın alma aşamasına kadar ilerletebilmektir. İkinci önemli odak noktası ise müşteride yolculuğuna devam etme istediği uyandırmak üzere geçiş noktalarında; beklentileri, ihtiyaçları ve tercihleri karşılayan temasları sağlayabilmektir (Rebaque-Rivas & Gil-Rodríguez, 2019: 116-117).

4. PAZARLAMADA VERİ KULLANIMI

Dijital platformlar için rekabetin anahtarının veri kullanımı olduğu açıktır. Veri yoluyla gelir etmenin birçok yolu bulunur. Farklı tiplerdeki platformların veriden gelir kazanma yöntemleri de farklıdır. Facebook ve Google gibi firmalar için veri, reklamverenlere ve üçüncü partilere satılan bir kaynaktır. Rolls Royce ve Uber içinse ürün ve servisleri iyileştirmek üzere kullanılan bir araç olarak rekabetin kalbinde yer alır. Veri, giderek pazarlamanın merkezine yerleşiyor (Walker & Moran, 2019: 110). Öyle ki, 2015 yılında Birleşik Devletler ihracat havuzunun %15'ini veri temelli pazarlama gelirleri oluşturuyordu (Deighton & Johnson, 2015).

5. KİŞİSELLEŞTİRME

Kutlu Karabıyık ve Armağan (2017), tüketicilerin herkese uyan (one-size-fits-all) reklamlardansa kişiselleştirilmiş reklamları tercih ettiğini belirtiyor. Lokasyon, demografik bilgi ve müşteri verileri gibi çoklu bir veri setiyle markalar için hedef insanlarına gerçek zamanlı olarak ulaşma fırsatı doğuyor. Böylece her bir kullanıcı için kişiselleştirilmiş pazarlama iletişiminin önü açılıyor. İçerik yönetimi ve medya satın alma sürecini otonom bir şekilde gerçekleştirebilen bu sistem, kullanıcı verilerinden hareketle hangi içeriği kime, hangi mecrada göstereceğini belirleyerek, kampanyaların performansını artırma işlevi görüyor (Geyik vd., 2017).

6. ÖNERİ SİSTEMLERİ

Globalleşme ve dijitalleşmenin şirketler için doğurduğu yeni pazarlara ve yeni müşterilere ulaşma fırsatlarını kullanan markalar (Ballestar vd., 2019: 601); veri temelli öneri sistemlerini, pazarlamanın etkisini artıracak bir yöntem olarak değerlendirir (Yu vd., 2019). Örneğin; tüketicilerin mobil uygulamalar üzerindeki online davranışlarını inceleyen bir araştırma, insanları sürekli mesaj bombardımanına tutmaktansa satın alma periyotlarını analiz ederek sadece bir sonraki satın almanın gerçekleşeceği dönemde yalın bir öneri iletişimi yapmanın mümkün olduğunu gösteriyor (Gao vd., 2020: 1233).

Dijital platformlardaki bütün olası kullanıcı aksiyonları, kişiselleştirilmiş öneriler oluşturup bu önerileri doğru tüketici adaylarıyla buluşturabilmek için tasarlanır (Puglisi vd., 2015: 17). Sosyal etiketleme (social tagging) ismi verilen kullanıcı kategorizasyonu, öneriler ve kullanıcılar arasındaki kişiselleştirmenin temel boyutudur (Puglisi vd., 2015: 17). Kullanıcıların tercih edeceği öngörülen ya da henüz tercih etmediği ürünleri pazarlayan (Mocean & Pop, 2012: 144) öneri sistemleri, iki temel yaygın filtreleme modeliyle derinlik kazanır (Yao vd., 2015: 453; Lops vd., 2019: 239).

6. 1. İş Birlikçi Filtreleme

Bu yöntem; benzer arama, internet verileri ve satın alma geçmişine sahip kullanıcılara benzer ürünlerin önerilmesini sağlar. Kullanıcı toplulukları, tercih modellerine göre tanımlanarak iş birlikçi filtreleme

modelinin dayanağını oluşturur (Lops vd., 2019: 239). Amazon.com'un kitap tavsiyeleri, Google'ın önerdiği haber içerikleri ya da Netflix'in film önerilerinde iş birliğine dayalı filtreleme teknolojisi kullanılır (Gao vd., 2020: 1234).

6. 2. İçerik Bazlı Filtreleme

İçerik bazlı filtrelemede her bir kullanıcıya satın alma, ürün görüntüleme ve ürünlere puan verme geçmişine göre öneriler yapılır (Linden vd., 2003). Daha kullanıcı odaklı bir yaklaşım olan içerik bazlı filtreleme yönteminde algoritmalar, önerileri oluştururken sadece kullanıcıların geçmişteki tercihlerini dikkate alır ve yeni tercihlerini öngörmeye çalışır (Lops vd., 2019). Eğer kullanıcı, aralarındaki benzerliğe göre ölçeklendirilen ürün gruplarından biriyle önceden eşleştiyse bu ürün, diğerleri arasında öncelik kazanır (Puglisi vd., 2015).

7. VERİ TEMELLİ ETKİLEŞİM

Etkileşim, bir ürün ya da hizmetle ilgili yaşanan deneyim sonucunda ortaya çıkan motivasyona bağlıdır (Calder vd., 2016) ve markaya yönelik davranışsal göstergeleri yansıttığı aktarılır (Wu vd., 2018). Bir başka yaklaşıma göreyse tüketicilerin, markaların aktivitelerine katılım göstermesi, hatta katılım gösterme motivasyonuna sahip olması dahi etkileşim kapsamında değerlendirilir (Aktaran: Wu vd.). Bu noktada markaların, potansiyel müşterilerinin kişilik özelliklerini; hangi tür ürünlere, hizmetlere ya da iletişim tarzına ilgi göstereceğini bilmeleri, pazarlama iletişimi aksiyonlara yön gösterir.

8. NETFLIX ANALİZİ

Netflix, internet üzerinden DVD kiralayan bir servisten zamanla bir video yayın platformuna evrilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Netflix'in dönüşümünde internetin, internetin dönüşümünde de Netflix'in etkili olduğu söylenebilir (Gürmeriç, 2019: 24). Analiz bölümü; Netflix'in başarısında etkili olan kullanıcı dostu arayüzü, etkili veri kullanımı, kişiselleştirme uygulamaları, öneri sistemi ve veri temelli sosyal medya etkileşimlerinden oluşuyor.

8. 1. Netflix'te Kullanıcı Deneyimi

Netflix arayüzü, Netflix içeriklerini öne çıkarma işlevine sahiptir. Netflix orijinal içerikleri, platform içerisindeki özel bir alanda, diğer kategorilerden farklı bir boyutta öne çıkarılır. Bu uygulama biçimi, Netflix'in, ürünlerini pazarlamak için kendi platformunu bir reklam mecrası gibi kullanması anlamına geliyor. Orijinal yapımların hemen sol üst köşesinde yer alan *N* harfi ise Netflix içeriklerinin zihinlerde ayrışmasına hizmet ediyor (Wilson, 2019).

8. 2. Netflix ve Veri Kullanımı

Netflix, bir dizinin tutup tutmayacağını henüz yayınlamaya başlamadan önce tespit edebiliyor. Oyuncular ve yönetmenler üzerindeki tercihler, kullanıcıların hangi kombinasyonları bir arada görmek isteyecekleri ve ne tür bir yapıyı izleyerek daha çok keyif alacakları konusunda fikir veriyor. Hangi kullanıcının günün hangi saatinde ne izlediği, ne zaman ara verdiği, ne kadar bir aradan sonra izlemeye devam ettiği, hangi içerikleri ileri sardığı, hangi yönetmenleri ve oyuncuları arattığı gibi büyük veri setlerinin analizi; oyuncu kadrolarının seçiminde ve satın almalarda etkili olabiliyor (IBM, 2020).

8. 3. Netflix'te Kişiselleştirme Uygulamaları

Netflix platform mühendislerinden Amat ve diğerleri (2018), kişiselleştirme uygulamalarının asıl amacını, "Kullanıcıların karşısına doğru içeriği doğru zamanda çıkarmak." şeklinde tanımlıyor ve Netflix ana sayfasının, kullanıcıya özel başlık ve görsellerle kişiselleştirildiğini aktarıyor. İzleyici verilerinden hareketle aynı içeriği farklı kullanıcı arayüzlerinde farklı görsellerle görmek, Netflix için olağan bir durum. Örneğin belirli bir içerik, bir arayüzde kullanıcının ilgi gösterdiği bilinen aktörün görseliyle önerilirken başka bir arayüzde filmin duygusunu yansıtan bir aksiyon karesiyle yer alabilir. Netflix, kişiselleştirilmiş bir arayüz deneyimi yaratabilmek için saniyede 20 milyon görsel talebine yanıt veriyor (Amat vd., 2018).

8. 4. Netflix Öneri Sistemi

Netflix veri tabanı, platform üzerindeki kullanıcı davranışlarını izleyen bir sisteme sahiptir. Öneri sistemi ismi verilen bu mekanizma, kullanıcıların beğeni reaksiyonlarını, izleme geçmişlerini, favori

içeriklerini ve izleme sürelerini analiz ederek, her bir kullanıcı için hangi tür içeriklerin daha çok izleneceğini tahmin eden algoritmalar aracılığıyla kişiselleştirilmiş içerik önerilerinde bulunur (Gürmeriç, 2019).

8. 4. 1. Öneri Kategorileri

Aşağıdaki Netflix'in öneri teknikleri, veri setlerinden yola çıkılarak kullanıcıların potansiyel tercihlerini öngörme şeklinde işler (Wei vd., 2017).

- Türüne Göre İçerikler
- Popüler Netflix İçerikleri Sıralaması
- Trendler
- İzlemeye Devam Et & Yeniden İzle
- Video-Video Benzerlikleri
- İkincil Öneriler
- Eşleşme Oranı
- Arama Sonrası Öneriler

Önceden izlenen içeriklerle ilintili öneriler, içeriğin beğenilmemesi gibi riskleri en aza indirecek şekilde programlanır (Walker vd., 2017: 5-6). Gürmeriç, öneri sistemiyle birlikte yeni içerikleri keşfetme davranışındaki artışa dikkat çekiyor (Gürmeriç, 2019: 120-121).

8. 5. Netflix'te Veri Temelli Sosyal Medya Etkileşimleri

Sosyal ağlarda bir fenomen olarak ortaya çıkan *#netflixandchill* kültürü, Netflix için bu etiketle paylaşılan içerikleri analiz ederek sosyal medyayı bir veri kaynağı olarak kullanma imkânı sunuyor. Netflix sadece veri toplamakla kalmıyor, aynı zamanda takipçileriyle etkileşime geçme yöntemi olarak yine platform içerisindeki kullanıcı verilerinden faydalanyor. Netflix'in, izleme geçmişine dayalı içerik önerileriyle benzerlik taşıyan, video-video benzerlikleri kategorisindeki önerilerin işleme mantığını yansıtan sosyal medya içerikleri, veri havuzu sayesinde kurulan etkileşimlere örnek teşkil ediyor. Bu tür paylaşımlar, öneri sistemindeki işleyişe benzerlikleriyle de dikkat çekiyor.

9. SONUÇ

Bu çalışmada, dijital platform iletişimi modellerinin tüketici ve marka boyutu üzerinden, 21. yüzyılın pazarlama iletişimi stratejilerini açıklamak ve işlevselliğini ortaya koymak; bu sayede dijital platformların kullanıcıları harekete geçirmedeki yetisinin ve yaratıcı endüstrilerde yarattığı etkinin kapsamlı bir şekilde aktarılması amaçlandı. Farklı endüstrilerde ürün ya da hizmet sunan dijital platformların benzer mimarilere sahip oldukları ortaya konuldu. Açığa çıkan platform stratejilerinin temel dinamikleriyle şekillenen bir analizle Netflix platformunun işleyiş biçimi incelendi. Analiz aşamasında; kullanıcı arayüzlerinin Netflix içeriklerini öne çıkaracak şekilde tasarlandığı, kişiselleştirilmiş uygulamalar sayesinde her kullanıcının farklı bir platform deneyimi yaşadığı, öneri sisteminin, platformun kendisi bir reklam mecrası ve içerikler de birer ürün olarak değerlendirildiğinde Netflix orijinal içeriklerinin reklamını yapmak üzere kurgulandığı, veri temelli iletişim uygulamalarının platform deneyimiyle sınırlı kalmayıp sosyal ağlarda da devam ettiği keşfedildi.

Bugün ortalama bir Netflix kullanıcısı, ne izleyeceğine karar verirken 60 ila 90 saniyede ilgi kaybı yaşıyor. Bu süre içerisinde 10 ila 20 arasında içerik başlığı görüntüleniyor. Kullanıcılar ne izleyecekleri konusunda kararsızlık yaşarken; Netflix öneri sistemi, içerik seçimlerinde %80 oranında etkili oluyor (Marr, 2018). Öneri sisteminin bir başarısı olarak Netflix kullanıcılarının %90'ının, orijinal içerikleri izlediği belirtiliyor (Sadeh, 2019).

10. TARTIŞMA

Bu araştırma, akademik yazımda varsayımların doğruluğunu ispat etmeye koşullanan geleneksel bakış açısı yerine, keşfetmeye dayalı dinamik bir yaklaşımı temsil etmektedir. Dijital platform stratejileri için sunulan teorik çerçeveden faydalanarak farklı bir platformun Netflix analizine benzer şekilde

incelenmesi, büyük veriyi ve öneri sistemlerini birer ikna enstrümanı olarak kullanan yeni nesil pazarlama iletişimi trendlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AMAT, F., CHANDRASHEKAR, A., JEBARA, T., & BASILICO, J. (2018). Artwork Personalization at Netflix. 487–488.
- BALLESTAR, M. T., GRAU-CARLES, P., & SAINZ, J. (2019). Predicting Customer Quality in e-Commerce Social Networks: A Machine Learning Approach. *Review of Managerial Science*, 13(3), 589–603.
- BEREGOVSKAYA, T. A., & GRISHAEVA, S. A. (2020). Generation Z: Consumer Behavior in Digital Ecosystem. *Vestnik Universiteta*, 1, 92–99.
- CALDER, B. J., MALTHOUSE, E. C., & MASLOWSKA, E. (2016). Brand Marketing, Big Data and Social Innovation as Future Research Directions for Engagement. *Journal of Marketing Management*, 32(5–6), 579–585.
- CHAO, E. (2018). Marketing Platform Strategy. In *Marketing. InTech*, 22–35.
- DEIGHTON, J., & JOHNSON, P. A. (2015). *The Value of Data 2015: Consequences for Insight, Innovation & Efficiency in the U.S. Economy*. New York: Data & Marketing Association.
- GAO, H., KUANG, L., YIN, Y., GUO, B., & DOU, K. (2020). Mining Consuming Behaviors with Temporal Evolution for Personalized Recommendation in Mobile Marketing Apps. *Mobile Networks and Applications*, 25(4), 1233–1248.
- GEYİK, Ö., SÜMER, C., CAM, N., ÇEŞMECİ, Ö., & UYANIK, U. (2017). *Modern Kreatif - Programatik ve Dinamik*. İstanbul: IAB (Interactive Advertising Bureau) Türkiye.
- GONCHAROVA, N. A., SOLOSICHENKO, T. Z., & MERZLYAKOVA, N. V. (2019). Brand Platform as an Element of a Company Marketing Strategy. *International Journal of Supply Chain Management*, 8(4), 815–823.
- GÜRMERİÇ, C. (2019). Behavioral Changes of the Audience by the Algorithmic Recommendation Systems Inside Video-on-Demand Platforms Considering the Example of Netflix. Master's Thesis, Department of Communication and Design, The Graduate Schools of Economics and Social Sciences of İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara.
- HAIGH, T., RUSSELL, A. L., & DUTTON, W. H. (2015). Histories of the Internet: Introducing a Special Issue of Information & Culture. *Information & Culture*, 50(2), 143–159.
- IBM. (2020). What is Data Science? (Online Kurs), Part of “Key Technologies for Business Specialization” Program. Coursera. Erişim Tarihi: 17.07.2020.
- KLAUS, P., & NGUYEN, B. (2013). Exploring the Role of the Online Customer Experience in Firms' Multi-Channel Strategy: An Empirical Analysis of the Retail Banking Services Sector. *Journal of Strategic Marketing*, 21(5), 429–442.
- KUTLU KARABIYIK, B., & ARMAĞAN, E. (2017). Tüketicinin Çevrimiçi Davranışsal Reklamlara Tıklama Kararını Etkileyen Faktörler. *Journal of Yasar University*, 12(47), 202–215.
- LINDEN, G., SMITH, B., & YORK, J. (2003). Amazon.com Recommendations: Item-to-Item Collaborative Filtering (Industry Report). *IEEE Internet Computing*.
- LOPS, P., JANNACH, D., MUSTO, C., BOGERS, T., & KOOLEN, M. (2019). Trends in Content-Based Recommendation: Preface to the Special Issue on Recommender Systems Based on Rich Item Descriptions. *User Modeling and User-Adapted Interaction*, 29(2), 239–249.
- MARR, B. (2018). Netflix Used Big Data to Identify the Movies that are too Scary to Finish. forbes.com/sites/bernardmarr/2018/04/18/netflix-used-big-data-to-identify-the-movies-that-are-too-scary-to-finish/?sh=39614aa53990. Erişim Tarihi: 27.12.2020.
- MOCEAN, L., & POP, C. M. (2012). Marketing Recommender Systems: A New Approach in Digital Economy. *Informatica Economica*, 16(4), 142–149.
- PLANTIN, J. C., LAGOZE, C., EDWARDS, P. N., & SANDVIG, C. (2018). Infrastructure Studies Meet Platform Studies in the Age of Google and Facebook. *New Media and Society*, 20(1), 293–310.
- PUGLISI, S., PARRA-ARNAU, J., FORNÉ, J., & REBOLLO-MONEDERO, D. (2015). On Content-Based Recommendation and User Privacy in Social-Tagging Systems. *Computer Standards and Interfaces*, 41, 17–27.
- REBAQUE-RIVAS, P., & GIL-RODRIGUEZ, E. (2019). Adopting an Omnichannel Approach to Improve User Experience in Online Enrolment at an e-Learning University (Vol. 1034, pp. 115–122).
- SADEH, G. (2019). How Netflix Uses Big Data to Create Content and Enhance User Experience. clickz.com/how-netflix-uses-big-data-content/228201/. Erişim Tarihi: 27.12.2020.
- SRNICEK, N. (2018). Platform Capitalism. unctad.org/system/files/non-official-document/tdb_e2018p02_NSrnicsek_en.pdf. Erişim Tarihi: 21.11.2020.
- SRNICEK, N. (2019). Platform Capitalism. *Journal of Economic Sociology*, 20(1), 72–82.

- TASSI, P. (2018). The Ten Horror Movies Netflix Says Are So Scary, Viewers Can't Finish Them. forbes.com/sites/insertcoin/2018/03/14/the-ten-horror-movies-netflix-says-are-so-scary-viewers-cant-finish-them/?sh=2cd4e2e57371. Erişim Tarihi: 27.12.2020.
- WALKER, K. L., & MORAN, N. (2019). Consumer Information for Data-Driven Decision Making: Teaching Socially Responsible Use of Data. *Journal of Marketing Education*, 41(2), 109–126.
- WALKER, R., JEFFERY, M., SO, L., SRIRAM, S., NATHANSON, J., FERREIRA, J., & FELDMEIER, J. (2017). Netflix Leading with Data: The Emergence of Data-Driven Video. *Kellogg School of Management Cases*, 1(1), 1–19.
- WEI, J., HE, J., CHEN, K., ZHOU, Y., & TANG, Z. (2017). Collaborative Filtering and Deep Learning Based Recommendation System for Cold Start Items. *Expert Systems with Applications*, 69, 1339–1351.
- WEINMAN, J. (2015). *Digital Disciplines: Attaining Market Leadership via the Cloud, Big Data, Social, Mobile, and the Internet of Things (e-Kitap)*. New Jersey: Wiley & Sons. <https://www.kobo.com/tr/en/ebook/digital-disciplines>, Erişim Tarihi: 15.12.2020.
- WILSON, M. (2019). Netflix has a New Intro, Two Years in the Making. fastcompany.com/90299526/heres-the-new-netflix-intro-two-years-in-the-making. Erişim Tarihi: 26.12.2020.
- WU, J., FAN, S., & ZHAO, J. L. (2018). Community Engagement and Online Word of Mouth: An Empirical Investigation. *Information and Management*, 55(2), 258–270.
- YAO, L., SHENG, Q. Z., NGU, A. H. H., YU, J., & SEGEV, A. (2015). Unified Collaborative and Content-Based Web Service Recommendation. *IEEE Transactions on Services Computing*, 8(3), 453–466.
- YU, C., ZHANG, Z., LIN, C., & WU, Y. J. (2019). Can Data-Driven Precision Marketing Promote User Ad Clicks? Evidence from Advertising in WeChat Moments. *Industrial Marketing Management*, May.

ÖĞRETMEN ZİHNİYETİ VE ÖZNEL İYİ OLUŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: SINIF ÖĞRETMENLERİ ÖRNEĞİ

Abdullah İsmail ŞİMŞEK

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi/ Temel Eğitim Bölümü
smsk40424@gmail.com, ORCID:0000-0001-5269-062X

Sibel KAYA

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi / Temel Eğitim Bölümü
sibelkaya@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8417-3627

Özet

Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin öğretmen zihniyeti ile öznel iyi oluşları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada ilişkisel tarama modelinde tasarlanmış nicel bir araştırma modeli tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemini Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi ve özel okulda görev yapan 353 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, Gero (2013) tarafından geliştirilip araştırmacılar tarafından Türkçeye uyarlanan yedi maddelik Öğretmen Zihniyet Ölçeği, Renshaw, Long ve Cook (2015) tarafından geliştirilip Ergün ve Sezgin-Nartgün (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmış, sekiz maddelik Öğretmen Öznel İyi Oluş Ölçeği ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma ölçeklerinden elde edilen veriler SPSS 24 paket programı ile analiz edilmiştir. Veri analizleri olarak, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu, bağımsız gruplarda t-testi ve tek yönlü ANOVA yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin ‘gelişen zihniyet’ puanları ile öznel iyi oluşları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öğretmenlerin öznel iyi oluşları mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir. Öznel iyi oluş alt boyutu olan ‘okula aidiyet’ ölçeğinden aldıkları puanlar çalıştıkları kurum ve okuldaki pozisyonlarına göre değişmektedir. Öğretmenlerin öznel iyi oluşları cinsiyet ve eğitim durumları bakımından farklılık göstermemektedir. Son olarak, öğretmenlerin ‘sabit zihniyet’ alt boyutu puanları eğitim seviyelerine göre farklılık göstermektedir. Öte yandan, okuldaki pozisyon, cinsiyet, mesleki kıdem ve çalıştıkları kuruma göre zihniyet ölçeğinden alınan puanlar değişmemektedir.

Anahtar kelimeler: Öznel iyi oluş, öğretmen zihniyeti, gelişen zihniyet, sabit zihniyet

TEACHER MINDSET AND SUBJECTIVE WELLBEING: PRIMARY TEACHERS SAMPLE

Abstract

This correlational study aimed to examine the relationship between teacher mindset and subjective wellbeing. Participants were 353 primary teachers from public and private schools of Ministry of Education. For data collection, a 7-item Teacher Mindset Scale and an 8-item Subjective Wellbeing Questionnaire were used. Teacher Mindset Scale was developed by Gero (2013) and adapted into Turkish by the researchers; and Subjective Wellbeing Questionnaire was developed by Renshaw, Long and Cook (2015) and adapted into Turkish by Ergun and Sezgin-Nartgun (2017). Teachers' demographic information including, gender, education, experience, school type and status at school were also collected. For data analysis, bivariate correlation, independentsamples t-test and ANOVA were used in SPSS 24. Results showed that there were significant correlations between growth teacher mindset and subjective wellbeing constructs. Total subjective wellbeing and school connectedness differed based on experience. School connectedness also differed depending on school type and status at school. Gender and education were not a factor in determining subjective wellbeing. Finally, fixed teacher mindset differed based on education. There were no differences in teacher mindset scores based on gender, experience, school type and status at school.

Keywords: Subjective wellbeing, teacher mindset, growth mindset, fixed mindset

1. GİRİŞ

Eğitimde kalitenin artmasında ve öğrencilerin nitelikli bir eğitim alarak geleceğe hazırlanmasında öğretmen faktörü son derece önemlidir. Öğretmenin zekâ ve yeteneğe yönelik inancı, ruh hali ve bakış

açısı öğrenme sürecini etkilemekte; öğrencinin bilişsel ve duyuşsal gelişiminde kilit rol oynamaktadır (Friedman ve Farber, 1992).

Dweck (2006) tarafından ortaya atılan, bireyin yetenek ve zekâya yönelik inancı olarak tanımlanan ‘zihniyet teorisi’ eğitimde önemli bir yere sahiptir. Dweck’e göre, zekânın sabit olduğunu ve değiştirilmesinin neredeyse imkânsız olduğunu düşünen bireyle ‘sabit zihniyet’; zekânın çok çalışma ve pratik yapma sonucu gelişeceğini düşünen bireyler ise ‘gelişen zihniyet’ sahibi bireyler olarak tanımlanmaktadır. Sabit zihniyete sahip bir öğretmen, öğrenme sürecinden ve kazanımlardan sadece öğrencileri sorumlu tutmakta ve değişimi öğrenciden beklemektedir. Dolayısıyla bu durum öğrencide motivasyon kaybına neden olmakta; başarısız bir öğrenme süreci ile sonuçlanmaktadır. Gelişen zihniyete sahip öğretmen ise öğrenme sürecinden öğrencileri sorumlu tutmak yerine öz eleştiri yaparak öğrenci başarısı için yeni metotlar kullanma yoluna gitmektedir (Brooks ve Goldstein, 2008). Bu nedenle değişimi tek başına öğrenciden beklemek yerine öğretmenin zihniyetini değiştirmesi öğrenci başarısında daha etkili bir yol olarak görülmektedir (Dweck, 2017).

Bireyin olumlu ve olumsuz duyguları sonucunda büründüğü ruh hali olarak tanımlanan öznel iyi oluş eğitimde öğrenme sürecine etki eden diğer bir unsur olarak ifade edilmektedir. Eğitimde kritik rol oynayan öğretmenlerin öznel iyi oluş düzeyleri, kendi mesleklerinin gereklerini yapabilmelerini olumlu veya olumsuz olarak etkileyebilir (Öztürk, 2015). Öznel iyi oluş düzeyi yüksek olan öğretmenler daha yaratıcı olabilmekte ve yüksek motivasyonla öğrenme sürecini etkili bir şekilde planlayabilmektedir. Ayrıca, öğretmen ve öğrenciler arasında olumlu etkileşimler meydana gelmektedir. Öznel iyi oluş düzeyi düşük olan öğretmenlerin motivasyonu, öğrenci başarısını ve eğitim niteliğini olumsuz etkilemektedir (Ergün ve Sezgin-Nartgün, 2017). Netice itibarı ile öğretmen zihniyeti ve öğretmen öznel iyi oluşu, öğretmenin öğrencilerle ilişkilerini olumlu veya olumsuz etkilemesinin yanı sıra öğrenme sürecinin niteliğine de önemli ölçüde etkilemektedir (Dweck, 2009; Friedman ve Farber, 1992). Bu araştırmada ise, öğretmen zihniyeti ile öznel iyi oluş arasında anlamlı ilişkiler olacağı tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerinin zihniyetleri ile öznel iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Sınıf öğretmenlerinin Öğretmen Zihniyeti ölçeğinden aldıkları puanlar cinsiyet, eğitim durumu, çalışılan kurum, okuldaki pozisyon ve mesleki kıdem açısından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Sınıf öğretmenlerinin Öznel İyi Oluş ölçeğinden aldıkları puanlar cinsiyet, eğitim durumu, çalışılan kurum, okuldaki pozisyon ve mesleki kıdem açısından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. İlişkisel tarama yöntemi geçmişte veya güncel olarak var olan durumları açıklamayı hedefleyen bir yaklaşımdır (Karasar, 2014). Araştırmanın çalışma grubu Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokullarda görev yapan 353 sınıf öğretmeninden meydana gelmektedir. Araştırmanın verileri 2020-2021 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde, çevrimiçi olarak toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak katılımcılara *Demografik Bilgi Formu*, *Öğretmen Zihniyet Ölçeği* ve *Öğretmen Öznel İyi Oluş Ölçeği* uygulanmıştır. Öğretmen Zihniyet Ölçeği, Gero (2013) tarafından geliştirilip araştırmacılar tarafından Türkçeye uyarlanan yedi maddelik, 6’lı Likert tipinde bir ölçektir. Ölçekte gelişen zihniyet boyutu, öğretmenlik yeteneğinin çalışma ile geliştirilebileceğini savunurken (Örn: *Her öğretmen, kim olursa olsun, öğretim yeteneğini önemli ölçüde geliştirebilir.*); sabit zihniyet boyutu, öğretmenlik yeteneğinin doğuştan geldiğini ve sonradan gelişemeyeceğini savunur (Örn: *Bir kişinin nasıl bir öğretmen olduğu kendine özgüdür ve fazla değiştirilemez*). Bu ölçek daha önceden Türkçeye çevrilmediği için araştırmacılar tarafından aynı zamanda, Türkçe uyarlama çalışması da yapılmış ve iki faktörlü yapı doğrulayıcı faktör analizi ile desteklenmiştir. Öğretmen Öznel İyi Oluş Ölçeği, Renshaw, Long ve Cook (2015) tarafından geliştirilip Ergün ve Sezgin-Nartgün (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmış, sekiz maddelik, 4’lü Likert tipinde bir ölçektir. Ölçekte öğretim yeterliği boyutu (Örn: *Başarılı bir öğretmenim*) ve okula aidiyet boyutu (Örn: *Kendimi bu okula ait hissediyorum*) olmak üzere dörder maddeden oluşan iki boyut bulunmaktadır. Her iki ölçekte de ters

kodlanan madde bulunmamaktadır. Veriler SPSS 24 paket programı ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda Öğretmen Öznel İyi Oluş Ölçeği ve Öğretmen Zihniyet Ölçeği arasında korelasyon analizini yapılmıştır. Ayrıca ölçeklerden elde edilen verilerin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplarda t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Sınıf öğretmenlerinin zihniyet ve öznel iyi oluşları arasındaki ilişkiye yönelik bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir. Bu bulgulara göre sınıf öğretmenlerinin gelişen zihniyet boyutu ile öğretim yeterliği ve toplam öznel iyi oluş puanı arasında $\alpha=0.01$ düzeyinde anlamlı ve pozitif ilişki bulunmuştur.

Tablo 1. Öğretmenlerin Zihniyeti İle Öznel İyi Oluş Ölçeği ve Alt Boyutlarına Ait Korelasyon Analizi

Boyut (N=353)	1	2	3	4	5
1.Gelişen Zihniyet	-	-0.199**	0.186**	0.064	0.133*
2.Sabit Zihniyet		-	-0.004	-0.019	-0.015
3.Öğretim Yeterliği			-	0.465**	0.799**
4.Okula Aidiyet				-	0.904**
5.Öznel İyi Oluş					-

* $p<0.05$; ** $p<0.01$

Tablo 1’de yer alan korelasyon analizine göre gelişen zihniyet ile öğretim yeterliği arasında anlamlı ve düşük pozitif ilişki bulunmuştur ($r=0.18$, $p<0.01$). Bu sonuç sınıf öğretmenlerinin zihniyetinin geliştikçe öğretim yeterliklerine olan inançlarının arttığını göstermektedir. Benzer şekilde, gelişen zihniyet boyutu ile öznel iyi oluş arasında anlamlı ve pozitif ilişki mevcuttur ($r=0.13$, $p<0.05$).Bu ilişki, sınıf öğretmenlerinin zihniyetinin geliştikçe öznel iyi oluş düzeylerinin de arttığını göstermektedir. Öte yandan sabit zihniyet boyutu ile öznel iyi oluş ve alt boyutları arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).Sınıf öğretmenlerinin zihniyet ve öznel iyi oluşlarının cinsiyete göre farklılıkları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Bağımsız Gruplarda T-Testi

Ölçekler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Sabit Zihniyet	Kadın	226	12.60	3.40	0.97	218	0.33
	Erkek	127	12.16	4.20			
Gelişen Zihniyet	Kadın	226	15.93	2.13	0.40	351	0.68
	Erkek	127	15.84	2.19			
Öğretim Yeterliği	Kadın	226	13.08	1.76	0.93	219	0.35
	Erkek	127	12.88	2.20			
Okula Aidiyet	Kadın	226	12.36	2.60	-0.04	351	0.96
	Erkek	127	12.37	2.92			
Öznel İyi Oluş	Kadın	226	25.44	3.68	0.42	220	0.67
	Erkek	127	25.20	4.56			

Tablo 2 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin zihniyet ve öznel iyi oluşlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0.05$). Tablo 3’te sınıf öğretmenlerinin zihniyet ve öznel iyi oluş puanlarının eğitim durumuna göre farklılıkları verilmiştir.

Tablo 3. Eğitim Durumuna Göre Bağımsız Gruplarda T-Testi

Ölçekler	Eğitim Durumu	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Sabit	Ön lisans/Lisans	318	12.56	3.76	2.05	351	0.04
Zihniyet	Y.Lisans/Doktora	35	11.20	3.12			
Gelişen	Ön lisans/Lisans	318	15.84	2.13	-1.23	351	0.21
Zihniyet	Y.Lisans/Doktora	35	16.32	2.31			
Öğretim	Ön lisans/Lisans	318	12.96	1.88	-1.16	351	0.24
Yeterliği	Y.Lisans/Doktora	35	13.40	2.24			
Okula	Ön lisans/Lisans	318	12.44	2.68	1.55	039	0.12
Aidiyet	Y.Lisans/Doktora	35	11.56	3.24			
Öznel İyi	Ön lisans/Lisans	318	25.44	3.84	0.53	038	0.59
Oluş	Y.Lisans/Doktora	35	24.96	5.12			

Sınıf öğretmenlerinin sabit zihniyeti eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($t=2.05$; $p<0.05$). Tablo 2' incelendiğinde ön lisans/lisans mezunu sınıf öğretmenlerinin sabit zihniyet puanı ($\bar{X}=12.56$) yüksek lisans/doktora mezunu sınıf öğretmenlerinin sabit zihniyet puanından ($\bar{X}=11.20$) yüksektir. Öte yandan diğer boyutlarda eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 4. Çalışılan Kuruma Göre Bağımsız Gruplarda T-Testi

Ölçekler	Çalışılan Kurum	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Sabit	Devlet Okulu	307	12.52	3.80	0.96	351	0.33
Zihniyet	Özel Okul	46	11.92	3.12			
Gelişen	Devlet Okulu	307	15.87	2.19	-0.42	351	0.66
Zihniyet	Özel Okul	46	16.02	1.95			
Öğretim	Devlet Okulu	307	12.96	1.96	-1.33	351	0.18
Yeterliği	Özel Okul	46	13.36	1.72			
Okula	Devlet Okulu	307	12.48	2.64	2.60	351	0.01
Aidiyet	Özel Okul	46	11.36	3.04			
Öznel İyi	Devlet Okulu	307	25.44	4.00	1.11	351	0.26
Oluş	Özel Okul	46	24.72	4.16			

Sınıf öğretmenlerinin zihniyet ölçeği ile öznel iyi oluş ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanların çalışılan kuruma göre farklılıklarını gösteren Tablo 4' incelendiğinde okula aidiyet boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=2.60$; $p<0.05$). Buna göre, devlet okulunda çalışan sınıf öğretmenlerinin özel okulda çalışan sınıf öğretmenlerine göre okula aidiyet duygusunun daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer boyutlarda çalışılan kuruma göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 5. Okuldaki Pozisyona Göre Bağımsız Gruplarda T-Testi

Ölçekler	Okuldaki Pozisyon	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Sabit	Öğretmen	318	12.40	3.56	-0.13	38	0.89
Zihniyet	Yönetici	35	12.52	4.80			
Gelişen	Öğretmen	318	15.99	2.04	1.88	37	0.06
Zihniyet	Yönetici	35	15.03	2.91			
Öğretim	Öğretmen	318	13.04	1.88	0.96	351	0.33
Yeterliği	Yönetici	35	12.72	2.40			
Okula	Öğretmen	318	12.20	2.72	-2.74	351	0.00
Aidiyet	Yönetici	35	13.56	2.68			
Öznel İyi	Öğretmen	318	25.28	3.92	-1.38	351	0.16
Oluş	Yönetici	35	26.24	4.72			

Tablo 5'te yer alan öğretmen zihniyet ve öznel iyi oluşunun okuldaki pozisyona göre farklılığını gösteren tablo incelendiğinde, okulda yönetici pozisyonunda olan sınıf öğretmenlerinin okula aidiyet puanı

($\bar{X}$ =13.56), aktif olarak öğretmenlik yapan sınıf öğretmenlerinin okula aidiyet puanından ($\bar{X}$ =12.20) anlamlı bir şekilde yüksektir ($p<0.05$). Bu sonuç, yönetici sınıf öğretmenlerinin okula bağlılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer boyutlarda okuldaki pozisyona göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0.05$).

Sınıf öğretmenlerinin zihniyet ölçeği ile öznel iyi oluş ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanların mesleki kıdeme göre farklılaşıp farklılaşmadığına ait bulgular Tablo 6’da verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, sınıf öğretmenlerinin okula aidiyet ve öznel iyi oluş ölçeğinden aldıkları puanlarda anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p<0.05$). Sabit zihniyet, gelişen zihniyet ve öğretim yeterliği boyutlarında ise mesleki kıdeme göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 6.Mesleki Kıdeme Göre ANOVA Testi

Ölçekler	Mesleki Kıdem	n	$\bar{X}$	ss	sd	F	p
Sabit Zihniyet	1-10 yıl	223	12.56	3.68	2.35	0.75	0.47
	11-20 yıl	91	12.36	3.64			
	20 yıldan fazla	39	11.76	3.96			
Gelişen Zihniyet	1-10 yıl	223	15.96	2.16	2.35	0.94	0.38
	11-20 yıl	91	15.96	2.25			
	20 yıldan fazla	39	16.14	1.74			
Öğretim Yeterliği	1-10 yıl	223	12.88	1.92	2.35	2.87	0.05
	11-20 yıl	91	13.12	2.00			
	20 yıldan fazla	39	13.64	1.76			
Okula Aidiyet	1-10 yıl	223	12.08	2.80	2.35	3.34	0.03
	11-20 yıl	91	12.80	2.64			
	20 yıldan fazla	39	12.92	2.36			
Öznel İyi Oluş	1-10 yıl	223	24.96	4.00	2.35	3.90	0.02
	11-20 yıl	91	25.92	4.08			
	20 yıldan fazla	39	26.56	3.60			

Tablo 6’ya göre, yapılan çoklu karşılaştırmalar neticesinde, 11-20 yıl arası hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin okula aidiyet puanı ($\bar{X}$ =12.80), 1-10 yıl arası hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin okula aidiyet puanından ($\bar{X}$ =12.08) anlamlı bir şekilde yüksektir ($F=3.34$; $p<0.05$). Öznel iyi oluş boyutu incelendiğinde, hizmet süresi 11-20 yıl ve 20 yıldan fazla olan sınıf öğretmenlerinin öznel iyi oluş puanları ($\bar{X}$ =25.92; $\bar{X}$ =26.56), hizmet süresi 1-10 yıl olan sınıf öğretmenlerinden anlamlı şekilde yüksektir ($F=3.90$; $p<0.05$). Ayrıca sınıf öğretmenlerinin hizmet süresinin arttıkça okula aidiyet ve öznel iyi oluşlarının da arttığı görülmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma sınıf öğretmenlerinin öğretmen zihniyetleri ile öznel iyi oluşlarının aralarındaki ilişki ve bazı demografik değişkenler bağlamında incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin gelişen zihniyet puanları ile öznel iyi oluşları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunurken, sabit zihniyet puanları ile öznel iyi oluş arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır. Öğretmenlerin öznel iyi oluşları 11-20 yıl arası öğretmenlik yapanlarda daha yüksek çıkarken, okula aidiyet duygusu devlet okulunda çalışanlarda ve yöneticilik yapanlarda daha yüksek olarak hesaplanmıştır. Öğretmen zihniyeti açısından ise, sadece eğitim durumu bakımından sabit zihniyette anlamlı bir farka rastlanmıştır. Buna göre, ön lisans veya lisans mezunlarının sabit zihniyet puanlarının yüksek lisans veya doktora yapanlara kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, sonuçların yorumlanması noktasında dikkat edilmesi gereken bir husus da bazı alt gruplardaki katılımcı sayısının nispeten az olmasıdır (Örn., YL/doktora mezunları, yöneticiler, özel okulda çalışanlar, vb.). Dolayısıyla, sonuçlar bu alt gruplar için genellenemeyebilir. Bundan sonra yapılacak çalışmaların bu alt gruplardan daha çok katılımcıya ulaşması tavsiye edilmektedir.

Bulguları ışığında bazı tavsiyelerde bulunmak mümkündür. Öğretmenlerin gelişen zihniyetlerinin onların iyi oluşlarına olumlu yansımaları düşünüldüğünde, bu doğrultuda bilgilendirme ve eğitimler planlanabilir. Zeng ve arkadaşlarına (2019) göre, öğretmen zihniyeti onların mesleki performanslarını etkilemektedir. Gelişen zihniyete sahip öğretmenler, yeteneklerini geliştirmek ve öğrenciyi motive etmek için daha çok çaba sarf ederler. Öğrencilerden beklentileri yüksek olur, bu da hem öğrenci başarısını hem de davranışını olumlu yönde etkiler (Ricci, 2013). Keeseey ve arkadaşlarına (2018) göre ise, öğretmenlerde gelişen zihniyeti güçlendirmek, onların zorluklarla mücadelede daha çok çaba göstermelerine yardımcı olur ve tükenmişlik düzeylerini azaltır. Zekanın ve yeteneğin çok çalışma ve azimle geliştirilebileceğine dair eğitimler çeşitli yaş gruplarından katılımcılar için düzenlenmiş ve gelişen zihniyet üzerinde olumlu etkiler gözlenmiştir (Debacker vd., 2018; Paunesku vd., 2015). Bu tür eğitimler öğretmenler için de planlanıp gelişen zihniyet dolayısıyla da öznel iyi oluş düzeylerinin artırılması hedeflenebilir. Bu çalışmada da yüksek lisans ve doktora derecesine sahip öğretmenlerin sabit zihniyet puanlarının daha düşük çıkmasının aldıkları eğitimden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak bu eğitim gelişen zihniyet sonuçlarına yansımamıştır.

Daha önce yapılan çalışmalarla benzer şekilde (bkz. Asbury, Klassen, Bowyer-Crane, Kyriacou & Nash, 2016; Gero, 2013), bu çalışmada da öğretmenlerin gelişen zihniyeti daha çok savundukları görülmüştür. Bu durum umut verici olsa da asıl önemli olan, öğretmenlerin gelişen zihniyeti öğretimlerine ve öğrenci ile olan iletişimlerine nasıl yansıttıklarıdır. Nitekim öğretmenlerin inançları ile sınıf içi öğretimlerinin uyumlu olmadığı bazı araştırmalar tarafından ortaya konmuştur (Kaya, 2014; Savasci & Berlin, 2012). Gelecekteki araştırmalar, öğretmenlerin zihniyetleri ile kullandıkları öğretim ve ölçme değerlendirme yöntemleri arasındaki ilişkiyi ve öğrenci-öğretmen etkileşimlerini inceleyen nitel veya karma yöntemler kullanabilir. Öğretmen zihniyeti son yıllarda ortaya çıkmış ve henüz yeterince incelenmemiş bir olgudur. Bu olgunun diğer öğretmen özellikleriyle ilişkisini ve sosyokültürel farklılıkları inceleyen araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Asbury, K., Klassen, R., Bowyer-Crane, C., Kyriacou, C., & Nash, P. (2016). National differences in mindset among students who plan to be teachers. *International Journal of School & Educational Psychology*, 4(3), 158-164.
- Brooks, R., & Goldstein, S. (2008). The mindset of teachers capable of fostering resilience in students. *Canadian Journal of School Psychology*, 23(1), 114-126.
- DeBacker, T. K., Heddy, B. C., Kershen, J. L., Crowson, H. M., Looney, K., & Goldman, J. A. (2018). Effects of a one-shot growth mindset intervention on beliefs about intelligence and achievement goals. *Educational Psychology*, 38(6), 711-733.
- Dweck, C. S. (2006). *Mindset*. New York, NY: Random House.
- Dweck, C. (2009). Who will the 21st-century learners be? *Knowledge Quest*, 38(2), 8-10.
- Dweck, C. S. (2017). From needs to goals and representations: Foundations for a unified theory of motivation, personality, and development. *Psychological Review*, 124(6), 689-719.
- Ergün, E., & Sezgin-Nartgün, Ş. (2017). Öğretmen öznel iyi oluş ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 385-397.
- Friedman, I. A., & Farber, B. A. (1992). Professional self-concept as a predictor of teacher burnout. *The Journal of Educational Research*, 86(1), 28-35.
- Gero, G. P. (2013). *What drives teachers to improve? The role of teacher mindset in professional learning* (Unpublished doctoral dissertation). Claremont Graduate University, California.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Kavramlar, teknikler ve ilkeler* (27. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kaya, S. (2014). Dynamic variables of science classroom discourse in relation to teachers' instructional beliefs. *Australian Journal of Teacher Education*, 39(6), 56-74.
- Keeseey, S., Schaefer, A., Loy, M., & Allen, C. J. (2018). Developing growth mindset and grit in pre-service teachers. *Kentucky Teacher Education Journal: The Journal of the Teacher Education Division of the Kentucky Council for Exceptional Children*, 5(1), 3.
- Öztürk, A. (2015). Öğretmenlerin sahip oldukları yaşam amaçları ve sosyal desteğin öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı rolü. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(5), 338-347.
- Paunesku, D., Walton, G. M., Romero, C., Smith, E. N., Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2015). Mind-set interventions are a scalable treatment for academic underachievement. *Psychological Science*, 26(6), 784-793.

- Renshaw, T. L., Long, A. C. ve Cook, C. R. (2015). Assessing Teachers' Positive Psychological Functioning At Work: Development and Validation of the Teacher Subjective Wellbeing Questionnaire. *School Psychology Quarterly*, 30(2), 289-306.
- Ricci, M. C. (2013). *Mindsets in the classroom: Building a culture of success and student achievement in schools*. Waco, TX: Prufrock Press Inc.
- Savasci, F. & Berlin, D. (2012). Science teacher beliefs and classroom practice related to constructivism in different school settings. *Journal of Science Teacher Education*, 23(1), 65-86.
- Zeng, G., Chen, X., Cheung, H. Y., & Peng, K. (2019). Teachers' growth mindset and work engagement in the Chinese educational context: Well-being and perseverance of effort as mediators. *Frontiers in Psychology*, 10, 839.

BALKAN SAVAŞLARINDA TÜRK ASKERİ HAVACILIĞI VE GERÇEKLEŞTİRİLEN HAVA HAREKATI

Osman YALÇIN

Özet

İtalya, 1911'de Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprakları olan Trablus'u işgal etti. İtalya, tarihte ilk kez askeri hareket kapsamında uçakları kullanan ülke oldu. Uçaklar ve balonlar bombalama, gözetleme ve propaganda faaliyetlerinde kullanıldı. Osmanlı ordusu da bu savaş sırasında ilk hava savunma görevini gerçekleştirdi. Örneğin Osmanlılar, uçakları düşürerek, pilotu esir aldılar ve hava savunmada ilkleri gerçekleştirdiler. Trablus Savaşı bitmeden önce Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettiler. Balkan Savaşları sırasında Balkan ülkelerinin ordularının envanterlerinde 30 civarında uçak, Osmanlı ordusunun ise 18 uçağı bulunuyordu. Balkan Devletleri Fransız ve Rus pilotlara hava faaliyetinde görev verdiler. Aynı şekilde Osmanlı Devleti de henüz yeterli pilotlara sahip değildi ve bu nedenle Alman ve Fransız pilot ve makinistleri hava kuvvetlerinde çalıştırdılar. Böylece Balkan Savaşları, Türk Hava Kuvvetlerinin ilk hava deneyimlerini yaşamasını sağladı. Balkan Savaşları sırasında Türk Hava Kuvvetleri ilk defa olarak eğitim sistemini, hareket gücünü ve hareket planlamasında uygulamalar yaptı. Bu çalışmada, Balkan Savaşlarında Osmanlı ordularına tahsis edilen Osmanlı Hava Müfrezelerinin durumu ve harekate esas faaliyeti incelenmiştir. Osmanlı orduları üç gruptan oluşuyordu. Bu ordular Edirne Savunma Kuvvetleri ile Doğu ve Batı Orduları idi. Bu çalışmada, Türk Havacılarının hareket ortamında ilk tecrübeleri incelendi. Çalışmada Osmanlı Arşiv Belgeleri, dönemin gazeteleri, dergileri ve ilgili literatürden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trablus Savaşı, Balkan Savaşları, Osmanlı Hava Kuvvetleri, Fesa Bey, Süreyya Bey, Bleriot, REP, Bristol, Harlan.

TURKISH MILITARY AVIATION AND AIR OPERATION IN THE BALKAN WARS

Abstract

Italy occupied Tripoli, the last Ottoman territory in North Africa, in 1911. Italy used aircrafts as a part of a military operation for the first time in history. Airplanes and balloons were used in bombing, surveillance and propaganda activities. Ottoman military also performed their first air defense mission during this war. For instance, the Ottomans broke ground when they shot down aircrafts and took pilot prisoners. Before the Tripoli War was over, the Balkan League states declared war against the Ottoman Empire. During the Balkan Wars, there were around 30 aircrafts in the inventories of the armies of the Balkan countries while the Ottoman army had 18 aircrafts. Balkan States recruited French and Russian pilots. Similarly, the Ottoman Empire did not have enough pilots yet and therefore, they employed German and French pilots and machinists. Hence, the Balkan Wars enabled Turkish Air Forces to get the first aerial experiences. During the Balkan Wars, Turkish Air Force applied a training system, operation force and operational planning for the first time. In this study, the condition and profile of the Ottoman Air Fleets allocated to the Ottoman armies in the Balkan Wars were examined. These armies were the Defense Force of Edirne and the East and West Army. In the study, Ottoman Archive Documents, newspapers, magazines of the period and the relevant literature were used.

Keywords: Tripoli War, Balkan Wars, Ottoman Air Force, Fesa Bey, Süreyya Bey, Bleriot, REP, Bristol, Harlan.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde 1909-1913 yılları askeri havacılık alanında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu yıllarda, Avrupa'da da birçok girişimcinin havacılık alanında; uzun mesafe, irtifa olarak yüksekte uçuş, deniz ve dağ gibi bazı rekorları kırma, süratle artış ve benzeri başarılar elde ettiği dönem olmuştur. Pek çok ülkede uçaklar askeri teşkilatlara dahil edilmeye başlanmıştır.

Uçakları üreten ülkeler, askeri teşkilatlarına hava gücünü dahil etmede öncü olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluk yönetiminde görev alanlar, ağır iç ve dış sorunlara rağmen havacılığın kıymetini takdir etmekten geri kalmamışlardır. 1909 yılında İstanbul'da gösteri yapan balon ve uçaklardan gerekli dersler alınmıştır. Durumu değerlendiren Askeri Komisyonun önerileri de dikkate alınarak ordunun havacılıkla ilgilenmesine yönelik bir takım tedbirler alınmıştır. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın mesleki yaşamında ordunun silah sistemlerinin temini ile ilgili aldığı uzun görevler nedeniyle hazır bulunmuşluğu ve öngörüsünün önemini belirtmek gerekir.²

Osmanlı İmparatorluğu; pilotaja subay gönderilmesi, uçak temini, tayyare komisyonu kurulması, Askeri Ataşeliklerden bilgi toplatılması, uçak fabrikası kurma projesi, hava okulu kurma, ihtiyaç duyulan hangar ve depoların inşası ve teşkilatı oluşturma gibi bir hava unsurunun ihtiyaç duyacağı her türlü tedbiri dönemin zor şartlarında almıştır.³ İkinci Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı toprakları hızla elden çıkmaya başlamıştır. Bu kapsamda İtalya tarafından, Sahra üstü son Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a asker çıkarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu buraya karadan ve denizden doğrudan ulaşamıyordu. Fedakâr subaylar değişik isim ve meslekler yapıyor görünerek bölgeye gitmişler ve burada çok sınırlı askerin varlığı sebebiyle yerli halkı örgütleyerek mücadele başlatmışlardır. İtalya bu savaşta ilk defa uçakları kullanmıştır. Uçaklar, askeri hareketin bir parçası olarak başka bir devlete karşı kullanılmıştır. İtalya'nın, burada 28 uçak ve dört (4) balonu bulunuyordu. Harp tarihinde ilk defa Osmanlı ordusu, Trablusgarp Savaşı'nda hava savunma görevi yapmıştır. Osmanlı birlikleri uçak indirme, pilot esir alma gibi bazı ilkleri gerçekleştirmişlerdir.⁴ Balkan ülkeleri envanterinde 25-30 civarında uçak bulunuyordu. Fransız ve Rus havacılar da bu ülkelerin orduları emrinde görev almışlardı. Osmanlı İmparatorluğu bu durum karşısında henüz yetişmiş Türk pilotları olmadığından ve eğitimleri devam ettiğinden yabancı personel istihdam etmiştir. Alman ve Fransız hava personelinin pilot ve makinistler Osmanlı ordusunda görev almıştır.

1. Savaş Öncesinde Tarafların Hava Gücü

Uçak çok yakınlarda icat edilmesine karşın devletler imkânlarına ve aldıkları dış yardım durumuna göre askeri havacılığı geliştirmeye gayret ediyorlardı. Orduların envanterinde hem uçak ve hem de balon olması tercih ediliyordu. Nitekim Kurmay Yarbay Süreyya Bey, Avrupa'ya yapmış olduğu ilk gezisinde de bu konu üzerinde çalışmıştır.⁵ Bu yıllarda balonlar oldukça önemliydi ve uçağa göre çok daha eski bir tarihi yanında tercih edilen yönleri de bulunuyordu.

² Osman YALÇIN, **Türk Hava Gücü Kuruluşu, İlk Seferleri ve Yükselişi (1911-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.1,2; Salname-i Serveti Fünun, İstanbul, 1910, s.105-121; Osman YALÇIN, "Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 9 Sayı 17, Kış 2015, s.231; Ö.Kürşat KARACAGİL, "Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı", **Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu 8-10 Şubat 2011**, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2013, s.111.

³ Osman YALÇIN, "Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu (20-22 Mayıs 2009 - İstanbul)", **On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri - II**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s.180-182; Osman YALÇIN, "Savaş Uçakları ve Balonlar", **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti**, (Edt.Ali ASLAN-Mustafa SELÇUK), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s.271-273; Davut KAPUCU-Erdal KORKMAZ, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askerî Hava Seyehatleri (1909-1939)**, Karakum Yayınları, Ankara, 2020, s.20-27.

⁴ Osman YALÇIN, "Havacılık, Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 59, Güz 2016, s. 198-200.

⁵ İLMEN, a.g.e., s.39.

1.1. Osmanlı İmparatorluk Orduları Hava Kuvvetleri

Osmanlı Harbiye Nazırlığı bünyesinde 01 Haziran 1911 tarihinde "Tayyare Komisyonu" kurulmuştur. Komisyon'un başına Kurmay Yarbey Süreyya (İlmen) Bey getirilmişti. Bu dönemde İttihat ve

Resim 06-Osmanlı Havacılığının Kurucusu Harbiye Nazırı ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa (1910-1914)

Resim 07-Türk Havacılığının İlk Görevlisi Kurmay Yarbey Sürette İLMEN (1911)

Terakki'nin yönetiminde etkili olmaya başlamıştır. Nitekim 08 Ocak 1912 tarihinde Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa görevinden istifa etmiştir. Bir süre sonra Mahmut Şevket Paşa'nın görevlendirdiği Süreyya İlmen'in de "Havacılık Komisyonu"ndan alınmış ve "Genel Karargâh"ın 2. Şubesinde görevlendirilmiştir. Buna, yeni Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın çevresinde bulunanların etki ettiği değerlendirilmektedir.⁶ Kurmay Albay Süreyya Bey, Hava Okulu için bütün plan ve projelerini yapmış fakat ihale

aşamasında çalışmalarına destek verilmemiştir. Konuyla ilgili, Harbiye Nazırı Nazım Paşa ile bir görüşmesine kitabında yer vermiştir. Nazım Paşa, "İşkodra'da asker açıktadır. Ben, sana İstanbul'da Tayyare Mektebi yaptırtmam" demiştir. Süreyya Bey, uzun süre konuşmalarına rağmen Nazım Paşa'nın ikna olmadığını anılarında yazmaktadır.⁷

Resim 08-Trablusgarp Savaşı'nda Ele Geçirilen İtalyan Uçağı (1912)

Resim 09-Trablusgarp Savaşı'nda Ele Geçirilen İtalyan Uçağı (1912)

Balkan Savaşları başladığı zaman Yeşilköy'de bulunan havacılık tesisleri henüz bir yıl önce kurulmuştu. Havacılık bölgesinde tayyare mektebi olarak yalnız iki hangar bulunuyordu. Pilot personel olarak; Yüzbaşı Fesa (Evrensev), Yüzbaşı Cemal, Yüzbaşı Refik, Yüzbaşı Fevzi, Yüzbaşı Salim (İlkuçan), Teğmen Nuri, Teğmen Mithat (Tuncel) ve Teğmen Şükrü bulunuyordu. Bu pilotlar sivil pilot lisansına sahip olduklarından askeri havacılık deneyimleri bulunmuyordu.⁸ Yine bir grup pilot adayı Türk Hava Subayı, İngiltere'nin Bristol Hava Okulu'nda eğitim alıyordu. Savaş ile birlikte bu subay grubu da geri çağırılmıştır. Çarkçı Üsteğmen Fethi Bey, İngiltere'ye makinist eğitime gitmesine rağmen çalışkanlığı ve pilotluğa uygunluğu ile öne çıkmıştır. Üsteğmen Fethi Bey, bu grup içindeydi. Diğerleri; Topçu

⁶ KURTER, a.g.e.C-I,s.113; ŞEN, a.g.t., s.66.

Raporlardan, Süreyya İlmen'in 1912 sonunda ya da 1913 yılı başında Albay rütbesine terfii ettiği anlaşılmaktadır. (O.Y.)

⁷ İLMEN, a.g.e., s.107; Rezzan ÜNALP, "Balkan Savaşı Döneminde Türk Havacılığı", **Havacılık Tarihi Sempozyumu 13-14 Aralık 2012-İstanbul**, Hv.Bsm.ve Neş.Md.lüğü, Ankara, 2015,s.17; ŞEN, a.g.t., s.75.

⁸ KURTER, a.g.e.C-I,s.113.

Teğmen Saffet, Piyade Teğmen Mehmet Ali, Piyade Teğmen Abdullah, Piyade Teğmen Mehmet Fazıl, Piyade Teğmen Sabri, Piyade Teğmen Aziz'di.⁹

Uçak mevcuduna bakıldığında Yeşilköy Hava Meydan'ında 3XR.E.P., 2XDeperdussin (Prens Celalettin ve Osmanlı), 2xHarlan, 2XBristol ve bir adet Blériot (Vatan) vardı. Toplamda 10 uçak ile bir adet balon bulunuyordu. Ayrıca Fransa'dan gönderilen bir adet R.E.P uçağına Niş Şehrinde Sırlar el koymuştu. Zamanında imalatı tamamlanmadığı için çift satırlı İki adet uçağın alımı iptal edilmiştir. 1913 yılında; 1X iki kişilik Blériot, 2X iki kişilik Mars, Hava Okulunda kullanılmak üzere 1X bir kişilik Deperdussin, 3X iki kişilik R.E.P. ve 1X tek kişilik R.E.P. alınmıştır. Osmanlı pilotları henüz savaşa

hazır olmadıklarından Alman ve Fransız havacı personel ile sözleşme yapılmıştır. Bu kapsamda Fransız 3 pilot ve 3 makinist ile sözleşme yapılmıştır. Yine Alman havacılarından dört pilot ve iki makinist ile sözleşme yapılmıştır. Türk olarak ise 6 pilot ve 6 pilot adayı bulunuyordu. Nuri Bey, 1500 metre irtifada İstanbul üzerinde uçuşu olan tek pilottu. Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğunda henüz yetişmiş Türk pilotu bulunmuyordu. Eğitimleri devam ettiği için yabancı personel istihdam edilmiştir. Osmanlı ordusunda, Alman ve Fransız pilot ve makinistleri sözleşme yapılarak görev almıştır.¹⁰

1.2. Balkan Ülkelerinde Bulunan Hava Gücü

Balkan Savaşlarında, Balkan ülkelerinin envanterlerinde 25-30 civarında uçak bulunuyordu. Dönemin şartları ve uygulamaları gereği Fransız ve Rus havacılar bu ülkelerin ordu emrinde görev almışlardır. Bunların ayrıntıları incelendiğinde durum aşağıda verildiği şekildedir.¹¹ Balkan İttifak ülkelerinin Karadağ haricinde Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın ordu teşkilatında Fransız pilotların kullandığı sınırlı bir hava gücü bulunuyordu. Bu devletler arasında hava gücü en gelişmiş olanı Bulgaristan havacılığıydı. Sırbistan ordusunun 3-4 uçağı olduğu tahmin ediliyordu. Sırp uçakları için Fransız havacılar görev yapıyordu. Sırlar, Osmanlı ordusu için sevk edilen bir uçağa da el koymuştur.¹²

Yunan ordusunda 1912 yılında 4XFarman tipi uçak bulunuyordu. Bunlardan üç adedini Amerika'da yaşayan Rumlar satın alıp başışlamışlardı. Yunan pilotlar Paris yakınlarında bulunan Farman Uçak Fabrikasında pilotaj eğitimi almışlardı. Toplamda beş (5) Yunan pilotu bulunuyordu. Ayrıca Fransız Pilotlar Bares ve Bellanger ile Fransız ve makinistler de Yunan hava gücünde görev almışlardı.¹³ Yunanlar, Hava Meydanı olarak Nicopolis, Larissa ve Tesalya'da ikişer uçak konuşlandırmış ve 1912 sonuna doğru üç (3) uçak daha almıştır.¹⁴ Bulgar havacılığı kuruluş yıllarında, Fransız havacılığından destek almıştır. Bulgaristan, 1912 yılında üç adet uçak satın almıştır. Bulgarlar, bu savaşta Alman ve Rus havacılar ile mukavele imzalamıştır. Yabancı havacılar, kendi uçakları ile birlikte savaşa destek vermiştir. Bulgarlar, bu savaşta balondan kullanmıştır. Savaş süresince Bulgar ordusunda bulunan, Rus

⁹ KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.38; Osman YALÇIN, " Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Bir Kararlılık Gösterisi: 'Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi'", *Mediterranean Journal of Humanities (MJH)* IV/2, 2014, DOI: 10.13114/MJH.201428448,s.331.

¹⁰ Hv.K.K.lığı, **Resimlerle Havacılık Tarihi**, Hava Kuvvetleri Basımevi, Etimesgut, 1968, s.7 ; KANSU Vd., **a.g.e.**, s.129; KARACAGİL, **Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı**, s.114; Ünalp, **a.g.m.**, s.17.

¹¹ Yalçın, **"Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ..."**, s.254; KAPUCU-KORKMAZ,**a.g.e.**,s.32-35.

¹² Osman YALÇIN, " Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı", **bilig dergisi, KİŞ 2021/SAYI 96**, s.159; KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.76; [http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1911-13/03.asp/\(E.T.:18.02.2021\)](http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1911-13/03.asp/(E.T.:18.02.2021)).

¹³ KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.76; KANSU Vd., **a.g.e.**, s.129; YALÇIN, **THG 1911-1950**, s.38.

¹⁴ KURTER, **a.g.e.C-I**,s.115; [http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1911-13/03.asp/\(E.T.:18.02.2021\)](http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1911-13/03.asp/(E.T.:18.02.2021)); Kürşad KARACAGİL, "Balkan Savaşlarında Osmanlı Devletinde Havacılık Faaliyetleri", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 200, Ekim 2012, s.77-79.

uçak sayısının 20'ye kadar yükseldiği belirtilmektedir.¹⁵ İttifak ülkeleri bütün olarak ele alındığında 10 civarında pilotları, 25 civarında uçakları ile bir balon sahibi oldukları değerlendirilmektedir. Personel gücü olarak Rus, Alman ve Fransız pilotlardan yararlanmışlardır.¹⁶

2. Savaşın Birinci Safhasında Osmanlı Hava Faaliyeti

Balkan Savaşları, Türk Hava Kuvvetlerinin tarihinde birçok bakımdan önemlidir. Hava gücünün yapılanması, eğitim sistemi, harekât gücü ve planlama, yabancı ve Türk personel istihdamı ve hava gücünün kullanım usullerinin ilk uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Doğu, Batı Orduları ile Edirne Savunmasına yönelik teşkil edilen ve gönderilen hava birlikleri bu çalışma kapsamında incelenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'na Karadağ 08 Ekim 1912 tarihinde savaş ilan etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da bir gün sonra Karadağ'a savaş ilan etmiştir. Takip eden günlerde (18-18-20 Ekim) diğer antlaşma yapan devletler de savaşa girmiştir. Yine 09 Ekim 1912 tarihinde Başkomutanlık Vekâleti 109 Sayılı emri ile Kıtaatı Fenniye ve Mevakii Müstahkeme Müfettişi Umumiliği (Harbiye Bakanlığı Fen Kıtaları Müstahkem Genel Müfettişliği)'nden Batı ve Doğu Orduları ile Edirne savunması için birer Hava Müfrezesi hazırlanması istenmiştir.¹⁷ Edirne Kalesindeki 750 m³ hacmindeki sabit balon için hidrojen gazı üretilecek ham maddesi yoktu.

2.1. Garp Cephesine Sevk Edilen Osmanlı Hava Kuvveti

Garp Cephesine sevk edilen müfreze için "Vatan" isimli Bleriot tipi uçak ve bir adet R.E.P. tipi uçak tahsis edilmiştir. Personel gücü şu şekildedir. Komutan Hava Pilot Yüzbaşı Fesa Bey'di. Pilot olarak; Teğmen Nuri Bey, bir Fransız pilot bulunuyordu. Rasit subaylar; Üsteğmen Fethi ve Teğmen Abdullah Bey'di. Bu müfrezede Fransız havacı olan bir personel, uçak makinisti olarak planlanmıştır. Hava Müfrezesi, tren ile Selanik'e gönderilmiştir.¹⁸

Batı Ordusu Hava Müfrezesi 14 Ekim 1912 tarihinde Selanik'e gelmiştir. Burada hava birliği, 5 binek hayvanı, 5 çadır, 6 nakliye arabası ve 25 er ile takviye edilmiştir. Hava birliği, Selanik'te hazırlanan bir hava meydanından müfreze iki uçuş yapabilmıştır. Köprülü'de yapılan iki sorti uçuştan sonra Hava Müfrezesi, Ordu Komutanı Zeki Paşa'nın emri ile Selanik'e dönmüştür.

Yunanların, Selanik'e doğru ilerlemeleri sonrasında, Selanik'ta bulunan Osmanlı havacıları, uçakları düşmana teslim etmemek için yakmıştır. Osmanlı havacıları, bölgede yaşayan Türklerin evlerinde saklanmışlardır. Ancak sonradan anlaşıldığına göre uçaklardan biri tam yanmamış ve Yunanların eline geçmiştir. Türk havacılarından Teğmen Abdullah, Yunanlara esir düşmüştür. Hava Birliği Komutanı Yüzbaşı Fesa Bey, Teğmen Nuri ve Üsteğmen Fethi gizli olarak farklı zamanlarda İstanbul'a gelmişlerdir. Burada önemli bir husus, General Hasan Tahsin komutasındaki ordunun bir kurşun atmadan ve savunma

¹⁵KANSU Vd., a.g.e., s.130; KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.76; Sebahattin ŞEN, **Türkiye'de Modernleşme Ordu ve Askeri Havacılık**, İ.Ü. Sos.Bil.Enst., Yük.Lis.Tezi, İstanbul, 1992, s.64.

¹⁶ YALÇIN, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı, s.159.

¹⁷ Osman YALÇIN, **Türk Hava Harp Sanayii Tarihi 1913-2009**, Hv. Bas. ve Neş. Md.lüğü, Ankara, 2009, s.27; Deniz KURT-Erdal KORKMAZ, **Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi CİL-I**, Hv. Bsm. ve Neş. Md.lüğü, Ankara, 2020, s.83 ; KARACAGİL, **Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı**, s.116; KARACAGİL, **"Balkan Savaşlarında Osmanlı ..."**, s.79; KAPUCU-KORKMAZ, a.g.e., s.32-35.

¹⁸ KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.84; KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.80,81.

yapmadan, Selanik'i 9 Kasım 1912'de bırakmış olmasıdır. Esat Paşa'nın savunduğu Yanya ile Hasan Rıza Paşa'nın savunduğu İşkodra büyük bir direniş göstermiştir.¹⁹

2.2. Şark Cephesine Sevk Edilen Osmanlı Hava Kuvveti

Şark Cephesine iki Harlan tipi uçak tahsis edilmiştir. Hava Müfreze Komutanı olarak Yüzbaşı Cemal Bey görevlendirilmiştir. Müfreze Personeli; Alman Pilotlar Jahnow ve Rentzel, 3 Türk Subayı, 2 Alman uçak makinisti ve 15 Er'den oluşmaktadır. Müfreze Kırklareli (Kırklareli)'ne sevk edilmiştir.²⁰ Savaşın başlamasından bir gün evvel 15 Ekim 1912 tarihinde, Başkomutanlık şark ordusundan hava keşfi yapılmasını talep etmiştir. Bu keşif yapılamamıştır. Uçaklar Kırklareli'ne intikal ettiğinden beri açık havada kalmışlar, uçuş yapmamış olduklarından motor aksamalarında paslanma olmuştur. Bulgarların ileri harekâtı sonrasında, buradaki 2 uçak Bulgarların eline geçmiştir. Uçakların emniyeti için Ordu Karargâhı'nın bulunduğu Lüleburgaz yerine daha emniyetli bir meydana konuşlanması gerektiği değerlendirilmiştir.²¹

22-24 Ekim 1912 tarihleri arasında Bulgarlar ile yapılan Kırklareli Muharebesini Osmanlı ordusu kaybetmiştir. Bu muharebe sonrasında, bu orduya emrinde bulunan iki adet Harlan uçağı terk edilmiştir. Uçakların tahrip edilme durumu şüphelidir.²² Osmanlı ordusu, 29 Ekim - 2 Kasım tarihlerinde Bulgar ordusu ile yapılan Lüleburgaz Savaşı'nı kaybetmiştir. Osmanlı ordusu, Başkomutanlık Vekâletinin 14 Kasım 1912 tarihli emri ile Çatalca hattına çekilerek burada savunma düzeni tertip etmiştir. Bu zaman zarfında ilk defa 29 Kasım 1912 tarihinde Büyük Çekmece-Terkos Hattında Teğmen Nuri tarafından keşif yapılmıştır. Bu aynı zamanda Türk pilotun yaptığı ilk uzun mesafeli keşif faaliyetidir. Pilot Teğmen Nuri, ilk keşfi yapması sebebiyle 50 TL. para ile ödüllendirilmiştir.²³ Nuri Bey'in 29 Kasım tarihli uçuşu Türk havacıların, bir harekâtta ilk görev uçuşu olmuştur. Harekat esnasında başarılı keşif yapan ve diğer görevleri ile fedakarlık yapan havacıların ödüllendirilmesi 10. Kolordu Komutanı Korgeneral Hakkı tarafından Başkomutanlık Vekaletine önerilmiştir. Bu kapsamda Pilot Yüzbaşı Fesa Bey de başarılı uçuşu için ödüle teklif edilmiştir.²⁴

2.3. Edirne Savunmasına Tahsis Edilen Osmanlı Hava Kuvveti

Edirne Savunması için bir hava müfrezesi görevlendirilmiş, hava birliğine iki (2) uçak tahsis edilmiştir. Müfreze oldukça geç bir zamanda demiryolu ile bölgeye sevk edilmek üzere trene bindirilmiştir. Bulgarların ileri yürüyüşü, Osmanlı Ordularının geri çekilmesi sonrasında uçakların sevkıyatı tamamlanamamıştır.²⁵ İspartakule'de vagon içinde bekletilen uçakların Yeşilköy'de konuşlandırılması öngörülmüştür. Bunun için Müfreze Komutanı Yüzbaşı Refik tarafından Genel Karargah'a yazılar yazılmış ancak cevap alınamamıştır. Müfreze Komutanı, hava birliğini Yeşilköy'e geri çekmiştir. Yeşilköy'de, uçuşa hazır olmak üzere bazı tedbirler almıştır.²⁶ 03 Aralık 1912 tarihinde Yunanlar dışında diğer devletler ile ateşkes imzalanmıştır.

Bulgarlar Edirne kuşatmasında balon kullanmıştır. Ayrıca uçaklar ile havadan yoğun keşifte bulunmuşlardır. Bu kapsamda; havadan fotoğraf çekmişler ve halka yönelik olarak uçaklarla bildiriler atmışlardır. Bu bildirilerde Osmanlı hükümeti ile savaştıklarını ve Müslüman halk ile bir sorunları olmadığını belirtmekte ve Edirne savunmasına katılanların teslim olmalarını istemekteydiler. Başka bildirilerinde ise Yanya'nın teslim olması ve Gelibolu'da Türk yenilgisinden sonra Edirne'ye 140.000

¹⁹ KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.81; KANSU Vd., **a.g.e.**, s.132; KURTER, **a.g.e.C-I**, s.124,125; YALÇIN, **THG 1911-1950**, s.38.

²⁰ KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.74.

²¹ KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.79,80; KURTER, **a.g.e.C-I**, s.118.

²² ÜNALP, **a.g.m.**, s.17; KURT-KORKMAZ, **a.g.e.**, s.89; ŞEN, **a.g.t.**, s.66.

²³ KURTER, **a.g.e.C-I**, s.127

²⁴ **THT 1912-1914**, s.93,94.

²⁵ KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.74

²⁶ **MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (MSB Arşivi)**, BHK-226-145-001-22-(EK02-Yeşilköy Hava Okulundan Başkomutanlık Vekaleti'ne Rapor- 04 Kasım 1912); KARACAGİL, **Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı**, s.117; KANSU Vd., **a.g.e.**, s.132; KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.82-84; KURTER, **a.g.e.C-I**, s.122,123.

kişilik bir ordunun hücum ettiğinden bahsedilmekteydi.²⁷ Bulgarlar Edirne'yi ele geçirebilmek için Osmanlı Askerinin ve halkının moralini bozmak istiyorlardı. Bu maksatla hava gücünü yoğun olarak kullanmışlardır. 31 Ekim, 30 Kasım, 2 Aralık tarihlerinde, uçaklardan bildiriler atılmıştır.²⁸

Edirne Savunmasında, Osmanlı Ordu birlikleri olan Komutanı Mehmet Şükrü Paşa, Edirne'ye bir uçak gönderilmesini talep etmiştir. Ancak Edirne Kalesine tahsis edilen, Hava Müfreze Komutanlığı, Yeşilköy'de konuşluydu. Bir uçağın havadan 210 km. uzaklığa gitmesi ve geri dönmesi mümkün değildi.²⁹ Uçağın göreve gidip geri dönecek yakıt seviyesi yetersizdi. Hava Birliği Komutanının, yakıtın yeterliliği ve düşman üzerinde bulunma süresi konusunda tereddütler vardı. Fransız Pilot Granil'e görev yapması teklif edilmiştir. Granil, görevin zorluğu ve Bulgarların eline geçme endişesi ile kabul etmemiştir. Granil daha önce bir uçağın kırım yapmasına sebep olmuştu. Bu defa da görevden kaçındığından diğer Fransız personel ile birlikte Granil'in sözleşmesi iptal edilmiştir. Yine Fransız uçak makinistlerin görevine bu süreçte son verilmiştir.³⁰

3. Ateşkes Döneminde Osmanlı Orduları Hava Gücünün Harekat Durumu

Balkan Savaşlarının ilk safhasında, Osmanlı Hava gücünün uygun ve efektif kullanılmadığını burada belirtmek gerekir. Bunun sebebi ise havacılığın, dirayetli ve yetkin bir subayın sevk ve idaresinde yapılandırılmamasıdır. Gereksiz yere uçaklar kaybedilmiştir. Nitekim dönemin tanıklarından olan Kurmay Albay Süreyya Bey bu konuyu bu şekilde anlatmaktadır.³¹ Personelin korunması yönündeki çabaların savaş şartlarında oldukça değerli olduğunu belirtmek gerekir.

Resim 14-Süreyya Bey İlk Türk Havacılar ve Gorden

Ateşkesin başladığı 03 Aralık 1912 tarihi itibarıyla Yeşilköy (Ayastefanos) Hava Meydanı'nda Osmanlı ve Prens Celalettin isimli 2 deperdussin, 2 adet R.E.P., 2 adet Bristol olmak üzere 6 uçak bulunuyordu. R.E.P Okulundan mezun olan ve pilotlukları onaylanan personel şunlardır. Teğmen Nuri, Yüzbaşı Salim (İlkuçan), Yüzbaşı Fevzi ve Teğmen Mithat Tuncel görevliydi. Eğitimini henüz tamamlamamış olan ve İngiltere Bristol Hava Okulundan çağrılan personel ise eğitimlerine devam ediyordu. Bunlar; Teğmen Fazıl, Üsteğmen Fethi ve Teğmen Mehmet Ali Beylerdi.³²

Ateşkes döneminde personel yapısında bazı gelişmeler olmuştur. Görevli Alman pilotlar Jahnow ve Rentzel mevcut uçaklarla uçmayı ret ediyorlardı. Yüzbaşı Refik ve Teğmen Şükrü havacılıktan ayrılmıştır. Teğmen Yusuf Kenan Bey de daha önce havacılıktan ayrılmıştı. Yüzbaşı Mehmet Cemal, Tayyare Mektebi Müdürlüğü görevinde bulunuyordu. Teğmen Salim Batur pilotluğu bırakmış, Teğmen Abdullah ise Yunanlara esir olmuştu. Abdullah esir olarak Selanik'te bulunuyordu.

Ateşkes döneminde taraflar arasında görüşmeler olmuş ancak bir çözüm bulunamamıştır. Balkan ülkeler yeniden savaşa başlayacaklarını açıkladıkları zamanda, Osmanlı yönetiminde önemli bir gelişmeler olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 23 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı hükümet merkezine bir baskın yapmıştır. Bu baskınla hükümet istifaya zorlanmıştır. Bu olayda Harbiye Nazırı ve yaveri Yakup Cemil

²⁷ KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.87; KURTER, a.g.e.C-I, s.126,127; KEYÜSK, THT 1912-1914, s.87,103.

²⁸ KANSU Vd., a.g.e., s.132,133; KARACAGİL, Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı, s.118; ŞEN, a.g.t., s.69.

²⁹ KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.88; ŞEN, a.g.t., s.68; ÜNALP, a.g.m., s.18.

³⁰ KANSU Vd., a.g.e., s.132; KURTER, a.g.e.C-I, s.125,126; Mustafa Gökhan ERDEMLİ, Düünden Bugüne Türk Havacılık Tarihi ve Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Ün. Sos. Bil.Enst., Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2011, s.9-11.

³¹ İLMEN, a.g.e., s.108.

³² KANSU Vd., a.g.e., s.133; KURTER, a.g.e.C-I, s.127.

tarafından öldürülmüştür.³³ Yeni kurulan hükümet, Mahmut Şevket Paşa başkanlığında kurulmuştur. Paşa aynı zamanda Harbiye Nazırı olmuştur. Ahmet İzzet Paşa ise Başkomutan Vekili olmuştur.

4. Ateşkes Sonrasında Osmanlı Hava Unsurunun Harekat Görevi

03 Şubat 1913 tarihinde ateşkes sona ermiş ve Bulgarlar Edirne'ye yoğun bir saldırı başlamıştır. 04-05 Şubat tarihlerinde Bulgar uçakları, Edirne'yi bombalamışlardır. Bulgar havacıları, tarihi Selimiye Camii'ne de bomba atmışlar ancak Cami'ye isabet etmemiştir.³⁴ 06 Şubat tarihinde bir Yunan uçağı, Limni Adası Mondros Limanından havalanıp, Çanakkale Boğazı içinde bulunan Türk donamasına bomba atmıştır. Bombalar gemilere isabet etmemiştir. Türk ateşiyle yaralanan uçak, Gökçeada civarında denize zorunlu iniş yapmıştır.³⁵ Bu günlerde Hava Okulu Müdürü Binbaşı Mehmet Cemal Bey'in görevine son verilmiştir. Mehmet Cemal Bey aynı gün, Yeşilköy Hava Okulu üzerinde uçuş yaparken kaza geçirmiştir. Bu kazada, REP tipi uçak kullanılamaz hale gelmiştir.³⁶

03 Şubat 1913 tarihinde Tayyare Mektebi Müdürlüğü, Edirne savunması için beş aydır istenilen uçak talebine cevap vermiştir. Uçak gönderilememesinin gerekçeleri bildirilmiştir. Buna göre; pilotların tecrübe yetersizliği, uçaktaki yakıtın bölgeye gidip gelecek kadar yeterli olamayacağı ve yedek parça sorunu olarak belirtilmiştir. Osmanlı birlikleri tarafından, 11 Şubat 1913 tarihinde Edirne'nin, Güneydoğusunda Hacılar Ezanı mevkiine yanlışlıkla inen Bulgar uçağına el konulmuştur. Uçak, Rus yapısıydı ve pilotu da Rus Nicolas'tı. Yine bugünlerde bir Bulgar uçağı daha düşmüştür. Bulgar Pilot ve Rasıtı ölmüştür. Bulgarlar bu gelişmeler üzerine uçuşları durdurmuştur.³⁷

Resim 15-Balkan Savaşlarında Türk Havacılar.⁴⁰

11 Şubat 1913 tarihinde Bulgar ordusu, sabit balon ile keşif faaliyetinde bulunmuştur. Bunun üzerine Şubat ortalarında, Gelibolu'da bulunan Osmanlı birlikleri emrine bir hava müfrezesi gönderilmiştir.³⁸ Uçak olarak Mars tipi bir uçak verilmiştir. Alman Pilot Walter Fray, Üsteğmen Fethi Bey, Alman Rasıt Yüzbaşı Birkner ve Teğmen Salim Batur buraya gönderilmiştir. 22 Şubat 1913 Tarihinde Pilot Yüzbaşı Fesa ve Rasıt Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey, Silivri üzerinde iki saate yakın keşifte bulunmuşlardır. Bu görevde, yerden açılan ateşle uçak 3-4 yerinden yaralanmıştır.³⁹ Bu keşif Çatalca Muharebesinin kazanılmasına büyük katkılar

Yüzbaşı Salim (İlkuçan)'ın anılarından, 1913 yılı Şubat ayı içerisinde Süreyya İlmen'in yine havacılık teşkilatı başında olduğu anlaşılmaktadır. Kurmay Albay Süreyya Bey 25 Şubat 1913 tarihli raporunda; Osmanlı havacılığında yapılanları ve yapılamayanları değerlendirmiştir. Havacılar gerekli önem verilmezse, Osmanlı ordusunun pilot bulamayacağı uyarısında bulunmuştur. Albay İlmen, Avrupa'da pilotlara verilen teşviklerden bahsetmiştir. Albay bu raporundan bir gün sonra, bir kere daha görevinden alınmıştır. Bu defa, Çatalca'da teşkil edilen 4. Kolordu Kurmay Başkanlığına atanmıştır.⁴¹

³³ YALÇIN, THG 1911-1950, s.41; KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.91.

³⁴ KANSU Vd., a.g.e., s.138; KEYÜSK, THT 1912-1914, s.99; KURTER, a.g.e.C-I, s.131; ŞEN, a.g.t., s.66; Yalçın, "Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ...", s.255.

³⁵ KARACAGİL, Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı, s.121.

³⁶ KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.94.

³⁷ KARACAGİL, "Balkan Savaşlarında Osmanlı ...", s.84; KURTER, a.g.e.C-I, s.133; KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.93.

³⁸ KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.93.

³⁹ KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.94; KURTER, a.g.e.C-I, s.134; KARACAGİL, Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı, s.120.

⁴⁰ KANSU Vd., a.g.e., s.135; ERDEMLİ, a.g.t., s.11.

⁴¹ İLMEN, a.g.e., s.114; KURTER, a.g.e.C-I, s.135, 255,256; KANSU Vd., a.g.e., s.138, KARACAGİL, Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı, s.119.

Osmanlı Genel Karargâhı, Bulgarların Çatalca hattında genel bir taarruz hazırlığı içinde olduğunu tahmin ediyordu. 10. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Enver Bey, Rasit Kurmay Binbaşı Sedat (Doğruer) ile Pilot Üsteğmen Fethi Bey'den bir hava keşfi yapmalarını emretmiştir. Uçuş heyeti, 1913 yılı Şubat ortalarında yaptıkları bu görevde geç kalmışlar ve dönüşte hava kararmıştır. Yeşilköy Meydanı'nda pist kenarlarına işaret için ateşler yakılmıştır. Heyet, bu işaretlerin yardımıyla yere emniyetle iniş yapmıştır. Bu olay, Türk havacılık tarihinin, plansız olarak gerçekleştirilen ilk gece uçuşudur.⁴²

05 Mart 1913 tarihinde Başkomutanlık Karargâhı tarafından, Harbiye Nezaretine bir yazı gönderilmiştir. Yazıda, havacıların çabaları yetersiz bulunmakta ve eleştirilmektedir. Tayyare Mektebi Müdürünün bilgisine başvurularak, gerekli tedbirlerin alınması ve uçaklardan daha iyi yararlanılması talep edilmektedir. Bu dönemde, Başkomutanlık Vekaleti harekatta kullanılmak üzere balon temini için ayrıca girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerin sonucunda, Berlin'den Parseval tipi bir güdümlü balon satın alınmıştır. Yunanlar, Yanya kalesini 6 Mart tarihinde ele geçirmiştir. "Epir Uçak Müfrezesi" ile Osmanlı birlikleri üzerine el bombaları atmışlardır. Bu arada Alman Rasit Yüzbaşı Birkner ile sözleşme iptal edilmiştir. Bu kararın alınmasında iki sebep bulunuyordu. Türk subayları bu konuda yetişmiş ve eğitilmiş hale gelmişlerdi. Bir diğeri ise Osmanlı Ordusunun gizliğinin korunması düşüncesi idi.

Bu dönemde Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey, Kurmay Binbaşı Sedat Bey, Kenan Beyler ile Kurmay Yarbay Enver Bey rasıtlık görevi yapmaktaydılar.⁴³ 1913 yılı Mart ayında Osmanlı havacıları başarılı birçok hava keşfi yapmıştır.⁴⁴ Sözleşme yapılan yabancılardan Alman Pilot Mario Scherff, en çok gayret eden kişiydi. Mart Ayı içinde Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey ile Çatalca hattı üzerinde keşif uçuşları yapmışlardır. Bu dönemde Almanya'dan alınan Mars uçağı gelmişti. Uçaklar ile birlikte bazı personel de gelmişti. Bu personel ile sözleşmelerin gecikmesi ve ödemelerinin yapılmaması bazı sorunlara neden olmuştur. Nitekim harekâtın ikinci safhasında görevli olan Alman Pilot Walter Fray, havanın bozuk olması sebebiyle uçuş yapmak istememiştir. Benzeri hadiselerin olmaması için Başkomutanlık Vekaleti ile Havacılık birimleri arasında yazışmalar yapılmıştır. Yine bu dönemde, Eski Hava Mektebi Müdürü Binbaşı Mehmet Cemal Bey'in havacılık komisyonu çalışanlarını itham edici mektubu gündem olmuştur. Mehmet Cemal Bey'e göre havacılar büyük fedakârlık yapmalarına rağmen, üst makamların hava okulu idaresine aşırı müdahaleleri olmuştur. Satın alınan uçakların kusurları ile yapılan diğer yanlışlar maddeler halinde anlatılmıştır.⁴⁵

22 Mart 1913 tarihinde Alman Pilot Schreff'in Çorlu keşfine çıkarak; Kumburgaz-Çorlu-Çerkezköy-Akalan keşfi Bulgarların durumunu tespit etmiş ve önemli katkılar sağlamıştır. Bu keşifte, Değirmenköy bölgesinde 600 kadar çadır ve hareket halinde arabalar görülmüştür. Bulgar askerleri görülmüş, Şahbaz bölgesinde küçük bir ordugâh tespit edilmiştir. Aynı görevde, Çukurçengel bölgesinde askeri çadırlar ve hastane çadırı tespit edilmiştir. Alman Pilot Schreff, bu başarılı keşif görevi sonucunda 15 lira ile ödüllendirilmiştir. 24 Mart tarihinde ise Pilot Üsteğmen Fethi ile Kurmay Yarbay Enver Bey'in Karadeniz sahilini kapsayan keşifleri olmuştur. 29 Mart'ta Pilot Schreff ile Rasıdı Yüzbaşı Kemal Bey, Karaorman bölgesinde yeni keşif faaliyetinde bulunmuştur.⁴⁶

⁴² KANSU Vd., a.g.e., s.135; KURTER, a.g.e.C-I, s.135.

⁴³ KEYÜSK, THT 1912-1914, s.91; YALÇIN, THG 1911-1950, s.42.

⁴⁴ MSB ATASE Arşivi, BLH-174-69-1-3 (EK03-Hava Keşfi).

⁴⁵ KEYÜSK, THT 1912-1914, s.160-176; YALÇIN, THHST 1913-2009, s.27; ŞEN, a.g.t., s.69-74; KURTER, a.g.e.C-I, s.136-142.

⁴⁶ KANSU Vd., a.g.e., s.132,136,138; KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.95;MSB Arşivi, BLH-174-69-1-13.

Başkomutanlık Vekâletinin 29 Mart 1913 tarihli emriyle; savaş gücü olmayan 4. Kolordu lağv edilmiştir. Burada Kurmay Başkanı olarak görevli bulunan Kurmay Albay Süreyya Bey, havacılığa nezaret etmek ve destek olmak üzere İstanbul'a gönderilmiştir.⁴⁷ Süreyya Bey, bu hadiseyle birlikte üçüncü defa havacılık işleri ile görevlendirilmiş oluyordu. Bu zaman aralığında bazı subayların pilot olmak üzere istekleri olmuş ve şartları uygun olanlar kabul edilmiştir. Bunlardan biri de Hasan Tahsin (Kevenk) Bey'dir. Osmanlı ordusunun büyük çabasına rağmen 26 Mart 1913 tarihinde Edirne şehri Bulgarların eline geçmiştir.

Bulgarların bütün güçleriyle, İstanbul'u ele geçirmek istedikleri haberini alan Rus Çarlığı buna mani olmak üzere harekete geçmiştir. Zira İstanbul, Ruslar için de çok önemliydi ve Bulgarların eline geçmesini kesinlikle istemiyorlardı. Bu arada, Osmanlı havacılığı için satın alınan balon, Parseval Fabrikası tarafından üretimi tamamlanmıştır. Fabrika tarafından, güdümlü balonun, yerinde görülerek teslim alınması için Osmanlı Yönetimi bilgilendirilmiştir.

Kurmay Albay Süreyya Bey'in İstanbul'da göreve başladığı gün, balonun kabulü için yurtdışına göreve gitmesi istenir. Genel Müfettiş olan Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından, Almanya'ya gitmesi ve balonu incelemesi emredilmiştir. İnceleme heyetinde Bnb. Mehmet Ali Bey bulunuyordu. Süreyya Bey'in talebi ile heyete başarılı Pilot Teğmen Nuri Bey de dahil edilmiştir. Askeri Heyet, Berlin'de Askeri Ataşe Vekili Yüzbaşı Fuat Bey ile görüşürler ve heyete dahil ederler. Heyet, Nisan ayı içerisinde, üç deneme yaparak balonun uygun olduğunu İstanbul'a bildirmiştir.⁴⁸ Heyet tarafından, ihtiyaç olan bazı mühimmat ve yedek parçaların da alımı yapılmıştır. Harlan Uçak Fabrikasına yapılan ziyarette, Osmanlı ordusu için hazine garantili 8-10 uçak teklifi yapılmıştır. Balonu kullanmak ve Türk personele öğretmek üzere, Alman Kaptan Hackstetter ve iki Alman balon makinisti ile sözleşme yapılmıştır.⁴⁹ Alman Pilot Walter Fray, kendisi ile ilgili olumsuz gelişmelere itiraz etmiştir. Kendisine, Bristol tipi uçakla olumsuz hava koşullarında uçuşunun istendiğini ifade etmiştir. Oysa kendisinin, Taube ve Mars tipi uçaklarla uçtuğunu belirtmektedir. Bu dönemde İstanbul'da, Sahra Topçusu Atış Okulu Komutanı olan Alman Albay Tupchevski bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre; savaşta başarısızlığın sebebi Osmanlı Genekurmayıdır. Askerin ikmal ve erzak sorunu çözülememiştir. Komutanlar; askerlerle iletişimde sorunlar yaşamaktadır. Komutanlar, askerin, iye, giyim ve sağlık gibi sorunları ile ilgilenmemiştir.⁵⁰ Şartlar gereği ilgilenememiş olma ihtimali daha yüksektir. Havacılık yeni gelişmekte olan bir sahaydı. Alman Pilot Walter Fray'ın yaşadığı hadiselerin benzeri ile Türk pilotlar da karşılaşmışlardır. 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Sint James Sarayı'nda, Balkan Savaşı'na son veren barış antlaşması imzalanmıştır.⁵¹ Buna göre;

- a) Osmanlı İmparatorluğu Midye-Enez hattının batısından çekilmiş,
- b) Girit Yunanistan'a bırakılmış,
- c) Ege Adalarının durumu büyük devletlere bırakılmış,
- ç) Arnavutluğa bağımsızlık verilmiş,
- d) Mali Sorunlar için Paris'te bir toplantı yapılması kararlaştırılmış,
- e) Savaş esirleri hukuksal düzenleme ile değiştirilecektir.

⁴⁷ İLMEN, a.g.e., s.119; KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.98.

⁴⁸ GENKUR. ATASE, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi C.III, 6.Ks. (1908-1920)*, Ankara, 1996, s.302,303; YALÇIN, *THHST 1913-2009*, s.28; İLMEN, a.g.e., s.122; KANSU Vd., a.g.e., s.138.

⁴⁹ KURTER, a.g.e.C-I, s.143-148.

⁵⁰ KURTER, a.g.e.C-I, s.149.

⁵¹ Murat KÖYLÜ, *Türk Siyasi Tarihi 1789-1980*, Kripto Yayınları, Ankara, 2017, s.128; KAPUCU-KORKMAZ, a.g.e., s.35,36.

Londra Antlaşması ile Balkan Savaşlarının ilk safhası sona ermiştir. Tarafların işgal ettikleri toprak miktarı konusunda anlaşamamışlardır. Bu durum yeni sorunlara ve yeni bir savaşa sebep olmuştur. 1913 yılının Haziran ayı içerisinde, Alman Pilot Scfreff psikolojik rahatsızlığı gerekçesiyle Osmanlı Hava gücünden ayrılmıştır. Bu gelişme ile Osmanlı ordusunda pilot ve makinist olarak yabancı personel kalmamıştır.⁵² Osmanlı hava gücünün sevk ve idaresi, pilotları, teknik personeli tamamen Türklerden oluşuyordu.

5. Balkan Savaşlarının İkinci Aşamasında Osmanlı Hava Kuvvetlerinin Harekâtı

Balkan ülkelerinin arasında yeni bir savaş durumu meydana gelmişti. Kurmay Yarbay Enver Bey, Genel Karargâhı'nın 2. Şubesine bir yazı göndermiştir. Yazıda, Süreyya Bey'in havacılıkla ilgili hazırladığı, havacılık teşkilatının durumu sorulmaktadır. Bu günlerde bir diğer gelişme, uçakların bir harekâtta kara unsurları ile birlikte karadan araçlarla sevk için özel taşıma araçları yapılması hadisesidir. Süreyya Bey, Almanya'da bulunduğu sırada benzeri bir aracı sipariş etmiş ancak yolda Sırplar el koymuştu. İstenilen aracın imali için yapılan araştırmada 400 TL. maliyeti olması sebebiyle vazgeçilmiştir. Eldeki imkânlarla uçakların demonte edilerek taşınması planlanmıştır. 11 Haziran 1913 tarihi Osmanlı siyaseti bakımından oldukça önemli bir tarihtir. Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Divanyolu'nda bir suikasta uğramış, Paşa hayatını kaybetmiştir.⁵³

Eski Hava Okulu Müdürü Mehmet Cemal Bey, görevinden alındıktan sonra, havacılık komisyonuna yönelik bazı suçlamalarda bulunmuştu. 15 Haziran 1913 tarihinde konu edilen suçlamalara Harbiye Bakanlığı Fen Kıtaları Müstahkem Genel Müfettişliği cevap vermiştir. Özet olarak Cemal Bey'in

Resim 18-REP Hava Okulu(Sol Grupta Sağdan-
1.Nuri Bey,2. Salim(BATUR),3Fevzi Bey)

iddialarının yersiz ve bir öfke sonucu yazıldığı belirtilmiştir. Hava Okulu Müdürlüğüne, Cemal Bey'den sonra Binbaşı Mehmet Ali Bey ve daha sonra Binbaşı Veli Bey görevlendirilmiştir. 14 Haziran 1913 tarihinde, Osmanlı Hava Kuvvetlerinde görev alan Pilot Mario Scherff ile iki Alman uçak makinistin görevlerine de son verilmiştir.⁵⁴ Osmanlı Başkomutanlık Vekaleti tarafından, 21 Mayıs 1913 tarihinde Yeşilköy Hava Okulunun özel durumu dikkate alınarak bir muhafız bölüğü teşkilata dahil edilmiştir. Bu muhafız birliğinin, komutanı yüzbaşydı. Muhafız birliğinde bir Teğmen ve 150 asker bulunacaktı.⁵⁵

Osmanlı hava gücünde, yalnız Fransız Pilot Mr.Bresson, bir uçak makinisti ve bir modelci

görevine devam ediyordu. Bu sıralarda, Rasit olarak görev alan subaylara eğitim vermesi için Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey görevlendirilmiştir. Pilot Teğmen Nuri Bey'in, uçağı ile Hava Okulunda açılan Rasit Kurslarında görev alması emredilmiştir.⁵⁶ Haziran ayı içerisinde bir diğer önemli havacılık olayı, Almanya'dan satın alınan balon ile ilgili gelişmelerdi. Eğitim ve uçuşlar halen yapılmamıştı. Diğer taraftan görevli personelin sözleşmede belirtilen ücretlerinin ödenmemesi sorun olmuştu. Parseval Fabrikası İstanbul temsilcisi Mr. Proksiper, bu duruma dikkat çekmiş ve ödemelerin yapılmasını hatırlatan bir talebi olmuştur. Yükümlülüklerinin 03 Temmuz'da sona ereceği belirtilen yazıda, Haziran ve Temmuz için planlanan 10 uçuş ile gidiş-dönüş yollukları talep edilmiştir.⁵⁷ Almanya'dan temin edilen balon, büyük gayretlerle ve güçlkle İstanbul'a getirilmişti. Uzun süre geçmesine rağmen aktif edilmemesi ve Türk personelin eğitilmemesi dönemin kritik şartlarının bir sonucuydu.

⁵² KANSU Vd., a.g.e., s.138.

⁵³ KURTER, a.g.e.C-I, s.152.

⁵⁴ KURTER, a.g.e.C-I, s.152-154.

⁵⁵ MSB Arşivi; BLH-177-83-3 (EK05-Yeşilköy Tayyare Okulu Teşkilatına Muhafız Birliği Dahil Edilmesi).

⁵⁶ YALÇIN, THHST 1913-2009, s.27; ÜNALP, a.g.m., s.21; KARACAGİL, Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı, s.120; KEYÜSK, THT 1912-1914, s.97.

⁵⁷ KURTER, a.g.e.C-I, s.152-154.

Osmanlı ordusunun ileri harekâtında hava gücünde yalnız Türk personel vardı. Yalnız Türklerden oluşan bir hava birliği, ilk defa harekât görevine katılmıştır.⁵⁸ Uçakların kısa zamanda yoğun uçuş yapması sebebiyle, bakımlarının detaylı olarak yapılması gerekiyordu. Oysa yeterli teknik personel bulunmuyordu. Bu maksatla, Osmanlı Deniz Bakanlığından teknik personel talep edilmiştir. Teğmen rütbesinde dört deniz subayı, Osmanlı hava gücünde görevlendirilmiştir. Bu deniz subayları İbrahim Murat, Hüseyin İsmail, Mehmet Yahya ve Ömer Seyit Beylerdir.⁵⁹

6. Osmanlı Ordusunun İleri Yürüyüşü ve Doğu Trakya'nın Geri Alınması

Balkan Savaşlarının ilk aşamasında Bulgaristan, çok fazla toprak işgal etmişti. Diğer devletler, bu durumdan rahatsızdı. Bulgaristan, kendisine karşı bir ittifak olacağını bildiğinden, 29 Haziran 1913'de Sırbistan ve Yunanistan'a hızlı bir saldırı başlatmıştır. Romanya, Dobruca bölgesindeki talepleri sebebiyle, Bulgaristan'a saldırarak kendi sınırlarında toprak elde etmiştir.⁶⁰ Bulgaristan, Osmanlı topraklarından Londra Antlaşmasında belirtilen sınıra çekilmemişti. Avrupalı ülkelerin tarafsız kalacağı anlaşıldığından, Osmanlı ordusu 13 Temmuz 1913 tarihinde ileri harekâta başlamıştır.⁶¹ Osmanlı ordusunun ileri harekâta başlaması sonrasında, Bulgarlar savaşıma cesaret edememişlerdir. Bulgar askeri birlikleri, kısa sürede teslim olmuşlardır. Osmanlı ordusu tarafından esir alınan Bulgar askerleri, silahları kendilerine teslim edilerek ülkelere gönderilmiştir. Osmanlı ordularının ileri harekâtında, Osmanlı uçaklarının, savaşın olduğu cepheye gitmelerine karar verilmişti. İhtiyaç duyulan yakıt, ikmal malzemesi ve seyyar hangarların tespit edilen bölgeye arabalar ile sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Harekât için görevlendirilen, REP ve Mars tipi iki uçak cepheye keşif faaliyeti yapmıştır. Harekât esnasında, Mars tipi uçağa üç yerinden kurşun isabet etmiştir. Bulgarlar geri çekilirken, köprüleri tahrip etmiştir. Osmanlı orduları, ileri harekâtı devam ettirerek, 23 Temmuz 1913 tarihi itibarıyla Kırklareli ve Edirne dâhil Doğu Rumeli'ni geri almıştır.⁶²

17 Temmuz tarihinde, iki Osmanlı uçağı Yeşilköy Hava Okulundan, uçarak Çorlu Hava Meydanına intikal ettiler. Bu harekâta; Komutan Yüzbaşı Fesa Bey'di. Personel olarak; Yüzbaşı Salim ve Yüzbaşı Refik, Üsteğmen Fethi, Teğmen Nuri ve Teğmen Fazıl görev almıştır. 22 Temmuz 1913 tarihinde Edirne, Bulgar işgalinden kurtarılmıştır. 23 Temmuz tarihinde Hava Pilot Üsteğmen Fethi Bey ve Rasit Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey'in görevli olduğu Mars tipi uçak, Babaeski'den kalkıp Dimetoka üzerinden Edirne'ye intikal etmiştir.⁶³

Resim 19-Balkan Savaşlarında Türk

Türk Hava Müfrezesi Komutanlığı, kara birliklerinin unsurun sağ ve sol cenahında keşif faaliyetinde bulunmuştur. Çorlu, Hava Meydanı olarak kullanılmıştır. 23 Temmuz sabahı; Teğmen Nuri, Çorlu'dan Uzunköprü'ye intikal etmiştir. Akşam saatlerinde ise Nuri Bey, Edirne'ye uçmuştur. Ancak yakıt olmaması sebebiyle, bölgede yeni keşifler yapılamamıştır. Bu hava müfrezesinin Komutanı Pilot Yüzbaşı Fesa (Evrensev), Bristol tipi uçakla 26 Temmuz 1913 tarihinde Babaeski'den Kırklareli'ne uçuş yapmıştır. Bu harekât süresinde, Edirne ve Kırklareli'nde yeni hava meydanları teşkil edilmiştir. Yeşilköy Hava Okulu tarafından, mevcut olan yakıt, ikmal malzemeleri ve diğer donanımlar bu meydanlara sevk edilmiştir.⁶⁴

⁵⁸ YALÇIN, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı, s.160.

⁵⁹ KANSU Vd., a.g.e., s.138; KEYÜSK, THT 1912-1914, s.112,113; Yalçın, "Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ...", s.255.

⁶⁰ ÜNALP, a.g.m., s.20; KARACAGİL, Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı, s.121; KANSU Vd., a.g.e., s.138.

⁶¹ YALÇIN, THST 1913-2009, s.29.

⁶² KEYÜSK, THT 1912-1914, s.114-116; KURTER, a.g.e.C-I, s.156, 157.

⁶³ KANSU Vd., a.g.e., s.139; ÜNALP, a.g.m., s.20..

⁶⁴ KURT-KORKMAZ, a.g.e., s.102; KURTER, a.g.e.C-I, s.156, 157.

Bu dönemde karşılaşılan önemli sorunlardan biri, bakım ve onarım için Yeşilköy Hava Okulu'nun yeterli teçhizat ve tezgâhının olmamasıydı. Burada, küçük bir atölye bulunuyordu. Yeşilköy Hava Atölyesinin imkânları çok sınırlıydı. Kırılan, kopan ve bozulan parçalar, Zeytinburnu Askeri Fabrikasında yapılıyordu. Harbiye Nezareti, Askeri Fabrikaya uçakların parçalarına öncelik verilmesini ve bekletilmeden işlem yapılmasını emretmiştir. Ancak burada gecikmeler devam etmiştir. 18 Ağustos 1913 tarihinde Yeşilköy Hava Okulu Müdürü Binbaşı Veli Bey, konu ile ilgili olarak Başkomutanlık Vekaletine bir yazı yazmıştır.

Resmi yazıda, 200-300 lira ile bir torna tezgahı ve ağaç kesecek tezgah alınamadığından, küçük bir vida veya benzeri malzemeler için yurt dışına binlerce lira ödendiği belirtilmiştir. Binbaşı Veli Bey imzalı resmi yazıda; Bahriye Nezaretine bağlı Askeri Fabrikalarda; kullanılmayan, envanterden çıkarılan,

Resim 20-Yeşilköy Hava Meydanı ve Parseval Balonu Denemesi (05 Ağustos 1913)

hurda tezgâhların belge ve senet karşılığında, Yeşilköy Hava Okuluna verilmesi talep edilmiştir.⁶⁵ Bu yazışmalar; yaşanan zor şartları ve ülkenin harpsanayi olarak sorunlarını göstermektedir. 05 Ağustos 1913 tarihinde, güçlkle temin edilen yakıt Edirne ve Kırkkilise Meydanı'na gönderilmiştir. Yine bu günlerde bir diğer olumlu gelişme uzun süredir İstanbul'da bekleyen, Parseval tipi balonun denenmesi olmuştur. Balon, Alman ve Türk personel tarafından kullanılmıştır. İlk denemede; Yeşilköy-Baruthane-Bakırköy-Yenikapı-Beyazıt üzerinde bir uçuş rotası çizmiştir. Harbiye Nezareti ve Kasımpaşa Bahriye Nezareti selamlanmıştır. Daha sonra Beyoğlu-Topkapı-Davutpaşa istikametinde devam edilmiş ve Yeşilköy'e

intikal edilmiştir. Bu ilk balon uçuşu 72 dakika sürmüştür.⁶⁶

Kurmay Albay Süreyya İlmen, bu ilk balon uçuşunu Yeşilköy'de izlemiştir. Kurmay Albay burada, gazetecilere bir mülakat vermiştir. Mülakatta, Osmanlı Hava Kuvvetleri ile ilgili öngörülerini açıklamıştır. Buna göre; Hava Okulu büyütülecek ve genişletilecektir. Bu işlemler tamamlandığında; sekiz (8) hangar, birer adet onarım atölyesi, erat kışlası, subay dairesi, garaj, hastane, çamaşırhane, hamam, mutfak, yedek parça deposu ve benzin deposu olması öngörülmekteydi.⁶⁷ Balon ile ilgili olumlu gelişme olmamış ve balon bir daha kullanılmamıştır. Bunun sebebi, dönemin Hava Okulu yönetiminin, balonun kullanılması konusunda farklı düşünmesidir. Bu yönetimin, Alman personel ile ilişkilerin gergin olduğu kaynaklarda yer almaktadır.⁶⁸ Bu dönemde yapılan değerlendirmede yaşanan sorunlar olarak; mali yetersizlikler, sevk ve idare sorunu, genel bilgi eksikliğine vurgu yapılmıştır.⁶⁹ Osmanlı İmparatorluğu ilk defa Balkan Savaşlarında, uçakları havacılığı savaşta başarı ile kullanmıştır.

7. Balkan Savaşlarında Osmanlı Havacılığının Kayıpları

10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, Romanya, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma ile Balkan Savaşları sona ermiştir. Osmanlı İmparatorluğu Meriç'in batısında yer alan topraklarını kaybetmiştir.⁷⁰ Balkan Savaşları sonucunda, 500.000 civarında Osmanlı yurtdaşı göçmen olmuş, 630.000 Türk katledilmiştir. Keza Osmanlı nüfusu 4.500.000 kişi azalırken Balkanlar sınırlı bir bölge dışında kaybedilmiştir.⁷¹

⁶⁵ MSB Arşivi, BLH-177-83-6-44-(Ek02:Hava Okulu Müdürü Binbaşı Veli Bey'in Resmi Yazısı); KARACAGİL, **Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı**, s.122; KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.122,123; KURT-KORKMAZ, **a.g.e.**, s.106.

⁶⁶ İLMEN, **a.g.e.**, s.155,156; KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.139,140; KURTER, **a.g.e.C-I**, s.160-162.

⁶⁷ İLMEN, **a.g.e.**, s.154; KURTER, **a.g.e.C-I**, s.160-162.

⁶⁸ KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.156.

⁶⁹ KEYÜSK, **THT 1912-1914**, s.201.

⁷⁰ **Resimlerle Havacılık Tarihi**, s.8.

⁷¹ Osman YALÇIN, **Türk Hava Gücü Kuruluşu, İlk Seferleri ve Yükselişi (1911-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2021, s.37.

Osmanlı İmparatorluğunun yüzyıllardır Balkanlarda egemen olduğu Türk toprakları, Balkan ülkeleri tarafından dönemin bazı büyük devletlerinin politik ve askeri desteği ile elden çıkmış ve kaybedilmiştir.

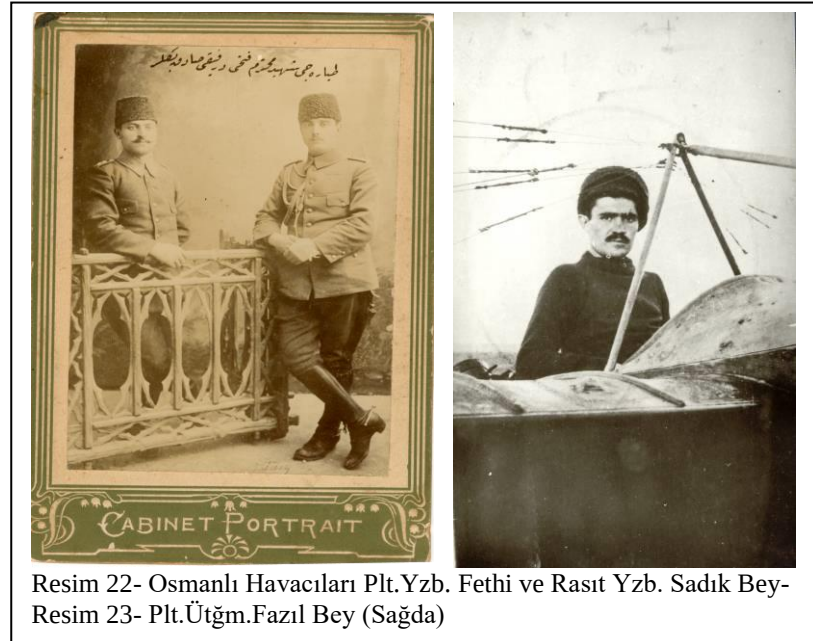
Osmanlı uçakları, sık aralıklarla yerden açılan dost ateşine maruz kalmaktaydı. Bu sorunu çözmek için uçaklara tanıtıcı işaretler yapılması yazışmalara konu olmuştur. Dönemin uçaklarının aşağıdan görülecek şekilde istikamet dümeni, kanat altlarına kırmızı zemin üzerine beyaz renkte ay yıldız Türk bayrağı resmedilmiştir. Bazı uçaklarda ise kanat altı ve tüm kuyruk kısmı kırmızı boyanmış, istikamet dümeni ve dikey stabilize üzerine Türk Bayrağını gösteren uygulamalar yapılmıştır.⁷² Antlaşmanın yapıldığı 10 Ağustos 1913 tarihinde, Pilot Üsteğmen Fethi Bey ve Rasit Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey'in görevli olduğu askeri uçak, 150 metre yükseklikten Meriç Nehri'ne düşmüştür. Uçak ağır kırım geçirmiş olduğundan kullanılamayacak kadar hasarlanmış ve envanterden çıkmıştır. Personel hafif yaralanarak kurtulmuştur.⁷³

Resim 21-Türk Havacılar Tarafından Marmara Denizi'nin İlk Kez Geçilmesi.

İleri harekâtın sona erdiği bir zamanda 29 Ekim 1913 tarihinde bir Osmanlı uçağının yaptığı görev, Türk askeri havacılığı için oldukça önemlidir. Bu Osmanlı uçağı, Kırkkilise-Yeşilköy uçuşunu gerçekleştirmesi planlanmıştı. Ancak pusuladan kaynaklanan 15 derecelik bir yanlışlıkla ilk defa Marmara Denizi geçilmiştir. Pilot Yüzbaşı Salim (İlkuçan) ile Rasit olarak görevli Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey'in uçağı Manyas taraflarına inmişler ve geceyi orada geçirmişlerdir. Türk havacılar, 30 Ekim 1913 tarihinde önce Bandırma sonra Yeşilköy'e uçmuşlardır. Bu şekilde Marmara Denizi, havadan ikinci defa geçilmiştir.⁷⁴

22 Eylül 1913 tarihinde Pilot Teğmen Nuri ile Rasit Teğmen Sadık, "Prens Celalattin" isimli "Deperdussin" tipi uçakla Tunca ile Meriç Nehri arasında bir yere düşmüşlerdir. Uçak küçük bir kırım geçirmiş, uçucular hafif yaralarla kurtulmuştur. Bu uçak bilahare onarılarak yeniden uçar hale gelmiştir.⁷⁵

Resim 22- Osmanlı Havacıları Plt.Yzb. Fethi ve Rasit Yzb. Sadık Bey-Resim 23- Plt.Ütg.m.Fazıl Bey (Sağda)

Kurmay Albay Süreyya Bey'in, 23 Eylül 1913 tarihli bir havacılık raporu bulunmaktadır. Bu raporda, Osmanlı havacılığının durumu anlatılmaktadır. Kurmay Subay Süreyya; "Eğer bir sınıfın bütçede tahsisatı yoksa gelişemez, zaten bugüne kadar yapılanlar da bin bir türlü zorluk içerisinde, itirazlar ve red cevaplarına rağmen, adeta dilenerek, koparıldı." demektedir. Kurmay Subay Süreyya Bey, gelecekte yeterli bir hava gücü için; Balkanlarda ve Anadolu'da kurulması gereken hava birimlerini

⁷² KURTER, a.g.e.C-I, s.166; ŞEN, a.g.t., s.78.

⁷³ YALÇIN, THG 1911-1950, s.44; ÜNALP, a.g.m., s.20; KANSU Vd., a.g.e., s.139.

⁷⁴ KANSU Vd., a.g.e., s.140; KEYÜSK, THT 1912-1914, s.130.

⁷⁵ KANSU Vd., a.g.e., s.139.

belirlemiştir. Belirtilen yerlerde; balonlar, balon parkları, uçak hangarları ve uçaklar için yapılması gereken askeri yapıları açıklamaktadır. Rapora göre; yedi uçak birliği ve benzeri bir balon teşkilatı öngörülmüştür. Erzurum, Erzincan, İstanbul, Ankara, Eskişehir, Yozgat ve Sivas balon ve uçaklar için öngörülen merkezlerdi.⁷⁶

İkinci Balkan Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile sona ermiştir.⁷⁷ Bu harekatta Osmanlı havacıları, yüksek eğitim seviyeleri ile daha dinamik ve uzun süreli savaş hareketi görevi yapmışlardır. Bulgar havacılar bu durumu; "Sanki Balkan Savaşı'nın henüz sona ermediği mesajını veriyorlardı." şeklinde ifade etmektedir.⁷⁸ Osmanlı hava gücü, bu dönemde uzun bir süre hava keşiflerine devam etmiştir. Bu görevlerde, Türk Havacılık tarihinde ilkler olarak geçen uzun mesafeli uçuşlar yapılmıştır.

Sonuç

Trablusgarp Savaşı sona ermeden Balkan Savaşları başlamıştır. Bu savaşın ilk aşamasında, Doğu ve Batı Ordularına gönderilen uçak birlikleri etkin kullanılamadılar. Bunun sebebi; uygun bir askeri havacılık yönetiminin olmaması ve havacılığa önemli katkıları olan Kurmay Albay Süreyya Bey'in görevinden alınmasıdır. Osmanlı ordusu bu savaşta, Alman ve Fransız hava personeli ile sözleşmeler yapmıştır. Ne var ki yabancı personelden verimli sonuçlar alınmamıştır. Bununla birlikte, yabancı hava personeli savaşın ilk aşamasında keşif başta olmak üzere bazı görevler yapmıştır.⁷⁹

Türk havacılar, Balkan Savaşlarının ilk aşamasında harekâta hazır değillerdi. Yabancı personelin deneyimlerinden yararlanmış olmaları açıktır. Birinci Balkan Savaşı esnasında gerçekleşen ateşkes döneminde, Türk havacıların keşif ve gözetleme yapma kabiliyeti gelişmiştir. Eğitimi yetersiz olan pilotlar Yeşilköy Hava Okulu'nda eğitimlerine devam etmiştir. İkinci Balkan Savaşı öncesi yabancı personel genel olarak Osmanlı hava gücünden ayrılmıştır. Bu yönüyle Osmanlı ordusunun ileri harekâtı ve sonrasında Türk havacılar görev yapmışlardır. Bu görevleri esnasında yapmış oldukları keşifler, Türk komuta heyetine karar vermede önemli katkılar sağlamıştır.

Resim24- Balkan Harbi Bir Osmanlı Süvari Birliği Selam Durumunda.

Savaş sonunda Osmanlı havacılığı, toplamda sekiz uçağını harekât sürecinde bir uçağını da Sırpların el koyması ile kaybetmiştir. Kayıp uçak sayısı dokuzdur. Teğmen Abdullah'ın Selanik'te Yunanlara esir düşmesi dışında personel kaybı yoktur. Bulgaristan'ın ise bir uçağı Türkler tarafından zorunlu iniş sonrasında ele geçirilmiştir. Bu uçağın pilotu esir alınmıştır. Keza bir diğer Bulgar uçağı düşmüş pilot ile rasit hayatını kaybetmiştir. Bulgarlar bu gelişmelerden sonra uçuşları durdurmak zorunda kalmışlardır. Türk Hava Kuvvetlerinin keşif uçuşları, özellikle Edirne'nin geri alınması sonrasında çok yoğunlaşmıştır. Balkan Savaşlarında hareket alanında uçakların önemini gösteren önemli bir savaştı. Türk havacılığının ilk

yıllarını bir cümle ile tespit etmek gerekirse; **"Türk Havacılığı savaşların küllerinden doğmuştur."** ifadesinin bunu karşılayacağı değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

Arşivler

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (MSB ATASE Arşivi), BHK-226-145-001-22.

MSB ATASE Arşivi, BLH-174-69-1-3.

MSB Arşivi, BLH-177-83-6-44.

⁷⁶ YALÇIN, **THST 1913-2009**, s.31; İLMEN, **a.g.e.**, s.1123-127; KURTER, **a.g.e.C-I**, s.166,167.

⁷⁷ KURT-KORKMAZ, **a.g.e.**, s.107; KARACAGİL, **Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı**, s.123.

⁷⁸ ÜNALP, **a.g.m.**, s.22.

⁷⁹ Osman Yalçın, "Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ve Çalışmaları", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:21, ISSN:1305-5992, Ankara Güz 2014, s.254.

- MSB Arşivi, BHK-226-145-001-26 (04 Kasım 1912)
Resim ve Fotoğraflar: Yeşilköy Hava Müze K.lığı ve ATASE Arşivi
Salname-i Serveti Fünun, İstanbul, 1910.
Basılı Kitaplar
GENKUR. ATASE, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi C.III, 6.Ks. (1908-1920), Ankara, 1996.
İLMEN, Süreyya, Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1947.
KANSU, Yavuz, ŞENSÖZ, Sermet, ÖZTUNA, Yılmaz, Havacılık Tarihinde Türkler 1, Hv.Bsm. ve Neş. Md.lüğü, 1971, Ankara.
KAPUCU, Davut - KORKMAZ, Erdal, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askeri Hava Seyahatleri (1909-1939), Karakum Yayınları, Ankara, 2020.
KEYÜSK, Mazlum, Türk Havacılık Tarihi 1912-1914 Birinci Kitap, Uçuş Okulları Basımevi, Eskişehir, 1950.
KURT, Deniz - KORKMAZ, Erdal, Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi CIL-I, Hv. Bsm. ve Neş. Md.lüğü, Ankara, 2020.
KURTER, Ajun, Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-I (1910-1914), Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 2. Baskı, İstanbul, 2006.
KÖYLÜ, Murat, Türk Siyasi Tarihi 1789-1980, Kripto Yayınları, Ankara, 2017.
ŞEN, Sebahattin, Türkiye'de Modernleşme Ordu ve Askeri Havacılık, İ.Ü. Sos.Bil.Enst., Yük.Lis.Tezi, İstanbul, 1992.
YALÇIN, Osman, "Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu (20-22 Mayıs 2009 - İstanbul)", On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri - II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010.
YALÇIN, Osman, "Savaş Uçakları ve Balonlar", Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti, (Edt. Ali ASLAN-Mustafa SELÇUK), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015.
YALÇIN, Osman, Türk Hava Harp Sanayii Tarihi 1913-2009, Hv. Bas. ve Neş. Md.lüğü, Ankara, 2009.
YALÇIN, Osman, Türk Hava Gücü Kuruluşu, İlk Seferleri ve Yükselişi (1911-1950), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2021.
Tezler, Makaleler ve Süreli Yayınlar
KARACAGİL, Kürşad, "Balkan Savaşlarında Osmanlı Devletinde Havacılık Faaliyetleri", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 200, Ekim 2012.
ERDEMLİ, Mustafa Gökhan, Düünden Bugüne Türk Havacılık Tarihi ve Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Ün. Sos. Bil.Enst., Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2011.
KARACAGİL, Ö.Kürşat, "Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı", Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu 8-10 Şubat 2011, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2013.
ÜNALP, Fatma Rezzan, "Balkan Savaşı Döneminde Türk Havacılığı", Havacılık Tarihi Sempozyumu 13-14 Aralık 2012-İstanbul, Hv.Bsm.ve Neş.Md.lüğü, Ankara, 2015.
Hv.K.K.lığı, Resimlerle Havacılık Tarihi, Hava Kuvvetleri Basımevi, Etimesgut, 1968.
YALÇIN, Osman, "Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci", Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt 9 Sayı 17, Kış 2015.
YALÇIN, Osman, "Havacılık, Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 59, Güz 2016.
YALÇIN, Osman, " Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Bir Kararlılık Gösterisi: 'Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi'", Mediterranean Journal of Humanities-Akdeniz İnsan Bilimleri Dergisi (MJH), IV/2, 2014, DOI: 10.13114/MJH.201428448.
YALÇIN, Osman, " Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı", bilig dergisi, KIŞ 2021/SAYI 96.
YALÇIN Osman, "Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ve Çalışmaları", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:21, ISSN:1305-5992, Ankara Güz 2014.
İnternet Kaynakları
[http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1911-13/03.asp/\(E.T.:18.02.2021\).](http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1911-13/03.asp/(E.T.:18.02.2021))

YAPAY ZEKA EKSENLİ İSTİHDAM RİSKİ VE ÇÖZÜM ÖNERİSİ: EVRENSEL TEMEL GELİR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Celal Cem DENGİZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, Yenilikçilik ve Girişimcilik Anabilim Dalı,
celal_cem@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2270-4036

Yıldız DENGİZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, Yenilikçilik ve Girişimcilik Anabilim Dalı,
yildizgunes48@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7698-7388

Meliha Yaren DOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı,
doganyaren257@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0050-2292

Hulusi DOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği Bölümü,
hulusidogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0286-0835

Özet

Dünya genelinde giderek artan nüfusun yanı sıra, yapay zekanın insanlardan daha hızlı öğrenme ve bir şeyleri daha hızlı, daha kusursuz yapabilme özelliği tüm devletlerde artan işsizlik problemini daha da ciddi boyutlara taşımaktadır. Geleceğe projeksiyon tutan fütüristler, özellikle 2030 yılından sonra yapay zeka gelişmelerinin insanlar için iş bulma oranlarını daha da düşüreceğini öngörmektedirler. Bu çalışmada, yakın gelecekte dünya genelinde işsiz kalan milyonlarca, belki de milyarlarca insanın sosyal patlamaların ve isyanların yaşanmaması için geçimlerini nasıl sağlayacağı konusunda geliştirilen çözüm yollarından biri olan evrensel temel gelirin ne olduğu, nasıl geliştirildiği, ülkemizde bu alanda ne gibi çalışmaların yapıldığı ve yapılması gerektiği incelenmektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve tanımlayıcı fenomenoloji teknikleri kullanılmıştır. Doküman tekniği, kitaplık taraması ve belgelikler teknikleri aracılığıyla veri toplanarak analizi yapılmış, bu işlenmiş verilerin ışığında sonuç ve önerilere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: işsizlik, evrensel temel gelir, vatandaşlık geliri

ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED EMPLOYMENT RISK AND SOLUTION PROPOSAL: A REVIEW ON UNIVERSAL BASIC INCOME

ABSTRACT

In addition to the increasing population worldwide, the ability of artificial intelligence to learn faster than humans and to do things faster and more flawlessly carries the increasing unemployment problem in all states to an even more serious aspect. Futurists projecting into the future predict that artificial intelligence developments will further reduce the rate of employment for people, especially after 2030. This study examines what the universal basic income, which is one of the solutions developed for how millions, perhaps billions of people who are unemployed around the world in the near future, will make their living in order to prevent social explosions and riots, how it is developed, what kind of studies have been done and should be done in this field in our country. In the study, document analysis and descriptive phenomenology techniques, among qualitative research methods, were used. Data were collected and analyzed through document technique, library scanning and documentation techniques, and results and suggestions were obtained in the light of this processed data.

Keywords: unemployment, universal basic income, basic income

1. GİRİŞ

2010 yılı itibariyle, yapay zeka alanındaki gelişmeler büyük bir sıçrama yaşamıştır. Artık hedefleri ve nasıl bir yol izleyeceği tasarımcıları tarafından belirlenen yapay zekanın yerini, tasarımcısı tarafından sadece hedefi belirlenen ve geri kalan tüm öğrenme, uygulama ve geri bildirimlerle sonuçları iyileştirme çalışmalarını kendi kararları ile gerçekleştiren yapay zeka almıştır. Örneğin 2012 yılında, ABD’li Google firması tarafından üretilen Google Brain bilgisayar kümesi, Youtube adlı sosyal medya kanalında bulunan milyonlarca kedi videolarını kullanarak, kedileri tanımak için kendini eğitmiştir. (Clark, 2012) 2014 yılında ise, Facebook firmasının yeni teknolojisi, yüz tanıma konusunda insan zekası seviyesine ulaşmıştır. (Taigman, Yang, Ranzato, & Wolf, 2014) Yabancı birine ait iki ayrı fotoğrafı gösterdiğinizde, insanların doğru eşleştirme oranı %97,53 iken Facebook araştırmacılarının yeni geliştirdiği yazılımın aynı testteki skoru ise %97,25 oranına ulaşmıştır. Yeni yazılım, 4 bin kişiye ait 4 milyon adet yüz resminden oluşan ve o zamana kadar oluşturulan en büyük veri tabanı kullanılarak eğitilmiştir. Bunun gibi çoğaltılabilecek daha pek çok örnek, yapay zekanın insan seviyesinde ve hatta ondan daha iyi işler yapabildiğini göstermektedir. Bu durum, günümüz toplumlarının en büyük meselelerinden biri olan işsizlik sorununda, artan nüfusun yanı sıra yapay zekanın istihdamda daha ucuz ve daha kaliteli işler yapmaya başlamasını da yeni bir işsizlik kaynağı olarak ortaya koymaktadır.

İşsizlik meselesinin çözümünden ziyade, giderek artan işsizliğe karşı alternatif çözümler geliştirilmesi gerektiğini savunan fütüristler, evrensel temel gelir başlığının 10 yıl içerisinde bir seçenek değil zorunluluk haline geleceğini savunmaktadır. Ülkemiz için de başlıca sorunları arasında yer alan işsizlik meselesine çözüm arayışı yolunda, evrensel temel gelir konusunun çok yönlü olarak incelenmesi ve bu konuda önerilerin geliştirilmesi kaçınılmazdır.

2. ARTAN İŞSİZLİK

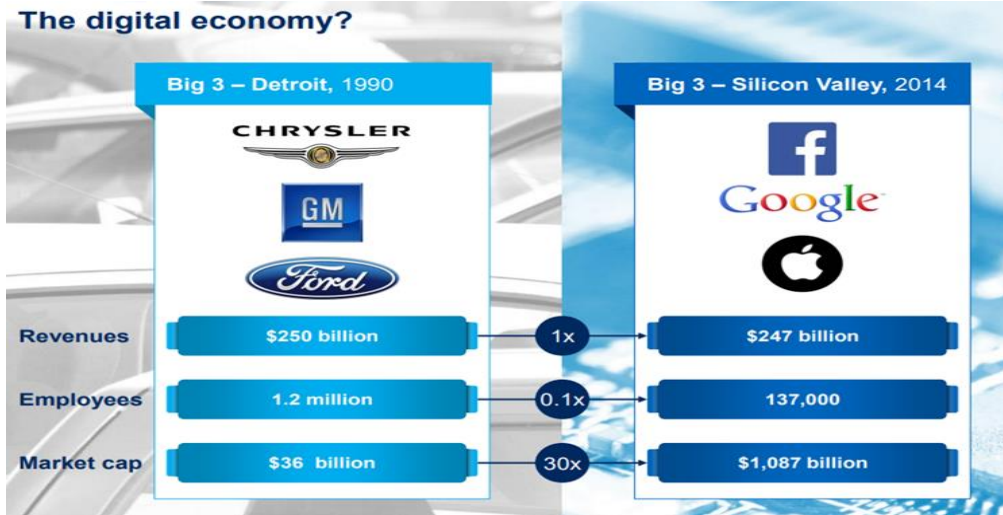
2.1. İstatistikler

Dünya genelinde istatistiklere baktığımızda, gelecek yıllar içerisinde işsizlik sorunun çözülmesi ya da en azından günümüzden daha aşağı oranlara çekilebilmesi yapay zeka alanındaki gelişmelere bakıldığında pek de mümkün gözükmemektedir. 2015 yılı ABD verilerine göre, ortalama 535 farklı iş kategorisi ve bu kategorilerde çalışan toplam 149 milyon kayıtlı çalışan bulunmaktadır. (Tegmark, 2019) Yapılan bir çalışmaya göre, son 100 yıl içerisinde iş kategorisine eklenen sadece bir tane iş bulunmaktadır: Yazılım geliştiricileri, uygulamalar ve sistem yazılımları. Onun da iş piyasasındaki payı sadece %1’dir. Yine bu çalışmayı destekler şekilde, 2 Ocak 2019’da Washington Post gazetesi 2 Ocak 2019 tarihinde yaptığı bir haberde, 21. Yüzyılın ilk on yılında yaratılan yeni iş sayısının sıfır olduğunu yazmıştır. (Irwin, 2010)

McKinsey Global Institute tarafından 2017 yılında yayınlanan bir rapora göre, robotlar ve otomasyon önümüzdeki 13 yıl içinde büyük bir ekonomik değişime sebep olarak 400 ila 800 milyon kadar insanı işsiz bırakacaktır. (Arslan, 2018) 46 ülke ve 800 iş dalı üzerinden yapılan araştırma, yaşanacak durumdan etkilenme ihtimalinin yaşanılan yerle bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Japonya, Güney Kore, ABD ve Birleşik Krallık gibi nispeten zengin ülkelerin otomasyona ayıracak daha fazla parası olması sebebiyle, bu ülkelerin halklarının durumdan daha fazla etkilenmeyeceği değerlendirilmektedir. Rapora göre, otomasyonun gelişmiş ülkelerde en fazla etkileyeceği çalışanlar: Makine ve inşaat aracı operatörleri, restoran ve yiyecek sektöründe çalışanlar, sekreterler ile garsonlar olacaktır.

Aynı enstitünün çalışmalarına göre, akıllı makinelerin gelecek on yıl içerisinde dünyada bilgi alanında çalışan 110-140 milyon kişinin çalışmasının içeriğini ya da yönünü otomasyona çevireceğini ya da en azından önemli ölçüde değiştireceği öngörülmektedir. Otomasyonun üretkenlik ve tasarruf artışı ile kişi başına yıllık 30-60 bin avro tutarında bir tasarruf sağlanacaktır. (Eberl, 2016)

Teknolojiyi ve makineyi odak noktası olarak kullanan firmalar, daha az personel çalıştırarak ve daha az maliyetle toplam gelirden daha fazla pay almaktadır. (Manyika, 2014) 1990 yılında Detroit’in Büyük Üçlüsü olarak adlandırılan GM, FORD ve Chrysler adlı otomotiv devlerinin gelirleri, 2014 yılında Silikon Vadisi’nin Büyük Üçlüsü olarak Google, Apple ve Facebook’un toplam gelirine eşittir. Ancak ikinci grup, birinci gruba göre dokuz kat daha az çalışana sahiptir ve borsada otuz kat daha değerlidir.

Şekil 1: Şirket Karşılaştırma Tablosu

Kaynak: James Manyika, Digital Economy: Trends, Opportunities and Challenges, McKinsey Global Institute Research, 2014

Günümüzde hemen her bilgisayar sahibi tarafından kullanılan Google adlı arama motorunun da sahibi olan Google, 2012 yılında 14 milyar dolar kar elde ederken, çalıştırdığı insan sayısı 38 binden azdır. Bu veriyi otomotiv endüstrisi ile karşılaştırsak, yine ABD firması olan General Motors'un en fazla insan çalıştırdığı 1979 yılında karı 11 milyar dolar, çalıştırdığı insan sayısı ise 849 bin olmuştur.

2.2. Artan Nüfus

Tahminlere göre, 2020 yılı itibarıyla dünya nüfusu 7.7 milyardır. İnsan nüfusunun 1 milyara ulaşması 200.000 yıl alırken, 7 milyar olması sadece 200 yıl almıştır. İnsan nüfusu, son 1000 yıl içinde 9 bin kat artmıştır. Birleşmiş Milletler nüfus projeksiyonuna göre, dünya nüfusu 2050 yılında 12 milyara ulaşacaktır. (Wikipedia, 2020)

Dünya nüfusu bu denli hızlı bir artış gösterirken, aynı eğilim istihdam konusunda aynı seyrinde ilerlememektedir. 1998 yılında ABD'li işçilerin toplam çalışma saati 194 milyar saatken, 2013 yılında aradan geçen zaman içerisinde ülke nüfusu 40 milyon artmış olmasına rağmen, yine 194 milyar saat olarak kaydedilmiştir. (Kurzgesagt, 2017) Yani insan sayısı artsa bile, istihdam alanında insanın yeri günden güne azalmaktadır.

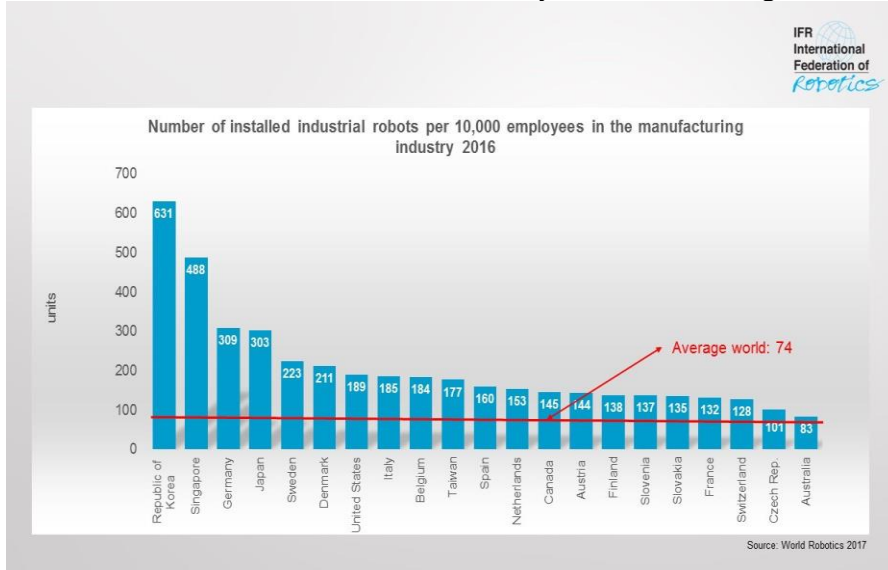
Bu durum insanlar ve aileler üzerinde de etkisini göstermektedir. 2018 yılında Japonya'da Pew Araştırma Merkezi tarafından yapılan bir ankette, halkın sadece %15'i çocuklarının ailelerine göre daha iyi bir durumda yaşayacağına inanmaktadır. Katılımcıların %90'ı gelecek yarım yüzyıl içerisinde günümüzde insanlar tarafından yapılan işlerin çok daha fazlasının robotlar tarafından yapılacağına, %83'ü eşitsizliğin artacağına, %74'ü insanların iş bulmakta zorlanacağına ve %58'i ise otomasyonun insanlar için daha iyi işler yaratmayacağına inanmaktadır.

Japonların istihdam konusunda bu denli karamsar olmasının başlıca nedeni, ülkelerindeki iş hayatında yerlerini günden güne daha fazla alan robotlardır. Uluslararası Robotik Federasyonu tarafından 2018 yılında imalat sanayii alanında yapılan bir araştırmaya göre, dünya genelinde her 10.000 çalışana karşılık 74 robot bulunmaktadır. Tabi bu oran, ülkelerin otomasyon oranlarına göre değişiklik göstermektedir. Veriler kıta bazında ele alındığında Avrupa'da 99, Amerika'da 84 ve Asya'da 63 robota denk gelmektedir.

Detayları Tablo 1'de gösterilen rapora göre, Japonya Güney Kore, Singapur ve Almanya'dan sonra dünyanın otomasyona en fazla geçmiş dördüncü ülkesi durumundadır. 2016 yılı verilerine göre, Japonya'da imalat sanayiinde her 10.000 çalışana karşılık 303 endüstriyel robot bulunmaktadır. Bu veriler de insanların işleri konusunda geleceğe karamsar bakmasına neden olmaktadır.

Dijitalleşmede başı çeken gelişmiş ülkeler, bu başarılarının yanı sıra, işsizlikle mücadele konusunda baş etmeleri gereken kalabalık kitlelerle de ilk başta mücadele etmek durumunda kalan ülkeler olacaktır.

Tablo 1: Uluslararası Robotik Federasyonunun Robot Dağılım Grafiği

Kaynak: Uluslararası Robotik Federasyonu, 2017

Bu sebeptendir ki, nüfus planlaması konusunda dünya genelinde şimdiye kadarki en resmi ve çarpıcı açıklama da Japonya tarafından yapılmıştır. Japonya Başbakanı Shinzo Abe, 2060 yılına kadarki süreçte Japonya nüfusunu 100 milyon ile sınırlamayı planladıklarını ifade etmiştir. (Japantimes, 2016) Bunun yanı sıra kadın doğum oranlarını 1.4 seviyesinden 1.8 seviyesine yükselterek, genç nüfusu yeniden arttırmayı planlamaktadır. 2019 nüfus sayımında, Japonya'nın nüfusu 126 milyon seviyesindedir. Başbakanın açıklamalarından çıkan sonuç: Japonya 40 yıl içerisinde genel nüfusu beşte bir oranında azaltırken, yaşlı nüfusu azaltma ve işgücüne dahil genç nüfusu artırma planları içerisinde olacaktır.

2.3. Bir Çözüm Yolu Olarak Nüfus Planlaması

Artan nüfus kaynaklı istihdam sorununu çözmek adına, ülkelerin nüfus planlama politikası gideceği konusunda tek resmi beyan, bir üst maddede belirtildiği üzere şimdiye kadar sadece Japonya'dan gelmiştir. Bununla birlikte nüfus planlama politikaları başka ülkeler tarafından denenmişse de, istenilen başarı elde edilememiştir. Nüfusu kontrol altına alma konusunda en sıkı politikaları uygulayan ülkelerden birisi de Çin Halk Cumhuriyeti'dir. 1950'li yıllara kadar nüfusu uzun süre güçlü olmanın yegane yolu olarak benimserken, 1953 yılında nüfusun 583 milyonu bulmasıyla birlikte bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Birden fazla çocuğa sahip olan ailelerde, eşlerden birini kısırlaştırılması ve parasal cezaların uygulanması, etik tarafı tartışmalı olmakla birlikte nüfus planlaması üzerinde etkili olmuştur. (Demir, 2016) Bu sayede 1970 yılında %2.4 olan nüfus artış hızı, 1985'te %1.1 oranına düşmüştür. Ancak uygulanan nüfus politikaları, günümüzde Çin'de erkek nüfusun daha fazla olmasına neden olmuştur. 2020 yılı itibarıyla Çin Nüfusu 2 milyar sınırına dayanmıştır ve dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini barındırmaktadır.

Ülkemize bakacak olursak, 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, ülkemizin nüfusu bir önceki yıla göre %1,39 artışla 83.154.997 olmuştur. 2016 yılı itibarıyla 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı, %23,7'dir. Nüfusun yaklaşık dörtte birini, henüz eğitim çağında olması gereken, bu yüzden çalışma çağına gelmemiş kişiler oluşturmaktadır. Kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti'nde üç nüfus politikası uygulanmıştır: 1965 yılına kadar uygulanan ve 2. Dünya Savaşı nedeniyle azalan doğumları teşvik edici politika; 1965 sonrasında, Nüfus Planlama Yasası'nda da yer verilen, doğumları sınırlayıcı politika ve 2015 sonrası, doğum yanlısı politika. 2015 yılında "Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı Eylem Planı" ile halen nüfus artışını teşvik edici bir politika izlenmeye devam edilmektedir.

Sonuç olarak, nüfus kontrolü ya da nüfus planlaması başlıklı politikaların her ülke tarafından yürütülmeyeceği, bu nedenle de dünya nüfusunda çok büyük etkilerinin olmayacağı değerlendirilmektedir. Nüfus planlamasını uygulamaya koyan ülkelerin ise hem kendi ülkelerinde hem de dünya kamuoyunda çok büyük tepkilere ve protestolara göğüs germesi gerektiği aşikardır. Bu nedenle, nüfus planlaması artan istihdam sorununu çözme konusunda bir seçenek olarak değerlendirilmemektedir. Bu durum, araştırmanın asıl konusu olan evrensel temel gelir konusunu yakın gelecekte büyük olasılıkla bu sorunun çözümünde tek seçenek haline getirecektir.

3. EVRENSEL TEMEL GELİR

Yakın gelecekte her ne kadar yeni iş alanları oluşsa ve insanlar için daha fazla eğitimle, daha kalifiye iş kolları mümkün gibi görünse de, bu yöndeki iyimser tahminler en fazla 2030 yılına kadar gidebilmektedir. 2050 yılına kadarki ölçekte ise, yeni oluşturduğumuz işleri bile kısa zamanda analiz ederek öğrenebilen yapay zekanın dünyadaki işleri %90'a yakın bir oranda devralması oldukça mümkündür.

Peki, böyle bir durum söz konusu olduğunda nasıl bir çözüm bulmak gerekmektedir? Sadece Türkiye perspektifinden baktığımızda, 2050 yılında ülke nüfusunun 100 milyon olduğunu ve bugün %13 dolaylarında olan işsizlik oranının otomasyon sebebiyle %90'a vardığını varsayarsak, artık geri döndürülemeyecek seviyedeki milyonlarca işsiz için ne yapılabilir? En kötü senaryo olarak ele aldığımız bu durum için geliştirilen çözüm yollarının başında, evrensel temel gelir kavramı gelmektedir. Evrensel temel gelir (ETG), bir ülkenin tüm vatandaşlarına (hatta tüm yerleşiklerine), doğumlarından ölümüne kadar, her ay, hiçbir formalite ya da ön şart olmaksızın ve hiçbir vergiye tabi tutulmadan, yoksulluk çekmeden yaşamalarına yetecek bir gelirin sağlanması için ödenecek tutardır. (Musoglu, 2018) Her bireyin medeni, çalışma ve gelir durumu ne olursa olsun bu haktan yararlanması öngörülmektedir. Yani, bu gelir, evli ya da bekar, çalışan ya da çalışmayan, varlıklı ya da yoksul her bireye sağlanacaktır. Çalışarak evrensel temel gelir haricinde ücret alanları için de hiçbir kesinti ya da ekstra gelir vergilendirme yoluna gidilmeyecektir. Genelde, 0 ila 12 yaş arası çocuklara ETG'nin %30'u, 12-18 yaş arası %50'si, 18-65 yaş arası yetişkinlere %100'ü ve 65 yaş üstündekilere %150'sinin verilmesi gibi, yaş gruplarına ve ihtiyaçlara göre farklı oranlarla verilebilir. ETG, uygulanacak ülkenin milli gelirine göre hesaplanacaktır. Bu sayede işsiz olmak bir sorun olmayacak ve herkes geçinebileceği bir gelire, çalışmadan da sahip olabilecektir.

3.1. Faydaları

ETG, önde gelen birçok ekonomist ve politikacının desteğine sahiptir. ABD ve AB'de bu amaçla kurulmuş STK'lar evrensel temel gelirin uygulanmaya başlaması için çalışmaktadırlar. ETG'nin destekçileri onun yoksulluğu sonlandırmak, toplumdaki eşitsizlikle mücadele etmek ve emekçileri istemedikleri işlerde yok pahasına çalışmaktan kurtarmak için en iyi çözüm olduğunu düşünmektedirler. Evrensel Temel Gelir, bireylere verdiği mali güvence ile düşünceleri, davranışları ve günün sonunda toplumun kendisini değiştirme ve kapitalizm sonrası ekonomik düzeni hazırlamakta da önemli bir araç olacaktır. ETG uygulaması ile elde edileceği değerlendirilen başlıca kazanımlar aşağıdaki gibidir:

- Gençler mali baskılarla öğrenimlerini yarıda kesmeyecek, gerçekten istedikleri dallara yönelecek ve daha uzun süre eğitim alacaklardır.
- Emekçiler her işi kabul etmek zorunda kalmayacaklarından günümüzde sendikaların artık sağlayamadığı yeni bir pazarlık gücüne kavuşacaklardır.
- Genç girişimciler ve sanatçılar ETG güvencesi ile yeteneklerine uygun dallara yönelebileceklerdir.
- Çalışmak bir zorunluluk değil, bir seçenek haline gelecektir.
- Kapitalist toplumların, gergin, kuşkulu, güvencesiz bireylerinin yerini, iyi eğitilmiş, önceliği yaşamaya veren ve sevdiği işi istediği biçim ve miktarda yapan bireyler alacaktır.

Evrensel Temel Gelir fikri de, ortaya atılan her yeni fikirde olduğu gibi beraberinde sorular getirmiştir. Bu soruların bazıları için örnek uygulamalar yoluyla cevaplar bulunurken, bazıları sadece tahmin ve öngörü yoluyla cevaplanmaya çalışılmaktadır.

3.2. ETG İçin Kaynak

Ülkemizde, eğer EGT hesaplaması minimum değer üzerinden yapılacak olursa, 2020 yılında dört kişilik ailenin açlık sınırı ortalama 2,300 liradır. (Sözcü, 2020) EGT'den ortalama 20 milyon ailenin faydalanacağı düşünülürse, devletin bu parayı karşılamak için her ay yaklaşık 48 milyar TL kaynak yaratması gerekir. Peki, bir ülke EGT için bu kadar parayı nasıl temin edebilir? Yapay zekanın gelişmesi ve iş kollarının neredeyse tamamında yer alması ile birlikte, üretim ve pazarlamanın maliyetlerinin oldukça düşeceği, bugün para karşılığında satın aldığımız pek çok şeyi gelecekte ücretsiz temin edebileceğimiz, satın almamız gereken diğer şeyler içinse daha az paraya ihtiyaç duyulacağı öngörülmektedir. Yani EGT hesaplaması bugünün ekonomik değerleri ile yapılmayacak, bu nedenle kaynak bulma hususu da bugünün hesaplamaları kadar zor bir mesele olmayacaktır. İhtiyaç duyulan kaynakların yaratılması içinse gelir adaletsizliğinde pastanın en büyük dilimine hakim olanlardan daha fazla vergi alınması ve EGT haricindeki sosyal yardım ödeneklerinin tamamının buraya aktarılmasının yeterli olacağı değerlendirilmektedir.

3.3. Çalışma ve Gelişme Motivasyonuna Etkileri

EGT uygulaması ile gerçekleşmesinden en çok korkulan şeylerden birisi de, insanların bu para sayesinde çalışmayı ve kendini geliştirmeyi bırakması, sadece eğlenceye ve zaman öldürmekle ilgilenerek sonucunda ortaya tembel, hedefsiz ve moralsiz insanların çıkmasıdır. Çalışan kesimin iyice iş gücünden çekilmesi sonucunda milli gelir düşmesinden ve ülkenin gücünü kaybetmesinden endişe edilmektedir. 1974 yılında Kanada'nın Manitoba eyaletinde EGT'nin sonuçlarını gözlemleme amacıyla bir sosyal deneye başlanmıştır. Eyaletin bazı bölgelerindeki binlerce vatandaşa karşılıksız ve koşulsuz aylık ödemeler yapılmıştır. Mincome (Minimum Income - Asgari Gelirin kısaltması) adlı projenin hedefi, acaba bu gelirden yararlanan kişiler çalışmayı bırakacaklar mı, bazıları verilen parayı hemen tüketip yoksulluk içinde yaşamayı sürdürecekler mi, gibi soruların cevabını aramaktır. Proje 1979'da sonlandırılmış olup, elde ettiği verileri analiz eden bilim insanları uygulandığı bölgelerde yaşam kalitesinin belirgin biçimde arttığını görmüşlerdir. Daha çok çocuk daha uzun süre okula gitmiş, hastanelere yatışlar azalmış, çalışan birey sayısı ise azalmamıştır. Bu süreçte işini bırakma oranı %1 ile sınırlı kalmış ve bunların da çoğu çocuklarını daha iyi büyütebilmek için işlerinden ayrılmışlardır. (Hum & Simpson, 1993) Bu sosyal deneyin sonuçlarına baktığımızda, evrensel temel gelirin uygulanması durumunda toplum üzerinde olumlu sonuçlar doğuracağı ve insanların sanat, felsefe, bilim gibi alanlara daha çok yöneleceği değerlendirilmektedir.

3.4. EGT Mümkünse Neden Uygulamaya Geçilmiyor?

EGT'nin toplum ve ülkeler üzerinde olumlu sonuçları olacaksa, neden şimdi verilmediği de dile getirilen sorular arasındadır. Evrensel temel gelir, yapay zekanın büyük oranda tüm iş kollarında faaliyet göstererek üretim, depolama ve pazarlama gibi tüm süreçlerin maliyetlerini düşürdükten, günümüzde para vererek temin edebildiğimiz pek çok şeyin (su, elektrik, internet, ısınma ve soğutma ihtiyaçları, vb.) ücretsiz hale gelmesinden ve geçinmek için ihtiyaç duyulan fiyatların düşmesinden sonra yürürlüğe konulabilecek bir projedir. Günümüzde insanlar, yaşamlarını sürdürebilmek ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmaya ve yaşadıkları ülkelerin üretim politikalarına katkıda bulunmak zorundadır. Aksi takdirde ülkelerin uygulamayı hedefledikleri ekonomik ve sosyal politikaları gerçekleştirmesi imkansız hale gelecektir. Bu nedenle, mevcut istihdam ve ekonomi politikaları çerçevesinde evrensel temel gelirin küresel bazda uygulanmaya başlaması mümkün değildir. Yine de, refah seviyesi yüksek bazı ülkelerde EGT uygulamalarının ilk adımları atılmaya başlanmıştır.

2016 yılında İsviçre'de tüm vatandaşlara temel gelir olarak aylık 2500 İsviçre Frangı ödenmesi gündeme gelmişse de, halk referandumunda %77'lik bir kesim bu teklifin onaylanmasını reddetmiştir. (BBC News, 2016) Finlandiya 2017 yılında işsiz vatandaşlarına aylık 560 Euro temel gelir ödeme uygulamasına başlamış ve 2 yıl boyunca süren uygulamanın geri bildirimlerini takip etmiştir. (Benke, 2019) Evrensel temel gelir konseptinden biraz farklı olan bu uygulamada, sadece işsiz olan vatandaşlardan 2000 kişi belirlenmiş ve verilen temel gelirin iş bulma motivasyonları üzerindeki etkisi izlenmiştir. 2019 yılında, pilot uygulamanın sona ermesi ile birlikte, temel gelir uygulamasının insanların iş bulma motivasyonlarına herhangi bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varılarak farklı uygulama arayışları içine girilmiştir.

Günümüzde, çalışmadan para kazanmak fikri insanların alışkın olmadığı yeni bir konsept olması sebebiyle, yapılan ülke bazlı denemelerde olumlu sonuçlar alınamamakta ve insanlar bu fikre sıcak bakmamaktadır. Bunun temel nedeni, insanların büyük bir çoğunluğunun halen yapacak işlerinin olmasıdır. Ancak Kanada deneyinde alınan olumlu sonuçlar göz önüne alındığında, yakın gelecekte işsizlik yüzdesinin artması ve insanların yeni bir iş bulma şanslarının azalması ile birlikte, evrensel temel gelir fikrine olan bakış açısının da değişiklik göstereceği değerlendirilmektedir.

Evrensel temel gelire benzer olarak ortaya atılan diğer görüş de, herkesi sermayedar yapma fikridir. Eğer gelecekte tüm gelir sermaye üzerinden elde edilecek ve iş gücü çok azalacak ise, şimdiden çalışanların devlet tarafından hisse yatırım sepeti satın alarak kendi sermayesini oluşturabilir. Giderek atan gelir adaletsizliği de, sermayenin halk arasına bölüşülmesi sağlanarak bir oranda giderilebilir. (Smith, 2013)

3.5. Karşıt Görüşler ve Koşullar

Gelecekte evrensel temel gelir fikri bugüne oranla daha fazla ilgi görse bile, yine de aşılması gereken iki önemli faktör bulunmaktadır. İlk olarak, elde edilen toplam gelirden en büyük payı alan kesimin bu uygulamaya onay verip vermeyeceği konusunda uzlaşma sağlanması gerekmektedir. Sermayeyi ve geliri neredeyse tekeline alacak güce gelen şanslı azınlık, yüksek gelir vergileri ile ellerindeki diğer insanlarla bölüşmeye yanaşmazlarsa ne olacaktır? Soruyu ülkemiz bazında ele alırsak, evrensel temel gelir için aylık 69 milyar TL kaynak bulması gereken Türkiye, gelir vergisi alabildiği az sayıdaki egemen güç bu paraya destek vermezse ve vergi düzenlemelerine itiraz ederse, nasıl bir çözüm yolu bulacaktır? Çözülmesi gereken bir diğer husus da, evrensel temel gelir adı altında her ülkede ödenen paranın alım gücünün göstereceği farklılıktır. Örneğin ABD için bu paranın aylık 1000 dolar olacağı öngörüldürken (Kurzgesagt, 2017), Türkiye’de verilmesi muhtemel 2300 liraya kur farkı nedeniyle tam olarak karşılık gelmemektedir. Kimi az gelişmiş ülkelerin ise vatandaşlarına verebileceği paranın alım gücü çok daha az olacak; hatta bazı ülkeler istese bile bu parayı veremeyeceklerdir. Bu nedenle, uygulamanın adı evrensel temel gelir olsa bile ülkelerin ekonomik durumuna göre vatandaşlarına verecekleri paranın alım gücü farklılık gösterecektir. Bu nedenle, ülkeler bu konudaki ilk uygulama örneklerinde evrensel temel gelir terimini kullanmaktan kaçınarak, ‘vatandaşlık maaşı’ ya da ‘temel gelir’ terimini kullanmayı tercih etmişlerdir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Evrensel temel gelir, günümüzün alışkanlıkları ve yaşam koşulları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, çalışanların hakkının yendiği ve tembelliğin teşvik edildiği gibi yanlış bir algı ortaya çıkmaktadır. Oysa ki gelecekte işlerin %90’ı yapay zeka tarafından yapılmaya başlayıp çoğu insan için geçimini sağlayacağı bir işin olmadığı koşullar göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, milyonlarca insanın geçimini sağlayabilmesi, hayatta kalabilmesi ve sosyal düzenin devamlılığının sağlanabilmesi için oldukça gerekli bir terim olduğu anlaşılabacaktır. Sonuç olarak, hızla ilerleyen yapay zeka ve artan dünya nüfusu karşısında istihdam sorununu çözebilmek adına evrensel temel gelir en önemli araç haline gelecektir. Üzerinde çalışılması ve bir yol haritası çizilmesi gereken konu ise, ülkelerin para birimlerinin alım gücünün aynı olmaması nedeniyle evrensel temel gelir mi yoksa her ülke için kendine has vatandaşlık geliri mi oluşturulacağıdır. Ülkemizin cari ekonomik koşulları göz önünde bulundurulduğunda, vatandaşlık geliri üzerine yapılacak çalışmaların daha somut sonuçlar getireceği değerlendirilmektedir. Evrensel gelir ya da vatandaşlık gelirin, kişi başına ne kadar olacağı konusunda bir çalışma yapılmalı, ardından ülke nüfusu için gerekli kaynağın nasıl tahsis edileceği konusunda alternatifler geliştirilmelidir. Üniversitelerimizin ilgili fakülteleri tarafından yapılacak çalışmalar ile konunun daha gerçekçi bir şekilde ele alınması ve çözüm yollarının bir an evvel oluşturulmaya başlanması, ülkemizin 2030 yılı sonrası ekonomik ve sosyal refahı açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2018, Nisan 18). Yapay zeka, robotlar ve istihdamın geleceği. Şubat 20, 2021 tarihinde Dünya Halleri Web Sitesi: <https://www.dunyahalleri.com/arsivden-yapay-zeka-robotlar-ve-istihdamin-gelecegi/> adresinden alındı
- BBC News. (2016, Haziran 5). Switzerland's voters reject basic income plan. Şubat 10, 2021 tarihinde BBC Web Sitesi: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36454060> adresinden alındı

- Benke, E. (2019, Şubat 8). Finland basic income trial left people 'happier but jobless'. Şubat 10, 2021 tarihinde BBC Web Sitesi: <https://www.bbc.com/news/world-europe-47169549> adresinden alındı
- Clark, L. (2012, Haziran 26). Google's Artificial Brain Learns to Find Cat Videos. Şubat 24, 2021 tarihinde Wired Web Sitesi: <https://www.wired.com/2012/06/google-x-neural-network/> adresinden alındı
- Demir, O. (2016). Nüfus Politikaları ve Çin, Fransa ve Türkiye Örneklerinin Değerlendirilmesi. Social Sciences, 41-61.
- Eberl, U. (2016). Akıllı Makineler. Paloma Yayınları.
- Hum, D., & Simpson, W. (1993). Economic Response to a Guaranteed. Journal of Labor Economic, 263-296.
- Irwin, N. (2010, Ocak 2). Aughts were a lost decade for U.S. economy, workers. Mart 2, 2021 tarihinde Washingtonpost web sitesi: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/01/AR2010010101196.html> adresinden alındı
- Japantimes. (2016, Eylül 22). Japan's shrinking population not burden but incentive: Abe. Şubat 20, 2021 tarihinde Japantimes Web Sitesi: <https://www.japantimes.co.jp/news/2016/09/22/national/politics-diplomacy/japans-shrinking-population-not-burden-incentive-abe/#.Xs5P0DozaUm%20> adresinden alındı
- Kurzgesagt. (2017, Haziran 8). Makinelerin Çağı - Otomasyon Bu Kez Neden Farklı. 02 10, 2021 tarihinde Youtube Web Sitesi: <https://www.youtube.com/watch?v=WSKi8HfcxEk> adresinden alındı
- Kurzgesagt. (2017, Aralık 7). Temel Gelir – Herkes için bedava para mı? Şubat 12, 2021 tarihinde Youtube Web Sitesi: <https://www.youtube.com/watch?v=kl39KHS07Xc+%28Son+eri%C5%9Fim+tarihi%3A+03.06.2020%29> adresinden alındı
- Manyika, J. (2014). Can Technology and Productivity Save The Day? McKinsey Global Institute.
- Musoğlu, E. (2018, Ağustos 10). Evrensel temel gelir, yoksulluğa ve çaresizliğe son. herkese bilim teknoloji web sitesi: <https://www.herkesebilimteknoloji.com/yazarlar/erdal-musoglu/evrensel-temel-gelir-yoksulluga-caresizlige-son> adresinden alınmıştır
- Smith, N. (2013, Ocak 14). The End of Labor: How to Protect Workers From the Rise of Robots. theatlantic.com Web Sitesi: <https://www.theatlantic.com/business/archive/2013/01/the-end-of-labor-how-to-protect-workers-from-the-rise-of-robots/267135/> adresinden alınmıştır
- Sözcü. (2020, Mart 27). Karantina ayında gıda enflasyonu yıllık yüzde 16,44 arttı. Şubat 18, 2021 tarihinde Sözcü Web Sitesi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/gida-enflasyonu-martta-yuzde-389-artti-yoksulluk-siniri-7-bin-639-tye-yukseldi-5707017/#:~:text=A%C3%A7%C4%B1k%20s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1%20ge%C3%A7en%20y%C4%B1n%20Mart,s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1%207%20bin%20353%20lirayd%C4> adresinden alındı
- Taigman, Y., Yang, M., Ranzato, M., & Wolf, L. (2014, Haziran 24). DeepFace: Closing the Gap to Human-Level Performance in Face Verification. Şubat 24, 2021 tarihinde Facebook Research Web Sitesi: <https://research.fb.com/publications/deepface-closing-the-gap-to-human-level-performance-in-face-verification/> adresinden alındı
- Tegmark, M. (2019). Yaşam 3.0. Pegasus Yayınları.
- Wikipedia. (2020, Kasım 28). Dünya Nüfusu. Şubat 10, 2021 tarihinde Vikipedi Web Sitesi: https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_n%C3%BCfusu adresinden alındı

DÜŞÜNME STİLLERİ VE ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİNE GENEL BAKIŞ

Etem YEŞİLYURT

Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.
etemesilyurt@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0002-7340-7536

Özet

Tarihsel süreçte insanın nasıl düşündüğü merak ve araştırma konusu olmuştur. Bir beceri olarak kabul edilen düşünmenin özellikle yaratıcı, yansıtıcı ve eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerinin bireylere kazandırılmasında veya bireylerin bu becerileri kullanmasında önde gelen ve bu sürece etki eden temel faktör bireyin düşünme stilidir. Stil kavramına yönelik güçlü ve yeterli bir farkındalığın eğitsel bir ihtiyaç olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitel araştırma yaklaşımı ve doküman incelemesi yöntemiyle yürütülen bu çalışma düşünme stilleri ve bu stillerin öğrenme-öğretme sürecine yansımaları genel bakışla incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle stil, düşünme ve düşünme stili kavramları açıklanmıştır. Alanyazında düşünme stilleri arasında önemli bir yeri olan ve diğer kuramlara göre daha fazla kabul gören Zihinsel Benlik Yönetim Kuramı ile bu kuram içerisinde yer alan düşünme stillerinin özelliklerine yer verilmiştir. Bunların yanı sıra düşünme stillerinin öğretimi ile ölçme ve değerlendirmesine uygun yöntem ve etkinliklere de değinilmiştir. Çalışmanın alanyazına, öğretmen ve öğrencilerin düşünme becerilerine ilişkin farkındalık kazanmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Düşünme, Düşünme Becerileri, Düşünme Stilleri, Düşünme Kuramları.

OVERVIEW OF THINKING STYLES AND LEARNING-TEACHING PROCESS

Abstract

In the historical process, how one thinks has been the subject of curiosity and research. Thinking, which is accepted as a skill, is the main factor that is the leading and influencing factor in the acquisition of high-level thinking skills such as creative, reflective and critical thinking, or in individuals' use of these skills. It is undeniable that a strong and adequate awareness of the concept of style is an educational need. This study, conducted with qualitative research approach and document analysis method, was conducted to examine the thinking styles and the reflection of these styles on the learning-teaching process with an overview. Within the scope the study, the concepts of style, thinking and thinking style were explained first. The Mental Personality Management Theory, which has an important place among the thinking styles in the literature and is more accepted than other theories, and the features of the thinking styles contained in this theory are included. In addition, methods and techniques suitable for teaching and measuring-evaluating of thinking styles are also mentioned. It is thought that the study will help teachers and students gain awareness of their thinking skills.

Keywords: Thinking, Thinking Skills, Thinking Styles, Thinking Theories.

GİRİŞ

Tarihsel süreçte insanın nasıl düşündüğü merak ve araştırma konusu olmuştur. Düşünme becerilerinde kalıtım mı çevre mi daha etkilidir, düşünme becerileri doğrudan veya dolaylı olarak öğretilir mi gibi sorular mudur, düşünme becerileri doğrudan veya dolaylı olarak ölçülüp değerlendirilebilir mi gibi sorular konuyla ilgili klasik soruları örneklendirmektedir. Bir beceri olarak kabul edilen düşünmenin özellikle yaratıcı, yansıtıcı ve eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerinin bireylere kazandırılmasında veya bireylerin bu becerileri kullanmasında önde gelen ve bu sürece etki eden temel faktör bireyin düşünme stilidir. Bu stiller hem bireyin günlük yaşamı hem de öğrencilerin akademik yaşamını etkilemekte hatta yordayıcı bir özelliği de sahiptir. Birçok psikolog ve öğretmen, öğrencilerin akademik başarıları ve başarısızlıklarının temel sebebinin farklı bireysel yeteneklerde olduğuna inanmaktadır. Okulda başarılı olan öğrencilerin bazıları hayatta neden başarılı olamamaktadır veya tam tersi olmaktadır? Öğrenciler neden farklı fakülte veya bölümde okumayı tercih etmektedir? Merkezi sistemle gerçekleşen sınavlarda yüksek düzeyde ve birbirlerine yakın puan alan öğrencilerin bazılarının okul başarısının neden yüksek bazılarının neden daha düşüktür? Bu tür soruların yanıtları bireysel

yeteneklerin yanı sıra başka açıklamalara da ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Yıldız, 2010). Bu durum stil kavramını ön plana çıkarmaktadır.

Stil kavramına yönelik güçlü ve yeterli bir farkındalığın eğitsel bir ihtiyaç olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü gerekse öğretmenler gerek öğrenciler hem kendilerinin hem de diğer insanların nasıl düşündükleri konusunda çok az düşünme veya çok az düşünmeme eğilimine sahiptir. Oysa konuyla ilgili yapılan araştırmalar, düşünme stiline onu gerçekleştirdiği her eylem veya faaliyette etkileyen nitelikte bir nitelik olduğunu ortaya koymaktadır (Buluş, 2005). Benzer yeteneklerdeki öğrencilerin bazıları başarılı olabilirken bazıları da neden başarısız olmaktadır? Öğrenmeyi etkileyen faktörler dikkate alındığında bu sorunun birden fazla yanıtı olabilir. Öğrenci yeteneklerinin yanında bu yetenekleri kullanma eğilimi olarak kabul edilen stil de öğrencilerin akademik başarısında farklılığa sebep olmakta ve öğretmenleriyle etkileşimlerinde önemli roller üstlenmektedir (Sternberg & Grigorenko, 1995).

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma düşünme stilleri ve bu stillerin öğrenme-öğretme sürecine yansımaları genel bakışla incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- ✓ Stil, düşünme ve düşünme stili nedir?
- ✓ Zihinsel Benlik Yönetim Kuramında yer alan düşünme stillerinin özellikleri nelerdir?
- ✓ Düşünme stillerinin öğretime uygun yöntem ve etkinlikler nelerdir?
- ✓ Düşünme stillerinin ölçme ve değerlendirilmesine uygun yöntem ve etkinlikler nelerdir?

DÜŞÜNME, STİL VE DÜŞÜNME STİLİ

Düşünme sözlük anlamına göre düşünmek işi, tefekkür olarak geçmektedir (TDK, 2021a). Düşünme; deneyim, gözlem, akıl yürütme, sezgi ve diğer kanallarla kazanılan bilgiyi kavramsallaştırmanın, uygulamanın, analizin ve değerlendirmenin disipline edilmiş şeklidir (Özden, 1997). Konuyla ilgili alanyazında önemli bir isim olan Morgan (1989) düşünmeyi simgesel aracılık, yani uyarıcı durum ile bireyin bu durum karşısında gösterdiği davranım arasındaki boşluğu doldurması işlemi şeklinde tanımlamıştır. Stilin sözlük anlamı üslup, biçimdir (TDK, 2021b). Genel bir ifadeyle “kişilik ile yetenek arasında bir bağlantı olan stil, bireyin yeteneklerini kullanmadaki tercihi, becerisini ve bilgisini uygularken kullanmayı tercih ettiği yoldur (Fer, 2005a). Stil ile yetenek arasında önemli fark bulunmaktadır ve stil bir yetenek değildir. Stil, bireyin yeteneklerini kullanmadaki tercihi, bilgi ve becerisini uygularken tercih ettiği yol, bireyin bir şeyi nasıl yapmayı sevdiğinin bir göstergesi iken, yetenek bireyin bir işi ne derece iyi yaptığını belirleyen bir özelliktir. Bu durumda yetenek ile stil arasındaki en önemli fark stillerin tercih edilebilirliğidir. Zekâ ya da yetenek olmayan, öğrenilebilir ve geliştirilebilir olan düşünme stili zekânın ya da yeteneğin kullanılma yoludur (Sternberg, 1997; Zhang & Sternberg, 2006; Akt: Sökmen & Kılıç, 2016; Esmer, 2013; Yıldız, 2010).

Bir başka tanıma göre stil söylenen, yazılan, yapılan veya üretilen herhangi bir şeydeki ayırt ediciliktir. Stil kavramı aynı zamanda müzikte, resimde, mimaride, edebiyatta veya bir kişinin bir işi yapmadaki kendine özgü karakteri şeklinde de tanımlanabilir (Webster, 1993; Akt: Akçay, 2019). Yapılan tanımlarda genellikle “stil” ile “kişiyi özgüllük” arasında bir ilişkinin olduğu söylenmektedir. Kişiyi özgüllük; edebiyat, spor ve sanat gibi farklı alanlarda sergilenen beceri veya ürünlerde görülebilir. Bir futbolcunun oyununu, bir jimnastikçinin zarafetini, bir müzisyenin yorumculuğunu betimlemek için kişiyi özgüllük kavramı kullanılabilir. Bu nedenle ki “kişiyi özgü” stil kavramı birçok farklı alanda kullanılmaktadır (Esmer, 2013, 2017). Bunlardan biri de düşünmedir, yani düşünme stildir.

Düşünme stili bireyin karşılaştığı çeşitli olaylara, problemlere, değişkenlere ve olgulara karşı zihinsel/bilişsel süreçler sonucu sergilediği eğilim ve yaklaşımdır. Düşünme stilleri, bireyin bilgiyi nasıl aldığı ve onu nasıl işlediğiyle yakından ilgilidir (Sünbül, 2004). Başka bir tanıma göre düşünme stili; bireyin düşünme süreçlerinin farklı biçimlerde dışa yansımaları ve zihninde olup bitenlerdir (Yıldızlar, 2010). Konu hakkında önemli isimlerden biri olan Zhang’a (2003; Akt: Duman & Çelik, 2011) göre düşünme stili, bir kişinin bilgiyi öğrenirken veya öğrendiği bilgiyi daha sonra nasıl düşüneceğiyle ilgili tercih ettiği yöntemi tanımlamada kullanılabilir. Sternberg (1997), düşünme stilini daha çok bireyin

sahip olduğu yeteneğin kullanımında bir tercih olarak tanımlamaktadır (Sternberg & Zhang, 2001; Akt: Başol & Türkoğlu, 2009).

Sternberg (1997; Akt: Duru, 2004) düşünme stillerini kendi başlarına birer beceri olarak değil, becerilerin kullanılmasında yapılan bir tercih olarak tanımlamaktadır. Ona göre, beceriler kadar günlük yaşamda kullanılabilir olan stilleri becerilerle karşılaştırma, onları bir araya getirmekten ziyade aralarında çatışma yaratır. Stiller durum ve koşullara göre değiştirilebilir, gelişimsel olarak farklılıklar gösterebilir ve yaşam boyunca çeşitlenebilir olduğu için insanlar birden fazla stil profiline sahip olabilir (Başol & Türkoğlu, 2009). İnsanlar düşünme stilleri bakımından birbirlerinden farklı olabilir, karşılaştıkları durumlara göre düşünme stillerinden bazılarını daha fazla kullanabilirler. Farklı görev ve durumlara uyum sağlamak amacıyla düşünme stilleri değişiklik gösterebilir. Bireylerin her bir stilin miktarında değişiklik gösterdiği bir profili mevcuttur ancak yalnızca bir profile bağımlı değildir. Cinsiyet, yaş, kültür, eğitim, önceki yaşantılar gibi değişkenlerinin bireylerin düşünme stillerini etkilediği tespit edilmiştir (Sümbül, 2004). Yaşam talepleri ve zamana göre değişebilen stiller insanların içinde bulundukları şartlar tarafından şekillendirilebilir. Bu nedenle öğrenme ortamı, çevresel ve kişisel özellikler, öğretim yöntemi düşünme stillerinin kişilere göre farklılaşmasının üzerinde etkili olan değişkenlerden bazılarıdır (Sternberg, 1994). Bir beceri değil, daha çok bir tercih olan düşünme stillerinin iyi ya da kötü şeklinde sınıflandırmaktan ziyade aralarındaki farklılıklara odaklanmak gerekmektedir. Dolayısıyla düşünme stilleri içinde bulunulan şartlara ve karşılaşılan probleme bağlı olarak zaman içinde değişebilir (Yıldız & Oflar, 2016).

DÜŞÜNME STİLİ KURAMLARI-TEORİLERİ

Düşünme stilleri konusuyla ilgili hem ulusal hem de uluslararası alanyazında yer alan farklı bakış açılarının ve terminolojinin kullanıldığı düşünme stillerinin ve alt boyutlarının tanımlanması noktasında görüş birliğinin olmadığı görülmektedir. Ancak hangi düşünme stillerinin tamamının insanların nasıl düşündüğünü açıklama amacını taşımaktadır (Balgalmış & Baloğlu, 2010). Ancak Sternberg ve Grigorenko'nun (1995, 1997) çalışmaları, stiller konusunda alanyazında yaygın bir şekilde kullanılan kapsamlı bir sınıflandırma olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmalarda stiller, kişilik odaklı (personality-centered approach), biliş odaklı (cognition centered approach) ve etkinlik odaklı (activity-centered approach) yaklaşımlar şeklinde üç başlık altında toplanmıştır. "Etkinlik Odaklı Yaklaşım" öğrenme stillerini, "Biliş Odaklı Yaklaşım" ise bilişsel stiller olarak kabul edilmektedir (Esmer, 2013). Stilin model ya da türlerinin irdelenmesinin sebebi "zihinsel stil" kavramının stil literatüründe yer alan 'stil' yapılarının anlamını kapsayan genel bir kavram şeklinde kullanılmasıdır (Zhang, Sternberg, 2006; Akt: Esmer, 2013). Bu bağlamda "Zihinsel Stiller" ise Sternberg tarafından geliştirilen "Zihinsel Öz-Yönetim Kuramı"na dayandırılmaktadır. Sternberg'in (1988; 1997) Zihinsel Öz-Yönetim Kuramı'na (Theory of Mental Self-Government) dayalı olarak Sternberg ve Wagner tarafından geliştirilen düşünme stilleri çok boyutlu ve oldukça kapsamlı bir modeldir (Yıldız, 2010). İlgili kurama uygun olarak da düşünme stilleri, insanların karşılaştıkları çeşitli olaylara, problemlere, değişkenlere, olgulara karşı zihinsel süreçler sonucu sergilediği eğilim ve yaklaşımdır (Yıldız & Oflar, 2016).

ZİHİNSEL BENLİK (ÖZ) YÖNETİM KURAMI

Sternberg'in "Theory of Mental Self-Government" adlı kuramı "Zihinsel Yönetim Kuramı", "Zihinsel Öz-Yönetim Kuramı", "Zihinsel Benlik Yönetim Kuramı" "Zihinsel Özerklik Teorisi" gibi benzer adlarla Türkçeye çevrilmiştir. Sternberg'in (1988, 1990, 1994, 1997) öne sürdüğü "Zihinsel Özerklik Teorisi" insanların düşünme stillerini açıklamaktadır. Bu düşünme stilleri toplumda, evde, iş yerlerinde, okulda pek çok durum ve yerde kullanılabilir. Bu teori, insanların her durumda günlük etkinliklerini idare etmeye veya yönetmeye ihtiyaç duyduklarına dikkat çekmektedir. Her bireyin kendine özgü bir düşünme stili veya stilleri vardır ve her insan kendini yönetmenin biçimini seçer (Çubukçu, 2004b). Zihinsel Benlik Yönetimi Kuramına göre okul içinde veya dışında, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini nasıl düzenleyip bunları nasıl yönettikleri önemli bir konu veya durumdur. Dolayısıyla ilgili kuram akademik olan ve olmayan her iki durum üzerine de odaklanır. Bu bağlamda kuram insanın kendinin yönetmesini toplumun kendini yönetmesine benzetir. Dolayısıyla kuramın çıkış noktasını; insanların da toplumlara benzer olarak kendi kendilerini yönetmede ve günlük yaşam aktivitelerini düzenlemede, kendileri için uygun ve kendilerini rahat hissedebilecekleri düşünme stillerini tercih etme eğiliminde olmaları oluşturmaktadır (Duru, 2004; Yıldız & Oflar, 2016). Sternberg'in (1998) devlet

(hükümet) şekillerinin insanların kendilerini yönetme şekillerini yansıttığı noktasından hareket eden kuram, insan zihninin işleyiş aşamaları ile devletin yönetim aşamaları arasındaki benzerliği irdelemektedir. Her iki sistemin de (devlet ve insan zihni) ayakta kalabilmesi ve sürekliliğini sağlaması için önceliklerini belirlemesi, kendi kendini yönetmesi, değişimlere tepki vermesi ve kaynaklarını tahsis etmesi gerekmektedir (Sevinç & Palut, 2015). Sternberg (1997; Akt: Dinçer & Saracaloğlu, 2011) oluşturduğu Zihinsel Benlik Yönetimi Kuramının diğer kuramlardan üstün yanlarını, hükümet metaforu ışığında şu şekilde açıklamıştır:

- ✓ Stillerin varlığının somut bir gösterimi sunulmamıştır.
- ✓ Stillerin faydasına ilişkin çalışma yok denecek kadar azdır.
- ✓ Stillerin bazıları kişilik özelliklerini bazıları ise yetenekleri yansıtmaktadır.
- ✓ Teorilerde ileri sürülen stil kuramları kimi zaman merak uyandırmamaktadır.
- ✓ Bazı stili teorileri düşünme stillerinin biraz veya daha fazla ölçütünü taşımamaktadır.
- ✓ Stillerle ilgili teorilerinin uygulamaya ve ölçümlerine ilişkin yeterli kullanımları yoktur.
- ✓ Stillerle ilgili kimi teoriler, kimi zaman stilleri etkileyen değişkenler olarak görülmektedir.
- ✓ Genel anlamda psikolojik teoriler ile stil teorileri arasında yeterli düzeyde bağlantı bulunmamaktadır.
- ✓ Stille ilgili teorilerin arasında ve içerisinde birçok stili içeren bütüncül metafor veya bir model yoktur.

Zihinsel Benlik (Öz) Yönetim Kuramında; işgörürler, biçimler, düzeyler, yönelimler ve eğilimler olmak üzere beş kategori (boyut) altında toplam 13 stil vardır. İlgili kuram içerisinde yer alan kategoriler ve bu kategorilerin içerisinde yer alan stillerin özellikleri (Sternberg, 1990, 1994, 1997; Akt: Çubukçu, 2004a; Sünbül, 2004; Fer, 2005b; Park ve diğ., 2005; Akt: Dinçer & Saracaloğlu, 2011) ile bu stiller içerisinde yer alan (işgörürler, düzeyler ve eğilimler) öğretmen düşünme stillerinin genel özellikleri şöyledir (Sternberg, 1998; Akt: Sevinç & Palut, 2015):

A) İşgörürler (Functions: İşlevsel - Fonksiyon - İşgörür - İşlev)

Yasayapıcı (legislative - özerk – yönetici - yasama) düşünener: İşleri kendi yöntemiyle üretmeyi, oluşturmayı, yapmayı ve tasarlamayı sever. Bu stilde birey, daha çok yönlendirmenin veya birtakım düzenli rehber ilkelerin, prosedürlerin olduğu işlerde yer almak ister, zevk alır. Yapma ve uygulama eylemleri ağırlıklıdır. Diğerlerinin ya da kendilerinin koyduğu kuralları uygulamayı tercih eder. İcat edicilik, yaratıcılık, yenilikçilik, işlerinde kendi yollarını kullanıcılık, fikir üreticilik temel özellikleridir. Örnek: Fen projeleri yapmayı, hikâye ve şiir yazmayı, özgün sanatsal işler yaratmayı sever. Yasayapıcı düşünme stilde yer alan öğretmenler:

- ✓ Kendi kurallarını kendileri koymak ister.
- ✓ Önceden kalıplaşmamış ve planlanmamış işleri sever.
- ✓ Yeni projeler üretmeyi ve yaratıcı ürünler ortaya koymayı tercih eder.
- ✓ Problemlere kendi geliştirdiği yapılar bağlamında yaklaşımı tercih eder.
- ✓ Kendi tarzında çalışmayı ve neyi nasıl gerçekleştireceğini kendisi karar vermek ister.

Yürütmeci (executive – kuralcı - yürütme) düşünener: Yönergeleri izlemeyi, kendisine söyleneni yapmayı, yaratıcı strateji gerektiren işlerde çalışmayı sever. Bu düşünme stili planlama, yaratıcılık, biçimlendirme ve tasarlama odaklıdır. Kendi kurallarını kendileri koyma eğiliminde olup ne denildiyse yapmayı tercih etmekte ve verilen talimatları izlemektedir. Düzenli, uyumlu, verilen talimatları izleme temel özellikleridir. Örnek: Problem çözmeyi, modellerden sanat icra etmeyi, belirli konulara ilişkin yazı yazmayı severler. Yürütmeci düşünme stilde yer alan öğretmenler:

- ✓ Uygulamalardan hoşlanırlar.
- ✓ Konferans, seminer vermek vb. işleri tercih ederler.
- ✓ Yapılandırılmış ve önceden var olan problemlerle ilgilenirler.
- ✓ Halihazırda bulunan kuralları takip etmeyi ve uygulamayı severler.

Yargılayıcı (judicial – eleştirel - yargı) düşünener: Karşılaştırma, yargılama ve değerlendirme odaklı çalışır; eşyaları, insanları yargılamaktan ve değerlendirmekten hoşlanır. Yargılayıcı düşünme stilde birey, diğer bireylerin eylemlerinin sonuçlarını dikkate alır ve onları değerlendirmeye yoğunlaşır. Değerlendirebildiği ve analiz edebildiği problemler üzerinde çalışmayı tercih eder. Yargılama, değerlendirme, görüş belirtme temel özellikleridir. Örnek: Eleştirel yazılar yazmayı, diğerlerinin işlerini eleştirmeyi, tavsiye ve dönüt vermeyi severler. Yargılayıcı düşünme stilde yer alan öğretmenler:

- ✓ Yöntemleri ve kuralları irdelemeyi severler.
- ✓ Olayları ve nesneleri yargılamaktan hoşlanırlar.
- ✓ Kural, fikir ve yöntemlerin irdelenebileceği etkinlikleri tercih ederler.

B) Biçimler (Forms)

Tekerkeçi (monarchic - tekilci - monarşik) düşünenler: Neredeyse bütün materyallerini ve enerjisini yaptığı işe adanmayı, bir işi bir anda yapmayı severler. Tekerkeçi düşünme stilinde birey mükemmeliyetçi bir tavır sergiler, belli bir zamanda bir şey üzerine tam odaklandığı işlere katılmaktan zevk alır. Amaç tek olduğunda bireyler daha iyi performans göstereceğini varsayar, kararlılık vardır. Aynı anda bir amaca ve işe odaklanma temel özelliğidir. Örnek: Tarih, fen bilimleri, sanat gibi hangi alanda olursa olsun sadece bir projeye ilgilenmeyi severler.

Aşamacı (hierarchic - aşamalı - hiyerarşik) düşünenler: Birçok işi anında yapmayı, hangi işi ne zaman yapacağını ve hangisine öncelik vereceğini ayarlamayı severler. Bu düşünme stiline sahip birey, dikkatini aynı anda birçok işe verir ve öncelik sıralarını belirleyerek gayret eder. Problem çözmede ve karar vermede sistemli ve sistemli olmayı sergiler. Amaçlar önem sırasına göre ele alınır ve birden fazla amaç etrafında çalışmak önemlidir. Öncelik belirleyerek çok işi aynı anda yapmak temel özelliktir. Örnek: Enerjilerini önem dereceleri benzer olan çeşitli işlere yöneltmeyi sever, böylece bütün işlerine zaman ayırabilirler.

Çokerkeçi (oligarchic – eşdeğerci - oligarşik) düşünenler: Birçok amaç etrafında birçok işi hemen yapmayı ister ve severler fakat öncelikli olanları ayarlamada ve karar vermede sorun yaşarlar. Öncelikleri belirleyemeden çok işi aynı anda yapma temel özelliğidir. Örnek: Okumaya ve anlamaya dayalı sorulara yeterli zamanı ayarlamayı severler fakat standart sözel-yetenek testini, sınavını bitiremeyebilirler.

Anarşik (anarchic - kuralsız) düşünenler: Rehberlikten, sistemlerden ve neredeyse bütün yönergelerden pek hoşlanmazlar, problemlere karşı rastgele bir yaklaşım izlemeyi severler. Bu düşünme stilinde birey sistematik değildir, herhangi bir şeye bağlı olmaktan kaçınır. Kaygı yaratmayan, rahatlık ve esneklik (yer, zaman, iş vb.) veren işler üzerinde yoğunlaşmaktan hoşlanır. Sistemlerden kaçınma ve işlere rastgele yaklaşma temel özellikleridir. Örnek: İşlere başlar fakat bitiremezler, konuşmalarında bir noktadan diğerine atlarlar.

C) Düzeyler (Levels)

Bütüncü (global - bütüncül - bütünsel - evrensel) düşünenler: Büyük resimlerle, soyut şeylerle, genellemelerle ilgilenmeyi severler. Ağırlıklı olarak bu düşünme stiline sahip olan bir birey, kuramsal fikirlere ve bir fikrin bütününe dikkat etmeye eğilimlidir. Genel çerçeveye ve soyut düşüncelerle uğraşmak temel özellikleridir. Örnek: Sanat eserleri oluşturmayı, bütünsel mesaj veren yazılar yazmayı severler. Bütüncü düşünen öğretmenler:

- ✓ Ayrıntıları reddederler.
- ✓ Somut, kapsamlı ve özet konulara ilgi duyarlar.
- ✓ Ağaçları değil ormanın tamamını görmeyi tercih ederler.
- ✓ Fikirler boyutunda çalışmayı ve kavramsallaştırmayı ve severler.

Ayrıntıcı (local-ayrıntısız-yerel-kısmî) düşünenler: Somut örneklerle, özel şeylerle ve ayrıntılarla ilgilenmeyi severler. Bu düşünme stiline sahip birey, detaylara odaklanmayı gerektiren işlerde çalışmaktan ve bu işlere katılmaktan zevk alır. Ayrıntılarla ve somut düşüncelerle uğraşmak temel özelliğidir. Örnek: Birbirleriyle ilişkilerini tarif eden yazılar, sanatın detaylarını tarif edici yazılar yazmayı severler. Ayrıntıcı düşünen öğretmenler:

- ✓ Ayrıntılara dikkat etmeyi tercih ederler.
- ✓ Kimi zaman ayrıntılarda kaybolabilirler.
- ✓ Eylemlerinde kesinlik ve dakiklik vardır.
- ✓ Belirli, net, açık işlemler ve adımlar gerektiren işlerle uğraşmayı tercih ederler.

D) Yönelimler (Scope: Kapsam - Alan)

İçedönük (internal - içsel) düşünenler: Kendi kendine yeterler, kendi içinde yoğunlaşırlar; yalnız başına çalışmayı severler. Ağırlıklı olarak bu düşünme stiline sahip bir birey bağımsız hareket etme eğilimli olup bağımsız bir şekilde çalışabilmesine imkân veren işlerde çalışmaktan zevk alır. İletişimden kaçınan, kendine yeten ve bağımsız temel özellikleridir. Örnek: Kendi kendine yapabileceği sosyal bilimlerde veya fen bilimlerinde çalışma yapmayı severler.

Dışadönük (external - sosyal) düşünenler: İnsanlarla ilişki kurmaktan hoşlanırlar, başkalarıyla çalışmayı severler; dışarı yoğunlaşırlar. Bu düşünme stiline sahip bir birey, insanlarla ilişkileri geliştirmek için fırsat ve imkânlar sağlayan işlerde yer almaktan zevk alır, bu şekilde çalışmak için gayret eder. Bağımlılık, sosyallik ve başkalarıyla çalışma temel özellikleridir. Örnek: Takım arkadaşlarıyla çalışabileceği projeleri tercih ederler.

E) Eğilimler (Leanings)

Yenilikçi (liberal - açık fikirli) düşünenler: Geleneklere meydan okumayı ve işleri yeni yöntemlerle yapmayı severler. Bu düşünme stiline sahip olan bir birey belirsizliklere ve bilinmeyene yer veren işlerde olmaktan kaçınmaz, bu gibi işlerle uğraşmaktan zevk alır. Yeniliklere açıktır, farklı durumlarla karşılaşmaktan hoşlanır. Yenilikçi, hayalci, geleneğe karşı çıkma temel özellikleri arasında yer alır. Örnek: Kılavuz olmasa da yeni aletin nasıl çalıştırılacağıyla uğraşmayı severler. Yenilikçi öğretmenler:

- ✓ Değişimi önemser ve tercih ederler.
- ✓ Belirsiz durumlarda yer almaktan hoşlanırlar.
- ✓ Kendi ürün veya düşünceleri olmasa dahi yeni fikirlere olumlu bakarlar.
- ✓ Var olan kuralları, alışkanlıkları, yöntemleri aşmayı ve onları değiştirmeyi yeğlerler.

Gelenekçi (conservative – muhafazakâr - tutucu) düşünenler: Gelenekleri izlemeyi, işleri denenmiş doğru olan yöntemlerle yapmayı severler. Bu düşünme stiline sahip bir birey değişime çok açık değildir, işlerinde prosedürde olan kurallara bağlı kalmayı; işinde ve yaşamında benzer durumlarla karşılaşmayı tercih eder. Gerçekçi, denenmiş tercih etme ve gelenekçi temel özellikleri arasında yer alır. Örnek: Geleneksel sınıf ortamlarında çalışmayı; geleneksel, denenmiş yolla bir aleti çalıştırmayı tercih ederler. Gelenekçi öğretmenler:

- ✓ Var olan ilke, yöntem veya kuralları benimserler.
- ✓ Mümkün olduğunca belirsizliklerden kaçmaya çalışırlar.
- ✓ Değişiklikleri veya farklılıkları en aza indirmeye özen gösterirler.
- ✓ Fikir üretse dahi bunların gelenek, kural ve göreneklerle uyumlu olmasına dikkate ederler.

Bu bağlamda Zihinsel Benlik-Yönetimi Kuramının içyapı ve dış geçerliği tanımlaması; kuramsal yapısı; diğer stil teori model veya teorilerinin zayıf yanlarını gidermesi; bireyleri birçok farklı stilin bileşiminden meydana gelen yapı şeklinde tanımlaması; bu yapının ise insanların düşünme yapılarındaki gerçekliği ortaya çıkarmada benzer özellikler taşıması dolayısıyla hem literatürde özel bir yeri bulunmakta hem de çok yönlü bir teori olma özelliği taşımaktadır (Sternberg & Grigorenko, 1997; Sternberg ve Wagner, 1992; Akt: Dinçer & Saracaloğlu, 2011).

DÜŞÜNME STİLLERİNİN ÖĞRETİMİNE UYGUN YÖNTEM VE ETKİNLİKLER

Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel öğrenme alanlarında yer alan davranışların öğretimi için seçimini etkileyen birçok faktörü göz önüne alarak yöntem ve teknik seçmek ve kullanma gerekmektedir. Çünkü her bir öğretim yöntem ve tekniğinin kullanma amacı ve şekli farklıdır. Her bir öğrenme veya öğretme yönteminin üstün ve sınırlı yönleri mevcuttur. Bir kazanım, konu, ders, etkinlik vb. için uygun olan bir yöntem bir başkası için uygun olmayabilir. Bir öğretim yönteminin olumlu, üstün yönleri fazla olsa da bu öğretim yöntemi her konu için uygun olmayabilir (Yeşilyurt, 2020; 2019a; 2019b; 2019c). Bu durum düşünme stilleri öğretimi için de geçerlidir. Bu bağlamda düşünme stillerinin öğretimi için uygun olan yöntem ve etkinliklere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Düşünme Stilleri ile Öğretim Yöntem ve Etkinlikleri Uyumu

Öğretim Yöntemleri & Etkinlikleri	Uygun Düşünme Stil(ler)i
Değerlendirme yapmak için okuma	Yargılayıcı
Verilenlere göre problem çözme	Yürütmeci
İşbirlikçi öğrenme	Dışadönük
Okuma	İçedönük/Aşamacı
Düz anlatım	Yürütmeci/Aşamacı
Ana fikri bulmak için okuma	Bütünsel/Yürütmeci
Detayları bulmak için okuma	Ayrıntısal/Yürütmeci
Küçük grup tartışması	İçedönük/Yargılayıcı
Küçük grup- Bilgi sorularını cevaplama	İçedönük/Yürütmeci
Düşünmeye yönelik soruları cevaplama	Yargılayıcı/Yasayapıcı
Bilgileri ezberleme	Yürütmeci/Ayrıntısal/Tutucu
Proje	Yasayapıcı/Yargılayıcı/Bütünsel

Kaynak: Sternberg & Zhang, 2005; Akt: Özer & Yılmaz, 2016.

DÜŞÜNME STİLLERİNİ ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Öğretim yöntem ve teknik seçiminde olduğu gibi her bir ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin farklı işlevleri, amaçları, kullanım yerleri, üstün ve sınırlı yönleri bulunmaktadır (Yeşilyurt, 2012). Düşünme stillerine uygun olan değerlendirme yöntemleri ile temel becerilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Düşünme Stilleri ve Değerlendirme Yöntemleri

Değerlendirme Yöntemleri	Temel Beceriler	Uygun Düşünme Stil(ler)i
Kısa cevaplı/ Çoktan Seçmeli Sınavlar	Hatırlama	Yürütmeci/Ayrıntısal
	Analiz	Yargılayıcı/ Ayrıntısal
	Zamanı kullanma	Aşamacı
	Bireysel çalışma	İçedönük
Açık Uçlu Sorular İçeren Sınavlar	Hatırlama	Yürütmeci/Ayrıntısal
	Makro analiz	Yargılayıcı/Bütünsel
	Mikro analiz	Yargılayıcı/Ayrıntısal
	Yaratıcılık	Yasayapıcı
	Örgütlenme/Bilgileri düzenleme	Aşamacı
	Zamanı kullanma	Aşamacı
	Öğretmenin bakış açısına uyum	Tutucu
	Bireysel çalışma	İçedönük
Projeler / Portfolyolar	Analiz	Yargılayıcı
	Yaratıcılık	Yasayapıcı
	Takım Çalışması	Dışadönük
	Bireysel çalışma	İçedönük
	Örgütlenme/ Bilgileri düzenleme	Aşamacı
	Kendini göreve adanma	Tekerkeçi
Sözlü Sınavlar	Sosyal rahatlık	Dışadönük
	Önemli bilgileri ifade etme	Aşamacı
	Belirli bir kalıba uyma	Tutucu

Kaynak: Sternberg & Zhang, 2005; Sternberg 1997; Akt: Özer & Yılmaz, 2016.

SONUÇ

Düşünme stilleri akademik ve günlük yaşamdaki başarı ile güçlü ilişkiler için istenilen bir araçtır. Bireylerin iletişim tarzının ve davranışlarının nasıl belirlendiğini ortaya koyan düşünme stilleri okul ve günlük yaşamındaki sosyal ve bilişsel ilişkileri nasıl etkilediği konusunda farkındalık oluşturur (Yıldızlar, 2010). Zekâ ve yetenekten farklı bir beceri olan düşünme öğretilerle bir özellik taşımaktadır ve öğretilmelidir. İyi düşünme araçları kullanılarak bireyin düşünme becerileri ve etkililiği geliştirilebilir. Toplumların geleceği, muhakeme gücü yüksek, problem çözücü, yaratıcı ve düşünebilen bireyler yetiştirebilmesiyle mümkündür. Dolayısıyla eğitimin amacı öğrencilere sadece bilginin kazandırılması olmayıp aynı zamanda problem çözme, yaratıcılık ve üst düzeyde düşünme becerilerinin

de öğrencilere kazandırmasını kapsamlıdır (Çubukçu, 2004a). Düşünmeye ilişkin yeni bilim anlayışı düşünmenin öğrencilere öğretilabilir bir beceri olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bugün dünyada eğitim sistemlerinde yerini alan düşünme ve düşünme becerileri eğitimi ülkemizde de eğitimin genel amaçları ve öğretim programlarının kazanımları arasında yerini almaya başlamıştır.

Öğrencilerin günlük yaşamdaki ve okuldaki etkinliklerini gerçekleştirirken, davranış edinmeye çalışırken, becerilerini işe koşmak için tercihen kullandıkları yollar veya yaklaşımlar onların düşünme stillerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin düşünme stillerini açıklamak, bilmek, bunlardan sorgulama ve yaratıcılık temelli olanları geliştirmek, başta akademik alan olmak üzere diğer alanlardaki performansı ve okulun üretkenliğini arttırmak bakımından önemli katkı sağlar (Buluş, 2005). Her öğrencinin veya bireyin düşünme stili farklı olabilir. Bir birey birden fazla düşünme stiline de sahip olabilir. Bu noktada önemli olan öğrencilerin bireysel farkları arasında yer alan düşünme stilleri konusunda öğretmenlerin farkındalıkları, bilgi sahibi olmaları ve bu konuda öğrencilerin kendilerini tanımaları için onlara fırsat ve imkân tanımlarıdır. Başta çoklu zekâ kuramı olmak üzere farklı öğrenme ve öğretme kuramı, stili, ilkesi, stratejisi, yöntemi ve tekniği kullanımı öğrencilerin düşünme stillerinin ortaya çıkarılmasında ve kullanılmasında öğretmene rehber olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ş. (2019). Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin düşünme stilleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 683-700.
- Balgamış, E. & Baloğlu, M. (2010). Eğitim yöneticilerinin düşünme stilleri açısından çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(38), 1-10.
- Başol, G. & Türkoğlu, E. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının düşünme stilleri ile kontrol odağı durumları arasındaki ilişki. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 732-757.
- Buluş, M. (2005). İlköğretim bölümü öğrencilerinin düşünme stilleri profili açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 6(1), 1-24.
- Buluş, M. (2006). Düşünme stilleri ölçeğinin güvenirliği ve geçerliği, akademik başarı ve öğretmen adayları özellikleri. *Eğitim ve Bilim*, 31(139), 35-48.
- Çubukçu, Z. (2004a). Öğretmen adaylarının düşünme stillerinin belirlenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 87-105.
- Çubukçu, Z. (2004b). Öğretmen adaylarının düşünme stillerinin öğrenme biçimlerini tercih etmelerindeki etkisi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi.
- Dinçer, B. & Saracaloğlu, A. (2011). Öğretmen adaylarının düşünme stilleri profillerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 701-744.
- Duman, B. & Çelik, Ö. (2011). İlköğretim öğretmenlerinin düşünme stilleri ile kullandıkları öğretim yöntemleri arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 10(2), 785-797.
- Duru, E. (2004). Düşünme stilleri: Kavramsal ve kuramsal çerçeve. *Eurasian Journal of Educational Research*, 14(1), 171-186.
- Esmer, E. (2013). *Öğretmen adaylarının zihinsel stil tercihlerinin (düşünme stillerinin) incelenmesi*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esmer, E. (2017). Stil sınıflamaları ve zihinsel stil kavramının neliği üzerine bir değerlendirme. *İlköğretim Online*, 16(2), 713-726.
- Fer, S. (2005a). Aday öğretmenlerin düşünme stilleri nedir? *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiri Özet Kitabı*. C.1. Denizli.
- Fer, S. (2005b). Düşünme stilleri envanterinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5(2), 433-461.
- Morgan, C. T. (1989). *Psikolojiye giriş*. (Çe: İ. Dinç). Ankara: Meteksan Yayınları.
- Özer, S. & Yılmaz, E. (2016). Eğitimden psikolojik yansımalar (Ed: N. Sargın, S. Avşaroğlu & A. Ünal), *Düşünme stilleri* (ss.163-177). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sevinç, M. & Palut, B. (2015). Öğretmen düşünme stilleri ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve geçerlik - güvenirlik çalışması. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 25(2), 1-19.
- Sökmen, Y. & Kılıç, D. (2016). Sınıf Öğretmeni adaylarının yürütücü biliş, düşünme stilleri ve akademik başarıları arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1109-1126.
- Sternberg, R. J. & Grigorenko, E. L. (1993). Thinking styles and the gifted. *Roeper Review*, 16(2), 122-130.
- Sternberg, R. J. & Grigorenko, E. L. (1995). Styles of thinking in the schools. *European Journal for High Ability*, 6(2), 201-219.
- Sternberg, R. J. & Grigorenko, E. L. (1997). Are cognitive styles still in style? *American Psychologist*, 52(7), 700-712.
- Sternberg, R. J. (1994). Allowing for thinking styles. *Educational Leadership*. 52(39), 36-40.

- Sünbül, A. M. (2004). Düşünme stilleri ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 29(132), 25-42.
- TDK (2021a). *Düşünme*. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.
- TDK (2021b). *Stil*. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.
- Yeşilyurt, E. (2012). Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme alanına ilişkin genel yeterlik algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 377-395.
- Yeşilyurt, E. (2019a). İşbirliğine dayalı öğrenme yöntemi: Tüm teknikleri kapsayıcı bir derleme çalışması. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(4), 1941-1970.
- Yeşilyurt, E. (2019b). Değerler eğitime uygunluğu açısından öğretim yöntem ve tekniklerinin incelenmesi: Bir derleme çalışması. *EKEV Akademi Dergisi*, 23(77), 121-146.
- Yeşilyurt, E. (2019c). Eklemeli bir bakışla öğretim yöntem ve teknik seçimini etkileyen faktörler. *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 11(43), 57-64.
- Yeşilyurt, E. (2020). Öğretmenin pusulası: Genel öğretim ilkeleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 24(83), 263-288.
- Yıldız, G. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin matematik başarıları, bilişüstü stratejileri, düşünme stilleri ve matematik öz kavramları arasındaki ilişkiler*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, K. & Oflar, Y. (2016). İlköğretim okulu öğretmenlerinin düşünme stilleri. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 2(2), 20-37.
- Yıldızlar, M. (2010). Farklı kültürlerden gelen öğretmen adaylarının düşünme stilleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 383-393.

ÜSTBİLİŞ: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

Etem YEŞİLYURT

Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.
etemesilyurt@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0002-7340-7536

Özet

Biliş ve üstbiliş kavramları birbiriyle bağlantılı olmalarına rağmen birbirinden farklı anlam ve özellikler taşımaktadır. Flavell tarafından alanyazına kazandırılan üstbiliş kavramı üzerine birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Üstbiliş kavramının ne olduğu ve işleyiş sürecinin nasıl olduğuyla ilgili yapılan açıklamaların ortak noktada buluştuğunu söylemek güçtür. Ancak konuyla ilgili ortaya konulan Flavell, Brown, Schraw ve Moshman, Tobias ve Everson modellerinin ortak veya benzer yanları bulunmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı ve doküman incelenmesi yöntemiyle yürütülen bu çalışma kavramsal bir bakışla üstbilişi incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaca uygun olarak çalışma kapsamında öncelikle biliş ve üstbiliş kavramlarının tanımlarına ve bu iki kavram arasındaki farklara yer verilmiştir. Üstbilişin akademik başarıyla ilişkisi açıklandıktan sonra üstbiliş modellerine değinilmiştir. Çalışma içerisinde üstbilişin boyutları, değişkenleri ve bu değişkenlerin özellikleri detaylı olarak açıklanmış ve üstbiliş geliştirme yöntemlerine yer verilmiştir. Üstbilişle ilgili yapılacak çalışmalar için bazı önerilerin de sunulduğu bu çalışmanın alanyazına katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üstbiliş, Üstbiliş Modelleri, Üstbiliş ve Akademik Başarı.

METACOGNITION: A CONCEPTUAL VIEW

Abstract

Although cognition and metacognition are linked, they are different. Many studies have been and continue to be done on the concept of metacognition, which was introduced by Flavell to the field. It is difficult to say that the explanations made about what the concept metacognition is and how it works meet in common. However, Flavell, Brown, Schraw and Moshman, Tobias and Everson models have something in common or similarities. This study, conducted with qualitative research approach and document analysis method, was carried out with the aim of examining the metacognition with a conceptual view. In accordance with this purpose, the definitions of cognition and metacognition concepts and the differences between these two concepts are included in the study. After the relationship of metacognition with academic achievement was clarified, the metacognition models were mentioned. In this paper, the dimensions, variables and characteristics of these variables are explained in detail and methods for developing the metacognition. It is awaited that this study, which also offers some recommendations for the studies to be carried out on metacognition, will contribute to the field.

Keywords: Metacognition, Metacognition Models, Metacognition and Academic Achievement.

GİRİŞ

Son yıllarda eğitim alanında önemli bir yere sahip olan ve önemi giderek artan ilerlemecilik eğitim felsefesi, öğrenci merkezli eğitim, bilişsel ve yapılandırmacı öğrenme kuramları gibi değişkenler derin öğrenme, aktif öğrenci, süreç değerlendirme, araştırma yapma, bireysel farklar ve üstbiliş öğrenme ile düşünme gibi eğitimsel kavramları ön plana çıkarmıştır. Günümüz eğitim sistemleri pasif bilgi alıcısı rolündeki öğrencilerin yerine, bilgiyi aktif olarak kazanan, derin ve anlamlı öğrenen, kalıcı izli bilgi sahibi olan, öğrendiği bilgiyi kullanan, üstbiliş (metacognition, bilişüstü, bilişötesi) süreçleri kullanan, üst düzey düşünme becerilerine sahip öğrenciler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Öğretim programlarının geliştirilmesinde dikkate alınan temel öğelerden biri olan yapılandırmacı öğrenme kuramı öğrencilerin sahip oldukları bilgi ile öğrenmek üzere olduğu yeni bilgi arasında ilişki kurabilmelerini, kendi öğrenmelerini gözlemlemelerini ve öğrendiklerini yeni alanlarda kullanarak bilgiyi içselleştirmelerini hedeflemektedir. Bu bağlamda üstbiliş, yapılandırmacı öğrenme kuramı başta olmak üzere öğretim programlarını şekillendiren, öğrenme ve öğretme sürecini biçimlendiren bilgiyi işleme kuramı, gestalt kuramı gibi bilişsel öğrenme kuramlarına destek olmakta ya da bu kuramlar temelinde varlığını sürdürmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma kavramsal bir bakışla üstbiliş incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu genel amaca bağlı olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- ✓ Biliş ve üstbiliş nedir, arasındaki farklar nelerdir?
- ✓ Üstbilişin akademik başarıyla ilişkisi nasıldır?
- ✓ Üstbiliş modelleri nelerdir?
- ✓ Üstbilişin boyutları, değişkenleri ve bu değişkenlerin özellikleri nelerdir?
- ✓ Üstbiliş geliştirme yöntemleri nelerdir?

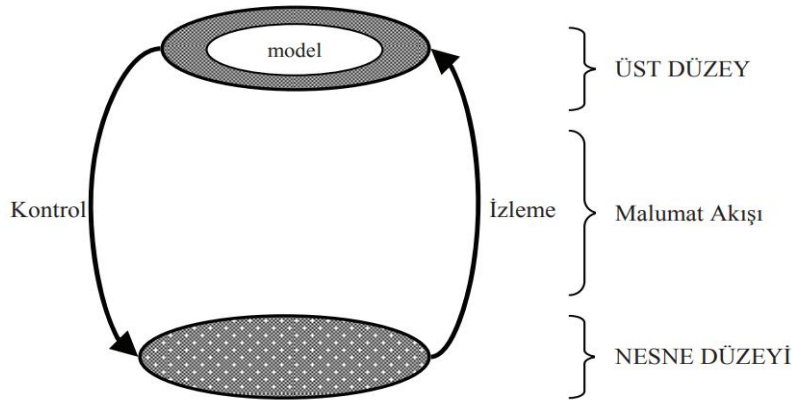
BİLİŞ VE ÜSTBİLİŞ

Üstbiliş kavramının Flavell tarafından 1976 yılında “metamemory”, 1979 yılında “metacognition” şeklinde daha geniş bir kapsamlı ele alması bu kavramın günümüze kadar araştırılan ve üzerinde en çok konuşulan kavramlardan birisi haline getirmiştir (Veenman, 2006). Sözlük anlamına göre biliş “Canlının, bir nesne veya olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli duruma gelmesi” şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2021). Temelde biliş ve üstbiliş kavramları birbirleriyle bağlantılı olmalarına rağmen birbirinden farklı anlam ve özellikler taşımaktadır. Biliş (cognition) herhangi bir şeyin farkında olma ve onu anlama, çevremizde meydana gelen olayları öğrenmeyi ve anlamayı sağlayan zihinsel etkinlikler olarak düşünülürken üstbiliş (metacognition) ise herhangi bir şeyi öğrenmeye ve anlamaya ek olarak onu nasıl öğrendiğini bilme, bilişsel süreçlerin fark edilmesi, izlenmesi ve denetimiyle ilgili bir kavramdır. Üstbiliş “ne bildiğimizi veya ne bilmediğimizi bilme, düşünme hakkındaki düşünmedir” (Blakey & Spence, 1990; Akt: Senemoğlu, 2010). Üstbiliş “bulanık bir kavram” olarak nitelendiren Brown’a (1987; Akt: Akpınar, 2011) göre üstbilişin üzerinde anlaşılmış tek bir tanımı bulunmamaktadır. Zekâ, hafıza (bellek) çevresel faktörlerle ilişkili ve geliştirilebilir bir olgu olan üstbiliş daha çok öğrenme (bilme) sürecindeki bilişsel süreçlerin farkında olmayı, bu süreçleri bilmeyi ve bu süreçleri kontrol ederek etkin kullanmayı (denetleme ve düzenlemeyi) kapsayan zihinsel bir beceri ve yetidir (Baltacı & Akpınar, 2011). Metacognition (üstbiliş, bilişötesi, bilişüstü, yürütücü biliş) terimini ilk kullanan ve geliştiren John Flavell (1976), bu terimi “kişinin kendi bilişsel süreçleri, çıktıları veya bunlarla ilişkili her şey” olarak tanımlamıştır. Öte yandan Brown (1987) ve Flavell (1987) tarafından üstbiliş bireyin kendi bilişsel süreçlerinin farkına varması, bu süreçleri izlemek, denetlemek ve düzenlemek amacıyla yürüttüğü işlemleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Üstbiliş kavramı, bilişleri kontrol eden, onu düzenleyen ve değerlendiren üst düzey bilişsel bilgi, yapı ve süreçler şeklinde tanımlanabilir. Üstbiliş, bireyin kendi zihnindeki işlev ve olayların farkında olmasını, zihin işlevlerini ve olaylarını amaçlı yönlendirebilmesini kapsayan bir üst sistemdir (Crick 2000, Dienes & Perner, 1999; Akt: Tosun & Irak, 2008). Alanyazında üstbilişin doğasına ilişkin yapılan tanımlarda genellikle üstbiliş, başka bilme şekli, bilişe dayalı olarak bir üstbilme, bir düşünme ve kendini tanıma bağlamında bir iç iletişim şeklinde ele alındığı söylenebilir. Bilişin içeriği, gerçek dünyadaki şeyler (nesneler, kişiler, olaylar) hakkındaki zihinsel imajlardır. Üstbilişin içeriği ise bilgi, biliş ve beceriyle ilgili bilgileri ifade etmektedir. Bilişin işlevi problemleri çözmektir, üstbilişin işlevi ise kişinin problem çözmedeki bilişsel işlemlerini düzenlemektir (Vos, 2001; Akt: Atasoy, 2009).

Üstbiliş hakkında yapılan tanım ve açıklamalardaki farklılıkların, bir bakıma anlam karışıklığının ve çeşitliliğin üstbiliş kavramın gerçek anlamda ne olduğuna ilişkin kuşkuya sebep olmaktadır. Nitekim yaklaşık elli yıl önce alanyazına giren bir kavram olan üstbilişin bilişten farkı net olarak izah edilememektedir. Üstbilişin bir üsthafıza özelliği mi, bilişten ayrılan farklı bir bilme şekli mi, bir düşünme biçimi mi, bir sezgi mi olduğu konusu zaman zaman karıştırılmakta ve bu konu belirsizliğini korumaktadır (Akpınar, 2011). Ancak Karakelle ve Saraç’ın (2010), Nelson ve Narens’dan (1996) konu hakkındaki bilgi aktarımı konuya biraz daha somutlaştırmakta ve netleştirmektedir.

Herhangi bir bilişsel etkinlik sırasında hem bilişin hem de üstbilişin üç yüzü, birbiriyle etkileşim içerisinde işlev görmektedir veya birlikte çalışmaktadır. Nelson ve Narens, üstbilişin üç yüzünün birlikte nasıl çalıştığı ile biliş ve üstbiliş arasındaki bağlantılara ilişkin genel bir çerçeve ortaya koymuşlardır. Şekil 1’de görüldüğü üzere, bu çerçeve nesne-düzeyi (object-level) ve üstdüzey (meta-level) olmak üzere birbiriyle ilişkili iki yapıdan oluşmaktadır. Nesne düzeyi, problem çözme ve öğrenme gibi devam eden herhangi bir bilişsel süreç şeklinde görülebilir. Üstdüzey ise bireyin, görevi tamamlamak için meşgul olduğu, uğraştığı bilişsel süreçlerin ve yürüttüğü görevi kavrayışının bir modelini ihtiva

etmektedir. Bu model, kişinin görevdeki durumunu takip etmesi ile biçimlendiği kadar bireyin var olan üstbilişsel bilgileri tarafından da şekillendirilmektedir (Karakelle & Saraç, 2010).

Şekil 1. Üstbiliş (Üst Düzey) ve Bilişin (Nesne Düzeyi) Bağlantıları ve İşleyiş Çerçevesi

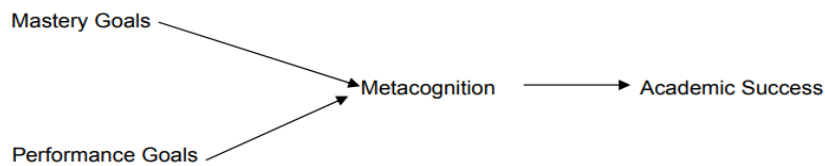
Kaynak: Nelson & Narens'dan 1996'dan uyarlayan Karakelle & Saraç, 2010.

Nesne-düzeyi ve üstdüzey arasındaki etkileşim, üstbilişin iki işlemsel etkinliği olan izleme ve denetleme yoluyla sağlanmaktadır. Nesne-düzeyi, izleme işlevi aracılığıyla üstdüzeye malumat (knowledge, bilgi) akışını sağlar; onu güncel tutar ve şekillendirir. Üstdüzey ise denetleme işlevi aracılığıyla bu malumat akışına dikkate olarak nesne düzeyindeki işlemin kendisini ya da durumunu düzenlemektedir. Bu düzenleme nesne düzeyinde bir işlemin başlamasına, yürütülmesine, değiştirilmesine veya durmasına (sona ermesine) sebep olmaktadır (Nelson, 1999; Nelson & Narens, 1996: Akt: Karakelle & Saraç, 2010). Üstbiliş aşağıdaki gibi sorulara ve bu soruların yanıtlanmasına odaklanmaktadır (Alemdar, 2009).

- ✓ Bu konuyla ilgili ne biliyorum?
- ✓ Yaptığım hatayı nasıl tespit ederim?
- ✓ Bilgi edinmek için neler yapmalıyım?
- ✓ Ne bilmem gerektiğini biliyor muyum?
- ✓ Bu konuyu ne kadar zamanda öğrenebilirim?
- ✓ Öğrenme hızımın uygun olup olmadığını nasıl anlarım?
- ✓ Şu anda duyduğum ya da gördüğüm şeyi tam olarak anladım mı?
- ✓ Planım amacıma erişmemi sağlamadığında bu planı nasıl değiştirebilirim?
- ✓ Bunu öğrenmek amacıyla hangi strateji, yöntem veya tekniği kullanmalıyım?

ÜSTBİLİŞİN AKADEMİK BAŞARIYLA İLİŞKİSİ

Coutinho'ya (2007) göre hedeflerin akademik başarıya ulaşmasını sağlayan en önemli etken üstbiliştir. Bir aracı konumda olan genel ve özel hedeflerin öğrencilere kazandırılmasında önemli görev üstlenen üstbiliş ve süreçleri aynı zamanda akademik başarının güçlü bir yordayıcısıdır (Dunning ve diğ., 2003; Kruger & Dunning, 1999). Konuyla ilgili yapılan birçok araştırma bu durumu doğrulamakta; üstbilişin bireylerin eğitiminde önemli bir yeri bulunduğunu, akademik başarıda olumlu yönde ve anlamlı artış sağladığını, başarı düzeyi ile üstbiliş becerileri arasında pozitif yönde ve anlamlı artış olduğunu ortaya koymaktadır (Özsoy, 2008; Yurdakul & Demirel, 20119). Çünkü üstbiliş öğrenilen şeyin kazanılmasını, onun uygulamasını ve anlamlandırılmasını etkilemekte (Garofalo & Lester, 1985; Schoenfeld, 1985; Akt: Baş & Sağır, 2017), öğrenme performansını yordayan önemli bir değişken konumunda yer almaktadır (Veenman, 2006). Aşağıda yer alan şekilde bu durumun yol haritası yer almaktadır.

Şekil 2. Hedefler, Üstbiliş ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki; **Kaynak:** Coutinho, 2007.

Araştırmacılar üstbilişin bireyin zihninin herhangi bir bölgesinde yer alan bir şey olmadığını fakat algı, dikkat gibi birçok işlevi kontrol eden, bilişe ait bir parça olduğunu ifade etmişlerdir. Üstbiliş tek başına başarı sağlayamaz ancak öğrenmeye bir aracı olarak hizmet eder. Bireyin kendi bilişsel etkinliklerini düzenlemesi, üstbiliş bilgisi, üstbiliş yaşantısı, öğrenme birimi ve öğrenme stratejileri öğelerinin etkileşmesi sonucu oluşur. Bu durumda birey, belli bir öğrenme birimine ilişkin amaçlarına ulaşmak için, üstbiliş yaşantılarına dayalı olarak edindiği üstbiliş bilgisi doğrultusunda hangi öğrenme stratejilerini kullanacağına karar verir ve onu uygular. Üstbiliş öğrenme stratejileri, kendini değerlendirme, amaç kurma, çevresel yapılanma, bilgiyi arama, tutma, kaydetme, çevresel yapılanma, gözden geçirme ve sosyal yardım arama olarak ifade edilebilir (Senemoğlu, 2010; Zimmerman & Pons, 1988; Akt: Baykara, 2011). Eğer öğrenci, bir konuyu öğrenmeden önce, sahip olduğu ön bilgilerinin yeni konuyu öğrenmesini etkileyeceğini farkında oluyorsa, öz değerlendirme yoluyla kendisine neler bildiğini soruyor ve varsa eksiklerini gidermek için yapması gerekenleri planlıyorsa bu durumda bu kişi bilişüstü strateji kullanıyor demektir (Baykara, 2011). Drmrod'a (1990: Akt. Özsoy, 2008) göre üstbiliş yeteneklere sahip olan bir öğrencinin aşağıda yer alan davranışları göstermesi beklenmektedir:

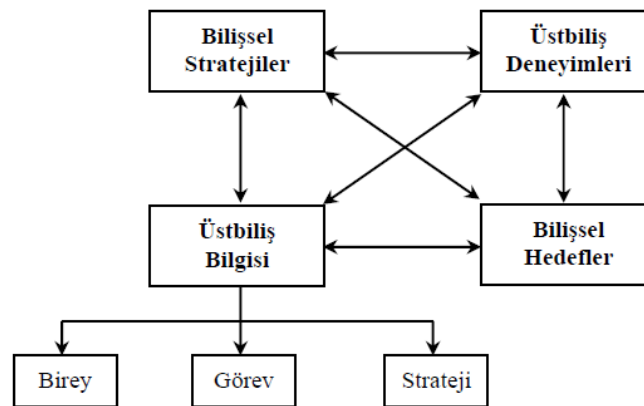
- ✓ Öğrenme stratejilerini kendi amaçları doğrultusunda etkili biçimde kullanır.
- ✓ Belleğinde depoladığı bilginin geri getirilmesi için etkili olan yöntemleri bilir.
- ✓ Karşılaştığı veya yürüttüğü görevde başarılı olacağına inandığı yaklaşımı planlar.
- ✓ Kendisi için hangi öğrenme yönteminin etkili, hangisinin daha az etkili olduğunu bilir.
- ✓ İçinde yer aldığı öğrenme durumunu ve sürecini izleyebilir, bilgiyi tam olarak öğrenip öğrenmediğini değerlendirebilir.
- ✓ Belleğinin, öğrenme sürecinin ve hangi öğrenme görevlerinin, eylemlerinin tamamlanması gerektiğinin farkındadır.

ÜSTBİLİŞ MODELLERİ

Üstbiliş konusunda en fazla bilinen modeller Flavell (1976), Brown (1978, 1987), Schraw ve Moshman (1995) ve Tobias ve Everson (2002) tarafından geliştirilmiştir. Bu bölümde ilgili modeller kısaca, bu modellerden hareketle çağdaş çalışmaların ortaya koyduğu, bir bakıma bu modelleri kapsayan model detaylı olarak ele alınmıştır.

Flavell'in Modeli

Üstbiliş öğrenmenin bir fonksiyonu olarak ele alan Flavell (1977), daha sonra da (1978, 1979) üstbiliş yeteneğini öğrenci için, öğrenme stratejilerini ve öğrenme görevini içine alan bir yapı şeklinde ifade etmiştir. Flavell'in (1979; Akt: Aktürk & Şahin, 2011) dört tür olgu içerdiği üstbiliş modeli Şekil 3'te yer almaktadır.

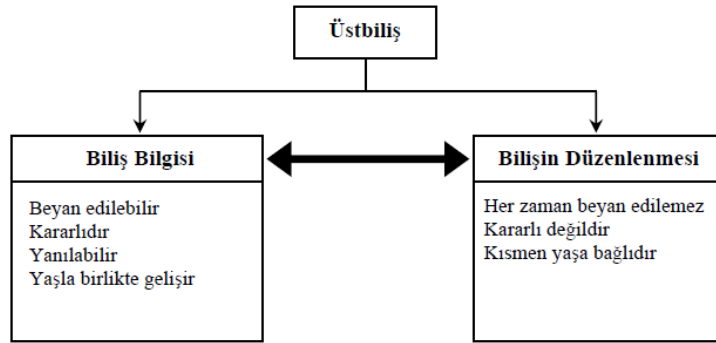

Şekil 3. Flavell'in Üstbiliş Modeli

Brown'un Modeli

Brown (1987), üstbiliş bir öğrencinin bilişsel yetenekleri hakkında derinlemesine düşünmesi ve öğrenme sürecinde öz-düzenlemesi şeklinde ele almıştır. Üstbiliş iki genel kategoriye ayıran Brown birinci kategoriye bilişsel etkinlikler ve yetenekler üzerinde derinlemesine düşünmeyi kapsayan biliş bilgisiyle; ikinci kategoriye ise problemleri çözmek veya öğrenmek için devamlı girişimde bulunma

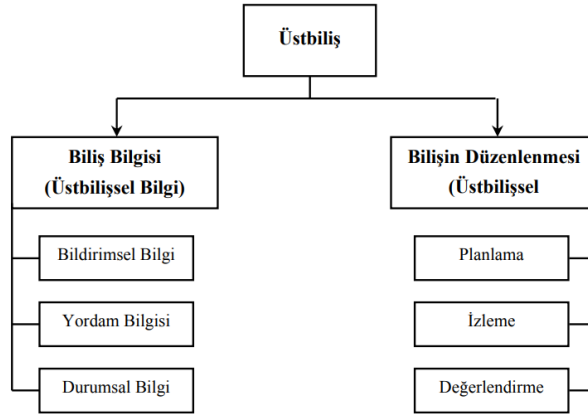
sürecinde öz-düzenleme mekanizmasını işe koşmayla ifade, bu mekanizmayı bilişin düzenlenmesi olarak tanımlamaktadır. Brown'un Modeli Şekil 4'ye yer almaktadır (Aktürk & Şahin, 2011).

Şekil 4. Brown'un Üstbiliş Modeli

Schraw ve Moshman'ın Modeli

Brown'un modelinin dikkate alan Schraw ve Moshman (1995)'a göre üstbiliş, biliş bilgisi ve bilişin düzenlenmesi şeklinde iki genel kategoride ele alınmakta ve ilgili model Şekil 5'te yer almaktadır (Aktürk & Şahin, 2011).

Şekil 5. Schraw ve Moshman'ın Üstbiliş Modeli

Tobias ve Everson'un Modeli

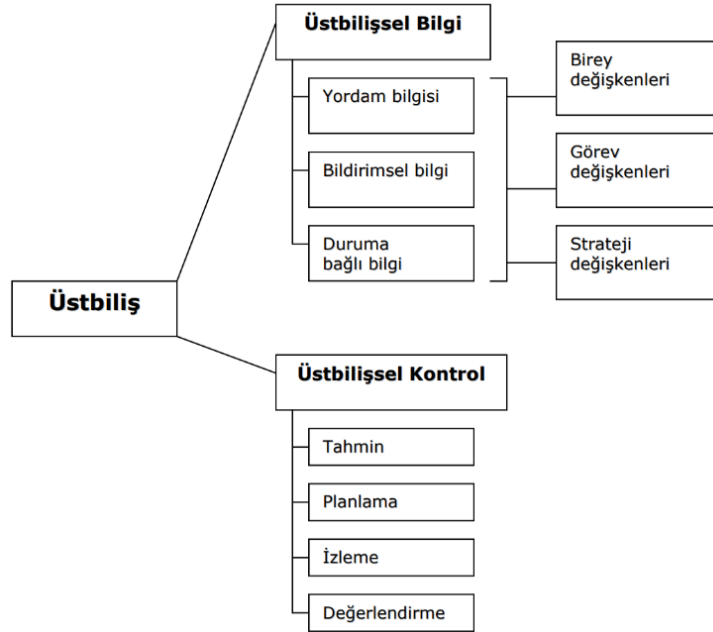
Tobias ve Everson (2002) üstbiliş süreçlerinin geleneksel tanımlarını üstbiliş hakkında bilgi, kişinin kendi öğrenme süreçlerini izlemesi ve bu süreçlerin kontrol edilmesi şeklinde üç ana bileşeni kapsadığını kabul etmiştir. İlgili model Şekil 6'da yer almaktadır (Aktürk & Şahin, 2011).

Şekil 6. Tobias ve Everson'un Üstbiliş Modeli

Bütüncül (Çağdaş-Modern) Model

Literatür incelendiğinde, bazıları da yukarıda görüldüğü üzere, bu konuda farklı modellemelere ve sınıflandırmalara rastlanmaktadır. Ancak bu alanda ilerleyen süreçte ve özellikle son zamanlarda yapılan araştırmalarda ortak görüşe dayalı bir modele ulaşılmaya çalışılmıştır. Üstbilişle ilgili modeller farklı olsa da konuyla ilgili yapılan modern (yeni) çalışmalar ve birçok bilim insanı, üstbilişin “üstbilişsel bilgi” ile “üstbilişsel kontrol/düzenleme” olarak iki temel ögeye sahip olduğu konusunda görüş birliği içerisinde. Flavell, Brown, Schraw ve Moshman’ın modelleri temel alınarak üstbilişin bu iki ana kolu ve alt dalları Şekil 7’de gösterilmiş ve aşağıda açıklanmıştır (Özsoy, 2008):

Şekil 7: Üstbiliş Modeli; **Kaynak:** Özsoy, 2008.

A) Üstbilişsel Bilgi

Üstbiliş modelinin birinci kolu üstbilişsel bilgi ve bu üstbilişsel bilgiyi etkileyen değişkenlerden oluşmaktadır. Üstbilişsel bilgi, genel olarak biliş ve bireylerin kendi bilişleriyle ilgili sahip oldukları sistematik bilgidir (Schraw & Moshman, 1995). Üstbilişsel bilgi; kişinin çevresindekilerin ve kendisinin bilişsel süreçleri, biliş yapısı ve işleyişi ne bilip ne bilmediğiyle ilgili sahip olduğu bilgiyi ifade etmektedir (Demircioğlu, 2008). Üstbilişsel bilgi, bilişsel işlemlerimizin nasıl gerçekleştiğine dair ne bildiğimizdir (Flavell, 1979: Akt: Karakelle & Saraç, 2010).

Üstbilişsel bilgi türleri: Flavell, üstbilişsel bilgiyi; yordam bilgisi, bildirimsel bilgi ve her ikisi (duruma dayalı bilgi) olmak üzere üçe ayırmıştı (Flavell, 1979: Akt: Özsoy, 2008; Ormrod, 2012; Öztürk & Kısaç, 2012; Schunk, 2008).

Bildirimsel (açıklayıcı, tanıtıcı) bilgi: Uzun süreli hafızanın içeriğinin büyük bir kısmı, olayların geçmişte ve günümüzde nasıl olduğu ve gelecekte de nasıl olacağının doğası ile ilgilidir. Bu bilgi etrafınızda görülen ya da duyulan şeylerin yorumlamasını, hayatımızdaki önemli insanların ve yerlerin fark edilmesini ve geçmiş olayların hatırlanmasını sağlar. Bireyin söz konusu işi ya da görevi kendisinin yapıp yapamayacağını bilmesini ifade eden bildirimsel bilgi, bireyin kendi sahip olduğu yeterlikler hakkındaki bilgisidir. Örneğin, bir matematik problemini çözmek için belirli bir stratejiyi uygulayıp uygulayamayacağını veya bir üçgenin alanını hesaplayıp hesaplayamayacağını bilmek. Bildirimsel bilgi sözel kodlar, imgelem, anlam ve önermeler şeklinde üç formda depolanmaktadır.

✓ **Sözel kodlar:** Bilgi, büyük oranda kelimeler şeklinde depolanır. Bireyler birçok olay ve nesneler için sözel hikâye anlatımı ve atasözleri sözel etiketler kullanırlar.

- ✓ **Anlam ve önermeler:** Bir nesne veya olayın özellikleri, bağlantılı olduğu ögeler, doğru yanlış yargısı içinde ele alınan önermeleri vb. kapsar. Örneğin; okunulan bir metinde her bir cümle veya kelime değil genel anlamı, ana teması veya düşüncesi hatırlanır.
- ✓ **Zihinsel imgelem:** Temsil edilen olay ve nesnelerin fiziksel özelliklerini içeren görsel/uzamsal bilgilerin zihinsel temsilcileridir. Kaynaklara benzeyen ancak onlarla birebir aynı olmayan örnek temsilleridir. Birey öğrendiği bir olayın temsili bir imgesini oluşturarak onun görsel ve işitsel yapılarının zihinsel resmini çıkarılabilir. Örneğin, Platon'un düşüncelerin ve algıların zihinde bir mum bloğu gibi görüldüğünü ve bu görüntüler sürdüğü sürece hatırlandığını düşünmesi.

Durumsal-şartsal bilgi: Kişinin karşılaştığı bir durumda hangi bilgiyi işlevsel olarak kullanabileceğini, hangi durumda ne yapacağını bilmesini gerektiren bilgidir. Bireyin, yordam bilgisi ve bildirimsel bilginin her ikisine birden sahip olmasını da beraberinde getirir. Yani duruma bağlı bilgide bireyin, bir işin hem nasıl yapılacağını hem kendisinin yapıp yapamayacağını hem de hangi durumda ne yapacağını bilmesi gerekir.

Yordam (yöntemsel, işlemisel) bilgisi: Bir işin ya da görevin başarıyla nasıl yapılacağını ve sonuçlandırılacağını bilmektir. Bir üçgenin alanının nasıl hesaplanacağını bilmek, bisiklete binmeyi yöntemsel bilgiye örnek verilebilir. Ancak unutulmamalıdır ki yöntemsel bilgi, bir işi yapmayı değil sadece işin nasıl yapılacağını bilmeyi ifade etmektedir. Yani kuramı (teoriyi) temsil etmektedir.

Üstbilis bilgisi etkileyen değişkenler: Üstbilis bilgisi etkileyen değişkenler; birey, görev ve strateji değişkenleri şeklinde sınıflandırılmaktadır (Flavell, 1979; Akt: Özsoy, 2008; Yeşilyurt, 2020; Yurdakul & Demirel, 2011):

Birey değişkeni: Bir insanın, diğer insanların birer bilgi işlemci olduklarını kabullenmesi ve insan sisteminin sınırlarını bilmesi yeteneğini ifade eder. Bireyler “bilişsel organizma” şeklinde kabul edilmektedir. Birey (kişi) değişkeni, bireyin öğrenen olarak kendisinin nasıl öğrendiğiyle ilgilidir. Bu kategorinin altında birey içi, bireyler arası ve bilişsel genellemeler şeklinde üç alt kategori listelenmiştir:

- ✓ **Bilişsel genellemeler:** Bütün insanlarda var olan bilişsel özelliklere ilişkin bilgidir. Bu kategoriye örnek olarak normal bir insanın bilişsel kapasitesinin sınırlarını kestirebilmesi verilebilir.
- ✓ **Bireyler arası:** Kişinin kendini diğerleriyle veya diğer bireyleri birbirleriyle mukayese etmesi sonucunda ulaştığı ve bunun sonucunda da ilgili bireyle hakkında sahip olduğu bilgidir. Örneğin, birey bir arkadaşını diğer arkadaşlarına göre daha sosyal olduğunu düşünebilir.
- ✓ **Birey içi:** Bireylerin kendileriyle ilgili sahip oldukları bilgiyi ifade etmektedir. Örneğin, bir kişi okuma yerine dinleyerek daha iyi öğrendiğine inanabilir.

Görev değişkeni: Kişinin belirli bir görevin getirdikleri ve karşılaştığı bilginin doğasına ilişkin sahip olduğu bilgisi gibi düşünülüp öğrenme görevinin doğası ve yapısıyla ilgilidir. Bu değişken kendi içinde iki alt kategoriye ayrılmaktadır. Herhangi bir görevle uğraşırken karşılaşılan bilginin doğası kategorisinde deneyimler sonucu bilginin doğasının fark edilmektedir. Örneğin, bireyin deneyimlerinden hareketle kendisi için yabancı olan bilgileri anlamının ve onu hatırlamanın zor ve çok zaman alacağını bilmesi. Görevin gerçekleri kategorisinde üstlenilen bir görevin getirdikleri ya da zorluğu hakkında bilgi sahibi olunmasını içermektedir.

Strateji değişkeni: Kişinin, bir görevi gerçekleştirme için kullanabileceği stratejilere ilişkin sahip olduğu bilgi, bu değişken içerisinde düşünülmektedir. Bu değişken üstbilis stratejilerinin bilgisiyle ve uygun zaman veya yerde kullanımıyla ilgilidir. Tekrarlamanın telefon numaralarını ezberlemek için iyi bir strateji olduğunu bilmek örnek verilebilir.

B) Üstbilis Kontrol (Denetleme)

Üstbilis kontrol (üstbilis denetleme, üstbilisin düzenlemesi), bireyin izleme sürecinin sonunda kendi öğrenme ürünleri ile öğrenme sürecini gözden geçirerek aldığı bilinçli veya bilinçsiz kararlardır. Üstbilis kontrol stratejileri öğrenmenin, birey tarafından planlanmasını, bilinçli şekilde kontrol edilmesini, öğrenme sürecinin izlenmesini, strateji seçimini, öğrenme stratejilerinin etkililiğinin analiz

edilmesini, hataların düzeltilmesini ve gerekli ise bilişsel stratejilerinin değiştirilmesini içermektedir (Schwartz & Perfect, 2002; Ridley ve diğ., 1992; Akt: Katrancı & Yangın, 2013).

Üstbilişsel denetleme, devam eden bilişsel etkinliğin düzenlenmesi, organize edilmesidir. Bu düzenlemeler etkinliği değiştirmek, etkinliğin devam etmesine karar vermek veya etkinliği durdurmak seçeneklerinin birinde olabilir. Dolayısıyla üstbilişsel denetleme, izleme sonucu erişilen malumata (bilgiye, veriye) dayalı bir şekilde yapılan bilinçsiz veya bilinçli tercihleri göstermektedir (Karakelle & Saraç, 2010).

Üstbilişsel bilgiyi bilişsel hedeflere ulaşabilmek için stratejik biçimde kullanabilme yeteneği olarak açıklanan üstbilişsel kontrol, üstbiliş süreçlerinde başı çeken zihinsel işlemlerden oluşmaktadır. Bunlar; tahmin, planlama, izleme ve değerlendirme işlemleridir. Bunların genel özelliklerine aşağıda yer verilmiştir (Özsoy & Günindi, 2011; Hıdıroğlu, 2018).

Tahmin: Öğrenciyi (bireyi) öğrenme sürecinin amaçları, sürecin ne kadar zaman alacağı ve sonuçlara ilişkin düşünmeye yönlendirir. Ayrıca bireyler karşılaştıkları durumun zorluk düzeyini kestirebilir ve bu kestirimlerine bağlı olarak beklentilerini düzenleyebilir, biçimlendirebilir. Tahmin etme becerisi bireylere karşılaştıkları durumların veya görevlerin zorlukların önceden görmelerini sağlarken öte yandan görevin kolay ya da zor olmasına göre o görev üzerinde çalışma şekillerini (yavaş veya hızlı) ayarlama imkânı da tanır. Tahmin eylemleri; planlama, izleme ve değerlendirme üstbilişsel eylemlerinin her aşamasında süreci destekleyici bir işlev üstlenmekte, üstbilişsel ve bilişsel bilgilere, deneysel yollar elde edilen verilere ve sezgilere bağlı olarak yapılmaktadır.

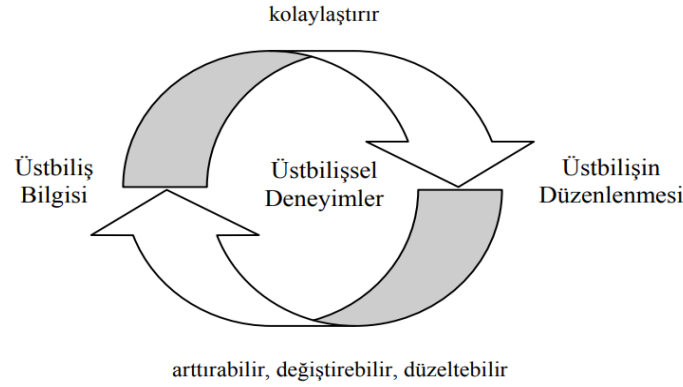
Planlama: Bilişsel kaynakları uygun şekilde kullanabilmeyi ve uygun stratejiler seçebilmeyi gerektirmektedir. Planlama eylemlerinin varlığı bilişsel eylemler gerçekleştirilirken gerekçeli kararları alarak düşünceleri organize etme ve bilinçli olma davranışlarıyla kendisini göstermektedir. Planlamada hedef doğrultusunda görevi tanımlamak, göreve uygun stratejiyi belirlemek ve uygulamak için gerekli etkinlikler ve etkinliklerin uygulama sırası öne çıkmaktadır. Amaçları belirleme, süreci önceden düşünme, zamanlama, gruplama, sıralama, gerekli ön bilgileri seçme, özel ve genel stratejileri belirleme planlama aşamasında gerçekleştirilebilecek eylemlerden bazılarıdır.

İzleme: Kişinin bilişsel bir iş ile meşgul olduğu süreçte kendi anlama düzeyinin performansının farkında olmasını ifade etmektedir. Birey öğrenme sürecinde sistemli bir şekilde kendisini izlemektedir. İzleme eylemleri, üstbilişsel ve bilişsel eylemlerin süreç boyunca etkilerinin gözlemlendiği bilinçli bir takibi gerektirir. Bu bağlamda yapılanlar hakkında yargılara varılmakta, süreçteki adımlar izlenmekte ve anlık sorgulamalar gerçekleştirilmektedir. İzleme sonucunda alınan kararlar bilişsel ve üstbilişsel eylemlerde değişimlere fırsat tanımaktadır.

Değerlendirme: Süreçteki performans hakkındaki zihinsel eylemlere ve bu süreçte erişilen sonuçlara değer biçmeyi kapsamaktadır. Süreçteki varsayımların veya stratejilerin tekrar değerlendirilmesi, irdelenmesi, yapılan tahminlerin gözden geçirilmesi ve ulaşılan zihinsel ürünlerin birleştirilmesi, işlevsel hâle getirilmesi için yürütülen üstbilişsel eylemlerdir. Dolayısıyla değerlendirme eylemleri önemi ortaya koymayı, karar vermeyi, yeterliği ve farklı durumlarla kıyaslamayı ortaya koymayı kapsamaktadır. Buna örnek olarak problemi anlayıp anlamadığını değerlendirme, cevabın geçerli ve mantıklı olup olmadığını değerlendirme verilebilir. Öğrenme sonuçlarının amaçlarla tutarlılığını sorgulayabilmek değerlendirme becerisine örnektir.

Üstbilişsel Bilgi ile Üstbilişsel Kontrol (Düzenleme) Arasındaki İlişki

Üstbilişin düzenlenmesi ve üstbiliş bilgisi arasındaki etkileşim özetle şöyle ifade edilebilir: İnsanlar, çoğunlukla veya genellikle üstbiliş bilgileri tarafından kontrol edilen bilişsel davranışlarını kullanarak bilişsel amaçların peşinden gitmektedir. Bilişsel davranışlar düzenlenirken ya da organize edilirken üstbilişsel deneyimler meydana çıkabilir. Bu bağlamda Üstbilişsel deneyimler, bilişsel bilgileri düzeltebilir, değiştirebilir veya arttırabilir (Aktürk & Şahin, 2011). Üstbilişsel bilgi ile üstbilişsel kontrol (düzenleme) arasındaki ilişki Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8: Üstbilişsel Bilgi ile Üstbilişin Düzenlenmesi Arasındaki İlişki;
Kaynak: Njongwe, 1999; Akt: Aktürk & Şahin, 2011.

ÜSTBİLİŞİ GELİŞTİRME YÖNTEMLERİ

Üstbiliş becerileri öğrenmeyi büyük ölçüde arttırmaktadır. Üstbiliş öğrenme stratejilerine sahip ve bu stratejileri etkili bir biçimde kullanan bireyler diğerlerinden daha iyi düzeyde öğrenmektedir. Bu bağlamda üstbiliş öğrenme stratejilerinin eğitim yoluyla kazandırıldığı da göz önüne alınırsa bu stratejiler daha da önemli hâle gelmektedir (Çoban, 2010). Konuyla ilgili olarak Blakey ve Spence (1990; Akt: Çoban, 2010) üstbilişin geliştirilmesi için aşağıdaki yöntemleri önermektedir:

- ✓ *Bildiklerini ve bilmediklerini tanımlama:* Öğrenciler konu hakkında neleri bilip bilmediklerini fark ederler, bu konuyla ilgili bildiklerini ve neleri öğrenmeleri gerektiği ile ilgili soruları kendilerine sorarlar. Konuyu araştırdıkça bilgileri netleşir, genişler ve doğru olan yeni bilgiyle eskisi yer değiştirir.
- ✓ *Düşündüklerini sesli ifade etme:* Öğrenci düşündüklerini ifade etmek için gerek öğretmenlerini gerekse arkadaşlarını model alır, ihtiyacı olan ifade biçimlerini ve kelimeleri öğrenir, daha sonra kendi düşünme biçimini açıklar. Böylece öğrencilerden kendi düşüncelerini açıklamak istemek daha fazla düşünmelerine de neden olacaktır.
- ✓ *Plan yapma ve kendini izleme:* Öğrenirken öğrenme zamanının, öğrenme planının başkası tarafından yapıldığı durumlarda öğrenenin kendini yönlendirmesi zordur. Bunun için öğrenene, kendi öğrenme planını kendisi yapması, öğrenme ortamını hazırlaması, materyallerin seçimi ve zamanlama konusunda gerekli organizasyonu yapması için fırsat tanınmalıdır.
- ✓ *Düşünme günlüğü tutma:* Öğrencilerin düşünme süreçlerini yazdıkları ve bu düşünme süreci esnasında ortaya çıkan belirsiz durumları ve bunlarla başa çıkma yollarını yazdıkları ve yorumlarda bulundukları günlüktür.
- ✓ *Düşünme sürecini sorgulama:* İşlemlerin sonunda yapılacak etkinlikler, öğrencilerin bir sonraki öğrenme durumuna uyarlayabilecekleri stratejileri fark edebilmeleri veya daha etkili stratejiyi seçebilmeleri için düşünme süreçleri üzerine tartışmalar yaptırılmalıdır.

SONUÇ

Flavell tarafından alanyazına kazandırılan üstbiliş kavramı üzerine birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Üstbiliş kavramının ne olduğu ve nasıl işlediğiyle ilgili yapılan açıklamaların ortak noktada buluştuğunu söylemek güçtür. Ancak konuyla ilgili ortaya konulan Flavell, Brown, Schraw ve Moshman, Tobias ve Everson modellerinin ortak veya benzer yanları bulunmaktadır. İlgili modellerden hareketle çağdaş çalışmaların tarafından ortaya konulan model ise birçok çalışmada “üstbilişsel bilgi ve üstbilişsel kontrol” olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Ancak özellikle son zamanlarda yapılan modellemelerin yer aldığı bazı çalışmalarda ise üstbiliş “üstbilişsel bilgi (metacognitive knowledge), üstbilişsel izleme (metacognitive monitoring) ve üstbilişsel denetleme (metacognitive control)” olarak üç boyutta incelenmektedir. Üstbilişsel bilgi boyutunda bildirimsel bilgi, yordam bilgisi, durumsal bilgi ile bu bilgi türlerini etkileyen birey, görev ve strateji değişkenleri yer almaktadır. Üstbilişsel kontrol boyutu ise tahmin, planlama, izleme ve değerlendirme yeteneklerinden oluşmaktadır. Üstbilişsel bilgi ile üstbilişsel kontrol arasındaki ilişkiyi, üstbilişsel deneyimler ve malumat (bilgi) akışı sağlamaktadır. Konunun daha iyi veya somut anlaşılması için yeni

çalışmalara ihtiyaç duyulmakta ve bu çalışmalar yapılırken bilgiyi işleme kuramı, bilişsel öğrenme kuramı, yapılandırmacı öğrenme kuramı gibi bilişsel temelli öğrenme kuramlarından da faydalanılabilir. Öte yandan yeti, sezgi, akıl, düşünme, bellek, hafıza, öğrenme, beceri, stil gibi kavramlarla ilişkisi ve/veya farkı ortaya konularak üstbilin daha geçerli, güvenilir ve özgün bir şekilde ele alınması sağlanabilir. Böylece üstbilin ile ilgili kavram karmaşası azalabilir ve konunun eğitimbilimi alanı açısından işlevi daha da belirgin bir hâl alabilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B. (2011). Biliş ve üstbilin (metabilin) kavramlarının zihin felsefesi açısından analizi. *Turkish Studies*, 6(4), 353-365.
- Aktürk, A. O. & Şahin, İ. (2011). Üstbilin ve bilgisayar öğretimi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 383-407.
- Alemdar, A. (2009). *Bilişüstü beceri eğitiminin fen bilgisi öğrencilerinin başarılarına, kavram kazanımlarına, kavramların sürekliliğine ve transferine etkisi*. Doktora Tezi: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Atasoy, B. (2009). *Web temelli eğitim ortamlarında yansıtıcı soruların öğrencilerin bilin üstü becerilerine, başarılarına ve verimliliğine etkisi*. Doktora Tezi: Gazi Ün. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baltacı, M. & Akpınar, B. (2011). Web tabanlı öğretimin öğrenenlerin üstbilin farkındalık düzeyine etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 319-333.
- Baş, F. & Sağırılı, M. Ö. (2017). Türkiye’de eğitim alanında üstbilin odaklı yapılan makalelere yönelik bir içerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 42(192), 1-33.
- Baykara, K. (2011). Öğretmen adaylarının bilinötesi öğrenme stratejileri ile öğretmen yeterlik algıları üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 80-92.
- Brown, A. (1987). Metacognition, executive control, self-regulation, and other mysterious mechanisms, (Editor: F. E. Weinert & R. H. Kluwe), *Metacognition, motivation, and understanding*, (pp. 65-116). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Coutinho, S. A. (2007). The relationship between goals, metacognition, and academic success, *Educate*, 7(1), 39-47.
- Çoban, H. (2010). *Öğretmen adaylarının matematiksel muhakeme becerileri ile bilinötesi öğrenme stratejilerini kullanma düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demircioğlu, H. (2006). *Matematik öğretmen adaylarının üstbilinisel davranışlarının gelişimine yönelik tasarlanan eğitim durumlarının etkililiği*. Doktora Tezi: Gazi Ün. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dunning, D., Johnson, K., Ehrlinger, J. & Kruger, J. (2003). Why people fail to recognize their own incompetence. *Current Directions in Psychological Science*, 12(3), 83-87.
- Flavell, J. H. (1976). Metacognitive aspects of problem solving, (Editor: L. B. Resnick), *The nature of intelligence* (pp. 231-235). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Flavell, J. H. (1987). Speculations about the nature and development of metacognition, (Editor: F. E. Weinert, & R. Kluwe), *Metacognition, motivation, and understanding* (pp. 21-29). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hidroğlu, Ç. N. (2018). Üstbilin kavramına ve problem çözme sürecinde üstbilin rolüne eleştirel bir bakış, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 87-103.
- Karakelle, S. & Saraç, S. (2010). Üstbilin hakkında bir gözden geçirme: Üstbilin çalışmaları mı yoksa üstbilinisel yaklaşım mı? *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 45-60.
- Katranç, M. & Yangın, B. (2013). Üstbilin stratejileri öğretiminin dinlediğini anlama becerisine ve dinlemeye yönelik tutuma etkisi. *Adıyaman Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 733-771.
- Kruger, J. & Dunning, D. (1999). Unskilled and unaware of it: How differences in recognizing one’s own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1121-1134.
- Ormrod, J. E. (2012). Human learning (Öğrenme psikolojisi; Çev. Editörü: M. Baloglu; 2013), *Uzun süreli hafıza II: Bilginin yapısı* (ss. 221-264; Çev. H. Atak), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özsoy, G. & Günindi, Y. (2011). Okul öncesi öğretmen adaylarının üstbilinisel farkındalık düzeyleri, *İlköğretim Online*, 10(2), 430-440.

- Özsoy, G. (2007). *İlköğretim beşinci sınıfta üstbiliş stratejileri öğretiminin problem çözme başarısına etkisi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özsoy, G. (2008). Üstbiliş. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (4), 713-740.
- Öztürk, B. & Kısaç, İ. (2012). Eğitim psikolojisi: Gelişim, öğrenme, öğretim (Ed. B. Yeşilyaprak), *Bilgiyi işleme modeli* (303-335). Ankara: Pegem Akademi.
- Schraw, G. & Moshman, D. (1995). Metacognitive theories. *Educational Psychology Review*, 7(4), 351-371.
- Schunk, D. H. (2008). Learning theories: An educational perspective (Öğrenme teorileri: Eğitimsel bir bakışla; Çev. Editörü: M. Şahin; 2014), *Bilişsel bilgi işlem teorisi* (ss. 130-182; Çev. M. Y. Demir), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Senemoğlu, N. (2010). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- TDK (2021). *Biliş*. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.04.2021.
- Tosun, A. & Irak, M. (2008). Üstbiliş ölçeği-30'un Türkçe uyarlaması, geçerliği, güvenirliği, kaygı ve obsesif-kompulsif belirtilerle ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(1), 67-80.
- Veenman, M. V. J. (2006). Metacognition in mathematics education (Ed: A. Desoete & M. V. J. Veenman), *The role of intellectual and metacognitive skills in math problem-solving* (pp. 35-50). New York: Nova Science Publishers.
- Yeşilyurt, E. (2020). Öğrenmede klasik ve güncel yaklaşımlar (Ed: İ. Seçer & S. Ulaş), *Bilgiyi işleme kuramı* (ss. 189-243). Ankara: Vizetek Yayıncılık.
- Yurdakul, B. & Demirel, Ö. (2011). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının öğrenenlerin üstbiliş farkındalıklarına katkısı. *Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 71-85.

COVID-19 SÜRECİNDE OKULLARDA ENTELEKTÜEL SERMAYE VE İNOVASYONUN EĞİTİM YÖNETİMİNE ETKİSİ

Mustafa MENEKAY

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi / İşletme
m.menekay@auc.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9783-4965

Elmas Burcu KARATAŞ

Girne Amerikan Üniversitesi / Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü / Eğitim Yönetimi ve Denetimi
elmasburcukaratas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1828-9637

Özet

Bu Mart 2020’de pandemi olarak ilan edilen Covid-19 salgını nedeniyle tüm dünyada günlük iş yapış pratikleri değişime uğramıştır. Bu değişim, eğitim alanını da etkilemiş ve yüz yüze eğitimin yerini online eğitim almıştır. Ancak online eğitimde öğretmen ile öğrencinin aynı ortamda bulunmaması nedeniyle eğitimin etkinliği tartışma konusu olmuştur. Bu çalışmada okullarda inovasyon ile entelektüel sermaye ilişkisi incelenmiş ve Covid-19 sürecinin öğretmenlerde entelektüel sermaye ve inovasyon algısı üzerinde değişkenlik yaratıp yaratmadığı değerlendirilmiştir. Araştırma nitel araştırma olarak kurgulanmıştır. Bu kapsamda öğretmenlerin görüşlerine göre görev yaptıkları okullardaki entelektüel sermaye düzeyleri ve okullarındaki kurumsal inovasyon düzeyi anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Farklı branşlardan toplam 12 katılımcı öğretmen ile gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen bulgular, okullarda sosyal sermaye ve inovasyon arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğunu, Covid-19 sürecinde okul yönetiminden destek görmenin ve inovatif yöntemler kullanılmasına izin verilmesinin inovasyon ve entelektüel sermaye algısı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla ve fenomenoloji kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Eğitim kurumlarının “üretimi” eğitim, “ürünü” ise başarılı öğrenciler olduğu düşünüldüğünde, yeni neslin kalitesi yüksek bir eğitim alması ve gelecekte kalkınmanın temelini oluşturmaları için eğitim kurumlarının da entelektüel sermayeye yatırım yaparak inovatif yöntemlerle öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırmaları gereklidir. Bu noktada okul yönetimlerinin inovatif yöntemler konusunda öğretmenlerini cesaretlendirmesi ve bu yeni yöntemleri desteklemesi gereklidir. Bu bakış açısıyla değerlendirmeye tabi tutulan çalışmanın çerçevesi Covid-19 süreciyle bağdaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel sermaye, inovasyon, sosyal inovasyon, covid-19, eğitim

INNOVATION IN SCHOOLS AND THE EFFECT OF INTELLECTUAL CAPITAL ON EDUCATIONAL MANAGEMENT IN THE COVID-19 PROCESS

Abstract

In Due to the Covid-19 outbreak, which was declared as a pandemic in March 2020, daily business practices have changed all over the world. This change has also affected the field of education and online education has replaced face-to-face education. However, since the teacher and the student are not in the same environment in online education, the effectiveness of the education has been a matter of discussion. In this study, the relationship between innovation and intellectual capital in schools was examined and it was evaluated whether the Covid-19 process created variability in teachers' intellectual capital and innovation perception. The research is designed as a qualitative research. In this context, according to the opinions of the teachers, the level of intellectual capital in the schools they work in and the level of institutional innovation in their schools were collected through a questionnaire. Findings obtained from the research conducted with a total of 12 participant teachers from different branches, that support from school management and allowing the use of innovative methods in the Covid-19 process has an effect on the perception of innovation and intellectual capital. This study was carried out with the help of a semi-structured interview form, one of the qualitative research methods, and using phenomenology. Considering that the "production" of educational institutions is education and the "product" is successful students, educational institutions should facilitate the learning of students with innovative methods by investing in intellectual capital in order for the new generation to receive a high quality education and

to form the basis of future development. At this point, school administrations should encourage their teachers about innovative methods and support these new methods. From this point of view, the framework of the study, which has been evaluated, is associated with the process.

Keywords: Intellectual capital, innovation, social innovation, covid-19, education.

1. GİRİŞ

Öğretmenlik mesleği, tamamen insana dayanan, bir insanın bireye dönüşümünde önemli rol oynayan, onu hayata hazırlayan ve geleceğini şekillendiren kutsal bir meslektir. Öğretmenlerin mesleki yetkinlikleri ve tecrübeleri, öğrencileri geleceğe hazırlarken kullandıkları en önemli araçlardır. Ancak öğretmenlerin kişisel olarak sahip oldukları bu yeterlilik ve tecrübelerinin yanında görev yaptıkları okullardaki yöneticilerinin de aynı yeterliliğe ve tecrübeye sahip olması gereklidir. Bu sayede görev yapılan okulun entelektüel sermayesi artış gösterecektir. Entelektüel sermaye bakımından zengin bir okul, öğrencilerinin öğrenmelerini en temel amacı haline getirecektir (Keskin, Ayar-Şentürk, & Beydoğan, 2018). Öğretmenler ve yöneticiler tecrübe kazandıkça mesleki yetkinlikleri de bu durumdan olumlu etkilenecektir. Bu sayede öğrencilerine daha faydalı olacaklardır. Ancak şurası da bir gerçektir ki her öğrencinin öğrenme hızı bir değildir. Haliyle her öğrenci için aynı öğretme metotları geçerli olmamaktadır (Akin, 2019). Öğretmenin kullandığı bir metot sayesinde bir öğrencinin rahatlıkla öğrenebildiği bir konuyu başka bir öğrenci öğrenememektedir. Bu nedenle de öğretmenler, her öğrencinin konuyu anlayıp öğrenebilmesi için farklı teknikler kullanmak durumunda kalabilmektedir. Geleneksel metotların yetersiz kaldığı noktalarda yenilikçi fikirler, uygulamalar ve metotlar kullanılabilir. Ancak hayatın her alanında olduğu gibi yeniliğe karşı direnç gösterilebilmektedir. Özellikle geleneksel metotlara inanan yöneticilerin varlığı, öğretmenlerin elini kolunu bağlayabilmektedir. Entelektüel sermaye, organizasyonun misyonu, vizyonu ve hedefleri doğrultusunda uygulandığında değer yaratma potansiyeline sahip olan tüm bilgilerdir. Dolayısıyla işletmenin sahip olduğu maddi nitelikte olmayan sermayeye atıfta bulunmaktadır. İşletmenin sahip olduğu maddi nitelikteki sermayesinin yönetimi gibi maddi nitelikte olmayan sermayesinin de yönetimi gereklidir. Böylece organizasyonel amaçlara ve hedeflere ulaşmak mümkün olmaktadır (Alagöz & Özpeynirci, 2007). Mart 2020 tarihinden itibaren süre gelen Covid-19 sürecinde yaşanan gelişmeler ve eğitim şeklinde meydana gelen yeniliklerin, hem öğretmenler hem de eğitim yöneticilerinin tutum ve davranışlarında zorunlu olarak meydana getirdiği değişiklikler, yeni bir eğitim öğretim döneminin de kapısını açmıştır. İnovasyon genel bir ifadeyle bir şeyi meydana getirme şeklinde yapılan değişikliktir. Dolayısıyla ticari bir fikrin geliştirilerek yeni bir kazanç kapısına dönüştürülmesidir (Yılmaz, Yılmaz, Yiğitbaşı, & Çoban, 2016). Bu bağlamda yenilikçi fikirlerin uygulanması, öğretmenlerin öğrencilerine daha faydalı olmasını sağlayabilir. Öğretmenlerin yenilikçi fikirler geliştirebilmeleri ve yenilikçi eğitim yöntemlerini kullanabilmeleri için ise yöneticilerinden destek görmesi gereklidir. Bu noktada okulların sahip olduğu entelektüel sermaye (yani öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin mesleki yetkinlikleri ve tecrübeleri) ile inovatif uygulamaların kullanımı arasında ilişki olup olmadığı incelenmelidir. Böylece eğitim sisteminin bir numaralı aktörleri olan öğretmenlerin yenilikçi fikirleri uygulamalarında ihtiyaç duydukları şeyler belirlenebilir. Bu bağlamda bu çalışmada eğitim yönetiminde entelektüel sermaye ile inovasyon ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmanın Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojiden faydalanılmıştır. Fenomenoloji çalışmalarında veri kaynakları, araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır. Fenomenoloji araştırmaları genellenebilir sonuçlar ortaya koyamasa da bir olgunun daha iyi tanınması ve anlaşılmasına yardım edebilecek sonuçlar sağlayabilmektedir. Fenomenoloji kullanılan çalışmalarda amaç, insanların belli bir olguyu tecrübe etme, yorumlama, anlama ya da kavramsallaştırmasında kullandıkları farklı yolları tanımlayabilmektedir. Bu şekilde belli bir olgu üzerinden anlayışlar ortaya konulmakta ve bu anlayışlar kategorize edilebilmektedir. Fenomonoloji araştırmalarında en önemli veri kaynağı görüşmedir. Olgulara ilişkin kişisel tecrübeleri ve anlam desenlerini ortaya çıkarabilmek için yapılan görüşmenin araştırmacı tarafından derinlemesine irdelemesi yapılmalıdır. Bu noktada araştırmanın görüştüğü birey ile güven ve empati temelli etkileşimi oluşturabilmesi önem taşımaktadır. Bu gibi bir ortamda katılımcılar, kendilerinin bile daha önce fark etmediği ya da üzerinde fazlaca durmadığı olayları dışı vurabilmektedir. Fenomenoloji kapsamında

yürütülen görüşmelerin süresi genel olarak uzundur. Araştırmacının bu uzun sürede katılımcı ile etkileşime girmesi gereklidir. Araştırmacının ulaştığı açıklamaları ve anlamları görüştükleri katılımcılara teyit ettirmesi mümkün olduğundan, araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği artmaktadır. Fenomenolojik araştırmalarda, tek bir kavram veya düşüncenin ifade edildiği, araştırılacak bir fenomene vurgu yapılmaktadır. Bunun için, fenomeni bütün yönleriyle deneyim etmiş bir grup birey ile çalışarak bu fenomen araştırılır. Bu yüzden büyüklüğü 3-4 kişi ile 10- 15 kişi arasında değişen heterojen bir grup belirlenir. Bu çalışmada Konya ilinde yer alan okullardan rastgele seçilen üçer kamu ve özel okuldaki en tecrübeli ve en tecrübesiz öğretmenler özelinde eğitim yönetiminde Covid 19 sürecinde entelektüel sermayenin inovasyon üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat yöntemi ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu yolla toplam 12 katılımcı öğretmene ulaşılmış ve eğitim yönetiminde entelektüel sermaye ve inovasyona yönelik görüşleri incelenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmada Konya ilinde yer alan kamu ve özel okullarından rastgele seçilen üçer kamu ve özel okulunda görev yapan öğretmenler arasından her bir okulda görev yapan en tecrübeli öğretmen ile en tecrübesiz öğretmenin görev yaptıkları okuldaki entelektüel sermaye ile yenilikçilik ortamına ilişkin görüşleri, yarı yapılandırılmış bir görüşme formu yardımıyla toplanmıştır. Çalışmanın bu kısmında kamu ve özel okullar için ayrı ayrı olmak üzere bulgulara yer verilmiştir. Bulgularda öğretmenlerin görüşlerine yer verilirken Tablo 1’de yer alan kodlamadan faydalanılmıştır.

Tablo 1. Katılımcı Öğretmenlere İlişkin Kodlamalar

	Kamu		Özel	
	Tecrübeli	Tecrübesiz	Tecrübeli	Tecrübesiz
1. Okul	KTİ-1	KTSİZ-1	ÖTİ-1	ÖTSİZ-1
2. Okul	KTİ-2	KTSİZ-2	ÖTİ-2	ÖTSİZ-2
3. Okul	KTİ-3	KTSİZ-3	ÖTİ-3	ÖTSİZ-3

2.1. Kamu Okullarında Görev Yapan Öğretmenlere İlişkin Bulgular

Çalışmada öncelikle katılımcılara görev yaptıkları okuldaki iş arkadaşlarının yeterli tecrübeye ve öğretmenlik yetkinliğine sahip olup olmadıklarına yönelik soru yöneltilmiştir. Bu noktada katılımcı öğretmenler, iş arkadaşlarının mesleki yeterliliğe sahip olduğunu belirtmiş, buna karşılık tecrübe ile yetkinliğin aynı şey olmadığını, bu nedenle de meslektaşlarının yeterli tecrübeye sahip olmadıklarını belirtmiştir. Ancak bu noktada tecrübeli ve tecrübesiz öğretmenler arasında meslektaşlarının tecrübesine yönelik görüşlerin farklılık gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların fikir birliğinde olduğu bir diğer konu, çalıştıkları kurumda yeniliğe karşı bir direnç olmamasıdır. Hem tecrübeli hem de tecrübesiz öğretmenler, çalıştıkları kurumda yeniliğe karşı dirençli bir tutum olmadığını dile getirmiştir. Kamu Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Yaratıcı Öğretim Teknikleri Kullanmalarına İzin Verilmesi konusunda, katılımcı öğretmenlerin ortak görüş bildirdiği tema, yaratıcı öğretim tekniklerine izin verilmesidir. Bu konuda hem tecrübeli hem de tecrübesiz öğretmenler, tam bir görüş birliği içerisinde yaratıcı öğretim tekniklerini kullanmalarına idare tarafından izin verildiğini ve desteklendiğini belirtmiştir. Diğer başlıklarda değerlendirilen araştırma soruları tablosal olarak aşağıda yer almaktadır

Tablo 2. Kamu kullarında Görev Yapan Meslektaşların Yeniliğe Açıklığı

KTLİ-1	Meslektaşların teknoloji başta olmak üzere birçok alanda kendilerini yetiştirmektedirler. Zaten Covid-19 süreci bunu zorunlu kılmıştır.
KTLİ-3	Birlikte çalıştığım tüm öğretmenler sürekli öğrenmeye fazlasıyla açıktır.
KTLİ-2	Benim gibi emekliliğe yaklaşmış öğretmenler için yenilik biraz zor olsa da, zamanın getirdiği zorunlu yenilikler nedeniyle öğretmenler öğrencilerin ilgi ve istekleri doğrultusunda strateji belirlemeleri gerekmektedir. Ayrıca yaşanan bu süreçte bu zorunluluk halini almıştır.
KTSİZ-1	Öğretmenlerimiz de ben de kendimizi geliştirmeye çalışıyoruz. Bu noktada idaremiz de bize destek oluyor.
KTSİZ-3	Öğrencilerden de çok şey öğreniyorum ve elimden geldiğince kendi alanımın haricinde başka alanlarda da kendimi geliştirmeye çalışıyorum.

Katılımcıların ortak görüş bildirdiği bir diğer nokta meslektaşların yeniliğe açıklığıdır. Hem tecrübeli hem de tecrübesiz öğretmenlerin tamamı hem kendilerinin hem de meslektaşlarının kendilerini yetiştirdiğini dile getirmektedir.

Tablo 3. Kamu Okullarında Covid-19 Sürecinde Entelektüel Sermaye ile İnovasyon İlişkisi

KTLİ-1	<i>Öğretmenlerin yetkinlikleri ve tecrübeleri yenilikçi yöntemleri uygulamalarını tabi ki etkiliyor. Sonuçta öğretmenler tecrübe kazandıkça hem öğrencilerle hem de idare ile ne şekilde iletişime geçmesi gerektiğini öğreniyor</i>
KTSİZ-3	<i>Tecrübe kazandıkça öğrencilerin nasıl daha kolay öğrenebileceklerini biz de öğreniyoruz. Bir öğrencinin öğrenme şeklinden edindiğimiz tecrübeyi başka bir öğrencinin öğrenmesini kolaylaştırmakta kullanabiliyoruz. Dolayısıyla evet, yenilikçi uygulamaları kullanım ile tecrübe arasında ilişki var.</i>

Kamu okullarında görev yapan hem tecrübeli hem de tecrübesiz öğretmenler, tam bir görüş birliği içerisinde öğretmenlerin yetkinlikleri ve tecrübeleri ile inovasyon uygulamaları arasında ilişki olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca içinde bulunulan süreçte deneyimlenen yeni öğrenme ve öğretme yöntemlerinin kullanıldıkça daha da geliştirildiğini savunmuşlardır. Katılımcılara göre “*öğretmenler deneyim kazandıkça öğrencilerin öğrenme yeteneklerine ilişkin daha fazla bilgi edinmekte*”, “*elde ettikleri deneyimi de yenilikçi yöntemler geliştirerek öğrencilerin öğrenme süreçlerini kısaltıp kolaylaştırmada kullanabilmektedir*”.

2. 2. Özel Okullarda Görev Yapan Öğretmenlere İlişkin Bulgular

Özel okulda çalışan tecrübeli ve tecrübesiz katılımcı öğretmenler, görev yaptıkları okuldaki yöneticilerinin yetkinliği ve tecrübeli olduğu konusunda hemen hemen görüş birliğindedir. Özel okullarda görev yapan öğretmenler, meslektaşlarının yetkinliği ve tecrübelerine yönelik ortak bir noktada buluşmamıştır. Bunun yanı sıra katılımcı öğretmenler, çalıştıkları kurumda yeniliğe karşı bir direnç olmadığı konusunda fikir birliği içerisinde. Bu konuda hem tecrübeli hem de tecrübesiz öğretmenler, çalıştıkları kurumların yenilikçi fikirleri uygulamak konusunda zorluk çıkarmadığını, bu fikirleri rahatlıkla tartışabildiklerini ve uygulayabildiklerini dile getirmişlerdir. Benzer şekilde tecrübesiz öğretmenlerin tamamı da kurumlarında yenilikçi fikirlere karşı bir direnç olmadığını dile getirmiştir. Özel Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Yaratıcı Öğretim Tekniklerine İzin Verilmesi konusunda, katılımcı öğretmenler yaratıcı öğretim tekniklerine izin verilmesi konusunda tam bir mutabakatla, çalıştıkları kurumda yaratıcı öğretim tekniklerine izin verildiğini ve hatta teşvik edildiğini dile getirmişler, aynı zamanda kullanabildikleri yaratıcı öğretim tekniklerinden örnekler sunmuşlardır. Tecrübesiz öğretmenler de bu konuda özgür olduklarını ve hatta teşvik edildiklerini dile getirmişlerdir.

Tablo 4. Özel Okullarda Görev Yapan Meslektaşların Bu Süreçte Yeniliğe Açıklığı

ÖTLİ-1	Evet, kesinlikle. Çalıştığım öğretmenlerim sürekli öğrenmeye fazlasıyla açıklar. Aslında içinde kaldığımız Covid-19 sürecinde zaten öğrenmek zorunda kaldılar. En basit örnek Zoom programının adını bile bilmeyen öğretmenlerin pek çok uzaktan eğitim aracını öğrenmesi oldu.
ÖTLİ-2	Çok az öğretmen öğrenmeye açık yazıkki, bende kendimi yetiştirmeye çalışıyorum. Onları (öğrencileri) sınava nasıl daha iyi hazırlayabilirim düşüncesiyle yeni neslin sorularını takip ediyorum. MEB'in müfredatta yaptığı değişiklikleri yakından takip ediyorum. Aynı zamanda sınav hakkında yapılan yeni açıklamaları, günceli takip edip dersine girdiğim öğrencilerime rehberlik yapıyorum.
ÖTLİ-3	Çoğu öğretmenin sürekli kendisini ve çevresini öğrenmeye teşvik ettiği düşüncesindeyim. Öğrenmenin ve gelişmenin sürekliliği hakkında hemfikir olduklarını düşünüyorum. Bireysel olarak da öğrenmenin yaşı ve zamanı olmadığı düşüncesindeyim. Öğretmenlik yaparken aynı zamanda öğrencilik hayatıma da devam etmekteyim.
ÖTSİZ-1	Görev yaptığım okuldaki öğretmenlerin kesinlikle öğrenmeye açık olduklarını düşünüyorum. Özellikle yaşadığımız sıkıntılı öğretme ve öğrenme sürecinde pek çok teknik yetersizliği bulunan pek çok öğretmen teknik işleyişin gerektiği kadarını öğrendiler. Zaten böyle düşünmemin sebebi kendilerini geliştirmek için çabalıyor olmaları. Kendime gelince ise, elimden geldiğince kendimi geliştirmeye çalışıyorum çünkü biliyorum ki kendimi geliştirmeden başka birilerini geliştiremem.
ÖTSİZ-3	Tüm öğretmenlerimiz kendilerini geliştirmeye acık, sürekli araştırma yapan öğretmenlerdir. Ben de kendimi her anlamda(kişilik, yetkinlik vb.) geliştirmeye çalışıyorum.

Katılımcı öğretmenler tıpkı yöneticilerin yetkinliği ve tecrübesi konusunda olduğu gibi meslektaşlarının yeniliğe açıklığı konusunda da hemen hemen ortak görüş olarak meslektaşlarının yeniliğe açık olduğunu dile getirmiştir. Tecrübeli katılımcıların görüşlerine paralel olarak tecrübesiz katılımcılar da benzer konulara değinerek meslektaşlarının yeniliklere açık olduğunu savunmuştur. Bu konuda tek aykırı düşünce tecrübeli öğretmenlerden ÖTLİ-2'den gelmiştir.

Tablo 5. Özel Okullarda Covid-19 Sürecinde Entelektüel Sermaye ile İnovasyon İlişkisi

ÖTLİ-1	(...) Sadece öğretmenlerin değil, yöneticilerin de yekın ve tecrübeli olması, inovatif uygulamaları engellememelerini sağlıyor. Okulda yenilikçi fikirleri destekleyen yöneticilerin varlığı, öğretmenleri de yenilikçi fikirler üretmeye ve uygulamaya teşvik ediyor. Günümüzde teknolojinin hızla her alanda kullanıma dahil olması bu teşviği artırıyor.
ÖTLİ-3	(...) bir öğretmen ne kadar öğretme yetkinliğine sahip olursa ve ne kadar tecrübeli olursa o kadar yenilikçi fikirler üretmekte ve uygulamaktadır. Bu nedenle evet, kesinlikle öğretmenlerin yetkinliği ve tecrübesi ile yenilikçi uygulamalardan yararlanması arasında ilişki var. Özellikle eğitim sürecinin içinde mecbur kalınan durumlar da sahip olunan yeteneklerde ortaya çıkmakta, zorunlu uygulama durumuyla karşı karşıya kalınmaktadır.
ÖTSİZ-3	(...) Öğretmenler ne kadar yetkin ve tecrübeli olursa olsun, yöneticiler yenilikçi fikirlerin uygulanmasını desteklemezse o fikirler uygulanamaz. Özellikle son yaşadığımız Covid-19 sürecinde yöneticilerimizin büyük desteğini gördük. Bu nedenle her şey yöneticide bitiyor. Kısacası öğretmen açısından evet, yetkinlik ve tecrübe ile yenilikçilik arasında ilişki var ama yöneticinin yöneticilik vasıfları yetersizse bu yetkinliklerini kullanamazlar. Haliyle yöneticinin yetkin olması gerekiyor her şeyden önce..

Özel okullarda görev yapan hem tecrübeli hem de tecrübesiz öğretmenler, tam bir fikir birliği içerisinde Covid-19 sürecinde entelektüel sermaye ile inovatif uygulamaların kullanımının birbiri ile ilişkili olduğunu savunmuştur.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın bulguları incelendiğinde, kamu okullarında öğretmenlerin yetkinliği ve tecrübesi ile ilgili olarak genel bir kanının olmadığı, buna karşılık yetkinlikten söz edilebildiği fakat tecrübe için aynı şeyin söylenemediği görülmüştür. Benzer bulgulara özel okullarda görev yapan öğretmenler için de ulaşılmıştır. Öğretmenlik mesleğinin uzun bir süreç olduğu, mesleğin tamamen insana yönelik olduğu düşünüldüğünde, öğretmenlerin mesleklerini icra ettikçe tecrübe kazanacağı açıktır. Özellikle beklenmeyen durumlarla karşı karşıya kalındığında planlanacak süreçlerin büyük önem taşıdığı ortadadır. Entelektüel sermaye bağlamında düşünüldüğünde katılımcılar, çalıştıkları kurumlardaki hem meslektaşlarının hem de yöneticilerinin genel olarak yetkin ve tecrübeli olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla katılımcılara göre entelektüel sermaye de yüksektir. Araştırmadan elde edilen bulgular inovasyon bağlamında incelendiğinde ise hem kamu hem de özel okullarda görev yapan katılımcılar tam bir görüş birliği içerisinde meslektaşlarının yeniliklere açık olduğunu savunmuştur. Özellikle son dönemde karşılaşılan zorunlu yenilik kullanma gerekliliğinde sürece dahil olan öğretmen ve yöneticilerin yeniliğe açıklığı zorunluluk taşımaktadır. Yalnızca tek bir tecrübeli özel okulda görev yapan öğretmen, tecrübesiz öğretmenlerin kendilerini yeterince geliştirmediklerini ve çok azının öğrenmeye açık olduğunu savunmuştur. İnovatif uygulamalar bağlamında katılımcıların ortak görüş bildirdiği bir diğer konu yaratıcı öğretim tekniklerini kullanmalarına izin verildiği ve hatta teşvik edildiğidir. Bu konuda hem kamuda hem de özel okullarda görev yapan hem tecrübeli hem de tecrübesiz öğretmenler, fikir birliği içerisinde yaratıcı öğretim teknikleri kullanabildiklerini dile getirerek kendi yaratıcı öğretim tekniği kullanım uygulamalarından örnekler sunmuştur. Benzer şekilde hem kamuda hem de özel okullarda görev yapan hem tecrübeli hem de tecrübesiz öğretmenler, tam bir fikir birliği içerisinde çalıştıkları kurumda yeniliğe karşı dirençli bir tutum sergilenmediğini, aksine yenilikçi tutumların teşvik edildiğini dile getirmiştir. Entelektüel sermaye ve inovatif uygulamalar arasındaki ilişkiye yönelik bulgular değerlendirildiğinde ise katılımcıların inovatif yaklaşımlar sergilemek ve inovatif uygulamaları hayata geçirmek için deneyime ve öğretmenlik yeteneğine sahip olmak gerektiğini belirttikleri görülmüştür. Entelektüel sermayenin yüksekliği ile inovasyon yakından ilişkilidir. Entelektüel sermaye, örgütlerin sahip olduğu en önemli kaynak olan insan kaynaklarının kalitesi ile ilişkilidir. Sahip olunan çalışanların deneyimi ve bilgi birikimi, beceri ve üretimde kullanılabilecek her türlü değer örgütlerin rakip örgütlerden ayrıştığı en önemli noktadır. Dolayısıyla gözle görülemeyen soyut bir kavramdır. Mesleki yeterlilik, mesleki bilgi ve beceri gibi nitelikler insan sermayesini, telif hakkı, patent, ticari sırlar gibi nitelikler yapısal sermayeyi, marka, şirketin bilinirliği ve müşteri bağlılığı gibi nitelikler ise ilişki sermayesini oluşturmaktadır. Bu faktörlerin hepsi birden örgütlerin sahip olduğu entelektüel sermayeyi oluşturmaktadır. Entelektüel sermayenin ölçümü tartışmalı bir konu olup finansal ve finansal olmayan yöntemlerle ölçülebilmektedir (Kuğu & Kırılı, 2013). İnovasyon ise toplumsal, kültürel ve ticari anlamda yepyeni bir yöntemin kullanılmaya başlamasıdır. Tesadüfen ortaya çıkmayan, aksine bir bilgi birikimi gerektiren inovasyon ile entelektüel sermaye yakından ilişkilidir. Entelektüel sermayeyi yüksek örgütlerin inovasyon kapasitesi her zaman daha yüksektir. Çünkü bilinçli faaliyetler sonucunda, mesleki yeterliliklerini kullanarak daha önceden bilinmeyen bir yöntem hayata geçirilmektedir. İnovasyonun başarısı, entelektüel sermayenin en etkin şekilde harekete geçirilmesi ile ilişkilidir. Bunun için de yönetim desteğine ihtiyaç duyulmaktadır (Ay, G., & Çelik, M. , 2017). İnovasyon, uyumsuzluk, ihtiyaçlar ve beklenmedik gelişmeler karşısında yapılabildiği gibi yeni bir bilginin ortaya çıkması sonucunda da oluşabilmektedir. Süreç içerisinde öncelikle fikir üretilmekte, fikir hayata geçirildikten sonra da değere dönüştürülmektedir (Coşkun, Mesci, & Kılınç, 2013). Bu çalışmada elde edilen bulgular, öğretmen algısına göre çalıştıkları okuldaki entelektüel sermayenin yüksek düzeyde olduğunu, öğretmenlerin yeniliğe açık olduğunu, yöneticilerin yenilikçi yöntemler kullanılmasına izin verdiğini, çalışılan kurumda yeniliğe karşı direnç olmadığını ve entelektüel sermaye düzeyinin yüksekliğinin yenilikçiliği olumlu olarak etkilediğini göstermektedir.

4. ÖNERİLER

Bu çalışma, Covid-19 sürecinde entelektüel sermaye ile inovasyon arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından literatüre katkı sağlayacaktır. Yaşanan Covid-19 sürecinde özellikle ortaya çıkan inovatif

teknik kullanma zorunluluğunun, öğretmenlerin örtük yeteneklerinin ortaya çıkması anlamında pozitif yönlü bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu gibi beklenmeyen kriz dönemlerinde öğretmen ve yönetimin yetkin davranıp, doğru kararlar almasını sağlayabilmek, hizmet içi eğitimle öğretmen ve yöneticilerin eğitilmesine bağlı olacağından, bu tarz inovatif eğitimlerin artırılarak katılımın sağlanması yerinde bir karar olacaktır. Öğretmenlerin, öğrencilerin öğrenebilmesi için yeni yöntemler geliştirmesi için de mesleki açıdan yetkin olması gerekli, yöneticilerin ise bu yöntemleri uygulamalarına izin vermesi gereklidir. Kısacası okuldaki entelektüel sermayenin, öğrencilerin öğrenebilmesi için inovatif yöntemler geliştirebilmesi ve bunları uygulaması gereklidir. Araştırma, Konya ilinde yer alan üçer kamu ve özel okul ile sınırlıdır. Dolayısıyla gelecekteki araştırmaların farklı şehirlerde ve farklı imkanlara sahip okullarda yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A. İ. (2019). Ekonomik Katma Değer (EVA) ile İşletme Sermayesi Etkinliği Arasındaki İlişki: 2008 Küresel Finansal Kriz Dönemine İlişkin Bulgular. *Maliye ve Finans Yazıları*(112).
- Akın, M. (2019). Entelektüel Sermayenin Kodlanması. *Bilgi Yönetimi*, 2(1).
- Akkaya, B., & Balı, S. (2018). Entelektüel Sermaye ve Ölçümüne Yönelik Bazı Yaklaşımlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55).
- Alagöz, A., & Özpeynirci, R. (2007). Bilgi Toplumunda Entelektüel Varlıklar ve Raporlanması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2).
- Ay, G., & Çelik, M. (2017). İşletmelerde Sermaye Kavramına Yeni Bir Yaklaşım: Duygusal Sermaye. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3).
- Bakırtaş, D., & Aysu, A. (2017). Kurumsal Yaklaşım Perspektifinden İnovasyon ve Kamu Alımları. *Sosyoekonomi Ankara*, 25(31), 127-147.
- Bayraktaroğlu, A. E. (2015). *Türk İmalat Sanayiinde Faaliyet Gösteren Firmaların Entelektüel Sermaye Kullanım Etkinliği ve Firma Performansı İlişkisi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Burmaoğlu, S., & Şeşen, H. (2011). Türk Firmalarının Organizasyonel İnovasyon Yeteneğini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(4), 1-20.
- Coşkun, S., Mesci, M., & Kılınç, İ. (2013). Stratejik Rekabet Üstünlüğü Sağlama Aracı Olarak İnovasyon Stratejileri: Kocaeli Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 101-132.
- Erciş, A., & Can, P. (2014). Müşteri İlişkileri Yönetiminin İnovasyon Stratejilerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 19-66.
- Eroğlu, E. (2017). Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna: Yönetim ve İnsan. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(4).
- Kavacı, L., Yelken, T. Y., & Sürmeli, H. (2015). İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersinde İnovasyon (Yenilikçi) Proje Uygulamaları ve Öğrenciler Üzerindeki Etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 40(180), 247-263.
- Keskin, H., Ayar-Şentürk, H., & Beydoğan, A. (2018). Yenilikçilik Kapasitesi Perspektifinden Bilgi Paylaşımı, Entelektüel Sermaye ve Performans İlişkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(3).
- Kuğu, T. D., & Kırılı, M. (2013). İşletme Performansının Değerlendirilmesinde bir Yenilikçi Yönetim Muhasebesi Aracı Olarak Balanced Scorecard Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2).
- Örücü, E., Kılıç, R., & Savaş, A. (2011). KOBİ'lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1).
- Yılmaz, Y. K., Yılmaz, M., Yiğitbaşı, M. E., & Çoban, O. (2016). İnovasyon İndeksi Yardımıyla Türkiye'de İllerin Rekabetçilik Analizi: Düzey-III Örneği. *Sosyoekonomi*, 24(30), 71-90.

GASTRONOMİ TURİZMİ ÇERÇEVESİNDE TUNCELİ MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN İNCELENMESİ

İbrahim TOĞRUL

Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı / Gastronomi ve
Mutfak Sanatları Programı
ibrahimtogrul@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6962-4717

Dilek DÜLGER ALTINER

Kocaeli Üniversitesi / Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü / Kocaeli
dilek.dulger@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7043-2883

Nihan AKDEMİR

Kocaeli Üniversitesi / Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü / Kocaeli
nihan.akdemir@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1232-6636

Özet

Gastronomi yeme-içme kültürünün her yönüyle incelendiği, destinasyonlar için çekicilik unsuru olan ve kültürel mirasın aktarılmasında etkili olan bir bilimdir. Dünya’da ve Türkiye’de hızla gelişen gastronomi turizmi, yörenin mutfak kültürünün sürdürülebilirliğine ve turizm pazarlama faaliyetlerine katkısı ile önemli turizm türleri arasındadır. Özellikle destinasyonlar için niş pazar fırsatı sunması, birçok şehir ve ülkenin gastronomi turizmine yönelmesine neden olmaktadır. Türkiye sahip olduğu zengin mutfak kültürü ve yöresel lezzetlerindeki çeşitlilik ile turistlerin ilgisini çeken ve seyahat motivasyonu oluşturan bir konumdur. Anadolu mutfak kültürünün zenginliği, birçok medeniyete ev sahipliği etmesine, gelenek ve göreneklerine bağlılığına, coğrafi koşullara ve verimli topraklara sahip olmasına bağlıdır. Günümüzde beslenme şekillerinin değiştirilmesi, yemek-lezzet-sağlık ilişkisinin daha çok aranır hale gelmesi nedeniyle, yöresel yemek kültürüne verilen önem artmaktadır. Gastronomi turizmi çerçevesinde turistler seyahat ettikleri destinasyonlarda bölgeye özgü tatları keşfetmeye, tanımaya ve deneyimlemeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Tunceli ilinin yöresel mutfak kültürü kapsamında, ilin genel özellikleri, yöresel yemekler, coğrafi işaretli ürünler ve festivaller gibi gastronomi turizmi bileşenlerini tanıtmak ve ilin gastronomi kimliğinin ortaya konulmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Gastronomi Turizmi, Mutfak Kültürü, Tunceli, Yöresel Mutfak.

INVESTIGATION OF TUNCELİ CUISINE CULTURE IN THE GASTRONOMY TOURISM CONTEXT

Abstract

Gastronomy is a discipline which examines every aspect of food and drink culture, has a destination attraction element, and is effective in transferring cultural heritage. Gastronomy tourism, which develops rapidly in the world and in Turkey is among the important types of tourism with its contribution to the sustainability of the cuisine culture of the region and tourism marketing activities. Since it offers niche market opportunities especially for different destinations, it causes many cities and countries to turn to gastronomy tourism. Turkey is in a position that attracts the attention of tourists and creates travel motivation with its rich cuisine culture and the diversity of local flavors. The richness of the Anatolian cuisine culture actually depends on its hosting of many civilizations, its loyalty to its traditions and customs, and its geographical condition and fertile lands. The significance given to the local food culture increases due to the change in diet forms and the increasing demand for the relationship between food, taste and health. Within the framework of gastronomy tourism, tourists have started to discover, get to know and experience the local tastes of the region in the destinations they travel. The objective of this study is to introduce the elements of gastronomy tourism, such as general features of the province, local foods, geographically marked products, and festivals, within the scope of the local cuisine culture of Tunceli, which is located in the Eastern Anatolia Region, and to reveal the gastronomic identity of the province.

Keywords: Gastronomy, Gastronomy Tourism, Culinary Culture, Tunceli, Local Cuisine.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için beslenmenin yanında, yediği besinden zevk ve lezzet alması da önemli hale gelmiş ve gastronomi kavramı doğmuştur. Gastronomi turizmi her geçen gün ilginin arttığı bir turizm çeşidi olup farklı tatları tanımak ve keşfetmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Seyahatin amacını oluşturan yeme-içme faaliyetleri bölgesel kalkınmaya katkı sunmaktadır. Türk mutfağını oluşturan coğrafyanın çok geniş olması turizm hareketliliğinde bölgesel alanda farklılaşmalara da neden olmuştur (Akbaba ve Çetinkaya, 2018). Yapılan literatür araştırmalarında, Türk mutfağının içerisinde yer alan bölge mutfaklarının gastronomi turizmine katkıları incelenmekte ve ülkemiz turizmine ivme kazandırdığı vurgulanmaktadır. Türkiye'nin farklı bölgelerine ait yöresel mutfak kültürünün pazarlanması için yapılacak çalışmalar turizme büyük katkı sağlayacaktır. Turistler yöresel mutfakları sadece gözlemlemek için değil, yöreye özgü yiyecekleri yerinde dokunmak, tatmak, duymak/dinlemek ve bizzat üretimine dahil olarak derinden hissederek deneyimlemek isterler. Yöresel lezzetler turistlerin yöreye ait deneyimlerini zenginleştiren ve ona ayrıcalık katan çekici unsurlardandır (Sarıışık, 2019). Yöresel mutfakların yöreye özgü ürünlerden oluşması ve sadece yörede üretilen ürünleri kapsamı dolayısıyla bu ürünlerin bölge içerisinde tedarik edilmesi söz konusudur. Bu sayede bölge ekonomisinde sızıntı önleyen yöresel mutfaklar bölgesel kalkınmaya da katkı sağlamaktadır (Akdemir ve Selçuk, 2018). Günümüzde artık yöresel mutfakların bir turizm ürünü olarak kullanılabileceği anlaşılmış ve yöresel mutfaklara yönelik gerçekleştirilen faaliyetler önem kazanmaya başlamıştır. Diğer taraftan, yöresel mutfaklar ve bu mutfaklarda yer alan yiyecekler daha fazla turist çekmede bir pazarlama aracı haline gelmiştir. İspanya, Fransa, İtalya gibi ülkelerin rakiplerine karşı fark yaratmasının nedeni, sahip oldukları mutfak kültürlerini ön plana çıkarıp bu ülkelerin pazarlanmasında etkin bir şekilde kullanmalarındır. Türkiye de mutfak kültürleri ile ön plana çıkan ülkeler gibi, turizme sunabileceği çeşitli yöresel mutfakları içerisinde barındıran bir ülkedir (Sarıışık, 2019). Sözü edilen bu yöresel mutfaklardan biri de kültürel çekicilik ve doğal güzellikler açısından turizm de önemli bir yeri olan Doğu Anadolu Bölgesi'ne ait mutfaklardır.

Bu çalışmanın amacı, Türk mutfak kültüründe Doğu Anadolu Bölgesi mutfağında yer alan Tunceli ili mutfağının gastronomi turizmindeki yeri ve önemini incelemektir. Tunceli ili mutfağı ile ilgili yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle yapılan bu çalışma, alandaki boşluğu doldurarak Tunceli ilinin gastronomi turizm potansiyeli ve yöresel mutfak kültürü ile ilgili bilgilerin yayılmasını sağlayacaktır.

2. GASTRONOMİ KAVRAMI

Son dönemlerde popüler bir kavram haline gelen gastronomi yemek, kültür, sanat, beslenme, tarih, sosyoloji ve coğrafya gibi farklı boyutları bir araya getiren bir bilim dalı haline gelmiştir (Akbaba ve Çetinkaya, 2020). Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre gastronominin kökeni Fransızca olup 'Yemeği iyi yeme merakıdır' ve "Sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemidir" şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021). İnsanlığın ortaya çıkışından günümüze kadar en temel gereksinimleri ve zevkleri arasında yeme-içme yer almıştır. Toplumlarda kültürün şekillenmesinden ekonomik ve politik olaylara kadar yaşamın her boyutunda yeme-içme gelenek ve görenekleri statü göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gastronomi toplum ve insan yaşamı içinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte yeme ve içmenin sanatsal ve bilimsel olarak farklı yönleriyle değerlendirilmesi ve incelenmesidir (Özbay, 2019). Gastronomi kelimesinin kökeni Latince ve Antik Yunan diline dayanmaktadır. Yunanca gastro (mide) ve nomos (yasa) kelimeleri birleşerek günümüzde kullanılan gastronomi kavramı ortaya çıkmıştır (Scarpato, 2003). Fransız gastronomi yazarı Joseph Berchoux 1801 yılında gastronominin tanımını yaparken "İyi yeme için meraklı olma, yemeğin sağlıklı olması, iyi hazırlanmış lezzetli yemek, keyifli yeme düzeni" ifadelerini kullanmıştır. Gastronomiyi yemeği inceleyen, yemeğin kültürle olan bağlantısını ortaya koyan, yemeğin ortaya çıkabilmesi için asgari hijyeni göz önünde bulunduran ve yemek ile kültür arasındaki bağlantıyı araştıran bir bilimsel disiplin olarak ifade etmektedir (Oktay, 2018). Gastronominin temel sorunu ne pişirmek değil, nasıl pişirilmesi gerektiğidir. Bu nedenle ürün ortaya koyarken pişen yemeğin kokusu, rengi, görünümü, tadı, lezzeti ve ürünün dokusunun ne ifade ettiği ve yemeğin aslına bağlı kalarak sunmak oldukça önemlidir (Baysal ve Küçükaslan, 2019).

3. GASTRONOMİ TURİZMİ

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) gastronomi turizmini, yeme-içme alanında yapılmış seyahatlerde eğlence amaçlı gastronomi amacıyla deneyimlenen faaliyetlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu faaliyetler gastronomi festivalleri, yiyeceğin üretildiği yerlere seyahatler, pazarlar, gıda alanındaki fuarlar, yemek gösterileri, yöresel ve kaliteli lezzetleri tatmak ve deneyimlemektir (Güzel Şahin ve Enver, 2015). Gastronomi turizmi, yerli ve yabancı turistlerin ulaşım ve konaklama faaliyetleriyle birlikte yeni lezzetler tatması ile yeni deneyimler oluşturmaları olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de “Anadolu Mutfağı” veya diğer adıyla “Osmanlı Mutfağı” yerli ve yabancı turistlerin cazibesini çeken gastronomi değerlerini taşımaktadır (Gastronomi Turizmi Derneği, 2021). Bir yörenin gastronomi unsurlarını oluşturan, kültürel tarihine dayalı yeme-içme ürünleri ile bu ürünlerin kendine özgü doğasıyla sunma şeklidir. Bu unsurlar turizm hareketliliğine yol açan yöresel gastronomi faaliyetleridir (Türkey ve Genç, 2019).

Günümüzde küreselleşmenin her geçen gün daha fazla arttığı birçok alanda tekipleşmeye doğru gidildiğinden yöresel kalabilen ürünlerin farkı ortaya çıkmakla birlikte değerli hale geldiği görülmektedir. Yöresel lezzetlere olan talebin artması gastronomi turizmine hizmet vermeye yönelmiş destinasyonların sayısının da arttığı görülmektedir. Turizm pazarında yöresel yemekler bir avantaj olarak kullanılmakta ve pazarlama faaliyetlerinde önem arz etmektedir (Türkey ve Genç, 2019). Gastronomi turizmi konusunda şehirlerde düzenlenecek organizasyonların başında yiyecek-içecek alanında düzenlenen festivaller gelmekle birlikte, şehirdeki tanınmış ünlü restoranların ziyaret edilmesi, yöresel ürünlerin satıldığı yöresel pazarların gezilmesi ve şehirde düzenlenen yeme-içme alanındaki kurslara katılmakta bu faaliyetlerden bazılarıdır. Gastronomi alanındaki düzenlenen etkinliklerin ve aktivitelerin fazla olması turistlerin o şehrin markalaşmasına ve tekrar ziyaret etmelerine neden olacaktır (Uca, 2019). Türkiye’nin kültürel olarak zengin olması tarihine ve coğrafi yapısına bağlıdır. Bu zenginlik Türk mutfak kültürünün oluşmasına yansımakta ve farklı yöresel kültür ve lezzetlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye bu kadar çeşitli gastronomi unsuru barındırmasına rağmen gastronomi turizminden ziyade kış turizmi ile deniz-kum-güneş turizmi rağbet görmektedir. Turistlerin ziyaretlerinde yöresel lezzetler ön planda olsa da asıl amaçları olmaktan ziyade fiziksel bir olgu olarak yeme-içme faaliyetlerine katıldıkları ifade edilmektedir. Son zamanlarda araştırmalarda yabancı turistlerin Türkiye’ye gelme nedenleri arasında başta ülkenin tarihi ve kültürel zenginlikleri ile kültürüyle özleşmiş Türk mutfak kültürünün yer aldığı belirtilmiştir (Özdemir ve Dülger Altınar, 2019).

4. DOĞU ANADOLU MUTFAK KÜLTÜRÜ

Genel olarak Türk mutfak kültürüne değinildiğinde, Türklerin Orta Asya’dan getirdiği et geleneği Anadolu’ya geldikten sonra büyük bir değişime uğramıştır. Türkler yerleşik hayata geçtikten sonra et menüde temel öğe olmakla birlikte Anadolu’da yetişen sebze ve baklagiller mutfak kültürüne girmiştir. Törenler ve buna bağlı şölenlerde sunulan çok lezzetli et yemekleri Türk Mutfağını oluşturmaktadır. Gündelik yaşamda etin giderek daha az kullanıldığı sadece tencerede lezzet ve besin değerini arttırmak için eklendiği, yerini sebzelerin çoğunlukta olduğu sulu yemek kültürüne bırakmıştır. Bu kültürde beslenme şekli mutfakta kuru baklagiller ile yaş sebzeler hep bir denge içinde bulunduğu böylece sos gerektirmeyen ve sebzenin ikinci plana itilmediği sağlıklı mutfak anlayışına bırakmaktadır (Şavkay, 2000). Türk mutfak kültürü Ülkemizde bölgelerin coğrafi yapısına göre şekillenmektedir. Bunların başında Akdeniz, Ege, Karadeniz, Marmara, İç Anadolu, Güneydoğu ve Doğu Anadolu mutfak kültürleri gelmektedir (Oktay, 2018).

Bölgelere göre farklılık gösteren Türk mutfağın zengin içeriğine sahip mutfaklardan birisi de Doğu Anadolu mutfağıdır. Doğu Anadolu bölgesinde kış şartları oldukça zor geçmektedir. Kışların zor ve uzun geçmesi beslenme kültürünü oldukça etkilemektedir. Bölgenin mutfak kültürünü kırmızı et ve hayvansal gıdalar oluşturmaktadır. Peynirciliğin temel saklama yöntemlerinden biri olması ile her yörede kendine özgü bir peynir çeşidi bulunmaktadır (Şengül ve Türkey, 2017). Doğu Anadolu mutfak kültüründe öne çıkan ürünler; kırmızı et başta olmak üzere, buğday unu, tereyağı, peynir, bölgede şifalı olduğuna inanılan otlar (çiriş, ispidik, parpar, kızamık vb.), üzüm ve kayısı gibi meyveler yetiştirilmektedir. Kışların uzun ve soğuk geçmesi bölge mutfağında kış hazırlıklarına ayrı bir önem verilmesine neden olmaktadır. Et ve köfte yemekleri ile peynir çeşitlerinin zenginliği bölge mutfağının ortak unsurlarını yansıtmaktadır (Şengül ark., 2015). Doğu Anadolu bölgesi mutfak kültüründe yöreden

yöreye farklılık gösteren yiyecek, hayvan ve malzeme adları bulunmaktadır. Fasulye için lobiya, patates için gartol, bulgur için hedik, lahana için kelem, patlıcan için balcan, kahve için gehve, hindi için culluk ya da culluh, çaydanlık için çaynik, tencere için guşgane, çatal için çengel denilmektedir (Oktay, 2018).

5. TUNCELİ VE TUNCELİ YÖRESEL MUTFAK KÜLTÜRÜ

Tunceli, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde yer almaktadır. Doğusunda Bingöl Dağları ve Peri Suyu, güneyinde Keban Baraj Gölü, kuzeyinde ve batıda Munzur Dağları ve Karasu Irmağı ile çevrilidir. Doğal sınırlarla çevrilen il, doğuda Bingöl ve Elazığ, batıda ve kuzeyde Erzincan, güneyinde ise Elazığ iline komşudur. Tunceli'nin tarihi M.Ö. 2220 yıllarına kadar dayanmaktadır. Bölgeye ilk olarak Hurriyerler yerleşmiş daha sonra birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yakın tarihte 1071'de Türklerin Anadolu'ya girmesi ile bölge 1087 yılında Selçuklular ile Türk egemenliğine girmiştir. Daha sonra Mengücekler ve Akkoyunlular hâkimiyeti altında kalmış 1473 yılında ise Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Bölge ilk olarak Osmanlı Devleti zamanında 1847 yılında şimdiki Hozat ilçesi merkez olmak üzere Dersim Livası adıyla sancak yapılarak Erzurum iline bağlanmıştır. Dersimin adı Farsçada gümüş kapı anlamı taşımaktadır. 1879 yılında mutasarrıflığa indirilerek 1892 yılında Elazığ iline bağlanmıştır. Cumhuriyetten sonra 30 Aralık 1946 yılında il merkezi eskiden Kalan Kasabası olarak adlandırılan yere şu an ki yerine nakledilmiştir (Ulaşoğlu, 2012). 2018 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre, toplam 88.198 kişilik nüfusa sahip olan Tunceli, kilometre-kareye düşen 11 kişi ile Türkiye'nin nüfus yoğunluğu en az olan ildir. Nüfusu en az olan iller arasında Bayburt'tan sonra ikinci sırada gelmektedir. Tunceli, 7.774 km² yüzölçümü ile Türkiye topraklarının %1'ini kaplamaktadır (TÜİK, 2021). Tunceli ili; Munzur Vadisi Milli Parkı, başta akarsular, şelaleler ve gözeler olmak üzere, krater gölleri ve Keban Baraj Gölü'yle, kaphıcaları ve sahip olduğu kültürel değerleri ile bozulmamış doğası turistler için büyük bir cazibe merkezidir (Özgürel ark., 2015).

5.1. Tunceli'nin Coğrafi İşaretli Ürünleri

Coğrafi işaret, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökeninin bulunduğu yöre, alan, bölge ve ülke ile özdeşleşmiş bir ürünün gösteren işaret olarak tanımlanmaktadır. Tunceli yöresi ile özdeşleşen uzun yıllardır bilinen ve yörenin kültürel birikimi ile günümüze ulaşan ve Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından coğrafi işaret alan üç ürün yer almaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021).

Çemişgezek Ulukale Dutu, Tunceli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından 08/03/2019 yılında menşe adıyla Türk Patent ve Marka Kurumu'na tescil ettirilmiştir. Çemişgezek Ulukale Dutu, meyveleri fiziksel olarak diğer yörelerdeki dutlardan daha küçük yapılı, çekirdeksiz, meyve sapları daha uzun ve kurutma randımanı daha yüksektir. Kurutulmuş meyvelerde rengin beyazımsı sarı renkte olması da bu çeşidin kurutmalık olarak öne çıktığını göstermektedir. Ayrıca tat ve hoş koku olarak özgünlük göstermektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021).

Tunceli Sarımsağı, Tunceli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından 19/11/2019 yılında menşe adıyla Türk Patent ve Marka Kurumu'na tescil ettirilmiştir. Tunceli Sarımsağı; *Alliumtuncelianum* adlı sarımsak çeşidinin, Tunceli il sınırları içerisinde yetiştirilmesi ile elde edilir. Sarımsağın fiziksel özelliği olarak; tek dişli, dışındaki kabuğu arasında küçük diş benzeri bulunan bir bitkidir. Ayrıca diğer sarımsak türlerine göre farklı olarak çiçeklenip tohum veren bir üründür. Genel olarak yükseltisi 1000-2500 metre olan erozyona uğramış yerlerde yetişmektedir. Çakıllı, kuru ve kayalık yerlerde de sık görülmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021). Yörede dağ sarımsağı olarak da bilinen bitki, yüksek tansiyon başta olmak üzere ezilerek birçok hastalığın tedavisinde de kullanılmaktadır (Konak ve Aktar, 2009).

Tunceli Şorbik Çorbası, Tunceli Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği Başkanlığı tarafından 18/12/2017 tarihinde mahreç işareti türüyle Türk Patent ve Marka Kurumu'na tescil ettirilmiştir. Tunceli'nin coğrafi işaret almış olan tek yemeği şorbik çorbasıdır. İlin yemek kültürü genel olarak tahıl ve hayvansal ürünlere dayanmaktadır. Bölgenin geçim kaynakları ise buna bağlı olarak tarım ve hayvancılıktır. Şorbik çorbası, Tunceli ilinin en çok bilinen ve tanınan yemekleri arasında yer almaktadır. Genellikle özel günlerde ve düğünlerde ikram edilen; dana eti, nohut ve süttten yapılan bu yemek bölgenin özgün değerlerindendir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021).

Tablo 1. Sorbik Çorbası Hazırlanışı

	Ürün Adı: Şorbik Çorbası*
	Kullanılan Malzemeler: *500 gr yağsız dana kuşbaşı et *100 gr inek veya keçi tereyağı *200 gr nohut (bir gün önceden ılık suyla ıslatılmış daha sonra haşlanmış) *500 ml su *400 ml inek sütü *1 baş büyük soğan *10-15 gr tuz
Hazırlanışı: Yağsız ve sinirsiz olarak kuşbaşı doğranmış dana eti kısık ateşte suyunu bırakıp çekene kadar kavrulur. Suyunu çeken dana etine inek tereyağı eklenerek 1-2 dakika daha kavrulur. Daha sonra ince ince kıyılmış kuru soğan, haşlanıp suyu süzölmüş nohut ve tuz ilave edilir ve sıcak su eklenir. Kısık ateşte 40-45 dakika pişmeye bırakılır. Pişmeye yakın ılık süt ilave edilerek 3-4 dakika sonra tencere ocaktan alınarak sıcak servis yapılır. *Kaynak: (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021)	

5.2. Tunceli’de Düzenlenen Festivaller

Tunceli’de yetiştirilen tarımsal ürünlerin ekonomiye ve turizme olan katkısını arttırmak amacıyla ürünlerin tanıtılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Çemişgezek, Pertek ve Hozat ilçelerinde küçükbaş hayvancılığa dayalı tulum ve şavak peyniri, meyveciliğe dayalı kurutulmuş çekirdeksiz dut, pestil ve orcik gibi yöresel ürünler her yıl düzenlenen festivallerde tanıtımı yapılarak ödüllü yarışmalar ile üreticiler teşvik edilmektedir. Düzenlenen festivallerle geleneksel ürünlerin ülke genelinde tanıtımına ve Tunceli turizmine katkı sağlaması beklenmektedir (Ulaşoğlu, 2009). Pülümür Bal Festivali, her yıl Ağustos ayında Kaymakamlık ve Belediye tarafından yapılan etkinliklerle düzenlenmektedir (Kaygısız ve Doğaner, 2014). Pülümür ilçesinde düzenlenen bu festival yöreye kültürel ve ekonomik canlılık kazandırmaktadır. Festival boyunca yörede arıcılık alanında bal üretimini teşvik etmek için yarışmalar düzenlenmektedir. Yarışmada dereceye giren ilk üç ürün sahibine ödül verilmekte olup böylece bal üreticileri bu konuda teşvik edilmektedir. Çemişgezek Dut ve Peynir Festivali, Çemişgezek ilçesinde ilk kez 26-28 Haziran 1998 yılından beri düzenlenen festivalle yöresel ürünlerin tanıtılması açısından yöreye büyük katkı sağlamaktadır (Ulaşoğlu, 2012). Festival her yıl Temmuz ayının üçüncü haftası Çemişgezek Kaymakamlığı ve Belediye Başkanlığı tarafından yapılan etkinliklerle düzenlenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Pertek Dut Festivali, Pertek ilçesinde her yıl temmuz aylarında düzenlenmektedir. İlçenin kültürel değerleri ve doğal tarihi düzenlenen etkinlik ve gezilerle tanıtılmaktadır. Festivalde meyveciliğe dayalı çekirdeksiz üzüm başta olmak üzere birçok yöresel ürün tanıtılmaktadır (Ulaşoğlu, 2012).

5.3. Tunceli Yöresel Mutfak Kültürü

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Tunceli’nin yöresel mutfak kültürünün oluşmasında çevresindeki büyük şehirlerin mutfaklarından etkilendiği görülmektedir. Bölgenin ortak gastronomi unsurlarının başında hayvansal ürünler gelmektedir. Bunların başında et ve köfte yemekleri ile peynir türlerinin zenginliği gelmektedir. Bu çeşitlilik bölge mutfağının ortak kültürünü yansıtmaktadır (Şengül ark., 2015). Tunceli mutfak kültürünün temeli hayvansal gıdalar ve tahıl ürünlerine dayanmaktadır. Bunun sebebi ilin coğrafyasının tarım ve hayvancılığa elverişli olması ve halkın geçim kaynaklarını buradan sağlıyor olması neden olmaktadır. Dağlık bir coğrafyaya sahip olan yörede yöresel ot ve bitkilerle yapılan lezzetli yemekler oldukça fazladır (Işık, 2012). Yörede hayvansal ürünlerle süttten yağ, yoğurt, ayran ve çökelek yapılmaktadır (Ulaşoğlu, 2012). Yörede yetişen ot ve sebzeler aynı zamanda hastalıkların tedavisinde de kullanıldığı bildirilmiştir (Konak ve Aktar, 2009). Yörenin mutfak kültürünü oluşturan yemekler; bitkisel ve hayvansal türler başlığıyla iki gruba ayrılmaktadır. Bitkisel türden yapılan yemekler un, tereyağı, yoğurt ve ayrandan yapılmakta olup hayvansal gıdalar eklense de temelini un ve bitkisel ürünler oluşturmaktadır. Bitkisel türden hazırlanan yemekler; babiko, şirekurt, cümbür, tava biçiği, patila ve keşkektir. Hayvansal türden hazırlanan yemekler ise; saç kavurması, kuzu

çevirmesi, şiş kebab ve et kaplamasıdır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Bağcılığın yaygın olduğu yörede üzüm ve üzüme dayalı ürünler çeşitlilik göstermektedir. Özellikle üzüm suyundan elde edilen şirenin ham katık olarak hem de tatlı olarak kullanımı yaygındır. Şireden yapılan besin türlerinin başında; cevizli sucuk (orcik), pestil ve pekmez gelmektedir (Ulaşoğlu, 2009). Yörede ekmekler genellikle sacda ya da tandırda pişirilmektedir. Mayalı hamurdan ekşili ekmek ve bazlama yapılmakta olup mayasız hamurdan ise ocak (kül) gömbesi, kumbik, değirmen poğaçası ve yufka yaygın olarak yapılmaktadır. Su böreği, hırınç, bişi, yumurtalı tepsi kumbiği gibi hamurlu ürünler sacda veya ocakta pişirilmektedir. En yaygın yiyeceklerinden başında baklava ve kalbur hurması gelmektedir (Ulaşoğlu, 2012). Tahıl ürünlerinin yaygın kullanıldığı yörede; buğdaydan elden edilen döğmeden keşkek ve döğme pilavı, yarma ile yapılan malhuta çorbası, un pilavı, erişte ve tarhana yaygın yemekleridir. Yörenin en yaygın yemeklerinden birisi hazırlop köftesidir. Köfteyi hazırlamak için culbant (bir tür baklagil) ıslatılır ve mercimek el değirmeninde öğütülür. Daha sonra soğan, un ve maydanoz eklenerek yoğrularak rulo şekli verilir. Pişirildikten sonra yemeğin üzerine yağda kızdırılmış kırmızı biber gezdirilerek servis edilir (Ulaşoğlu, 2012).

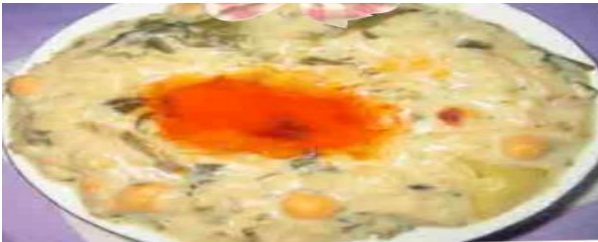
5.3.1. Yöreye Özgü Çorbalı

Tunceli mutfak kültüründe geleneksel lezzetlerin bir araya geldiği pek çok yemek çeşidi mevcuttur. Tunceli'nin ekonomik olarak gelirini hayvancılık ve tarımdan sağlayan nüfusunun fazla olması nedeniyle yemeklerde et, süt ve tahıl ürünleri daha fazla kullanılmaktadır (Sarıışık ve Özbay, 2019), Yöreye ait çorba, et ve sebze yemekleri, ekmek, hamur işi ve tatlıları lezzet açısından zengindir. Yörenin çorbalı; aş çorbası, ayanlı aş (germiyadew), tutmaç (pastıkan) çorbası, düğün çorbası, kumaşlı çorbası, düğürçük (ince bulgur) çorbası, mahluta çorbası, erişteci mercimek çorbası, herle çorbası, sulu hediktir (Işık, 2012). Gulik çorbası, ekşili mahluta çorbası ve şakka çorbası yörenin diğer lezzetlerindendir (Şengül ark., 2015). Buğdaydan elde edilen döğme ile şireli tarhana yörede yapılmaktadır (Ulaşoğlu, 2009).

5.3.2 Yöreye Özgü Et ve Sakatat Yemekleri

Yörenin etli ve sakatat yemekleri; saç kavurması, haşlama et, kızartma et, tandır kebabı, keldaş (Tablo 2) (kelleçoş), tavuk dolması, tas kebabı ve etli kuru fasulyedir (Işık, 2012). Kelle paça, karın bumar dolması ve döğme kebab yörenin önemli yemeklerindendir (Şengül ark., 2015). Yörenin köfte, sarma ve dolmaları; ayanlı köfte, içli köfte, yoğurtlu köfte, etli köfte, kofik dolma, bunbar dolması, bağ teveği sarması ve lahana (nahla) sarmasıdır (Işık, 2012). Yörenin en bilinen yemeklerinden birisi de hazırlop köftesidir (Ulaşoğlu, 2012). Döğürceklili içli köfte, nahna köftesi ve soğan dolması yörenin diğer lezzetleridir (Şengül ark., 2015).

Tablo 2. Keldaş Yemeği Hazırlanışı

	Ürün Adı: Keldaş (Kelleçoş)*
	Kullanılan Malzemeler: *1 litre kurut ayanı *250 gr dana kavurma *Yarım kg inek tereyağı *100 gr haşlanmış nohut *2 adet orta boy kuru soğan *2 yemek kaşığı domates salçası *Yeterince tuz *8 adet yufka ekmeği
Hazırlanışı: Kuru soğanlar halka şeklinde ince ince doğranır. Tencerede tereyağı ile kavurma ve salça kavrulur. Haşlanmış nohutlar eklenerek 10 dakika daha pişirilir. Tencerenin içine yavaş yavaş kurut ayanı dökülerek karıştırılmaya devam edilir. Daha sonra 20 dakika daha kaynatılır. Bir kap ya da sahan içine yufkalar küçük küçük doğranır. Tencerede pişen karışım doğranmış yufka ekmeklerinin üstüne dökülür ve sıcak servis edilir. Yörede genellikle yapımı kolay olduğu için sabah kahvaltısında tüketilmektedir.	

*Kaynak:(Işık, 2012).

5.3.3. Yöreye Özgü Sebze ve Ot Yemekleri

Yörenin sebze ve ot yemekleri; ayrınlı kabak, soğan aşı, kuru sebzeli mıhlama ve fasulye kavurmasıdır (Işık, 2012). Gulik (Tablo 3), mantar ve guriz yemeği yörenin önemli sebze yemekleri arasında yer almaktadır (Şengül ark., 2015). Yörede yetişen bitkilerle yapılan yemekler; sebzeli mantar, gullik (hellik-çiriş), pancar, kavurmalı ılgın, pirpirim boranisi ve kenger kavurmasıdır (Işık, 2012). Yörenin tahıl ve baklagil yemekleri ile pilavları; erişte pilavı, bulgur pilavı, etli pirinç pilavı, nohutlu pilav, sebzeli bulgur pilavı ve döğme pilavıdır (Işık, 2012). Tahıl ve baklagil yemeklerinde sirepati, sirekut, keşkek, kavut ve patıl yörenin önemli lezzetlerindedir (Şengül ark., 2015).

Tablo 3. Gullik Hazırlanışı

	Ürün Adı: Gullik (Hellik-Çiriş)* Kullanılan Malzemeler: *2 kg gullik/hellik/çiriş *2 adet yumurta *3 yemek kaşığı inek tereyağı *1 litre su *1 tatlı kaşığı tuz
Hazırlanışı:	
Hellik'in kök ve yaprakları temizlendikten sonra bol suda üzerindeki pislikleri gidene kadar yıkanır. Yıkanan hellik ıspanak gibi küçük küçük doğranır. Büyük bir tencerenin içine konularak üstüne su çekilir. Suyun içindeki hellik haşlanana kadar pişirilir. Haşlandıktan sonra hellik süzgeçte süzülür. Ayrı bir tencerede tereyağı kızdırılarak üzerine yumurtalar kırılır. Süzülen hellik tencereye alınarak yumurtalarla birlikte kavrulur. Daha sonra tuzu atılarak yaklaşık 5 dakika daha kavrulur ve sıcak servis edilir.	

*Kaynak:(Işık, 2012).

5.3.4. Yöreye Özgü Ekmek ve Hamur İşleri

Yörede yapılan ekmekler ve hamur işleri; zerefet-zılfet (Tablo 4), sir, kavurmalı gömme, sirikult-sirikurt, jarjun-jarun, sırın-siron, patıla (gözleme), kat kat, kül kömbesi, bişi, hırınç, yumurtalı tepsi kumbiği, keşkek, kavut, kürdi(girik-hasıl), değirmen pağaçası, cumur, su böreği, hıngel, kete ve eşkenedir (Işık, 2012). Mayalı hamurdan bazlama ve ekşili ekmek, mayasız hamurdan ise yufka ve kumbik yapılmaktadır (Ulaşoğlu, 2009). Yörenin tatlıları; kuymak(bulamaç), en helvası, aşure (12 imam çorbası), permek helvası, kabur (halbur) hurması ve dut tatlısıdır (Işık, 2012). Yörenin diğer önemli tatlıları helva, pancar tatlısı, (Şengül ark., 2015) heside (sulandırılmış dut pekmezi, un ve tereyağı) ile baklava yer almaktadır (Tunceli Valiliği, 2021).

Tablo 4. Zerefet Hazırlanışı

	Ürün Adı: Zerefet (Zılfet)* Kullanılan Malzemeler: *1,5 kg buğday unu *5 su bardağı su *1 yemek kaşığı tuz *1 kg inek tereyağı *Yarım litre ayran *5 diş sarımsak
Hazırlanışı:	
Ön hazırlık olarak derin bir kabın içine buğday unu elenir. Daha sonra tuz ve su eklenerek iyice yoğrulur. Yoğrulan hamur yağlanmış fırın tepsisine konularak fırına atılır. (Günümüzde modern fırınlar kullanılırken eskiden bu odun ateşinde pişen fırınlarda yapılmaktaydı.) Fırına atılan hamurun altı ve üstü nar gibi kızarana kadar pişirilir. Üstü kızardıktan sonra fırından çıkarılır ve dışarıda soğumaya bırakılır. Kızaran hamurun üst kısmı yuvarlak şekilde kesilerek alınır ve bu kısım yemeğin kapak kısmı olarak kullanılır. İçi pişmiş hamurun orta kısmı bir kaşık yardımıyla ufak ufak oyularak kabartılır ve huni şekline getirilir. Önce sarımsaklar ezilerek ayranla karıştırılır. Bu karışım yapılan pişmiş hamurun üzerine dökülür. Daha sonra yağda kızdırılmış tereyağı dökülerek sıcak olarak servis edilir. Aynı zamanda bu yemeğin soğanlı ve kavurmalısı da yapılmaktadır.	

*Kaynak:(Işık, 2012).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya’da ve Türkiye’de her geçen gün büyüyen turizm sektörünün bir parçası olan gastronomi turizmi gün geçtikçe önem kazanmaya başlamıştır. Ulaşım çeşitlerinin artması, görsel ve yazılı medyanın gelişmesi, refah düzeyinin artması gibi nedenler insanların dinlenme ve eğlenmenin yanı sıra güzel yeme-içme alışkanlıkları kazanmasına sebep olmuştur. Tunceli ilinin sahip olduğu gastronomi turizm potansiyeli değerlendirilerek yörenin kalkınmasına ve mutfak kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Bunun için yerel yönetimler ile sivil toplum örgütleri bir araya gelerek yörenin mutfak kültürünün arzını ortaya çıkaran çalışmalar yürütmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmalarda Tunceli ilinin gastronomi haritasının çıkartılması, şehirde gastronomi müzesinin kurulması, gastronomi kültürünü tanıtacak festivallerin çeşidinin ve sayısının artırılması ayrıca bununla ilgili fuar ve bilgi şölenlerinin düzenlenmesi, yöreye özgü lezzetlerin sunulması için maddi destekli projelerin kapsamına dâhil edilmesi, coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımının yapılarak yeni coğrafi işaretli ürünlerin tescilinin hızlandırılması, ildeki orta öğretim ve yükseköğretim düzeyindeki turizm ve gastronomi bölümlerinin sayısının artırılması, turizm işletmelerinin ilin tur programlarına mutfak kültürünü dâhil etmesi bölgenin gastronomi turizminde öne çıkmasını sağlayacaktır. Bu çalışmada Doğu Anadolu Bölgesi mutfağında yer alan Tunceli ilinin mutfak kültürünün arzı ortaya konularak gastronomi turizmi potansiyeli değerlendirilmeye çalışılmış ve gelecekte yapılacak çalışmalara kaynak olması düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR, N., ve SELÇUK, G. N. (2018), Yöresel Mutfağın Turizme Kazandırılması ve Bölgesel Kalkınmaya Katkısı: Sakarya Ölçeğinde Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 2033-2049.
- BAYSAL, A., ve KÜÇÜKARSLAN, N. (2019), *Beslenme İlkeleri ve Menü Planlaması*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÜZEL ŞAHİN, G., ENVER, G. (2015), Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak Gastronomi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 63-73.
- HALICIOĞLU, N., ve AVCIKURT, C. (2011), *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi*, Ankara: Nobel Akademik Yayınevi.
- IŞIK, Y. (2012), *Bir Tutam Tunceli*, Geçmişten Geleceğe Tunceli Projesi (Sözleşme No: TRB1/DFD/2011/38), Tunceli: Tunceli Valiliği.
- İŞİK, Y. (2012), *Tunceli Mutfağı*, Geçmişten Geleceğe Tunceli Projesi (Sözleşme No: TRB1/DFD/2011/38), Tunceli: Tunceli Valiliği.
- KAYGİSİZ, G., ve DOĞANER, A. (2014), Tunceli Hakkında, G. KAYGİSİZ., A. DOĞANER içinde, *Yatırımlarla Büyüyen Tunceli*, Tunceli: Tunceli Valiliği.
- KONAK, A., ve AKTAR, O. (2009), Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli/Ovacık’ta Geleneksel Sağaltma, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 156-187.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (1986), *Tunceli İli Kültür ve Turizm Envanteri*, Tunceli: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (2021), 22 Nisan 2021 tarihinde: www.tanitma.ktb.gov.tr:https://tanitma.ktb.gov.tr/TR-92096/tunceli.html adresinden alındı.
- OKTAY, S. (2018), *Gastronomi Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınevi.
- ÖZBAY, G. (2019), Düünden Bugüne Gastronomi, M. SARIİŞİK içinde, *Tüm Yönleriyle Gastronomi Bilimi*, Ankara: Detay Yayınevi.
- ÖZDEMİR, G., ve DÜLGER ALTINER, D. (2019), Gastronomi Kavramları ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir İnceleme, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt/Vol 12-Sayı/Issue 1-SS/PP, 1-14.
- ÖZGÜREL, G., DEĞİŞGEL, S., ve ERÖZ, S. S. (2015), Tunceli İli Kırsal Turizm Potansiyeli ve Yerel Halkın Turizme Yönelik Bakışları, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 64-76.
- SARIİŞİK, M. (2019), *Uluslararası Gastronomi*, Ankara: Detay Yayınevi.
- SARIİŞİK, M., ve ÖZBAY, G. (2018), *Ulusal Gastronomi ve Türk Mutfağı*, Ankara: Detay Yayınevi.
- SCARPATO, R. (2003). *Tourism and Gastronomy*. Hjalager, A.M., Richards G. (Ed.), Taylor and Francis e-Library, 4, 52-101.
- ŞAVKAY, T. (2000), *Osmanlı Mutfağı*, İstanbul: Şekerbank Yayınevi.
- ŞENGÜL, S., ÇAKIR, A., ve ÇAKIR, G. (2015), *Yöresel Mutfaklar*, Trakya Bölgesindeki Yiyecek İçecek Mesleki Eğitim Okullarında Kalitenin Arttırılması Projesi (Proje No: TRH.2.IQVETII/P-03/487), Ankara: Beta Yayınevi.
- ŞENGÜL, S., ve TÜRKAY, O. (2017), *Türkiye'nin Yöresel Mutfakları*, Ankara: Detay Yayınevi.
- TUNCELİ VALİLİĞİ. (2021), *Kültür Mutfak*, 15 Mayıs 2021 tarihinde: <http://www.tunceli.gov.tr/kultur-mutfak> adresinden alındı.
- TÜRK DİL KURUMU SÖZLÜKLERİ. (2021), 20 Nisan 2021 tarihinde: www.sozluk.gov.tr:https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı.

- TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU*. (2021), 10 Nisan 2021 tarihinde: www.turkpatent.gov.tr/:
<https://www.ci.gov.tr/cografi-isaretler/liste?il=62> adresinden alındı.
- TÜRKAY, O., ve GENÇ, K. (2019), *Gastronomi Turizmi*, M. SARIŞIK içinde, *Tüm Yönleriyle Gastronomi Bilimi*, Ankara: Detay Yayınevi.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU*. (2021), 15 Nisan 2021 tarihinde: www.tuik.gov.tr: <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı.
- UCA, S. (2019), *Şehir Turizmi*, Ankara: Detay Yayınevi.
- ULAŞOĞLU, İ. H. (2009), *Tunceli Kültür Envanteri*, Tunceli: Tunceli Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- ULAŞOĞLU, İ. H. (2012), Tunceli'nin Turizm Potansiyeli, T. KÖKSAL., ve İ. H. ULAŞOĞLU içinde, *Tunceli İl Yıllığı*, Ankara: Tunceli Valiliği.

DOĞU AKDENİZ KRİZİNİN KIBRIS SORUNUNA ETKİLERİ

Hatice YERLİKAYA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Uluslararası İlişkiler ABD
haticeyerlikaya01@gmail.com , ORCID: 0000-002-7648-0712

Özet

Avrupa Birliği, henüz Kıbrıs sorunu çözülmeden Kıbrıs'ı bir bütün olarak Avrupa Birliği'ne dahil etmesi Kıbrıs sorunun çözümünü olumsuz yönde etkilemiştir. Daha sonra Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının bulunması ile birlikte Kıbrıs sorununa üçüncü devletlerinde katılmasıyla sorun çıkmaz bir hal almıştır. Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerinin paylaşılmasında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haklarını görmezden gelerek Yunanistan ve Fransa ile hareket etmesi süreci olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ortak hareket ederek bölgede hukuki prosedürlere uygun olarak meşru bir şekilde varlığını sürdürmüş ve taraflar bu süreçte karşı karşıya gelmiştir. Son yıllarda Doğu Akdeniz'de yaşanan gerilimler, enerji güvenliği konusuna dikkatleri çekmiştir. Bu çalışma, güncelliğini koruyan krize açıklık getirmesiyle oldukça önemlidir. Çalışma Literatür taraması yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmanın amacı Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının, Kıbrıs sorununun çözüm sürecine etkisini incelemektir.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Doğu Akdeniz, Avrupa Birliği, Türk Dış Politikası, Enerji Politikaları

THE EFFECTS OF THE EAST MEDITERRANEAN CRISIS ON THE CYPRUS PROBLEM

Abstract

The European Union's inclusion of Cyprus as a whole into the European Union, before the Cyprus problem was resolved, had a negative impact on the solution of the Cyprus problem. Later, with the discovery of energy resources in the Eastern Mediterranean and the participation of the third countries in the Cyprus problem, the problem became a deadlock. The Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus ignored the rights of the Turkish Republic of Northern Cyprus and acted with Greece and France in the sharing of hydrocarbon reserves in the Mediterranean, negatively affecting the process. Turkey and the Turkish Republic of Northern Cyprus acted jointly and continued its existence in the region in accordance with the legal procedures and the parties came face to face in this process. The tensions experienced in the Eastern Mediterranean in recent years have drawn attention to the issue of energy security. This study is very important as it clarifies the current crisis. The study was carried out by literature review method. The aim of the study is to examine the effects of the energy resources discovered in the Eastern Mediterranean on the solution process of the Cyprus problem.

Keywords: Cyprus Problem, Eastern Mediterranean, European Union, Turkish Foreign Policy, Energy Policies

1. GİRİŞ

Kıbrıs, barış içinde uzunca bir yıl Osmanlı himayesi altında kaldıktan sonra İngiliz kolonisi olmuştur. Daha sonra İngilizlerin adadan çekilme isteğiyle Kıbrıs'ta 1950-60 yılları arası gerilim yükselmiştir. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantör devletler olmasıyla kısmi bir barış ortamı oluşmuş ve Kıbrıs 1960 yılında bağımsız olmuştur. 1960'ta Kıbrıs Anayasası ilan edilmiştir. Anayasa ile idari konularda her iki taraf için eşit güç paylaşımı sağlanmıştır. Rum tarafından, azınlık durumunda olan Türkler ile aynı derecede güç paylaşımı adaletsiz bir çözüm olarak görülmüş ve iki toplum arasındaki düşmanlığı daha da şiddetlendirmiştir. Taraflar arasında çatışmaların artmasıyla çözüm adına bir dizi plan ortaya atılmıştır. Özellikle, Kıbrıs sorunu, "enosis" ve "taksim" planlarıyla daha da önemli hale gelmiştir. Kıbrıslı Rumların büyük bir çoğunluğu Yunanistan ile birliği (enosis) isterken, Kıbrıslı Türklerin çoğunluğu ise bölünmeyi (taksim) istemiştir. 1963'ün sonlarında adada Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki çatışmalar artmış ve 15 Temmuz 1974'te Rumların yönettiği, Enosisi gerçekleştirmek hedefiyle kurulan EOKA ile Yunan Cuntası, dönemin Cumhurbaşkanı Makarios hükümetini devirmiştir. 5 gün sonra da Türkiye, 1960 tarihli Garantör Anlaşması'nı gerekçe göstererek

Kıbrıslıları korumak amacıyla Kıbrıs'a asker göndermiştir (High Commission of the Republic of Cyprus in Canberra, 2020). Harekat ile birlikte adada tekrardan barış tesis edilmiş bölgede Rumlar ile Türkler arasında sınır çizilmiştir. 1983 yılında da Kuzey Kıbrıs Türk (KKTC) Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Avrupa Birliği'ne (AB) katılımı ve Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde (MEB) doğal gaz rezervlerinin keşfi, Doğu Akdeniz'deki statüsünü iyileştirme fırsatları sağlamıştır. GKRY'nin AB'den doğrudan almış olduğu destek, KKTC'yi görmezden gelerek hareket etmesini sağlamıştır. Bu durum, Türkiye ile KKTC tarafından şiddetle kınanmış, iki devlet ortak hareket tepkisini sahada göstermiştir. Doğu Akdeniz'deki dış politika gündeminden özellikle “Kıbrıs sorununun” çözümüne odaklanan bir konuya geçiş, sorunun çözülmesine yeni bir ivme kazandırmıştır. Çalışmada Kıbrıs'ın kısaca tarihine değinilip Türk dış politikasında Kıbrıs dört farklı döneme ayrılmıştır. Ardından Doğu Akdeniz'de enerji siyaseti açısından gelişmeler ve Kıbrıs Anlaşmazlığına etkileri tartışılıp Doğu Akdeniz'de varlığını devam ettiren devletler incelenip sonuca bağlanmıştır.

2. KIBRIS SORUNU

Kıbrıs, birden fazla nedenle Türkiye için her zaman önemli olmuştur (Işıksal, 2019). Kıbrıs, 1571-1914 yılları arasında, Osmanlı İmparatorluğu tarafından kontrol edilmiştir. Bu durumdan dolayı adada yaşayan yüzbinlerce Türk vardır ve Türk dili ile kültürü Kıbrıs'ta her zaman etkili olmuştur. Türkiye'deki Türkler ile Kıbrıs'taki Türkler arasındaki güçlü bağlar ve akrabalık nedeniyle, Türkiye'nin ada üzerinde etkisi oldukça yüksektir. Ayrıca Kıbrıs Cumhuriyetlerinin 1960 yılından bu yana üç garantör devleti (Türkiye, İngiltere ve Yunanistan) olmasına rağmen, bu ülkeler arasında adaya tek komşu ülke Türkiye'dir. Bunun yanında Ege'deki Türk-Yunan dengesi dikkate alındığında Kıbrıs, Türkiye için hassas bir meseledir (Eroğlu, 2002).

2.1. Türk Dış Politikasında Kıbrıs

Türkiye'nin Kıbrıs politikasını sınıflandıracak olursak; Işıksal'a göre, kısaca dört farklı dönemden bahsedebiliriz (Işıksal ve Örmeci, 2015). Işıksal'ın, “Statüko ve Güç Dengesi” olarak adlandırdığı 1923-1954 yılları arasındaki ilk dönemde Türkiye Kıbrıslı Türkleri korumak için aktif bir dış politika geliştirmiştir. Üstelik bu dönemde Kıbrıs bir İngiliz kolonisiydi ve adadaki iki toplum arasında barış vardı. 1954-1974 yılları arasında Işıksal'ın “Pasif Aktivizm” olarak adlandırdığı ikinci dönemde Türkiye, İngiltere'nin desteğini almaya çalışarak Kıbrıslı Türkleri desteklemeye başlamıştır (Işıksal, 2019). Bu dönemde Türkiye 1960 yılında Londra ve Zürih Anlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantör devleti haline gelmiştir. Bu aşamada Türkiye'nin adaya artan ilgisi, adada yükselen etnik gerilimlerle de bağlantılı olmuştur. Işıksal'ın “Aktif Pasivizm” olarak tanımladığı 1974-2002 yılları arasındaki üçüncü aşamada; Türkiye, Kıbrıs'a karşı aktif politikalar geliştirmeye başlamıştır. Rumlar ve Yunanların Enosisi gerçekleştirmek amacıyla 1974'te hükümete karşı yapmış olduğu darbenin ardından Türkiye garantör haklarını kullanarak Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuştur. Bu aşamada Türkiye, 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ve 1983'te KKTC'nin kurulmasında Kıbrıslı Türk liderlere aktif olarak destek vermiştir. 2002'den günümüze kadar olan ve “Çözüm Süreci” adı verilen son aşamada iktidara gelen AK Parti adaya yönelik aktif politikalar geliştirmeye başlamıştır. AK Parti, laik milliyetçi çevrelerden ve Türkiye'nin güvenlik bürokrasisinden gelen ağır eleştirilere rağmen, 2004 yılında Annan Planı'nı desteklemiştir (Işıksal ve Örmeci, 2015). Türkiye, “komşularla sıfır sorun” politikası bağlamında milli mesele olarak gördüğü Kıbrıs sorununun çözümü için yapıcı bir tutum benimsemiştir. Uluslararası toplum, 2004 yılında Kıbrıs Türk tarafınca kabul edilen Birleşmiş Milletler Kapsamlı Uzlaşma Planı'nın Kıbrıs Rum tarafının reddi nedeniyle uygulamaya konamaması üzerine Kıbrıs sorununun çözümünde önemli bir fırsatı kaçırmıştır. Bu durum, sorunun çözümüne engel olanın Kıbrıs Türk tarafı değil, Kıbrıs Rum tarafı olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Bugün Türkiye, Kıbrıs sorununun yerleşik Birleşmiş Milletler parametreleri temelinde adil, kalıcı ve kapsamlı bir şekilde çözülmesine yönelik tüm çabaları desteklemektedir (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2020).

2.1.1. İlk Dönem; Statüko ve Güç Dengesi- Çözüm İçin Kararlı ve Sağlam Duruş

Yaşar Yakış ve Abdullah Gül'ün Türkiye Dışişleri Bakanları olarak görev yaptıkları bu ilk dönemde, AK Parti hükümeti Kıbrıs sorununun çözümü için kararlı ve sağlam bir duruş sergilemiştir. Bu dönemde temel amaç, 28 Şubat sürecindeki gibi askeri bir darbeye karşı daha fazla uluslararası destek almaktır. Bu anlamda AB, hükümet tarafından Türk Silahlı Kuvvetlerine karşı bir kurtarıcı olarak görülüyordu.

Hatta Türkiye'nin dönemin Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, "Kıbrıs'ta çözüm olmazsa Türk Silahlı Kuvvetlerinin işgalci konumunda olacağını" söylemiştir (Cankara, 2016).

AK Parti'nin bu ilk aşamada Kıbrıs'ta çözüm yanlısı politikası sadece taktiksel bir hareket değil, aynı zamanda çözüm konusundaki ısrarları ile KKTC'nin ilk Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'a karşı çıkmıştır. Denktaş, AK Parti hükümetinin adadaki statükoyu koruması ve görüşlerini değiştirmesi için kendisine baskı uyguladığını da iddia etmiştir (Şimşir, 2004). Bu dönemde, liberaller, AB ve TÜSİAD, AK Parti hükümetinin Türkiye'yi AB'ye tam üye yapmak için Kıbrıs sorununu çözme yönündeki çabalarını desteklemiştir (Çalış ve Metkin, 2017). AK Parti hükümeti Annan Planı'nı desteklemiş ve Kıbrıslı Türkler planı onaylamış, ancak Rumlar planı reddetmiştir. Bunun üzerine GKRY'nin başvurusuyla AB, 2005 yılına kadar Kıbrıs Rum yönetimini AB üyesi olarak tüm adanın temsilcisi olarak kabul etmiştir. Bu karar Türkiye'deki tam üyelik umutlarını azaltmış ve AB'nin Türkiye'deki prestijine zarar vermiştir. AK Parti de ağır eleştirilere maruz kalmış ve 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili ortaya çıkan siyasi kriz nedeniyle mitingler yapmıştır (BAYRAKTAR, 2016). Böylece AK Parti yetkilileri Annan Planı için olumlu duruşlarını 'stratejik kazanım' ile sunmaya başlamışlardır. KKTC'ye yönelik ekonomik yaptırımların sürdürülmesi, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs üzerindeki ekonomik etkisini artırmasına yardımcı olmuştur. Yine bu dönemde Türkiye, Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasındaki sosyal entegrasyonu artırmak için Kıbrıs vatandaşlarının sınırdan geçmesinin önündeki tüm engelleri kaldırmıştır.

2.1.2. Güvenlik Politikasının Bir Parçası Olarak Kıbrıs'ı Anma

2009–2015 dönemi, Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler nedeniyle Kıbrıs güvenlik siyasetinin bir parçası olarak anılmıştır. Bu üçüncü aşamada, Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik umutları daha da azalmış ve Kıbrıs Rum yönetiminin Türk-AB müzakerelerinde 6 fasıla engel olmasına tepki olarak Ankara, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin NATO toplantılarına katılmasını engellemeye karar vermiştir (Savrun, 2019). Bu gelişmeler, 2010 yılında Arap Baharı sürecine denk gelmiş ve işler daha da karmaşık bir hal almıştır. Suriye'de yaşanan iç savaş komşu ülkeler için büyük risk yaratmıştır. Kıbrıs, Ortadoğu'ya olan yakınlığı nedeniyle Türkiye ve İngiltere de dahil olmak üzere birçok ülke için önemli bir yer haline gelmiştir (Erlanger ve Castle, 2020). Bu dönemde Türkiye, Suriye'deki Beşar Esad rejimini devirmek için aktif bir dış politika izlemiş ve Suriye Devleti'nin yanı sıra IŞİD, El Kaide, PKK / PYD / YPG gibi birçok terör örgütünün hedefi haline gelmiştir. Türk liderlerin bu dönemde gösterdikleri milliyetçi duruşun yanı sıra Kıbrıs Rum yönetimi diğer ülkelerle Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları ve doğalgaz sondaj faaliyetleri hakkında Türkiye veya Kıbrıslı Türklerin onayı olmadan enerji şirketleriyle görüşmeler yaparak anlaşma sağlamıştır (Öztürk ve ark., 2019).

2.1.3. Çözüm için Son Çaba ve Artan Milliyetçilik

2015–2017 yılları arasında Sosyalist Mustafa Akıncı'nın KKTC'de 2015'te başkan olmasının ardından Kıbrıslı Türkler, Türkiye'yi yeni bir müzakere sürecine çağırmıştır. BM Kıbrıs Görüşmeleri Mayıs 2015'te yeniden başlamış olumlu mesajlar verilmiştir. Ancak Türk askerlerinin varlığı ve garantör sistemi konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle görüşmeler bir kez daha başarısız olmuştur (Akgün, 2018).

2017 sonrası BM görüşmelerinin başarısızlığı ve Türkiye ile AB arasında artan sorunlar, KKTC'de olduğu gibi AK Parti'nin Kıbrıs politikasında da milliyetçiliğin artmasına neden olmuştur. Örneğin KKTC Dışişleri Bakanı Kudret Özersay, 2018 yılında yaptığı konuşmada, müzakerelerin yenilenmesinden çok, başarısızlık nedenlerine odaklanmaları gerektiğini belirtmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da 2019'da Kıbrıs Rum yönetiminin iktidarın gücünü ve servetini Kıbrıslı Türklerle paylaşmak istemediğini belirtmiştir (KKTC Enformasyon Dairesi, 2020). Kıbrıs Rum yönetiminin İsrail ve Yunanistan ile deniz bölgesi ve enerji anlaşmaları üzerine Türkiye, bu projeyi önlemek ve deniz ve ekonomik münhasır bölgesini savunmak için Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs gaz kaynakları üzerindeki haklarının gasp edilmesine asla izin vermeyeceğini belirtmiştir (Amerika'nın Sesi, 2020).

3. DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ SİYASETİNDEKİ GELİŞMELERİN KIBRIS SORUNUNA ETKİSİ

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları, uluslararası enerji gündemine 2000'li yıllarda girmiştir. Ancak konudaki ilk adım, 1979 yılında GKRY tarafından Mısır ile bir petrol arama anlaşmasının atılmıştır. Rauf Denktaş, bu durumun savaş nedeni olduğunu belirtmiştir (Katman, 2013). Türkiye'nin de tepki göstermesi ile BM devreye girmiş ve Rumlar geri adım atmak zorunda kalmıştır (Erol, 2015). Sorunun yakın zamanda gündeme gelmesi, Serdar Denktaş'ın 2003 yılında Kıbrıs yakınlarında zengin petrol kaynaklarının bulunduğunu açıklamasıyla gelmiştir. (Örnek ve Mızrak, 2016).

Doğu Akdeniz'i kuşatan alanlar Türkiye, Yunanistan, KKTC, GKRY, İsrail, Suriye, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Filistin'dir. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku gereği bölgedeki ülkelerin hiç birisinin bölgenin tamamında diğer ülkeleri dışlayacak şekilde egemenlik hakkı yoktur (BM Enformasyon Merkezi UNIC, 2001). Bölgede birçok ülkenin MEB'leri kesişmekte ve bölgedeki kaynakların ülkeler tarafından paylaşılması uluslararası bir sorun haline gelmektedir. *"1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesine göre Münhasır Ekonomik bölgenin tanımı kıyı devletin kapalı veya yarı-kapalı deniz statüsünde olmayan denizlerinde, kara sularının başladığı hattan itibaren; 200 deniz millik -yaklaşık (370,4 km)- alanda kıyı devletin sahip olduğu; deniz yatakları, deniz yatağı üzerinde yer alan sular ve bu alanda yer alan canlı cansız doğal kaynaklarının araştırılması, işletilmesi muhafazası ve yönetimi konuları ile; aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgarlardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetlerde bulunabileceği alandır"* (Mavi Vatan, 2020). Rumlar Doğu Akdeniz'deki kaynaklara ilişkin çalışmalara hız vermiş, kıyı ülkeleriyle MEB müzakereler yürütmüş, 2003'te Mısır'la, 2007'de Lübnan'la, 2010'da ise İsrail'le MEB anlaşmaları imzalamıştır (Ece, 2017). Amaç, Türkiye'yi bölgenin dışında bırakmak ve Doğu Akdeniz bölgesini paylaşmaktır. Türkiye'nin bu eylemleri savaş sebebi ilan etmesine rağmen (Chountis, 2018), GKRY İsrail ve ABD'nin ortak şirketi Noble Enerji ile birlikte doğalgaz ve petrol aramak için sondaj işlemlerine başlamıştır (Örnek ve Mızrak, 2016). Buna karşı Türkiye KKTC ile 2011'de 'Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Antlaşması' imzalayarak çalışmalara başlamıştır. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Kıta sahanlığını kıyı devletin karasularının devamında kıta kenarının dış eşiği ile sınırlı, bu eşik belirtilenden az mesafede ise karasularının ölçülmeye başlandığı mesafeden itibaren 200 deniz mili mesafe olması şeklinde tanımlanmaktadır (BM Enformasyon Merkezi UNIC, 2001). Anlaşmayla Türkiye KKTC'nin 12 mil açığına kadar araştırma hakkı tanınmaktadır (Bahçeşehir Üniversitesi, 2020). GKRY kendisini adanın tümünü temsil ettiğini düşünerek yabancı şirketlere doğalgaz ve petrol aramak için ruhsat vermeye devam etmiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan GKRY ile çalışan petrol şirketlerinin kendi projelerine alınmayacağını ve birtakım sınırlandırmalar yapmak için Enerji Bakanlığı'yla çalışma yürüttüğüne dair açıklamalarda bulunmuştur (Örnek ve Mızrak, 2016).

3.1. Taraflar

Doğu Akdeniz; Avrupa, Orta Doğu, Afrika ve Asya'nın kavşak noktasında olmuştur. Burada bölgesel devlet aktörleri, çok sayıda ve çeşitli coğrafi bağlantılarının yanı sıra farklı siyasi kimliklere sahiptir. Karmaşık ikili ilişkileri olan Yunanistan ve Türkiye NATO üyesi ülkeleriyle, diğer bölgesel aktörler - İsrail, Kıbrıs, Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan - birbirleriyle karmaşık bir ikili ve çok taraflı ilişkiler ağını oluşturmaktadır (BBC, 2020).

3.1.1. İngiltere

Adadaki üslerin varlığı devam ettiği için İngiltere'nin Kıbrıs'ta varlığı devam etmektedir. İngiltere tüm stratejisini bu üslerin sorunsuz bir şekilde varlığını devam ettirmesi üzerine kurmuştur (TAMÇELİK, 2011). İngiltere bazı dönemler Rum tarafını desteklerken bazı dönemlerde Türk tarafına yakın durmuştur. Doğu Akdeniz bölgesinde deniz yetki alanlarıyla ilgilenmesi veya doğalgaz ve petrolden pay almak için yaklaşımı KKTC, Türkiye ve GKRY'yi zor duruma sokmaktadır. Bölgede İngiltere gibi bir güçlü bölgenin müdahalesi diplomatik ve siyasal olarak sorunu daha da zorlaştırmaktadır (Şafak, 2019).

3.1.2. ABD

ABD'nin Doğu Akdeniz'deki enerji araştırmalarına artan ilgisi, Rusya'nın Avrupa doğal gaz piyasasındaki hakim konumunu sınırlama olasılığından kaynaklanmaktadır (Bowlus, 2020). Aynı zamanda Suriye iç savaşındaki gelişmeler ve Mısır askeri darbesiyle de ABD bölgede varlığını

sürdürmek istemektedir. Ayrıca Arap Baharı, Suriye'nin zayıflaması, Irak'ın düşmesi, İran'a olan baskı, Türkiye'nin bu meseleye bölgesel dahil olması İsrail için Filistin konusunda bir fırsat yaratmaktadır (Memmi, 2020). Bu yaklaşımın ilk adımını Asrın Anlaşması'yla oluşturulmuştur. Planla İsrail'in Yahudi devleti statüsünü oluşturulurken, Filistinlileri topraksızlaştırarak onlara suni bir devlet sunmaktadır (Aras, 2006). Kıbrıs sorunları, İsrail ve Türkiye arasındaki diplomatik barış, Suriye ve Mısır'da krizler, ABD-Rusya ilişkilerinin Ukrayna üzerinden hızla kötüye gitmesi de ABD'nin bu bölgeye olan ilgisinin nedenleridir. ABD'de Joe Biden başkan yardımcısıyken, 2014'te Kıbrıs'a yaptığı ziyarette, Kıbrıs barış müzakerelerine destek sözü vermiştir (Kambas, 2020). Kıbrıs sorununun çözümünün ve İsrail-Türkiye yakınlaşmasının Doğu Akdeniz'de getireceği potansiyelin ortaya çıkarılması, ABD dış politika gündeminde daha da yükselmesine neden olmuştur (Grigoriadis, 2014).

3.1.3. İsrail

Son 20 yılda İsrail kıyılarında gaz yataklarının keşfedilmesiyle ülkenin jeopolitik avantajı önem kazanmıştır. İsrail, Yunanistan ve Kıbrıs ile güçlü bir ilişki kurmuştur. Üç ülke ortak askeri tatbikatlar yürütmekte ve Doğu Akdeniz'deki güvenlik operasyonlarını koordine etmektedir (Starvis, 2012). Yeni keşfedilen Akdeniz gaz sahaları iki taraf arasında herhangi bir savaş tehdidi olmadığı için güvenli bir şekilde geliştiriliyor. İsrail'in gaz rezervleri, bölgedeki ekonomik ve stratejik kaygılar açısından oldukça değerlidir. Sonuç olarak İsrail mevcut gaz sahalarının güvenliğini sağlamak için büyük çaba sarf etmiş ve fazla gaz satmak için Mısır ve Ürdün ile anlaşmalar yapmıştır (Kahraman, 2019).

3.1.4. Rusya

Rusya, Çarlık döneminden bugüne Akdeniz havzasına erişim için birçok politika uygulamıştır. Aynı zamanda Suriye iç savaşının başlangıcından bu yana Ortadoğu'da askeri bir varlığa sahiptir. Bazı uzmanlar (Özdemir, 2018), Rusya'nın Ortadoğu'da olmasının iki ana nedene bağlamaktadır. Bunlar; Suriye'deki askeri üslerini korurken bölgedeki varlığını sürdürme ve Doğu Akdeniz'deki ekonomik ağırlığını koruma ve artırma ihtiyacı. Rusya; Türkiye, İran, Mısır ve İsrail gibi bölgesel güçlerle önemli ilişkiler kurmayı hedeflemekte ve bu yolda diplomatik çalışmalar yürütmektedir. Mısır ve İsrail devletlerinin ABD'ye stratejik yakınlığı nedeniyle Ruslar ilgisini Türkiye ve İran'a çevirmiştir. Rusya bölgedeki denizcilik faaliyetlerinin yanı sıra, özellikle enerji kaynakları arayışı yoluyla ekonomik çıkar sağlanmayı hedeflemektedir. Avrupa'nın gaz ihtiyacının %44'ü Rusya ve İran tarafından karşılanmaktadır (Özdemir, 2018). Dolayısıyla Doğu Akdeniz'de Rusya'ya karşı blok oluşturan Avrupa'nın bu hamlesine karşılık olarak Rusya, bölgenin bir başka gücü olan İran ile işbirliği yapmaktadır. Suriye ve dolayısıyla Doğu Akdeniz limanları bu ağda büyük önem taşımaktadır.

3.1.5. Avrupa Birliği ve Fransa

Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerindeki zorluklardan biri Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği anlaşmasından doğan yükümlülüklerinin bir parçası olarak limanlarını bir AB üye devleti olan GKRY'ye açmamasıdır (KARLUK, 2006). 1987 yılında Türkiye, GKRY bayrağını taşıyan gemilere limanlarını kapatırken, iki ülke arasında sivil havacılık hiçbir zaman başlatılmamıştır. 2004'te birliğe katılan yeni üyelerle yapılmak istenen anlaşma, GKRY'nin tanınmamasından dolayı içinden çıkılması zor bir durum haline gelmiştir (Yeong, 2020). Türkiye'nin Ege ve Doğu Akdeniz'deki politikası, Avrupa'nın Türkiye'nin dış politikasının iddialı ve giderek daha otoriter bir hal alması bakımından endişelerini arttırmıştır. Ancak bu eylemler AB içindeki bölünmeleri de ortaya çıkarmıştır. Üye devletler, Türkiye'nin enerji araştırmalarına son vermesi ve Yunanistan'ın Kıbrıs ile olan anlaşmazlıklarını çözmek için müzakerelere girmesi gerektiği konusunda hemfikirken bunu en iyi nasıl başaracakları konusunda anlaşamamaktadırlar. Bu süreçte, Fransa sert bir çizgi isterken Almanya daha uzlaşmacı bir yaklaşımı desteklemektedir (BÜYÜKBAY, 2017).

Doğu Akdeniz'de Fransa, AB'nin bölgedeki konumunda önde gelen bir ülkedir. Fransa, Türkiye'yi yalnızca bölgedeki çıkarları için değil, aynı zamanda daha genel olarak Avrupa güvenliği içinde bir tehdit olarak görmektedir (Adar & Toygür, 2020). Bu durumun nedeni Fransa'nın Türkiye ile bölgesel rakipleri Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile yakın ilişkilerinin olmasıdır (Tomar, 2020). Ayrıca Fransa Hafter'in Libya'da iktidarı ele geçirme girişimini desteklemiştir. Türkiye'yi politikasını değiştirmenin tek yolunun onu caydırmak olduğunu düşünmüş ve bunu yapmak için Doğu Akdeniz'e

askeri güçler göndermiş ve son olarak Yunanistan ve GKRY ile AB'yi Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar uygulamaya çağırmıştır (Wintle, 2020).

Özellikle doğal kaynaklara olan yakınlığıyla GKRY'nin AB'ye üye olması sebebiyle Yunanistan ile birlikte KKTC ve Türkiye'nin bölgede yürüttüğü doğal kaynak arama faaliyetlerini AB'ye şikâyet etmesi sorunu adeta Avrupa sorunu haline getirilmekte ve konuyu uluslararasılaştırmaktadır (Örnek ve Mızrak, 2016). Fakat burada Fransa'nın rolü Avrupa Birliği aracılığıyla Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarı sağlamak değildir. Almanya'nın gücünü Avrupa Birliğinde kırmak ve birliği yeni bir ittifakın gerekliliğini düşündürecek kadar güçsüzleşmesini sağlamak ve böylece Fransa'yı bir süper güç olarak sunan yeni bir ittifak oluşturmaktır (Fırat, 2009). Rasyonel olmaktan uzak, Türkiye'ye karşı duyulan öfkeyle şekillenen ve AB'yi de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışan güç politikasıyla Fransa kısa vadede imkânsız ama uzun vadede ihtimali olan bir süper güç olma stratejisiyle Doğu Akdeniz'de çatışmanın ortasında etkin bir aktördür (Belin ve Toucas, 2020).

3.1.6. Türkiye

Doğu Akdeniz'deki çatışma, esas olarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir anlaşmazlığın sonucudur. Bu çatışma Türkiye ile Yunanistan arasında bir deniz sınırı bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Orta Doğu'daki Türk politikası, diğer güçlerin bu soruna ilgisini arttırmıştır (HALATÇI ULUSOY, 2013). Türkiye ile Doğu Akdeniz komşuları arasındaki uyumsuzluk esas olarak Kıbrıs'ı etkilemektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti uluslararası alanda bağımsız bir devlet olarak tanınırken, KKTC sadece Türkiye tarafından 1974 yılındaki kuruluşundan bu yana tanınmaktadır (Bostancı, 2017). Türkiye, Rumların İtalya merkezli petrol ve doğalgaz şirketi olan ENI ve Total dahil olmak üzere uluslararası enerji şirketlerine sunduğu arama ruhsatlarına uzun süredir itiraz etmektedir (Harunoğulları, 2020). Bu ruhsatlar çoğunlukla adanın güneyinde ve güneybatısında yoğunlaşmıştır. Bu bölgeler, Kıbrıs tarafından talep edilen, ancak Türkiye'ye göre kıta sahanlığının yanı sıra ait olan karasularını ihlal eden MEB'e dahildir. Uluslararası hukuk şu anda denizcilikle ilgili şikâyetlerin çözümü için birkaç olanak sunmakta, ancak Türkiye'nin pozisyonu bu meseleleri daha da karmaşık hale getiriyor. Türkiye aslında BM sözleşmesini imzalayan bir taraf değil ve GKRY'nin bitişik sularının Türkiye'nin kıta sahanlığının ayrılmaz bir parçası olduğunu savunarak deniz haklarını savunmaktadır (Balık, 2018).

Yunanistan-Türkiye sınırlarındaki durum aslında gergin ve çok istikrarsızdır. Göç meselesinde Türk yetkililer ve güvenlik güçleri göçmenleri komşu ülkeye itmektedir. Ayrıca Türkiye, İstanbul Boğazı ile stratejik konumunu kullanmakta ve çıkarlarına hizmet etmek için ABD İncirlik üssünü kapatmakla tehdit etmektedir (Yazıcıoğlu ve Sümer, 2020). Bu alanların başka bir özelliğe de coğrafi yakınlıktır. Doğal gazın varlığı bölgede bir işbirliği ve rekabet eksenine haline gelmiştir. İthalata bağımlı bir ülke olan Türkiye'nin temel amacı, iç talebini karşılamak için doğal gaz arzına erişimini güvence altına almaktır. Ayrıca mevcut tedarik yapısını çeşitlendirmeyi ve Rusya'nın enerji alanındaki hakim rolünü dengelemeyi hedeflemektedir. Türkiye, bir enerji geçiş ülkesi ve Avrupa'ya tedarik için potansiyel bir merkez olarak rolünü kullanarak bölgesel enerji güvenliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Özev, 2017).

Keşfedilen enerji kaynakları sebebiyle AB ve ABD'nin bölgeye ilgisinin artmasının yanında Rumların meseleyi uluslararasılaştırması da Türkiye için önemli bir sorundur. Çünkü Rumların ihaleye açtığı bölgenin bir kısmı adanın kuzeyindeki suların içerisinde kalmaktadır (Orhun, 2017). GKRY, Türkiye ve KKTC'nin gücünü kırmaya çalışmaktadır. Bir bakıma adanın tamamının sahibi gibi hareket ederek adadaki Türklerin ada üzerindeki haklarını da gasp etmektedir. Bölgede bu kaynakların paylaşımı ancak barışçıl ilişkiler sağlanabilir. Bu da Kıbrıs Sorunu'nun da karşılıklı çıkarların korunması bağlamında önemlidir.

4. SONUÇ

GKRY ile KKTC arasındaki yaşanan krizler üzerine enerji kaynaklarının keşfi sonrası GKRY'nin, KKTC haklarını görmezden gelerek üçüncü ülkeleri sürece dahil etmesi taraflar arasında krizi taşıma noktasına getirmiş ve Adada GKRY ile KKTC arasındaki sınırı daha da keskinleştirmiştir. Böylelikle enerji keşfi, GKRY'nin enerji paylaşımında adil davranmamasından dolayı gelecekte olası Kıbrıs'ta tarafların birleşimi ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası, AB'nin GKRY'yi birliğe kabul etmesi ve bölgedeki doğal gaz kaynaklarının keşfedilmesinden sonra çok daha dinamik bir görünüm kazanmıştır. Yunanistan ve GKRY bu kaynakları Türkiye'yi dışlamakta ve Türk tarafı, Doğu Akdeniz'deki deniz sınırı ve MEB'lere ilişkin Yunan anlayışını reddetmektedir. Bölgesel meselelerde İsrail ve Mısır'la anlaşmazlığa düşen Türkiye, haklarını ve deniz sınırlarını savunmaktadır. Türkiye'nin Libya ile anlaşması, Doğu Akdeniz projesini engellemekte ve Yunanistan, GKRY, İsrail ve Mısır'ın Avrupa'ya doğal gaz ihracatı konusunda Türkiye ile ilişki kurmasını gerektirmektedir. Yunan adalarının deniz sınırları ve MEB'leri, Kıbrıs'ın bölünmüş bir ada olması, doğalgazın araştırılması ve sondaj çalışmaları, bölgesel aktörler arasındaki rekabet ve ABD ile Rusya arasındaki küresel rekabet gibi çok sayıda sorun göz önüne alındığında, Doğu Akdeniz'deki işbirliği oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Adar, S., Toygür, I. (2020, Aralık). *Turkey, the EU and the Eastern Mediterranean Crisis*, 25 Mayıs 2021 tarihinde Stiftung Wissenschaft und Politik: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2020C62_EasternMediterraneanCrisis.pdf adresinden alındı.
- Akgün, S. (2018), KIBRIS'TA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ARABULUCUĞU İLE SİYASAL ÇÖZÜM MODELLERİ VE ANALİZİ, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 89-107.
- Akyener, O. (2020), *Doğu Akdeniz (EASTMED) Boru Hattı Projesi*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [tespam.org: https://www.tespam.org/dogu-akdeniz-eastmed-boru-hatti-projesi/](https://www.tespam.org/dogu-akdeniz-eastmed-boru-hatti-projesi/) adresinden alındı.
- Amerika'nın Sesi. (2020). *Erdoğan: 'Kıbrıs Türkleri'nin Haklarını Yedirmeyiz'*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [www.amerikaninsesi.com: https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-kibris-turklerinin-haklari-yedirmeyiz/4950413.html](https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-kibris-turklerinin-haklari-yedirmeyiz/4950413.html) adresinden alındı.
- Aras, O. N. (2006). 'Asrın Anlaşması' ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 41-59.
- Bahçeşehir Üniversitesi. (2020). *Kıta Sahaneliği Ve Münhasır Ekonomik Bölge Nedir?*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [bau.edu.tr: https://bau.edu.tr/haber/15945-kita-sahanligi-ve-munhasir-ekonomik-bolge-nedir#:~:text=%5B1%5D.,mili%20mesafe%20olmasi%20%C5%9Feklinde%20tan%C4%B1mlanmaktadır%20tan%C4%B1r](https://bau.edu.tr/haber/15945-kita-sahanligi-ve-munhasir-ekonomik-bolge-nedir#:~:text=%5B1%5D.,mili%20mesafe%20olmasi%20%C5%9Feklinde%20tan%C4%B1mlanmaktadır%20tan%C4%B1r) adresinden alındı.
- Balık, İ. (2018). Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı Anlaşmazlıkları. *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 86-98.
- BAYRAKTAR, Ü. (2016). Annan Planı Referandumu Sürecinde Rauf Denktaş'ın Ötekileştirilmesi: Yeni Düzen Gazetesi Örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 298-321.
- BBC. (2020). *Doğu Akdeniz: New York Times'a göre Yunanistan ve Türkiye, 'Almanya'yı dinleyerek bir adım geriye atmalı'*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53969765](https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53969765) adresinden alındı.
- Belin, C., Toucas, B. (2020). *The "Macron miracle" could transform France into a global powerhouse*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [www.brookings.edu: https://www.brookings.edu/opinions/the-macron-miracle-could-transform-france-into-a-global-powerhouse/](https://www.brookings.edu/opinions/the-macron-miracle-could-transform-france-into-a-global-powerhouse/) adresinden alındı.
- BM Enformasyon Merkezi UNIC. (2001), *BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DENİZ HUKUKU SÖZLEŞMESİ*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [Deniz Mevzuat: https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararası-sozlesmeler/denizhukuku.pdf](https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararası-sozlesmeler/denizhukuku.pdf) adresinden alındı.
- Bostancı, M. (2017), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlânı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 317-355.
- Bowlus, J. V. (2020), *Eastern Mediterranean gas: Testing the field*, 20 Mayıs 2021 tarihinde [European Council on Foreign Relations: https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields](https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields) adresinden alındı.
- BÜYÜKBAY, C. (2017), ALMANYA'NIN AB İÇERİSİNDEKİ LİDERLİK ROLÜ: ULUSLARARASI KRİZLER BAĞLAMINDA DIŞ POLİTİKADA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 19-38.
- Cankara, Y. (2016). DOĞU AKDENİZ'İN ARTAN PETROPOLİTİK ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN KUZEY KIBRIS SİYASETİ. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18-35.
- Chountis, N. (2018), *Extension of the Turkish casus belli from the Aegean to the Eastern Mediterranean and Cyprus*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [European Parliament: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2018-005757_EN.html](https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2018-005757_EN.html) adresinden alındı.
- Çalış, Ş. H., Metkin, K. (2017), ALGI VE YANILGI: AB NORMLARI, TÜRKİYE'NİN ÜYELİĞİ VE AK PARTİ'NİN ROLÜ, *MARMARA AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ*, 1-39.
- Çelik, M., Duran, A. (2020). *Türkiye'nin Bölgesel Sorunları "Osmanlı'dan Günümüze" Doğu Akdeniz*. İstanbul: Hiper yayın.

- Ece, N. J. (2017), Doğu Akdeniz’de Münhasır Ekonomik Bölge: Sınırlandırma Anlaşmaları, Paydaşlar ve Stratejiler, *Journal of ETA Maritime Science*, 81-94.
- Erlanger , S., & Castle, S. (2020,). *Turkey’s rifts with Cyprus and Israel worry top NATO official*, 25 Mayıs 2021 tarihinde Atlantic Council: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/turkey-s-rifts-with-cyprus-and-israel-worry-top-nato-official/> adresinden alındı.
- Eroğlu, H. (2002), KUZİY KIBRİS TÜRK CUMHURİYETİNİ YARATAN TARİHİ SÜREÇ VE SON GELİŞMELER, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 735-793.
- Erol, H. (2015), Rauf Denktaş’ın Ankara’daki Zorunlu İkamet Yılları Ve Faaliyetleri (1964-1968), *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49-70.
- Faustmann, H., Gürel, A., Reichberg, G. M. (2012), *Kıbrıs Deniz Hidrokarbonları: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı*, Oslo: Friedrich Ebert Stiftung.
- Fırat, M. (2009), SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA FRANSA’NIN DIŞ POLİTİKASI, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 155-63.
- Grant, C. (2020,). CAN FRANCE AND GERMANY STEER EUROPE TO SUCCESS? ANNUAL REPORT 2019, Brussels.
- Grigoriadis, I. N. (2014), Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or Cooperation?, *Middle East Policy*, 124-133.
- HALATÇI ULUSOY, Ü. (2013), ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN EGE HAVA SAHASINDA TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDAKİ SORUNLAR, *TBB Dergisi*, 303-334.
- Harunoğulları, M. (2020), Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet, *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 455-481.
- High Commission of the Republic of Cyprus in Canberra. (2020), *The 1974 Turkish Invasion and its Consequences*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [mfa.gov.cy: http://www.mfa.gov.cy/mfa/highcom/highcomcanberra.nsf/cyprus04_en/cyprus04_en?OpenDocument](http://www.mfa.gov.cy/mfa/highcom/highcomcanberra.nsf/cyprus04_en/cyprus04_en?OpenDocument) adresinden alındı.
- Işıksal, H. (2019), *KIBRIS’IN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİNE İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ*, KKTC: Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası.
- Işıksal, H., & Örmeci, O. (2015). *Turkish Foreign Policy in the New Millennium*. Frankfurt: Oxford Peter Lang Edition.
- Kahraman, Ö. F. (2019), Doğu Akdeniz Enerji Sarmalını İsrail Enerji Politikaları Penceresinden Değerlendirmek, *ORTADOĞU ETÜTLERİ 2019*, 420-438.
- Kambas, M. (2020), *Biden Says Possible to End Cyprus Division*, 26 Mayıs 2021 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-cyprus-usa-biden/biden-says-possible-to-end-cyprus-division-idUSBREA4L0PZ20140522?edition-redirect=uk> adresinden alındı.
- KARLUK, S. R. (2006), GÜNEY KIBRIS’IN GÜMRÜK BİRLİĞİNE KATILIM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 68-89.
- Katman, F. (2013), Levant-Doğu Akdeniz ve enerji satrancı, *ABMYO*, 39(30), 17-26.
- Kaya, Ş. (2007), *Uluslararası Deniz Hukuku kapsamında doğu Akdeniz sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- KKTC Enformasyon Dairesi. (2020), *Bakan Özersay Chatham House’da konuşma yaptı*, 25 Mayıs 2021 tarihinde <https://pio.mfa.gov.ct.tr/>: <https://pio.mfa.gov.ct.tr/bakan-ozersay-chatham-houseda-konusma-yapti/> adresinden alındı.
- Mavi Vatan. (2020), *Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Ne Demek*, 25 Mayıs 2021 tarihinde [mavivatan.net: https://mavivatan.net/munhasir-ekonomik-bolge-meb-ne-demek/](https://mavivatan.net/munhasir-ekonomik-bolge-meb-ne-demek/) adresinden alındı.
- Memmi, M. A. (2020), *DOĞU AKDENİZ VE TÜRKİYE’NİN HAKLARI*, Ankara: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
- Orhun, F. Ç. (2017), Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorununa Muhtemel Etkileri, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36-54.
- Örnek, S., Mızrak, B. (2016), Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs’ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları, *Bilge Strateji*, 13-32.
- Özdemir, Ç. (2018), RUSYA’NIN DOĞU AKDENİZ STRATEJİSİ, *SETA*, 7-15.
- Özev, M. H. (2017), *KÜRESEL DENKLEMDE TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ*, İstanbul: SETA.
- Öztürk, O., Şensoy, Y., Peker, K., Sencer, H. (2019), DOĞU AKDENİZ’DE DENİZ YETKİ ALANLARI VE ENERJİ KAYNAKLARI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 85-106.
- Puglierin, J., Varvelli, A. (2020), *Views from the capitals: Gas conflict in the eastern Mediterranean*, 25 Mayıs 2021 [https://ecfr.eu: https://ecfr.eu/article/vfc_views_from_the_capitals_gas_conflict_in_the_eastern_mediterranean/](https://ecfr.eu/article/vfc_views_from_the_capitals_gas_conflict_in_the_eastern_mediterranean/) adresinden alındı.

- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (2020), *Policy of Zero Problems with our Neighbors*, 25 Mayıs 2021 tarihinde mfa.gov.tr: <http://www.mfa.gov.tr/policy-of-zero-problems-with-our-neighbors.en.mfa> adresinden alındı.
- Savrun, E. (2019), Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 186 Sayılı Kararından Johnson Mektubuna Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları, *ULUSLARARASI BEŞERİ BİLİMLER VE EĞİTİM DERGİSİ (IJHE)*, 1110 – 33.
- Starvis, G. (2012), THE NEW ENERGY TRIANGLE OF CYPRUS-GREECE-ISRAEL: CASTING A NET FOR TURKEY? *TURKISH POLICY QUARTERLY*, 11(2), 87-102.
- Şafak, E. (2019), *DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ BAĞLAMINDA DEĞİŞEN DENGELER*, Lefkoşa: Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2004), *AB, AKP ve Kıbrıs*, Bilgi Yayınevi.
- TAMÇELİK, S. (2011), Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin stratejik önemi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1510-39.
- Tomar, C. (2020). *Ortadoğu'da Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri Rekabeti*, 25 Mayıs 2021 tarihinde Kriter Dergi: <https://kriterdergi.com/dis-politika/ortadoguda-turkiye-ve-birlesik-arap-emirlikleri-rekabeti> adresinden alındı.
- Vatansever, M. (2010), KIBRIS SORUNUNUN TARİHİ GELİŞİMİ, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1487-1530.
- Wintle, T. (2020), *France's Macron exchanges war of words with Turkey over drilling in eastern Mediterranean*, 25 Mayıs 2021 tarihinde <https://newseu.cgtn.com/>: <https://newseu.cgtn.com/news/2020-09-11/France-s-Macron-in-war-of-words-with-Turkey-over-east-Med-drilling--TGa3TchPdS/index.html> adresinden alındı
- Yazıcıoğlu, Y., & Sümer, M. (2020), *Türkiye'nin İncirlik Üssü'nü Kapatmasının Sonuçları Ne Olur?*, 25 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.amerikaninsesi.com/>: <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyenin-incirlik-ussunu-kapatmasi-ne-gibi-sonucalr-dogurur/5209181.html> adresinden alındı.
- Yeong, L. H. (2020), Turkey's boycott of the Cyprus EU presidency: Context, meaning and its consequences, Nanyang, Singapore.
- Yeşiltaş, M. (2020), *Ortadoğu'dan Doğu Akdeniz'e Türkiye'nin Direnişi*, 25 Mayıs 2021 tarihinde kriterdergi.com: <https://kriterdergi.com/dis-politika/ortadogudan-dogu-akdenize-turkiyenin-direnisi> adresinden alındı.

COVID-19 KRİZİNİN NEOLİBERAL AÇIDAN EKONOMİ POLİTİĞE ETKİLERİ

Ahmet Burhan AKKOÇ

Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler ABD
ahmetburhanakkoc@gmail.com , ORCID: 0000-0002-1165-2130

Özet

COVID-19 salgını, birçok ülkeyi salgının zararlarını önlemek adına olağanüstü adımlar atmaya zorlamıştır. Önlemler, ölümlerin sayısını azaltsa da 1929 Buhranından daha büyük bir ekonomik kriz tahmin edilmektedir. Pandemi süreci, başından itibaren herkesin görebileceği sosyoekonomik eşitsizlikleri ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte; birçok insan işini kaybetmiş, çalışmak zorunda olanlar hayatlarını riske atmış ve evden çalışanlar ise kendini izole ederek çalışmışlardır. Evden çalışma imkanı olmayan insanların işini kaybetmemek adına hayatlarını riske atması, işçiler arasındaki sınıf farkını daha da belirgin hale getirmiştir. Bu süreçte, Soğuk Savaş'tan sonra yükselişe geçen kapitalizmin ideolojisi olarak da isimlendirilen Neo-liberalizm sorgulanmaya başlanmıştır. Bu çalışma, hem ekonomik açıdan hem de sağlık açısından etkisini devam ettiren COVID-19 salgının kapitalizm ile ilişkisine açıklık getirmesiyle oldukça önemlidir. Çalışma, literatür taraması yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmanın amacı, tarihte yaşanan büyük salgınların kendi bölgesine ve dünyaya olan ekonomik etkileri dikkate alınarak mevcut salgın COVID-19'un, Neo-liberal ekonomik politikalar ile birlikte sınıf farkını ne derece etkilediğini tespit ederek değerlendirmeler yapmaktır.

Anahtar kelimeler: COVID-19, Kapitalizm, Neoliberalizm, Eşitsizlik, Küreselleşme, Pandemi

THE EFFECTS OF THE COVID-19 CRISIS ON THE ECONOMY POLITICS IN A NEOLIBERAL PERSPECTIVE

Abstract

The COVID-19 pandemic has forced many countries to take extraordinary steps to prevent the damage of the epidemic. Although the measures have reduced the number of deaths, an economic crisis greater than the 1929 Depression is predicted. The pandemic process has revealed socioeconomic inequalities that can be seen by everyone from the very beginning. In this process, many people lost their jobs, those who had to work risked their lives, and those who worked from home worked in isolation. The fact that people who can't work from home risk their lives in order not to lose their jobs, has made the class difference between workers even more evident. In this process, Neo-liberalism, which is also called the ideology of capitalism and started to rise after the Cold War, began to be questioned. This study is very important as it clarifies the relationship between the COVID-19 epidemic and capitalism, which continues its effects both economically and in terms of health. The study was carried out with the literature review method. The aim of this study is to determine the extent to which the current epidemic COVID-19, together with Neo-liberal economic policies, affects the class gap, taking into account the economic effects of the major epidemics in history to their region and the world.

Keywords: COVID-19, Capitalism, Neoliberalism, Inequality, Globalization, Pandemic

GİRİŞ

Ekonomi politik; üretimi, ticareti ve bunların hukuk ve hükümetle olan ilişkilerini inceleyen bir sosyal bilimdir. Ekonomik teorilerin sosyalizm ve komünizm gibi farklı sosyo-ekonomik sistemleri nasıl etkilediğinin yanı sıra kamu politikasının oluşturulması ve uygulanmasını incelemektedir (CFI Education Inc., 2021). Ekonomi politiğin asıl hedefi ekonomik kalkınmayı ve toplumsal refahı artırmaktır. Sosyal refah düzeyinin artırılması, ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlere bağlı olan karmaşık bir süreçtir (Güzel ve ark., 2021). Ekonomik kalkınmanın sağlanması veya refah seviyesinin yükseltilmesi; siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki temel hedeflere ulaşılmasına ve sürdürülmesine bağlıdır (Miche, 2008). Günümüzde kalkınma sadece hükümetler tarafından uygulanan politikalarla gerçekleştirilebilecek bir süreç değildir. Bu durum, hükümetler ve toplumlar arasında işbirliği gerektirmektedir. Farklı ülkeler arasındaki işbirliği; ekonomik, sosyal ve politik alanlarda

küreselleşmeyi gerektirirken, demokrasi, hükümetler ve toplumlar arasındaki işbirliğini sağlamanın yoludur (Nayyar, 2015).

Sağlık, sosyal refahın en önemli göstergelerinden biridir. Gelişmenin göstergelerinden biri olmasının yanı sıra ekonomik kalkınma için gerekli olan beşeri sermaye oluşumunun belirleyicilerinden biridir (Cracolici ve ark., 2009). Gelişmiş ülkelerde yaşayan bireyler, az gelişmiş ülkelerde yaşayanlara göre daha sağlıklı bir yaşam sürmektedir (Yanar ve Şahbaz, 2013). Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklar sağlık koşullarını belirlerken aynı zamanda halk sağlığının iyileştirilmesi ekonomik kalkınmanın da önünü açmaktadır. Sağlıklı insanlar, sağlıksız insanlara göre daha yüksek gelir elde etme fırsatlarına sahiptir. Daha yüksek gelire sahip bireyler daha iyi beslenme ve sağlık hizmetlerine erişimden yararlanabilmektedir. Bu nedenle ekonomik kalkınma ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi iki yönlü bir süreci temsil etmektedir (Güzel ve ark., 2021).

Dünya, tarih boyunca birçok yıkıcı olaya tanık olmuştur. Bunlar bazen savaşlar bazen sosyo-politikayı tamamen yeniden şekillendiren devrimler, bazen de bulaşıcı hastalıklar olmuştur. Fransız ve Amerikan Devimleri, I. ve II. Dünya savaşları, tarihte yeri oldukça önemlidir. Tarihte, dünyanın tanık olduğu birçok salgın olmuştur. Orta çağ vebası ve çeşitleri ve 1918-1920 arasındaki büyük grip, en yıkıcılarından olmuştur. En yakın salgın kayıtları 2002-2003 SARS-COV, 2004-2006 kuş gribi (H5N1) ve 2012 MERS-COV olmuştur (Parıldar, 2020). 21. yüzyıl, salgınları bir kez daha gündeme getirmiş ve dünya, COVID-19 virüsüyle karşı karşıya kalmıştır. Mevcut kriz COVID-19 salgını tıbbi bir krizden daha çok politik ve ideolojik bir kriz olmuştur. Bu kriz servet, gelir ve güçteki büyük eşitsizliklerden kaynaklanmıştır. Demokratik değerlerin eğitim ve çevresel yıkım krizinden de ayrılamaması, aynı zamanda salgının ekosistem üzerindeki neoliberal küreselleşmenin yıkıcılığı ve doğal düzenin siyasallaşmasıyla derinden bağlantılı olmuştur (Ieven ve Overwijk, 2020).

COVID-19 krizinin sağlık açısından etkisi azaldıkça, tıpkı Thomas Hobbes'un toplum sözleşmesinin (MIZRAK, 2019) olmadığı doğa durumuna benzer bir durumda insanlar kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir toplum ile en iyi olanın hayatta kalması ve herkese karşı savaşın toplumun tek düzenleyici ilkesi haline geldiği bir toplum arasında seçim yapmak zorunda kalacaktır. Bu, adalet, özgürlük ve toplumsal eşitlik mücadelelerini bir araya getiren bir dünya ile mümkün olabilir. COVID-19 salgını karşısında eleştiri, anlayış ve direniş konuları bir ölüm kalım meselesi haline gelmiştir. Çalışma, ilk bölümde tarihe ekonomik anlamda yön vermiş salgınları açıklayacak, ilerleyen bölümde küreselleşme ile COVID-19 salgını ilişkilendirilecek ve son bölümde COVID-19 krizi, Neoliberal açıdan incelenerek ekonomik etkileri değerlendirilecektir.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SALGIN HASTALIKLARININ EKONOMİK SONUÇLARI

Tarih boyunca salgın hastalıklar, dünyadaki ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişiklik göstermiştir. Ortaçağ'ın Kara Ölümü veya daha yaygın bilinen adıyla Veba, tarihin akışını değiştirmiştir. Avrupa nüfusunun Kara Ölüm öncesi nüfus sayılarına ulaşması dört yüzyıl almıştır (Zapotoczny Jr., 2006). Tarım işçilerine olan talep, hayatta kalanlara yeni bir pazarlık gücü vermiştir. Eskiden toprağa bağlı işçiler artık seyahat edebiliyor ve hizmetleri için daha yüksek ücret alabiliyorlardı. Ayrıca, insanlar kırsal alanları terk ederek daha yüksek ücretler için şehirlere göç etmişlerdir (Rhiannon, 2013). Toprak temelli zenginliğin ekonomik yapısı değişmiş; para, beceri ve hizmetler şeklinde taşınabilir servet ortaya çıkmıştır. Küçük kasaba ve şehirler büyümüş, büyük malikaneler ve malikaneler çökmeye başlamıştır. Böylece Avrupa'nın sosyal, ekonomik ve politik yapısı sonsuza dek değişmiştir. Veba feodalizmi devirerek ve Avrupa'da tarihin akışını değiştirmiştir (Mark, 2020). Vebanın etkileri yüzyıllar içinde meydana gelmiş ve kesin etkisini ölçmek zorlaşmıştır. Ancak derinlemesine yapılan araştırmalar sonucu, Vebanın işçi sınıfına etkileri gün yüzüne çıkartılmıştır. Veba, işçi sınıfının rolü değiştirmiş, sermaye birikim yapılarının ve refah dağılımının yenilenmesine öncülük etmiştir (Bell ve Lewis, 2004). Ortaçağ'da sömürülen emek ve toprak kaynakları, Amerika'nın keşfine giden süreci hızlandırmıştır. Ayrıca azalan işgücü arzları feodalizmden, hükümetlerin merkezileşmesine geçişini kolaylaştırmıştır (Clark, 2016). Üretim yapıları, emekten sermaye temelli ve üretken merkezlere, Ortaçağ'da kırsaldan kente kaymış, Vebanın bu zorluklar üzerindeki etkileri oldukça önemli olmuştur (Pamuk, 2007).

İspanyol Gribi hem öldürücü hem de Birinci Dünya Savaşı'na denk geldiği için yirminci yüzyılın siyaseti ve ekonomisi üzerinde önemli etkileri olmuştur. İspanyol Gribi, 1918 ile 1920 yılları arasında gerçekleşmiş, 43 ülkede yaklaşık 39 milyon ölümle sonuçlanmış, genç ve orta yaşlı nüfusun kaybı İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda itici bir güç olmuştur (Barro ve ark., 2020). İtalya'daki savaş ve grip ilişkisi, karşılaşılan toplam 466.000 grip ölümünün 70.000'inin askerlere ait olduğu, yani savaş gücünün kaybedildiği bilinmektedir (Fornasin ve ark, 2018). İspanyol Gribi; I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve 1929 Büyük Buhranın sonrasında gelen gelir ve tüketim üzerindeki dördüncü ekonomik şok olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu tür felaketlerin kişi başına büyük oranda gelir kaybına neden olduğu belirtilmiştir (Lewis, 2001). Bununla birlikte bu grip toplumu ve ekonomiyi de ciddi şekilde etkilemiştir. Grip sırasında ve sonrasında değişen işgücü piyasası ekonomik koşullar nedeniyle, hem verimlilik hem de toplam gelir azalmış, tasarruflar ve yatırım potansiyeli olumsuz etkilenmiştir. Grip, Birinci Dünya Savaşı'nın kayıplarına katkıda bulunmuş ve 1950'lerin sonuna kadar hükümetlerin merkezileşmesi yoluyla dünya ekonomisini ve siyasetini değiştiren faktörlerden biri olmuştur (Boucekkine ve ark., 2006).

Son zamanlarda yaşanan hastalıklar coğrafi olarak sınır tanımazken, hastalık diğer çevre ülkelerinin ekonomisini de etkilemiştir. Küreselleşme ve büyüyen hizmetler sektörü açısından değişen gelir düzeyleri ve işsizlik nedeniyle talebe yönelik sektörler değişmiş ve diğer birçok sektörü etkilemiştir. COVID-19 virüsünün ekonomik etkisi küresel ölçekte turizm ve ulaşım gibi talep odaklı sektörlerin kritik bir şekilde küçülmesini sağlamış, kısa vadede tüketim talebi ve dış ticaret gerilemiş ve bu sektörlerdeki gerilemeler işsizlikle sonuçlanmıştır. Buna rağmen sanayi sektörlerindeki üretkenlik etkilenmemiş, COVID-19 bir talep şoku olarak değerlendirilmiş ve ekonomik canlanma çok fazla gecikmemiştir. Buradan hastalığın ekonomik etkisinin kısa vadede dahi görülebildiği sonucu ortaya çıkmıştır.

İspanyol gribi sırasında ve sonrasında kişi başına düşen reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'daki (GSYİH) düşüşe göre iş piyasasında kadın iş gücünde artış görülmüştür (Bell ve Lewis, 2004). Bu durumun aksine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise dünya genelinde işsizlik oranı ve ekonomideki durgunluk hızla artmış ve önceki salgınlardan farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Bir diğer önemli salgın HIV, üretim ve işgücü piyasasında negatif arz kaymalarıyla en çok gelişmemiş Afrika ülkelerini etkilemiştir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak dünya eşzamanlı arz ve talep arasındaki bir şok durumu ve bunun yanında kaynakların sınırlı olması krizler esnasında sürecin aşılmasını zorlaştırmaktadır. Mevcut COVID-19 krizinin ise genel olarak potansiyel etkisi küreselleşme ile beraber tarihteki diğer salgınlardan daha büyüktür (Cinel, 2020).

KÜRESELLEŞME VE PANDEMİ İLİŞKİLERİ

Komünizmin çöküşüyle beraber dünya ekonomik olarak küreselleşmiş ve bu küreselleşme, kapitalist sistem ile birlikte (Heywood, 2013) bireylerin ekonomik ve kültürel büyümeyi sağlamasının bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Kentleşmedeki artış ve dünya ekonomisinin birbirleriyle daha yakından geliştirdiği entegrasyon küresel bağlantıyı kolaylaştırmıştır. Ekonominin modern zamanlarda yakın entegrasyonu, hastalıkların bulaşmasına öncülük etmiştir (Keogh-Brown ve Smith, 2008). Devletler arası ilişkilerin gelişmesi ve küreselleşmenin temel bileşenleri sayılan ticaret ve seyahat, bulaşıcı hastalıkların yayılmasında oldukça önemli olmuştur. Böylelikle küreselleşme yıllar içerisinde hastalıkların bulaşmasını arttırmış ve önemli ekonomik sonuçlara yol açmıştır.

Küreselleşmenin etkisiyle salgınlar, ekonomiyi arz talep açısından etkilemektedir. İlk olarak tüketiciler ve yatırımcılar, pandemiden etkilenen pazar yerlerine olan güvenlerini kaybetme eğilimindedir ve bu durumda pazarın talep tarafının değer kaybetmesine sebep olmaktadır (Yıldırım, 2020). İkincisi, devamsızlık ve işgücünün azalması arz tarafını olumsuz etkilemektedir (International Labour Organisation, 2020). Son olarak; halk sağlığı, ticaret, seyahat, sağlık müdahalesinde kalkınma politikaları ve salgınlara olan uluslararası tepki ekonomiyi etkilemektedir (Shang ve ark., 2021). Bir pandemi süreci, ticarete azalmaya ve yoksulluğun artmasına yol açarak, etkilenen ülkelerin ekonomik büyümesinin yavaşlamasını etkileyebilmektedir (Bloom ve ark., 2005).

Ekonomik boyutunun yanında küreselleşmeyle beraber, ulus devletlerin ortadan kalkacağı düşünülürken, ulus devletler kendilerini bu krizle beraber varlığını ortaya koymaya çalışan tek bir yapı gibi görmektedirler (Cable, 1995). Ulus-devletlerin bu salgında ön planda olmasının en temel nedeni uluslararası sistemin salgın ile beraber kaosa sürüklenmesi olmuştur. Çünkü bugün bu krize karşı uluslararası bir iş birliği geliştirilememiştir (Karakaş, 2020). Böylelikle COVID-19 salgını, ulusal ve uluslararası kurumlar için hayati bir öneme sahip olmuştur (Tuncer, 2020).

COVID-19 KRİZİNİN NEOLİBERAL PERSPEKTİFTEN İNCELENMESİ

Soğuk Savaş dönemi, kapitalist ve sosyalist iki kutuplu dünyanın ortadan kalkmasıyla sonlanmıştır (Yavan, 2020). Sosyalizm kapalı sınırlara dayanırken, kapitalizm ise neoliberal politikalarla günümüzde kendisini göstermiştir. "Neoliberalizm" terimi, kurumsal deregülasyonu, özelleştirmeyi destekleyen, 1970'lerde ve 1980'lerde popüler hale getirilen dizginsiz kapitalizmin politik ve ekonomik felsefesine atıfta bulunan ve ABD'deki egemen olan ekonomik sistemdir (Harvey, 2005). Özellikle tüm dünyada hükümetler tarafından benimsenen neoliberal fikirler, beraberinde getirdikleri kemer sıkma önlemleriyle birlikte bilinmektedir (Cherkaoui, 2020).

II.Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bugüne hiçbir olay COVID-19 kadar derin bir küresel etkiye sahip olmamıştır. Pandemi, nesiller boyu görülmeyen ölçekte bir halk sağlığı ve ekonomik krizi tetiklemiş ve eşitsizlik sorunları daha da kötüleştirmiştir. Kapitalizmin bir ekonomik ideolojisi olarak neoliberalizm ile beraber devletler hizmetlerini tüketmiş, eğitim ve sağlık hizmetleri kar amaçlı işlere dönüşmüş, düşük ücretli işçiler ile kar edilmiş ve insanlar ve ülkeler arasındaki eşitsizlik artırmıştır (Altınörs, 2020). Salgının ortasında, neoliberalizmin etkilerinin tam kapsamı ortaya çıkmıştır. Tüm ülkeler, bölgeler ve insanlar aynı şekilde etkilenmemiştir. COVID-19 salgını, ekonomik eşitsizlikteki keskin artışın, servetin gitgide daha az elde yoğunlaşmasının ve emeğin artan güvencesizliğinin ölümcül sonuçlarını ortaya çıkarmış ve kapitalist üretim tarzının küresel bazda sorgulanmasına yol açmıştır. Ekonomik hiyerarşinin altındaki işçilerin işe gitmeye ve ölümcül virüse maruz kalmaya devam etmekten başka seçeneği olmamıştır. Otobüs şoförleri, bakımevi çalışanları, temizlik görevlileri, posta işçileri, market çalışanları, tarım işçileri gibi birçok emekçi sektör krizden etkilenmiştir. Bu süreçte birçok işveren sağlık sigortası veya diğer hakları çalışanlara sağlamamıştır. Bu duruma rağmen insanlar, maddi açıdan yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmek adına çalışmak zorunda kalmıştır. Bunun yanında fiziki zorunluluk gerektirmeyen işlerde "beyaz yakalı" olarak tabir edilen sınıf nispeten daha rahat koşullarda, birçoğu maaşının bir kısmını alamasa da evden çalışma imkanı bulmuş ve kendini izole edebilmiştir. Yukarıda bahsedilen olumsuz durumlar dikkate alındığında eşitsizlik; demokrasiye, uluslararası düzene ve kolektif eylemle hallolacak sosyal uyuma karşı tehdit olarak algılanmaktadır (Filho, 2020).

COVID-19 salgını bazı tedbirleri öne çıkartmıştır. Dünya bu konuda ilerleme kaydetmiş olsa da altyapı, kaynaklar, kırılgan hükümetler ve yoksulluk nedeniyle pandemiye yeterince kontrol edemeyen birçok ülke ile az gelişmiş ülkeler olumsuz yönde öne çıkmıştır. Pandemi; düşük ve orta gelirli ülkeler, yüksek gelirli ve gelişmiş ülkeler, yoksullar ile zenginler arasındaki eşitsizlikleri açığa çıkarmış ve şiddetlendirmiştir. Böylelikle Dünyada yetersiz gözetim sistemleri öne çıkmıştır. Ülkelerin COVID-19 ile mücadelede belirtmiş olduğu tedbirlere az gelişmiş ülkelerin uyum sağlama derecesi, sosyal yaşamın diğer yönleri için ne gibi sonuçlara ve toplam maliyetle ne kadar etkili olduğuyla doğrudan ilişkilidir. Ülkelerin şu ana kadar salgını nasıl yönettiği karşılaştırıldığında, gelişmiş ülkelerin karantinanın olumsuz etkilerini azaltabilmek için vatandaşlarına ve firmalara destek paketleri sunmuş (Dinçer, 2020), gelişmemiş ülkeler ise özellikle daha yüksek bedeller ödemek zorunda kalmıştır (Walker, 2020).

Neoliberalizm küresel olarak hakim ideoloji olsa da, tek tip bir doktrin değildir ve etkileri bulunduğu yere göre farklılık göstermektedir (Soborski, 2020). Bulunduğu yere göre farklılıklarına rağmen, neoliberalizm, artan eşitsizliğe, dışlanmaya katkıda bulunur ve bu durumda özelleştirme, yetersiz planlama, pandemi gibi küresel olaylara hazırlıksız olduğu anlamına gelmektedir. Piyasalar, gelecekteki olası acil durumlar için yeterli miktarda hastane yatağı, yüz maskesi veya vantilatör sağlamak yerine ilk olarak kar peşinde koşmaktadır. Kriz esnasında acil ihtiyaç duyulan şeyleri hükümetler kısmi bir şekilde tedarik etse de neoliberal bakış açısından dolayı hükümetler her zaman problemlidir.

COVID-19 Krizinin Küresel Sonuçları ve Olası Ekonomik Geleceğinin Değerlendirilmesi

2021'de ekonomilerin normale dönme olasılığı; pandemiyi kontrol etme yeteneklerine ve bulunan aşılardan etki gücüne bağlıdır. Onaylı aşılardan ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği'nde, Almanya'da ve Rusya'da seri üretime giriyor ve Çin'in toplu aşılama kampanyaları devam etmektedir (ABD Sağlık Bakanlığı, 2021). Diğer birçok ülkede aşırı üretmiş ülkelerden aşı almak istemekte ve aynı zamanda kendi aşılarını geliştirmeye çalışmaktadır. Örneğin Türkiye, yerel olarak üretilen aşısı hala test edilirken, Çin ve Almanya'dan aşı almaktadır.

Ekonomik nedenlerden dolayı evde kalma, kendisinin ve ailesinin sağlığını tehlikeye atmamak için izolasyon ve tedavi süreci gibi konularda eşit haklara sahip olmamakla birlikte evde kalmayı gerektiren tedbirler; işi garanti ve geliri sabit olan orta sınıf için anlamlı, fakat salgın esnaflara, işçilere, özellikle düzensiz çalışanlar ve işsiz kalmaya mecbur olan kesim için anlamsız olmaktadır. Bu sosyo-ekonomik eşitsizlikler sağlığa olan erişimi ve virüse yakalanma ihtimalini özellikle kesimlere göre etkilerini gösterecek ve salgın bitene kadar bu döngü devam edecektir (Sunar, 2020). Salgını durdurmada geride kalan ülkeler, ekonomik iyileşmelerinde bir gecikme yaşayacaktır. Bu dönemde birçok hükümetin bütçe açıkları kötüleşmiş ve kamu borçları artmıştır. Normal hale döndükten sonra, hükümetler önümüzdeki yıllarda birikmiş kamu borcunu azaltmakla uğraşacaklardır. COVID-19 pandemilerin yerel kalmayıp küresel sorunlara dönüştüğünü de göstermiştir. Ülkelerin, tıpkı diğer küresel konularda iş birliği yapmaları gerektiği gibi, gelecekteki pandemilerin yayılmasını önlemek için de daha fazla işbirliği yapması gerektiğini öne çıkartmaktadır.

Önümüzdeki yıllarda salgın hastalıkların yeniden ortaya çıkma ihtimali, COVID-19'dan sonra birçok devletin sağlık hizmetlerinde yeni düzenlemelere gitmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda sağlık ve hizmetlerinin devletlerin yeniden önemli ve öncelikli amacı olacağı öngörülebilmektedir. Bu bakımdan devletlerin kamu sağlığı hizmetlerine erişimi kolaylaştıran adımlar atmaları, haklı koruyucu önlemler bağlamında bilgilendirilmeli, aşılama ve riskli öncelikleri belirleme gibi düzenlemeler yapmaları gerekmektedir. (WHO, 2021). Bu düzenlemelerin ekonomi-siyaset-toplum üçgeninde bir denge izlemesi önem taşımaktadır. Bu bakımdan salgın hastalıklar sağlık problemi olmaktan ziyade devletler nezdinde siyasi ve ekonomik bir mesele olmaktadır. Salgınların küresel olması uluslararası seyahat ve ticareti etkilemekte ve ülkelere göre farklı zararlar veren ekonomik sonuçlara sebep olmaktadır. Yalnızca SARS'ın dünyaya maliyetinin 30 -140 milyar dolar olduğu belirtilmektedir (Brahmbhatt ve Dutta, 2008). Mevcut pandeminin küresel ekonomiye olan etkisi henüz bilinmemekle birlikte tüm salgınların sebep olduğu yıkımlar; hükümetleri etkileyecek, ekonomik ve politik krizlere neden olacağı öngörülmektedir (Macar ve Asal, 2020).

Sosyal ekonomi kuruluşlarının kısa vadede ayakta kalmasına yardımcı olmak ve toplumlarımızı gelecek için daha sürdürülebilir ve kapsayıcı bir şekilde şekillendirmeyi sağlamak için bir dizi politika önlemine ihtiyaç vardır. Hükümetler bu fırsatı “daha iyi bir şekilde yeniden inşa etmek” için geleceklerine dair ortak bir vizyon geliştirmek için kullanabilirler ve sosyal ekonomi aktörleri dikkate almalıdırlar. Bu vizyonu uygulamaya yönelik bir eylem planı, sosyal ekonomi kuruluşlarının aktif olarak katkıda bulunabileceği bir yol haritası oluşturmaya yardımcı olacaktır. Sosyal inovasyonu ve işbirliğini teşvik eden politikalar, sosyal ekonomi inovasyonlarının etkiyi büyütmesine yardımcı olabilir (Wijkström ve Einarsson, 2014). Bunu başarmak için, sosyal ekonomi kuruluşlarının sürekli ve çeşitlendirilmiş finansal kaynaklara ve profesyonelleşmek için desteğe ve ayrıca ilgili araçları kullanmada dijital olarak bilgili hale gelmeleri gerekecektir. Son olarak, etkiyle ilgili paylaşılan verilerin ve bilgilerin geliştirilmesi, bu ilerlemenin izlenmesine ve çabaların en verimli sonuçlara sahip alanlara yönlendirilmesine yardımcı olacaktır.

Son olarak virüse karşı devletlerin ulusal mücadelesinin yanında uluslararası iş birliği de bir o kadar önemlidir. Küresel virüse karşı yerel seviyede mücadele verilmesi gerekli olsa da uluslararası iş birliğine ihtiyaç oldukça önemlidir. Virüs ülkeler nezdinde gelişmiş-gelişmemiş ayrımı yapmazken salgınla mücadeledeki büyük kapasite farkları vardır (Gill ve Schellekens, 2021). Gelişmekte ve çeşitli çatışmalara sahip olan bölgelerdeki insanlar salgının yıkıcı sonuçlarına maruz kalmaktadır. Mevcut süreç uluslararası barışa tehdit oluşturmaktadır. Devletler, COVID-19 ile sadece kendi sınırları içinde etkili bir şekilde mücadele etmekte ve bu da dünyaya kapalı bir siyaset anlayışının güçlenmesine sebebiyet vermektedir. Ayrıca ulusal çıkar ve ulusal egemenlik 21. yüzyılın tehditlerine uluslararası iş

birliği ile başa çıkılmasını zorunlu hale getirmektedir (STM ThinkTech, 2020). Etkilenen tüm ülkeler, hastalığın bulaşmasını önlemek için her tür klinik veri ve karantina ile ilgili deneyimlerini paylaşabilir (Islam ve Muyeed, 2020), aşı üretiminde de birbirlerine bilgi paylaşabilir ve sağlık sistemleri zayıf olan ülkelere yardım edebilirler.

SONUÇ

2020 yılı salgın, savaş, çevre gibi sorunlar ile tüm dünya için bir felaket yılı olmuştur. Bunun yanında kapitalizm bağlamında neoliberalizm etkisini göstermiştir. COVID-19 salgını, yalnızca neden olduğu ölüm oranlarıyla değil, aynı zamanda 1930'lardan bugüne insan yaşantısındaki durgunluğu ile büyük bir trajedi olmuştur. Özellikle de dünya çapında alt sınıfın geçim kaynaklarını tehlikeye sokmuştur. Bu bağlamda kriz, kademeli olarak sistemik bir değişikliğe yol açmıştır. İnsanlar COVID-19 salgını sebebiyle evlere kapanması sosyal hayatı durdurmuş, acil tedbirler krize yoğunlaşmış ve böylece kapitalizm sorgulanmaya başlanmıştır. Krizin başından bu yana birçok sağlık sistemini de içeren özelleştirme politikaları halkı olumsuz yönde bir daha etkilemiştir. Birçok işyeri kapatılmış, özel şirketlerin birçoğu iflas etmiş ve böylece burjuva sınıfını yıkıma uğramıştır. Diğer yandan emekçi ve işçilerin çalışma koşulları ve sağlık sorunları arasında doğru orantı görülmüştür. Pandemi, başta Amerika, Güney Asya ve Orta Doğu olmak üzere İngiliz ve Hint varyantlarıyla beraber birçok ülkede hala artmaktadır. Salgın ve onu kontrol altına almak için izolasyon ve sosyal mesafe önlemleri uygulama ihtiyacı, son on yılda çok kırılgan temeller üzerinde gelişen dünya ekonomisini sekteye uğratmıştır. Sert önlemlerinin uygulanması nedeniyle, 40 yıl boyunca neoliberal küreselleşme ile inşa edilen küresel değer zincirleri ciddi şekilde etkilenmiştir.

Pandemilerin ortaya çıkışı, çevresel çöküş, küresel ısınmanın yanı sıra biyolojik çeşitliliğin ve ekosistemlerin yok edilmesiyle bağlantılıdır. Dünya kritik bir durumda, COVID-19 salgını, 1918'deki İspanyol gribinden bu yana ciddiyetle ülkelere hızla yayılmaktadır. Kontrol altına almak için küresel eylemde bulunulmadıkça, bulaşma etkisi yakında ekonomik ve finansal açıdan daha da olacaktır. Bilimin yardımıyla insanlık eninde sonunda COVID-19 [salgınının](#) neden olduğu krizin üstesinden gelecektir. Bu süreçte pek çok teori ve felsefe ortaya atılacaktır. Ancak asıl sorun COVID-19 sonrası dünyanın eskisi gibi olup olmayacağı veya değişip değişmeyeceği, kapitalist düzenin daha da ilerleyerek insanlık dışı ve sömürücü hale gelip gelmeyeceğidir. Çalışmalar bu yönde ilerleyerek kapitalizmin iklim değişikliği etkisi üzerinden, değişen iklim koşulları altında ortaya çıkan salgınlarda bağlantılarının incelenmesi araştırmacılar için tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Altınörs, A. (2020), *İmkansız Sermaye: 21. Yüzyılda Kapitalizm, Sosyalizm ve Toplum*, İstanbul: Yordam Kitap.
- ABD Sağlık Bakanlığı. (2021), *FACT SHEET FOR HEALTHCARE PROVIDERS ADMINISTERING VACCINE*, 25 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.fda.gov/>: <https://www.fda.gov/media/144413/download> adresinden alındı
- Barro, R. J., Ursúa, J., Weng, J. (2020), The Coronavirus and the Great Influenza Pandemic: Lessons from the “Spanish Flu” for the Coronavirus’s Potential Effects on Mortality and Economic Activity, *NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH*, 1-27.
- Bell, C., Lewis, M. (2004). The Economic Implications of Epidemics Old and New, *World Economics*, 137-174.
- Bloom, E., de Wit, V., Carangal-San Jose, M. (2005), Potential Economic Impact of an Avian Flu Pandemic on Asia, *ERC Policy Brief Series*.
- Boucekkine, R., Diene, B., Azomahou, T. (2006), The growth economics of epidemics, *Département des Sciences Économiques de l'Université catholique de Louvain*.
- Brahmbhatt, M., Dutta, A. (2008), On SARS Type Economic Effects During Infectious Disease Outbreaks, *Policy Research Working Paper*, 1-28.
- Cable, V. (1995), The Diminished Nation-State: A Study in the Loss of Economic Power in the Loss of Economic Power, *The MIT Press*, 124(2), 23-53.
- CFI Education Inc. (2021), *Political Economy*. 25 Mayıs 2021 tarihinde Corporate Finance Institute: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/political-economy/> adresinden alındı.
- Cherkaoui, T. (2020), *The COVID-19 Pandemic: A Global Outlook*. İstanbul: Trt World Research Centre.
- Cinel, E. (2020), Covid-19’un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler, *Politik Ekonomik Kuram*, 124-140.
- Clark, G. (2016), MICROBES AND MARKETS: WAS THE BLACK DEATH AN ECONOMIC REVOLUTION?, *Journal of Demographic Economics*, 139-165.

- Cracolici, M. F., Cuffaro, M., Nijkamp, P. (2009), The Measurement of Economic, Social and Environmental Performance of Countries: A Novel Approach. *Social Indicators Research*, 95(2), 339-56.
- Deutsche Welle Türkçe. (2020). *BioNTech: 2021 için hedef 750 milyon doz aşı*, 25 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.dw.com/>: <https://www.dw.com/tr/biontech-2021-i%C3%A7in-hedef-750-milyon-doz-a%C5%9F%C4%B1/a-56078013> adresinden alındı.
- Dinçer, N. N. (2020), COVID-19 Krizinin Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri, Ö. F. Çolak içinde, *SALGIN EKONOMİSİ* (s. 113-128). Ankara: Efil Yayınevi.
- Filho, S. Z. (2020), THE POLITICAL ECONOMY OF INEQUALITY IN DEVELOPING COUNTRIES: more politics than economics. *SAIS/JHU DIA Program*, 1-9.
- Fornasin, A., Breschi, M., Manfredini, M. (2018), Spanish flu in Italy: new data, new questions, *Infez Med.*, 97-106.
- Gill, I., & Schellekens, P. (2021). *COVID-19 is a developing country pandemic*. 29 Mayıs 2021 tarihinde BROOKINGS: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2021/05/27/covid-19-is-a-developing-country-pandemic/> adresinden alındı.
- Güzel, A. E., Aslan, Ü., Acaravcı, A. (2021), The impact of economic, social, and political globalization and democracy on life expectancy in low-income countries: are sustainable development goals contradictory?, *Environment, Development and Sustainability*.
- Harvey, D. (2005), A brief history of neoliberalism, *Oxford University Press*, 70-86.
- Heywood, A. (2013), *Ekonomik Küreselleşme*, Adres Yayınları.
- Ieven, B., Overwijk, J. (2020), *We Created This Beast*, 20 Mayıs 2021 tarihinde www.eurozine.com: <https://www.eurozine.com/we-created-this-beast/> adresinden alındı.
- International Labour Organisation. (2020), *COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses*, 25 Mayıs 2021 tarihinde ilo.org: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_738753.pdf adresinden alındı.
- Islam, M., Mueyed, A. (2020), IMPACTS OF COVID-19 PANDEMIC ON GLOBAL ECONOMY: A META-ANALYSIS APPROACH, *International Journal of Technical Research & Science*, 8-19.
- Karakaş, M. (2020), Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-73.
- Keogh-Brown, M., Smith, R. (2008). The economic impact of SARS: How does the reality match the predictions?, *Health policy*, 110-120.
- Lewis, M. (2001), The Economics of Epidemics, *Georgetown Journal of International Affairs*, 2(2), 25-31.
- Macar, O. D., Asal, U. Y. (2020), COVID-19 İLE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: TARİH, EKONOMİ VE SİYASET EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 222-239.
- Mark, J. (2020), *Effects of the Black Death on Europe*, 20 Mayıs 2021 tarihinde World History Encyclopedia: <https://www.worldhistory.org/article/1543/effects-of-the-black-death-on-europe/> adresinden alındı.
- Miche, L. (2008), Reevaluating Aid Implementation Approaches to Realize Global Development Goals, *Achieving Sustainable Development and Promoting Development Cooperation* (s. 63-8). içinde New York: United Nations.
- MIZRAK, D. (2019), TOPLUM SÖZLEŞMESİ KURAMLARINDA SİYASİ İKTİDARIN SINIRI OLARAK KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ MESELESİ, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21-44.
- Nayyar, D. (2015), Globalization and democracy, *Brazilian Journal of Political Economy*, 35(3), 388-402.
- Pamuk, Ş. (2007), The Black death and the origins of the great divergence across Europe, *European Review of Economic History*, 289-317.
- Parıldar, H. (2020), Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları, *Tepecik Eğitim ve Araştırmaları Hastanesi Dergisi*, 19-26.
- Rhiannon. (2013), *To What Extent Did Peasants' Living Conditions Improve After The Black Death In England?* 10 Nisan 2021 tarihinde Tutorhunt: <https://www.tutorhunt.com/resource/6486/> adresinden alındı.
- Shang, Y., Li, H., Zhang, R. (2021), *Effects of Pandemic Outbreak on Economies: Evidence From Business History Context*, 26 Mayıs 2021 tarihinde Frontiers in Public Health: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.632043/full> adresinden alındı.
- Soborski, R. (2020), *Populism or Neoliberalism? Explaining the Politics of the Pandemic*, 25 Mayıs 2021 tarihinde www.21global.ucsb.edu: <https://www.21global.ucsb.edu/global-e/september-2020/populism-or-neoliberalism-explaining-politics-pandemic> adresinden alındı.
- STM ThinkTech. (2020), COVID-19 SALGINININ KÜRESEL EKONOMİ VE JEOPOLİTİKAYA ETKİLERİ, *STM Teknolojik Düşünce Merkezi*, 1-16.
- Sunar, L. (2020), Salgınla Mücadelenin İlk Eşiği: Eşitsizlikler, *COVID-19 SALGINININ SOSYOLOJİK ANALİZİ*, 4-10.

- Tuncer, F. F. (2020), Öngörülemez Bir Küresel Düzen ve Covid-19: Covid-19 Karikatürleri ile Yeni Düzen Okuması, *GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES*, 42-58.
- Walker, A. (2020), *Developing world economies hit hard by coronavirus*, 20 Mayıs 2021 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/news/business-52352395> adresinden alındı.
- WHO. (2021), *Coronavirus disease (COVID-19) technical guidance: Maintaining Essential Health Services and Systems*, 30 Mayıs 2021 tarihinde World Health Organisation: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/maintaining-essential-health-services-and-systems> adresinden alındı.
- Wijkström, F., Einarsson, T. (2014), *Report on the European Social Innovation Policy Framework in Light of Third Sector & Civil Society Actors*, Stockholm: 'Impact of the Third Sector as Social Innovation' (ITSSOIN), European Commission.
- Yanar, R., Şahbaz, A. (2013), Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri. *ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ*, 8(3), 55-74.
- Yavan, S. (2020), COVID-19 PANDEMİSİ VE NEOLİBERAL REFAH DEVLETİ KRİZİ: POST-REFAH DEVLETİ GEREKLİLİĞİ, H. Kılıçaslan içinde, *COVID-19: Küresel Pandeminin Ekonomik ve Mali Etkileri* (s. 161-190), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, N. (2020), CHALLENGES IN GLOBAL VALUE CHAINS AFTER COVID-19 PANDEMIC: A REVIEW, N. Susam içinde, *THE COVID-19 PANDEMIC: GLOBAL RISKS AND UNCERTAINTIES* (s. 13-20). İstanbul: İstanbul University Press.
- Zapotoczny Jr., W. S. (2006), *The Political and Social Consequences of the Black Death, 1348-1351*, 10 Mart 2021 tarihinde http://www.wzaponline.com/yahoo_site_admin/assets/docs/BlackDeath.292130639.pdf adresinden alındı.

COVID-19 SALGINININ OY VERME HAKKINA VE SEÇİM SONUÇLARINA MUHTEMEL ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatih GÜLER

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi / Çan Meslek Yüksekokulu
fatih.guler@comu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-5365-5700

Özet

2019 yılının sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve küresel bir duruma dönüşen Covid-19 salgını, başta halk sağlığı olmak üzere ekonomi, eğitim, turizm gibi birçok alanda farklı etkilere sebep olmuştur. Covid-19 virüsü insanlar arasında temas ve solunum yoluyla bulaşması sebebiyle, seçmenlerin oy vermelerine ilişkin hukuki ve fiili durumlar üzerinde salgının bir takım sonuçları olmuştur. 2019 yılında gerçekleşen mahalli idare seçimlerindeki seçmen sayıları, seçim sonuçları ile 2021 yılı Nisan ayı Covid-19 pozitif vakalar ile yakın temaslılarına ilişkin sayısal veriler harmanlandığında salgın sebebiyle karantina altında olabilecek seçmen sayısının Çanakkale ilinin on iki ilçesinin dördünde belediye başkanlığı seçim sonuçları üzerinde etki edebilecek nitelikte olduğu gözlemlenmiştir. Bu çerçevede salgın döneminde seçim günü karantinada olacak seçmenlerin seçmen kütüğüne işlenmesi sağlayacak tedbirlerin alınması, karantina altında olacak seçmenlerin diğer seçmenlerden ayrı yerlerde (salgın hastaneleri vb.) oy kullanması için hazırlıkların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, Covid-19, Oy Verme Hakkı, Seçmen Kütüğü, Karantina.

EVALUATION OF THE POSSIBLE EFFECT OF THE COVID-19 OUTBREAK ON THE RIGHT TO VOTE AND ELECTION RESULTS

Abstract

The Covid-19 outbreak, which emerged in Wuhan, China at the end of 2019 and turned into a global situation, caused different effects in many areas such as economy, education and tourism, especially public health. Due to the transmission of the Covid-19 virus through contact and breathing between people, the outbreak has had a number of consequences on the actual and legal situations of voting. Evaluation of the number of voters in the local government elections held in 2019, the results of the elections, and the numerical data regarding the Covid-19 positive cases of April 2021 and their close contacts, showed that the number of voters who could be under quarantine due to the outbreak could affect the election results in four of the twelve districts of Çanakkale province. In this context, it is recommended to take measures to ensure that the voters who will be in quarantine on the election day are included in the voter registers, and that preparations are made for the voters to vote in separate places (epidemic hospitals, etc.) who will be under quarantine.

Keywords: Administration and Control of Elections, Covid-19, Right to Vote, Voter Register, Quarantine.

1. GİRİŞ

Salgının ortaya çıktığı ilk günlerde gerçekleşmesi planlanan genel ve yerel seçimler, salgının kısa bir sürede ortadan kalkacağı beklentisine sahip ülkeler tarafından ertelenmiştir. (Association of World Election Bodies, 2020:1) Buna karşın salgının seyri seçimleri ertelemenin kısa vadede bir çözüm olmayacağını ve salgın sürecinde de seçimlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermiştir.

2020 yılının başından itibaren dünya genelinde her alana etki eden Covid-19 virüsünün temel bulaşma şekli, enfekte kişilerden hava veya temas yolu ile damlacıkların iletilmesidir. (Samancı, 2020:2) Virüsün sebep olduğu hastalık için etkinliği kanıtlanmış bir tedavinin henüz olmaması ve toplumun önemli bir kısmının aşılanamamış olması sebebiyle hastalığın sebep olduğu salgının yayılımının önlenmesi halk sağlığı önlemleri marifetiyle sağlanabilmektedir. (Ünlü & Çiçek, 2021:104) Bu önlemlerden birisi Covid-19 pozitif vakalar ve onların yakın temaslılarının belirli süreler için karantina altına alınmasıdır. Türk hukukunda genel bir tanımı olmayan karantina kavramı, (Gündüz, 2021:96)

bir enfeksiyon ya da kontaminasyonun olası yayılmasını önlemek amacıyla hasta (olan) olmayan şüpheli kişilerin ... faaliyetlerinin kısıtlanması veya diğerlerinden ayrılması olarak ifade edilebilir. (Hudut Kapılarında Uygulanacak Sağlık İşlemleri Hakkında Yönetmelik)

Salgın, genel ve yerel seçimlerin uygulanması ile ilgili bir takım sonuçlar doğurmuştur. Bunlarda birisi, bir kişinin veya bir metnin kabul edilmesi veya reddedilmesi konusundaki irade beyanına ilişkin pusulanın sandığa atılması şeklinde kullanılan oy verme hakkıdır. (Gözler, 2011:697) Salgın sürecinde karantina altında olan seçmenlerin oy verme hakkı, halk sağlığının korunması ve siyasal katılım hakları arasındaki hassas ve kırılgan denge bağlamında değerlendirilmelidir. Toplumsal yaşam, bireyin özgürlüğü ve toplumun sağlığının korunması arasında bir değerler tartımını gerektirir. (Erdem, 2020:6) Covid-19 pozitif vakaların ve yakın temaslıların oy kullanması salgının seyri üzerinde olumsuz etki yaratabilecek potansiyeldedir. Covid-19 pozitif vakaların ve yakın temaslıların oy kullanmaması ise ilgili seçim bölgesinde seçmen iradesinin sağlıklı bir gerçekleşmesini engelleyebileceği gibi seçimi kazanan aday açısından ilave bir meşruiyet sorununa da sebebiyet verebilecek niteliktedir.

Çalışmada, ilk önce salgın sürecindeki verilerden yararlanılarak seçim gününde karantina altında olabilecek tahmini seçmen sayısı hesaplanmıştır. Ardından 2019 yılında gerçekleşen mahalli idare seçimlerindeki seçmen sayıları, seçim sonuçları ile 2021 yılı Nisan ayı Covid-19 pozitif vakalar ile yakın temaslılarına ilişkin sayısal veriler harmanlanarak seçim günü salgın sebebiyle karantina altında olabilecek seçmen sayısının Çanakkale ilinin on iki ilçesinin belediye başkanlığı sonuçlarına etkisi Yüksek Seçim Kurulunun müstakar içtihatları bağlamında değerlendirilmiştir.

2. SEÇİM GÜNÜ KARANTİNA ALTINDA OLABİLECEK TAHMİNİ SEÇMEN SAYISININ HESAPLANMASI

Covid-19 salgınının oy verme hakkına ve seçim sonuçlarına muhtemel etkisi hakkında değerlendirme yapabilmek için toplam vakalar içinde, seçmen olan vaka sayısının belirlenmesi gerekmektedir. İzmir ilinde Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde 2020 yılı Mart – Haziran ayını kapsayan Covid-19 pozitif olan 595 vakanın yaş gruplarına (0-9, 10-19, 20-29 ...) ilişkin tablodan, vakaların %10'nun 20 yaşının altında olduğu görülmektedir. (Durusoy, ve diğerleri, 2020:31) Bu örneklemin zaman ve kişi anlamında kısmen sınırlı olması sebebiyle, seçmen olan vaka sayısının tespiti için daha geniş bir örnekleme ihtiyaç duyulmuştur. Sağlık Bakanlığı 2020 yılı Haziran ve Ekim ayları arasında aylık ve haftalık Covid-19 durum raporları yayınlamıştır. (Sağlık Bakanlığı , 2020) Mezkûr raporlarda Türkiye'nin Epidemiyolojik Durumu / Vakaların Demografik Dağılımı başlığı altında vakaların yaş gruplarına göre dağılımı incelenmiştir. Fakat bu dağılım 15 yaş altı çocuklar, 15-24, 25-49,50-64, 65-79 ve 80 üstü olarak sınıflandırılmıştır. Yaklaşık bir değer belirlemek açısından 15-24 yaş grubunun yarısının seçmen vaka, diğer yarısının ise seçmen olmayan vaka olarak kabul edilerek aşağıdaki verilere ulaşılmıştır. Bu çerçevede çalışmamızda toplam vakalardan %86,2 'sinin seçmen vaka olduğu kabul edilmiştir.

Tablo -1: Covid-19 Pozitif Vakalarda Seçmen Oranı

DÖNEM	18 YAŞ ALTI VAKA ORANI	SEÇMEN VAKA ORANI
19.10.2020-25.10.2020	13,4	86,6
12.10.2020-18.10.2020	13,45	86,55
05.10.2020-11.10.2020	13,45	86,55
28.09.2020-04.10.2020	13,5	86,5
21.09.2020-27.09.2020	13,5	86,5
14.09.2020-20.09.2020	13,55	86,45
07.09.2020-13.09.2020	13,65	86,35
31.08.2020-06.09.2020	13,75	86,25
24.08.2020-30.08.2020	13,85	86,15
17.08.2020-23.08.2020	13,95	86,05
10.08.2020-16.08.2020	14,05	85,95
03.08.2020-09.08.2020	14,05	85,95
27.07.2020-02.08.2020	14,05	85,95
20.07.2020-26.07.2020	14,15	85,85
13.07.2020-19.07.2020	14,1	85,9
06.07.2020-12.07.2020	14,1	85,9
29.06.2020-05.07.2020	14,1	85,9
01.06.2020-28.06.2020	14,15	85,85
ORTALAMA	13,8	86,2

Covid-19 salgınının oy verme hakkına ve seçim sonuçlarına muhtemel etkisi hakkında değerlendirme yapabilmek için diğer önemli bir unsur, Covid-19 pozitif vakaların tahmini temaslı birey sayısının belirlenmesidir. Sağlık Bakanlığı'nın tedavi algoritması salgının seyrine göre zaman içerisinde güncellenmiştir. Fakat genel uygulama Covid-19 pozitif vakaların yakın temaslıların karantina altına yönünde gelişmiştir. Konuyla ilgili çalışmalarda (Durusoy, ve diğerleri, 2020:25) (Şimşek, ve diğerleri, 2020:270) bir Covid-19 pozitif vakanın ortalama temaslı birey sayısı 4-5 olarak ifade edilmesi sebebiyle çalışmamızda bir Covid-19 pozitif vakanın ortalama temaslı sayısı 4 olarak kabul edilmiştir.

Covid-19 salgınının oy verme hakkına ve seçim sonuçlarına muhtemel etkisi hakkında değerlendirme yapabilmek için göz önünde bulundurulacak diğer bir unsur ise karantina süresidir. Salgının ilk dönemlerinde Covid-19 pozitif vakalar ve bunların yakın temaslıları on dört gün karantinada kalmaktaydı.2020 yılı Aralık ayında söz konusu süre on dört günden on güne düşürülmesi sebebiyle, (Anadolu Ajansı, 2020) çalışmamızda karantina süresi on gün olarak kabul edilmiştir.

3. COVID-19 SALGINININ OY VERME HAKKINA ve SEÇİM SONUÇLARINA MUHTEMEL ETKİSİ: ÇANAKKALE İLİ İÇİN 2019 YILI MAHALLİ SEÇİM SONUÇLARI İLE 2021 YILI NİSAN AYI COVID-19 POZİTİF SAYILARININ HARMANLANMASI

Çalışmamızda Covid-19 pozitif vakaların ve yakın temaslıların karantina altında olmaları sebebiyle seçime katılamamaların etkisinin incelenmesi açısından Çanakkale ili ele alınmıştır. Çanakkale ilinin özel olarak ele alınmasının sebebi, Sağlık Bakanlığı tarafından illerin vaka sayılarının açıklanmaya başlandığı 2021 yılı Şubat ayında Çanakkale ili, vaka sayısı sıralamasında Türkiye genelinde 51. il olmasına rağmen, 2021 yılının Nisan ayının ikinci haftasında en çok vakanın görüldüğü il olarak tespit edilmiş olmasıdır. Türk seçim mevzuatında seçim takviminin başlangıcı ile seçim tarihi arasında yaklaşık üç aylık bir süre olduğu göz önüne alındığında, Çanakkale ili örneğinde seçim takvimin başlangıcında salgın açısından düşük riskli olan bir il, seçim tarihine yaklaşıldığında riskin en yüksek olduğu il haline gelebilmektedir.

Tablo -2: 2021 Şubat – Nisan Ayları Çanakkale İli Covid-19 Pozitif Vaka Durumu

DÖNEM	HAFTALIK VAKA SAYISI (100 BİNDE)	İLİN SIRASI
17-23 Nisan	838	2
10-16 Nisan	962	1
3-9 Nisan	797	3
27 Mart- 2 Nisan	546	4
20-26 Mart	348	6
13-19 Mart	202	14
6-12 Mart	149	18
27 Şubat - 5 Mart	107	24
20-26 Şubat	81	27
15-21 Şubat	43	43
8-14 Şubat	37	51

2020 yılı için Çanakkale ilinin nüfusu 541548'dir. (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021) 2021 yılı Nisan ayının ilk üç haftasında ortalama haftalık yüz binde Covid-19 pozitif vaka sayısı 865 olması sebebiyle Çanakkale ili 2021 yılı Nisan ayı içerisinde günlük Covid-19 pozitif vaka ortalaması 668'dir. (Haftalık Yüz Binde Vaka Sayısı * (Çanakkale İl Geneli Nüfus/100000) /7 , $865 * 5,41 = 4679 / 7 = 668$) Her bir Covid-19 pozitif vakanın dört yakın teması olduğu kabul edildiğinde bir günde ortalama karantina altında olması gereken kişi sayısı 3340'tır. (Covid-19 Pozitif Vaka Sayısı * 5, $668 * 5 = 3340$) Yukarıdaki seçmen vaka / seçmen olmayan vaka ayırımından hareketle günlük seçmen vaka ve yakın teması sayısı 2872'dir. (Karantina Altındaki Birey Sayısı * Seçmen Vaka Oranı, $3340 * 0,86 = 2872$) Covid-19 pozitif vaka ve yakın temaslarının on gün karantina altında olması sebebiyle seçim günü Çanakkale ili genelinde karantina altında olması gereken seçmen sayısı 28720'dir. (Karantina Altındaki Seçmen Sayısı * Karantina Süresi , $2872 * 10 = 28720$)

2019 yılı Mahalli İdareler Seçimlerinde Çanakkale İl Genel Meclisi seçimi için kayıtlı seçmen sayısı 401.125, (Yüksek Seçim Kurulu, 2019) İlçe ve Belde Belediye Başkanlığı seçimleri için kayıtlı seçmen sayısı 280.492'dir. (Yüksek Seçim Kurulu, 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Muhtarlık, Belde, Köy Seçmen ve Sandık Sayıları, 2019) Covid-19 pozitif vaka ve yakın temasların, ilçe ve belde belediye başkanlığı için oy kullanacak seçmenler ile köylerde sadece il genel meclisi için oy kullanacak seçmenler arasında homojen olarak nüfusa orantılı şekilde dağıldığı varsayıldığında ilçe ve belde belediye başkanlığı seçimleri esnasında karantina altında olması gereken seçmen sayısı 20082'dir. ((Sadece İlçe/Belde Belediye Başkanlığı için Kayıtlı Seçmen / İl Genel Meclisi için Kayıtlı Seçmen)* Karantina Altındaki Toplam Seçmen, $(280492/401125) * 28720 = 20082$) İlçe ve belde belediye başkanlığı için oy kullanacak seçmenlerden karantina altında olanların ilçe ve beldelerde homojen olarak nüfusa orantılı şekilde dağıldığı varsayıldığında, her bir ilçe belediye başkanlığı seçimleri esnasında karantina altında olması gereken seçmen sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo -3: Çanakkale İli 2019 Yılı Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

	Belediye	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Karantina Altındaki Seçmen Sayısı	Belediye Başkanı Seçilen Aday ile En Yakın Oy Alan Aday Arasındaki Fark	Seçim Sonucuna Etkisi
1	AYVACIK	6675	478	1093	SONUCA ETKİLİ DEĞİL
2	BAYRAMİÇ	11827	846	1363	SONUCA ETKİLİ DEĞİL
3	BİGA	39796	2848	353	SONUCA ETKİLİ
4	BOZCAADA	2509	180	685	SONUCA ETKİLİ DEĞİL
5	ÇAN	22722	1626	1137	SONUCA ETKİLİ
6	ÇANAKKALE MERKEZ	93936	6723	19098	SONUCA ETKİLİ DEĞİL
7	ECEABAT	4580	328	127	SONUCA ETKİLİ
8	EZİNE	10045	719	575	SONUCA ETKİLİ
9	GELİBOLU	22334	1598	1907	SONUCA ETKİLİ DEĞİL
10	GÖKÇEADA	4426	317	970	SONUCA ETKİLİ DEĞİL
11	LAPSEKİ	9844	705	1102	SONUCA ETKİLİ DEĞİL
12	YENİCE	5596	401	2029	SONUCA ETKİLİ DEĞİL

Yüksek Seçim Kurulu, oy kullanma hakkı olmayıp (kısıtlı, asker vb.) oy kullanan seçmen sayısı, en yüksek oy alan iki aday arasındaki farktan fazla ise ilgili seçimleri istikrarlı olarak iptal etmektedir. (Güler, 2021:80) Yüksek Seçim Kurulu'nun bu içtihadından hareketle belediye başkanı seçilen aday ile ona en yakın oy alan aday arasındaki fark karantina altındaki seçmen sayısından az ise, karantina altındaki seçmenlerin seçim sonucuna etkili olduğu kabul edilmiştir. Bu çerçevede Çanakkale ilinin 12 ilçe belediye başkanlığına ilişkin 31 Mart 2019 tarihli mahalli idareler seçim sonuçları incelendiğinde, karantina altındaki seçmenlerin dört belediye başkanlığı seçim sonucuna etkili olacağı söylenebilir.

4. SONUÇ

2019 yılı mahalli idare seçimlerindeki seçmen sayıları, seçim sonuçları ve 2021 yılı Nisan ayı Covid-19 pozitif vakalar ile tahmini yakın temaslılarına ilişkin sayısal veriler harmanlanarak elde edilen seçim günü salgın sebebiyle karantina altında olabilecek tahmini seçmen sayısının, Çanakkale ilinin on iki ilçesinin dördünde seçim sonuçları üzerinde etki edebilecek nitelikte olduğu gözlemlenmiştir. Bu veriler seçim günü karantina altında olacak seçmenlerin oy kullanma haklarının sağlanmasının önemine işaret etmesi açısından önemlidir.

Seçim günü karantina altında olacak seçmenlerin oy kullanması her şeyden önce seçmen kütükleri ile ilgilidir. Seçmen kütüklerinin güncellenmesi, seçim kurullarının ilgili adli ve idari mercilerle işbirliği ile mümkün olmaktadır. Salgın dönemi ile birlikte sağlık kurum ve kuruluşlarının da seçmen kütüklerinin güncellenmesi sürecine dahil olması gerekecektir. Fakat seçmen kütüklerinin güncellenmesi seçimden önceki daha kapsamlı bir süreci kapsaması sebebiyle seçim günü karantina altında olacak seçmenler açısından seçmen kütüklerinin güncellenmesi için farklı bir perspektifle konuya yaklaşmak gerekecektir. Bu anlamda seçim günü sadece karantina altında olan seçmenlerin oy kullanabileceği özel sandık alanlarının oluşturulması, seçim günü karantina altında olan seçmenlerin katılma haklarını kullanmalarının sağlanması ve temaslı bildiriminin amacı dışında kullanılmasını engelleyecek olması açısından oldukça önemlidir.

Bazı ülkelerde Covid-19 salgını sebebiyle daha sağlıklı bir oy verme düzeni temin etmek amacıyla seçim takviminin genişletilmesi veya oy vermenin birden fazla güne yayılması gibi seçenekler değerlendirmektedir. (Essensa, 2020:2) Bu ve benzeri uluslararası uygulamalar izlenerek salgın döneminde gerçekleşecek seçimlerde hem halk sağlığının korunması hem de vatandaşların oy kullanmaları esnasında sağlık durumlarını riske etmeden oy kullanmasını sağlamak amacıyla kanaatine sahip olmaları sağlanarak seçime katılım oranının artırılmasını amacıyla daha fazla sandık alanının oluşturulmasına yönelik teknik ve hukuki altyapı hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı. (2020). *Kovid-19 tanılı kişilerle yakın temashların karantina süresi 14 günden 10 güne düşürüldü*. 01.05.2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/kovid-19-tanili-kisilerle-yakin-temashlilarin-karantina-suresi-14-gunden-10-gune-dusuruldu-/2068291> adresinden alındı
- Association of World Election Bodies. (2020). Ways to overcome the challenges of COVID-19 in election management: From a policy and technological perspective. Association of World Election Bodies.
- Durusoy, R., Teneler, A., Geçim, C., Özbay, N., Küçük, E., Şimşek, S., . . . Ersel, M. (2020). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde COVID-19 vakalarının sürveyansı, filyasyonu ve temashlarının belirlenmesi. *Türk J Public Health*, 18(Special issue), 25-39.
- Erdem, M. (2020). Covid-19'la Bağlantılı Ceza Hukuku sorunları. *Yaşar Hukuk Dergisi*, 2(2 (Özel Sayı)), 1-8.
- Essensa, G. (2020). Special report of the Chief Electoral Officer (Canada / Ontario) on election administration and the COVID-19 pandemic. Election Ontario.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I*. Bursa : Ekin.
- Güler, F. (2021). *Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler*. Bursa: Ekin.
- Gündüz, H. (2021). Bulaşıcı Hastalıklara İlişkin Karantina Tedbirlerine Uymamanın Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 6(1), 87-118.
- Hudut Kapılarında Uygulanacak Sağlık İşlemleri Hakkında Yönetmelik (2011). *Madde 3-ı*.
- Sağlık Bakanlığı . (2020). *Covid-19 Haftalık Durum Raporu*. Ankara: Sağlık Bakanlığı.
- Samancı, M. (2020). Küresel Bir Salgın: Covid-19. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 6-11.
- Şimşek, A., Kara, A., Baran Aksakal, F., Gülüm, M., İlter, B., Ender, L., . . . Demirkasımoğlu, M. (2020). COVID-19 pandemisinde filyasyon ve temash yönetimi. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 77(3), 269-280.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Ünlü, H., & Çiçek, E. (2021). Salgın Hastalıklardan Koruma ve Kontrol Önlemleri, COVID-19 Pandemisi ile Mücadele ve Yaşanan Güçlükler. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 8(1), 101-107.
- Yüksek Seçim Kurulu. (2019). *31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri İl, İlçe Seçmen ve Sandık Sayıları*. Ankara: Yüksek Seçim Kurulu.
- Yüksek Seçim Kurulu. (2019). *31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Muhtarlık, Belde, Köy Seçmen ve Sandık Sayıları*. Ankara: Yüksek Seçim Kurulu.

KARS YÖRESİ GELENEKSEL MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erzem KARAÇOR

Selçuk Üniversitesi / Turizm Fakültesi / Turizm İşletmeciliği Bölümü
erzmmzro-92@outlook.com, ORCID: 0000-0001-7708-8248

Gamze TEMİZEL

Selçuk Üniversitesi / Turizm Fakültesi / Turizm İşletmeciliği Bölümü
gamzetemizel@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6576-1634

Özet

Turizm sektörü kültürel, sosyolojik ve ekonomik gelişmelerle paralel olarak gelişmektedir. Sektörün gelişmesi beraberinde alternatif turizm türünün bir kolu olan gastronomi turizminin önemini arttırmaktadır. Yörelere yeme ve içme kültürleri çevrede üretilebilen ve yetişen ürünler ve damak tadı gibi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmış ve değişerek günümüze kadar gelmiştir. Bir yöre veya bölgenin yiyecek ve içecek kültürünün sürdürülebilirliği yalnızca kültür zenginliğine bağlı değildir. Sürdürülebilirlik aynı zamanda var olan değerlerin ve kaynakların korunarak gelecek nesillere aktarımı ile olabilir. Zengin yöresel yiyecek ve içecek çeşitliliğini mutfak kültüründe barındıran Kars yöresi, geçmişten günümüze kadar bölge mutfak kültürüne olumlu katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada doğal güzellikleri ile turizm açısından önemli bir yöre olan Kars'ın mutfak kültürü incelenerek yöreye ait yemeklerle ilgili örneklerle yer verilmiştir. Kars mutfağında yer alan çeçil peyniri, Kars eski kaşarı, gravyer, Kars balı, soğuk ayran aşı, pitı, kavut, hingel, hırre, erişte pilavı, kete, haşıl, feselli, tandırda kaz çekmesi, kesme aşı, hasuda, katmer, helva, Kars böreğı, sulu köfte, ekşili et ve tencerede şiş kebab gibi yöresel lezzetlerin fotoğrafları, hazırlanışları ve sunum şekilleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma deseninde, doküman analizi yöntemi ile literatür taraması yapılmıştır. Çalışma kapsamında İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğı kitaplar ve yörede yürütölen gözlemler yardımıyla yöre halkının yeme-içme alışkanlıkları ve bunların turistik katma değeri incelenmiştir. Ayrıca yörenin yeme içme kültürünün bölgenin turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinde bir çekicilik faktörü olma yolları araştırılmıştır. Yemekler ve yiyecekler görsellerle desteklenerek tanıtılmıştır. Çalışma bulgularının ileride yapılacak benzer çalışmalara ve konu ile ilgili geliştirilebilecek ampirik araştırmalara temel teşkil etmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Coğrafya, Gastronomi turizmi, Kars mutfağı.

EVALUATION OF TRADITIONAL CULINARY CULTURE OF KARS REGION IN TERMS OF GASTRONOMY TOURISM

Abstract

The tourism sector develops in parallel with the cultural, sociological, and economic developments. The development of the sector increases the importance of gastronomy tourism, which is an alternative tourism branch. The factors such as the local products that can be produced in the vicinity and the taste of palate shaped the food and beverage culture of the regions that is subjected to changes until today. The sustainability of a region's food and beverage culture does not depend solely on the cultural wealth but preserving existing values and resources and transferring them to the future generations are also required for the sustainability. The Kars region, which hosts rich local food and beverage diversity in its cuisine culture, has made contributions to the cuisine culture of the whole region throughout the history. In this study, the culinary culture of Kars, which is an important region in terms of tourism with its natural beauties, and examples of the dishes of the region were examined. Extensive information was provided about the preparation and presentation of the products from the kitchen of Kars including Chechil cheese, Kars old cheddar, gruyere, Kars honey, cold buttermilk vaccine, pitı, kavut, hingel, hırre, noodle pilaf, kete, sizil, feselli, goose pull in tandoori, cut vaccine, hasuda, katmer, halva, kars pastry, juicy meatballs, sour meat, and shish kebab in a pot along with their photographs. In this study, as a qualitative research design, a literature review was conducted using the document analysis method. Within the scope of the study, the eating and drinking habits of the local people and their contributions

to tourism were examined by using the books prepared by the Provincial Directorate of Culture and Tourism along with the observations carried out in the region. The ways in which the food and beverage culture of the region can become an attraction factor, which contributes to the development of the region's tourism activities, have been investigated. Meals and foods are depicted by visuals. It's aimed that the findings of the study will be the basis of future studies in the same field and the future empirical researches

Keywords: Cultural Geography, Gastronomy Tourism, Kars Cuisine.

GİRİŞ

Yemek ve kültür birbirini yüzyıllardır etkileyen kavramlardır. Bu ikilinin birlikteliği gastronomi turizminin gelişmesini hızlandırmaktadır. Bir bölgenin diğer bölgelerden ve ülkelerden eşsiz yerel gastronomi öğelerine sahip olması o bölgede gastronomi turizminin gelişmesi açısından önemlidir. Her bölgenin tarihi geçmişine, bulunduğu coğrafi konumuna ve yetiştirilen tarım ürünlerine göre çeşitlenen bir mutfak kültürü bulunmaktadır (Sandıkçıoğlu, 2016: 4). Yöresel yemekler bulundukları bölge kültürünün vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu nedenle yöresel mutfaklar bölge kültürü hakkında bilgi edinilmesinde önemli rol oynamaktadır. Yemek kültürü bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bu değişimin turistlerin ilgisini çekmesiyle de gastronomi turizmi ortaya çıkmıştır. Gastronomi turizmi, turistik çekiciliği ile önemli turizm çeşitleri arasında yer almaktadır. Bölgelerin yerel mutfağı turistlerin yer seçiminde önemli kriterler arasındadır. Günümüzde ise hemen hemen her mutfağın temel sayılacak kendine özgü özellikleri mevcuttur. Mutfakları bir birinden ayıran en önemli özellik, sahip oldukları yerel yiyeceklerdir (Ertaş vd., 2017: 53). Ancak bölge veya yörelere özgü farklı ve zengin bir mutfak kültürünün bulunması yeterli olmamakta, bu mutfak kültürünün devamlılığı da önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Başat vd., 2017: 73). Zengin mutfak kültürü ile diğer yörelerden ayrılan Kars, bulunduğu coğrafi konum ve farklı kültürleri barındırması itibarıyla gastronomi turizmi açısından önemli bir yöredir. Yeme-içme kültürü açısından kendine has ve ayırt edici özellikleri bulunan Kars mutfağı, zengin bir mutfaktır. Bu çalışmada, Kars mutfağına özgü tanınmış yöresel ürünler ve yöresel yemeklerin özelliklerine yer verilerek yörenin yiyecek ve içecek kültürünün devamlılığının sağlanması ve bu kültürün gelecek nesillere aktarılabilmesi hususlarında önerilerde bulunularak gastronomi turizmine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında nitel araştırma deseninde, doküman analizi yöntemi ile literatür taraması yapılmış ve bu sayede yöre halkının yeme-içme alışkanlıkları ve bunların turistik katma değerleri incelenmiştir. Ayrıca yörenin yeme içme kültürünün bölgenin turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinde bir çekicilik faktörü olma yolları araştırılmıştır. Çalışma bulgularının ileride yapılacak benzer çalışmalara ve konu ile ilgili geliştirilebilecek ampirik araştırmalara temel teşkil etmesi amaçlanmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Gastronomi ve Gastronomi Turizmi Kavramları

19 y.y.'ın ortalarından bugüne kadar teknolojik gelişmeler ekonomi ve sosyal alanlardaki yenilikleri etkileyerek turizm faaliyetlerinin tüketici alışkanlıklarında değişime sebep olmuştur. Hızlı ve kontrolsüz gelişen sanayileşme ve kentleşme insanları kitle turizmden uzaklaştırmış daha çok çevre, kültür, tarih, yöresel geleneklerle ilgilenmeye yönlendirmiştir. Yayla turizmi, dağ turizmi, av turizmi, kayak turizmi, inanç turizmi, termal turizm, kış turizmi, sağlık turizmi ve gastronomi turizmi gibi alternatif turizmler tüketicilere sunduğu farklılıklar açısından önemli bir konuma gelmiştir (Aydın, 2012: 39).

Gastronomi, yiyecek ve içeceklerin geçmişten günümüze gelme sürecindeki tüm özelliklerinin incelenmesi, derlenmesi, geliştirilmesi ve günümüz şartlarına uyarlama çalışmalarını kapsayan bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda bilimsel ve sanatsal unsurlara da katkı sağlamaktadır (Hatipoğlu, 2010: 46). Gastronomi turizmi ise; turistin öncesinde yaşamadığı bir yiyecek-içecek deneyimi yaşaması için seyahat motivasyonu sağlayan ve seyahat davranışlarını tetiklemeye yardımcı olan turizm şekli olarak ifade edilebilir (Deveci vd., 2013: 30). Bir başka gastronomi turizmi tanımı ise; temel motivasyon kaynağı yöreye özgü bir yemeğin tadımı veya üretim aşamalarını gözlemlemek amacıyla, bir bölgedeki restoranları, yemek festivallerini ve yiyecek üreticilerini ziyaret etmektir. Bu anlamda gastronomi turizmi; turistik seyahatleri tetikleyen ana faktörlerin yerel mutfak kültürü olduğu destinasyonlara yaptıkları gezilerdir, şeklinde tanımlanabilir (Kaypak, 2012: 12).

1.2. Gastronomi ve Turizm İlişkisi

Turizm, misafir karşılama, onun memnuniyetini sağlama, konaklama, yiyecek ve içecek gereksinimlerini karşılamayı kapsamaktadır. Turizm yalnızca tarihi yerler ve müzelere seyahat etmekle tanımlanamaz. Ayrıca yörelerin yeme-içme alışkanlıklarını ve mutfak kültürlerini öğrenmek ve bunları tecrübe etmek gibi gastronomiye ait unsurları da içermektedir. Yörelerin gastronomi kültürünün tanıtımı o yörenin yeme-içme alışkanlıklarının sürdürülebilirliğinin sağlamasında önemlidir (Eren ve Sezgin, 2017: 162). Yörelerin yeme içme alışkanlıklarını yerinde tatma ve üretim sürecini görme, farklı yörelerin mutfak kültürlerini gözlemleyerek öğrenme, yeni yeme stilleri keşfetme unsurları kişiyi seyahate iten unsurlardır. Kültürlerin farklı toplumlara aktarılmasında turizm sektörü büyük rol oynar. Gastronomi turizmi insanların yeme-içme alışkanlıkları ve mutfak kültürlerini yeni nesillere aktarması ve farklı coğrafyalara ve toplumlara taşıyabilmesi gastronomi turizmini sürdürülebilir turizmin dalları arasına koymaktadır. Bölgelere özgün ürünlerin coğrafi olarak tescil edilmesi gerekir. Kayıt altındaki ürünler o destinasyon merkezinin tanıtımında önemli rol oynamaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın konusu Kars ili sınırlarını kapsamaktadır. Çalışmanın amacı geçmişten günümüze yöre halkının yeme-içme alışkanlıklarını genel özellikleri ile kayda almaktır. Çalışmada nitel araştırma deseninde, döküman analizi yöntemi ile literatür taraması yapılmıştır. Çalışma kapsamında İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu kitaplar ve yörede yürütülen gözlemler yardımıyla yöre halkının yeme-içme alışkanlıkları ve bunların turistik katma değerleri incelenmiştir. Ayrıca yörenin yeme içme kültürünün bölgenin turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinde bir çekicilik faktörü olma yolları araştırılmıştır. Kars ilinin mutfak kültürü başlığı altında Kars'a özgü yöresel ürünler ve yöresel yemekler görsellerle desteklenerek tanıtılmıştır.

2.1. Kars İlinin Mutfak Kültürü

Turizm açısından Türkiye'nin son zamanlarda önem kazanmış merkezlerinden biri olan Kars yöresinin İl Kültür Müdürlüğü'nün 2018 verilerine göre 191.774 turist ziyaret etmiştir. Kars yöresine yapılan turistik ziyaretlerin sebepleri arasında, çeşitli yöresel yemeklerin bulunması ve turistlerin bu tatları yerinde deneme isteği bulunmaktadır. Kars'ın yöresel lezzetlerinin bazıları Türkiye'deki bazı yörelerle benzerlik gösterirken bazıları ise Kars yöresine has lezzetlerdir. Kars yöresinin yemekleri genel olarak Kafkas kültürü ve Doğu Anadolu kültürünün sentezidir (Anonim, 2019b).

Özellikle Kafkas ülkelerinde gelen insanlar mutfak kültürlerini de getirerek bölgenin mutfak kültürünün gelişimde önemli rol oynamıştır. Yörenin ürün ve yemeklerinin tanıtımında en büyük öneme sahip olan faktör Türk Patent Enstitüsü (TPE) tarafından bölgelere özgü ve ait olma özelliği bulunan ürünlere verilen coğrafi tescil işaretleridir (Tablo 1). Kars'a özgün ürünler olarak Kars Balı, Kars Kaşarı ve Kağızman Uzun Elması coğrafi tescil işaretli ürünleridir. Gastronomi turizmi açısından Kars'ta yöresinde gerçekleştirilen festivaller; Geleneksel Gravyer ve Kaşar Festivali, Kars Kafkas Kültürleri Festivali, Koçköyü Festivali ve Uluslararası Kars Kültür Günleri'dir.

Un, hayvansal ürünler ve baklagiller Kars yöresinin mutfağını oluşturan temel ürünlerdir. Kars mutfağında bulunan yöresel ürünler genel olarak: çeçil peyniri, Kars eski kaşarı, gravyer, Kars balıdır. Yöresel yemekler ise: ayran aşı, piti, kavut, hingel, hörre, erişte pilavı, kete, haşıl, feselli, tandırda kaz çekmesi, kesme aşı, hasuda, katmer, helva, Kars böreği, sulu köfte, ekşili et ve tencerede şiş kebab olarak isimlendirilmektedir. Bölgenin genel geçim kaynağı olan hayvancılığa dayalı, peynir yapımı ve bal imalatı bölgenin büyük ekonomik kaynaklarındandır.

2.1.1. Yöresel Ürünler

Kars yöresine ait tescilli ve tescil başvurusu yapmış ürünler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Kars İli Coğrafi Tescilli ve Tescil Başvurusu Bulunan Ürünler

Dosya Numarası	Ürün	Başvuru	Tescil Tarihi	Durumu
C2014/013	Kars Eski Kaşarı	14.02.2014	12.10.2015	Tescilli
C2016/112	Kars Balı	23.12.2016	10.08.2018	Tescilli
C2012/118	Kağızman Uzun Elması	12.07.2012	25.12.2017	Tescilli
C2021/053	Geleneksel Kurutulmuş Kars Kaz Eti	02.02.2021		Başvuru
C2020/424	Kavılca Bulguru	03.12.2020		Başvuru

Çeçil Peyniri; Doğu Anadolu Bölgesinde yaygın olarak imal edilmektedir [Fotoğraf 1 (Akoğul ve Bayraktar, 2020: 1339)]. Bölgede mevsimlik veya yerleşik küçük mandıralarda genellikle küçük aile işletmeleri olarak imalathaneler bulunmaktadır (Elmalı ve Uylaşer, 2012: 89).

Kars Eski Kaşarı; Nüfus olarak oldukça küçük olan Kars, ekonomisinin en önemli parçalarından birisi kaşar peyniri işletmeleridir. Kars ili “Kars kaşarı” olarak markalaşmış olan bir ürüne sahiptir [Fotoğraf 2 (Salman, 2016)]. Fakat ürün olması gereken konumdan uzaktır. (Gelibolu, 2009: 152).

Fotoğraf 1: Çeçil Peyniri **Fotoğraf 2:** Kars Eski Kaşarı **Fotoğraf 3:** Gravyer **Fotoğraf 4:** Kars Balı

Gravyer Peyniri; Kars yöresinde bulunan Boğatepe köyü, Türkiye’de ilk üretildiği yer olarak tanınmaktadır [Fotoğraf 3 (Salman, 2016)]. Bölge 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı döneminde Rus işgaline maruz kalmıştır. Rusya’dan göçe zorlanan Malakanlar ve Doukhoborlar’ın bölgeye yerleştirilmesi amacıyla Boğatepe köyü kurulmuştur. İsmi ise Büyük Zavot olmuştur. Hayvancılık ve gravyer peyniri üretime oldukça elverişli olan bölgeye Rusların daveti ile İsviçreli peynir üreticisi David Moser davet edilmiştir. Böylece Boğatepe köyünde ilk gravyer peynir imalathanesi kurulmuştur. Kısa zamanda bölgedeki diğer köylere de hızla yayılan Gravyer peyniri atölyeleri sayısı 50’ye ulaşmıştır. Sona eren Rus işgali ile birlikte kolonistlerin Türkiye’den ayrılmasıyla bölgedeki atölye sayısı sürekli azalmıştır. Günümüzde bölgede dört adet imalathane bulunmaktadır. Bunların iki tanesi Boğatepe köyünde iken iki tane Kars Organize Sanayi Bölgesi’ndedir. (Arınç, 2018: 7).

Kars Balı; Kars balı için 2013 yılında Coğrafi İşaret için başvurulmuş, altı yıl sonra 2017 Ağustos ayında Coğrafi İşaret almaya hak kazanmıştır [Fotoğraf 4 (SERKA, 2018)]. Kars Balının en belirgin özelliği olan balın içeriğinin %30 endemik çiçeklerden oluşması, Kars Balına özgü belirleyici yönüdür. Renk olarak da açık altın sarısı rengiyle de dikkat çeken Kars Bal’ından daha hafif bir bal tadı alınmaktadır.

Kavılca Bulguru; Ülkemizde yaygın olarak Kars yöresinde yetiştirilmektedir. Yıllık olarak 500-600 ton üretim gerçekleştirilmektedir [Fotoğraf 5 (SERKA,2020)]. Kavılca bulguruna yörede kabluca ve yaban buğdayı olarak da isimler verilmektedir. Lif yönünden zengin, %17-19 oranında protein içermektedir. Gluten seviyesi oldukça düşüktür. Az oranda gluten içermesi sebebiyle Çölyak hastaları için bu buğdaydan üretilen un tercih edilmektedir (Mehmet, 2017: 84).

Fotoğraf 5: Kavılca Bulguru **Fotoğraf 6:** Sarı Yağ **Fotoğraf 7:** Uzun Elma **Fotoğraf 8:** Uzun Kayısı

Sarıyağ; Kars yöresinde yemeklerde sık sık kullanılmaktadır [Fotoğraf 6 (Anonim,2020)]. Tereyağının köpük ve sütünden arındırmak için eritilerek elde edilen bir yağdır. Halk arasında sadeyağ olarak da adlandırılmaktadır. Lezzetli ve organik bir yağ türüdür.

Kağızman Uzun Elma; Yörede birçok elma türü yetiştirilmektedir. Bunların en sıra dışı ve coğrafi işarete sahip olanı uzun elmadır [Fotoğraf 7 (SERKA, 2017)]. Bu elma Kafkas kökenlidir. Ülkemizde sadece Kars-Kağızman'da yetiştirilmektedir. Silindir şekilli olan bu elma 7-9 cm. uzunluğundadır. Değişik görünümü ve oldukça tatlı olması sebebiyle sektörde çok fazla talep görmektedir (Koday, 2004: 198).

Kağızman Uzun Kayısı; Kağızman ve Tuzluca'yı kapsayan bölgede kayısı üretimi önemli boyutlarda yapılmaktadır. Bölgede üretilen kayısı Türkiye'nin diğer bölgelerindeki hasattan daha erken hasat alınması, lezzet ve arına olarak üstün olması sebebiyle sektörde rağbet görmektedir [Fotoğraf 8 (SERKA, 2019)]. Ayrıca ürün yaş olarak pazarlama ve ağaç başına verimin yüksek özellikleriyle de öne çıkmaktadır (Karabacak ve Uzundumlu, 2020: 569).

2.1.2. Yöresel Yemekler

Kars yöresine ait yöresel yemekler gruplandırılmış olarak Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Kars İline Özgü Lezzetlerin Gruplandırması

Yemek Türü	Yemek Adı
Çorbalar	Soğuk Ayran Aşı, Hörre (Un Çorbası), Kesme Aşı
Ana Yemekler	Piti, Hingel (Hangel), Erişte Pilavı, Haşıl, Tandırda Kaz Çekmesi (Kaz Asması), Sulu Köfte, Ekşili et, Tencerede Şiş Kebap, Sulu Köfte, Kuzu Etli Pilav
Hamur İşleri ve Börekler	Kete, Feselli, Katmer, Kars Böreği, Nezik
Tatlılar	Kavut, Hasuda, Umaç Helvası

Ayran Aşı; Bölgeye özgü bir yemek kaşığı sarı yağ ile doğranan soğanlar kavrulur. Daha sonra kalın ve diri doğranan pazılar da eklenerek kavrulur. Nohut büyüklüğünde köfteler yapmak için kıyma (200 gr.) karabiberle (1 tatlı kaşığı) yoğrulur. Tencereye ilave edilen sıcak suda pirinç, kırık nohut ve mercimek pazı ve soğanlarla haşlanır. Haşlanan yemeğe kişniş, dereotu ve maydanoz eklenir. Yoğurt (600 gr.) ayran haline getirilir. Haşlanmış malzemelerin soğumasıyla birlikte kepçeyle hazırlanan ayrana eklenir. Sunum yapılacak kaseye aktarılmasıyla sunuma hazır hale gelir (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9: Ayran Aşı

Fotoğraf 10: Piti

Fotoğraf 11: Kavut

Fotoğraf 12: Hingel

Piti; Dödüklüde üzerini geçecek kadar suyla doldurulan kuzu gerdan, kuzu incik ve kuyruk yağı haşlanır. Zerdeçal (üç tatlı kaşığı) ve haşlanmış nohut haşlanan etlere eklenerek kaynatılır. Kabukları soyulmamış domatesler halka halka, biberler ise iri iri doğranır. Kaplara (güveç de olabilir) önce birer parça et yerleştirilir. Etin nohutlu suyu, domatesler ve biberler eklenerek fırınlanır. Böylece piti servise hazır hale gelmiştir [Fotoğraf 10 (Kültürportali, 2018)].

Kavut; Ayıklanmış ve yıkanmış buğday saçta kavrulur sonrasında değirmenlerinde öğütülür. Öğütülen buğday bir kaba konularak şerbet ile karıştırılır. Sonrasında el ile yoğrulup servise hazır hale getirilir (Fotoğraf-11).

Hıngel (Halk Dilinde Hangel Olarak da Bilinir); Azerbaycan’da da bölgeleri olan Türk boylarından Beydili Boyu tarafından Kars yöresine taşınmış bir yemektir (Şanda, 2017: 71) Derin bir kaba 1kg un, 2 yumurta ve bir tutam tuz eklenerek kulak memesi kıvamına gelecek şekilde yoğrulur. Hazırlanan hamur beze (4-5 adet) haline getirilip yufka halinde açılır. Açılan yufkalar bıçakla kare şeklinde kesilir. Kare şeklindeki kesilen hamurlar kazan içinde sıcak suda, bir su bardağı sıvı yağ ve iki yemek kaşığı tuz ile 10-15 dakika pişirilir. Hangeller kazanda pişirildikten sonra süzgeçten geçirilir. Sonrasında yoğurtlanmış tepsiye dökülür. Üzerine sarımsaklı yoğurt ilave edilir. Son olarak tereyağında pembeleştirilen soğanlar hangelin üzerine ilave edilerek servise sunulur [Fotoğraf 12 (Kültürportalı, 2018)].

Hörre (Un Çorbası); Terekeme ve Karapapak Türklerine özgü bir yemek [Fotoğraf 13 (SERKA,2019)] olan hörre çorbasının yapılışı; kısık ateşin üzerinde tenceredeki bir miktar un ve yağ, un pembeleşinceye kadar sürekli karıştırılır. Bir miktar su konarak kaynatılır. Yoğun bir kıvama gelince ateşten indirilip servis edilir. Çorbanın tuzu ılıkken ilave edilir.

Fotoğraf 13: Hörre

Fotoğraf 14: Erişte Pilavı

Fotoğraf 15: Kete

Fotoğraf 16: Haşıl

Erişte Pilavı (Patatesli veya Mercimekli); Mercimek (250 gr.) tencerede haşlanarak süzülür (acısının gitmesi için). Başka bir tencerede su kaynatılıp içine erişte (1 kg.) atılır. Kaynatılarak suyu süzülür. Tereyağı (üç yemek kaşığı) eritilerek yuvarlak yuvarlak doğranan patatesler tereyağında kızartılır. Kızaran patateslerin üzerine erişte ve mercimek ilave edilir. Kısık ateşte demlenmesi beklenir (Fotoğraf 14).

Kete; Kete, Kars yöremize ait olan hamur işleri kategorisinde bulunan bir börek çeşididir [Fotoğraf 15 (Kültürportalı, 2018)]. Türk Dil Kurumu; yağlı, mayalı veya mayasız hamurdan yapılan çörek olarak tanımlamaktadır. Kete sözcüğünün Ermeniceden dilimize geçtiğine dair söylentiler vardır. Kete için ılık süt, eritilmiş tereyağı, maya, un ve tuz yoğrularak oldukça yumuşak bir hamur yapılarak ekşimeye bırakılır. Hamur ekşirken ketenin içini hazırlamaya geçilir. Ketenin içi için un, tuz ve erimiş tereyağı iyice ovulur. İsteğe göre şeker de koyulur. Mayalanan hamur bezelere ayrılarak yufka şeklinde açılarak yağlanır. Yufkalar 4 kat oluncaya kadar katlanır. Sonrasında yapılan içten koyularak katlanır. Avuç içiyle bastırılarak genişletilir. Son olarak yumurta ve süt karışımı sürülerek fırına sürülür.

Haşıl (Papa); Bireyin ruhsal ve fiziksel dünyasındaki etkinliğine dayalı olan “Hızır İnancı’nın bir parçası olan Hızır Orucu olarak adlandırılan 3 günlük oruç döneminde yapılan bir uygulamadır. Hızır orucundan önce bulgurla yapılan bir yemektir. Haşıl evin boş odalarından birine konularak üzeri örtülür. Ertesi gün haşılın üzeri açılarak üzerindeki izlere göre Hızır’ın eve gelip gelmediği anlaşılır (Öncül, 2010: 97). Bir kış yemeği olan haşıl, suda pişirilen buğday süzgeçten geçirilerek bir tepsiye dökülür. Tereyağı eritilir ve sarımsaklı yoğurt ile üzerine dökülür ve hazır hale getirilir [Fotoğraf 16 (SERKA,2019)].

Feselli; Kars yöresine gelen Karapapak Türkleri tarafından bölgeye kazandırılmış hamur işi kategorisinde bir börektir. Hamur mayalanır ve biraz bekledikten sonra yufka açılır. Açılan yufka yağlanarak kenarlarından katlanır ve kare şekil elde edilir. Feselliler ocaktaki sacın üzerinde ters düz edilerek pişirilir [Fotoğraf 17 (Kültürportalı, 2018)].

Fotoğraf 17: Feselli
Fotoğraf 20: Katmer

Fotoğraf 18: Tandırda Kaz Çekmesi

Fotoğraf 19: Hasuda

Fotoğraf

Tandırda Kaz Çekmesi (Kaz Asması); Kars yöresinde hemen hemen her evde bulunan tandır, kesik huni şeklinde 1,5-2 metre derinliğinde bir ocaktır. Tezek ve Odun yakılarak kızdırılır. Yemek ve ekmek yapımında kullanılır. Kaz 4-5 saat güneşte kurutulur. Bulgur tuzlu suda pişirilerek üzerine kızgın tereyağı dökülür. Sonrasında tandırın altına oturtulur. Kuruyan kaz bulgurun üstüne ayakları yukarıda kalacak şekilde asılır. Kaz kızarkın yağ pilavın üzerine damlar. Pilavda tandırın sıcaklığında demlenir. Pişen kaz ve pilav tandırdan çıkarılır. Kaz parçalanarak pilavın üzerine konulur ve sıcak sıcak yenilir [Fotoğraf 18 (Kültürportalı, 2018)].

Hasuda; Önce şerbet hazırlanır. Çok az un hazırlanan şerbetin içine atılarak çarpılır. Tavadan yağ ısıtılır üzerine hazırlanan unlu şerbet dökülerek 5-10 dakika ateşte pişirilir. Servise hazır hale gelir [Fotoğraf 19 (Kültürportalı, 2018)].

Katmer; Hamur normal şekilde mayalanır ve ekşimesi beklenir. Sonrasında yufka şeklinde açılan hamur beşerli şekilde aralarına yağ sürerek birleştirilir. Üzerine yumurta sarısı sürülerek kızdırılmış yağda ters düz olarak pişirilir. [Fotoğraf 20 (Kültürportalı, 2018)].

Umaç Helvası; Bir kaba koyulan unun üzerine yavaşça su ekleyerek avuç içinde umaç haline getirilir (Tarhana görünümünde). Bu haliyle ocaktaki kızgın yağın içine dökülür. Karıştırma işleme rengi pembeleşinceye kadar devam ettirilir. Karıştırma işleminden sonra ateşten alınarak önceden hazırlanan şekerli su ilave edilir. Kıvamı normalleşince servise sunulur (Fotoğraf 21).

Fotoğraf 21: Umaç Helvası

Fotoğraf 22: Kars Böreği

Fotoğraf 23: Ekşili Et

Fotoğraf 24: Tencerede Şiş Kebap

Kars Böreği; Yumurta (5 adet) ve un (250 gr.) bir kaptan iyice bir birine karıştırılır. Daha sonrasında süt (yarım litre), tereyağı (75 gr.) ve tuz ilave edilir. Biraz daha karıştırılır. 75 gr. bir kaptan eritilir ve fırça ile bir tepsiye sürülür. Yağlanan tepsi ateşte hafifçe kızarkın hazırlanan karışımdan yarım kepçe dökülür. Ateşte karışımın sadece altı kızartılır ve ayrı bir yere alınır. Kalan karışım yine tepsiye dökülerek alt tarafı kızartılır. Üzerine rendelenmiş gravyer peynir (250 gr.) az miktar süt ile yumuşatılıp maydanoz ilavesi ile altı pişen karışımın üzerine serilir. Kenara alınmış kızaran hamurun kızaran yüzü üst tarafa gelecek şekilde kapatılır. Sıcak olarak servis edilir (Fotoğraf 22).

Ekşili Et; Etler ufak ufak doğranır ve yağlı olacak şekilde kendi suyuyla pişirilir. Etler suyunu çekip renk değiştirene kadar kavurmaya devam edilir. Bu işlem olurken domatesler ve soğanlar yuvarlak yuvarlak doğranır. Kavrulan etlerin içine soğanlar eklenir. Bir süre karıştırılır. 5-10 dakika sonra doğranmış domatesler ilave edilir. İsteğe göre doğranmış maydanoz ilave edilir. Tuz ve karabiber koyulur. Yemek pişirilirken kaşık kullanılmaz, tencere sallayarak pişirilir. Kısık ateşte yarım saat düşük ateşte pişirilen yemeğe yarım limon sıkılır. Yemek servise hazır hale gelir [Fotoğraf 23 (Kültürportalı, 2018)].

Tencerede Şiş Kebap; Orta büyüklükte doğranan domatesler, üç parçaya bölünmüş biberler ve kuşbaşı etleri çöp şiş bir et bir sebze olacak şekilde dizilir. Geniş bir tencerenin içinde eritilmiş tereyağı içinde hazırlanmış olduğumuz şişler iyice esmerleşene kadar çevrilir. Bütün şişler aynı işlemden geçirildikten

sonra başka bir tencerede rendelenmiş iki domates, biber ve yağ eklenerek sos hazırlanır. Hazırlanan şişler sosun içine konulup yarım saat pişirilir [Fotoğraf 24 (Kültürportalı, 2018)].

Nezik; Normalde su ile yoğrulan hamur nezik yaparken kaymakla yoğrulur. Bekletilen hamur çok büyük olmayacak ve birazda kalın olacak şekilde yufka biçiminde açılır. Açılan yufkalar saç üzerinde iki yüzü de pişecek şekilde çevrilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mutfak kültürü uzun süreler sonucunda oluşan ve toplumun temelini oluşturan en önemli unsurlardan birisidir. Özellikle ülkemizde, farklı coğrafyalardan göçlerle gelen çeşitli Türk toplumlarının mutfak kültürünün, geldikleri gölgede yerel halkın mutfak kültürü ile sentezlenmesiyle oldukça zengin bir mutfak kültürü oluşmuştur. Kars mutfağı incelendiğinde, Türk ve Rus mutfak kültürlerini yansıttığı görülmektedir. Anadolu'ya giriş bölgesi ve serhat şehri olması sebebiyle Kars yöresi, bu sentez mutfak kültürünü en iyi yansıtan bölgelerimizdendir. Bölgenin kendine has mutfağında ana yemek olarak; Piti, Hingel, Erişte Pilavı, Tandırda Kaz Çekmesi, Haşıl, Sulu Köfte, Tencerede Şiş Kebap, Kuzu Etli Pilav, Çorba olarak; Soğuk Ayran Aşısı, Hörre, Kesme Aşısı, Hamur işi olarak; Kete, Feselli, Katmer, Kars Böreği, Nezik ve Tatlılar, Kavut, Hasuda, Umaç Helvası sayılabilecek önemli lezzetlerdir.

Kars mutfağı birçok lezzeti barındırmaktadır. Bunların bir kısmı nesilden nesile aktarılırken bazı lezzetler unutulmuştur. Bölgenin iklim şartları gereği birçok alanı tarıma elverişsizdir. Bu sebepler yöre lezzetlerinin genellikle et ve hamur işlerinden oluşmasına neden olmuştur. Özellikle son dönemde yaygınlaşan Doğu Ekspresi ile önemli kış turizmi destinasyonlarından birisi olan Kars, yeme içme kültürüyle de gastronomik rotalar arasına girmeyi hak etmektedir. Bu kapsamda bölge turizminde söz sahibi kamu kurum ve kuruluşları ile tur operatörleri ve seyahat acentalarının karşılıklı yapacakları görüşme ve çalışmalar konu ile ilgili farkındalığı arttıracaktır. Ayrıca Kars mutfağına özgü yöresel lezzetlere yerel restoran ve konaklama işletmelerinin menülerinde daha fazla yer verilmelidir. Markalaşma adına daha fazla coğrafi işaret ve tescil alınması için başvuru yapılması ve kabul alınması konusunda çalışmalar desteklenmelidir. Yerel olarak üretilen bal, kaşar ve gravyerin Türkiye de ve yurtdışında pazarlanması için reklam çalışmaları arttırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akoğlu, E., & Bayraktar, Z. A. (2020). *Erzurum Mutfak Kültüründe Kış Hazırlıklarının İncelenmesi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(3), 1331-1345.
- Arınç, K. (2018). *Boğatepe Köyü'nde Gravyer Peyniri Üretimi Ve Sürdürülebilir Gelişme Bakımından Önemi (Kars/Türkiye)*. Türk Coğrafya Dergisi(70), 7-18.
- Avcıkurt, C. (2007). *Turizm Sosyolojisi: Turist-Yerel Halk Etkileşimi*: Detay Yayıncılık.
- Aydın, O. (2012). *Ab'de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke Ve Türkiye'de Kırsal Turizm*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2012(2), 39-46.
- Başat, H. T., Sandıkçı, M., & Çelik, S. (2017). *Gastronomik Kimlik Oluşturmada Yöresel Ürünlerin Rolü: Ürünlerin Satış Ve Pazarlanmasına Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi*. Journal Of Tourism And Gastronomy Studies, 5(2), 64-76.
- Deveci, B., Türkmen, S., & Avcıkurt, C. (2013). *Kırsal Turizm İle Gastronomi Turizmi İlişkisi: Bigadiç Örneği*. International Journal Of Social And Economic Sciences, 3(2), 29-34.
- Elmalı, G., & Uylaşer, V. (2012). *Geleneksel Gıdalardan Çeçil Peynirinin Üretimi ve Özellikleri*. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 26(1), 83-92.
- Eren, A. G. F. Y., & Sezgin, A. C. (2017). *Gastronomi Turizmi Açısından Mersin Yöresi Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği*. Proceedings Book, 161.
- Ertas, M., Solak, B. B., & Kilinç, C. Ç. (2017). *Konya'da Mevlevi Mutfak Yemeklerinin Gastronomi Turizminde Canlandırılması*. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi(1), 52-70.
- Gelibolu, L. (2009). *Kars Kaşar Peyniri İşletmelerinin Pazarlama Sorunları Ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Alan Araştırması*. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 23(3), 151-165.
- Hatipoğlu, A. (2010). *İnançların Gastronomi Üzerine Etkileri: Bodrum'daki Beş Yıldızlı Otellerin Mutfak Yöneticilerinin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Inskip, E. (1991). *Tourism Planning: An Integrated And Sustainable Development Approach*: Van Nostrand Reinhold.

- Karabacak, T., & Uzundumlu, A. (2020). *Kayıp Üretiminde Önde Gelen İllerin 2019-2025 Üretim Tahminleri*. İbad Sosyal Bilimler Dergisi, 561-573.
- Kaypak, Ş. (2012). *Ekolojik Turizm Ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2012(1), 11-29.
- Koday, Z. (2004). *Kağızman İlçesinde Meyvecilik*. Doğu Coğrafya Dergisi, 9(12).
- Kültürportali, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/neyenir/> (Erişim: 22.01.2021)
- Mehmet, A. (2017). *Buğday ve Türkiye Buğday Köy Çeşitleri*. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2), 71-88.
- Öncül, K. (2010). *Kars Türkmenlerinde Ölüme Bağlı İnanışlar, Anlatılar Ve Uygulamalar*. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi(56).
- Salman Nevin, <https://gezimanya.com/GeziNotlari/kars-lezzetleri-kars-kasari-ve-gravyer-6-bolum> (Erişim: 15.01.2021)
- Sandıkçioğlu, T. (2016). *Türk Mutfağının Tarihsel Gelişimi. Alınmıştır: Türk Mutfak Kültürü*. (Ed) Arıkan, D., A., Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2-21.
- SERKA, <https://www.serka.gov.tr> (Erişim: 18.01.2021)
- Şanda, M. N. (2017). *Geçmişten Günümüze Beydili Aşireti*. Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi, 1(2), 64-75.
- Anonim, <https://www.lha.com.tr/karsta-kadinlarin-sariyag-mesaisi-basladi-18624h.htm> (Erişim: 02.02.2021)

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BELİRSİZLİĞE KARŞI TAHAMMÜLSÜZLÜK DÜZEYLERİNİN PROAKTİF KARIYER DAVRANIŞLARI İLE İLİŞKİSİ

Hacı Arif DOĞANÜLKÜ

Çukurova Üniversitesi / Kariyer Merkezi

adoganulku@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2055-7511

Özet

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin belirsizliğe karşı tahammülsüzlük düzeyleri ile proaktif kariyer davranışları arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırma nicel araştırma yaklaşımlarından ilişkisel model ile tasarlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları Çukurova Üniversitesi'nde 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde öğrenim görmektedir olan 117 kadın, 83 erkek olmak üzere toplamda 200 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaş aralıkları 18 ile 25 arasında değişmekte olup yaş ortalamaları ise 21,20'dir. Araştırma kapsamında veri toplamak amacıyla "Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği" ve "Kariyer Adanmışlık Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde Pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Analizler sonucunda öğrencilerin belirsizliğe karşı tahammülsüzlük düzeylerinin proaktif kariyer davranışları ile ilişkili olduğu ve belirsizliğe karşı tahammülsüzlüğün, proaktif kariyer davranışları üzerinde anlamlı düzeyde yordayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Belirsizliğe karşı tahammülsüzlük, proaktif kariyer davranışlarındaki değişimin %22'sini açıklamaktadır. Ulaşılan bulgular doğrultusunda araştırmacı ve uygulayıcılara dönük önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Belirsizliğe Karşı Tahammülsüzlük, Proaktif Kariyer Davranışları, Kariyer Adanmışlığı

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVELS OF INTOLERANCE OF UNCERTAINTY AND PROACTIVE CAREER BEHAVIORS IN UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

This study aimed to examine the relationships between the levels of university students' intolerance of uncertainty and their proactive career behaviors. The correlational survey model, one of the quantitative research approaches, was used in the study. The study group consisted of 200 students, 117 females and 83 males, who were studying at Çukurova University in the 2020-2021 academic year. The age of the students ranged between 18 and 25, and the mean age was 21.20 years. The study data were collected using the "Intolerance of Uncertainty Scale" and the "Career Engagement Scale". Pearson's correlation analysis and simple linear regression analysis were used to analyze the data. As a result of the analyses, it was concluded that students' level of intolerance of uncertainty was correlated with their proactive career behaviors and that intolerance of uncertainty was a significant predictor of proactive career behaviors. Intolerance of uncertainty explained 22% of the variance in proactive career behaviors. In line with the findings, some recommendations were made to researchers and practitioners.

Keywords: Intolerance of Uncertainty, Proactive Career Behaviors, Career Engagement

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyası çok hızlı bir şekilde değişim göstermektedir. Özellikle artan teknolojik gelişmeler, insan ihtiyaç ve ilgilerindeki farklılaşmalar bu değişimin gerçekleşmesindeki büyük öncüller olarak ifade edilmektedir. Gerçekleşen bu hızlı değişim, birçok yapı üzerinde etkili olduğu gibi bireylerin kariyer süreçleri üzerinde de çok etkili olmuştur. Bireyler son derece karmaşık, öngörülemez ve belirsiz bir kariyer süreci ile karşı karşıya kalmışlardır (Rodrigues, Guest, Oliveira ve Alfes, 2015). Bu belirsiz kariyer yolculuğunda kariyer gelişiminin sağlıklı ve başarılı bir şekilde geçirilmesinde ise proaktif kariyer davranışlarına fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır (Akkermans, Brenninkmeijer, Huibers ve Blonk, 2013). Çünkü proaktif kariyer davranışları bireylerin hem öznel hem de genel kariyer başarıları için en önemli faktörlerden birisidir (Cha, Kim, Beck ve Knutson, 2017).

Proaktif kariyer davranışları, kariyer gelişimi ve hazırlığı için gösterilen kariyer planlama, ağ oluşturma, beceri geliştirme, kariyer girişimi gibi davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Hirschi vd., 2014). Bireylerin iş ararken potansiyel olarak gördükleri işverenler ile yakın temas kurması (Brown, Cober, Kane, Levy ve Shalhoop, 2006), yeni iş başvuruları için meslektaşlar, örgüt üyeleri veya eğitmenler ile işbirliği geliştirmesi ve bilgi edinme faaliyetleri (Wolff, Schneider-Rahm ve Forret, 2011), kariyer planlaması yapma ve tecrübeli bireylerden destek isteme (Claes ve Ruiz-Quintanilla, 1998) gibi proaktif kariyer davranışları, bireylerin kariyer geçiş sürecini kolaylaştırmakta ve aynı zamanda bireylerin iş bulma ve istihdam edilme şanslarını da arttırmaktadır (De Vos, De Clippeleer ve Dewilde, 2009). Diğer yandan proaktif davranışlarının çalışanların bireysel performansı üzerinde olumlu etkilere sahip olması (Chamberlin, Newton ve Lepine, 2017) ve takım performansını olumlu yönde etkilemesi (Detert, Burris, Harrison ve Martin, 2013) de bu davranışları işverenler tarafından da aranan en temel niteliklerden birisi yapmıştır. Bu durum da proaktif kariyer davranışları günümüz çalışma dünyasında önemli hale getirmiştir.

Proaktif kariyer davranışlarının sahip olduğu önem, bu davranışlar üzerinde yordayıcı olabilecek yapıların belirlenmesini de önemli hale getirmektedir. Özellikle iş hayatına geçiş yapacak olan üniversite öğrencileri açısından proaktif kariyer davranışlarının yordayıcılarının belirlenmesi gelecekte önleyici ve geliştirici çalışmalar yapmaya olanak tanınması açısından çok kıymetli bir durumdur. Günümüz iş dünyasında belirsizlikler çok hakimdir (Rodrigues, Guest, Oliveira, & Alfes, 2015). İstihdam alanlarının azalması, bireylerin yerini teknolojinin alması gibi birçok faktör de belirsizliği beraberinde getirmektedir. Bunun yanında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını da bireylerin hayatında belirsizlikleri çok etkin kılmıştır (Satıcı vd., 2020). İfade edildiği üzere birçok sebepten ötürü belirsizlik durumları hayatımızda sürekli hakim bir haldedir. Diğer yandan belirsizlik ise bireylerin harekete geçmesinin önündeki en büyük engellerden birisidir (Birrel vd., 2011; Buhr ve Dugas, 2002). Belirsizlik toleransı düşük bireyler, belirsiz olay ve durumlar karşısında bilişsel, duygusal ve davranışsal açıdan olumsuz tepki vermeye yatkındırlar ve bu bireyler yaşam olaylarına yönelik aktif katılım göstermek yerine pasif bir şekilde beklemektedir (Buhr ve Dugas, 2002). Ayrıca bu tepki, belirsizlik durumunun olumlu ya da olumsuz gerçekleşmesinden bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır (Hong & Cheung, 2015). Proaktif davranışlar ise özü itibarıyla kendi kendine harekete geçme davranışlarını barındırır (Marler, 2008). Dolayısıyla proaktif kariyer davranışları üzerinde bireylerin belirsizliğe karşı tolerans düzeyleri etkili olabilir. İfade edilen durumlardan hareketle bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin belirsizliğe karşı tahammülsüzlük düzeyleri ile proaktif kariyer davranışları arasındaki ilişkileri incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri ile proaktif kariyer davranışları arasındaki ilişki, yordayıcı korelasyonel desen çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın yordanan değişkeni proaktif kariyer davranışları, yordayıcı değişkeni ise belirsizliğe tahammülsüzlüktür.

2.2. Katılımcılar

Araştırma kapsamında katılımcılar, çalışmaya katılmaya gönüllü olan üniversite öğrencilerinden uygun örnekleme yöntemi ile araştırmaya alınmışlardır. Araştırmanın katılımcıları 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Çukurova Üniversitesi'nde öğrenim gören 200 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların 117'si kadın, 83'ü erkektir. Öğrencilerin yaş aralığı 18 ile 25 arasında değişmekte olup yaş ortalamaları 21,20'dir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği: Bireylerin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerini ölçmek amacıyla Carleton vd. (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasını Sarıçam vd. (2014) yapmıştır. Ölçek 5'li Likert tipi bir ölçek olup, 12 maddeden oluşmaktadır. Yükselen puanlar belirsizliğe karşı toleransın düşüklüğüne işaret eder. Uyarlama çalışmasında hesaplanan ölçeğin cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .88 bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa değeri benzer şekilde .88 olarak bulunmuştur.

Kariyer Adanmışlık Ölçeği: Bireylerin proaktif kariyer davranışları ölçmek amacıyla Hirschi vd. (2014) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Türkçeye Korkmaz vd. (2020) tarafından uyarlanmıştır. Ölçekte bireylerin maddelere son altı ayı göz önünde bulundurarak cevap vermeleri istenmektedir. 5'li Likert tipi olan ölçek toplamda 9 maddeden oluşmaktadır. Yükselen puanlar, proaktif kariyer davranışlarının sergilendiğine işaret etmektedir. Uyarlama çalışmasında hesaplanan ölçeğin cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .88 bulunmuştur. Cronbach alfa ile değerlendirilen ölçeğin iç tutarlık katsayısı bu çalışmada ise .91 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Verilen normal dağılım gösterip göstermediği, analizlerden önce kontrol edilmiş ve verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Belirsizliğe tahammülsüzlük ve proaktif kariyer davranışları arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Belirsizliğe tahammülsüzlüğün, proaktif kariyer davranışları üzerindeki yordayıcı gücünü belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin analizi SPSS 26 paket programında yapılmıştır.

3. BULGULAR

Belirsizliğe tahammülsüzlük ile proaktif kariyer davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Korelasyon analizi sonuçları ve betimsel istatistikler

Değişkenler	1	2
1.Belirsizliğe tahammülsüzlük	-	
2.Proaktif kariyer davranışları	-.47**	-
Çarpıklık Katsayısı	-.17	-.16
Basıklık Katsayısı	-.66	-.33

**p < .01

Tablo 1'de görüldüğü üzere belirsizliğe tahammülsüzlük ile proaktif kariyer davranışları ($r = -.47$, $p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Belirsizliğe tahammülsüzlüğün proaktif kariyer davranışları üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Belirsizliğe tahammülsüzlük puanlarının proaktif kariyer davranışları puanları ile regresyon değerleri

	B	SH _B	β	t	P	R ²	F
Sabit	44.143	1.86		23.700	.000		
Proaktif kariyer davranışları	-.373	.05	-.476	-7.623	.000	.22	58.117**

Tablo 2 incelendiğinde belirsizliğe tahammülsüzlüğün proaktif kariyer davranışları ile anlamlı bir ilişki gösterdiği gözlenmiştir ($F = 58,117$; $p < .001$). Belirsizliğe tahammülsüzlük proaktif kariyer davranışlarındaki değişimin %22'sini açıklamaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin, proaktif kariyer davranışlarına etkisi incelenmiştir. Öğrencilerin belirsizliğe tahammülsüzlükleri ile proaktif kariyer davranışları arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer yandan belirsizliğe tahammülsüzlüğün proaktif kariyer davranışlarının negatif yönde anlamlı bir yordayıcısı olması araştırmada ulaşılan bir diğer önemli sonuçtur.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda bazı önerilerde bulunulmuştur. Üniversitelerde öğrencilerin proaktif kariyer davranışlarını geliştirmeye yönelik düzenlenen beceri eğitimlerinde belirsizliğe toleransı arttırmaya dönük çalışmalara da yer verilmelidir. Üniversitelerin kariyer merkezleri ile psikolojik danışma birimleri bu konuda işbirliği yapabilir.

Üniversitelerde öğrencilerin kariyerleri ile ilgili yaşadığı belirsizlikler ve bilinmezlikler hakkında bilgi alabileceği danışma hatları oluşturulabilir. Buralarda kariyer danışmanları, psikolojik danışmanlar ve psikologlar görev alabilir. Böylece öğrenciler ihtiyaç duydukları bilgileri doğru kaynaklardan elde ederek belirsizliğe karşı tolerans geliştirebilirler ve proaktif kariyer davranışları gösterebilirler.

Belirsizlik toleransı düşük öğrencilere yönelik müdahale programları geliştirilebilir. Bu programlar ile öğrencilerin belirsizlik altında da faaliyet gösterebilmelerine yardımcı olacak duygusal ve bilişsel yetkinlikler öğrencilere kazandırılabilir. Bu araştırma tüm araştırmalar gibi birtakım sınırlıklar da içermektedir. Araştırma da öğrenciler, okudukları bölümlere göre ayrı olarak değerlendirilmemişlerdir. Oysaki her bölüm mezununun iş piyasasındaki istihdam edilme oranı farklılık göstermektedir. Bu durum proaktif kariyer davranışları üzerinde etkili olabilir. Ayrıca bireylerin hali hazırda herhangi bir ruhsal rahatsızlığa sahip olup olmadıkları sorulmamıştır. Bu durumda belirsizliğe tahammülsüzlük üzerinde etkili bir faktördür. Dolayısıyla bu faktörlerinde dahil edildiği yeni çalışmalar planlanabilir. Diğer yandan öğrencilerin hem belirsizliğe tahammülsüzlüklerine hem de proaktif kariyer davranışlarına etki edebilecek algılanan sosyal destek faktörleri de araştırma kapsamına alınarak benzer çalışmalar yapılabilir. Böylece belirsizliğe tahammülsüzlük ile proaktif kariyer davranışları arasındaki ilişkiler daha net bir şekilde ortaya konulacaktır.

KAYNAKLAR

- Akkermans, J., Brenninkmeijer, V., Huibers, M., ve Blonk, R. W. B. (2013). Competencies for the contemporary career: Development and preliminary validation of the career competencies questionnaire. *Journal of Career Development*, 40(3), 245–267. doi: 10.1177/0894845312467501
- Birrel, J., Meares, K., Wilkinson, A. ve Freeston, M. (2011). Toward a definition of intolerance of uncertainty: A review of factor analytical studies of the Intolerance of Uncertainty Scale. *Clinical Psychology Review*, 31, 1198–1208.
- Brown, D. J., Cober, R. T., Kane, K., Levy, P. E., ve Shalhoop, J. (2006). Proactive personality and the successful job search: A field investigation with college graduates. *Journal of Applied Psychology*, 91, 717-726.
- Buhr, K., ve Dugas, M. J. (2002). The intolerance of uncertainty scale: Psychometric properties of the English version. *Behaviour Research and Therapy*, 40(8), 931-945.
- Carleton, R. N., Norton, M. P. J., ve Asmundson, G. J. (2007). Fearing the unknown: A short version of the Intolerance of Uncertainty Scale. *Journal of anxiety disorders*, 21(1), 105-117.
- Cha, J., Kim, S. J., Beck, J., ve Knutson, B. J. (2017). Predictors of career success among lodging revenue managers: Investigating roles of proactive work behaviors. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 18(4), 474–490. <https://doi.org/10.1080/15256480.2017.1305307>
- Chamberlin, M., Newton, D. W., ve Lepine, J. A. (2016). A meta-analysis of voice and its promotive and prohibitive forms: Identification of key associations, distinctions, and future research directions. *Personnel Psychology*, 70, 11–71.
- Claes, R., ve Ruiz-Quintanilla, S. A. (1998). Influences of early career experiences, occupational group, and national culture on proactive career behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 52, 357–378.
- De Vos, A., De Clippeleer, I., ve DeWilde, T. (2009). Proactive career behaviors and career success during the early career. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 82, 761–777.
- Detert, J.R., Burris, E.R., Harrison, D.A. ve Martin, S.R. (2013). Voice flows to and around leaders: understanding when units are helped or hurt by employee voice. *Administrative Science Quarterly*, 58, 624–668.
- Hirschi, A., Freund, P. A. ve Herrmann, A. (2014). The Career Engagement Scale: Development and validation of a measure of proactive career behaviors. *Journal of Career Assessment*, 22(4), 575-594.
- Hong, R. Y. ve Cheung, M. W. L. (2015). The structure of cognitive vulnerabilities to depression and anxiety: evidence for a common core etiologic process based on a meta-analytic review. *Clinical Psychological Science*, 3, 892–912.
- Korkmaz, O., Kırdök, O., Alkal, A., ve Akça, M.Ş. (2020). Kariyer adanmışlık ölçeği: Proaktif kariyer davranışlarının ölçümünün geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(72), 4668- 4677

MARKALAŞMA SÜRECİNDE TOKAT KENTİNİN MARKA İMAJININ ARAŞTIRILMASI

Yusuf ÇETİN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Coğrafya Bölümü
ysfctn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6307-0212

Hüseyin MERTOL

Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Coğrafya Bölümü
huseyin.mertol@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8048-0814

Özet

Günümüzde, marka olmak artık kentler için de rekabet gücünü belirleyen etkin bir araç haline gelmiştir. Bu yüzden, dünyadaki çoğu şehir ya yeni bir marka oluşturma süreci ya da var olanı yenileme çabası içindedir. Bir şehrin, marka bir kent özelliği kazanabilmesi için öncelikle marka imajını doğru tespit etmeli, diğer taraftan imajındaki sorunlu noktaları düzeltici önlemler almalıdır. Eldeki bu çalışmada markalaşma sürecinde başarılı sonuçların alınmasına katkı sağlamak amacıyla Tokat ilinin marka imajı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Tokat kentinde doğmamış ve Tokat kentinde yaşamamış insanların Tokat halkına yönelik algıları ile Tokat kentine yönelik algıları somut ve soyut imaj unsurları çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Çalışma sonunda katılımcılar tarafından Tokat halkının çoğunlukla geleneksel, dindar ve samimi olarak algılandığı, Tokat kentinin somut imaj unsurları çerçevesinde yeşili bol, yemekleri lezzetli ve tarihsel zenginliği fazla bir şehir olarak algılandığı, soyut imaj unsurları çerçevesinde ise sakin, güvenilir ve ucuz bir şehir olarak algılandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Markalaşma, İmaj

INVESTIGATION OF THE BRAND IMAGE OF TOKAT CITY IN THE BRANDING PROCESS

Abstract

Today, being a brand has become an effective tool that determines the competitiveness of cities as well. Therefore, most cities around the world are either in the process of creating a new brand or in an effort to renovate an existing one. In order for a city to acquire a brand city feature, it must first determine its brand image correctly, on the other hand, it must take corrective measures for problematic points in its image. In this study, the brand image of Tokat province was tried to be determined in order to contribute to getting successful results in the branding process. For this purpose, the perceptions of people who were not born in Tokat and did not live in Tokat towards the people of Tokat and their perception towards the city of Tokat were tried to be determined within the framework of concrete and abstract image elements. Questionnaire technique was used as data collection tool in the research. At the end of the study, it was determined by the participants that the people of Tokat were perceived as traditional, religious and sincere, the city of Tokat was perceived as a city with a lot of green, delicious and historical richness within the framework of concrete image elements, and a calm, reliable and cheap city within the framework of abstract image elements has been.

Keywords: Tokat, Tokat, Branding, Image

GİRİŞ

Dilimize İtalyancadan geçmiş bir kelime olan “marka” kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından “1. Resim veya harflerle yapılan işaret. 2. Bilet, para yerine kullanılan metal veya başka şeyden parça. 3. Bir ticaret malı, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerinden ayırmaya yarayan özel isim veya işaret.” şeklinde ifade edilmiştir. Diğer bir tanıma göre “marka” kelimesi “Ürünü diğer benzerlerinden ayıracak ve satışını sağlayacak bir tanıtım aracıdır; sözcükler, şekiller, sayılar, harfler, malların biçimi ve ambalajı ve bunların birlikte sunulmuş şekli markayı oluşturur.” şeklinde ifade edilmiştir (Alaş, 2009). Amerikan Pazarlama Birliği markayı, “bir satıcı ya da satıcılar grubunun ürünlerini ya da hizmetlerini tanımlamaya

ve rakiplerinden ayırmaya yarayan isim, sembol, terim, işaret, desen veya bunların kombinasyonu” olarak tanımlamaktadır (İsen, 2013). Markalaşma, sadece ürün ve hizmetlerle sınırlı değildir. Günümüzde markalaşma; insanlar, şehirler ve ülkeleri de kapsayan bir kavram haline gelmiştir. Buna bağlı olarak günümüzde, şehirlerin de birer ürün gibi markalaştığı ve pazarlandığı görülmektedir (Apaydın, 2014). Kentlerin markalaşma çabaları en başta ekonomik nedenlere dayanır. Küreselleşme çağında yerel ekonomik kalkınmanın ana hedeflerinden biri yatırımlar için ilgi çekici hale gelmektir. Kentler, fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel planlar yoluyla farklı tipte kullanıcıların (kentliler, yatırımcılar ve ziyaretçiler) beklentilerini karşılama çabası içinde birbirleri ile rekabet halindedirler. Kent markalaşması verilen bu mücadelenin bir parçası olarak düşünülebilir (Peker, 2006). Kentsel markalaşma, şehre sadece ekonomik değer katan aktivite olarak değerlendirilmemelidir. Kent markalaşmasının sosyo-kültürel etkisi de oldukça önemlidir. Markalar sadece yerel ekonomik kalkınmanın ve farklılaşmanın bir yolu olarak görülmemekte, bunun yanında, bir kimlik, tanımlama, devamlılık ve toplumsal bütünlük olarak yorumlanmaktadır (Peker, 2006). Şehir markası, bir şehrin sahip olduğu kültürel, tarihsel, doğal ve toplumsal özellikleriyle bütünleştirerek ve diğer şehirlerden ayırt etmek amacıyla kendine özgü bir işaretle destekleyerek yaşama geçirdiği bir gelişim-tanınma-imaj projesidir. Şehir markası, söz konusu şehri ve onun savunduğu olanakları diğer kentlerden ayıran, hem rasyonel hem de duygusal nitelikteki, özgün inançlar kümesidir. (Banger, 2006; akt. Avcılar, 2015)

Bir şehrin, marka bir kent özelliği kazanabilmesi için öncelikle marka imajını doğru tespit etmeli, diğer taraftan imajındaki sorunlu noktaları düzeltici önlemler almalıdır. Bu açıdan baktığımızda “marka kent” olma yolunda çalışan kentler marka olmalarını sağlayacak kent imajını belirleyip bunları ön plana çıkararak faydalanmaktadırlar. Marka imajı, insanın bir markayla ilgili bilişsel ve duyuşsal dünyasındaki çağrışımlarının birleşimidir. Bir marka imajı, o markanın güçlü ve zayıf noktaları, olumlu ve olumsuz yanları gibi, genellikle kontrol edilebilir algılarının bir araya gelmesidir. (Pektaş ve Karadeniz, 2014) Şehirler nasıl ürünler gibi markalaşabiliyorsa yine bu ürünler gibi imaja da sahip olabilirler. (Bilgili ve Ark, 2012) İnsanlar genellikle algıladıkları şehir imajına göre şehirleri karşılaştırırlar. (Kavaratzis ve Ashworth, 2005; akt. Fırat ve Kömürcüoğlu, 2015). Kentin sahip olduğu imaj kente farkındalık kazandıran önemli bir araçtır (İşler ve Tüfekçi, 2014). Eldeki bu çalışmada markalaşma süresinde Tokat ilinin marka imajı çeşitli boyutları ile araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Çalışma sonucu elde edilen bulguların Tokat kentine marka kent kimliği kazandırmaya çalışan yetkili kişilere veri sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışmanın amacı Tokat dışında yaşayan insanların Tokat kentinin soyut ve somut imaj unsurları ile Tokat halkına yönelik algılarının tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Tokat dışında yaşayan insanların Tokat kentinin somut imajına yönelik algısı nasıldır?
- Tokat dışında yaşayan insanların Tokat kentinin soyut imajına yönelik algısı nasıldır?
- Tokat dışında yaşayan insanların Tokat halkına yönelik imaj algısı nasıldır?
- Tokat dışında yaşayan insanların Tokat denildiği zaman akıllarına gelen ilk kelimeler nelerdir?

Yöntem:

Araştırmada Tokat kentinde doğmamış ve Tokat kentinde yaşamamış insanların Tokat kentini ve Tokat halkını nasıl algıladıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Tokat dışında yaşayan kişiler çalışma evreni olarak belirlenmiştir. Araştırmada zaman, maliyet ve ulaşılabilirlik durumlarına bağlı olarak 150 kişilik bir örneklemin yeterli olacağı düşünülmüştür. Çalışmada anket tekniği ile veriler toplanmış ve bu anket soruları oluşturulurken Özdemir ve Karaca (2009)’nın yaptıkları araştırmada kullanılan sorulardan yararlanılmıştır. İlk bölümde katılımcılardan, demografik özelliklerini belirlemek amacıyla yaş, cinsiyet eğitim durumu ve yaşadığı şehri işaretlemeleri istenmiştir. İkinci bölümde katılımcıların Tokat şehri hakkında sahip olduğu bilgilerin kaynağı sorulmuştur. Üçüncü bölümde katılımcılardan Tokat kentinin somut ve soyut imaj unsurlarını 5’li Likert ölçeğinde değerlendirmeleri istenmiştir. Dördüncü bölümde Tokat kent halkı için belirlenmiş özelliklere katılımcıların katılma dereceleri sorulmuştur. Son bölümde ise katılımcılardan Tokat denildiğinde akıllarına gelen ilk üç kelimeyi yazmaları istenmiştir. Veriler iki farklı kütleden toplanmıştır. Birinci kütle Gaziosmanpaşa Üniversitesi’nde okuyan ve Tokatlı olmayan öğrencilerin Tokat dışında yaşayan tanıdıklarından

oluşurken ikinci kütle Tokat kenti ile herhangi bir bağı olmayan kişilerden oluşmaktadır. İlk kütleden veri toplamak için gönüllü öğrencilere anket soruları verilmiş ve ailelerine veya yakınlarına doldurtmaları istenmiştir. İkinci kütle verileri ise bu çalışmayı hazırlayan kişinin diğer şehirlerde yaşayan tanıdıkları vasıtası ile Tokat kenti ile herhangi bir bağlantısı bulunmayan kişilere uygulanmış anketlerden elde edilmiştir.

Bulgular

1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1’de anket uygulanan kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu ile ilgili verilerinin frekans ve yüzde dağılımları gösterilmiştir. Bu verilere göre katılımcıların %54,7’si kadın, %45,3’ü erkek olup eğitim durumları içerisinde çoğunluğu % 58 oranında lisans mezunları oluştururken en az paya sahip olanını % 5,3 payla yüksek lisans mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 1: Ankete Katılanların Demografik Özellikleri

Yaş	Frekans	Yüzde	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
30 Yaş Altı	95	63,3	İlkokul	10	6,6
30-35 Yaş	26	17,3	Ortaokul	11	7,3
36-40 Yaş	8	5,3	Lise	18	12
41-45 Yaş	8	5,3	Önlisans	16	10,6
45 Yaş Üstü	13	8,7	Lisans	87	58
			Yüksek Lisans	8	5,3
Cinsiyet	Frekans	Yüzde			
Erkek	68	45,3			
Kadın	82	54,7			

2. Katılımcıların Tokat Kenti hakkındaki bilgilerinin kaynağı:

Uygulanan anketin ikinci bölümünde katılımcılara Tokat hakkında sahip olduğu bilgilerin kaynağı sorulmuştur. Katılımcılara bu bölümde birden fazla seçeneği işaretleyebileceği bilgisi verilmiştir. Verilen cevaplar içerisinde katılımcıların çoğu Tokat hakkındaki bilgilerini tanıdığı kişilere dayandırmıştır. İnsanlar daha öncesinde bulundukları bir şehirde yaşadıkları deneyimleri çeşitli konuşma ortamlarında çevresindeki diğer kişilere aktarabilmektedir. Bu kişilerin anlattıkları daha öncesinde o şehre gitmeyen bazı kişilerin de o şehir hakkında olumlu ya da olumsuz birtakım algılar geliştirmesine sebep olabilmektedir. Ankete katılan kişilerden 48’i daha öncesinde Tokat’a gittiğini belirtmiştir. Bir kişinin herhangi bir şehirde yarım saatlik bir süre bulunması bile o şehir hakkında bir takım düşünceler geliştirmesine imkan sağlayabilmektedir. Çünkü insanlar yabancı olduğu bir şehirde çevrelere yönelik daha yoğun gözlemler gerçekleştirme çabası içerisinde olabilmektedir. Tokat hakkındaki sahip olduğu bilgilerin kaynağı bakımından üçüncü sırada ‘kulaktan dolma’ bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler katılımcıların ne zaman nerede öğrendiğini bilmediği gelişigüzel bilgilerdir. Katılımcıların Tokat hakkındaki bilgilerinin kaynağı içerisinde medyanın etkisinin düşük olduğu belirlenmiştir. Bunun nedeni olarak da Tokat kentinin medyada çok sık gündeme gelen bir şehir olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer taraftan Tokatlı ünlülerin de payının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu da Tokatlı olup, toplum tarafından ilgi ile takip edilen popülerliği çok yüksek sanatçı, sporcu veya siyasetçinin sayıca çok fazla olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 2: Tokat Kenti Hakkında Sahip Olunan Bilgilerin Kaynağı

Bilgi kaynağı	Frekans	Yüzde
Kulaktan dolma (nerden duyduğumu hatırlamıyorum)	40	26,6
Medya (Tv.Gazete, İnternet, vb)	25	16,6
Tokatlı Ünlüler (sanatçı, siyasetçi, sporcu vb)	7	4,6
Yazılı kaynaklar (kitap, broşür dergi,)	14	9,3
Tanıdıklarım (arkadaş ve diğer tanıdıklar)	78	52
Tokat’ı gitmişliğim	48	32

3. Tokat Kentinin Soyut İmaj Unsurları Bakımından Ölçülmesi

Ankette Tokat Kenti için belirlenmiş 6 soyut imajdan en kuvvetli olanı kentin “sakin” olarak algılanmasıdır. Daha sonra katılımcılar tarafından Tokat kentinin “güvenli” bir şehir olarak algılandığı görülmektedir. Bu unsurlardan ucuzluk unsuruna çıkan puan kararsızlık noktasına yakın bir puana denk gelmektedir. Tokat kentinin gelişmişlik, dışa açıklık ve modernlik unsurları bakımından ise zayıf olarak algılandığı belirlenmiştir.

Tablo 3: Tokat Kentinin Soyut İmaj Unsurları Bakımından Değerlendirilmesi

Özellikler	Ortalama	Standart Sapma
Sakinliği	3,78	0,88
Güvenlik şartları	3,25	0,87
Ucuzluk	2,88	1,1
Gelişmişliği	2,6	0,89
Dışa açıklığı	2,47	0,8
Modern	2,42	0,83

4. Tokat Kentinin Somut İmaj Unsurları Bakımından Ölçülmesi

Anketin bu bölümünde Tokat Kentinin somut imaj unsurları bakımından nasıl algılandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılardan ankette verilmiş somut imaj unsurlarını çok zayıf ile çok iyi arasında değerlendirmesi istenmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında Tokat kentinin Tokat dışında yaşayanlar tarafından olumlu ve olumsuz algılanan özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında Tokat kentinin en olumlu algılanan özellikleri yeşil alanları, yemekleri, tarihsel zenginliği, iklimi ve çevre temizliği olarak belirlenmiştir. En olumsuz algılanan özellikleri ise eğlence imkanları, sanatsal etkinlikler, sanayisi ve spor aktiviteleri olmuştur.

Tablo 4: Tokat Kentinin Somut İmaj Unsurları Bakımından Değerlendirilmesi

Özellikler	Ortalama*	Standart Sapma
Yeşil Alanları	3,74	0,92
Yemekleri	3,58	1,03
Tarihsel Zenginlik	3,37	0,88
İklimi	3,28	0,94
Çevre Temizliği	3,23	0,97
Eğitim İmkânları	3,2	0,82
Konaklama İmkânları	3,16	0,89
Sağlık İmkânları	3,11	0,94
Ulaşım	3,07	0,9
Üniversite Ortamı	2,84	0,89
Alışveriş İmkânları	2,78	0,92
Spor Aktiviteleri	2,54	0,84
Sanayisi	2,46	1,01
Sanatsal Etkinlikler	2,43	0,84
Eğlence İmkânları	2,34	0,92

5. Katılımcıların Tokat Halkına Yönelik Algıları

Araştırmanın bu bölümünde Tokat halkı hakkında katılımcıların nasıl bir algı içerisinde olduklarını tespit etmek için belirlenmiş bazı karakter özelliklerine göre Tokat halkını değerlendirmeleri istenmiştir. Ankette yer alan karakter özelliklerine katılımcıların yüksek puan vermesi katılımcıların zihninde Tokat halkının o karakter özelliğine sahip olduğu, düşük puan vermesi ise o karakter özelliğinin zıttı karakter özelliğine sahip olduğu fikrini vermektedir. Elde edilen bulgular Tablo 5’de gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların zihninde Tokat halkı; geleneksel, dindar, samimi ve cana yakın olarak algılanmaktadır. Cömert ve güvenilir olması konusunda katılımcılar kararsız kalmıştır. Tokat halkı için katılımcıların yenilikçi ve nazik olma boyutuna düşük puan vermiş olması Tokat halkının bu karakter özellikleri bakımından olumsuz algılandığını göstermektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Tokat Halkına yönelik algıları

Özellikler	Ortalama	Standart Sapma
Geleneksel	3,72	0,86
Dindar	3,53	0,98
Samimi	3,51	1,04
Sakin	3,34	1,06
Cana yakın	3,34	1,06
Çalışkan	3,26	0,97
Cömert	3,16	1,11
Güvenilir	3,16	0,96
Nazik	2,68	1,12
Yenilikçi	2,59	1,05

6. Tokat denildiğinde akla ilk gelen kelimeler:

Araştırmanın son bölümünde katılımcılara Tokat kentini diğer kentlerden ayıran temel unsurların belirlenmesi amacıyla “Tokat denince aklınıza gelen ilk üç kelimeyi yazınız” ifadesi verilmiştir. Bu üç kelime için, anketlerin tümünde yazılmış kelime sayısı toplamda 379 kelimedenden oluşmaktadır. Araştırmada anketin uygulandı kişi sayısı 150 kişi olduğu için bu bölüm için toplamda 450 kelimenin yazılması beklenmekte idi. Ancak katılımcılardan 17’si bu bölüme hiç cevap vermemiş, 20’si de üç kelime değil iki kelime yazmıştır. Bazı katılımcılar tarafından bu bölümün boş bırakılmış olması, Tokat denildiğinde herhangi bir ürün veya özellik çağrışımı yapmadığına bağlanabilir. Tablo:6’da da gösterildiği üzere yazılmış kelimeler içerisinde en sık tekrarlayanları sırasıyla tarihi bir mekân, tokat kebabı, yaprak, Yeşilirmak, bat, Ballica Mağarası, üniversite ve domates olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6: Katılımcıların Tokat Denildiğinde akıllarına ilk gelen kelimeler

Kelimeler	Frekans	Yüzde
Çeşitli Tarihi Mekanlar	39	10,29%
Tokat Kebabı	32	8,44%
Asma Yaprığı	32	8,44%
Yeşilirmak	23	6,07%
Bat	15	3,96%
Ballica Mağarası	14	3,69%
Üniversite	14	3,69%
Domates	13	3,43%
Bir İlçesi	13	3,43%
Çemen	11	2,90%
Tanıdık Kişi	11	2,90%
Pekmez	10	2,64%
Salça	9	2,37%
Yeşil Alan	9	2,37%
Sarma	7	1,85%
Küçük Bir Şehir	7	1,85%
Yazma	6	1,58%
Almus Barajı	3	0,79%
Keşkek	3	0,79%
Samimi	3	0,79%
Madımak	3	0,79%
Ceviz	3	0,79%
Diğer	99	26,12%
Toplam	379	100,00%

Sonuç ve Tartışma

Günümüzde kentler için rekabet gücünü belirleyen etkin bir araçlardan bir tanesi, adını ulusal ve uluslararası platformlarda duyurabilme gücüdür. Bir kentin ulusal ve uluslararası platformlarda adını duyurabilmesi açısından, o kenti diğer kentlerden ayıran özellikleri belirleyip, bu özellikleri ile marka

haline dönüşmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bir şehrin, marka bir kent özelliği kazanabilmesi için öncelikle marka imajını doğru tespit etmeli, diğer taraftan imajındaki sorunlu noktaları düzeltici önlemler almalıdır. Bu çalışmada Tokat ili bir kent markası olarak ele alınmış ve bu marka imajının çeşitli boyutları ölçülmüştür. Kent markasının imajını oluşturan fiziksel ve soyut imaj unsurları, kentin insanları ve şehri çağrıştıran diğer imaj unsurları Tokat dışında yaşayan insanların perspektifinden ölçülmüştür. Yapılan veri toplama ve analiz çalışmalarından sonra başlıca şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmaya Katılanların Tokat Kenti hakkındaki bilgilerinin kaynağına yönelik elde edilen bulgulara medya ve yazılı kaynakların frekansının düşük olması, diğer taraftan kulaktan dolma bilgilerin frekansının yüksek olması Tokat kentinin yeterince tanıtılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda tanıtım çalışmalarına daha fazla önem verilmelidir. Tokat halkı geleneksel, muhafazakâr, içe dönük, az gelişmiş, temiz, sakın, bir halk imajına sahiptir.

Tokat kenti somut imaj unsurları bakımından, yeşil alanı, yemekleri, tarihsel zenginliği, iklimi ve çevre temizliği olarak olumlu bir imaja sahiptir denilebilir. Ancak sanat ve spor etkinlikleri, sanayisi ve eğlence imkânları bakımından olumsuz imaja sahiptir. Bu bağlamda Tokat'ın tanıtımını sağlayacak ulusal hatta uluslararası ölçekte sanatsal ve sportif organizasyonların düzenlenmesine daha fazla önem verilmelidir. Soyut imaj unsurları bakımından ise sakın ve güvenilir bir kent olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan gelişmişliği, dışa açıklığı ve modernliği bakımından imajı olumsuzdur.

Tokat halkı geleneksel, muhafazakâr, içe dönük, az gelişmiş, temiz, sakın, bir halk imajına sahiptir. Diğer taraftan katılımcıların gözünde Tokat halkının nazik ve yenilikçi olma boyutunda düşük olarak değerlendirilmiş olması olumsuz bir imaj özelliğidir. Bu olumsuz imajın düzeltilmesine yönelik halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Tokat kentinin çağrıştırdığı kelimeler değerlendirildiğinde katılımcıların en çok aklına gelen kelimelerin çeşitli tarihi mekânlar, asma yaprağı ve tokat kebabı olduğu görülmüştür. Ancak bu kelimelerin toplam içindeki yüzdelik değerleri çok yüksek değildir. Katılımcıların bu soruya verdiği cevaplar oldukça farklılık göstermiştir. Bu noktada Tokat'ın, ismi herhangi bir ürün ile özdeşleşmiş bir şehir olarak algılanmadığı yorumlanabilir. Aynı zamanda Tokat kentinin kent dışındaki insanlar tarafından yeterince tanınmadığı yorumu da yapılabilir. Özellikle katılımcıların bir kısmının bu soruya hiç cevap vermemiş olması bu yargıyı güçlendirici bir etkiye sahiptir. Haliyle bu durum, Tokat'ın marka kent özelliği kazanmasını güçleştirici bir etki yapmaktadır.

KAYNAKLAR

- ALAŞ, B. (2009). *Marka Kent Olmak - I ve II, İzmir Ticaret Odası Web Portalı*, <http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2009/05-06/5.pdf>, Erişim Tarihi: 28.12.2017
- APAYDIN F. (2014), *Şehir Pazarlaması*, Ankara; Nobel Akademik Yayıncılık.
- AVCILAR, M , KARA, E . (2015). Şehir Markası Kavramı Ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi . *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi* , 16 (34) , 76-94 .
- BİLGİLİ, B., Ö. YAĞMUR, ve H. YAZARKAN (2012), “Turistik Ürün Olarak Festivallerin Etkinlik ve Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Erzurum-Oltu Kırdag Festivali Örneği)”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 117-124
- BÜYÜKER İ. D., TÜFEKÇİ Ö. K. (2014). Marka Kentlerin Oluşmasında Spor Pazarlamasının Rolünü Belirlemeye Yönelik Üniversitelerarası Futsal Müsabakalarında Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 107-120.
- FIRAT, A., KÖMÜRCÜOĞLU, F. (2015). Muğla Şehir Markası ve İmaj Algısı: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13 (26), 285-304.
- İSEN, İ., 2013. *Bir Şehrin Markalaşması ve Şehir Pazarlaması Açısından İncelenmesi: Örnek Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- TÜFEKÇİ, Ö. K., BÜYÜKER İŞLER, D. (2014). *Marka Kentlerin Oluşmasında Spor Pazarlamasının Rolünü Belirlemeye Yönelik Üniversitelerarası Futsal Müsabakalarında Bir Araştırma*. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 107-120
- ÖZDEMİR, Ş., KARACA, Y. (2009). Kent Markası ve Marka İmajının Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 11 (2), 113-134.

- PEKER, Afife Esra. (2006), *Kentin markalaşma sürecinde çağdaş sanat müzelerinin rolü: Kent markalaşması ve küresel landmark* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- PEKTAŞ, G.Ö., KARADENİZ, M. (2014), Kent İmajının Marka Değeri Üzerine Etkisi: Gaziantep ve Baklava Örneği, *19.Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı, 18-22 Haziran, Gaziantep*, ss.543-553

TÜRKİYE’DE EMEĞE DAİR GÜVENCESİZLİKLERİN AKADEMİSYENLER VE EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRMESİ

Gözde GENÇ

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği
g.genc@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0520-5593

Özet

Alanyazında hizmetler sektörünün homojen bir grup olarak ele alındığı; aktörler, meslekler, vasıflar ve ücretlerin çeşitliliğine çok fazla odaklanılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, her ikisi de hizmetler sektöründe bulunan ancak birisi formal biçimde çalışan ve birincil/merkezi işgücü olarak tanımlanan akademisyenler ve diğeri enformal biçimde çalışan ve ikincil/çevre işgücü olarak tanımlanan ev hizmetlerinde çalışanların yaşadıkları güvencesizlik durumlarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda işgücü piyasasında karşılaşılan güvencesizlikler Standing (2015: 26)’in sınıflandırmasına benzer biçimde; “işgücü piyasası güvencesizliği”, “iş güvencesizliği”, “mesleki sağlık güvencesizliği”, “vasıf güvencesizliği”, “kariyer güvencesizliği”, “gelir güvencesizliği” ve “temsil güvencesizliği” biçiminde yedi boyutta ve bütüncül bir yaklaşımla incelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada tematik analiz yöntemi kullanılmaktadır. Nihayetinde, güvencesizlik boyutlarının iç içe geçtiği ve birbirini etkileyip birbirinden etkilendiği, hizmetler sektörünün homojen olmadığı, işgücü kutuplaşması olarak da belirtilebilen ev hizmetlerinde çalışanlar ve akademisyenlerin güvencesizlikleri hemen tüm boyutlarıyla ancak farklı pratiklerle deneyimledikleri belirtilebilir. Bu durumda prekarya olgusunun hizmetler sektöründe birincil işgücünde dahi görüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Prekarya, Güvencesizlik, Hizmetler sektörü, Ev hizmetleri çalışanları, Akademisyenler

AN ASSESSMENT OF LABOR INSECURITY IN TERMS OF ACADEMICIANS AND DOMESTIC WORKERS IN TURKEY

Abstract

In the literature, the services sector is considered as a homogeneous group; there seems to be little focus on the diversity of actors, professions, qualifications and wages. In this study, it is aimed to evaluate the insecurity situations experienced by academicians, who are both in the services sector but one of them working formally and defined as primary/central labor, and the other working in informally and domestic services, which are defined as secondary/environmental workforce. In this context, insecurity in the labor market is examined similar to the classification of Standing (2015: 26). These are analyzed in seven dimensions as "labor market insecurity", "job insecurity", "occupational health insecurity", "qualification insecurity", "career insecurity", "income insecurity" and "representation insecurity" with a holistic approach. Thematic analysis method is used in this study. As a consequence, it can be stated that the dimensions of insecurity are intertwined, affect each other and are influenced by each other, the services sector is not homogeneous, domestic workers and academicians experience insecurity in almost all dimensions but with different practices. In this case, it is concluded that the precariat phenomenon is seen even in the primary workforce in the services sector.

Key Words: The Precariat, Precariousness, Services industry, Domestic workers, Academicians

1. GİRİŞ

1970’li yılların ikinci yarısından itibaren etkisini gösteren neoliberal politikalar, çalışma yaşamında hızlı ve köklü değişikliklere neden olmuştur. Örneğin;

- Standart çalışma biçimleri yerini standart-dışı, esnek çalışma biçimlerine bırakmış,
- Yeni teknolojilerle birlikte üretim, yönetim, dağıtım, satış ve pazarlama gibi süreçlerde değişim yaşanmış,
- Bilgi, en önemli sermaye olup stratejik kaynak haline gelmiş,

- İşgücü çevre işgücü (düşük vasıflı, eğitim düzeyi düşük, geçici, belirli süreli işlerde çalışanlar) ve merkez işgücü (yüksek vasıflı, eğitilmiş, daimi statüde çalışanlar) biçiminde kutuplaşmıştır.

Ortaya çıkan yeni çalışma düzeniyle ilgili Sennet, Castel, Standing, Beck gibi pek çok teorisyen “güvencesizlik” konusunu ele almış ve farklı boyutlarıyla incelemiştir. Emeğe ilişkin güvencesizlikler ve bu güvencesizliklerin özneleri geçmişten günümüze kadar çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Örneğin Karl Marx tarafından kullanılan “proleterya” terimi üretim araçlarına sahip olmayan ve geçimini yalnızca emeği ile sağlayan işçi sınıfını nitelemektedir; Guy Standing (2015), günümüzdeki güvencesizliğin yalnızca işçi sınıfından ziyade pek çok ülkede yetişkin nüfusun dörtte biri gibi önemli kısmını etkilediğini ve Marksist anlamda düşünülecek olunursa kendi içinde bir sınıf olmaktan çok oluşum sürecindeki bir sınıf olduğunu belirtmektedir. “Yeni tehlikeli sınıf” olarak da ifade edilen ve sınırları keskin olmayan bu kişileri “prekarya” olgusu üzerinden ele almaktadır.

Bu çalışmada güvencesizlikler, Standing’in sınıflandırmasına benzer biçimde yedi farklı boyut gözetilerek incelenmekte; akademisyenler ve ev hizmetlerinde çalışanların bu güvencesizlikleri hangi boyutlarda nasıl yaşadıkları örneklendirilmektedir. Emeğe ilişkin güvencesizlikler; “işgücü piyasası güvencesizliği”, “iş güvencesizliği”, “mesleki sağlık güvencesizliği”, “vasıf güvencesizliği”, “kariyer güvencesizliği”, “gelir güvencesizliği” ve “temsil güvencesizliği” biçiminde incelenmektedir. Türkçe alanyazında hizmetler sektörünün homojen bir grup olarak ele alındığı; aktörler, meslekler, vasıflar ve ücretlerin çeşitliliğine çok fazla odaklanılmadığı görülmektedir. Akçomak ve Gürcihan (2013) da Türkiye’de işgücü piyasası davranışları üzerine yapılan uygulamalı araştırmalarda sektör bazında veri kullanıldığını, sektör bazında yapılan araştırmaların meslekler arasındaki dinamikleri görmezden geldiğini, mesleklerin nitelikleri konusunda verilerin yetersizliğini belirterek bu kapsamda veri toplanmasının önemine değinmektedir. İşgücü kutuplaşmasına yönelik yapılan çalışmaların görece yetersiz olması ve meslek, iş bazında yaşanan güvencesizliklerin bütüncül olarak değerlendirilmemesi nedeniyle bu çalışmanın alanyazına katkıda bulunması beklenmektedir.

2. EMEĞE İLİŞKİN GÜVENCESİZLİKLER

2.1. İşgücü Piyasası Güvencesizliği

İşgücü piyasası tam istihdama veya dengeye eğilimli değildir. Çalışmak isteyen veya gelire gereksinim duyan herkes, istediği zaman iş bulamamaktadır. Piyasadaki işlerin bir kısmı insanlar için uygun değildir; yani her zaman uygun istihdam olanakları bulunmamaktadır. Diğer yandan açık işlerden daha fazla işsiz vardır. Bu durum “işgücü piyasası güvencesizliği” olarak adlandırılır (Kapar, 2005: 37). İşsizlik oranının yüksek olması çalışanların kendilerine uygun olmayan işleri kabul etmelerini getirmekte; diğer bir deyişle işsizlerin olması istihdam edilenleri etkilemektedir. Bu durum hazırda bekleyen işsiz kitlenin, çalışanların çalışma koşullarını değiştirmesi anlamına gelmektedir. Marx’ın deyişiyle “yedek işgücü ordusu”, mevcut çalışanların ücret ve çalışma koşullarına razı olması için gerekli baskıyı yaratmaktadır.

İşgücü piyasası güvencesizliğinin bir boyutu olarak “eksik istihdam” görülmektedir. Eksik istihdam TÜİK tarafından 2009 yılından itibaren “zamana bağlı eksik istihdam” ve “yetersiz istihdam” başlıkları altında yayınlanmaktadır. Buna göre zamana bağlı eksik istihdam; “referans haftasında istihdamda olan, esas işinde/işlerinde toplam 40 saatten daha az süre çalışmış olup, daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olduğu takdirde daha fazla çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir.” Yetersiz istihdam ise; “zamana bağlı eksik istihdam kapsamında yer almamak koşuluyla, referans haftasında istihdamda olan, son 4 hafta içinde mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramış olan ve böyle bir iş bulduğu takdirde 2 hafta içinde çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir.” biçimlerinde tanımlanmaktadır (TÜİK, 2019: 10).

Eksik istihdam, bireyin mesleki niteliklerine uygun olmayan herhangi bir işte çalışmasıyla oluşabilir. Kişilerin sahip oldukları becerilerin altında istihdam edilmesi durumu “beceri uyumsuzluğuna dayalı eksik istihdam” olarak adlandırılır (Aşık, 2013: 6). Bununla birlikte eğitilmiş, yetenekli ve deneyimli olup düşük ücret alan çalışanlar ve tam gün çalışmak isteyip kısmi zamanlı-part time çalışanlar da eksik istihdamdadır. Eksik istihdam işgücünün “işsiz” olmayıp kapasitesinin altında “çalışıyor” olmasıyla işsizlik kavramından ayrılmaktadır (Küçükali ve Lokmacı, 2015: 77).

Her ikisi de hizmetler sektöründe olmasına rağmen çekirdek/merkez işgücü olarak nitelendirilebilen akademisyenlerin ve çevre işgücü olarak nitelendirilebilen ev hizmetlerinde çalışanların işgücü piyasası güvencesizliğini farklı biçimlerde deneyimledikleri belirtilebilir.

2019-2020 yüksek öğrenim istatistiklerine bakıldığında, yüksek lisans yapan 138.888 kadın, 158.113 erkek varken; doktora yapan 46.943 kadın, 54.299 erkek vardır. Yükseköğretimde olan bu kişilerin bir kısmı farklı işlerde çalışırken bir kısmı ise kendi alanlarındaki akademik kadro yetersizlikleri, norm kadro gibi kıstaslar nedeniyle kadro bulamamakta ve işgücü piyasasına girememektedir. Açık kadrolardan daha fazla işsiz olması ve akademiye girişte uygun iş ile karşılaşma sorunu akademide işgücü piyasası güvencesizliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ev hizmetlerinde çalışan kadınlara gelindiğinde, bu kadınların geleneksel kadınlık rollerinden soyutlanmadan çoğunlukla ev işleri ve çocuk/yaşlı/engelli bakımı gibi işler yaptıkları bilinmektedir. Bora (2005)'nın belirttiği gibi 1980'lerde piyasa ilişkilerinin yayılmasıyla ücretli ev işçiliği de özellikle büyük kentlerde yaygınlaşmıştır ve ev hizmetlerinde çalışan kadınların kendilerine uygun işi bulması, işverenle karşılaşmasını sağlayan aracı şirketler ortaya çıkmıştır. Diğer yandan Fidan ve Özdemir (2011: 84)'in Sakarya'da ev hizmetlerine giden 50 kadınla yaptığı görüşmelerde, kadınların işe erişiminin sosyal ağlar vasıtasıyla olduğu belirtilmektedir. Akrabalar, komşular, daha önce çalışılan ev sahipleri ve eş de iş bağlantısı kurulmasında aracılık edebilmektedir.

Burada tartışılması gereken birinci konu, aracı firmalar ve sosyal ağlar yoluyla iş arama sürecinin her zaman uygun işe ulaşılmasını sağlayıp sağlamadığıdır. İkinci konu, işveren kadın ile ev hizmetlerinde çalışan kadının farklı alt kültürlerden gelmesinin temizlik ve bakım konusunda farklı yaklaşımlar sergilemelerine neden olabileceği ihtimalidir.

2.2. İş Güvencesizliği

Bireyin bir işte potansiyel devamsızlık olarak algıladığı şey, işin kalıcı olarak kaybedilmesinden işin özne olarak bazı özelliklerinin kaybedilmesine kadar geniş bir yelpazede olabilmektedir. Ancak burada vurgulanan şey iş güvencesizliğinin istemsiz kayıp durumunda ortaya çıkması gerekliliğidir. Örneğin, bir işi kendi isteğiyle bırakmış birisi de değerli bir işten vazgeçmiş ve sonunda bir kayıp hissi yaşamış olabilir ancak bu durum isteğe bağlı olduğu için iş güvencesizliği olarak nitelendirilmez. İş güvencesizliği, çalışanın istihdamına devam ettirip ettiremeyeceğini bilemediği bir döneme işaret etmektedir (Greenhalgh ve Rosenblatt, 1984: 440).

İş güvencesizliği farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Bunlar teorisyenler tarafından “öznel”, “nesnel”, “bilişsel”, “duygusal”, “nicel”, “nitel” iş güvencesizliği olarak çeşitli biçimlerde incelenmektedir. Seçer (2015: 377), iş güvencesizliğinin düşünülmesini “bilişsel”, iş güvencesizliğinden kaygı duyulmasını “duygusal”, işin tamamen kaybedilmesini “nicel”, işin ilerleme ve ücret artışı gibi bazı özelliklerinin tehlikeye girmesini ise “nitel” iş güvencesizliği olarak özetlemiştir.

İş güvencesizliğinin türleri son olarak öznel ve nesnel olarak belirlenmektedir. Öznel iş güvencesizliği; algılanan iş güvencesizliği olup çalışanın süreci değerlendirmesiyle ilişkilidir. Değerlendirme sonucu, işçi için gelecekte var olup olmayacağını kesin olarak belirlememektedir. Nesnel iş güvencesizliği ise; çalışanın işindeki dışsal tehditlerle ilgili bir durumdur (Çakır, 2007; Seçer, 2015: 349). İş güvencesizliğinin nesnel olması çalışma koşullarının özelliklerinden kaynaklanmakta, çalışan kişinin kurumunun ya da belirsiz çalışma statüsünün neden olduğu nesnel bir durumu temsil etmektedir.

Ekonomik kriz nedeniyle şirketlerin küçülmeye karar vermesi, iş piyasasının daralması veya başka nesnel bir nedenle işten çıkarmaların artması sonucu oluşan iş güvencesizliği nesnel iş güvencesizliğini artırmaktadır. Diğer yandan mevsimsel, kısmi çalışmalar, kayıt dışı çalışma ya da bağlayıcı herhangi bir sözleşme olmadan çalışma durumu da nesnel iş güvencesizliği olarak tanımlanabilir (Sümer vd., 2013: 59). COVID19 pandemisi gibi bunalım dönemlerinde çalışanların çoğunun iş güvencesizliğini çeşitli boyutlarda yaşadığı belirtilebilir.

İş güvencesizliği literatürde kişinin “iş kaybetme korkusu” olarak tanımlanmakta nihayetinde en son olarak işten çıkarmalarla son bulmaktadır. Temel bir insan hakkı olarak kabul edilen çalışma hakkı, sadece çalışanların uygun bir işe yerleştirilmelerini değil aynı zamanda işlerini kaybetmelerinin engellenmesi olarak da önemlidir (Özsoy Özmen, 2017). Bu nedenle, iş güvencesi yasalarla güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Örneğin 4857 sayılı İş Kanunu’nun 18. Maddesine göre, en az otuz işçisi olan işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçilerin belirsiz süreli iş sözleşmesinin feshedilmesi için geçerli bir nedene dayandırmak zorunluluğu belirtilmiştir. Aynı maddede fesih için geçerli sebep oluşturmayacak durumlar belirtilmiştir. 19. Maddede bildirim yazılı olup sebebinin açık ve kesin biçimde belirtilmesi gerekliliği, belirsiz süreli sözleşmeyle çalışan işçinin hakkındaki iddialara karşı savunması alınmaksızın davranış ve verimlilik nedenleriyle fesih yapılamayacağı bildirilmiştir. 21. Maddede haksız nedenle 21. Maddede haksız nedenle işten çıkarmalar, işe iadeyle güvence altına alınmıştır. İşveren işe iade etmediği işçi için ihbar ve kıdem tazminatı yanında bir de iş güvencesi tazminatı ödemekle yükümlüdür. Ancak fiilen işçi olarak çalıştığı halde iş kanununu kapsamında görülmedikleri, istisnalar arasında sayıldıkları için bu çalışmada örneklendirilen ev hizmetlerinde çalışanlar, bu haklardan yararlanamamaktadır. Nihayetinde, Kapar, 2007b (6-7)’ın belirttiği gibi, yeni düzende işlerin çoğu iş güvencesi düzenlemelerinden uzak enformel ekonomide veya eğreti biçimde ortaya çıkmaktadır. Formal ekonomide olup eskiden beri iş güvencesi kapsamında olan işler ise giderek güvencesiz hale gelmektedir. Günümüzde işverenin keyfi, kötü niyetli, haklı olmayan veya geçerli bir nedene dayanmayan işten çıkarmalarına karşı dünyadaki çalışanların büyük bir kısmı korumasız durumdadır. Çalışanın iş sözleşmesinin keyfi biçimde feshedilebilmesi, çalışanlar üzerinde geleceğe yönelik bir baskı ve tehdit biçiminde güvensizlik oluşturmaktadır. Bu güvensizlik birincil işgücü olarak belirttiğimiz akademisyenlerde dahi söz konusu olabilmektedir. Kamuda çalışan akademisyenlerin iş güvencesi, vakıf üniversitelerinde çalışanlara göre daha iyi durumdadır. Doçentlik unvanına kadar akademisyenler sözleşmeli statüde çalışsalar da kamuda çalışanlar için, bilimsel faaliyetlerini sürdürdükleri sürece sözleşme bir şekilde devam etmektedir. Vakıf üniversitelerinde ise sözleşme tek taraflı feshedilebilmektedir (Aytaç, 2001: 80).

Akademide çalışanlar arasında 50/d’li araştırma görevlilerine bakıldığında sosyal güvenceli, belirli ve düzenli ücretli bir işte yer alan, bir taraftan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’na, diğer taraftan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’na tabi olmaktan doğan sosyal haklara sahip bir grubu oluşturmakta, güvencesiz çalışmanın geniş kapsamına girmemektedirler (Durmaz, 2017: 946). Ancak bu durum çalışma süreleriyle sınırlı olmakta, yükseköğrenimleri biten 50/d’lilerin bir kısmı işsiz kalmaktadır. Burada uygulanan belirli süreli iş sözleşmesi akademide bile eğreti ve güvencesiz çalışmanın varlığına denk düşmektedir ve güvencesizlik sadece iş gücü piyasasına katılmakla son bulmamaktadır. Dolayısıyla akademide iş güvencesizliği denildiğinde son yıllarda, 2547 sayılı kanunun 50/d maddesi kapsamında istihdam edilen araştırma görevlileri aklı gelmektedir. Bu statüde çalışanlar, lisansüstü eğitimi boyunca ve her yıl sözleşmeleri yenilenerek istihdam edilmektedir. Durmaz (2017), bir devlet üniversitesinde 50/d statüsünde çalışan 24 araştırma görevlisi ile yaptığı görüşmelerde; katılımcıların çoğunun lisansüstü eğitimleri bittiğinde ne olacağını bilemedikleri için belirsizlik ve gelecek kaygısı yaşadıklarını, güvencesiz çalışmanın çoğu kişi için verimliliği düşürdüğünü, bazı kişilerin bu statüde çalışmayı kötünün iyisi olarak gördüklerini, bazılarının itaatkar olmak zorunda bırakıldıklarını, bazılarının kendini değersiz ve dışlanmış hissettiklerini, statü kaybı yaşama endişesi duyduklarını, örgütlü olmamaları gibi güvencesizlikler yaşadıklarını tespit etmiştir.

Ev hizmetlerinde çalışanlar 4857 sayılı İş Kanunu’nun 4. Maddesi’nin e bendinde istisnalar arasında belirtilmektedir⁸⁰. Yani bu sektörde çalışan kişiler iş kanunu kapsamı dışında bırakılıp bu kanuna göre işçi sayılmamaktadır. İş güvencesi olmayan bu çalışanlar kanunun sağladığı kıdem ve ihbar tazminatı,

⁸⁰Madde 4. Aşağıda belirtilen işlerde ve iş ilişkilerinde bu Kanun hükümleri uygulanmaz;

a. Deniz ve hava taşıma işlerinde, b. 50’den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde, c. Aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri, d. Bir ailenin üyeleri ve 3 uncu dereceye kadar (3 uncu derece dahil) hısımları arasında dışardan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde, e. Ev hizmetlerinde, f. İş sağlığı ve güvenliği hükümleri saklı kalmak üzere çıraklar hakkında, g. Sporcular hakkında, h. Rehabilitasyon edilenler hakkında, i. 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanununun 2. maddesinin tarifine uygun üç kişinin çalıştığı işyerlerinde.

bildirim süresi, hafta tatil ücreti, genel tatil ücreti, yıllık ücretli izin, iş güvencesi gibi hak ve güvencelerden yararlanamamaktadır (Manav, 2015: 513). 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nda ilgili hükümler bulunmasına rağmen uygulamada ev işçilerinin çoğu bu haklardan yararlanmamaktadır. Hem çoğu vasıfsız kadın ev işçileri hem de çoğu kadın olan bireysel işverenlerin bu kanun hükümlerinden haberi dahi yoktur (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 24).

Ev işlerinde çalışanların çalışma koşullarının piyasa ve işverenin isteğine göre genellikle tek taraflı belirlenip sürekli değişim göstermesi, düzensiz ve geçici olması gibi nedenlerle çalışanlar sıklıkla iş güvencesizliği yaşamaktadır. Genellikle işverenle yazılı bir sözleşme yapılmadan sözel akitle iş ilişkisi kurulduğu için işveren çalışan kişiyi istediği zaman, istediği şekilde işten çıkarabilmekte, işten çıkarmasına bile bunu bir tehdit mekanizması olarak kullanabilmektedir. Özellikle göçmen işgücünün ev hizmetlerinde çalıştırılması, işi sonlandırıldığında ülkelerine dönmek zorunda kalmalarına yol açacağı için bu kişiler işveren tarafından her türlü zorlamaya, aşağılanmaya, tehdite boyun eğmektedirler.

2.3. Kariyer Güvencesizliği

Kariyer, çalışan kişinin başarı derecesini simgeleyen, işle ilgili pozisyonlarda ilerlemesi ve örgüt basamaklarından yukarıya doğru çıkarak yükselmesini temel alan bir kavramdır. Bireyin başlangıçtaki işinden emekliliğe kadar olan dönemi anlatır (Aytaç vd., 2001: 71). Kariyer güvencesizliği ise çalışanın işletmede kendini geliştirme ve statü olarak yükselme olanağından yoksun bulunmasını ifade etmektedir. Mesleğin niteliği ve yükselme olanakları işletme tarafından belirlenmekte, çalışanlar çoğunlukla ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Kapar, 2005: 37).

Kariyer aşamasında üst basamaklara tırmanmak için çok çalışan ve iş tanımını ötesinde birtakım işler yapan bir çalışanın yönetim tarafından takdir edilmemesi, işinde ilerlemesinin engellenmesi sıklıkla yaşanmaktadır. Mesleki gelişme için zor ve sorumluluk gerektiren işlerin yapılması bile ilerleme için yeterli olmamaktadır (Standing, 2015: 41). Herhangi bir mesleki gelişme hissi olmaksızın performans odaklı birden fazla işi aynı anda yapmak, yani dikkati sürekli başka yerlere yönlendiren işler de aslında her aktivitenin etkinliğini azaltmakta, kendini geliştirme olanaklarını kısıtlamaktadır. Günümüzde işyerinin tek bir mekân olmaması da güvencesizliğin sınırları ve tanımını belirsizleştirmektedir (Standing, 2015: 220).

Burada belirtilen kariyer güvencesizliği bireyin dışında gerçekleşmekte ve dolayısıyla nesnel kariyer güvencesizliği olarak da ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte van Eetveldt vd., (2013), kariyer güvencesizliğini “bireyin gelecekteki kariyer fırsatlarını kaybetme korkusu” olarak tanımlamış ve kariyer güvencesizliği algılarının işten ayrılma niyetini arttırdığını ve duygusal örgütsel bağlılığın azalmasına yol açtığını bulgulamışlardır. Ortlieb ve Weiss (2018), Avusturya’da büyük bir üniversitede doktora öncesi ve sonrasındaki erken dönem araştırmacıların algıladıkları kariyer güvencesizliği ve bunun bireysel düzeydeki öncüllerini araştırmışlardır. Akademik kariyer güvencesizliğini azaltan en önemli bireysel faktörlerin; coğrafi konumda değişiklik isteği, geçmiş kariyer başarısının kendine atfedilmesi, araştırma ve ağ kurmaya fazla süre ayrılması ve ileri bir kariyer aşamasında olma gibi unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Zamansal alan sağlanması, diğer üniversitelerde kalmayı kolaylaştırma, kariyer başarısı faktörleri hakkında bilgilendirme ve fakültelerin geliştirme programlarını akademik kariyerin çeşitli aşamalarına uyarlaması gibi pratik önlemler alınabileceği belirtilmiştir.

Akademik kariyer engellerine bakıldığında; akademik unvanların dağıtılmasında karşılaşılan sorunlar yükselmeyi bekleyen birinin yükselememesi şeklinde kendini gösterebilmektedir. Bu durum kuşkusuz bireyin üzerinde stres ve gerginliği artırıp verimli çalışmasını engellemektedir. Diğer yandan öğretim elemanlarının kendilerini yetiştirmesi için gerekli imkanlar yetersiz kalmakta, yurtiçi ve yurtdışında araştırmasını kongre, sempozyum gibi bilimsel etkinliklerde sunmak için gerekli yolluk ve konaklama ödenekleri devlet bütçesinden yeterince desteklenmemektedir (Aytaç vd., 2001: 78).

Çalışma yaşamında özellikle kadın çalışanların karşılaştıkları zorluklar arasında iş-aile yaşamı çatışması sıklıkla gösterilmektedir. Kariyer, bireyin aile iş yaşamı uyumlu olduğunda daha hızlı ilerlenen bir yoldur. Ancak bu düşünce yapısı yaşa bağlı değişkenlik göstermektedir. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Elektrik Elektronik Fakültesi ve Makine Fakültesi’nden 100 kadın akademisyen ile

yapılan bir araştırmadaki bulgulara göre, akademik çalışmada düzenli çalışma saatlerinin olmasının, hatta çalışma saatlerinin ihtiyaç dahilinde farklı şekillerde düzenlenebilir olmasının, mesleki açıdan kadınları rahatlatıldığını bulgulamıştır. Bu rahatlık daha çok kadınların çocuklarına ve eşlerine daha fazla vakit ayırmalarına imkân vermekte diğer yandan işgücü piyasasında kalmalarını kolaylaştırmaktadır. Buna göre, 45-65 yaş aralığındaki akademisyen kadınlar kendi dönemlerinde aile hayatına sahip olmanın ya da çocuk yapmanın akademik hayatta yükselmeye engel olacağını düşünür iken, 25-40 yaş aralığındaki akademisyen kadınlar kariyerin aile yaşamına ve çocuk yapmaya engel olmadığı düşüncesine sahiptirler (Demir, 2018: 192).

Ev hizmetlerinde çalışanların mesleki gelişmelerinden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Ev işlerinin tam olarak ne olduğunu belirleme zorluğu çalışanların birçok işi bir arada yapmasını zorunlu kılmaktadır. Diğer deyişle, ev işlerinin en kaba tabirle bakım işi oluşu, basit işlerin kolaylıkla ayırt edilememesi nedeniyle ücretli ev hizmetlerinde çalışan kadınların istihdam alanı sınırlandırılması güç olmaktadır (Bora, 2005: 73). Örneğin çocuk bakıcısı olarak işe başlayan birisi çoğunlukla sadece bakım işinden sorumlu olmamakta; ev içi temizlik, çamaşır, yemek yapma gibi hizmetleri de yerine getirmektedir. Standing'in bahsettiği gibi tanımı belirsiz, sınırı keskin olmayan işler nedeniyle çalışanlar sıkıntı yaşamaktadır.

Ev işlerinin özel alan içinde gerçekleşmesi, işte mahremiyeti ön plana çıkarmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışan kişinin işin tanımına ve niteliğine uygun bir tavır sergilemesi, mevcut işverenlerle uyumlu olması yanında özel hayatın gizliliğine önem vermesi gibi hususlar çalışanın ileriki çalışma hayatını da etkilemektedir. Zira genellikle enformal ilişkilerle bulunan işte mahremiyet, güven, uyum gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Örneğin bakım işinden sorumlu bir çalışanın bebeğe, yaşlıya yahut engelliye kötü davranması, ihmal ve istismar etmesi gibi nedenlerle bu çalışana hiçbir yerde iş verilmemesi, kariyerini sonlandırması anlamına da gelebilmektedir.

2.4. Vasıf Güvencesizliği

İşlerin gerektirdiği vasıflar zamanla değişebilmekte, bu değişim vasıf güvencesizliğini yaratmaktadır⁸¹. Çalışanların, işgücü piyasasına yeni katılanların ve işsizlerin vasıfları üretim sürecindeki yenilik ve gelişmelere koşut olarak önemini yitirebilmektedir. Sahip olunan vasıfların yenilenmesi, geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıktığında insanlar çeşitli engellerle de karşılaşabilmektedir (Kapar, 2005: 37). Bazı mesleki becerilerde güvencesizlik daha fazla olmakta, insanlar yıllarını birtakım işlerde uzmanlaşmaya ayırdıktan sonra bunların yetersiz ya da gereksiz olduğunu görmektedir. Becerilerin modası hızlı bir biçimde geçmekte, ne kadar işin ehli olursa da vasıflar zamanla aşınmaktadır. Bu süreç vasıfsızlaşma/vasıf güvencesizliği olarak tanımlanabilir. Vasıf güvencesizliği yaşamak istemeyen kişinin, kendisini sürekli geliştirmek istemesi bir dışı vurum olarak belirebilmektedir. Ancak içinde bulunduğumuz toplumsal iklim kapasite geliştirmek için uygun değildir; aksine sürekli hoşnutsuzluk ve stres üretilen bir iklimdir (Standing, 2015: 208-209). Bu yeni düzende bireyin kapasite geliştirmek için harcadığı zaman, mevkii ve belirli haklar vd. maddi anlamda bir değer kazandırmamaktadır. Aksine, zamanla ilgili olumlu yorumların kurumların kıdemlilik kuralları yüzünden donup kaldığı, eski bürokratik sisteme ait olduğu düşünülmekte ve yeni rejim bireyin anlık kapasitesine yoğunlaşmaktadır (Senett, 2014: 106). Ev hizmetlerinde çalışanlar ve akademisyenlerin vasıf güvencesizliği yaşadıkları ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.5. Gelir Güvencesizliği

Gelir güvencesizliği; “gelir yokluğu”, “gelir düzensizliği” ve “gelir yetersizliği” olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir güvencesinin var olabilmesi için; gelirin hem düzenli hem de yeterli olma unsurlarını

⁸¹Bazı meslekler teknolojinin ilerlemesi, endüstrinin gelişmesi gibi nedenlerle yok olmaktadır. Külekçilik, bileycilik, çerçilik, arzuhalcilik, bastonculuk, yemenicilik, çömlekçilik, sepetçilik gibi meslekler unutulmaya yüz tutmuştur. Bu durum hem vasıf güvencesizliği hem de kariyer güvencesizliğini getirmektedir. Mesleklerin yok olması bu işte uzmanlaşmış/ vasıflı elemanların da iş gücü piyasasından çekilmelerine neden olmakta diğer yandan çalışanların bu mesleklerdeki kariyerleri de son bulmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: <https://listelist.com/kaybolan-meslekler/>, erişim tarihi: 01.05.2021.

aynı anda taşınması gereklidir. Gelirin tek başına yeterli ya da düzenli olması güvencesizliğin derecesini azaltmakta ancak tamamen ortadan kaldırmamaktadır (Kapar, 2004: 2).

Gelir güvenliği; asgari ücret mekanizması, kapsamlı sosyal güvenlik, düşük gelirliilere destek olmak için ilerici bir vergi sistemi gibi yöntemlerle sağlanabilmektedir (Standing, 2015: 26). Türkiye’de asgari ücret “işçilere normal bir çalışma günü karşılığında ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de asgari ücret konusunda, asgari ücretin belirlenirken işçinin ailesinin değil sadece kendi ihtiyaçlarının dikkate alınması; bölgesel farklılıkların çok yoğun yaşandığı bu ülkede tek bir asgari ücret düzeyinin belirlenmesi; asgari ücrete uygulanan yüksek vergi oranları nedeniyle işçinin eline geçen tutarın düşüklüğü gibi sorunlar vardır (Yılmaz Eser ve Terzi, 2008: 134). Gelir güvenliğinin sağlanması için gerekli olan asgari ücret mekanizmasının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kapar (2005: 43, 45), sosyal korumanın gelir güvencesizliğini gidermeye yönelik olarak geliştirilmiş işgücü piyasasını düzenleyen bir kurum olduğunu; işgücü piyasasını düzenleme işlevini yerine getirirken, işgücünün bir uyum değişkeni olmasının önüne geçtiğini belirtmektedir. Aynı zamanda, işgücü piyasasının değişen koşulları sayesinde çalışanların ve ailelerin sosyal uyum göstermelerine de olanak sağlamaktadır.

Akademideki gelir güvencesizliği; gelir yokluğu ve gelir düzensizliğinden ziyade gelir yetersizliği ile ilgilidir. Maslow’un da belirttiği üzere, gelişmekte olan ülkelerde öncelikle ücret bireyin işinden tatmin olmasını sağlayan ekonomik bir faktör olarak görülmektedir. Oysa esas görevi üniversitede bilim yapmak olan kişilerden beklenen, öğretim hizmetinin kalitesinin artmasıyla, yaşam koşullarından kaynaklanan zorluklar, verdiği derse ve öğrenci sayılarına bağlı kılınan “ek ders ücreti”, üniversite öğretim üyelerini bilim insanı niteliğinden uzaklaştırmaktadır. Ek ders ücretleri yanında gece öğretimi de öğretim üyelerinin ders saatlerini artırarak ciddi bir sorun oluşturmaktadır (Aytaç vd., 2001: 67). Devlet üniversitesinde çalışan kadın akademisyenlerin iş karşılığında aldıkları ücretten memnun olmama durumu vakıf üniversitesinde çalışan kadın akademisyenlere oranla daha yüksektir (Yeşil ve Fidan, 2015: 246).

Emek yoğun çalışılan tarımın makineleşmesiyle birlikte kırsalda işgücü fazlası oluşmuş, bu işgücü çalışmak üzere kentlere göç etmiş, kırsaldan göç eden nüfusun artmasıyla da kentlerde özellikle kadınlar en iyi bildikleri ev içi hizmetlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Daha çok temel gereksinimleri karşılamak için duyulan gelir isteği nedeniyle çalışıldığı ve bu çalışma grubundakilerin çoğunun enformal sektörde istihdam etmesi nedeniyle gelir güvencesizliğini büyük oranda yaşadıkları bilinmektedir.

2.6. Mesleki Sağlık Güvencesizliği

Mesleki sağlık güvencesizliği⁸²; uzun çalışma süreleri, düzensiz çalışma, iş kazaları ve meslek hastalıkları, gece çalışması gibi işgücü piyasasında karşılaşılan pek çok sorunu kapsamaktadır. Bu risklerin ortaya çıktıktan sonra tazminine yönelik önlemler olduğu gibi öncelikli olan risklerin ortaya çıkmadan önce önlenmesidir (Standing, 2015: 26).

Türkiye’de işgücü piyasası heterojen bir yapıya sahiptir. Gerek iş sağlığı ve güvenliği gerekse sosyal güvenlik mevzuatı, çalışanları iş kazaları ve meslek hastalıkları yönüyle koruma dışında bırakmaktadır. Bazı çalışanlar kayıt dışı istihdam edilmesi nedeniyle mevzuattan yararlanamamaktadır (Karadeniz, 2012: 17). 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun 2. Maddesine göre; bu kanun kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanırken; ev hizmetlerinde çalışanları, kendi nam ve hesabına çalışanları kapsam dışı bırakmaktadır. Diğer yandan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ek 9. Maddesi ile bir iyileşme yapıldığı belirtilmelidir. Buna göre bir veya birden fazla işveren yanında bir ayda 10 günden az çalışanlar için başvuruları halinde %2 oranında iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası primi ödenebilmektedir.

⁸²Standing, sanayi vatandaşlığı kapsamında emeğe dair güvencelerden birisini “çalışma güvenliği” olarak belirtmiştir. Bu güvenceden yoksunluk hali ise, bu çalışmada, mesleki sağlık güvencesizliği olarak ele alınmaktadır.

Tehlikeli koşullarda çalışan ev işçileri, işçi sağlığı ve güvenliği anlamında pek çok sorun yaşamaktadır. Özellikle yüksekten düşme nedeniyle ölüm riskiyle karşı karşıya kalabilmekte, kimyasal madde içeren temizlik maddelerini bilinçsiz kullanmaktan kaynaklı sorunlar yaşamakta, işin niteliği nedeniyle bel, sırt ve diz ağrısı çekmekte, çeşitli cilt ve solunum yolu hastalıklarına yakalanmaktadırlar. Türkiye’de çalışma koşullarının kötü bir şekilde seyretmesinin ve bununla birlikte birçok farklı sorunun ortaya çıkmasının belki de en önemli nedeni, ev işçilerine yönelik hukuki düzenlemelerin yeterli korumayı sağlamamasıdır⁸³.

Ev hizmetlerinde çalışan kadınların sorunlarının başında işverenlerin aşağılayıcı ve rencide edici tutum ve tavırları olması dikkat çekmiştir. Ev işlerinde çalışan kadınlar, ev işçilerinin sorunlarının görünür olmadığını, yoğun iş yükleri olduğunu ve bazen üç dört işe aynı anda bakmaları gerektiğini, üstüne bir de hakaret edildiğini dile getirmiştir. Bu nedenle çocuk ve yaşlı bakımı, temizlik gibi ev içi sorumlulukları ücret karşılığı yerine getiren bu kadınlar iş tanımlarının yeterince açık olmaması nedeniyle yoğun bir belirsizlik yaşamaktadır (Direk, 2016). İşçinin işvereni değiştirme özgürlüğünün olmaması, mekânsal olarak hapsedilmesi, tehdite, tacize uğraması, kimliğine ve pasaportuna el konulması gibi sebepler işçinin sağlığını da olumsuz etkilemekte, kişiyi ruhsal bunalımlara itebilmektedir. Bunun yanında evde yatılı olarak kalan hizmetlilerin yiyip içme alışkanlıkları işverene uygun olarak değiştirilmekte; aksi halde işveren tarafından sıkıntı yaratılabilmektedir.

Akademik yaşam içinde öğretim elemanları ise daha çok psiko-sosyal risklere maruz kalmaktadır. İş yükü, adaletsiz performans değerlendirmesi, bireyin beklemediği bir göreve getirilmesi, eğitim öğretim görevi dışında üst yönetim görevlerinin yüklenmesi (Aytaç vd., 2001), iş yerinde psikolojik şiddete (mobing) maruz kalınması gibi unsurlar duygusal tükenmeye neden olabilmektedir. Psikolojik-duygusal belirtiler fiziksel etkiler kadar açık ve net görülmemekte, bu etkiler bireyin ruh sağlığına zarar vermektedir.

Sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı çalışanların çalışma hayatı kalitesini artırmaktadır. 8 devlet ve 5 vakıf üniversitesinde çalışan kadın akademisyenlerle 7 farklı statüde yapılan çalışmada, katılımcıların çoğu çalışma ortamında kendilerini fiziksel olarak güvende hissettiklerini, işyerlerinin sağlık güvencesi sağladığını vurgulamıştır. Devlet üniversitesinde çalışanların işyerinde takdir gördüklerine ilişkin görüşleri vakıf üniversitelerinde çalışanlara oranla daha yüksek olup vakıf üniversitelerinde çalışan kadın akademisyenlerin yarıya yakını işlerinde takdir gördüklerini düşünmemektedirler. Ayrıca devlet üniversitelerinde çalışanlar işlerinde bütün potansiyellerini gerçekleştirmeye olanak sağlandığını vakıf üniversitelerinde çalışan kadın akademisyenlere oranla daha çok katılmaktadırlar. Bununla birlikte bu duruma katılmayan ya da kararsız olanların oranı da yüksektir (Yeşil ve Fidan, 2015). Diğer yandan Aytaç vd., (2001: 67)’nin vurguladığı nokta fiziki mekân ve araç gereç durumunun yetersiz olduğuyla ilgilidir. Üniversite ortamının fiziki olumsuz koşulları; kalabalık sınıflar, araç gereç materyal yokluğu, bir odanın birkaç öğretim elemanı ile paylaşılması çalışanların motivasyonunu ve iş verimliliğini etkileyen unsurlardır.

2.7. Temsil Güvencesizliği

Temsil güvenliği; bağımsız sendikalara üye olma ve istenildiğinde üyelikten çıkmayı, grev ve toplu pazarlık gibi yöntemleri kullanarak emek piyasasında ortak bir ses yükseltebilmeyi ifade etmektedir (Standing, 2015: 26). İşçi ve işverenler belirli bir işkolunda faaliyette bulunmak için sendikaya üye olabilir, oy kullanabilir, etkinliklerine katılabilir, yönetime ya da iş yeri temsilciliğine seçilebilirler. Sendika yöneticiliği/ temsilciliği yapan, sendika faaliyetlerine katılan kişiler sendikanın herhangi bir organına katıldıkları yahut etkinlikte bulundukları için işlerinden çıkarılamazlar, iş sırasında ya da işe alınmada ayrımcı tutumlar sergilenemez. Buna aykırı davranan kişiler işçinin bir yıllık ücreti tutarında sendikal tazminat ödemek zorunda kalırlar. Sendikal haklar anayasanın 51. Maddesi, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu ile güvenceye alınmıştır.

Temsil güvenliği yukarıda değinilen toplu iş ilişkilerini kapsadığı gibi bireysel iş ilişkilerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda işçi temsilcisi ya da işçi konseyleri işyerindeki işleyici içeriden

⁸³http://evid-sen.org/?page_id=20, erişim tarihi: 01.05.2021.

denetlenmektedir. Bu kişiler 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 3. Maddesinde "İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili çalışmalara katılma, çalışmaları izleme, tedbir alınmasını isteme, tekliflerde bulunma ve benzeri konularda çalışanları temsil etmeye yetkili çalışan" olarak tanımlanmıştır. İşçi temsilcileri, işyerindeki işçiler tarafından serbestçe seçilen kişiler olup bu temsilciler, işyeri sendika temsilcileri gibi sendikalara tanınan özel ayrıcalıklı haklara sahip değildir. İşverenin otoritesini sınırlandırmaları, işçi tarafında olmaları beklenmektedir⁸⁴.

Temsil güvencesizliği enformal çalışma biçimlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Enformel ekonomideki örgütlenme ve temsil eksikliği, burada çalışanların yasal ve sosyal koruma sistemi dışında kalmasının, kurumsal piyasalara katılamamasının, eğitim ve sağlık hizmetlerinden, kamu hizmet ve kolaylıklarından yararlanamamasına neden olmaktadır. Örgütlenme özgürlüğü olmadan uygun işte çalışmayı sağlayacak pazarlık ve siyaseti etkileme gücü olanaksızdır (Kapar, 2007a: 85-86). Diğer yandan formal sektörde de sendikal örgütlenme tercih edilmeyebilir. Köybaşı vd. (2016: 113), sendikalara üye olup olmama nedenlerine ilişkin bir araştırma sonucuna göre, üye olma nedenleri; hakların savunulması, örgütlenmeyi sağlaması, dünya görüşüne uygun olması, kararlara katılmayı sağlaması, aynı zihniyete sahip olması, öğretmenlerin sesini duyurması, gelişmeleri takip etmesi, siyaset görüşlerinin aktarılması, arkadaşlık ilişkileri sağlaması olarak belirtilmiştir. Sendikalara üye olmama nedeni olarak ise; sendikaların siyasete alet olması, sendikaların yetersizliği, hakları gerektiği gibi savunmaması, dünya görüşüne uygun bulmama durumları belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi formal sektörde çalışanlar da çeşitli nedenlerle sendikalara üyelikten kaçınabilmektedir. Türkiye'de üniversite çalışanlarına yönelik Öğretim Elemanları Sendikası (ÖGESEN), Akademisyenler Sendikası (AKA-SEN) ve Tüm Üniversite Çalışanları Sendikası gibi sınırlı sayıda sendika mevcuttur. Durmaz (2017: 948), prekaryanın özellikleri arasında olan örgütlü olmama durumunu akademide 50/d'li araştırma görevlilerinin deneyimlediğini belirtmektedir. Bununla birlikte Özsoy Özmen (2017), araştırma görevlilerinin akademi içinde hiyerarşik olarak en altta olması nedeniyle herhangi bir olumsuz durumda öğretim üyelerine göre daha az ses çıkarmalarının normal karşılanması gerekliliğini ifade eder. Ev hizmetlerinin düzensiz ve geçici işleri kapsamaması nedeniyle sendikalaşma güçtür. Kadınlar çoğunlukla sosyal güvence, iş ve gelir güvencesi olmadan, örgütlenmeden yalnızca temel gereksinimlerini karşılamak için çalışmak zorunda kalır. Ev eksenli çalışan kadınların görünürlüğü'nün artması ve haklarının tanınması için mücadele eden örgütlenmelerin başında 1972 yılında kurulan SEWA gelmektedir. SEWA'nın temel hedefleri arasında; tam istihdam, çalışanların iş güvenliği, gelir güvenliği, gıda güvenliği ve sosyal güvenlik hakkı (en azından sağlık hizmeti, çocuk bakımı ve barınma) vardır. Kendisini sadece bir kuruluş değil aynı zamanda bir hareket olarak da tanımlamakta; kendisini emek hareketi, kooperatif hareketi ve kadın hareketi olarak da belirtmektedir⁸⁵. Diğer bir örgütlenme İngiltere merkezli HomeNet Uluslararası Ev-Eksenli Çalışan İşçiler Ağı'dır. Bu örgütlenme ile uluslararası bir ağ yaratılmaya çalışılmakta ve çeşitli bölgelerdeki çalışanlar arasında koordinasyon sağlanmaktadır. Türkiye'de Homenet, Avcılar Ev Eksenli Çalışan Kadın Kooperatifi, Ev-Eksen, İmece Kadın Dayanışma Derneği ev eksenli çalışan kadınların sorunlarına eğilen örgütlenmelerdir⁸⁶.

3. SONUÇ

Bu çalışmada her ikisi de hizmetler sektöründe yer alan ancak birisi merkezi işgücü olarak nitelendirilen akademisyenler ve diğeri çevresel işgücü olarak nitelendirilen ev hizmetlerinde çalışanların yaşadıkları güvencesizlikler yedi boyutta ele alınmıştır. Her bir güvencesizlik boyutunun birbirini etkilediği ve birbirinden etkilendiği; bununla birlikte her çalışma grubunun kendi içinde statü, çalışma biçimleri, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş gibi unsurlardan etkilendiği belirtilebilir. Kuşkusuz işlerin kendi içinde statüleri veya çalışma tipleri olması nedeniyle de işlere göre bazı boyutlarda güvencesizlik yaşanmadığı yahut görece az olduğu söylenebilir. Örneğin bir araştırma görevlisi ile bir profesörün yaşadığı güvencesizlikler aynı değildir. Diğer yandan Erdoğan ve Toksöz (2013: 20)'ün de belirttiği gibi ev işçilerinin; bireysel işverene bağlı biçimde sürekli gündüz çalışanlar/yatılı çalışanlar, bir/birden çok işverene bağlı haftalık/aylık sürekli olarak kısmi süreli çalışanlar, temizlik şirketleri aracılığıyla çalışan

⁸⁴<https://www.evrensel.net/yazi/79996/isci-temsilciligi-ve-isci-konseyleri-3>, erişim tarihi: 25.04.2021.

⁸⁵<https://www.sewa.org/about-us/>, erişim tarihi: 03.05.2021.

⁸⁶<http://www.kadinlarinimecesi.org/article.php?id=34>, erişim tarihi: 03.05.2021.

gündelikçiler gibi farklı çalışma tipleri vardır. Bu çalışma tiplerine göre de güvencesizliklerin biçimi değişebilmektedir.

Ev hizmetleri; geleneksel kadınlık rollerinden soyutlanmadan çoğunlukla vasfı düşük, eğitimsiz kadınların, ücret karşılığı ev işleri, çocuk yaşlı hasta bakımı gibi bakım işlerini yaptığı, orta ve üst sınıfın yeniden üretim faaliyetlerine ev hizmetlerinde çalışan kadınlar sayesinde dolaylı olarak katıldığı emek-yoğun çalışma biçimidir. Ücretli ev hizmetleri, eğitilmiş ve meslek sahibi olan işveren kadının emek piyasasında erkeklerle eşit şartlarda çalışmasını sağlarken diğer yandan da bu işleri yapan kadınlar üzerinde bir hakimiyet ve güç ilişkisi kurmasına neden olmaktadır. İşveren kadınların ev içi hizmeti gerçekleştiren kadınlara karşı bu üstünlük kurma çabası çalışanlar üzerinde psikolojik baskı yaratmaktadır. Ev hizmetlerinin özgüllüğü bu hizmetlerde bulunan kadının ekonomik, sosyal, hukuki, sağlık açısından sömürüye uğramasını ancak bu sorunların görünmez kılınmasını beraberinde getirmektedir. Bu görünmezlik güvencesizlikleri yeniden yaratmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanlar çoğunlukla kayıt dışı çalıştıkları için sosyal korumadan yoksundur. İş kanununa göre işçi sayılmazlar, borçlar kanununda ise sınırlı hakları vardır. İş sağlığı ve güvenliği kanunu da bu çalışanları koruma altına almamaktadır. 5510 sayılı kanuna getirilen ek 7. maddede iş kazası ve meslek hastalığı sigortası 10 günden az ve 10 günden fazla çalışan kişiler için düzenlenmiştir. Ancak çoğu işçi ve işverenin yasal mevzuattan haberi olmamakta, bu kanundan yararlanan sınırlı sayıda çalışan olmaktadır. Çalışanlar işverenin kötü niyetli davranışlarına maruz kalsalar da bunu bazen çeşitli tehditler nedeniyle dile getirememekte bazen de bu durum işyerinin işverenin mahrem alanı olması nedeniyle yeterince kanıtlanmamaktadır.

Hizmetler sektöründe birincil işgücü olarak nitelendirilen akademisyenler de güvencesizlikleri farklı biçim ve boyutlarda deneyimlemektedir. Örneğin, yükseköğrenim yapan kişiler, az sayıda kadro açılması nedeniyle akademisyenlik dışında farklı çalışma alanlarına yönlenebilmekte, kendilerine uygun olmayan işlerde çalışmak zorunda kalabilmektedir. Akademik kadrolara araştırma görevlisi olarak giren kişiler, son yıllarda 50/d statüsünde istihdam edilmektedir. Bu statüde bulunanlar 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na tabi olmakla birlikte güvenceleri yükseköğrenimleri sona erene kadar devam etmekte, sonrası ise belirsiz olduğu için gelecek kaygısı yaşayabilmektedirler. Akademisyenlerin temel görevlerinden birisi kendilerini sürekli yetiştirmek ve yükselmektir. Sürekli ilerleme ve kariyeri artırma isteği stres ve gerginliğe neden olabilmektedir. Diğer yandan bilimsel faaliyetlerin yeterince desteklenmemesi, iş-aile yaşamı arasında dengede kalma gibi zorluklar akademisyeni etkilemektedir. Akademide gelir güvencesizliği daha çok gelir yetersizliği biçiminde görülmektedir. İş sağlığı ve güvenliği açısından bakıldığında, fiziksel olarak güvende hissedilmekte ancak daha çok psiko-sosyal risklere maruz kalınmaktadır. Akademisyenler arasında örgütlenme çok yaygın olmayıp sınırlı sayıda akademisyen sendikası bulunmaktadır. Nihayetinde, işgücü kutuplaşması olarak da belirtilebilen ev hizmetlerinde çalışanlar ve akademisyenlerin güvencesizlikleri hemen tüm boyutlarıyla ancak farklı pratiklerle deneyimledikleri belirtilebilir. Bu durumda prekarya olgusunun hizmetler sektöründe birincil işgücünde dahi görüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKÇOMAK, S. ve GÜRCİHAN, B., Türkiye İşgücü Piyasasında Mesleklerin Önemi: Hizmetler Sektörü İstihdamı, İşgücü ve Ücret Kutuplaşması, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Çalışma Tebliği No: 13/21, 2013.
- AŞIK, G. (2013), İşgücü Piyasalarının Göz Ardı Edilen Sorunları: Eksik İstihdam, Atıl İstihdam ve Beceri Uyuşmazlığı, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu (TEPAV), 1-11.
- AYTAÇ, M., AYTAÇ, S., FIRAT, Z., BAYRAM, N., KESER, A. (2001), *Akademisyenlerin Çalışma Yaşamı ve Kariyer Sorunları*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basım Evi.
- BEDİR, G. (2016). Ev Hizmetlerinde 10 Günden Az Çalışanların Sigortalılığı ve Sosyal Güvenlik Kurumuna Bildirilmesi. *Mali Çözüm (ISMMMO)*.
http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/133malicozum/021_Gokhan_BEDiR_.pdf, Son erişim tarihi: 03.05.2021.
- BORA, A. (2005), *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇAKIR, Ö. (2007), İşini Kaybetme Kaygısı: İş güvencesizliği, *Çalışma ve Toplum*, 12, 117-140.

- DEMİR, S. (2018), Akademide Kadın: Farklı Disiplinlerden Kadınların Akademideki Yeri ve Aile Yaşamlarıyla Etkileşimi, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 187-210.
- DİREK, D. (2016), “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları”, 2. Üretim Ekonomisi Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 11-12 Nisan, 2016.
- DURMAZ, N. (2017), Akademik Prekaryası: 50/d’li Araştırma Görevlileri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), 945-975.
- EETVELDT, M.V., VEN, N., TOOREN, M., VERSTEEG, R. (2013), The Importance of Career Insecurity for Turnover Intentions in the Dutch Military, *American Psychological Association*, 25(5), 489-501.
- ERDOĞDU, S. ve TOKSÖZ, G. (2013), *Kadınların Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü: Türkiye’de Ev İşçileri*, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi, No: 42.
- Ev İşçileri Dayanışma Sendikası (EVİD-SEN). http://evid-sen.org/?page_id=20, Son erişim tarihi: 01.05.2021.
- FİDAN, F. ve ÖZDEMİR, M.Ç. (2011), Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar ya da Evlerin Kadınları, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(1), 79-89.
- GREENHALGH, L. ve ROSENBLATT, Z. (1984), Job Insecurity: Toward Conceptual Clarity, *Academy of Management Review*, 9(3), 438-448.
- İmece Kadın Dayanışma Derneği. <http://www.kadınlarinimecesi.org/article.php?id=34>, Son erişim tarihi: 03.05.2021.
- İş Kanunu (2002), *T.C. Resmi Gazetesi*, 25134, 10 Haziran 2003.
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2006), *T.C. Resmi Gazetesi*, 262003, 1 Mayıs 2006.
- KAPAR, R., “Gelir Güvencesizliği Karşısında Koruma ve İşgücü Piyasasında Bölünme”, Sosyal Araştırmalar Vakfı İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler Sempozyumu, İstanbul, 16-17 Ekim, 2004.
- KAPAR, R. (2005), *Sosyal Korunmanın İşgücü Piyasasına Etkisi*, DİSK: Birleşik Metal-İş Yayınları.
- KAPAR, R. (2007a), Enformal Ekonomide Çalışanların Örgütlenmesi ve Sendikalar, *Çalışma ve Toplum*, 12, 83-117.
- KAPAR, R. (2007b), Uygun İş Açığı: İnsana Yaraşmayan İşler. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, ?, 2-10.
- KARADENİZ, O. (2012), Dünya’da ve Türkiye’de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği, *Çalışma ve Toplum*, 3, 15-75.
- KORAY, M. (2007), Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak, *Çalışma ve Toplum*, 4, 19-56.
- KÖYBAŞI, F. (2016), Öğretmenlerin Sendikal Örgütlenmeye İlişkin Görüşleri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 101-123.
- KÜÇÜKALİ, A. ve LOKMACI, L. (2015), Türkiye’de Gizli İşsizler ve Eksik İstihdam Edilenler Aracılığı ile Verilen İstihdam Hizmetleri: İş ve Meslek Danışmanları, Erzurum Örneği, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 74-84.
- MANAV, E. (2013), Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı, *TBB Dergisi*, 120, 509-538.
- ORTLİEB, R. ve WEİSS, S. (2018), What makes academic careers less insecure? The role of individual-level antecedents, *High Educ.*, 76, 571-587.
- ÖZSOY ÖZMEN, A. (2017), *Kamuda Güvencesizlik Uyum ve Direniş*, İstanbul: NotoBene Yayınları.
- SEÇER, B. (2015), İş Güvencesizliği: Türleri, Başa Çıkma Süreci, Belirleyicileri ve Sonuçları, *Çalışma Yaşamında Davranış Güncel Yaklaşımlar* (345-385), Keser, A. vd. (ed.), Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- SENETT, R. (2014), *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SEWA (Self Employed Women’s Association). http://www.sewa.org/About_Us.asp, Son erişim tarihi: 03.05.2021.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006), T.C. Resmi Gazetesi, 26200, 16 Haziran 2006.
- STANDING, G. (2015), *Prekerya: Yeni Tehlikeli Sınıf*, Ergin Bulut (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- SÜMER, N., SOLAK, N. ve HARMA, M. (2013), *İşsiz Yaşam İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri*, Koç Üniversitesi Yayınları.
- TÜİK, İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Seti, 2019.
- YEŞİL, Y. ve FİDAN, F. (2015), Kadın Akademisyenlerin Çalışma Yaşam Kalitesinin İncelenmesi: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 238-248.
- YILMAZ ESER, B. ve TERZİ, H. (2008), Türkiye’de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 129-143.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Son erişim tarihi: 02.05.2021.

ULUSLARARASI HUKUK VE DİPLOMATİK STATÜ; 1961 VE 1963 TARİHLİ VİYANA SÖZLEŞMELERİNİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

Gazi Murat Peker

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasi Tarih Anabilim Dalı
gazimuratpek16@gmail.com

Özet

Devletlerin birbirleriyle olan diplomatik ilişkilerinin yürütülmesinde, uluslararası alanda kabul edilmiş olan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi⁸⁷ ile 1963 tarihi Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi⁸⁸ temel metin olarak kabul edilir. Viyana Sözleşmeleri devletler arasında diplomatlar aracılığı ile diplomasinin etkin şekilde yürütülmesi amacına yönelik temel hukuki normları oluşturur. Her iki sözleşmede uluslararası alanda kabul görmüş örf ve adet hukukunun önemli kurallarını kodifiye etmiştir. Sözleşmelerin giriş bölümünde bu sözleşmelerin, Devletlerin egemen eşitliği, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve uluslar arasında dostane ilişkilerin geliştirilmesi hakkındaki amaç ve ilkelerini göz önünde bulundurarak, imza altına aldığı kabul edilmiştir. Aynı zamanda Viyana Sözleşmeleri, bu sözleşmelerde açıkça düzenlenmeyen meselelerde teamüli hukuk kurallarının uygulanmasına devam olunacağını teyid etmektedir. Viyana Sözleşmeleri üzerinde cereyan eden en önemli tartışmalar diplomatik ayrıcalıklar ve bağışıklıklar konusuna odaklanmıştır. Tartışmaların merkezinde ise bu ayrıcalıkların temsil yetkisinden kaynaklandığı ve diploması temsilcilerinin “görevlerini gereği gibi” yapabilmek amacıyla verildiğidir. Bu ayrıcalıkların hangi noktalarda istisnai bir muafiyet içerdiği konusu bu Sözleşmelerin en önemli yönünü teşkil etmektedir. Biz ise bu çalışmamızda Viyana Sözleşmelerinin Devletler tarafından uygulanması esnasında yaşanan uyumsuzlukları değerlendirerek bu sözleşmeleri diplomatik bağışıklık ve ayrıcalıklardan farklı bir çerçevede ele aldık. Bunu yaparken bir karşılaştırma olarak uluslararası hukukta diplomatik statünün ne olduğunu devlet dokunulmazlığı ile diplomatik statünün birbirinden ayrılan yönlerini belirlemek istedik. Ayrıca bazı mahkemelerde, uluslararası yargı kararlarında ve bazı sözleşmelerde bu statülerin bir anlam ifade etmediğini haliyle hem devletlerin dokunulmazlığı ile diplomatik dokunulmazlıkların bazı istisnalarını ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu çalışmanın önemli bir bölümünü bu sözleşmelerin uygulanmasından kaynaklı uyumsuzluklarda Uluslararası Adalet Divanına (UAD) konu olmuş olaylar ve davalar üzerinden inceleyerek Sözleşmelerin hukuki çerçevesini belirlemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Viyana Sözleşmeleri, Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Hukuk, Diplomatik Statü, Uluslararası Örf ve Adet Hukuku.

INTERNATIONAL LAW AND DIPLOMATIC STATUS; LEGAL FRAMEWORK OF THE VIENNA CONVENTIONS OF 1961 AND 1963

Abstract

In the conduct of diplomatic relations between states, the internationally accepted Vienna Convention of 1961 on Diplomatic Relations and the Vienna Convention on Consular Relations of 1963 are considered as the basic text. It has codified important rules of internationally accepted customary law in both conventions. At the same time, the Vienna Conventions confirm that the rules of customary law will continue to be applied in matters not explicitly regulated in these conventions. The most important discussions focused on diplomatic privileges and immunities. At the center of the discussions is that these privileges derive from the power of representation and they are given to diplomacy representatives in order to “perform their duties properly”. The issue of where these privileges contain an exceptional

⁸⁷ 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi; Resmi Gazete (18513, 12 Eylül 1984). ayrıca bakınız: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803042.pdf>

⁸⁸ 1963 Tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi; Resmi Gazete (15249, 29 Mayıs 1975). ayrıca bakınız: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801901.pdf>

exemption is the most important aspect of these Conventions. By evaluating the disputes, we dealt with these conventions in a different framework from diplomatic immunity and privileges. In doing so, we wanted to determine what the diplomatic status is in international law as a comparison. We tried to reveal some exceptions to both the immunity of states and diplomatic immunities as it does not make sense. We tried to determine the legal framework of the Conventions by examining the events and cases that have been the subject of the International Court of Justice in disputes arising from the country.

Key Words: Vienna Conventions, International Court of Justice, International Law, Diplomatic Status, International Customary Law.

Giriş

Viyana Sözleşmelerinin son hükümleri imzacı devletler açısından bu anlaşmaların uygulanmasından doğacak ihtilafların UAD'nin "yargı yetkisine" tabi olacağını teyit etmektedir. Bu sözleşmelere taraf olmak devletler arasındaki uyuşmazlıklarda UAD'nin yargı yetkisi çerçevesinde birer temel anlaşma metni olarak kabul edilir. Viyana Sözleşmeleri imza altına alınırken bu sözleşmelere ekli İhtiyari Protokollerle beraber imza altına alınmıştır. Uyuşmazlıkların Zorunlu Çözümünü Düzenleyen İhtiyari Protokollerde UAD'nin yargı yetkisine temel teşkil eden yasal kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler aralarındaki uyuşmazlıklarda UAD'ye yapmış olduğu müracaatlarla bu protokollerin ilgili maddelerine dayalı olarak yasal haklarını aramaya çalışmışlardır. UAD kimi zaman yargı yetkisinin bu protokoller çerçevesinde oluştuğuna kimi zaman ise devletlerin bu protokoller çerçevesindeki taleplerinin birer uluslararası örf ve adet hukuku taşımadığını belirterek sadece isteme bağlı konularda yargı yetkisini kullanmıştır.

Viyana Sözleşmeleri UAD'nin yargı yetkisini kullanabilmesi için geçerli birer temel metin değildir. UAD'nin statü hükümlerinde yargı yetkisini kullanabilmesi için geçerli hükümler içermektedir. UAD'nin yargı yetkisi statüsünün 34. maddesi 1. fıkrasına göre; "Divan önündeki davalarda yalnız devletler taraf olabilirler" (United Nations, 2008). Adalet Divanının statüsünün 38. ve 65. maddesi ile 68. maddeleri Divanın yargı yetkisini tanıyan devletler üzerinde geçerli olacağını belirtmektedir. Adalet Divanının statüsünün, 38. maddesinde ise Divanın kendisine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olduğu belirtilmiştir. Adalet Divanının yargı yetkisini kullanabilmesi için uyuşmazlığa taraf devletin bu yetkiyi bir şekilde tanımış olmaları gerekmektedir. Devletlerin Divanın yargı yetkisini nasıl tanıyacağı ise 36. maddesinde belirtilmiştir.

Çok taraflı olarak kabul edilmiş anlaşmalar ve sözleşmelerde Divanın yargı yetkisini kullanabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sözleşmeler veya anlaşmalar belirli konularda Divanın yargı yetkisinin oluşumuna kaynaklık edebilmektedir. Divana taşınan Viyana Diplomatik ve Konsolosluk İlişkileri Hakkındaki Sözleşmelere aykırı uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin dava sayısı oldukça azdır. Bu sözleşmelerin yürürlüğe girmesinden itibaren Viyana Sözleşmeleri kaynaklı hak ihlallerinde dava sayıları açısından en çok konsolosluk hukukuna ilişkin ihlallerin ağırlıkta olduğunu görüyoruz. Bu çalışma içerisinde biz özellikle dört ana dava üzerinde durmaya çalışarak bu davalar üzerinden Viyana Sözleşmelerinin oluşturduğu hukuki çerçeveyi saptamaya çalışacağız.

1. ULUSLARARASI HUKUK VE VİYANA SÖZLEŞMELERİNE GÖRE DİPLOMATİK STATÜ

Günümüz koşulları altında devlet görevlilerinin kişisel yargı bağımsızlığına uluslararası hukuk açısından önemli sınırlamalar getirilmiştir. Uluslararası hukuk cezai yargı bağımsızlığı konusunda devlet görevlilerine yönelik mutlak yargı dokunulmazlığı anlayışını belli şartlarda terk etmiştir. Bunun yanında devletlerin yargı dokunulmazlığı ve bağımsızlığı konusunda da bir ayrım giderek devletlerin özel nitelikli faaliyetlerinde dahi yargı dokunulmazlığına istisnalar getirmiştir.

Devletlerin dokunulmazlığının hukuki temelleri, devletlerin egemen eşitliği ilkesinden kaynaklanmaktadır. Devletlerin egemenliği *jus cogens* -üstün hukuk- normlar ve *par in parem non habet imperium* -eşit in eşit üzerinde yargısı olmaz- olarak ifade edilen bir kural olarak tanımlanır. Devlet dokunulmazlığının sebebi uluslararası nezaket kurallarıdır. Ülkesel yetkiye sahip devlet, uluslararası toplumdaki ilişkilerin bozulmaması, işbirliğinin geliştirilmesi düşüncesiyle kendi mahkemeleri önünde

başka devletlere dokunulmazlık tanımaktadır (Aksar, 2017:293).UAD Devletin Yargı Bağımsızlıkları Davasında devletin dokunulmazlığının temelini oluşturan uluslararası örf ve adet hukukunun ağır ihlallerde devletin bağımsızlığını, sınırlandırlamayacağı yönündeki uluslararası teamülü bir ölçüde terk etmiştir.Adalet Divanı, devletlerin egemenlik yetkisine karşı, haksız eylemden doğan ihlallerin üstünün bağımsızlıklarla örtülemeyeceğini benimsemiştir.Bir devletin başka bir devletin ülkesinde gerçekleştirdiği haksız eylemlerinde sınırsız bir egemenlik kullanılması *jure imperii* -sınırsız egemenlik- durumunda fiili gerçekleştiren devlet üzerinde yargı yetkisinin kullanılabileceğine dair bir görüşü kabul etmiştir (I.C.J. Jurisdictional Immunities of the State , 2008).⁸⁹

Uluslararası hukuk devletlerin yargı dokunulmazlığına bu açıdan bir sınırlama getirirken başka bir yönüyle ise uluslararası hukukta devlet temsilcilerinin yargı bağımsızlığını devleti temsilen yerine getirilmesi noktasında bir ayrıcalık olarak kabu"l etmiştir. Bu bir çelişki olarak görünse de devletin dokunulmazlığı ile devleti temsil eden devlet görevlileri ve diplomatik temsilcilerinin yargı dokunulmazlığına ilişkin herhangi bir sınırlamanın söz konusu olmadığı görülmektedir.Özellikle UAD, Devletin Yargı Bağımsızlığı konusunda vermiş olduğu kararlar dışında yapmış olduğu yargılamalarda bu konulara farklı açılardan yaklaşmış yargı bağımsızlığının hangi noktalarda mutlak bir dokunulmazlık olabileceğini belirlemeye çalışmıştır.

Uluslararası hukukta, başta devlet ve hükümet başkanları olmak üzere, dışişleri bakanlarının ve diplomatik temsilcilerin, yargı bağımsızlığına ve dokunulmazlığa sahip oldukları kabul edilmektedir.Bunun nedeni, resmi sığata sahip kişilerin, devlet adına hareket etmeleri ve uluslararası hukukta yerleşmiş bir kural olan devletlerin egemen eşitliği kuralı gereği, bir devletin başka bir devlet tarafından yargılanamayacağı mülâhazasıdır (Bayıllıoğlu, 2006: 34). Uluslararası hukuk, devletin yargı bağımsızlığı ile diplomasi temsilcilerinin yargı bağımsızlığı konularında belirginleşmiş bir hukuki anlayışı kabul etmeyerek, farklı uygulamalarda farklı yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır.Uluslararası mahkemelerin bağımsızlık konusundaki farklı kararlarının yanında, bazı uluslararası sözleşmelerin ağır insan hakları ihlallerinde, yargı bağımsızlığını tanımayan hükümler içerdiğini de görüyoruz. Örneğin; UCM'nin statü hükümlerini⁹⁰, Nürnberg Askeri Mahkemesinin Statüsünü⁹¹, aynı şekilde Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin ilgili maddelerini⁹² burada sıralayabiliriz.Yargı bağımsızlığı konusunda devletlerin kendi aralarında ve uluslararası alanda yapmış olduğu, hukuki bir düzenleme olarak herhangi antlaşma mevcut değildir.Ancak 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi, 1963 Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi, 1969 Özel Heyetler Hakkında Sözleşme, 1973 Diplomatik Temsilciler de Dâhil Olmak Üzere Uluslararası Korunan Kişilere Karşı Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ve benzeri sözleşmeler, diplomasi temsilcilerinin hukuki statülerini düzenleyen antlaşmalar olarak devreye girmiştir.Burada istisnai olarak devletlerin yargı bağımsızlığını tanıyan tek antlaşmanın Devletin Yargı Bağımsızlığı Avrupa Sözleşmesi olduğunu söyleyebiliriz (Sur, 2019:136).

Yabancı devlete her koşulda bağımsızlık tanınmasını gerektiren “kesin bağımsızlık” anlayışına karşı “sınırlı bağımsızlık” kavramı ortaya çıkmıştır (Aybay, 2007:109). “Sınırlı bağımsızlık” anlayışı, devletin “devlet” olarak giriştiği işler ve eylemler ile endüstriyel ve ticari alanlardaki etkinlikleri arasındaki ayrıma dayanır. “Sınırlı bağımsızlık” anlayışına göre, devlet “egemenlik” yetkisine dayanarak gerçekleşen eylem

⁸⁹ Jurisdictional Immunities of the State (*Germany v. Italy: Greece intervening*), I.C.J. Case 2008, ayrıca bakınız: <<https://www.icj-cij.org/en/case/143>>

⁹⁰ UCM madde 27:Resmi Ünvan İle İlişki Kurulmaması;1.Bu statü resmi ünvan ayrımı yapılmadan herkese eşit şekilde uygulanır.Özellikle devlet veya hükümet başkanı, hükümet veya parlamento üyesi, seçilmiş bir temsilci veya hükümet memuru hiçbir şekilde bu statü altında cezai sorumluluktan muaf tutulamaz veya resmi ünvan cezanın azaltılması için bir neden teşkil etmez.

⁹¹ Nürnberg Askeri Mahkemesi Statüsü; madde 7: Sanıkların Devlet Başkanı veya Hükümet Dairelerinde sorumlu memurlar olarak resmi pozisyonları, onları sorumluluktan kurtaracak veya cezayı hafifletecek şekilde değerlendirilmeyecektir.

⁹² Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi; madde 4: Soykırım suçunu veya üçüncü maddede gösterilen fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişiler de olsa cezalandırılır.

ve işlemleriyle ilgili olarak yargı bağımsızlığından yararlanmasını sürdürecektir ama “devlet sıfatıyla” değil de, sıradan bir özel hukuk kişisi olarak girdiği işlerden ve eylemlerinden dolayı yargı bağımsızlığı söz konusu olmayacaktır (Aybay, 2007: 109). Sınırlı yargı bağımsızlığı ilkesinin benimsenmesinin temel nedenleri devletlere tanınan yargı bağımsızlığı ile diplomatik temsilciye tanınan yargı bağımsızlığı arasındaki ayrımdır. Diplomatik temsilcilere tanınan bağımsızlık ise diplomatların bulundukları ülkede kendi devletlerini gereği gibi temsil etmeleri, görevlerini ifa edebilmeleri ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Toluner, 1996:366). Diplomatik temsilcinin temsil ettiği devletin bir organı sıfatıyla yaptığı işlemler onun resmi işlemlerini oluşturur (Gündüz, 2018:115).

Devletin yargı bağımsızlığının hukuki temelleri çeşitli görüşler çerçevesinde açıklansa da, günümüzde baskın olan görüş, yargı bağımsızlığının devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayandığı ve genel uygulama ile pekişmiş bir uluslararası örf ve adet hukuku kuralı olduğudur (Akkutay, 2014: 100). Günümüz uluslararası hukuk öğretisinde, uluslararası barış ve adaletin devamı için tüm uluslararası toplumun menfaatlerinin ihlal edilemez ve vazgeçilemez temel hukuk kuralları çerçevesinde korunabileceği kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle uluslararası hukukta da iç hukuktaki gibi bir kamu düzeni (ordre public) vardır (Akkutay, 2014: 100).

Devletlerin yargı dokunulmazlığı ile diplomasi temsilcilerinin yargı dokunulmazlığı arasında bir fark görünse de aslında uluslararası hukukta ortaya çıkan asıl sorun suçların niteliğine göre oluşan yargı dokunulmazlığının değişiklik göstermesidir. Bu konuda birçok örnek mevcut olmakla birlikte uluslararası sözleşmelerin önemli bir bölümünde suçun niteliğine göre, temsil sıfatı ne olursa olsun suç işleyenlerin cezalandırılacağı kabul edilmiştir. Örneğin; Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmenin, 3. maddesinde; soykırımda bulunmak, iştirak etmek, soykırım suçunu kışkırtmak, teşebbüs etmek ve iştirak etmenin cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır. Aynı sözleşmenin 4. maddesi; “*Soykırım suçunu veya üçüncü maddede gösterilen fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişiler de olsa cezalandırılır*”, denilerek fiili işleyenler arasında bir ayırım yapmamıştır. Aynı şekilde Sözleşmenin 6. maddesinde belirtilen şekliyle de “.... suçun işlendiği ülkedeki Devletin yetkili bir mahkemesi veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeciler Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır”,⁹³ denilerek mutlak şekilde bu eyleme karışanların adaletin önüne çıkarılacağı hususu benimsenmiştir (Bilgi Üniversitesi, 2015).⁹⁴

Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür. İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin 1. Maddesi de işkence suçundan bahsederek, bu fiili işleyenlerin kamu görevlisi olmaları durumunda dahi yargılanacaklarını belirtmiştir. İşkenceye Dair Sözleşmenin 3. maddesinin, 3. fıkrasında belirtildiği üzere bir üst görevlinin veya bir kamu merciinin emri, işkenceyi haklı göstermez. Aynı maddenin 1. fıkrasında; “*Sözleşme’ye Taraf Devlet, yetkisi altındaki ülkede işkence olaylarını önlemek için etkili kanuni, idari, adli veya başka tedbirleri alacaktır*”,⁹⁵ hükmü ile uluslararası hukukun dokunulmazlık ve bağımsızlıklara istinaden kabul ettiği “resmi görev” veya “görevi gereği gibi yerine getirebilme” prensiplerinin işkence ve benzeri suçlarda geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

Uluslararası sözleşmeler dışında uluslararası mahkemelerde, özellikle uluslararası ceza davalarında suç işleyen kişilerin benzer dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanamayacağı ifade edilmiştir. Örneğin, Nürnberg Askeri Mahkemesi Statüsünün 6. maddesinde statünün suç saydığı barışa karşı suçlar, soykırım suçu, insanlığa karşı suçlardan herhangi birini işlemek için ortak bir planın veya komplonun oluşturulmasına veya uygulanmasına katılan liderler, organizatörler, kışkırtıcılar ve suç ortakları ile tüm

⁹³ Resmi Gazete (7469, 29 Mart 1950)

⁹⁴ Ayrıca bakınız;

<<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/02/SoykirimOnlenmesiVeCezalandirilmesiSozlesmesi.pdf>>

⁹⁵ Resmi Gazete (19895, 10 Ağustos 1988)

¹⁰ University of Oslo, (2021). Erişim Tarihi: 16.03.2021,

<https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/04/4-06/ict-for>

eylemlerden sorumlu tüm kişilerin yargılanıp ve cezalandırılabilmesi kabul edilmiştir. Aynı statünün 7. maddesinde ise; *“Sanıkların Devlet Başkanları veya Hükümet Dairelerinde sorumlu görevliler olarak resmi pozisyonları, onları sorumluluktan kurtaracak veya cezayı hafifletecek şekilde değerlendirilmeyecektir”*, demektir. Mahkemenin belirlediği statüye göre suça katılan kişinin devleti temsil etme yetkisine sahip olması bu suçlarda geçerli bir dokunulmazlık olarak kabul edilmeyecektir. Statü’nün 8. maddesinde, *“Davalının Hükümetinin veya bir üstünün emri uyarınca hareket etmiş olması, onu sorumluluktan kurtarmaz, ancak Mahkemenin adaletin gerektirdiğine karar vermesi halinde cezanın hafifletilmesi olarak değerlendirilebilir”*, ifadesi bulunmaktadır. Böylelikle bu suçlarda cezai sorumluluğun hafifletici gerekçesi sadece bir üstün emri uyarınca eylemlerin yerine getirilmiş olması durumunda değerlendirilmektedir (Yale Law School, 2008).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) Statüsü hükümleri de benzer şekilde soykırım ve insanlığa karşı suçlarda ayrıcalık ve bağışıklıkları dışarıda bırakan düzenlemeler yapmaktadır. Bahse konu Statü’nün 7. Maddesi bireysel cezai sorumluluğu düzenlemekte ve *“İşbu Statü’nün 2 ila 5’inci maddelerinde belirtilen bir suçun planlanması, hazırlanması veya infazını planlayan, kışkırtan, emreden, işleyen veya başka şekillerde yardım ve yataklık eden kişi, suçtan bireysel olarak sorumludur”* demektir.. Aynı maddenin 2. fıkrası ise; *“Herhangi bir sanığın Devlet Başkanı veya Hükümet Başkanı veya sorumlu bir Hükümet yetkilisi olarak resmi konumu, bu kişiyi cezai sorumluluktan kurtarmaz veya cezayı hafifletmez”* ifadesiyle konuyu kesin olarak düzenlemiştir (University Of Oslo, 2021).⁹⁶ Uluslararası suçlardan dolayı kişisel cezai sorumluluk, ceza hukukunun evrensel prensipleri çerçevesinde, özellikle suçların şahsiliği genel ilkesine dayanmaktadır. Bu kapsamda kişiler, işledikleri veya işlenmesini emrettikleri ya da işlenmesine iştirak ettikleri uluslararası suçlardan dolayı kişisel olarak sorumludurlar. (Dönmezer, Erman, 1997:544).

EYUCM tarafından yapılan yargılama sonucunda verilen kararlar ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Statüsü ve Sierra Leone İçin Özel Mahkeme’nin Statüsü hükümleri de benzer özellikler göstermektedir. Keza, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Statüsünün 27. maddesinin 1. fıkrası da; *“Bu Statü resmi unvan ayrımı yapılmadan herkese eşit şekilde uygulanacaktır. Özellikle devlet veya hükümet başkanı, hükümet veya parlamento üyesi, seçilmiş bir temsilci veya bir hükümet memuru hiçbir şekilde bu Statü altında cezai sorumluluktan muaf tutulamaz veya resmi unvan cezanın azaltılması için neden teşkil etmez”* demektir. Sahip olunan resmi unvanın mahiyeti ne olursa olsun statünün suç saydığı eylemlerin işlenmesi cezai sorumluluktan kişileri bağışık tutmamaktadır. UCM’nin 27. maddesinin 2. fıkrası; *“Bir şahsın resmi unvanıyla bağlantılı bağışıklık veya usul kuralları ulusal veya uluslararası hukuk altında olsun veya olmasın, Divan’ın böyle bir şahıs üzerinde yargı yetkisini kullanmasını engellemez”*, hükmüne yer verilerek, sanığın resmi sıfatının yargılanmaya engel teşkil etmeyeceği vurgulanmıştır (United Nations Human Rights, 2021).⁹⁷

1961 Viyana Sözleşmesi uyarınca diplomasi temsilcilerinin yargı bağışıklığının mutlak olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda herhangi bir istisnai düzenleme olmadığı hususu sözleşmenin 31. maddesi 1. fıkrasında, *“....Kabul eden Devletin cezai yargısından bağışıktır....”* denilerek suçun unsurlarıyla ilgili olarak ta herhangi bir ayrımın söz konusunun olamayacağı belirtilmektedir. Kanaatimizce ağır insan hakları ihlallerinde yukarıda sıraladığımız bütün suçlar için, 1961 Viyana Sözleşmesinde belirtilen maddelerin aksine, diplomasi temsilcilerinin yargılanabilmesi mümkündür. Ancak uluslararası hukuk bu konuda daha çetin bir yaklaşım içerisine girmiştir. Çeşitli sözleşmeler üzerinden diplomasi temsilcilerinin dokunulmazlıklarını uluslararası teamül hukukunun vazgeçilmez kuralları olarak tanımlamıştır. Diplomasi temsilcilerinin karıştığı suçların bir bölümünün ölümle sonuçlanmış olması durumunda da özellikle 1961 Viyana Sözleşmesi hükümleri uyarınca yargılama yapılamamıştır. Bunun istisnası ancak dokunulmazlıktan feragat edilmesiyle mümkün olmaktadır. Örneğin; Washington’da karıştığı trafik kazası sonrasında bir kişinin ölümü ve dört kişinin yaralanmasına neden olan Gürcistan Büyükelçiliğinin sekreteri Gueorgui Makharadze önce tutuklanmış arkasından diplomatik dokunulmazlık talep ettikten sonra serbest bırakılmıştır. Ancak Gürcistan Devlet Başkanı Eduard

⁹⁷ United Nations Human Right, (2021). Erişim Tarihi: 12.04.2021,
<https://ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalCriminalCourt.aspx>

Shevardnadze diplomatın dokunulmazlığından feragat ederek yargılanmasının önünü açmıştır(Moffett, J. 1997, 9 Ekim).

1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin metninde bağımsızlık kavramı açısından ‘görevin ifası dışında yapılan işlem’ ve ‘resmi işlem’ ayrımının kullanılmış olduğunu görüyoruz.Sözleşmenin 37. maddesinin 2. fıkrasında; “.... kabul eden Devletin medeni ve idari yargısından bağımsızlık, görevin ifası dışında yapılan fiilleri kapsamaz....” ifadesi ile sadece bağımsızlık ve dokunulmazlıkları sadece görev kapsamı ile sınırlamıştır Misyonun idari ve teknik kadrosunun üyelerinin ve beraberlerinde oturan aile üyeleri ile birlikte, kabul eden Devletin vatandaşı olmamak şartıyla belirtilen ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlanabileceği belirtilmiştir. Sözleşmenin 38. maddesinin 1. fıkrasında ise; “Kabul eden Devlet tarafından ek ayrıcalık ve bağımsızlıklar tanınmadığı takdirde, bu Devletin vatandaşı olan veya orada daimi surette mukim bulunan bir diplomatik ajan, sadece görevlerinin ifası esnasında yapılan resmi işlemler bakımından yargı bağımsızlığından ve dokunulmazlıktan yararlanır” demektedir.Sözleşmeye göre yargı bağımsızlığı görevin ifası sırasında yapılan ‘resmi işlemlerde’ karşımıza çıkmaktadır.Sözleşmenin 39. maddesinde ise, “Ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlanan bir şahsın görevi sona erdiği takdirde..... misyonun bir üyesi olarak yapılmış fiiller bakımından bağımsızlıkların uygulanmasına devam olunur”, düzenlemesi yapılmıştır.Sözleşmenin bahse konu her iki maddesi de ayrıcalık ve bağımsızlıkları ‘resmi işlem’ ve ‘görevin ifası sırasında yapılan fiiller’ ile sınırlamıştır.

Dokunulmazlık ve bağımsızlıkları değerlendirirken diplomsî temsilcilerinin görevlerinin çerçevesini çizmek gerekmektedir.Buna göre Sözleşme’nin 3.maddesi diplomasi temsilcilerinin görevlerinin ne olduğunu sıralamıştır:

- a) Gönderen Devleti kabul eden Devlette temsil etmek;
 - b) Kabul eden Devlette, uluslararası hukukun müsaade ettiği sınırlar içinde gönderen Devletin ve vatandaşlarının çıkarlarını korumak;
 - c) Kabul eden Devlet Hükümeti ile müzakereler yapmak;
 - d) Bütün yasal imkânlarla kabul eden Devletin durumunu ve gelişmelerini tespit etmek ve bunlar hakkında gönderen Devlet Hükümetine bilgi vermek;
 - e) Gönderen Devlet ile kabul eden Devlet arasında dostane ilişkileri ilerletmek ve ekonomik, kültürel ve bilimsel ilişkilerini geliştirmek.
2. Bu sözleşmedeki hiçbir hüküm konsolosluk görevlerinin bir diplomatik misyon tarafından yürütülmesini önleyecek şekilde yorumlanamaz.”

Bu maddelerde ifade edilen görevler diplomasi temsilcilerinin istifade edecekleri daimi yargı bağımsızlığının çerçevesini oluşturmaktadır.Sözleşmenin bu yönlü bir görev tanımlamasının, sözleşmenin belirlediği alanlar dışında diplomasi temsilcilerinin herhangi başka bir görev alamayacağı anlamına da gelmez.Sözleşme hükümlerinin yapılması zorunlu diğer işlemleri de kapsayacak şekilde geniş olarak yorumlanması gerekmektedir. Sözleşmenin 3. maddesi diplomasi temsilcilerinin ifa edeceği görevleri, ‘resmi işlem ‘ bakımından yürütülecek ve misyonun görevin ifası doğrultusunda yerine getireceği eylemler olarak tanımlamıştır. Bu görev tanımlamaları içerisinde özellikle sözleşme açısından tartışmaya açık olan nokta ise diplomasi temsilcilerinin sahip olduğu yargı bağımsızlığının görevin sona ermesiyle birlikte devam edip etmediği hususudur.Diplomasi temsilcisinin sahip olduğu temsilcilik sıfatından değil yapılan işlemlerin niteliği bakımından bu dokunulmazlığa sahip olduğu ileri sürülmektedir.Bu bağımsızlıklar kabul eden devletin ülkesinde devam eden ve görevin bitiminde sona eren geçici bir niteliğe sahiptir.Ancak sözleşmenin kabul ettiği yönüyle görevin sona ermesiyle, misyonun bir üyesi olarak yapılmış fiiller bakımından bağımsızlıkların uygulanmasına devam olunur, denilmektedir.Bunun gerekçesi ise görevin sona ermesiyle birlikte devam eden bağlantılı işlemler açısından bu ayrıcalığın kullanılabileceği düşüncesidir. Bu durumda statünün daimi yanını oluşturan olgunun, görevin sona erse bile kabul eden devlet yargı yetkisini kullanamayacağından, bu bağımsızlık daimi bir statü olarak karşımıza çıkmaktadır.

1961 Viyana Sözleşmesi dokunulmazlık ve ayrıcalıkları belli ölçüde sınırlandırmaya çalışmaktadır. Sözleşmenin 37 ve 38. maddelerinde diplomasi temsilcileri veya aile üyeleri kabul eden devletin vatandaşı olması durumunda, kabul eden devlet tarafından ek ayrıcalık ve bağımsızlıklar tanınmadığı

takdirde, bu devletin vatandaşı olan veya orada daimi surette mukim bulunan bir diplomatik temsilcinin, sadece görevlerinin ifası esnasında yapılan resmi işlemler bakımından yargı bağışıklığından ve dokunulmazlıktan yararlanabilecekleri kabul edilir. Ancak bu durumda da diplomasi temsilcisinin kabul eden devletin vatandaşı olması, gönderen devletin bu bağışıklıkları kullanan diplomasi temsilcisini kendi hukuk düzeninde suç sayılan eylemlerden dolayı yargılamasının daha kolay olabileceği bir durum oluşturacağını da belirtmemiz gerekmektedir. Örneğin; İç hukukumuzda TCK'nın 10.maddesi ile görev suçları düzenlenmiştir. TCK'nın 10.maddesi, *“Yabancı ülkede Türkiye namına memuriyet veya görev üstlenmiş olup da bundan dolayı bir suç işleyen kimse, bu fiile ilişkin olarak yabancı ülkede hakkında mahkumiyet hükmü verilmiş bulunsa bile, Türkiye’de yeniden yargılanır”* demektir. Anılan maddeyle, yabancı ülkede Türkiye namına memuriyet veya görev yapan kişilerin, yabancı memlekette bu memuriyet ve görevlerinden dolayı bir suç işlemeleri halinde Türkiye’de de yargılanacakları belirtilmiştir. Bu gibi memur ve görevliler hakkında yabancı ülkede yargılama yapılmış ve hüküm kurulmuş olması Türkiye’de suçun türüne, cezanın ağırlığına, suçtan zarar görenin uyuşuna ilişkin başkaca bir koşul aranmaksızın yeniden yargılama yapılmasına engel değildir (Türk Hukuk Sitesi, 2010). Bu kişilerin işledikleri suçlar, nitelikleri bakımından görev suçudurlar, kişisel suçlar değildir (Yurtcan, 2015:239). Örneğin Türk devletinin üye olduğu bir uluslararası örgütte düzenlenen bir resmi toplantıya devlet temsilcisi sıfatıyla katılan kişinin işleyeceği suçu da bu kapsamda ele alınmak gerekir (Yurtcan, 2015:239). Memuriyet veya görevin sürekli veya geçici olması, Devlet veya herhangi bir kamu kuruluşu adına yapılmış bulunması arasında fark yoktur (Türk Hukuk Sitesi, 2009). TCK'nın ilgili maddesi uyarınca yurtdışında her ne görevle olursa olsun suç işleyen tüm memurların suçun niteliğine göre yargılanacağı kabul edilmiştir. Bu suçları işleyenlerin diplomasi temsilcisi olması onların yargısal dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanacağı anlamına gelmez. 1961 ve 1963 Viyana Sözleşmelerine göre de, temsilcinin gönderen devletin hukuk düzeninden bağışık olmadığı, kabul eden devletin yargı kuvvetinden bağışık olduğu, kabul edilmiştir.

Türk hukuk mevzuatında diplomasi temsilcilerinin işledikleri suçlardan dolayı yargılanabilmeleri için izlenecek usuller veya istinabe yöntemi Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün Cezai İşlere İlişkin Uluslararası İşbirliğinde Adli Makamlarımızca Dikkat Edilmesi Gereken Hususlara ilişkin 01.03.2008 tarih ve 69/1 sayılı genelgesiyle belirlenmiştir. Bu genelgenin Adli Makamlarımızca İstinabe Taleplerinin Düzenlenmesinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar başlıklı 13. maddesi; *“Yabancı ülkelerdeki diplomat ve konsoloslarımızın bulundukları ülkelerin adli makamı huzurunda şüpheli veya sanık sıfatıyla ifade vermelerinin, görevlerinin niteliği bakımından sakınca doğurabileceği Dışişleri Bakanlığımızca bildirildiğinden, bu gibi hallerde söz konusu meslek mensuplarının yurda geliş tarihleri anılan Bakanlık aracılığıyla öğrenilip, geldiklerinde ilgili adli makamımıza başvurmalarının kendilerine duyurulmak suretiyle sorgularının yapılmasının ve savunmalarının alınmasının uygun olacağı düşünülmekte”*, denilerek diplomasi temsilcilerinin görev sonrası, gönderen devlet tarafından yargılanabileceği kabul edilir (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011).

Konsolosların yargı dokunulmazlığı, diğer dokunulmazlık ve ayrıcalıklara kıyasla belli bir sınırlandırmaya tabidir. 1963 tarihli Viyana Sözleşmesinin 43.Maddesi yargı bağışıklığı başlığı ile bu dokunulmazlığı; 1. fıkrasında; *“Konsolosluk memurları ve konsolosluk hizmetlileri, resmi görevlerinin yerine getirilmesi sırasında işledikleri fiillerden dolayı kabul eden Devlet’in adli ve idari makamlarının yargısına tabi değildirler”*, şeklinde tanımlayarak bu dokunulmazlığın çerçevesini çizmiştir. Buradaki en önemli atıf *“görevin yerine getirilmesi”* ifadesidir ve bu sorumluluk dışındaki uygulamalarda yargıdan bağışık olamadıkları açıkça ifade edilmiş olmaktadır.

1963 Viyana Sözleşmesi ile 1961 Viyana Sözleşmesinin karşılıklı hükümleri doğrultusunda konsolosların yargı bağışıklığını düzenleyen 43. Maddesiyle ceza yargısı, medeni ve idari yargı ayırımına gidilmemiş, bunun yerine *“resmi görevin yerine getirilmesi sırasında işlenen fiiller”* açısından belli bir kıstas getirilmiştir. 1961 Viyana Sözleşmesinin 31. Maddesiyle de diplomasi temsilcilerinin, kabul eden devletin cezai yargısından bağışık olduğu kabul edilmekle birlikte, Kabul eden devletin medeni ve idari yargısından da bağışık olmaları açıkça hüküm altına alınmıştır.

Konsolosluk temsilcisinin durumu biraz daha farklı olmakla birlikte somut bir olayda yargı bağışıklığı olup olmadığını anlamak için bazı kriterlerin belirlenmesi gerekir. Konsolosluk memurları veya

hizmetlilerinin konusu suç teşkil edebilecek fiilleri veya faaliyetleri resmi bir görevin yerine getirilmesi sırasında mı gerçekleşmiştir?Burada “resmi görev” kavramına hangi görevlerin dâhil olduğunu tespit etmede üç yöntem söz konusudur:

1- Konsolosun fiili gerçekleştirdiği sırada resmi görevli olup olmadığının mahkemece re'sen tespit edilmesi.Bu konu teknik bir bilgiyi gerektirdiğinden, mahkemenin yanlış karar vermesi sonucunu doğurabilir.

2- Konsolosun suçu işlediği sırada resmi görevli olup olmadığının diplomatik kanallarla sorularak mahkemenin verilecek cevaba göre hareket etmesi: Burada da mahkemeye herhangi bir takdir hakkı tanınmamakta, görüş bildiren makamın mahkemenin yerine geçmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

3- Konsolosun suçu işlediği sırada resmi görevli olup olmadığı konusunda diplomatik kanalla alınan bilginin mahkemece değerlendirilmesi.Konuyla ilgili yargılama yapacak olan mahkemenin diplomatik kanallarla edineceği bilgilerin ışığında daha doğru karar vermesini sağlayabilecek bu yöntem en sağlıklı olanıdır.Nitekim Dışişleri Bakanlığımızın görüşü ve mahkemelerin uygulaması da bu yöndedir (Yaşar, 1982: 43-44).

2.VİYANA SÖZLEŞMELERİNİN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ GÖRÜNÜMÜ

2.1.Viyana Sözleşmeleri Ve Uyuşmazlıkların Zorunlu Çözümünü Düzenleyen Ek İhtiyari Protokoller

Ek İhtiyari Protokoller Viyana Sözleşmelerinin Uluslararası yargıdaki görünümünü temellendiren en önemli hukuki kaynaklar arasında yer alır. Özellikle bu protokollerin ilk üç maddesi UAD önüne gelen davalarda divanın yargı yetkisini kullanabilmesi için hukuksal bir çerçeve ortaya koyar. Hem 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'ne, hem de 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi'ne ek protokoller aynı maddeleri içerecek şekilde hüküm altına alınmıştır.Taraflarca makul bir süre içinde başka bir çözüm yolu üzerinde anlaşmaya varılmadıkça, Sözleşmenin yorumlanmasından veya uygulanmasından doğan herhangi bir anlaşmazlıkla ilgili olarak UAD'nin zorunlu yargı yetkisi bu protokollerin ilk üç maddesiyle tanzim edilmiştir.Bu maddeler;

1.Madde; *Sözleşmenin yorumlanmasından veya uygulanmasından doğan ihtilaflar, Uluslararası Adalet Divanı'nın zorunlu yargı yetkisi dâhilindedir ve bu nedenle, ihtilafların herhangi bir tarafının işbu Protokole taraf olan başvurusu ile Mahkeme önüne getirilebilir.*

2.Madde; *Taraflar, bir tarafın bir anlaşmazlığın var olduğuna dair görüşünü diğerine bildirmesinden sonraki iki aylık bir süre içerisinde Uluslararası Adalet Divanı dışında, bir tahkim mahkemesine başvurmayı kabul edebilir. Söz konusu sürenin sona ermesinden sonra, taraflardan biri uyuşmazlığı bir başvuru ile Mahkemeye getirebilir.*

3.Madde;

1.Fıkra; *İki aylık süre içerisinde, taraflar Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmadan önce bir uzlaşma prosedürü kabul edebilirler.*

2.Fıkra; *Uzlaştırma komisyonu, atanmasından itibaren beş ay içerisinde tavsiyelerini verir. Öneriler, teslim edildikten sonraki iki ay içerisinde uyuşmazlığın tarafları tarafından kabul edilmezse, her iki taraf da bir başvuruyla uyuşmazlığı mahkemeye getirebilir (United Nations Treaty Collection, 1961).⁹⁸*

Divan genelde kendisine yapılan başvurularda bu protokollerin 2. ve 3.maddelerini değerlendirmeye çalışmıştır.Ancak tarafların mahkeme siciline vermiş oldukları başvuru dilekçelerini dikkate alarak, protokollerin 1.maddesi doğrultusunda doğrudan yargı yetkisine de başvurulduğu olmuştur.Örneğin; Adalet Divanı, Tahran Diplomatik ve Konsolosluk Personeli Davasında, Viyana Sözleşmelerine ekli bu protokollerin 2.ve 3.maddelerine atıf yaparak sözleşmeye taraf devletlerce uyuşmazlığın, bir uzlaştırma komisyonu aracılığı ile çözülüp çözülemeyeceği konusunu değerlendirmiştir.Tarafların bir araya gelemeyeceğinin veya herhangi birinin uzlaşmaya yanaşmayacağına anlaşılmayacağıyla 1.madde doğrultusunda yargı yetkisine başvurmuştur.

⁹⁸United Nations Conference on Diplomatic Intercourse and Immunities, **Optimal Protocol 1961**, ayrıca bakınız: < https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/06/19640624%2010-27%20PM/Ch_III_5p.pdf>

Adalet Divanı aynı zamanda kendisine yapılan başvurularda talepleri incelemeye yetkili olup olmadığı hususunu da ihtiyari protokoller çerçevesinde ele almıştır. Örneğin; La Grand Davasında, Almanya, Divanın yetkisi bakımından Viyana Sözleşmesi'ne ek ihtiyari protokolün 1.maddesine dayanmıştır. Almanya'ya göre başlatılan dava, Viyana Sözleşmesi'nin yorumu ve uygulanması ile ABD'nin burada yer alan yükümlülüklerini ihlalinin sonuçlarına dair meseleleri içermektedir. Dolayısıyla İhtiyari Protokol'ün 1.maddesi gereği Divan'ın davaya bakma yetkisi bulunmamaktadır (Şimşek, 2008:174). La Grand Davasında ABD konsolosluk sözleşmesinin 36/1(b) fıkrasını ihlal ettiğini ve iki devlet arasında bir uyuşmazlık oluşturduğunu kabul etmiştir. Bu durum, Divan'a İhtiyari Protokol altında Almanya'nın haklarını ilgilendirdiği kadarı ile bir yargılama yetkisi vermektedir (Şimşek, 2008:174).

İhtiyari Protokollerin içerik olarak Viyana Sözleşmelerine konu uyuşmazlıkların Adalet Divanı'na taşınması için birer temel başvuru metni olduğunu söyledik. Ancak bu protokollerden çekilmek Divan'ın yargı yetkisinin kullanımı için sorun teşkil edebilir. Örneğin; Filistin'in ABD'nin İsrail Büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması hakkında dava açmasının ardından ABD'nin Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi Uyuşmazlık Çözümü Ek Protokolünden çekildiğini açıklamaması divanın yargı yetkisine etki eden bir durumdur (Kenasari, M.B. 2018, 3 Kasım). Burada divanın yargı yetkisini değerlendirirken bu protokoller sadece uyuşmazlığa taraf devletler arasında geçerli birer antlaşma metni olarak kabul edilir. Viyana Sözleşmelerine taraf olmak aynı zamanda Uyuşmazlıkların Zorunlu Çözümünü Düzenleyen Ek İhtiyari Protokollere de taraf olmak anlamına gelir. Ancak divanın yargılama usul ve kuralları, statü hükümleri ve iç tüzüğü ile belirlenirken, bu usul ve kurallar aynı zamanda yargılamalar açısından da bağlayıcılık taşır.

2.2.Viyana Sözleşmelerine Konu Olmuş Uluslararası Olaylar ve Davalar

Viyana Sözleşmelerinin, uygulanmasından doğan uyuşmazlıklarda ilk olarak karşımıza çıkan temel sorunlar genelde, siyasi sığınma talepleriyle, elçilik ve konsolosluk binalarının korunması ve konsolosluk binalarının amaçları dışında kullanılıp kullanılmayacağı konusuna odaklanmıştır. Bunların dışında daimi statüde dokunulmazlık sahibi devlet görevlileri ile diplomasi temsilcilerinin sahip olduğu dokunulmazlıkların kapsamı da Viyana Sözleşmeleri üzerinde önemli tartışmalara konu olmuştur. Viyana Sözleşmeleri taraf devletlere bu noktada önemli sorumluluklar yüklemiştir. Sözleşmelerin metinlerinde özellikle giriş bölümlerinde bu sözleşmelerin uygulama amaçları ortaya konarak, diplomasi temsilcilerinin görevleri üzerinden ikili ilişkilerin düzenli olarak yürütülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Genel olarak Viyana Sözleşmelerinin uygulanmasından doğan uyuşmazlıklarda UAD'nin yargı yetkisini kullandığı olaylar üzerinden Viyana Sözleşmelerinin hukuki çerçevesini belirlemeye ve şimdiye kadar Viyana Sözleşmelerine konu olmuş olayların bir değerlendirmesi yapılarak, günümüz koşulları ile değişen uluslararası hukuk normlarının sözleşmeler üzerindeki etkisini incelemeye çalışacağız.

2.2.1.Diplomatik Sığınma Hakkı ve Diplomatik Himaye

Diplomatik sığınma hakkı; Viyana Sözleşmeleri konusu içerisinde yer alan elçilik binalarının kullanılması ölçüsünde, uluslararası teamül hukukuna göre değerlendirilen bir yaklaşımla belirlenmiştir. Diplomatik sığınma hakkının kullanılmasında, 1961 tarihli Viyana Sözleşmesi'nin elçilik binalarına mutlak olarak dokunulmazlık hakkı vermesi, sığınmacılara önemli bir güvence sağlamaktadır. Diplomatik sığınmada sığınmacının ikamet ettiği ülke üzerinde bulunan bir yabancı diplomasi temsilciliğine başvurması, ülke devletinin ülkesel egemenliğine bir aykırılık oluşturabilir. Bu nedenle, devletin diplomatik sığınma tanımına yükümü altında bulunduğu kabul edilir. Bir devletin başka bir ülkedeki diplomasi temsilciliğine sığınan bir kişiyi, ülke devletine teslim etme yükümlülüğü de yoktur. Böyle bir yükümlülük ancak bu yöndeki andlaşma hükmünün ya da başka bir yolla kabulün varolması ile olanaklıdır (Pazarcı, 1999: 178).

Gerek devletin gerekse bireyin sığınma hakkına ilişkin durumu incelediğinde uygulanan uluslararası hukukta ana ilkeye göre bir devletin yabancılara ülkesine girmesi ve ülkede kalması konusunda tek yetkili olduğu görülmektedir. Bu ana ilkeye uygun olarak bir devletin yabancılara ülkesinde sığınma

hakkı tanıyıp tanımaması o devletin uluslararası yükümlülükleri ve ulusal mevzuatı çerçevesinde değerlendirilecek bir konudur. Eğer bir devlet andlaşma ile bu konuda belirli bir yükümlülük altına girmişse, ilgili andlaşmanın koşullarını yerine getiren yabancılar bakımından sığınma hakkını tanımak zorunda bulunmaktadır. Buna karşılık, böyle bir andlaşma yükümlülüğü yoksa uygulanan uluslararası hukuka göre devletlere bu yönde yükümlülük getiren genel bir uluslararası yapılageliş kuralı ya da hukuk genel ilkesi bulunmamaktadır (Pazarcı, 2018:230). Diplomatik sığınma hakkından yararlanmak isteyen kişi eğer bir suç işlemiş ise işlemiş olduğu suçlar itibariyle iadesi söz konusu olabilir. Bu durumda sığınma talep eden kişiye koruma sağlayan devletin suçluların iadeleri andlaşmalarına uyması gerekmektedir.

Diplomatik sığınmaya konulu UAD'nin yargı yetkisinde değerlendirilmiş olan olay 1948'de Peru'da geçmiştir. Başarısız bir ayaklanma sonrası, ayaklanmanın liderlerinden birisi olan Peru vatandaşı *Haya de la Torre* hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Kolombiya, adı geçen şahsa sığınmacı statüsü vermiş ve Lima'daki Kolombiya Büyükelçiliğine kabul etmiştir. Kolombiya *Haya de la Torre*'nin can güvenliğinin sağlanarak Peru'nun dışına çıkarılmasını istemiş, fakat bu talep Peru tarafından reddedilmiştir. Kolombiya uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde sığınma hakkı verme yetkisinin olduğunu iddia, ederek Peru aleyhine Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuştur (Aksar, 2017:66). Divan, bir devletin büyükelçiliğine sığınan kişilere sığınma hakkı tanınmasının bu devlete bir hak olarak tanınıp tanınmadığı ve büyükelçiliğin bulunduğu devletin de buna saygı gösterme hukuksal yükümlülüğünün olup olmadığı konusunda gerçekte istikrarlı bir uygulama ve inancın var olmaması nedeniyle, bu yönde bir yerel veya bölgesel örf-adet kuralı oluşmadığına karar vermiştir (Aksar, 2017:67). *Haya de la Torre* davası 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin imzalanmasından önce ortaya çıkmış bir durumdur. Birleşmiş Milletler Diplomatik İlişkiler ve Dokunulmazlıklar Konferansında bu konu ele alınmamıştır. Sözleşmelerde sığınmayı düzenleyen herhangi bir maddeye yer verilmediğinden bu konunun konferansta kodifiye edilmediği görülmektedir. Viyana Sözleşmelerinin bunu değerlendirmemiş olmasının gerekçesini ise sözleşmenin önsözündeki açıklamayla ilişkilendirmek doğru olacaktır. Öyle ki, sözleşmelerde ele alınmayan konulara uluslararası teamül hukukunun uygulanacağını belirtmiş olması, UAD'nin vermiş olduğu *Haya de la Torre* kararının "sığınma hakkı'nın" bir örf ve adet kuralı olup olmadığını sorgulamasıyla sonuçlanmıştır.

Günümüzde ise bu istisnai olay *elçiliğe sığınma* gibi bir olguya dönüşmüştür. Elçilik binalarına sığınma hakkı tanınmamış olmasına karşın bunu engelleyen bir norm da bulunmamaktadır. Hatta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve içeriğinde "sığınma hakkı" güvence altına alınmıştır. Beyannamenin 14. maddesi 1. fıkrası; "*Herkesin, sürekli baskı altında tutulduğunda, başka ülkelere sığınma ve kabul edilme hakkı vardır*" demektedir. Devamı fıkrada ise bu hak; "*Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan kaynaklanan ya da Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı fiillerden kaynaklanan kovuşturma durumunda, bu hak ileri sürülemez*", şeklinde ifade edilerek bu hakkın kullanılmasına ilişkin belirgin bir hukuki temel düzenleme ortaya konmuştur (İnsan Hakları Derneği, 1999).

Bugün ise sığınma hakkının en çarpıcı örneği *Assange* olayı olarak karşımıza çıkmaktadır. *Assange* örneğinde de görüldüğü üzere diplomatik ilişkiler kapsamında ülke devletinin (*territorial state*) sahip olduğu egemenlik hakkı ile koruma sağlayan devlete (*protective state*) tanınan diplomatik dokunulmazlık arasında bir çatışma çıkmaktadır. Ülke devleti, suç işlediği iddia edilen şahsın üzerinde egemen yetkilere sahip olduğu ülke topraklarını terk ederek hakkında açılmış bulunan kovuşturmalardan kaçmasına engel olmayı amaçlamaktadır. Buna mukabil koruma sağlayan devlet, diplomatik temsilciliğe tanınan dokunulmazlıkları kullanarak sığınma arayışındaki şahsı koruma altına almakta ve bu şahsın yargılanmasına veya yargılanmak üzere ilgili devlete gönderilmesine engel olmaktadır (Topal, 2014:514).

Elçilik binaları bu olayda görüldüğü üzere suçluların adaletten kaçarak sığınacakları bir sığınma yeri haline gelmiştir. Viyana Sözleşmelerinde elçilik binaları mutlak şekilde kabul eden devlet tarafından koruma altına alınmıştır. Elçilik konutuna hiçbir şekilde bağlı olduğu devletin yetkililerinden izin alınmadan girilmesine müsaade edilmez. Sığınma hakkının diplomatik temsilciliğe sağlanan dokunulmazlık üzerinden ihlal edilmesi, Viyana Sözleşmelerine aykırı bir durumun varlığına işaret etse

de, şimdiye kadar bu konuyla ilgili yaşanan uyuşmazlıklarda sürekli olarak kabul eden devletlerin sözleşmeler açısından yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri ele alınmıştır.

1963 tarihli Viyana Konsolosluk Sözleşmesi de 1961 tarihli Viyana Diploması Sözleşmesine benzer şekilde sığınma hakkına ilişkin bir düzenlemeye yer vermemiştir. Ancak bu sözleşmeler yürürlüğe girmeden önce imzalanmış olan bazı konsolosluk anlaşmalarında bu konuya yer verilmiştir. Örneğin; Türkiye ile Almanya arasında 28 Mayıs 1929 tarihinde imza edilen Konsolosluk Anlaşmasının 5. Maddesinde;” Şurası iyice mukarrerdir ki alametler hiçbir zaman melce hakkı –sığınma hakkı- bahşeder surette tefsir edilmeyecektir” ifadesi bulunmaktadır. Yine aynı sözleşmenin 6. maddesinde ise diplomatik sığınmanın kesin bir şekilde kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Burada ayrı bir parantez olarak bu anlaşmanın halen yürürlükte olduğunu söyleyerek, Türkiye ile Almanya arasında bu türden bir sorunda diplomatik sığınma hakkının hem gönderen hem de kabul eden devlet için geçerli olamayacağı teyit edilmiştir (Elbinsel Kanzlei, 1930). 1963 tarihli Viyana Konsolosluk Sözleşmesindeki düzenlemeyle, sözleşme hükümleri, yürürlükteki diğer uluslararası anlaşmalara taraf olan devletler arasındaki ilişkilerde bu anlaşmaları haleldar etmeyeceğinin belirtilmiş olması, daha önce imzalanmış olan konsolosluk anlaşmalarının aynen uygulanmaya devam edeceğine de işaret eder. (Konsolosluk Sözleşmesi, madde.73). Ayrıca 1963 tarihli Viyana Sözleşmesinin 55. maddesinin 2. fıkrasıyla; *Konsolosluk binaları, konsolosluk görevlerinin yerine getirilmesiyle kabili telif olmayacak şekilde kullanılmayacaktır*, denilerek aslında “sığınma hakkı’nın” kullanılmasına ilişkin olarak ilgili maddeyle bu konunun sınırlandırıldığı görülmektedir.

Diplomatik sığınma hakkının kullanımı, misyon binalarının amacı dışında kullanılması gibi bir olguyu ortaya çıkarmaktadır. Gönderen devletin misyon yetkilileri dışında kullanılması yükümlülüğü bu hakkı kullanana da ayrıca bir diplomatik ayrıcalık hakkı kazandırmış olacaktır. Diplomatik sığınma hukuki nitelik açısından diplomatik ayrıcalıklardan ayrılmaktadır (Çelik, 1956:39). Görevi etkin şekilde ifa etme görüşünün, diplomatik sığınma için geçerli olamayacağı açıktır (Çelik, 1956:54). O halde bu noktada görevi gereği gibi yerine getirebilme fiilinin diplomatik sığınma hakkına önemli ölçüde sınırlandırma getirdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bina dokunulmazlığı kavramı bünyesinde bulunan sığınma hakkının, misyonun görevlerini yerine getirilmesi için gerekli bir faaliyet olmadığı; hatta misyon binalarını amaçları dışında kullanmama yükümlülüğüne aykırılık teşkil ettiği tartışmasızdır. Bu durumda, söz konusu hakkın, en isabetli şekilde açıklanabilmesinin, insan haklarının evrensel boyutta himayesi kavramı ile mümkün olacağı kabul edilmektedir (Çelik, 1956:54).

Sığınma hakkına benzer şekilde diplomatik himaye de bugün insan hakları hukuku tarafından güvence altına alınmıştır. Viyana Konsolosluk Sözleşmesi ile bu hakkın bireysel bir insan hakkı olduğu vurgulanmıştır. Bu noktada diplomatik himaye olgusunun uluslararası hukuk tarafından belli bir süreye kadar farklı bir yaklaşımla ele alındığını da söylememiz gerekmektedir. Örneğin; Adalet Divanı’nın 1970 yılında verdiği “Barcelona Traction” kararında, diplomatik himaye alanı ile insan haklarının korunması alanının birbirinden farklı iki alan oluşturduğunu ve dolayısıyla devletin bu iki farklı alandaki hukuki durumun aynı olmadığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan, Adalet Divanı La Grand Davası kararında diplomatik himayenin, bir devletin bir yandan taraf olduğu andlaşmaya uyulmasını talep etme hakkını ve diğer yandan da bu andlaşmadan kaynaklanan bireysel haklara saygı gösterilmesini isteme hakkını ileri sürebileceği bir uluslararası girişim çerçevesi olduğunu vurgulamıştır (Göçer, 2008:225). La Grand Davasında Almanya, Viyana Konsolosluk Sözleşmesi uyarınca konsolosluk himayesi hakkı açısından geçerli olacak şekilde bu sözleşmenin 36. maddesi doğrultusunda Adalet Divanından istemde bulunmuştur. Ayrıca bu sözleşmenin 5. maddesinde Konsoloslukların; Gönderen Devletin uyruğu bulunan gerçek ve tüzel kişilere yardım edeceği belirtilmiştir. Böylece, diplomatik himayenin, himaye eden devletin yabancı ülkelerdeki vatandaşlarının uluslararası kuralların gerektirdiği şekilde muamele görmesini talep etme hakkını içerdiği tartışılmaz bir gerçek ise de, devletin kendisine özgü böyle bir hakkının, uluslararası normların doğrudan bireylere tanıdığı olabileceği bireysel haklarla bağdaşmaz olduğu artık söylenemeyecektir. Bu bakımdan “konsolosluk himayesi hakkı açısından geçerli olanın, insan hakları yönünden geçerli olmaması için bir sebep bulunmamaktadır (Göçer, 2008:226)”. Aynı zamanda bunu teyit eden olgunun, Adalet Divanı’nın La Grand Davasında gözüktüğü alının kişinin gecikmeksizin bilgilendirilmesi hakkının Viyana Konsolosluk Sözleşmesinin 36. maddesinin 1.

fıkrasına göre, sadece bireysel bir hak olmayıp, bugün için geçerli bir insan hakkı niteliği taşıdığı da belirtilmiştir (I.C.J. Reports 2001, p.126).⁹⁹

2.2.2.Elçilik Binalarının Statüleri, Kişi ve Konut Dokunulmazlığı; Tahran Diplomatik ve Konsolosluk Personeli Davası;

ABD, İran'ın Tahran Büyükelçiliği işgaliyle birlikte elçilik çalışanlarının rehin tutulması konusunu UAD'ye taşımıştır.¹⁰⁰Tahran Diplomatik ve Konsolosluk Personeli Davası Viyana Sözleşmeleri hükümlerinin kaynaklık ettiği ilk uluslararası hukuk davasıdır.Tahran Diplomatik Personeli davası konut dokunulmazlığı ve elçilik binalarının statüleri hakkında Viyana Sözleşmelerinin ve bu sözleşmelerin uygulanmasından doğan sorunlarda devletlerin uyması gereken kurallar için temel bir çerçeve oluşturmuştur.Divan yargılama sonucunda, 1961 ve 1963 tarihli Viyana Sözleşmelerinin ihlallerinde devletin sorumluluğu, Diplomatik ve Konsolosluk İlişkileri, devlet adına hareket etmeyen kişilerin eylemlerinin devlete isnat edilemezliği ve koruma yükümlülüğünün ihlali konusunda bir karara varmıştır.Mahkeme, diplomatik ve konsolosluk ilişkilerini düzenleyen uluslararası hukuk ilkelerinin asli önemini yinelemiştir.Aynı zamanda Divan, Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesinin öngördüğü şekilde diplomatik yetkililere tam koruma sağlanması gerektiğini ilan etmiştir.

Tahran Diplomatik Personeli davasında Divan 1961 ve 1963 tarihli Viyana Sözleşmeleri ile birlikte bu sözleşmelere ekli Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin İhtiyari Protokolleri dikkate alarak Ek Protokollerin hükümleri üzerinden davayı yürütmüştür.ABD tek taraflı dilekçeyle konuyu UAD'ye taşımış, İran ise bu davanın hiçbir aşamasında davaya dâhil olmamıştır.Divan, İran Hükümeti'nin yokluğuna rağmen ve mahkemenin davayı değerlendiremeyeceği ve incelememesi gerektiği yönündeki iddiasını desteklemek için mahkemeye gönderdiği iki mektupta İran tarafından öne sürülen gerekçeleri reddettikten sonra karar vermiştir (I.C.J. US v. İran, 2017).¹⁰¹ Tahran Diplomatik Personeli Davasında, Divan yargı yetkisini kullanırken Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Ek Protokolün hükümlerinin uygulanması üzerinde önemli bir değerlendirme yapmıştır.Divan ihtiyari protokollerin 2.ve 3. maddeleri uyarınca uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulabilmesi için, tarafların bir hakemlik ve uzlaştırma komisyonu aracılığıyla konuyu çözüme kavuşturmasının önemini vurgulamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, İran'ın mahkemeye iki mektup yollayarak divanın yargı yetkisine itiraz etmesi ve ABD ile görüşmeyi reddetmesi üzerine, uyuşmazlığın hakemlik mahkemesi veya uzlaştırma komisyonu aracılığı ile çözüme kavuşması mümkün olmadığından, Divan protokolün 1. maddesi doğrultusunda doğrudan yargı yetkisini kullanmıştır (I.C.J. Reports 1980, p.47,48,49).¹⁰²

Tahran Diplomatik ve Konsolosluk Personeli Davasında 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 22, 24, 25, 27, 29, 31, 37 ve 47. maddelerinin ve Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin ise 28, 31, 33, 34, 36 ve 40. maddelerinin ihlal edildiği kabul edilmiştir (I.C.J. Reports

⁹⁹ La Grand (*Germany v. United States Of America*), Judgment, **I.C.J. Reports 2001, p.126.** ayrıca bakınız; <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>>

¹⁰⁰ Bu davaya yol açan olaylar şöyle gelişti:2 Kasım 1979'da birkaç yüz İran'lı öğrenci diğer göstericilerle birlikte Tahran'daki ABD Büyükelçiliğini zor kullanarak ele geçirdiler.İran güvenlik kuvvetleri adeta ortadan kaybolmuşcasına işgali önlemek için hiç çaba göstermediler.Daha sonra İran'daki diğer ABD Konsolosluklarında aynı şekilde işgal edildi.Büyükelçilik ve Konsolosluklarda arşiv ve belgeler ele geçirildi ve 52 ABD vatandaşı da rehin alındı.Daha önce ABD kendisiyle İran arasında yürürlükte olan 1961 ve1963 Diplomatik ve Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Konvansiyonları ile bazı ikili Andlaşmalara dayanarak İran'ı Milletlerarası Adalet Divanınd dava etti.Bu dava devam ederken, Nisan 1980'de ABD askeri güçleri İran'a havadan girip rehinelere kurtarmak üzere başarısız bir girişimde bulundular.Birlikler geri çekilirken pek çok ABD askeri personeli havada meydana gelen bir kaza sebebiyle hayatını kaybetti.İran'lılar ve herhangi bir mülke zarar gelmedi (Gündüz, 2000:607).

¹⁰¹ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), **I.C.J. Case 2017**, ayrıca bakınız;<<https://www.icj-cij.org/en/case/64>>

¹⁰² United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), **I.C.J. Report 1980, p.47-48-49.** ayrıca bakınız;<<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf>>

1980, p.8).¹⁰³ Tahran Diplomatik Personeli Davasında Divan verdiği kararda, uluslararası diplomatik ve konsolosluk hukukunun temel kriterleri ile ilgili devletin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirememiş olmasını dikkate almıştır. İlgili devletin Konsolosluk veya Elçilik Binasının güvenliğini sağlama yükümlülüğü olduğu kabul edilmiştir. Kararda da vurgulandığı üzere, misyon binaları dokunulmazdır (madde.22). Kabul eden Devlet, misyon görevlerinin yürütülmesi için her türlü kolaylığı sağlayacaktır (madde.25).Diplomatik ajanın şahsi dokunulmazlığı vardır (madde.29). Diplomatik ajan, kabul eden Devletin cezai yargısından bağımsızdır (madde.31).Kabul eden Devlet, bu Sözleşmenin hükümlerinin uygulanmasında devletler arasında ayırım gözetmez (madde.47). Kabul eden Devlet, konsolosluğun görevlerinin yerine getirilmesi amacıyla bütün kolaylıkları bahşeder (madde.28).

Tahran Diplomatik Personeli Davasının Konsolosluk Hukukuna aykırı filleri ise ayrıca sıralanmıştır.Buna göre Divan, konsolosluk binalarının dokunulmazlıklarına dikkati çekmiştir.Kabul eden Devlet, Konsolosluk memurlarına onlara gösterilmesi gereken saygı ile muamele eder ve onların şahıslarına, hürriyetlerine ve onurlarına yapılabilecek her türlü saldırıları önlemek amacıyla gerekli bütün tedbirleri alır. Divanın Tahran Diplomatik Personeli Davası kararında aynı zamanda devlet adına hareket etmeyen kişilerin eylemlerinin devlete isnat edilemeyeceği de belirtilmiştir (I.C.J. US v. İran, 2017).¹⁰⁴ Divan, Tahran Diplomatik Personeli Davası ile sonuçta, 1961 ve 1963 tarihli Viyana Sözleşmelerinde listelenen, kabul eden devletlerin uyması gereken kurallara atıf yaparak kişi dokunulmazlığı ile elçilik ve konsolosluk binalarının dokunulmazlıklarını incelemiştir.Divan, misyon görevlerinin ve konsolosluk görevlerinin yerine getirilmesi amacıyla kabul eden devletin her türlü kolaylığı sağlama yükümlülüğünün altını çizerken, diplomasi ve konsolosluk hukuku için öngörülen bağışıklardan arşiv ve belge dokunulmazlığı için de temel bir çerçeve çizmiştir.Diplomatik misyon arşivleri ve evrakları nerede bulunurlarsa bulunsunlar daima dokunulmazlığa sahiptir.UAD, 24.05.1980 tarihinde ‘‘Tahrandaki ABD Diplomatik ve Konsolosluk Personeline İlişkin Dava’’da (Tahran Rehinerler Davası) tesis etmiş olduğu kararın 11 numaralı paragrafında ABD’nin diplomatik ve konsolosluk arşivlerine ulaşamadığını ve bu arşivlerin uluslararası hukuk açısından dokunulmazlığa sahip olduklarını belirtmiştir (Reçber, 2016:348). Divan, gerekçeli kararında, kabul eden devletin, savaş zamanı dahil, bu kurala saygı göstermesi gerektiğini ve dışardan gelecek her türlü saldırı ve eyleme karşı da, temsilcilik binası ve eşyaları yanında arşivleri de koruma yükümlülüğü bulunduğunu açıkça bildirmektedir (Gündüz, 2009:590).

Sonuç olarak, Divan Tahran Diplomatik Personeli Davasında vermiş olduğu kararda, diplomatik ilişkilere ilişkin kuralların uluslararası örf ve adet hukuku kuralı niteliği taşıdığını belirtmiştir. Diplomatik ayrıcalık ve bağışıkların korunmasının ve kabul eden devletin bu bağışıkları tesis etmesinin devletlere getirilmiş olan bir yükümlülük olduğu kabul edilmektedir. Sözleşmelere taraf devletlerin sözleşme hükümlerine aykırı hareket etmesi veya yükümlülüklerinin ihlali durumunda ise taraf devletlerin uluslararası sorumluluğunun gündeme geleceği kabul edilmiştir (I.C.J. US v. İran, 2017).¹⁰⁵

2.2.3.Devletin Kişi ve Sürekli Diplomasi Temsilcilerinin Mutlaka Dokunulmazlığı, Belçika Tutuklama Kararı;

Diplomasinin gelişim süreci içerisinde öncelikli olarak diplomatik ayrıcalıklar açısından kişi dokunulmazlığı temel kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.Diplomasi temsilcilerine öncelikle sağlanan kişi dokunulmazlığı bu ayrıcalık üzerinden diğer dokunulmazlıkları da gündeme getirmiştir. 1961 Viyana Sözleşmesinin 29. Maddesi kişi dokunulmazlığına ayrı bir atıfta bulunarak kabul eden devlet açısından iki yönlü bir yükümlülük getirmektedir.Bunlardan ilki kabul eden devletin organ ve makamlarının diplomasi temsilcilerinin fiillerine yönelik eylemleri açısından –görevi gereği gibi yerine

¹⁰³ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (*United States of America v. Iran*), I.C.J. Report 1980, p.8.ayrıca bakınız;<<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf>>

¹⁰⁴ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (*United States of America v. Iran*), I.C.J. Case 2017, ayrıca bakınız;<<https://www.icj-cij.org/en/case/64>>

¹⁰⁵ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (*United States of America v. Iran*), I.C.J. Case 2017, ayrıca bakınız;<<https://www.icj-cij.org/en/case/64>>

getirebilmesi prensibi çerçevesinde-bir diğeri ise diploması temsilcisine yönelik üçüncü şahısların eylem ve filleri açısından kabul eden devlet makamlarının yükümlülüklerine ilişkindir. Yani bu kişilerin tutuklanması göz altına alınması, şahısların özgürlüklerinin kısıtlanması, diploması temsilcilerine yönelik her türlü saldırıların önlenmesi için gerekli her türlü tedbiri almak durumundadır (Çelik, 1987:334).

Kişî dokunulmazlığı kavramı, doğal olarak diploması temsilciliğine değil, diploması temsilcileri ve görevlilerine yönelik bir kavramdır. Bu anlamda kabul eden devlet, kendi ülkesinde diploması temsilcileri ve görevlilerine karşı yetkili organlar aracılığıyla zorlama yollarına başvuramayacağı gibi, görevlerini gereği gibi yerine getirebilmeleri için bu kişilerin özgürlüğünü kısıtlayacak veya saygınlığına zarar verecek her türlü fiili de önleme yükümlülüğü altındadır. Bu bakımdan kişî dokunulmazlığı kavramının iki yönü vardır: Kişî dokunulmazlığı, bu dokunulmazlıktan yararlanacak kişilerin tutuklanması, gözlem altına alınması, üstünün zorla aranması, kanının zorla alınması gibi işlemlere tabi tutulmaması yanında; bu kişilere yönelik saldırıları önleme yükümlülüğünü öngören özel bir korunma rejimini de kapsamaktadır (Bozkurt, 2018:225).

14 Aralık 1973 tarihli Diplomatik Ajanlar da Dahil Olmak Üzere Miletlerarası Alanda Korunmuş Kişilere Karşı Suç İşlenmesinin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Konvansiyon'da bu konu, milletlerarası alanda korunmuş tüm kişilere kapsamak üzere, daha ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Ülke devleti bu kimselerin kişiliklerine, özgürlüklerine, görev gördükleri yerlere yerlere veya özel konutlarına yapılacak saldırı tehdidi, buna teşebbüs ve iştirak fiillerini ağır cezalarla cezalandıran bir suç saymak, mahkemelerini yetkili kılmak, ülkesinde bu suçların işlenmesi hazırlıklarını önlemek ve suçların cezalandırılması için diğer devletlerle işbirliği yükümü altında olacaktır (Toluner, 1996:404).

Kişî dokunulmazlığı sadece diplomatik ilişkiler açısından diploması temsilcilerine tanınan mutlak bir ayrıcalık değildir. Aynı zamanda diploması görevi gören Hükümet Başkanları, Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı¹⁰⁶ da benzer ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlanırlar. Çağımızda milletlerarası ilişkilerin ve işbirliğinin çok yaygın bir duruma girmesi, normal diploması temsilcilerinin bilgi ve yetki sınırlarının ötesine taşan konuları ortaya çıkarmış ve hemen bütün Bakanlıkları milletlerarası sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Gerçekten çağımızda, Milli Savunma Bakanlığında Sağlık Bakanlığına kadar bütün bakanlıkların milletlerarası alana taşmış faaliyetleri görülmektedir (Çelik, 1987:331).

Dışişleri Bakanını diğer bakanlardan ayıran ve milletlerarası hukuk bakımından statüsünün düzenlenmesini gerektiren özellik, başında bulunduğu Bakanlığın devletin milletlerarası ilişkilerini yürüten Bakanlık ve Dışişleri Bakanının da Devleti bu çeşit ilişkilerinde temsile yetkili olmasıdır. Bu nedenlerdir ki, Dışişleri Bakanının değişmesi halinde bunun bütün yabancı Devletlere duyurulması geleneği yerleşmiştir (Çelik, 1987:330).

14 Şubat 2002'de Uluslararası Adalet Divanı, tarihinde ilk kez, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile Belçika arasındaki bir davada uluslararası suçlar dolayısıyla üst düzey devlet görevlilerinin yargı dokunulmazlıklarının olup olmadığı konusunda detaylı bir karar vermiştir. Her iki devlet arasındaki anlaşmazlık 11 Nisan 2000 tarihinde Belçikalı bir hakim, görevi başında olan Kongo Dışişleri Bakanı, Abdulaye Yerodia Ndoimbasi, hakkında bir tutuklama kararı verip Interpol aracılığıyla bu kararı uygulamaya çalışmasıyla başlamıştır (Aksar, 2003: 131). Divan, uluslararası örf ve adet hukuku bağlamında, dışişleri bakanlarının dokunulmazlığı meselesinin ortaya konulmasının gerekli olduğuna karar vermiştir (Bayılhoğlu, 2006:36).

Divan, uluslararası hukukun bu konudaki temel ilkesine uygun şekilde, uluslararası hukukun, diplomatik ve konsolosluk görevlilerine ve devlet başkanı, hükümet başkanı ve dışişleri bakanı gibi bir devlette yüksek makamlarda bulunan kişilerin, bir başka devletin hem medeni ve hem de cezai yargı yetkilerinden bağımsız olduğunu belirtmiş; somut uyuşmazlığa ilişkin olarak, dışişleri bakanlarının ceza

¹⁰⁶Ayrıca; 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 7. Maddesinin 2. Paragrafının "a" bendinde; Dışişleri Bakanlarının görevleri gereği ve yetki belgesine ihtiyaç olmaksızın bir andlaşmanın akdi ile ilgili her türlü işlemin yapılması ve yürütülmesinde devletlerini temsil edebileceklerini öngörmektedir

yargısından bağımsızlığını ve görevdeki bakanın kişi dokunulmazlığını incelemeye geçmiştir. Divan öncelikle, taraflarca bahse konu edilen, 18 Nisan 1961 tarihli Viyana Diploması İlişkileri Sözleşmesi'ne değinmiş, Sözleşme'nin "Dibace" Bölümü'nde, "diplomatik ayrıcalık ve dokunulmazlıkların, temsil edilen devletin diplomatik misyonuna etkin bir performans ile faaliyette bulunmayı sağlama" yönündeki amacına ve Sözleşme'nin 32. maddesinde yer alan ve gönderen devletin bağımsızlıktan feragat edebileceğine ilişkin hükmüne atıf yapmış; ve bu noktalardan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Belçika'nın taraf bulunduğu Sözleşme'nin uluslararası örf ve adet hukukunu yansıttığı sonucuna varmıştır. Bunun gibi Divan, aynı durumun, 24 Nisan 1963 tarihli Viyana Konsolosluk İlişkileri Sözleşmesi açısından da geçerli olduğunu belirtmiştir. Ancak Divan'a göre, bu andlaşmalar, dışişleri bakanlarının sahip olduğu dokunulmazlıkları özel olarak tanımlayan herhangi bir düzenleme içermemektedir (Bayıllıoğlu, 2006:36).

Devletin kişi veya temsilcilerinin dokunulmazlığı mutlaklıdır. Uluslararası Adalet Divanı'nın Belçika Tutuklama Kararı Davası'nda da açıkça hükme bağladığı üzere ulusal bir mahkemenin, görevi başındaki bir başka devlet başkanı, hükümet başkanı veya dışişleri bakanı hakkında tutuklama kararı veya başka bir zorlayıcı tedbir niteliğinde ara kararı alması ve bunu uluslararası dolaşıma sunması mümkün değildir. Üst düzey devlet görevlilerinin görevleri başında iken sahip oldukları kişi dokunulmazlığı, işlevlerinin yerine getirilmesini temin etmesi bakımından devletin kendisinin sahip olduğu dokunulmazlığının en önemli unsuru niteliğindedir. (Aksar, 2017:301). Ancak uluslararası ceza hukuku ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin statüsü yukarıda da değindiğimiz şekliyle devlet görevlilerinin sahip olduğu ayrıcalıkları, uluslararası suçlar açısından bireysel cezai sorumluluk çerçevesinde, devletin ve devlet görevlilerinin dokunulmazlığının istisnası olarak değerlendirmektedir.

Uluslararası Adalet Divanı yapmış olduğu inceleme sonucunda, Belçika'nın uygulamasının uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğunu ve dolayısıyla Devlet Başkanları ve üst düzey devlet görevlilerinin yabancı mahkemeler önünde yargı dokunulmazlığının bulunduğunu ve Belçika'nın tutuklama kararını kaldırmasını hükme bağlamıştır. Belçika, Mahkemenin kararına uygun hareket ederek tutuklama kararını kaldırmıştır. Uluslararası Adalet Divanı, kararında sadece görevi başında olan Dışişleri Bakanlarının değil, aynı zamanda önceki Bakanların da resmi eylemlerinden dolayı yargı dokunulmazlıklarının bulunduğunu ve önceki Dışişleri Bakanlarının sadece ve sadece özel eylemlerinden dolayı cezai sorumluluklarının olabileceğini hükme bağlamıştır (Aksar, 2003:133). Uluslararası hukukta, diplomatik ve konsolosluk görevlilerinde olduğu gibi, Devlet Başkanı, Hükümet Başkanı ve Dışişleri Bakanı gibi bir devlette üst düzeyde bulunan belli kişilerin, diğer devletlerde yargı dokunulmazlıklarının bulunduğu yerleşmiş bir ilkedir (Aksar, 2003:133).

Sonuç olarak; UAD'nin Belçika Tutuklama Kararı Davasında, benimsediği kararda, devlet temsilcilerinin yargılanabileceği durumları ise şu şekilde özetleyebiliriz.

1. İç hukuka göre kendi ülkesindeki kovuşturmada, uluslararası dokunulmazlık hukuku bir kişinin ulusal mahkemelerinde tanınmamaktadır.
2. Kendi ülkesi dokunulmazlığından feragat ederse eğer yabancı bir mahkeme önünde kovuşturma açılabilir ve yargılanabilir.
3. Dışişleri Bakanlığı görevinin sona ermesiyle, Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı süre boyunca işlediği özel eylemler için artık yabancı mahkemeler önünde dokunulmazlığa sahip değildir; bu dokunulmazlık görev süresinden önce veya sonra işlenen tüm eylemler içinde geçerlidir.
4. Gerekli yargı yetkisine sahip uluslararası bir ceza organı önünde kovuşturma veya yargılama yapılabilir, örneğin; Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi.

2.2.4. Gönderen Devlet Vatandaşlarıyla Haberleşme ve Görüşme Hakkı, La Grand Davası;

Konsolosluk görevlerinin görülebilmesi için, konsolosluk memurlarının konsolosluk görev çerçevesinde bulunan vatandaşları ile serbestçe haberleşebilmeleri ve görüşebilmeleri şarttır. Kabul eden devlet tarafından bu imkan konsolosluk memurlarına tanınmadığı takdirde, konsolosluk ilişkilerinin varlık nedeni ortadan kalkar ve konsolosluk kurumu anlamını yitirir. Bu nedendir ki, kabul eden devlet, ülkesinde görev gören konsolosluk memurlarına gönderen devletin vatandaşları ile haberleşme ve görüşme hakkını tanımak zorundadır (Ökçün, 1972:143).

Gönderen devletin kendi vatandaşlarıyla olan haberleşme serbestisi 1963 tarihli Viyana Konsolosluk Sözleşmesinin 36. maddesiyle düzenlenmiştir. Bu maddenin “a” fıkrasında sözleşme bu serbestliği; *Konsolosluk memurları gönderen Devletin uyrukları ile görüşmek ve onları ziyaret etmek serbestisine sahip olacaklardır. Gönderen Devletin uyrukları da keza konsolosluk memurları ile görüşmek ve onları ziyaret etmek serbestisine sahip olacaklardır*, şeklinde tanımlamıştır (TBMM, 1975).

Ayrıca gönderen devlet makamlarının özellikle vatandaşlarının gönderen Devlet Konsolosluğu görev çevresinde tutuklanmasından, hapsedilmesinden, veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde göz altına alınmasından vakit geçirmeksizin söz konusu konsolosluk görev çevresinde tutuklanmasından, hapsedilmesinden veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde göz altına alınmasından vakit geçirmeksizin söz konusu konsolosluk görev çevresinde tutuklanmasından, hapsedilmesinden veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde göz altına alınmış olan kişiden konsolosluğa hitaben sadır olmuş her türlü haber, keza, anılan makamlarca derhal konsolosluğa intikal ettirilecek ve yine bu makamlar, bu bentle tanınmış olan haklar hakkında ilgili kişiye geçirmeksizin bilgi vereceklerdir (TBMM, 1975). Gönderen Devlet uyruklarının bir konsolosluk görev çevresi içinde hürriyetini kısıtlayıcı tutuklanma, hapis veya gözaltına alınma gibi bir duruma maruz kalması halinde ilgilinin talebi üzerine, kabul eden devletin yetkili makamları durumu gönderen devletin konsolosluk heyetine “vakit geçirmeksizin” bildirmesi gerekmektedir. Aynı şekilde sözkonusu durumda bulunan gönderen devletin vatandaşları içinde konsolosluğa, konsolosluktan da bu kişilere gönderilen her türlü haberi geçirmeksizin iletmek zorundadır.

Türk hukuk mevzâtı çerçevesinde ise; Yabancı Uyrukluların Özgürlüklerinin Kısıtlanması ve Serbest Bırakılmaları Hakkındaki 16.11.2011 tarihli ve 70/1 sayılı Genelgenin 2. Maddesinde; *Anılan Sözleşmenin 36. maddesi uyarınca; ilgilisi talep ettiği takdirde, kabul eden devlet konsolosluğu görev çevresinde tutuklanmasından, hapsedilmesinden veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde gözaltına alınmasından vakit geçirmeksizin söz konusu konsolosluk görev çevresinde tutuklanmasından, hapsedilmesinden veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde göz altına alınmış olan gönderen devletin uyruğunu ziyaret etmek, onunla görüşmek ve muhaberetinde bulunmak ve onun mahkemeler önünde temsilini sağlamak hakkına sahiptirler* (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011). Konsolosluk memurları, keza, kendi konsolosluk görev çevresinde, bu hükmün yerine getirilmesi amacıyla hapsedilmiş veya göz altına alınmış olan gönderen devletin uyruğunu ziyaret etmek hakkına sahiptirler. Bununla beraber, konsolosluk memurları, hapsedilmiş veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde göz altına alınmış bulunan bir vatandaşın açıkça muhalefet etmesi halinde, bu vatandaş lehine müdahalede bulunmaktan kaçınacaklardır. Vatandaşın kendi istemi dışında herhangi bir şekilde konsolosların bu yönlü bir tasarrufta bulunması kabul eden devlet açısından herhangi bir yükümlülüğü beraberinde getirmeyecektir. Bir de herhangi bir cezadan dolayı tutuklanma durumunda konsolosların kendi vatandaşlarıyla iç hukuk uyarınca doğrudan bir görüşme serbestisinde bulunmamaktadır. Tutukluluk halinin devamı veya gözaltı süresinin uzatımı gibi durumlarda konsolosların kendi vatandaşları ile görüşebilmesi soruşturma aşamasında savcılık yargılama aşamasında ise mahkeme kararı ile gerçekleşir (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011).

Konsolosluk memurunun kendi vatandaşları ile haberleşebilmesi ve görüşebilmesi, özellikle, gönderen devletin konsolosluk görev çevresi içinde tutuklanan veya hüküm giyen vatandaşları bakımından önem taşır. Bu konuda uluslararası teamüli hukukun tam olarak oluştuğu söylenemez. Devletler arasında imzalanan konsolosluk sözleşmeleriyle çeşitli devletlerin kanun ve nizamlarında dağınık hükümler bulunmaktadır. 1963 Viyana Sözleşmesi bu konuda belirli bir düzenleme getirmek suretiyle konsolosluk hukukunun gelişimine yardımcı olmuştur (Ökçün, 1972:143). Zira buna ilişkin olarak gönderen devletin vatandaşlarından birinin tutuklanması veya gözaltına alınması durumunda devletin yetkili makamlarının sözkonusu vatandaşın talebi üzerine bağlı olduğu ülkenin konsolosluk heyetine haber vermek durumundadır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011).

Hapis veya gözaltı durumunda gönderen devletin konsolosluk heyetine “vakit geçirmeksizin” bildirmesine ilişkin olarak bu sürenin ne kadarlık bir zamanı ifade ettiği konusunun Konsolosluk

Hukukunda tam bir karşılığı bulunmamaktadır. Bizim iç hukukumuz açısından bakıldığında gözetim süreleri genelde 24 saat ile sınırlı tutulmuştur.

UAD'nin vakit geçirmeksizin ifadesinin anlamını ele aldığı dava ise La Grand davasına benzer şekilde 2004 tarihli Avena ve Diğer Meksika Vatandaşları Davasıdır. 9 Ocak 2003 tarihinde ABD aleyhine açtığı davada Meksika, kendi vatandaşı olan 52 kişinin, Amerikan mahkemelerinde yargılandığını ve ölüm cezasına çarptırıldığını ve bu davalarda Viyana Sözleşmesi'nin 5.ve 36. Maddelerinin ihlal edilmiş olduğunu iddia etmiştir (Şimşek, 2008: 116).Divan, konsolosluk haklarına ilişkin bilgi verme yükümünün ilgili kişinin yabancı olduğu anlaşılır anlaşılmaz veya böyle olduğunu düşündürecek gerekli emareler varsa doğmuş sayılacağına; ancak, Sözleşmenin hazırlık çalışmaları dikkate alındığında, “vakit geçirmeksizin” ifadesinin, “tutuklanmanın hemen ardından” şeklinde anlaşılmasının geremediğine karar vermiştir (Şimşek, 2008: 117).

Viyana Sözleşmesi dışında yapılan Konsolosluk Anlaşmalarında da bu süreye ilişkin farklı yaklaşımların olduğunu görüyoruz.Örneğin Türkiye-Suriye Konsolosluk Anlaşmasının 41.Maddesinde; “Konsolosluk görev çevresinde gözetilene alınan vatandaşının, tutuklanması veya hürriyeti kısıtlayıcı diğer herhangi bir tedbire tabi tutulması halinde en kısa zamanda vede en geç 5 gün içinde ilgili konsolosluğu haberdar edileceği,” ve olması gereken azami sürenin belirtildiği şekliyle hüküm altına alınmıştır. Ayrıca aynı anlaşmada belirtilen bir başka hususta ise; “Kabul eden Devlet yetkili makamları konsolosluk memuruna, anılan vatandaşının gözetilene alınmasından, tutuklanmasından veya hürriyeti kısıtlayıcı herhangi bir diğer tedbire tabi tutulmasından en geç 7 gün sonra ve bilahare makul aralıklarla ziyaret etmesine müsaade edeceklerdir.” Bu hükümler uyarınca aslında iç hukuk normlarımızın süreler açısından daha makul bir ölçülendirme ile süreleri daha sınırlı olarak kapsadığı görülmektedir. Ancak imzalamış olduğumuz konsolosluk anlaşmalarının birçoğunda bu sürelerin çok farklı şekilde değerlendirildiği görülür.Örneğin;Türkiye-Romanya Konsolosluk anlaşmasının 43.madde, 1.fıkrasında bu süre 3 gün olarak belirlenmiştir.Konsolosluk Anlaşmaları içerisinde süre konusunda en esnek yaklaşımın Türkiye ile Yugoslavya arasında imzalanan konsolosluk anlaşmasında olduğunu görüyoruz. Bu anlaşmanın 25.maddesi, 1.fıkrası uyarınca “vakit geçirmeksizin” konsolosluğa bildirim yapılması için öngörülen süre ise 15 gündür.

Konsolosluk görevlerinin görülebilmesi için, kabul eden devlet, ülkesinde görev gören konsolosluk memurlarına gönderen devletin vatandaşları ile haberleşme ve görüşme hakkının tanınması zorunludur. Bu kuralın bir uyumsuzluk konusu olarak Adalet Divan'na taşıyan olay ise La Grand davasıdır. Dava konusu olay kısaca şu şekilde özetlenebilir; Walter ve Carl La Grand Almanya'da doğan ve Alman vatandaşı olan iki erkek kardeşler. Dört ve beş yaşlarında iken Alman anneleri ile birlikte Birleşik Devletlere taşınmışlar ve orada yerleşmişlerdir.La Grand kardeşler Birleşik Devletler vatandaşlığına geçmemişlerdir. İki kardeş, Arizona'da gerçekleştirilen bir soygun sebebiyle 1982'de tutuklanmış ve 1984'te idam cezasına mahkum olmuşlardır (Aksar, 2017:314).Duruşmada mahkeme tarafından atanan avukatlar Viyana Sözleşmesine aykırılık konusunu gündeme getirmemiştir.Ayrıca, temyiz veya eyalet mahkemelerinde devam eden mahkumiyet sonrası yargılamalarda da Konsolosluk Sözleşmesi gündeme getirilmemiştir. Arizona Eyalet Mahkemesindeki işlemler sona erdikten sonra La Grand kardeşler tarafından Konsolosluk davadan haberdar edilmiştir. Ayrıca bu durum bir *habeas corpus* -kişi özgürlüğünün güvencesi- dilekçesiyle mahkemenin gündemine getirilmiş, ancak dilekçe, sorunun eyalet mahkemesinde gerektiği gibi dile getirilmediği gerekçesiyle reddedilmiştir (I.C.J. Report 2001, p.23).¹⁰⁷

Alman Hükümeti konuyu Şubat 1999'da iki kardeşin planlanan infazının arifesinde gündeme getirebilmiştir. 2 Mart 1999 tarihinde de Mahkeme Siciline verdiği dilekçeyle, 24 Nisan 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesinin ihlal edildiği iddiasıyla, Amerika Birleşik Devletleri aleyhine UAD'ye başvuruda bulunmuştur. Dava açılmadan önce Carl La Grand idam edildi. Alman hükümeti daha sonra Walter La Grand'ın planlanan infazından önce, infaz edilmesini engellemek için UAD'den *ihtiyati tedbir* –hukuki koruma- talebinde bulunmuştur.Ertesi gün UAD, Walter La

¹⁰⁷La Grand (Germany v.United States Of America).Judgment, I.C.J. Report 2001, p.23. ayrıca bakınız;<
<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>>

Grand'ın yargılama sırasında infaz edilmemesini sağlamak için tüm tedbirleri içeren ihtiyati tedbir niteliğinde bir ara karar vermiştir (I.C.J. Germany v.United States Of America, 2001).¹⁰⁸

Almanya Hükümeti başvuru dilekçesinde acil tedbir talebi ile birlikte; Divanın statüsünün 40. ve 41. Maddeleri, ve bu maddelere ilaveten statünün, 73. 74. ve 75. maddeleri uyarınca, aynı zamanda da Divanın statüsünün 1.maddesi ve Mahkeme İç Tüzüğü'nün 38. Maddesi, çerçevesinde mahkemeden talepte bulunmuştur (I.C.J. Germany v.United States Of America, 2001).¹⁰⁹Almanya başvuru dilekçesinde Konsolosluk Sözleşmesinin 5.ve 36. maddeleri kapsamındaki haklarından haberdar edilmediğini ileri sürmüştür.

1963 tarihli Konsolosluk sözleşmesinin 5.maddesinin “e” fıkrasında; *Gönderen Devletin uyruğu bulunan gerçek ve tüzelkişilere yardım etmek; konsoloslukların görevleri arasında sayılmıştır.* Adalet Divanı yargılama esnasında bu maddeye herhangi bir atıfta bulunmazken özellikle sözleşmenin 36.maddeleri ve devamı fıkraları üzerinde durmuştur.Yargı yetkisini ise, sözleşmenin yorumlanmasından veya uygulanmasından doğan anlaşmazlıklar için mahkemeye yargı yetkisi veren Viyana Sözleşmesine ekli İhtiyari Protokolün 1. maddesine dayandırmıştır (I.C.J. Germany v.United States Of America, 2001).¹¹⁰

Adalet Divanı, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin Sözleşme'nin 36. Maddesinin, 1.fıkrasının “a” ve “c” bentleri uyarınca Almanya'ya olan yükümlülüklerini ihlal ettiğine karar vermiştir. Bu maddelerde, konsolosluk memurlarına gönderen devletin vatandaşlarıyla iletişim kurma ve onlara erişme ve konsolosluk memurlarına gönderen devletin vatandaşını hapisanede veya gözaltında iken ziyaret etme hakkı verdiği hükmetmiştir.

Adalet Divanı ayrıca, yukarıda değindiğimiz 36. maddenin 1.fıkrasının “b” bendinde, tutuklu bulunan kişinin kendi devleti tarafından ileri sürülebilecek bireysel haklara sahip olduğuna karar vermiştir. Bu durumda, La Grand kardeşlerin Almanya tarafından çağrılabilineceğine ve diplomatik himaye hakkına da sahip oldukları belirtilmiştir (I.C.J. Germany v.United States Of America, 2001).¹¹¹ Uluslararası Adalet Divanı'nın La Grand kararı, diplomatik himaye çerçevesinde bireyin rolünün ve statüsünün güçlenmesine ve diplomatik himaye alanında bireysel hakların ortaya çıkmaya başladığına işaret etmektedir (Göçer, 2008:221).Ayrıca La Grand Davası, uluslararası hukukta Divanın İhtiyati tedbir niteliğindeki ara kararlarının bağlayıcı olduğuna ilk defa hükmedilmesi açısından son derece önemli kabul edilmektedir (Aksar, 2017:314). Adalet Divanı, İhtiyati tedbir kararını kendi statüsünün 41.maddesinin, hukuki etkisiyle değerlendirmişir. Bu durum divanın aldığı ihtiyati tedbir kararlarının bir istisnası olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira daha önceki bazı davalarda divan, yargılamanın tarafları açısından bağlayıcı olup olmadıklarını hiçbir zaman belirlemeden geçici tedbir kararları alabilmiştir. Divan ilk kez bu davada bu yönlü bağlayıcı bir karar vermiştir (I.C.J. Germany v.United States Of America, 2001).¹¹²

Adalet Divanı yargılama sonucunda ABD'yi Alman Konsolosluğuyla ilişki kurulmasına izin vermediği gerekçesiyle, uluslararası hukuku çiğnediğine karar verdi. Adalet Divanı'nın kararları bağlayıcı nitelik taşımasına rağmen, Divan'ın yargılamaları bitmeden La Grand kardeşler idam edildi. Divan'ın kararlarına bağlı direktifleri doğrultusunda, ABD'nin bundan böyle Alman vatandaşlarının

¹⁰⁸ La Grand (Germany v.United States Of America).Judgment, I.C.J. Case 2001, ayrıca bakınız:<

<https://www.icj-cij.org/en/case/104>>

¹⁰⁹ Bkz.Başvuru Dilekçesi; La Grand (Germany v. United States of America)Case, I.C.J. Application 2001, ayrıca bakınız:< <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/7153.pdf>>

¹¹⁰ La Grand (Germany v.United States Of America).Judgment, I.C.J. Case 2001, ayrıca bakınız:<

<https://www.icj-cij.org/en/case/104>>

¹¹¹ La Grand (Germany v.United States Of America).Judgment, I.C.J. Case 2001, ayrıca bakınız:<

<https://www.icj-cij.org/en/case/104>>

¹¹²La Grand (Germany v.United States Of America).Judgment, I.C.J. Case 2001, ayrıca bakınız:< <https://www.icj-cij.org/en/case/104>>

konsolosluk hakları ihlal edildiği takdirde, kendi mahkemeleri tarafından verilen kararları, yeniden gözden geçirme yükümlülüğü getirmiştir (I.C.J. Germany v. United States Of America, 2001).¹¹³

Sonuç

Viyana Sözleşmeleri Devletlerin, eski zamanlardan beri bütün ülkelere mensup insanların diplomasi görevlilerinin statüsünü tanıdıklarını yine, eski zamanlardan beri uluslararası konsolosluk ilişkilerinin kurulmuş olduğunu kabul ettikleri çok taraflı anlaşmalar arasında yer almaktadır. Viyana Sözleşmelerine konu olmuş uluslararası olay ve davalarda yapılan yargılamalar sonucunda UAD öncelikle görev ve yetki bakımından konuları değerlendirmiştir. UAD'nin yargılamalar sonucunda ortaya çıkardığı kararlar benzer konularda ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde kaynaklık etmiştir. Örneğin; La Grand davasıyla aynı konuları içeren Avena ve Diğer Meksika Vatandaşları Davası (Meksika / Amerika Birleşik Devletleri) veya bu konudaki ilk dava olan Breard v. Greene Davası (Paraguay / Amerika Birleşik Devletleri) Adalet Divanında aynı şekilde ele alınmıştır. Bu davalar Viyana Sözleşmelerinin uygulanmasından ve yorumlanmasından doğan ihtilafların çözümüne ilişkin Adalet Divanının yargı yetkisine etki eden olguları oluşturmuştur. Divan yargılamalar esnasında bu yargılamaların seyrine etki edecek konularda ilk defa ara kararlar alabilmiş, ihtiyadi tedbir niteliğinde kararlar verebilmiş, ve bu kararların yargılamalar açısından bağlayıcılığına önemli atıflar yapabilmiştir.

Viyana Sözleşmeleri uluslararası uygulamada devletlerin yükümlülükleri ile bu sözleşmelerin birer bireysel hak yaratıp yaratmadığı konusunda belirirli bir hukuki statü oluşturmuştur. Adalet Divanı yaptığı yargılamalar sonucunda özellikle Viyana Sözleşmeleri çerçevesinde Diplomatik ayrıcalık ve bağışıkların korunmasını ve kabul eden devletin bu bağışıkları tesis etmesinin devletlere getirilmiş olan bir yükümlülük olduğunu değerlendirmiştir. Adalet Divanı aynı zamanda Sözleşmelere taraf devletlerin sözleşme hükümlerine aykırı hareket etmesi veya yükümlülüklerinin ihlali durumunda ise taraf devletlerin uluslararası sorumluluğunun gündeme geleceğini de kabul etmiştir. Adalet Divanının oluşturduğu yargı kararları bu sözleşmeler üzerinden birçok konuda birer içtihat niteliği taşımaktadır. Örneğin; Belçika Tutuklama Kararında olduğu gibi iç hukuk uygulamalarından diplomatik statüye sahip kişilerin yargılanmayacağını ve bunun uluslararası dolaşıma sokulamayacağını belirtmiş olması bu konudaki önemli içtihatlardan birtanesidir. Sonuçta Viyana Sözleşmeleri devletlerin diplomatik dokunulmazlık ve bağışıklar konusundaki teamüller dışında aynı zamanda devletlerin uygulamada yükümlülüklerinin ne olması gerektiği konusunda da önemli hukuki kurallar içerdiği belirtilmiştir.

Kaynakça

- Aksar, Y. (2017). Uluslararası Hukuk-I. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Bozkurt, E. (2018). Devletler Hukuku. Ankara: Legem Yayıncılık,
Çelik, E.(1956). Devletler Hukukunda Diplomatik Melce ve Milletlerarası Adalet Divanı İçtihadı. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
Çelik, .(1987). Milletlerarası Hukuk. İstanbul: Filiz Kitapevi. 2.Baskı. 1.Kitap.
Dönmezer, S. Erman, S.(1997). Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku. İstanbul: Beta. 12.Bası. Cilt.3.
Gündüz, A. (2018). Milletlerarası Hukuk. Ankara: Savaş Yayınevi. 9.Baskı.
Gündüz, Aslan.(2000). Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar.İstanbul: Beta. 4.Bası.
Pazarcı, H. (1999). Uluslararası Hukuk Dersleri. Ankara: Turhan Kitapevi. 3.Kitap.
Pazarcı, H. (2018). Uluslararası Hukuk. Ankara: Turhan Kitapevi.
Reçber, K. (2016). Uluslararası Hukuk. Bursa: Dora Yayınları.
Sur, M. (2019). Uluslararası Hukukun Esasları. İstanbul: Beta.
Şimşek, E.(2008). Milletlerarası Adalet Divanı Kararları (1990-2007).İstanbul:Beta.
Toluner, S.(1996). Milletlerarası Hukuk Dersleri. İstanbul: Beta. 4.Baskı.
Yurtcan, E.(2015). Yargıtay Kararları Işığında Türk Ceza Kanunu (Genel Hükümler).Ankara: 2.Baskı. cilt.1.Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
Akipek, Ö. İ.(1967). “Ülke-Dışılık”, AÜHFD, Cilt.24, Sayı.1, s.27-38.
Akkutay, B. L.(2014). “Devletin Jus Cogens Normlara Aykırı Fiillerinden Dolayı Hukuki Yargı Bağışıklığı”, TBB Dergisi, Sayı 113. s.99-125.

¹¹³ La Grand (Germany v. United States Of America).Judgment, I.C.J. Merits 2001, ayrıca bakınız: <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/7738.pdf>>, ss.197-198

- Aksar, Y. (2003). “Uluslararası Adalet Divanı’nın Belçika Tutuklama Kararı Davası (Belgian Arrest Warrant Case) (14 Şubat 2002) Ve Uluslararası Ceza Hukuku”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:52, Sayı:04, s.131-146
- Aybay, R. (2007). “Yargıtay İçtihatlarına Göre Yabancı Devletin Yargı Bağışıklığı”, TBB Dergisi, Sayı 72. s.109-120.
- Bayıllıoğlu, U. (2006). “Uluslararası Adalet Divanı’nın Tutuklama Müzekkeresi Davası Hakkındaki Kararına İlişkin Bir Değerlendirme” AÜHFD, Cilt.55. Sayı.2, s.27-63.
- Göçer, M.(2008). “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Ve Diplomatik Himaye Hakkı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 57, Sayı 4 , s.219-236.
- Ökçün, A.G.(1972).“Konsolosluk İlişkilerinde Kolaylıklar Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar”, AÜSBF, Cilt XXVII, No.3, s.121-184.
- Topal, A. H. (2014). “Uluslararası Hukuk Açısından Diplomatik Sığınma ve Assange Olayı”. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1 (1), s.49-74.
- Yaşar, H.(1982). “Konsoloslara İlişkin Adli Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar”, Yargıtay Dergisi, Cilt.8 Sayı.3, s.37-49.
- Moffett J. (1997, 9 Ekim). Georgia: Diplomat Pleads Guilty In Fatal Auto Crash. *RadioLiberty*. Erişim Tarihi: 10.08.2020,<https://www.rferl.org/a/1086767.html>
- Kenasari, M.B. (2018, 3 Kasım). ABD, Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi Uyuşmazlık Çözümü Ek Protokolünden Çekildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim Tarihi: 04.01.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-viyana-diplomatik-iliskiler-sozlesmesi-uyusmazlik-cozumu-ek-protokolunden-cekildi/1272154>
- Resmi Gazete (7469, 29 Mart 1950)
- Resmi Gazete (19895, 10 Ağustos 1988)
- Resmi Gazete (18513, 12 Eylül 1984)
- Resmi Gazete (15249, 29 Mayıs 1975)
- United Nations. (2008). Erişim Tarihi: 20.04.2021, https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/ankara_charter_turkish.pdf
- TBMM. (2021). Erişim Tarihi: 20.04.2021, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803042.pdf
- TBMM. (2021). Erişim Tarihi: 20.04.2021, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801901.pdf
- Bilgi Üniversitesi. (2015).Erişim Tarihi: 19.04.2021, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/02/SoykirimınOnlenmesiVeCezalandirilmasıSözleşmesi.pdf>
- International Court Of Justice. (2017). Erişim Tarihi: 15.03.2021,<https://www.icj-cij.org/en/case/143>
- TBMM. (1988). Erişim Tarihi: 05.08.2020, <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IskenceninOnlenmesineDairBMSözleşmesi.pdf>
- TBMM. (t.y). Erişim Tarihi: 10.08.2020, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm
- Türk Hukuk Sitesi. (2010). Erişim Tarihi: 07.08.2020, <http://www.turkhukuksitesi.com/mevzuat.php?mid=3285>
- United Nations Treaty Collection. (2021). Erişim Tarihi: 15.03.2021, https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/06/19640624%2010-27%20PM/Ch_III_5p.pdf
- İnsan Hakları Derneği. (1999). Erişim Tarih: 04.01.2021,<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>
- Elbinsel Kanzlei.(1930). Erişim Tarihi:15.03.2021, <https://www.elbinsel-kanzlei.de/wp-content/uploads/TR-DE-Konsolosluk-Anla%C5%9Fmas%C4%B1-TR.pdf>
- International Court of Justice, (2001). Erişim Tarihi: 15.03.2021, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>
- TBMM.(1975).Erişim Tarihi: 06.11.2020 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801901.pdf
- T.C Adalet Bakanlığı. (2011). Erişim Tarihi:13.11.2020, <https://www.adalet.gov.tr/pdf/70-1.pdf>
- International Court Of Justice, (2001). Erişim Tarihi:12.04.2021: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>
- International Court of Justice, (2001). Erişim Tarihi:11.11.2020, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/7738.pdf>
- International Court Of Justice, (2001). Erişim Tarihi:11.11.2020, <https://www.icj-cij.org/en/case/104>

- International Court Of Justice, (2001). Erişim Tarihi:11.11.2020, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/7153.pdf>
- International Court Of Justice, (2017). Erişim Tarihi:22.09.2020 <https://www.icj-cij.org/en/case/64/summaries>
- International Court Of Justice, (1980). Erişim Tarihi:22.09.2020, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf>
- International Court Of Justice, (1980). Erişim Tarihi:25.12.2020, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf>
- International Court Of Justice, (2017). Erişim Tarihi:25.12.2020, <https://www.icj-cij.org/en/case/64>
- Türk Hukuk Sitesi. (2009). Erişim Tarihi:07.08.2020 <http://www.turkhukuksitesi.com/serh.php?did=930>
- T.C. Adalet Bakanlığı, (2011).Erişim Tarihi:15.03.2021,
https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/adli_yardimlasma/adli_isbirligi_ceza/cz_istinabe_ek/uluslararasi_ceza_istinabe_islem_adli_makam_dikkatedilmesi_gerekenler.doc
- Yale Law School. (2008). Erişim Tarihi:16.03.2021, <https://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>
- University of Oslo. (2021). Erişim Tarihi:16.03.2021,
<https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/04/4-06/ict-for->
- United Nations Human Right, (2021).Erişim Tarihi:12.04.2021,
<https://ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalCriminalCourt.aspx>

UNIVERSITIES VERSUS RADICAL TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET (ALBANIAN CASE)

Alvina Gucaj

Protik Innovation Center, Office manager, Tirana, Albania
cokualvi@gmail.com

Esmeraldo Xhakolli

Chief of Research, Training & Innovation at TheCityStats, Tirana, Albania
xhakolliemeraldo@yahoo.com

Flora Merko

Aleksander Moisiu University, Faculty of Business, Department of Economics, Durrës, Albania
floramerko@uamd.edu.al

Liljana Shquti

Brand Awareness at TheCityStats, Tirana, Albania
shqutililjana@gmail.com

Abstract

Education has served as a tool to prepare the future workforce and provide the necessary means for survival, throughout most of human history. People need jobs and they need to learn how to work. Education is a very important part of any society, which is always evolving and we are obligated to adapt to this change. What is the purpose of education today? Education has mostly served a pragmatic goal, being used as a means to bring about a specific outcome, or a set of economic or educational outcomes. Due to their families' financial situation, many young people wonder: Should I continue to study, or find a job to be part of the labor market? Will higher education serve me to find a better job? One of our country's biggest problems is the gap between the study programs offered by universities and those that the labor market demands. Nowadays, Albanian universities should conduct labor market studies to define the most required professions and the ones that are disappearing with time. This process should be performed before setting quotas, opening new study programs, or re-organizing existing curricula. In this paper, we aim to study how universities adapt to these labor market changes and what opportunities have a graduate student to find the job that he is looking for. This paper is completely based on the empirical results of the survey, filled by students of the Universities of Durrës and Tirana. The results show some of the biggest problems that students have when they get employed or are looking for a job.

Keywords: Labor market; Universities; Job transformation; Survey.

INTRODUCTION

As the lines between humans and machines intersect, the future of work remains uncertain. So much is being said about how the Fourth Industrial Revolution is shaking up the working world, with predictions stating that thousands of jobs could soon be lost to automation. The dawn of the technological revolution is readily upon us, evident in the widespread use of artificial intelligence among a slew of other new forms of technology that are up and coming. This means many of today's students are poised to work in careers that haven't yet been invented. This begs the question: are universities doing enough to prepare graduates for the uncertain future of work? Are students being equipped with the 21st - century skills needed to thrive in the future? Higher education has a pivotal role to play in educating and upskilling current and future generations of talent. This means today's universities can't afford to play catch up with the rapid technological advancements, because students need to be equipped with the transferable skills and knowledge that would enable them to hit the ground running in the future of work.¹¹⁴

¹¹⁴ Study International Staff (2019): "Are universities preparing graduates for the future of work?"

How are universities responding to demand degrees that better prepare students for future employment? Do they walk into work on day one and fit straight in, or are they still trainees despite their many years of education? Colleges and universities are not reacting urgently enough to the threat of artificial intelligence and automation changing our lives as we know it.

As universities evolve from their religion-dominant functions in medieval times to the 21st century's post-industrial economy, so must it change the way it prepares its students for the changing world and job market. Jobs requiring routine tasks will decrease significantly because of automation. And while these people will still need education after completing high school, the need to do so on a physical campus will increasingly decrease.

The world of work is changing: 65 percent of children entering primary school today will be employed in jobs that do not yet exist. Higher incomes are associated with traditional subjects such as medicine and dentistry, engineering and technology, law, and banking. Universities take pride and market their wares based on the high salaries of their graduates and while focusing on traditional careers bolsters performance on LEO, is there a danger of looking backward when talking of employment? Should universities be focusing on producing graduates for traditional jobs? The new workers need to be flexible, work on demand, and bring skills to bear as and when they are required. We may not predict the jobs of the future, but we can help to ensure that students find fulfillment in the jobs they choose to do.¹¹⁵

LITERATURE REVIEW

Nelson Mandela once said: "Education is the only weapon that can change the world". Today governments, businesses, communities, and individuals recognize the critical role education plays in supporting political and social cohesion, economic growth and productivity, as well as personal development and fulfillment. At the same time, the global economic and geopolitical landscape is changing. In many countries, including the United States of America, the cost of providing higher education is increasing faster than inflation, student debt is reaching record and unsustainable levels, and competition from new providers, locally and internationally, is putting new pressures on university staff and finances. In other regions, such as Asia and the Middle East, robust economies and a growing need to address political tensions are leading to strong investment in the sector¹¹⁶.

Some of the most important problems of today's education are:

Rising student expectations: with an increasingly competitive graduate jobs market and the rising cost of higher education, discerning customer behavior is causing universities to rethink the whole student journey. Also, digital platforms are being used to innovate the teaching and learning experience, revolutionize research through the use of big data and artificial intelligence, and drive improved business operations against performance objectives. Increasing student mobility and an expanding higher education marketplace means that universities should establish a compelling competitive advantage that resonates beyond their local context. Also, the cost of running a Higher Education Institution is frequently increasing faster than the rate of inflation. This is at a time when government expenditure is under pressure, as repercussions from the financial crisis continue to impact public spending. Yet universities today are operating in a relentlessly difficult fiscal environment. Public universities have experienced a decade of weak state support, and more tuition increases are in direct conflict with our mission of access and affordability. Major research universities are facing a huge issue with aging research infrastructure because many of our buildings were built as part of our nation's competitive posture more than 50 years ago. Innovation has to be a core priority, as important as paying for salaries, health insurance, deferred maintenance, and unfunded mandates. We need to ensure that innovation deliberately drives job creation, economic development, and student career success by bringing research discoveries to the marketplace. We must develop a culture that nurtures and rewards entrepreneurship not just in STEM, but in the arts, health and human development, education, and more. Also, we need

¹¹⁵ Christina Slade (2017): "New world of work: are universities preparing students for future careers?"

¹¹⁶ Deloitte: Seven global key challenges faced by universities and their leadership teams (2018)

to foster the power of partnership with local government leaders, legislative representatives, communities, business leaders, faculty, and students¹¹⁷.

THE SITUATION OF UNIVERSITIES IN ALBANIA

Curricula are an indicator of the professionalism of the academic staff. What about the situation of curricula in Albania? Concerning the government, the problem of the curricula is the rigidity of the institutions. How capable will be a student after finishing the studies also depends on the practice of skills in real life, in a health unit, law office, and administrative services. However, the training starts from the auditorium and the internal infrastructure that includes everything from laboratories to other offices of different natures in universities. Communication technology is often flawed and not comfortable to use. Laboratories continue to reflect the level and quality of investments while student internships reflect problems with the mentality and functioning of markets in Albania, which do not operate based on competition, supply-demand, or skills assessment. Also, a problem that is encountered significantly has to do with the existence of disciplines that do not offer employment opportunities and the lack of disciplines that graduate students for the professions of the future.

Methodology

The main objective of this paper is to identify the problems that students face after graduation and their situation in the labor market. For this reason, we have conducted surveys with students at the Universities of Tirana and Durres. The data collected by this survey are regrouped and analyzed to express all the problems that students have and what problems do they face in labor market.

Analysis of structural changes in universities

Based on the experience of students who are currently studying or those who have completed, any problems are identified regarding the functioning of the university.

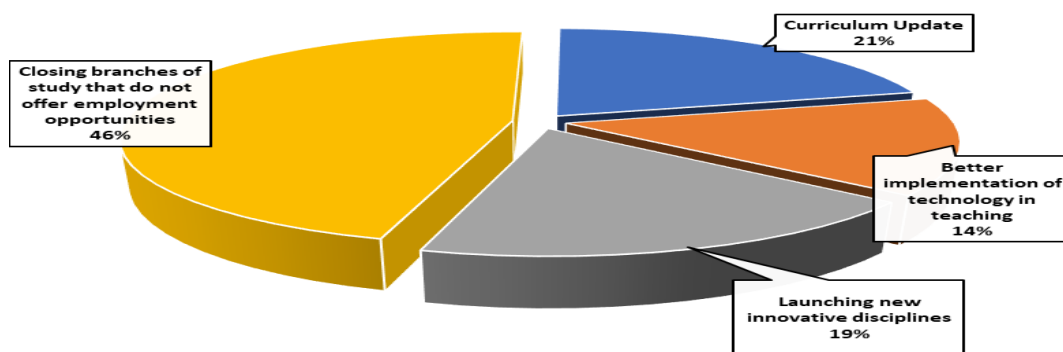

Figure 1. Aspects of the Albanian University that need to be changed

Source: Our survey

What we notice in the below graph is that almost 50% of the respondents think that one of the main problems of universities has to do with the closure of disciplines of study that do not offer employment opportunities, because the market is oversupplied or does not offer employment opportunities for these professions. An important element is a fact that individuals know that it is no longer important to have a degree, but even more important is to finish your studies in a discipline that offers employment opportunities. Then major importance is given to updating the curricula, which should be emphasized that they are not very up to date with the radical changes that the market is experiencing dynamic.

Factors influencing the choice of disciplines by students

The factors that influence the choice of disciplines by students are diverse and in numerous cases, there is a discrepancy between the desire of students to pursue studies in a particular discipline and the discipline they are studying.

¹¹⁷ Michael R. Bloomberg (2019): "What's the Biggest Challenge for Colleges and Universities?"

Table 1. How much would you recommend your discipline of study?

How much would you recommend your discipline of study?	
I had information that I could find a job easily after finishing my studies?	60.94%
Not at all	1.71%
A little	29.91%
A lot	68.38%
It was not in my first preferences	6.25%
Not at all	25.00%
A little	58.33%
A lot	16.67%
The discipline that I always preferred	14.58%
A little	42.86%
A lot	57.14%
I have followed the family tradition?	3.13%
A little	33.33%
A lot	66.67%
It was recommended by my friends	15.10%
Not at all	3.45%
A little	24.14%
A lot	72.41%
Grand Total	100.00%

Source:

Our Survey

In the graph above, we notice that 60% of students have chosen the field of study because of the information they had about finding a job after completing the relevant discipline. But something to notice is the fact that only 6% of respondents had the discipline of study in their first interests. This creates problems with the results of the studies. Only a tiny part continues a certain discipline just because it is a family tradition. A very interesting fact that we can see from the table is the fact that those individuals who have chosen the discipline from the previous information they had, or because it was the preferred discipline, recommend their discipline to their acquaintances of study. While those individuals who have followed the discipline of study without being their first preference seem to be not at all satisfied with it.

Table 2. Employment Experience?

Have you had employment experience?	
Bachelor	64.06%
No	60.98%
Yes	39.02%
Doctoral Degree	3.13%
Yes	100.00%
Professional Master	8.85%
No	47.06%
Yes	52.94%
Master of Science	23.96%
No	23.91%
Yes	76.09%
Total	100.00%

Source: Our Survey

What can be noticed in the table above has to do with the employment opportunities offered by each study field. Individuals who have completed doctoral studies are 100% employed. As expected, about 70% of individuals who have completed their bachelor's degree have no employment experience. Individuals who have completed a master of science have more employment opportunities than those who have completed a professional master. The difference is almost 20%.

Table 3. If you are employed, does your field of study match with your current job?

If you are employed, does your field of study match with your current job?	
No	71.35%
Bachelor	72.99%
Professional	
Master	8.76%
Master of	
Science	18.25%
Yes	28.65%
Bachelor	41.82%
Doctoral Degree	10.91%
Professional	
Master	9.09%
Master of	
Science	38.18%
Total	100.00%

Source: Our survey

Another important element to analyze has to do with the fact that some individuals are employed in a job that fully or partially matches with the field of study they have studied. This is a problem that is noticed in our country given that the number of new jobs that occur every year is very low compared to students graduating. Also, since the market is over-saturated with certain professions which are among the most demanded by students, there is an important problem that forces numerous graduate students to be employed in positions that are not related to their field of study. This creates a series of other problems such as dissatisfaction with the workplace and lower productivity in the workplace as the position requires new skills not previously gained. From the table above, we see that only 29% of respondents are employed in a job position that corresponds to their field of study. This is an alarming figure which shows that there is a market oversupply for certain branches of study and that quotas need to be revised. An interesting fact that can be seen from the table has to do with the fact that of the employees who are in positions similar to their field of study, individuals with a master of science are almost at the same values as those of the bachelor. While a surprise may come from individuals with professional masters who were expected to be at higher values.

The same situation occurs in Kosovo. The fact that they complete their studies in a public or private university does not guarantee that Kosovar students will be able to find a job. A large number of them are interested to emigrate to West Countries, while others that need to find a job rapidly accept any kind of work (KosovaLive, 2020).

Table 4. Students registered in different fields of studies?

School / academic year	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Field of Study						
Education	11,236	11,779	10,689	10,062	9,062	8,367
Arts and humanities	17,095	17,278	15,441	14,348	12,537	10,972
Social sciences, journalism and information	13,073	10,004	12,259	14,086	11,397	10,277
Business, administration and law	41,523	36,471	30,233	33,447	32,732	31,173
Natural sciences, mathematics and statistics	6,719	7,816	6,325	7,060	5,962	4,924
Information and communication technologies	8,260	7,487	8,228	10,016	8,883	8,341
Engineering, manufacturing and construction	18,005	18,480	18,730	20,019	20,775	20,537
Agriculture, forestry, fisheries and veterinary	8,383	7,086	4,564	4,999	4,158	3,458
Health and welfare Services	21,550	20,900	19,837	20,727	20,199	21,195
	2,433	2,306	3,088	4,279	4,559	4,553
Total	148,277	141,410	131,833	139,043	130,264	123,797

Source: Instat 2021

The problem also is the change in the number of students per year, divided by fields of study. The table shows the decrease by about 17% of the total number of students. That is why most of them choose to study abroad, to have better opportunities for more pleasant and secure employment after graduation. A significant decline in almost all fields of studies is noted in the table. Although the Agriculture Sector in Albania employs 47.8% of the population and about 24.31% of the land is used for agricultural purposes, Agriculture contributes to 18.9% of the country's GDP, the number of students in Agriculture, forestry, fisheries, and veterinary decreased by 60%. This field is producing a tiny number of specialists who will apply their knowledge in these sectors. The only field that has experienced an increase in the number of students is Engineering, manufacturing, and construction. It was expected that the field of information and communication technologies, which is a new discipline, contemporary and highly sought-after field, would grow year by year, but in fact, has remained in the same figures.

4. CONCLUSIONS

Almost 50% of the respondents think that one of the main problems of universities has to do with the closure of disciplines of study that do not offer employment opportunities, because the market is oversupplied or does not offer employment opportunities for these professions. We noticed that 60% of students have chosen the field of study because of the information they had about finding a job after completing the relevant discipline. But something to notice is the fact that only 6% of respondents had the discipline of study in their first interests. Individuals who have completed doctoral studies are 100% employed. As expected, about 70% of individuals who have completed their bachelor's degree have no employment experience. Individuals who have completed a master of science have more employment opportunities than those who have completed a professional master. The difference is almost 20%. Only 29% of respondents are employed in a job position that corresponds to their field of study. This is an alarming figure which shows that there is a market oversupply for certain branches of study and that quotas need to be revised. The figures show a decrease by about 17% of the total number of students in the last five academic years and almost all fields of studies. That is why most of them choose to study abroad, to have better opportunities for more pleasant and secure employment after graduation.

REFERENCES

- Bloomberg.M (2019): What's the Biggest Challenge for Colleges and Universities?
- Christina Slade (2017): "New world of work: are universities preparing students for future careers?"
- Deloitte: Seven global key challenges faced by universities and their leadership teams (2018)
- Erma Karahoda, KosovaLive (March 2020),** Lidhmëria mes arsimit e tregut të punës ende s'shihet si prioritet.
- Furia D, Castagna A, Mattoscio N, "Education and labour market in the age of globalization: some evidence for EU-27", *Procedia Social and Behavioral Sciences* 1140–1444.
- Hugh Lauder & Ken Mayhew (2020) Higher education and the labour market: an introduction, *Oxford Review of Education*, 46:1, 1-9, DOI: 10.1080/03054985.2019.1699714
- International Labour Organization (ILO) 2015. Global employment trends for youth 2015: Scaling up investments in decent jobs for youth, (Geneva, ILO).
- International Labour Organization (ILO) 2008. Conclusions on skills for improved productivity employment growth and development: International Labour Conference, (Geneva, ILO).
- Lauder, H. & Cheung, S. Y. (2018). Fractures in the education–Economy relationship: The end of the skill bias technological change research programme? *Oxford Review of Economic Policy*.
- Ortiz, L. 2010. "Not the right job, but a secure one: Over-education and temporary employment in France, Italy and Spain", in *Work, Employment and Society*, Vol. 24, No. 1, pp. 47–64.
- Study International Staff (2019): "Are universities preparing graduates for the future of work?"
- Zuboff, S., (1988) *In the Age of the Smart Machine*, New York.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK İŞ STRESİNİ AZALTABİLİR Mİ?

Osman Seray ÖZKAN

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi / Manyas MYO, Özel Güvenlik ve Koruma
osmanserayozkan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5326-8930

Burcu ÜZÜM

Kocaeli Üniversitesi / Kocaeli MYO / Uzaktan Eğitim Birimi
burcugokay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8675-8952

Özet

İş stresi sonuçları bakımından sadece birey üzerinde değil organizasyon, toplum ve ekonomi üzerinde bütüncül bir etkiye sahiptir. Bu sonuçlar örgütler için önemlidir, çünkü giderek artan rekabetçi bir ortamda örgütler uzun vadeli rekabet için güçlü bir beşeri sermayeye ihtiyaç duymaktadır. İşletmeler açısından bu rekabetin, insan kaynağının etkin yönetimi ve kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarıyla güçlendirilmesi mümkündür. Bu kapsamda kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının önemi ortaya çıkmakta olup, örgütlerin yerel ve küresel anlamda aktif ve sosyal olarak sorumlu bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Söz konusu uygulamalarla işletmeler, sorumluluklarını ve yükümlülüklerini kabul ederek hem çalışanın refahına hem de toplumun refahına olumlu katkılar sağlayacaktır. Çünkü faaliyetlerini sürdürürken çalışanlarını, paydaşlarını, toplumu ve çevreyi gözetim uygulamalarında bulunmalıdırlar. Bu bildiride, iş stresi ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramları ele alınarak, etkin insan kaynağı yönetimi ve kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları sayesinde çalışanların, toplumun ve çevrenin refah seviyesinin yükseleceğine yer verilmektedir. Bu uygulamalar sayesinde örgütlerin toplum nezdinde yüksek güvenilirliğe sahip olacağı, çalışanlar açısından ise düşük iş stresine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş stresi, Sosyal sorumluluk, Kurumsal sosyal sorumluluk, Örgütsel davranış

MAY CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY REDUCE JOB STRESS?

Abstract

In terms of its results, job stress has a holistic effect not only on the individual but also on the organization, society and economy. These results are important for organizations because in an increasingly competitive environment, organizations need a strong human capital for long-term competition. It is possible for businesses to strengthen this competition through effective management of human resources and corporate social responsibility practices. In this context, the importance of corporate social responsibility practices emerges, and organizations need to assume an active and socially responsible role locally and globally. With these practices, businesses will accept their responsibilities and obligations, and will make positive contributions to both the welfare of the employees and the welfare of the society. Because while continuing their activities, they should practice practices that take care of their employees, stakeholders, society and the environment. In this statement, it is stated that the welfare level of employees, society and the environment will increase through effective human resource management and corporate social responsibility practices by addressing the concepts of business stress and corporate social responsibility. Thanks to these practices, it is predicted that organizations will have high credibility in the eyes of the society and will contribute to low job stress for employees.

Keywords: Job stress, Social responsibility, Corporate social responsibility, Organizational behavior

1. GİRİŞ

Global dünyada son zamanlarda yaşanan ekonomik, sosyal ve toplumsal değişimler ile belirsizlikler bireylerin stres düzeylerini de etkilemektedir. Stresin bireyler açısından psikolojik bir unsur olduğu ve aşırısının bireyleri olumsuz yönde etkilediği bir gerçektir. İşletmeler ise ister üretim ister hizmet odaklı olsunlar mutlaka “insan kaynağı”na ihtiyaç duyarlar. Bu noktada insan kaynağının etkin yönetimi işletmeler açısından önem arz etmektedir. İnsan kaynağı ise verimli ve etkin çalışma sistemleri içerisinde

emeklerini sunarak işletmelerin amaçlarına olumlu katkılarda bulunurlar. Ancak bireyler, bulundukları her ortamda refah seviyesini yüksek tutamayabilirler. İşletmenin fiziki durumu, iş koşulları, örgüt iklimi, çalışma arkadaşlarıyla ilişkiler, örgütsel destek gibi unsurlardaki eksiklikler çalışan tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çalışanların davranışlarındaki olumsuz eğilimler sadece örgütsel faktörlerden etkilenmekle kalmaz, bireye ait özelliklerden de etkilenmektedir. Bu açıdan çalışanları anlamak, neye tepki verdiğini bilmek ve davranışlarını çözümlemek insan kaynakları yönetiminin sorumlulukları ve görevleri arasında yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu araştırma, kurumsal sosyal sorumlulukla iş stresi ilişkisini ortaya koyacak literatür taraması sonuçlarına dayanılarak hazırlanmıştır.

2.1. İş Stresi (Job Stress)

Günlük yaşamda neredeyse herkesin kullandığı bir kavram olan stres, son yıllarda artan çalışmalara veya yapılan araştırmalara rağmen insanlığın yaratıldığı günden beri varlığını korumakta ve kendisini hissettirmektedir. Günümüzün rekabetçi ve zorlu iş hayatında daha belirgin bir hale gelerek insanların sağlığını tehdit etmektedir (Cartwright ve Cary, 1997). Stres (stress) kavramı ilk olarak Selye tarafından fiziksel ve psikolojik uyarıcılara karşı gerekli olan adaptasyonu sağlamak için bireyin zihinsel ve fiziksel bir tepkisi şeklinde tanımlanmıştır (Baltaş ve Baltaş, 2004; Eren, 2004; Hicks ve McSherry, 2006; Jamieson vd., 2018). Cox ve Griffiths (1996) stresi, birey ile bireyin çevresi arasındaki karmaşık ve dinamik bir etkileşim sisteminin aracı ve tehdit edici bir parçası olarak ifade etmiştir.

Bireylerin iş ortamında yaşadıkları iş stresi (job stress) ise günümüz örgütlerinde ve modern toplumlarda işgücü verimliliğini etkileyen önemli bir faktördür. İş stresi çalışanın iş talepleri, iş becerileri ve kaynakları arasında bir eşitsizlik yaratan duygusal bir deneyimdir (Zhang ve ark., 2011). Kişide gerginlik yaratan fiziksel veya psikolojik faktörlerin yanı sıra bireyin kabiliyetinin sınırlanması ile ortaya çıkan bir durumdur (Clegg, 2001). Bir başka tanıma göre, çalışanların davranışlarının, tutumlarının, zihinsel ve fiziksel sağlığının olumsuz yönde etkilenmesidir (Efe ve ark., 2015).

Beehr ve Newman (1978), Cooper ve Marshall (1976), Ivancevich ve Matteson (1980), Katz ve Kahn (1978), Lazarus ve DeLongis (1983), Parker ve DeCotiis (1983), Selye (1965) ve Schuler (1980) gibi araştırmacıların çalışmaları iş stresi kavramının gelişimine katkıda bulunmuştur. İş stresine neden olan bireysel, örgütsel ve çevresel faktörler, bu konuda yapılan kuramsal çalışmalarda incelenmiştir. Öne çıkan kuramsal yaklaşımlar arasında etkileşimsel model, kişi-çevre uyumu kuramı, iş talep-kontrol teorisi, kaynakların korunması modeli, örgütsel model ve iş stresi genel kuramı yer almaktadır (Köse, 2020).

İş stresi üzerinde bireysel, çevresel ve örgütsel faktörler etkili olabilmektedir (Barling ve ark., 2005; Parker ve Decotiis, 1983). Bireysel faktörler; kişilik yapısı, yüksek rekabetten etkilenme, heyecanlanma, hata yapma korkusu, iletişim sorunları, aile sorunları veya finansal sorunlar ile tanımlanabilir (Florea, 2016). Çevresel etkenler arasında ekonomik sorunlar, sosyal yaşamdaki değişimler ile teknolojik gelişmeler yer almaktadır (Köse, 2020). Ayrıca toplumsal çevrenin yaptırım gücü, gelenek ve göreneklerin toplumsal baskısı, bireyin içinde bulunduğu gruplar arasındaki çatışmalar, örgütün değer ve normları da çevresel faktörler arasında sayılabilir (Işık, 2007). Fiziksel çalışma koşulları, aşırı çalışma saatleri, yöneticilerin ve çalışma arkadaşlarının yetersiz desteği, organizasyonel değişiklikler, zaman baskısı, aşırı çalışma yükü ve sorumluluk, personel eksikliği, rol belirsizliği, iş değişiklikleri, düşük maaş, engellenme (rakibin engellemesi) ve iş güvencesi eksikliği ise örgütsel yapıdan kaynaklanan faktörler olarak iş stresine neden olabilir (Bumin ve Şengül, 2000; Giorgi ve ark., 2019; Sullivan ve Decker, 2001). Hatta örgüt değer ve normları çalışanlar üzerinde stres kaynağı olabilmektedir (Işık, 2007).

Literatürde iş stresine yönelik yapılan çalışmalarda; Chullen (2014) iş stresinin çalışanlarda tükenmişliğin kaynağı olduğunu, Kim ve Barak (2015) ile Hussain ve ark., (2003) çalışanların işyerinde yaşadıkları stresle başa çıkmak için işten ayrılma niyeti göstereceğini, Garg ve Dhar (2014) iş stresi nedeniyle çalışanların örgütsel bağlılıklarının azalacağını, Petković ve Nikolić (2020) iş tatminsizliği ve

örgütsel bağlılıkta azalma şeklinde çalışanların tutumlarını etkileyeceğini, Nielsen ve ark., (2015) performans düşüklüğü nedeniyle örgütsel verimliliğin ve etkililiğin azalacağını, Attar ve ark., (2020) stresli çalışanların devamsızlık, üretkenlikte düşüş, memnuniyetsizlik ve düşük iş performansı göstereceğini ifade etmiştir. Ayrıca Kale ve Demir'in (2010) araştırmasına göre artan iş stresinin etik davranışları olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bu sonuçların örgütlere maliyeti düşünüldüğünde (Kavosi ve ark., 2018), iş stresinin örgütler için ne kadar önemli bir sorun olduğu görülmektedir.

2.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

İşletmeler faaliyetlerini sürdürürken, çalışanlarını, paydaşlarını, toplumu ve çevreyi gözetim uygulamalarında bulunmalıdır. İşletmeler faaliyetleriyle ekonomik kalkınmayı sağlarken, gerçekleştirilen faaliyetler her zaman olumlu katkılar sağlayamayabilir. İşletmelerin iç ve dış çevrelerinde ortaya çıkardıkları olumsuz sonuçların sorumluluklarını kabul edip, çevreleriyle uyum içerisinde olmaları “kazan kazan” mantığıyla hareket edilmesini sağlar (Nejati ve ark., 2011). Bu uygulamalar, işletmelerin sorumluluklarının sınırının çizilmesiyle ve yükümlülüklerin kabul edilmesiyle ilgilidir. Sorumluluklarını üstlenen işletmeler hem çalışanın refahına hem de toplumun refahına olumlu katkılar sağlayacaktır.

Sorumluluk, Avrupa komisyonuna göre uyum göstermenin yanı sıra çalışanların ve paydaşların memnuniyetini sağlamak ve çevrenin korunmasına ilişkin yatırımlar yapmaktır (Lis, 2012). Kurumsal sosyal sorumluluk ise; yasal standartlar, prosedürler veya yükümlülükleri aşarak sosyal açıdan yarar sağlayan uygulamaların geliştirilmesini destekleyen girişimlerdir (McWilliams ve Siegal, 2001). Kurumsal sosyal sorumluluğun çerçevesi toplum, çevre, ürün ve çalışan temelli ilişkiler etrafında çizilir (Waddock ve Graves, 1997). Daha geniş bir perspektiften incelenecek olursa; insan haklarını ve çevreyi korumaya yönelik farkındalık yaratacak kanunların da ötesinde girişimler yürürlüğe koymak ve bu girişimleri geliştirmektir (Garavan ve McGuire, 2010). Hatta günümüz modern dünyasında işletmeler kendi sorumluluklarını, küreselleşme ile tüm dünyanın refahını korumak adına yeniden şekillendirmektedirler. Bu nedenle kar amacı güden işletmelerin sosyal sorumlulukları ekonomik bağlamın dışına çıkmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluğu inceleyen Carroll (1991) bu kavramın ekonomik, etik, yasal ve gönüllü olmak şeklinde dört boyut olarak incelenmesi gerektiğini savunur. İşletmeler kar odaklı kurumlar oldukları için onların önceliği ekonomik sorumluluklarını gerçekleştirmektir. “Kar” elde etmek rekabetin sürdürülebilir olmasını sağlar, bu amaçla da işletmeler sahip olduğu kıt kaynakları doğru kullanmak zorundadır (Russo ve Fouts, 1997). Kaynakların kullanımında etik değerler de önem taşıyan bir kavram haline gelmiştir. İşletmeler hedef ve amaçlarını toplumun hedef ve amaçlarıyla da uyumlaştırmalıdır. Etik bu noktada kabul edilebilir sınırları belirler. Kurumsal sosyal sorumluluğun etik boyutu aynı zamanda kaliteli ve çalışabilir bir iş ortamını sağlamak, çalışanların haklarına değer göstermek ve saygı duymak, çalışan yaşam dengesini sağlamak ve ekonomik kaygıları azaltmak şeklinde fiilleri içermektedir (Fenwick ve Bierema, 2008). Kısaca etik boyut; çalışma ve yaşam koşullarına saygı duymayı, değer vermeyi sağlarken, çalışma ve yaşam koşullarının daha iyi bir seviyeye gelmesi için gerekli çalışmaları da öngörür.

Kurumsal sosyal sorumluluk; işletme, çalışan ve toplum arasındaki güven duygusunu da etkileyen unsurları içerisinde barındırır. Sosyal ve çevresel hassasiyeti dikkate almak ve toplumun takdirini kazanmak “güven” duygusunun pekiştirilmesine yardımcı olur (Strautmanis, 2008). Kaliteli bir çalışma ortamının yaratılması, örgütsel bağlılığın ve çalışan motivasyonunun artırılmasında etkin bir rol üstlenen kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerindendir (Akgeyik, 2007; Collier ve Esteban, 2007).

Sosyal sorumluluk uygulamalarının çalışan tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Cropanzano ve ark., (2001) kurumsal sosyal sorumluluğun adalet algısını olumlu yönde pekiştirdiğini, örgütsel bağlılık ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu, (Shen ve Zhu, 2011) işletme performansını artırdığını belirtmektedir (Wright ve ark., 2005). Ayrıca kurumsal sosyal sorumluluk perspektifinde yöneticilerin ahlaki sorumluluğu olduğu iddia edilen iş stresinin, işletmelere zarar veren sonuçları (Kreitner ve Kinicki, 1989) ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır.

3. SONUÇ

İş stresi sonuçları itibarıyla sadece birey üzerinde değil organizasyon, toplum ve ekonomi üzerinde bütüncül bir etkiye sahiptir. Bu sonuçlar örgütler için önemlidir, çünkü giderek artan rekabetçi bir ortamda örgütler uzun vadeli rekabet için güçlü bir beşeri sermayeye ihtiyaç duymaktadır (Suprawa ve ark., 2018). Hatta bu rekabet kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarıyla güçlendirilebilir. Bu kapsamda kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının önemi ortaya çıkmakta olup, örgütlerin yerel ve küresel anlamda aktif ve sosyal olarak sorumlu bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Örneğin çalışma şartlarında yapılacak iyileştirmeler iş stresini azaltırken (Şimşek ve Çelik, 2011), kurumsal sosyal sorumluluğun gerekleri de yerine getirilmiş olacaktır.

4. TARTIŞMA

İş yeri kurallarına uymanın, nezaketli davranışların, örgütsel destek, adil ücretlendirme, eşit fırsatların sunulduğu eğitim ve kariyer gibi kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının iş stresini azaltacağını belirtmek mümkündür. Bu uygulamalar sayesinde örgütlerin toplum nezdinde yüksek güvenilirliğe sahip olacağı, çalışanlar açısından ise düşük iş stresinin yanı sıra diğer olumlu çıktılara katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akgeyik, T. 2007. İnsan kaynakları yönetimi boyutuyla kurumsal sosyal sorumluluk. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 52, 65-106.
- Attar, M., Çağlayan, V., Abdul-Kareem, A. 2020. Evaluating the moderating role of work-life balance on the effect of job stress on job satisfaction. Istanbul Business Research. 49 (2), 201-223.
- Baltaş, A., Baltaş, Z. 2004. Stres ve başa çıkma yolları. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Barling, J., Kelloway, E. K., Frone, M. R. 2005. Handbook of work stress. USA: Sage Publications.
- Beehr, T. A., Newman, J. E. 1978. Job stress, employee health, and organizational effectiveness: A facet analysis, model, and literature review. *Personnel Psychology*, 31(4), 665-699.
- Bumin, B., Şengul, A. 2000. Study on the valuation of human resources and the role based stress sources in organizations. 8th National Management and Organization Congress. Nevşehir, 571-579.
- Carroll, A. B. 1991. The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholder. Business Horizon, 34(4), 39-48.
- Cartwright, S., Cary, L. C. 1997. Managing workplace stress. London: Sage Publications.
- Chullen, C. L. 2014. How Does supervisor burnout affect leader-member exchange? A dyadic perspective. The International Business & Economics Research Journal (Online), 13(5), 1113.
- Clegg, A. 2001. Occupational stress in nursing: A review of the literature. Journal of Nursing Management, 9, 101-106.
- Collier, J. A., Esteban, R. 2007. Corporate social responsibility and employee commitment. Business Ethics: A European Review, 16(1), 19-33.
- Cooper, C. L., Marshall, J. 1976. Occupational sources of stress: a review of the literature relating to coronary heart disease and mental ill health. *Journal of Occupational Psychology*, 49(1), 11-28.
- Cox, T., Griffiths, A. 1996. Work-related stress in nursing: Controlling the risk to health. Genova ILO Working Papers.
- Cropanzano, R., Byrne, Z.S., Bobocel, D.R., Rupp, D.E. 2001. Moral virtues, fairness heuristics, social entities, and other denizens of organizational justice. Journal of Vocational Behavior, 58, 164-209.
- Eren, E. 2004. Organizational behavior and management psychology. İstanbul: Beta Publishing.
- Efe, M. N., Karabal, C., Sagbas, M. 2015. An applied analysis on organizational stress management and the effect of stress on job performance of public sector staff. 1.IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal, 6(18), 57.
- Fenwick, T., Bierema, L. 2008. Corporate social responsibility: issues for human resource development professionals. International Journal of Training and Development, 12(4), 24-35.
- Garavan, T. N., McGuire, D. 2010. Human resource development and society: human resource development's role in embedding corporate social responsibility, sustainability, and ethics in organizations. Advances in Developing Human Resources, 12(5), 487-507.
- Garg, S., Dhar, R. L. 2014. Effects of stress, LMX and perceived organizational support on service quality: Mediating effects of organizational commitment. Journal of Hospitality and Tourism Management, 21, 64-75.
- Giorgi, G., Arcangeli, G., Ariza-Montes, A., Rapisarda, V., Mucci, N. 2019. Work-related stress in the Italian banking population and its association with recovery experience. International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health, 32(2), 255-265.
- Hicks, T., McSherry, C. 2006. A guide to managing workstress. USA.

- Hussain, K., Khan, A., Bavik, A. (2003). The effects of job performance on frontline employee job satisfaction and quitting intent: The case of hotels in Turkish Republic of Northern Cyprus. *EMU Journal of Tourism Research*, 4(1), 83-94.
- Işık, E. 2007. İşletmelerde mobbing uygulamaları ile iş stresi ilişkisine yönelik bir araştırma. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ivancevich, J. M., Matteson, M. T. 1980. Optimizing human resources: A case for preventive health and stress management. *Organizational Dynamics*, 9, 5-25.
- Jamieson, J. P., Crum, A. J., Goyer, J. P., Marotta, M. E., Akinola, M. 2018. Optimizing stress responses with reappraisal and mindset interventions: An integrated model. *Anxiety, Stress, & Coping*, 31(3), 245-261.
- Kale, E., Demir, G. 2010. Duygusal bağlılık ve iş stresinin etik davranış ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: etik iklimin aracı rolü. 1. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı.
- Katz, D., Kahn, R. L. 1978. The social psychology of organizations. New York: Wiley.
- Kavosi, Z., Kordshouli, H. R., Saadabadi, M. Z., Ghorbanian, A. 2018. The factors related to the employees' job stress: A meta-analysis. *Journal of Health Management and Informatics*, 5(4), 145-151.
- Kim, A., Barak, M. E. M. 2015. The mediating roles of leader-member exchange and perceived organizational support in the role stress-turnover intention relationship among child welfare workers: A longitudinal analysis. *Children and Youth Services Review*, 52, 135-143.
- Köse, E. 2020. Duygusal emek davranışı ile tükenmişlik algısı arasındaki ilişkide iş stresinin aracılık etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 39-50.
- Kreitner, R., Kinicki, A. 1989. *Organizational behavior*. Richard D. Irwin Inc.
- Lazarus, R. S., DeLongis, A. 1983. Psychological stress and coping in aging. *American Psychologist*, 38(3), 245-254.
- Lis, B. 2012. The relevance of corporate social responsibility for a sustainable human resource management: An analysis of organizational attractiveness as a determinant in employees' selection of a (potential) employer. *Management Revue*, 23(3), 279-295.
- McWilliams, A., Siegel, D. 2001. Corporate social responsibility: A theory of the firm perspective. *The Academy of Management Review*, 26(1), 117-127.
- Nejati, M., Shafaei, A., Salamzadeh, Y., Daraei, M. 2011. Corporate social responsibility and universities: A study of top 10 world universities' websites. *Afr. J. Bus. Manag*, 5, 440-447.
- Nielsen, M. B., Tangen, T., Idsoe, T., Matthiesen, S. B., Magerøy, N. 2015. Post-traumatic stress disorder as a consequence of bullying at work and at school. A literature review and meta-analysis. *Agression and Violent Behaviour*, 21, 17-24.
- Parker, D. F., Decotiis, T. A. 1983. Organizational determinants of job stress. *Journal of Organizational Behaviour and Human Performance*, 32, 160-177.
- Petković, A. I., Nikolić, V. 2020. Educational needs of employees in work-related stress management, 65(3), 661-669. doi: 10.3233/WOR-203120.
- Russo, M. V., Fouts, P. A. 1997. A resource-based perspective on corporate environmental performance and profitability. *Academy of Management Journal*, 40, 534-559.
- Selye, H. 1965. The stress syndrome. *The American Journal of Nursing*, 97-99.
- Shen, J., Zhu, C.J. 2011. Effects of socially responsible human resource management on employee organizational commitment. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(15), 3020-3035.
- Suprawa, T. A., Brahmasari, I. B., Brahmaratih, I. A. 2018. Effect of competence, leader-member exchange and teamwork on work discipline, job stress and their impact on employee performance of construction company in East Java, Indonesia. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, 74(2), 67-78.
- Sullivan, J. E., Decker, J. P. 2001. *Effective leadership and management in nursing*. California: Addison Wesley Publishing Company, pp.206-213.
- Strautmanis, J. 2008. Employees' values orientation in the context of corporate social responsibility. *Baltic Journal of Management*, 3(3), 346-358.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A. 2011. *Yönetim ve organizasyon*. Konya: Eğitim Akademi Yayınları.
- Waddock, S. A., Graves, S. B. 1997. The corporate social performance-financial performance link. *Strategic Management Journal*, 18, 303-319.
- Wright, P.M., Gardner, T.M., Moynihan, L.M., Allen, M.R. 2005. The relationship between hr practices and firm performance: Examining causal order. *Personnel Psychology*, 58, 409-446.
- Zhang, R.Y., Liu, X.M., Wang, H. Z, Shen, L. 2011. Service climate and employee service performance: exploring the moderating role of job stress and organizational identification. *The Service Industries Journal*, 31(14), 2355-2372.

İZMİR-ALİAĞA LİMANLARI VE TÜRK LOJİSTİK SEKTÖRÜNE KATKILARI

Mehmet Fatih ACAR

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü,
mehmet.fatih.acar@ikcu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7388-8720

Özet

İzmir, sahip olduğu körfezi sayesinde doğal bir limana sahiptir. Uzun yıllardan beri sadece kendisi için değil aynı zamanda Ege Bölgesi'nin iç ve dış ticaretinin merkezi konumunda olmuştur. İzmir içinde ise Aliağa'nın ayrı bir konumu vardır. Bu bölgede bulunan ağır sanayi kuruluşları, Aliağa'yı önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Bununla birlikte, Aliağa'nın denize kıyısı olması ve Nemrut Körfezi gibi bir doğal limanın varlığı, Aliağa'yı lojistik üs yapmıştır. Aliağa, sadece kendi ilçe sınırları içerisinde faaliyet gösteren firmalara değil, aynı zamanda bölgedeki diğer firmalara da yoğun bir ulaştırma hizmeti vermektedir. Dolayısıyla, Aliağa limanları ülke ticareti açısından hayati öneme sahiptir. Bu çalışmada Aliağa bölgesinde faaliyet gösteren limanlar hakkında bilgiler sunulmuş ve bu limanların önemine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aliağa, Lojistik, Liman

İZMİR-ALİAĞA PORTS AND THEIR CONTRIBUTIONS TO THE TURKISH LOGISTICS SECTOR

Abstract

İzmir has a natural harbor thanks to its gulf. For many years, it has been the center of domestic and foreign trade not only for itself but also for the Aegean region. Aliağa region has a different position for İzmir as well. Heavy industry in this region have made Aliağa an important commercial city. Additionally, the fact that Aliağa has a seafront and a natural port such as Nemrut Bay has made Aliağa a logistic base at the same time. Aliağa has a critical importance not only for companies operating within its own district, but also for other companies in Turkey. Therefore, Aliağa ports are of vital importance for the Turkey's trade. In this study, information about the ports operating in the Aliağa region is presented and the importance of these ports is pointed out.

Keywords: Aliağa, Logistics, Port

1. GİRİŞ

Deniz taşımacılığı, deniz veya göl kıyısına sahip ülkeler açısından ciddi önem arz etmektedir. Deniz taşımacılığından bahsedildiğinde ilk akla gelen ürünlerin taşınması olsa bile, yolcu taşımacılığı diğer bir önemli konudur. Dolayısıyla taşımacılık ve ulaştırma hizmetleri kapsamında, deniz ticaretinin kullanılmasını denizyolu taşımacılığı olarak adlandırabiliriz (Şamija, 2017). Uluslararası ve yerel sularda her zaman aktif olarak faaliyet gösteren deniz araçlarına rastlamak mümkündür (Uluslararası Denizcilik Örgütü, 2017). Dünya ticaretinin yaklaşık %80' i deniz ticareti yoluyla yapılmaktadır (UTİKAD, 2020)

Türkiye konumu itibari ile Avrupa ile Asya'nın kesişme noktasında yer almaktadır. Bu coğrafi konum dolayısıyla, Türk limanları Batı ve Doğu arasında önemli miktarda kargo ve yolcu için hizmet vermektedir. Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında oldukça sık kullanılan denizyolu taşımacılığının sektördeki payının artması yönünde hem kamu hem de özel sektörün çalışmaları mevcuttur.

Dünya ekonomisine paralel olarak Türkiye'nin dış ticaretinin de yaklaşık % 85'i denizyolu taşımacılığı ile gerçekleştirilmektedir (Türk Deniz Ticaret Odası, 2016). Deniz taşımacılığı, Türkiye'nin sahip olduğu uzun kıyılar göz önünde bulundurulduğunda hem ulusal hem de uluslararası taşımacılık için kritik öneme sahiptir. Türkiye'nin, Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri arasındaki coğrafi konumu nedeniyle intermodal (karma) taşımacılık açısından da büyük potansiyeli vardır. Bu kapsamda, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından organize edilen Büyük Anadolu Lojistik Organizasyonlar (BALO)

projesi önem arz etmektedir. İçinde deniz taşımacılığının da bulunduğu bu karma taşımacılık projesi ile ürünlerin Anadolu'dan Avrupa'ya kesintisiz bir şekilde gönderimi hedeflenmektedir (BALO, 2021).

2. ALİAĞA LİMANLARI

Ege Bölgesi'nde 22 adet liman bulunmaktadır ve bu limanların birçoğu Aliağa bölgesinde hizmet vermektedir. Her ne kadar bütün Aliağa limanları sadece yük taşımacılığı kapsamında hizmet verseler de, sahip oldukları potansiyelleri sayesinde Türk denizyolu ulaşımının önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Küresel tedarik zincirlerinin sekteye uğradığı ve lojistik hizmetlerin ciddi anlamda aksadığı COVID-19 pandemi döneminde bile, Aliağa limanları 2020 yılı içinde toplam elleçleme, gelen gemi sayısı ve konteyner elleçlemesi gibi alanlarda rekor kırmıştır (TRT, 2021). 2019'da Aliağa limanlarında 65 milyon 799 bin ton olan toplam yük elleçlemesi, 2020 yılında yüzde 4,78 artışla 68 milyon 946 bin tona çıkmıştır. Konteyner elleçlemesi ise 2019 yılına göre yüzde 12,63 artarak 1 milyon 275 bin TEU ile bu alanda da en üst sınıra ulaşılmıştır. Gemi hareketi kapsamında ise 2019 yılında 5 bin 132 olan sayıyı, 2020 yılında 5 bin 356'ya ulaştırmıştır. Bu veriler ışığında Aliağa limanları İzmit'ten sonra Türkiye'nin en yoğun ikinci limanı olmuştur (TRT, 2021)

Aliağa- Nemrut Körfezi içinde faaliyet gösteren sekiz önemli liman; Habaş, Ege Çelik, Batıçim, İzmir Demir Çelik, SOCAR Terminali, Ege Gübre ve Nemport limanları'dır. Bunlardan üçü SOCAR Terminali, Ege Gübre ve Nemport konteyner gemilerine ve yüklerine hizmet verirken, diğer dört liman Habaş, Ege Çelik, Batıçim ve İzmir Demir Çelik ise sadece konteyner elleçleme konusunda faaliyet göstermektedir.

2.1. Ege Gübre Limanı

Nemrut Körfezi'nde yer alan Ege Gübre Limanı dökme yük, tanker ve konteyner gemileri için faaliyet göstermektedir. Batıda yer alan iskele konteyner gemilerine tahsis edilmiştir. Söz konusu iskele toplam 778 metre yanaşma yerine sahiptir. Genel kargo, tanker ve dökme yük gemilerine hizmet veren ikinci iskelede (Doğu İskelesi) 773 metre yanaşma yeri mevcuttur. İki adet iskelesi olan limanın derinlikleri - 10 m ile -27 m arasındadır. Ege Gübre Limanı'nın toplam sahası 474.000m² 'dir. Bu alanın 60.000 m²'si kapalı antrepodur. Ege Gübre limanı Ege Bölgesi'nin en büyük alan, kapasite ve ekipmanına sahip özel limanıdır (Ege Gübre, 2021; İZKA, 2019)

2.2 Nemport Limanı

Nemport Limanı konteyner, genel ve proje yük gemilerine yönelik olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Ege Bölgesi'nin ilk özel konteyner limanıdır ve 2010 yılından beri hizmet vermektedir. Nemport Limanı 160.000 m² liman sahasına sahiptir. Liman karayolu ile İzmir şehir merkezine 55 km uzaklıktadır. Nemport Limanı toplam 840 metre uzunluğunda konteyner gemileri için tahsis edilmiş rıhtıma sahiptir. Yıllık kapasitesi 750.000 TEU'dur. Alınan onay ile Nemport Limanı'na 200.000 DWT 'lik Mega Gemiler yanaşabilmektedir. (İZKA,2019; Nemport, 2021)

2.3. SOCAR Terminali Limanı

450 Milyon Dolarlık yatırımla Ege Bölgesi'nin en büyük konteyner limanı olarak inşa edilen SOCAR Terminal, 2016 yılında faaliyete başlamıştır. SOCAR Limanı genel kargo ve konteyner gemileri için kullanılmaktadır. Genel kargo gemilerine hizmet veren rıhtım 150, Konteyner gemilerine hizmet veren rıhtımı ise 700 metredir. 420 Bin m2 terminal sahası ve 1.5 Milyon TEU konteyner elleçleme kapasitesi olan SOCAR Terminal Ege Bölgesi'nin en büyük limanıdır. SOCAR Terminal altyapısı ile yeni nesil gemilere hizmet verebilmektedir. Konteyner depolanması için 48 hektarlık bir alan mevcuttur (İZKA, 2019; SOCAR, 2021).

2.4 Batı Liman

Batı Liman, iskelenin arkasındaki açık ve kapalı depolar ile depolama hizmeti vermektedir. Liman dökme yük, genel kargo ve sıvı yüklerin elleçlenmesi ile depolanması üzerine faaliyet göstermektedir. Limanın genel kargo yük elleçleme kapasitesi 6 milyon tondur (Batı Liman, 2021; İZKA, 2019).

2.5 HABAŞ Limanı

HABAŞ Limanı Nemrut Körfezi güneyindedir. Limanın ana faaliyeti hurda çeliğin tahliyesi ve mamül çelik ürünlerinin yüklenmesidir. Bununla birlikte limandan faydalanmak isteyen diğer firmalara da hizmet verilmektedir. Limanın iskele uzunluğu 490 metre, rıhtım uzunluğu ise 450 metredir (HABAŞ, 2021).

2.6 Ege Çelik Limanı

Ege Çelik Limanı metal sektörü için hammadde ile ürün ihracatı veya ithalatı konusuna odaklanmıştır. Bununla birlikte Ege Bölgesi kuruluşları için kuru yük ve genel kargo yüklerinin boşaltma, yükleme ve depolanması için de faaliyet göstermektedir. Yıllık kapasitesi 7 milyon tondur. Yılda 70.000 yaklaşık 600 gemiye hizmet verebilecek kapasiteye sahiptir. Yaklaşık 30.000 m2 geri alana sahiptir (Ege Çelik, 2021).

2.7 İzmir Demir Çelik (İDÇ) Limanı

İDÇ Limanı Nemrut Körfezi'nin önemli limanlarından birisidir. Dökme kuru yük ve genel kargo alanlarında hizmet vermektedir. 196,700 m2 liman alanına sahiptir. İskele 465 metre uzunluğundadır. Yıllık elleçleme kapasitesi 4-5 milyon tondur.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Lojistik alanında limanların özel bir yeri vardır. Taşıma maliyetlerinin düşük olması ve tek seferde çok yüksek tonajlı ürünlerin taşınabilmesi sebebiyle denizyolu ticaretinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Son yıllarda firmalar ve devletler denizyolu taşımacılığı konusunda kendilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu sebeple hem şirketler hem de kamu düzeyinde değişik yatırımlar yapılmaktadır. Bu çalışmada İzmir-Aliaga'da bulunan Nemrut Körfezi'ndeki önemli limanların özelliklerinden bahsedilmiştir. Giderek daha da önem kazanan lojistik sektörü bakımından başta Ege Bölgesi olmak üzere tüm Türkiye için önem arz eden bu limanlar, ithalat ve ihracat operasyonlarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Başta kamu otoritesi olmak üzere, tüm paydaşlar bu bölgenin altyapısı ve kapasitesine yatırım yaparak ülke ticaretine ve istihdama katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Batı Liman, (2021), <http://www.batiliman.com.tr/>
- BALO, (2021), <http://www.balo.tc/>
- Ege Çelik, (2021), <https://www.egecelik.com.tr/tr/liman>
- Ege Gübre, (2021), <http://www.egegubre.com.tr/liman.html#!prettyPhoto>
- Habaş, (2021), <https://www.habas.com.tr/Category/Alias/liman-hizmetleri>
- İDÇ, (2021), <https://www.izdemir.com.tr/IdcLimanIsletmeleri.asp>
- İZKA, (2019), TCSS İzmir Alsancak Limanı'nın geçmişten günümüze bölge ekonomisi açısından değerlendirilmesi
- Nemport, (2021), <https://www.nemport.com.tr/liman-ozellikleri>
- Şamija, S. (2017). Maritime transport management for the purpose of efficiency and safety of shipping services.
- UNCTAD, (2016). Review of Maritime Transport 2016.
- UTİKAD (2020), Lojistik Sektörü Raporu
- Uluslararası Denizcilik Örgütü, (2017). World maritime day a concept of a sustainable maritime transportation system.
- SOCAR, (2021), <http://www.socar.com.tr/is-alanlari/limancilik>
- TRT, (2021) <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/aliaga-limanlari-2020de-rekor-kirdi-552721.html>
- Turkish Chamber of Shipping İstanbul & Marmara, Aegean, Mediterranean, Black Sea Regions, (2016). Maritime Sector Report 2015, İstanbul.

İKİ MÜTTEFİK ÜLKENİN DÖNGÜSEL İLİŞKİSİ: TÜRKİYE-ABD

İbrahim Volkan KOPARIR

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler ABD
Vkoparir@gmail.com , ORCID:0000-0000-8314-9617

Özet

Tarih boyunca süre gelen Türk-Amerikan ilişkileri Soğuk savaş döneminde Türkiye'nin Batı bloğunda kendine yer bulması ve NATO üyeliği ile Askeri Müttefiklik seviyesine ulaşmıştır. Belirli dönemler içinde ikili ilişkiler çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmıştır. 1990 yılından itibaren ilişkiler giderek gelişse de Körfez savaşında Türkiye'nin savaş dışında kalma durumu ve 1 Mart tezkeresi ile görüş farklılıkları kendini göstermiştir. Obama döneminde ABD'nin ve Türkiye'nin Suriye politikalarının farklı olması ilişkilerin kriz noktasına gelmesine neden olmuştur. Trump yönetiminden değişmeyen bu politikalarla Rahip Brunson ve S400 savunma sistemleri anlaşmazlıkları da eklenince sorunlar yumağına sahip müttefiklik ilişkileri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada 2000'li yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinin betimsel analizi yapılmaya çalışılacaktır. Bazı dönemlerde ortak politikalarla sahip olmamak ciddi problemler doğurmuş olsa da iki devletin müttefiklik ilişkisi tamamen ortadan kalkmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, İkili İlişkiler, Müttefiklik

CIRCULAR RELATIONSHIP OF TWO ALLIED COUNTRIES: TURKEY-USA

Abstract

Turkish-American relations, which have been going on throughout history, reached the level of Military Alliance with Turkey finding its place in the Western bloc and NATO membership during the Cold War. In certain periods, bilateral relations have faced various crises. Although the relations have been developing gradually since 1990, Turkey's status of staying out of the war in the Gulf War and the differences of opinion have manifested themselves with the March 1 motion. The fact that the US and Turkey's Syria policies were different during the Obama period caused the relations to come to a crisis point. When these unchanging policies from the Trump administration were added to the conflict between Pastor Brunson and the S400 defense systems, alliance relations emerged with a tangle of problems. In this study, descriptive analysis of Turkish-American relations in the 2000s will be attempted. Although not having common policies in some periods caused serious problems, the alliance relationship between the two states did not completely disappear.

Key words: Turkey, USA, The Bilateral Relations, Alliance

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu 1923 yılından itibaren yönünü Batıya çevirmiş ve dış politikasını buna göre şekillendirmiştir. 2. Dünya savaşının sona ermesi ve Soğuk Savaşın başlamasıyla Türkiye kendini Batı bloğuna dâhil etmiş ve Amerika ile müttefiklik ilişkileri geliştirmiştir. ABD ise Orta Doğu coğrafyasında bulunan aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin komşusu olan Türkiye'nin bölgesel aktör olarak stratejik konumda bulunmasından ötürü ilişkilerin geliştirilmesi amacını taşımıştır. Ancak bu müttefiklik ilişkileri çeşitli periyotlarda bazı krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Her On yıllık dönemde bu krizler ikili ilişkileri baltalamıştır. Ancak iki ülke de birbirlerini müttefik olarak görmekten vazgeçmemiştir. 2000'li yılların başından günümüze bir inceleme yapıldığında tarihsel olarak süre gelen kriz anlarının bu dönemde de çokça yaşandığı anlaşılmaktadır. Bugün yaşanan sorunların daha net anlaşılması için ikili ilişkilerin tarihsel sürecinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çalışma, Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerin değişken yapısının incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı çeşitli dönemlerde kopma noktasına gelen Türk-Amerikan ilişkilerinin sorunlu yapısının çözümlenmesi ve her şeye rağmen varlığını müttefiklik seviyesinde sürdürmeye devam ettiğinin gösterilmesidir. Çalışma sırasında sosyal bilimlerde yoğun olarak kullanılan literatür ve arşiv taraması çalışmaları incelenmiştir. Konunun güncelliği nedeniyle ulaşılabilen en güncel kaynak ve verilerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Çalışmanın ilk kısmında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemden soğuk savaşın bittiği döneme kadar gelişen ve aynı zamanda ciddi sorunlarla karşı karşıya

kalan ikili ilişkiler incelenecektir. Bu dönemde soğuk savaşın başlaması ve dünyanın iki bloğa ayrılmasıyla Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkiler giderek artmış ve NATO üyeliği ile Askeri Müttefiklik sıfatı almıştır. Fakat ilerleyen dönemlerde haşhaş krizi ve incirlik üssünün kapatılması gibi sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde soğuk savaşın bitiminden 2000 yılına kadar olan dönem ve ilerleyen ilişkiler incelenecektir. Bu dönemde özellikle balkan bölgesi üzerindeki işbirliği ve Körfez savaşıyla ikili ilişkiler soğuk savaş dönemindeki gibi devam etmiştir. Çalışmanın son bölümünde 2000 yılından günümüze kadar gelen problemli ilişkiler incelenecektir. Öncelikle Başkan Bush döneminde yaşanan 1 Mart tezkeresi ve Çuval krizi, Obama döneminde yaşanan görüş farklılıkları, Trump döneminin siyasi ve askeri sorunları incelenecektir. Son olarak yeni başkan seçilen Joe Biden'ın "soykırım" açıklaması değerlendirilip, ikili ilişkilerin geleceği hakkında görüş bildirilecektir.

TR-ABD İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Türk-Amerikan ilişkileri 1920'li yıllarda kurulmaya başlanmış ve seviyesi giderek yükselmiştir. Amerika'nın süper güç oluşu, Türkiye'nin Jeopolitik önemi ve bölgesel aktör oluşu bu ilişkilerin iki ülke açısından da önemli olduğunu gösteren unsurlardır. Orta Doğu coğrafyasında bulunması ve Sovyetler Birliği'nin komşusu olması Türkiye'yi ABD açısından oldukça önemli kılmıştır. Soğuk savaş ile birlikte bu önem daha da artmıştır. Sovyet Karşıtlığı üzerine kurduğu dış politikasını 12 Mart 1947'de yayınlanan "*Truman Doktrin*" ile ilan etmiş olan Amerika Birleşik Devletleri bu doktrin ile "komünizm tehdidi" altındaki devletlere mali ve askeri yardım yapmaya karar vermiştir (Yaşlı, 2019). Bu kapsamda Yunanistan'a 300 Milyon dolar Türkiye'ye 100 Milyon dolar yardım yapılmıştır (Çakmak, 2008). Bu süreci "*Marshall*" yardımları takip etmiştir. Soğuk savaşta Türkiye ABD'den yana olmuş ve bu süreç SSCB'nin çöküşüne kadar devam etmiştir.

Demokrat Parti İktidarı boyunca iyi bir seyir yakalayan Türk-Amerikan ilişkileri, Kore Savaşı, NATO üyeliği, Bağdat Paktı, CENTO gibi girişimlerle işbirliği sürecini oldukça önemli bir noktaya taşımıştır. Karşılıklı olarak atılan adımların neticesinde Türkiye bulunduğu bölgenin güvenlik açısından istikrarsız olması neticesinde aradığı desteği Batı bloğunun bir üyesi olarak bulmuş, ABD ise Türkiye'nin konumu sayesinde Orta Doğu coğrafyasında istediği adımları atmış ve Türkiye de üslere sahip olmuştur. Bu üslerin Amerika açısından en büyük önemi olası bir nükleer savaşta Sovyetlere erkenden müdahale şansının olmasıdır (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019).

Soğuk savaşın başladığı tarihten bittiği ana kadar ki her on yıllık dönem iki ülke arasındaki ilişkiler belli başlı krizleri de ortaya çıkarmıştır. Bunlara kısaca değinecek olursak; İlk olarak Türkiye'nin Kıbrıs'a barış götürmek niyetinde olmasına karşın, ABD'den gelen mektuba değinilmesi gerekmektedir. ABD'nin 36'ıncı Başkanı Lyndon B. Johnson, 5 Haziran 1964'te dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye ilettiği mektubunda Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri harekât düzenleyeceğinden haberdar olduğunu ve bundan endişe duyduğunu yazdı. ABD'nin askeri operasyonu önlemek için gönderdiği mektupta en kritik mesaj "*Karşınızda Sovyetler Birliği'ni bulursanız, yanınızda biz olmayacağız*" vurgusuydu (Akdan, 2020). İsmet İnönü'nün bu mektuba karşı yanıtı ise "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de o dünyada yerini alır" oldu. Bu krizle birlikte Türk-Amerikan ilişkileri 1980 yılına kadar pek olumlu ilerlemedi.

1970'li yılların ortaları Türkiye'nin ABD ile olan ilişkisi en sorunlu olduğu dönemlerdendir. 1974'te dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in haşhaş ekimine izin vermesiyle kriz patlak verdi. Amerika'da uyuşturucu tüketimi artarken, Türkiye'de bu tüketimi arttıran uyuşturucu kaçakçısı ülkeler sıfatıyla suçlanan ülkeler arasına girmiştir. 1971'de haşhaş ekimini tamamen yasaklayan Türkiye'nin 3 yıl sonra aksi bir karar alması Washington'la ilişkilerde gerginlik yarattı. Bu gerginliklerin en üst noktaya çıkması ise Türkiye'nin 1974 yılında "Ayşe Tatile Çıksın" parolası ile başlattığı Kıbrıs barış harekâtı ile olmuştur. Bu hareket sonrasında ABD müttefiki pozisyonundaki Türkiye Cumhuriyeti'ne silah ambargosu uygulamıştır. Türkiye ise buna karşılık Adana'da bulunan ve Amerika'nın Sovyetler birliğine karşı önemli bir operasyon merkezi olan Incirlik üssünü askıya almıştır. Ancak Amerikan kongresinin 1978 yılında ambargo kararını kaldırması sonrası Incirlik üssü tekrar aktif hale getirilmiştir.

1980 senesi Türkiye'de siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimler yaşanan bir yıl olmuştur. 12 Eylül darbesi Türkiye'nin iç dinamiklerinde değişikliklere yol açtığı gibi Müttefiklik ilişkilerinin seviyesinde

de değişimler olmuştur. Özellikle Türkiye'nin liberal ekonomik sisteme uyum sağlaması, ABD tarafından oldukça olumlu karşılanmış ve Türkiye'ye olan sempati artmıştır.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI İKİLİ İLİŞKİLER

Soğuk savaş dönemi sonrası değişen uluslararası konjonktürün etkisiyle Türkiye ABD ilişkileri olumlu anlamda farklı bir noktaya ulaşmıştır. Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinin istikrarı için demokratik yapısı ve hukuka dayalı sistemi ile "model ülke" olarak tanımlanan Türkiye (Sönmezoglu, 2004) ABD için önemli hale gelmiştir. Ancak gelişen ilişkiler 2000 yılı sonrası İnşili-Çıkışlı bir hal alarak günümüze kadar ulaşmıştır. Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından Türkiye'nin Batılı ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin gözünde stratejik önemini yitirdiği yönündeki görüşler tartışmalarda öne çıkan konu olmuştur. Bu yönde ortaya konulan düşüncelerin odak noktasını Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye'ye duyulan ihtiyacın azalması ve azalan bu ihtiyacın Türkiye'nin aleyhine bir durum oluşturacağı endişesiydi (Uslu, 2000). Çünkü ABD ve Batılı ülkelerin Türkiye ile kurdukları Askeri ve Siyasi ilişkilerin temelinde Sovyet tehdidi vardı. Ancak değişen uluslararası sistemde krizler ve çatışmalar soğuk savaşta olduğu gibi devam etmiştir. Biri bölgesel diğeri küresel güç olarak, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri, self güvenliklerini sağlamak için birbirlerine duydukları ihtiyacın yeni koşullarda da aynen devam ettiğini, ortaya çıkan kriz anlarında algılamışlardır. Karşılıklı olarak hissedilen bu ihtiyacın iki taraf için de doğru ve yeterli ölçüde algılanması ikili ilişkilerde yaşanan güçlüklerin temel noktasını oluşturmuştur (Molla, 2009).

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin stratejik konumunun değerindeki azalma konusunda ortaya çıkan endişe ve tereddütler kısa bir süre sonra başlayan Körfez krizleriyle birlikte sona ermiştir (Park, 2005). Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinde yeniden başlayan yakınlaşma genel görünümü itibarıyla Ortadoğu eksenli sürmüştür. Türk-Amerikan ilişkilerinin 1990'lı yıllarda bir diğer işbirliği alanı ise Balkanlar olmuştur. İki ülke arasındaki işbirliği Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında oluşan Bosna çatışmalarında da devam etmiştir. Her iki ülke yalnızca Balkanlardaki askeri işbirliği çerçevesinde değil, diplomatik, insani müdahale ve bölgesel işbirliği örgütlenmesi konularında da işbirliği yapmışlardır. ABD'nin girişimleri neticesinde imzalanan Dayton Anlaşması'na Türkiye de olumlu karşılık vermiştir (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019). Türkiye, bölge barışı için oluşturulan BM gücüne asker yollayarak yardımda bulunmuştur. 1998 yılında Kosova'da ortaya çıkan olaylar iki ülke arasındaki bir başka işbirliği alanını oluşturmuştur. Bölgede Müslümanların etkili olmasını isteyen Türkiye ABD'nin Sırlara karşı izlediği politikaları memnuniyetle karşılamıştır. Bu memnuniyet ve ittifak ilişkileri içerisinde Türkiye bölgeye gözleme, koruma ve görev uçurları için asker göndermiştir. Ayrıca ABD'nin kullanımı için Çorlu ve Bandırma üsleri kullanıma açılmış olsa da kullanılmasına gerek kalmadan taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır.

2000 SONRASI TÜRKİYE- ABD İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Türkiye-ABD ilişkilerinin 2000 yılından günümüze kadar olan sorunlu yapısı incelenecektir. Bu yapı belirtilen zaman içerisinde ABD başkanlığı yapmış isimlerin dönemleri üzerinden incelenecektir. Bu inceleme, yalnızca küresel ve bölgesel gelişmeler üzerinden değil aynı zamanda birtakım siyasi ve sivil olaylar üzerinden de değerlendirilecektir.

George W. Bush Dönemi İkili İlişkiler

11 Eylül 2001 de kalkışlarından kısa bir süre sonra kaçırılan sivil hava ulaşımına ait uçaklar, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a çarparak, 2 bin 966 civarında insanın ölümüne veya kaybolmasına neden olmuştur (Sade, 2019). Bu rakam Amerikan İç Savaşı'ndan o güne kadar yaşanan en büyük kayıp olarak kabul edilmektedir. Terör olaylarından sonra ABD'nin dış politikadaki temel motivasyonu Başkan Bush tarafından "Teröre karşı savaş" olarak isimlendirilmiştir. 11 Eylül'den sonra dünyanın geri kalanına "ya bizimlesiniz ya da teröristlerle" çıkışını yapan ABD teröre karşı savaş konusunda tüm ülkelere gözdağı vermiştir. Bu yeni güvenlik algılaması ile birlikte kendisine tehdit oluşturabilecek ülkelere karşı "önleyici saldırı" politikası izlemiştir (Ataman ve Gökcan, 2012). Bu politikanın hedef noktasına Irak oturtulmuş ve bunun neticesinde 2003 yılında ABD, Irak'a savaş başlatmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri bu savaş neticesinde 90'ların sonundaki sorunsuz ilerleyen yapısından uzaklaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ta iktidarda bulunan Saddam Hüseyin rejimini yıkmaya yönelik olarak düşündüğü askeri harekât için Amerikan askerlerinin Türkiye toprakları üzerinde konuşlandırılmasını istemiştir.

Türkiye’den Kuzey Irak’ a cephe açılması anlamına gelen 1 Mart 2003 tarihli hükümet tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde reddedilmesi, iki ülke ilişkilerinde stratejik ortaklığı sonlandıran gelişme olmuştur (Molla, 2009). 4 Temmuz 2003 günü Kuzey Irak’ın Süleymaniye kentinde karargâh kurmuş olan 11 Türk Silahlı Kuvvetleri mensubunun Irak’taki işgal kuvvetlerinin bir parçası olan Amerikan askerleri tarafından kafalarına çuval geçirilerek gözaltına alınması ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Olaydan sonra dönemin başbakanı Erdoğan ve ABD Başkan yardımcısı Cheney arasındaki görüşmeler neticesinde Türk askerleri serbest bırakılsa da olay büyük yankı uyandırmıştır. Ancak iki ülke de ilişkileri geliştirmek için adımlar atmıştır. Türkiye Kasım 2003’de benzer bir tezkereyi meclisten geçirmiş buna karşılık ABD Türkiye’nin AB üyeliğini destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. 9 Haziran 2004’te ABD’de düzenlenen G-8 zirvesine Türkiye’nin “*demokratik ortak*” sıfatıyla katılımı, ABD Başkanı George Bush’un NATO zirvesi nedeniyle 26-29 Haziran 2004’te Türkiye’ye düzenlediği ziyaret ile uluslararası ortamdaki yeni gelişmeler çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Fakat bu adımlar sorun yumağına sahip ilişkilerin çözüme kavuşmasında çok büyük etkiye bulunmamıştır.

Barack Obama Dönemi İkili İlişkiler

George W. Bush, başkanlığı Barack Obama’ya bıraktığında Türk-Amerikan ilişkileri özellikle 1 Mart krizinin etkisiyle sorunlu bir şekilde devam etmekteydi. 2008 yılında başkan seçilen Barack Obama’nın ‘değişim’ sloganıyla propagandalarını sürdürmesi Türk-Amerikan ilişkilerini normalleştirmek için önemli bir fırsat olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Obama’nın ilk denizaşırı seyahatlerinden birini Türkiye’ye gerçekleştirmesi önemli bir işaret olarak değerlendirilmiştir. Obama yönetimi ikili ilişkileri “*model ortaklık*” adını verdiği yeni ilişki biçimiyle tanımlamıştır (Kurtbağ, 2015). Türkiye bu tanımlı asimetrik olan ilişkinin son bulması olarak tanımlamış olsa da tanımın içi doldurulamamıştır. Obama dönemi ile birlikte değişim rüzgârları esiyor gibi gözükse de ikili ilişkilerde olumlu bir değişim olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Türkiye’nin Brezilya ve İran ile imzaladığı nükleer takas anlaşması Obama dönemi ikili ilişkilerin gerilmeye başladığı nokta olarak kabul edilebilir. Türkiye’nin bu tavrı ABD tarafından “eksen kayması” olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’nin artık ABD’nin yanında olmadığı ve düşman olarak gördüğü devletlerle işbirliği yapabileceği görüşü hâkim olmuştur.

Bu gergin ortam İsrail’in 31 Mayıs 2010 tarihinde açık sularda seyreden Gazze Şeridi’ne insanî yardım götürmek üzere organize edilen Gazze Yardım Filosuna yönelik olarak İsrail silahlı kuvvetlerince saldırı gerçekleştirilmesiyle pekiştirilmiştir. Yapılan bu terör eylemi neticesinde 9 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş ve pek çoğu da yaralanmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, “*İsrail devleti ile terör örgütü arasındaki ince ayırım ortadan kalkmıştır*” söylemi bu süreçte damga vurmuştur. Ancak yaşanan bu hadiseye karşı özellikle ABD’nin sessiz kalması ilişkilerin normalleşmesi açısından olumlu bir tavır olmamıştır (Topal, 2012).

Orta Doğu bölgesi üzerindeki görüş ve politika farklılıkları Obama dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinin en büyük çıkmazlarından olmuştur. Arap Baharı sonrasında Mısır’da 2013 yılında Sisi’nin darbe yaparak Mursi yönetimini görevden uzaklaştırması, Türk-Amerikan perspektifini farklılığını gözler önüne sermiştir. Mısır’dan sonra Suriye’de ortaya çıkan uyuşmazlık, etkisini günümüze kadar sürdüren bir problemdir. Türkiye açısından önemli bir güvenlik sorunu olan Suriye’de DAESH bahanesiyle YPG/PKK’ya silah ve askeri mühimmat başta olmak üzere destek vermesi Türkiye açısından müttefiklik ilişkilerinin sorgulanmasına sebep olmuştur.

Küresel ve bölgesel gelişmelerin dışında Türkiye’nin içeride yaşadığı birtakım siyasi ve sivil olaylarda İkili ilişkilerde tıkanma yaşanmıştır. 2012 yılında Türkiye’de meydana gelen Gezi Parkı olaylarında ABD medya ve kamuoyunun Türk Hükümeti aleyhinde yayınlar yapması gergin seyreden ilişkilerin devamını sağlar nitelikte olmuştur. Bir diğer önemli örnek ise 15 Temmuz 2016’da Fethullahçı yapılanmanın darbe girişiminde bulunmasına karşı ABD’nin takındığı tavidir. 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında ABD yönetiminin konuyla alakalı yaptığı açıklamalarda kullandığı dil bakımından Bekle Gör politikası izlediği algısı oluşmuştur. Obama’nın Türk mevkidaşını olay geçtikten 4 gün sonra araması ve FETÖ elebaşı Gülén’in iadesine ilişkin olumlu tavır sergilememesi krizin derinliğini arttırmıştır.

Donald Trump Dönemi İkili İlişkiler

Türk-Amerikan ilişkilerinin hızla uçuruma sürüklendiği 15 Temmuz sonrasındaki süreçte ABD’de yapılan Başkanlık seçimleri ve Donald Trump’ın Ocak 2017’de göreve gelmesi Obama döneminde bozulan ikili ilişkilerin tahsisi açısından önemli görülmüştür. FETÖ, PYD/PKK gibi Türkiye için milli güvenlik sorunu olan konularda Trump’ın müttefiklik çerçevesinde hareket edeceğine olan inanç, Türk-Amerikan ilişkileri için iyimser bir beklenti oluşturmuştur. Ancak Obama dönemi sonrasında olumlu bir zeminde başlayan İkili ilişkiler kısa süre içinde beklentileri tersine çevirmiştir. ABD’nin Türkiye’nin iki temel beklentisi olan PYD/PKK ve FETÖ konularında gerekli adımları atmaması Türkiye açısından hayal kırıklığı yaratmıştır. Türkiye PYD/PKK konusunda harekete geçmeyen ABD yönetimine rağmen Sincar’a operasyon düzenlemiş ve bu hareketle Suriye ve PYD/PKK konusunda ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir. Ancak Trump yönetimi Türkiye’yi dikkate almayarak 10 Mayıs 2017’de YPG’nin ABD tarafından silahlanması ve desteklenmesi için yetki vermiştir (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019). Suriye politikasında Obama yönetiminden farklı bir irade ortaya koymayacağı mesajını veren Trump, bir taraftan da Türkiye ile görüşmeyi sürdürmeye devam etmiştir. ABD’nin Obama yönetiminde başlayan terör örgütlerine eğitim, silah ve mühimmat başta olmak üzere yardım sağlanması, Trump yönetiminde kesintiye uğramadan devam etmiştir. Oysa ABD, Türkiye’nin milli güvenliğini sağlamak adına gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı gibi operasyonlara destek vermediği gibi bu operasyonları eleştirmiştir.

Trump yönetiminde yaşanan diğer bir sorun Rahip Brunson meselesi olmuştur. 15 Temmuz Darbe girişimi ile ilgili hazırlanan iddianamede ismi geçen ve hakkında 35 yıl hapis istenen İzmir Diriliş Kilisesi Rahibi ikili ilişkilerin sorunlu seyrinin devam etmesine neden olmuştur. Brunson’un FETÖ ile bağlantılı olduğu, gizli tanıkların ifadeleri sonucunda ortaya çıkmış, Rahip tutuklanarak hapisaneye sevk edilmiştir. Brunson’un hakkındaki ‘casusluk’ iddialarının 15 Temmuz’la sınırlı kalmadığı, Gezi parkı Olayları, Kobani olayları gibi pek çok toplumsal olayda isminin planlayıcı olarak geçtiği görülmüştür. Brunson’un 15 Temmuz Darbe girişiminde bulunması iddiası başta olmak üzere suçlanarak cezaevine gönderilmesi, kısa süre içerisinde gergin olan Türk-Amerikan ilişkilerin çatışmaya dönmesine neden olmuştur. Trump yaptığı açıklamalarda Rahibin sert kalması gerektiğini vurgulamıştır. Bu isteğin gerçekleşmemesi karşısında ise 2018’de yaşanan kur dalgalanmalarının ABD tarafından organize edildiği düşüncesi hâkimdi. Doların TL karşısında yaşanan dalgalanmalar Türk kamuoyunda, ABD’nin Brunson’a karşı hamlesi olarak yürütülen dolar manipülasyonu şeklinde yorumlanmıştır (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019). Finansal değişimlerle izah edilemeyecek kadar kısa sürede meydana gelen artış, Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak tarafından “*Paramız doğrudan bir ABD Başkanı tarafından hedef alındı*” şeklinde ifade edilerek ekonomik müdahalenin Trump tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 2018). Trump’ın Brunson’la ilgili olmak üzere Türkiye aleyhinde sosyal medya üzerinden yaptığı paylaşımlar, Türkiye’ye kota uygulama kararı ve İçişleri ve Adalet Bakanlarına yönelik yaptırımlar, Türkiye’nin tepkisini çekmiş, Türkiye-ABD ilişkilerinde çatışma yaşanmasına sebep olmuştur. Rahip Brunson’un serbest bırakılması, Türk-Amerikan ilişkilerine olumlu yansımış olsa da ikili ilişkilerin bu süreçte zarar aldığı bilinen bir gerçektir. Özellikle Türkiye’deki dolar artışının ekonomi piyasalarında meydana getirdiği dalgalanma, Trump’ın Türk kamuoyundaki imajını olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu dönemde yaşanmış bir diğer kriz örneği ise S400 füzeleridir. Türkiye, 1990’lı yılların ortasından bu yana İran, Suriye ve Irak gibi komşu devletlerinden gelebilecek nükleer füze tehditlerine karşı hava savunma sistemleri edinmeyi amaçlamıştır. Acil gereksinimini karşılamak üzere NATO’ya yaptığı başvuru sonunda ABD, Hollanda ve Almanya kendi envanterlerindeki Patriot savunma sistemlerini Türkiye’ye konuşturdılar. Ancak Türkiye, önce kendi savunma sistemini geliştireceğini ilan etmiş, 2017 senesinde Rusya ile S-400 hava savunma sistemleri konusunda bir sözleşme imzalandığını açıklamıştır. Türk yetkililer, S400’lerin 2.5 milyar dolar maliyetinde olduğunu ve peşinatın Rus yönetimine ödendiğinin bilgisini vermiştir. Ayrıca ikili ilişkilerin geliştirilip S500’lerin üretiminin ortaklaşa yapılabileceğinin altı çizilmiştir. Bu hareket ABD başta olmak üzere NATO üyesi devletleri rahatsız etmiştir. NATO’nun Güney kanadında olan Türkiye’nin ittifakın en önemli hasmı konumundaki Rusya ile geliştirdiği bu ilişkinin ortak güvenlik anlayışına zarar verecek olması kaygısı ve ABD savunma sanayiinin en önemli müşterilerinden olan Türkiye’nin başka üreticilere kaptırılması riski bu rahatsızlıkların temelini oluşturmuştur (BBC, 2019). ABD-Türkiye ilişkilerini sorunlu ilerleyişini farklı

bir boyuta taşıyan mesele ise Amerikan Kongresinin 2017’de çıkardığı “ABD’nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası” (CAATSA) kapsamında Türkiye’ye yaptırım uygulaması olmuştur. Bu yaptırımlara göre; Türkiye’nin de üretim programında yer aldığı ve konuşlandıracağı 5. kuşak savaş uçağı F-35’lerin hassas ve üstün özelliklerinin ayrıca her türlü faaliyetlerinin S-400 radar sistemi tarafından ele geçirilebilecek olması kaygısından dolayı Türkiye’nin F-35 projesinin dışında bırakılacak ve parasını verdiği uçaklara sahip olamayacaktır.

Joe Biden Dönemi İkili İlişkiler

3 Kasım 2020 yılında yapılan seçimler neticesinde Joe Biden ABD’nin 46. Başkanı olarak seçilmiştir. Ancak Donald Trump başkanlığı kaybetmediğini iddia ederken ABD kongresinin Biden’ın başkanlığını onaylamak için toplandığı günde bir miting düzenlemiş ve Trump destekçileri Kongre salonunu basmıştır. Washington geneline yayılan olaylar belli bir süre sonra kontrol altına alınmıştır. Türk yetkililer ABD’yi itidalli olma konusunda uyarılmış ve demokrasiden yana olduğunu dile getirmiştir. Bu açıklama kimi çevrelerce ABD’nin Ortadoğu devletleri için yaptığı açıklamalara benzetilmiştir. Joe Biden çok uzun yıllardır ABD siyasetinin içinde olan bir kişidir. Kendisi 2009-2017 yılları arasında Obama’nın başkan yardımcılığı görevinde de bulunmuştur. Ayrıca senatoda bulunduğu 1970’li yıllarda Türkiye’ye uygulanan ambargoda önemli bir rol oynamıştır. Başkanlık kampanyaları yaptığı sırada Ermeni Soykırım tasarısını kabul edeceğini belirtmesi (Sözcü, 2020) iki ülkenin yeni dönem ilişkilerinin mesafeli başlayacağını sinyallerini vermiştir. 24 Nisanda Biden tarafından yapılan açıklamada “Amerikan halkı, 106 yıl önce bugün başlayan soykırımda hayatını kaybeden tüm Ermenileri onurlandırıyor” ifadelerini kullandı (Euronews, 2021). “Soykırım” kelimesinin kullanılmış olması dikkat çekici bir unsurdur. Çünkü Biden’dan önceki başkanlar 24 Nisan’da yaptığı açıklamalarda tarihin karanlık dönemi gibi daha yumuşak sözcükleri tercih etmişlerdir. Soykırım iddialarını tümüyle reddeden Türkiye, Biden’ın bu açıklamalarından sonra sert bir açıklama yapmıştır. Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada 1915 Olaylarının soykırım olarak değerlendirebilmek için hiçbir şartın mevcut olmadığını dile getirmiş ve ABD Başkanı’nı bazı siyasi çevreleri tatmin etmek dışında başka hiçbir amaca hizmet etmeyen bu hatasını düzeltilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (No: 160, 24 Nisan 2021, 24 Nisan Hk. / T.C. Dışişleri Bakanlığı y.y.).

Sonuç

Türk-Amerikan ilişkileri özellikle TR’nin NATO’ya üye olmasıyla birlikte askeri müttefiklik aşamasına gelmesinden sonra çeşitli kriz anlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan istikrarsızlık ve çatışmaların daha ziyade Türkiye’ye komşu coğrafyalarda ortaya çıkması Türkiye’nin ulusal güvenlik ve savunması açısından tehdit olarak algılanırken, ABD bu güvenlik endişelerini dikkate almamıştır. Bunun en temel örneği Suriye iç savaşında Türkiye’nin terörist ilan ettiği YPG/PYD örgütlerine destek veriyor olmasıdır. Türkiye’nin kendi güvenliğini sağlaması için Rusya’dan S-400 savunma sistemlerini satın alması ABD tarafından olumsuz karşılanmış ve yaptırımların olacağı açıklanmıştır. Yalnızca güvenlik endişelerinin değil, tarihte yaşanmış olayların farklı tanımlanması da günümüz ikili ilişkiler konusunda oldukça belirleyicidir. Joe Biden’ın 1915 olaylarını “soykırım” olarak tanımlamış olması Trump dönemine nispeten daha gergin ilişkiler ağı ortaya çıkarmıştır. Geçmişten günümüze Türk-ABD ilişkileri birçok sorun ile karşı karşıya kalmış olsa da müttefiklik anlayışı son bulmamıştır. Tarih boyunca yaşanan sorunlar halen devam etse de iki ülke de karşılıklı bağımlılık çerçevesinde orta yolu bulmak için çaba gösterecektir.

KAYNAKÇA

- “ABD’nin yeni başkanı Joe Biden’ın Türkiye ile yaşadığı gerilimler - Son dakika dünya haberleri”.
<https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/abd-nin-yeni-baskani-joe-bidenin-turkiye-ile-yasadigi-gerilimler-6115875/> (20 Mayıs 2021).
- “ABD Başkanı Joe Biden 1915 olayları için ‘Ermeni soykırımı’ dedi, Türkiye sert tepki gösterdi | Euronews”.
<https://tr.euronews.com/2021/04/24/joe-biden-1915-olaylar-icin-soyk-r-m-dedi> (20 Mayıs 2021).
- Ataman, Muhittin, ve Özkan Gökcan. 2012. “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi”. *Akademik İncelemeler Dergisi (AİD)* 7(2): 199–229.
- Akbaş, Z., Çelik, A. H., & Duman, M. (2019). İkinci Yüzyılda İşbirliği ve Çatışma Sarmalında. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1-33.

- Akbaş, Z., Çelik, A. H., & Duman, M. (2019, Aralık 10). *İkinci Yüzyılda İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk-Amerikan İlişkileri*. Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/769442> adresinden alındı
- Akdan, T. (2020). *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- BBC. (2019, Nisan 4). *S-400 ve F-35: ABD ile Türkiye arasındaki kriz hakkında bilinmesi gerekenler*. BBC: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47809807> adresinden alındı
- Cumhuriyet. (2018, Ağustos 12). *Paramız doğrudan bir ABD Başkanı tarafından hedef alındı*. Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/paramiz-dogrudan-bir-abd-baskani-tarafından-hedef-alindi-1053665> adresinden alındı
- Çakmak, H. (2008). *Türk dış politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yayınları.
- Kurtbağ, Ömer. 2015. “Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*: 185–207.
- Molla, Alptekin. 2009. “Soğuk Savaş Sonrası Körfe Krizleri Ve Türkiye-Abd İlişkileri”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7(11): 29–45.
- “No: 160, 24 Nisan 2021, 24 Nisan Hk. / T.C. Dışişleri Bakanlığı”. https://www.mfa.gov.tr/no_-160_-24-nisan-hk.tr.mfa (20 Mayıs 2021).
- Park, W. H. (2005). *The Security Dimensions of Turkey – EU Relations*, Michael Lake. Londra: Federal Trust for Education and Research.
- Sade, G. (2019, 09 11). *Tr.Euronews.com*. Kasım 27, 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/09/11/18-yilinda-11-eylul-saldirilar-geride-biraktigi-izler-neler-el-kaide-usame-bin-ladin-abd> adresinden alındı
- Topal, Ahmet Hamdi. 2012. “İsrail’in Gazze Ablukası ve MaviMarmara Saldırısı”. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*: 103–54.
- Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri*. İstanbul: 21.Yüzyıl Yayınları.
- Yaşlı, F. (2019). *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkiye: Türkiye ve Soğuk Savaş*. İstanbul: Yordam Kitap.

KENTİ DENEYİMLEME ARACI OLARAK YÜRÜYÜŞ: TOKAT İLİ ÇAY SOKAĞI ÖRNEĞİ

Nesibe İSAK

Coğrafya Öğretmeni, Tokat/Almus Çok Programlı Anadolu Lisesi
nesibeisak@gmail.com

Hüseyin MERTOL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
huseyin.mertol@gop.edu.tr

Orhan Mete KILIÇ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
orhanmete.kilic@gop.edu.tr

Özet

Kenti deneyimle aracı olarak farklı bir yaklaşım olan yürüyüş, ilk çağlardan beri insanların çevreleri ile bağ kurmak için kullandıkları bir araçtır. Yürüyüş ile insan özünden, kendi benliğinden ayrılarak, tamamen mekânın ruhuna kendisini kaptırır. Bu şekilde mekânı algılayarak, onu kolay bir şekilde analiz edebilir. Bu çalışmada çalışma alanı olarak Tokat İli'nin Soğukpınar ve Çay Mahallesinin kesişme alanında bulunan Çay Sokağı seçilmiştir. Bu sokak hakkında doğru analizler yapmak ve psikocoğrafya açısından incelemek, kenti deneyimlemek amacıyla sokak boyunca yürünerek, sokağın fotoğrafları çekilmiş, daha sonra bu fotoğraflar incelenerek analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden kültür analizi, yöntem olarak sanat temelli araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Çay Sokak'ta tarihi evlerin çoğunlukta olduğu, buralarda insanların halen komşuluk ilişkilerini güzel bir şekilde yürüttükleri, çocukların sokakta rahatça, başlarında aileleri olamadan oynadıkları görülmüştür. Sokağın sonlarına doğru modern yapıların daha çok hâkim olduğu, sokakların genişlediği, sadece sokakta bulunan evlerin değil, gelenek-göreneklerin de eskisi gibi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yürüyüş, Sokak, Psikocoğrafya, Tokat

WALKING AS A TOOL OF EXPERIENCING THE URBAN: THE CASE OF THE ÇAY STREET IN TOKAT

Abstract

Walking, which is a different approach as a means of experiencing the city, is a tool that people have used to connect with their environment since ancient times. By walking, the human separates himself from his essence and his own self, and completely gets caught up in the spirit of the space. In this way, he can perceive the space and analyze it easily. In this study, Çay Street, which is located at the intersection of Soğukpınar and Çay Street of Tokat Province, was chosen as the study area. In order to make accurate analyzes about this street, to examine it in terms of psychogeography and to experience the city, photographs of the street were taken by walking along the street, and then these photographs were analyzed and analyzed. The observation method, one of the qualitative research methods, was used in the study. As a result of the study, it was observed that the historical houses are the majority in Çay Street, people still maintain good neighborly relations, children play comfortably on the street without their families. Towards the end of the street, it was concluded that modern buildings dominated more, the streets widened, not only the houses on the street but also the traditions and customs were the same.

Keywords: Walking, Street, Psychogeography, Tokat.

GİRİŞ

İlkel çağlarda yaşanan coğrafyayı anlayabilmek, uyum sağlamak, yaşamı devam ettirmek, iletişim kurmak için insanlar yürüyerek etrafı incelemeye başlamış, çevrenin izlenimiyle birlikte de coğrafi unsurlar üretilmiştir.

Tekerleğin icadıyla birlikte yürümek insan hayatından yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası artan mesai saatleriyle hayata hep geç kalan, acelesi olan, hızlı yaşamak zorunda olan insanlar için taşıtsız bir hayat düşünülemez olmuştur. Oysa bir yere giderken kullanılan taşıtlar çevrenin hızlı bir şekilde görülmesine, çoğu zaman anlamadan, görülmeden geçilmesine neden olmakta, bu da çevreyi analiz yeteneğinin azalmasına yol açmaktadır.

Yürümek, mekânı hem fiziksel hem psikolojik hem de sosyal olarak anlaşılmasına, onu doğru bir şekilde yorumlanmasına yardımcı olacak en güzel araçlardan biridir. Yürüme insanlar arası etkileşimi arttırmakta, sosyal ve ekonomik ilişkilere, beden ve ruh sağlığına olumlu katkılar sağlamakta; yaşam kalitesini çok yönlü etkilemektedir (Tekel ve Tamer, 2016). De Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi*'nde "Yürüyenler kenti gerçekleştirenlerdir." demektedir. Kentin yürümek için yapıldığını, her kentin bir dil ve bir olasılıklar deposu, yürümenin ise kentin dilini konuşma ve olasılıklar arasından tercih yapma eylemi olduğunu vurgular (Gümgüm, 2020). Yürüyerek kenti tanıyabilir, yaşayabilirsiniz, şehrin sizi içine alması sadece yürüyüş ile olabilir. Her yürüyüş faaliyetinde kitabın farklı bir sayfasını okuyormuş gibi yorumlanmalı, sokağın hikâyesine kendini kaptırılmalıdır.

Okunabilirlik; mekânı görselleştirmeye yardımcı olan, mekânın özellikleridir. Eğer mekânda belirli fiziksel elemanlar ve bunların organizasyonlarında birlik dikkati çekiyor, belirli hisler uyandırıyor ve kalıcı bir etki bırakıyorsa o yerin okunabilirlik niteliği yüksektir. Bir yerin okunabilirliği; oryantasyonu ve yön bulmayı kolaylaştıran sokak ve yaya yollarının, referans noktası olacak fiziksel elemanların varlığı ile arttırılabilmektedir (Tekel ve Tamer, 2016).

Donald Appleyard(1981), sokağı, huzurlu bir mekân yaşanabilir sağlıklı bir çevre, topluluk, yakın komşu çevresi, oyun ve öğrenme yeri, yeşil ve hoş bir çevre, tarihi çevre özellikleri ile anlatmaktadır (Taşçı, 2010). Sokak, insan ilişkileri için alan yarattığı için önemli bir sosyal platformdur. Çocuklar için birer oyun alanı olan sokaklar, büyükler için sohbet alanı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

1. PSİKOCOĞRAFYA

Psikocoğrafya "bilinçli ya da bilinçsiz olarak örgütlenmiş coğrafi çevrenin, bireylerin davranışları ya da duyguları üzerindeki özgül etkilerinin işleyişini" tanımlayan bir kavram olarak karşımıza çıkar (Coverley, 2011'den akt. Gümgüm, 2020). Sarı'ya göre Psikocoğrafya, "kent'in bugününe ait fikirleri ve geçmişe ait gelenekleri arasında kurduğu bağ ile ve kentsel çevreyle olan ilişkilerimizi dönüştürmeyi amaçlayan bir kavramdır". "Diğer bir amacı ise sürüklenmeler esnasında yaşanan yön kaybı, umulmadık karşılaşmalar ve sezgilerle, genel olarak göz ardı edilen mekân ruhunun algılanmasıdır" (Sarı, 2013). Bu yöntem mekânın geçmiş ile şu an arasındaki bağın oluşmasını, bu bağ oluşurken de mekânı oluşturan unsurların toplumsal algıya dönüşmesini sağlar. Bu bağlam da kentler, sokakları, evleri, mekânları ile geçmişten günümüze gelen tüm özellikleri ile toplumsal bilincin uyansını ve farklı algılanmasına yol açmaktadır.

Yürümek, psikocoğrafya kuramında farklı atmosferleri deneyimlemek için önemli bir araçtır. Aynı geleneğin bir parçası olan Situasyonist Enternasyonel, şehirciliği ortam, bireysel tecrübe ve algının oluşturduğu öznel anlatı ve büyüyen bir varlık olarak kent bağlamında tanımlar (Brook ve Dunn 2011'den akt. Hamiloğlu, 2017).

Dérive (sürüklenme) sırasında kişi alışıldık hareket ve eylem niyetlerini, ilişkilerini ve boş zaman etkinliklerini bırakıp kendini sokağın cazibesine ve karşılaşmaların tesadüfüne bırakır. Bu durum onu kentle kurulabilecek yeni bir ilişkiye hazırlar, yaratıcı-oyuncu olması bakımından psikocoğrafi etkilere uyanık kılar. Bu bağlamda, Psikocoğrafya'nın uygulama yöntemi olan dérive, kenti anlama biçimi olarak düşünülebilir (Artun, 2013'den akt. Gümgüm, 2020)

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Kenti coğrafi olarak algılamak, analiz etmek için yeni bir yöntem olan Psikocoğrafya açısından kenti deneyimlemek, yürüyerek sokağın benliğini ortaya çıkartmak çalışma amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda önce alan seçimi yapılmıştır. Tokat kent kimliğinde önemli bir yere sahip olan öğeleri barındırması açısından Çay Sokak çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Çalışma alanı seçildikten sonra rota oluşturulmuş, harita çıkartılmıştır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden kültür analizi, yöntem olarak sanat temelli araştırma yöntemi kullanılmıştır. Kültür Analizi; kültürü oluşturan bireylerin ya da grupların algılarının, deneyimlerinin ve tutumlarının kendi bakış açılarından aktarılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek 2008). Sanat Temelli Araştırma Yönteminde, sanatın farklı dallarındaki ifade biçimlerinin sistematik bir analizi yapılarak (McNiff, 2007), eser sahibinin iç dünyalarındaki algıları, yaşama dair deneyimleri ve sanatsal ürününün içine ilişkin kendi görüşleri ortaya konulmaktadır (Mertol, 2016). Bu yöntem dâhilinde sokak boyu boyunca yürünerek sokağın fotoğrafları çekilmiş, daha sonra bu fotoğraflar analiz edilerek sokağın benliği ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca literatür taraması yapılmıştır.

3. BULGULAR

İncelemeye Behzat Bulvarı ile Çay Sokağının kesişme noktasından başlanılmıştır. Sokak boyunca önce doğuya gidilmiş sonra sokağın kıvrılmasıyla birlikte güneydoğuya doğru ilerlenilmiştir (Fotoğraf -1).

Fotoğraf-1: Çay Sokağı

Sokağın başında “Gel, ne olursan ol, yine gel” diyen Mevlana’nın öğretilerinin yayılmasını için inşa edilen Meslevihane (Fotoğraf-2) görülmektedir. Büyük bahçesi, 3 farklı binası ile sokağın en büyük alanını kaplamaktadır. Bu alan aynı zamanda müze olarak kullanılmaktadır. Yemyeşil bahçesi, çiçekleri ile birlikte sokağın tek yeşillik alanıdır. Bu durum sokakta Meslevihane’nin daha çok ön plana çıkmasına yol açmıştır.

Fotoğraf-2: Mevlevihane

Fotoğraf-3: Modern Yapı ile Tarihi Yapı

Mevlana hoşgörüsü ile tanınan bir ilim insanıdır. Sokakta yaşayan insanlara bu hoşgörünün yayıldığı görülmektedir. Tanımadıkları kişilere yardımcı olma, onları güler yüzle karşılama, sohbet etme gibi özellikleri ile Mevlana öğretilerinin yüzyıllar sonra bile sokakta sirayet ettiği görülmektedir.

Meslevihanenin tam karşısında bir yanda modern bir yapı, onun hemen yanında ise tarihi eski Tokat evlerinden biri (Fotoğraf-3) görülmektedir. Sokak boyunca tarihi ve modern yapıların iç içe geçtiği görülmektedir. Geleneksel ve modern yapılar sokağın ruhunu hemen değiştirmekte, sokağın kimlik yapısını da etkilemektedir. Tarihi evlerin yorgunluğu ile modern yapıların ahengi sanki yaşlı bir insanla torunu yan yana duruyormuş hissi uyandırmaktadır.

Çevre düzeni, tertibi ve onu temiz kullanma ne yazık ki ülkemizde çok değeri olmayan konulardır. Tarihi dokusu ile Tokat'ın en eski sokaklarından biri olsa da maalesef yer yer çöplerden kurtulamamaktadır. Pandemi nedeniyle çöpün türü (Fotoğraf-4) değişse de insanını değiştirememektedir. Sadece çöpleri çöp kovaşına atma değil, aynı zaman da tarihi yapıların duvarlarına isimler, kalpler vb. gibi çeşitli yazılar (Fotoğraf – 5) yazma konusunda da insanlar bilinçsiz davranmaktadır. Tarihi evler koruma altına alınsa da bu yazılara bir çözüm henüz bulunmuş değildir.

Fotoğraf-4: Çöp

Fotoğraf-5: Duvar Yazıları

Fotoğraf-6: Halı Yıkama

Sokakta bulunan tarihi yapılar sadece konaklama adına değil, aynı zamanda iş yeri olarak da kullanılmaktadır. Fotoğraf-6 de halı yıkama yerini görürken, biraz daha sokakta ilerledikçe diş hekimi, fotoğrafçı gibi farklı mesleklere ait iş yerlerinin görmek mümkündür. Her ne kadar modern toplum bu tarz yapılanmayı da beraberinde getirse de sokakta eğreti durmakta sokağın ruhunu, havasını bozmaktadır.

Fotoğraf-7: Doğalgaz hattı

Fotoğraf-8-9: Asma Kilit ile kitlenen kapı

Sokakta ki tarihi yapılar ikiye ayrılmaktadır: terk edilmiş, yıkılmak üzere olan, bakımsız yapılar ve restore edilmiş, düzenlenmiş, içinde birilerinin oturduğu yapılar. Restore edilen binalarda doğalgaz kullanılırken (Fotoğraf-7), bu binanın hemen yanında bulunan tarihi yapıda kapıda kilit bile bulunmamaktadır. Asma kilitler ve zincir (Fotoğraf - 8-9) ile tutturulan kapı tam bir güven duygusu yaymaktadır. Binanın sahipsiz olmadığını, belki bakımsız bir yapı olduğunu ama hala o binanın önemli

olduğunu simgelemektedir. Ufak bir tekme ile yıkılacak kapıya asma kilit takmak tamamen ironik bir hareket olsa da sokakta bakımsız tarihi binaların büyük kısmında durum bu şekilde yer almaktadır.

Fotoğraf-10: Yüksek duvarlar **Fotoğraf- 11 - 12:** Kapılar

Sokaktaki çoğu tarihi bina Fotoğraf-11 ve Fotoğraf-12de olduğu gibi ön bahçesi bulunmadan, sokaktan bir adımla eve girilen yapılardan oluşmaktadır. Bu evlerin kapısı genellikle komşu evin kapısı ile yan yana durmaktadır. Ön taraftan bakıldığında bahçesiz yapılar olarak görülse de evlerin arka cephesinde bahçeleri bulunmaktadır (Fotoğraf-13, Fotoğraf-14). Bu alanlar da daha çok ufak çaplı tarım faaliyeti yapıldığı gibi kümes hayvancılığının da yapıldığı görülmüştür. İnsanlar her ne kadar şehirde yaşasalar da şehirlileşme özelliği göstermedikleri bu durumla ortaya çıkmaktadır. Bazı tarihi evlerin ise ön bahçeleri bulunmaktadır. Bu bahçeler mahremiyet amacıyla yüksek bahçe duvarları ile kaplanmıştır (Fotoğraf -10). Komşuluk ilişkileri bu kadar iyi olmasına rağmen örülen bu duvarlar, ilişkiler üzerine de bir duvar örmektedir.

Fotoğraf-13 ve Fotoğraf- 14: Tarihi Evlerin Arka Bahçeleri

Sokakta yürürken kendinizi tarihin içinde bulmaktasınız. Evin penceresinin kenarında oturan, nakış işleyen genç kız, sevdiği gelince, mendilini pencereden aşağı düşürmesi; komşular görmeden sevdiğini görüp, mektubunu vermesi gibi olaylar insan zihninde canlanmaktadır. Geçmiş dönemde at arabalarının kullanımı sokakların dar olmasına yol açmıştır. Sokağın sonlarına doğru gidildikçe modern yapılarla birlikte sokakların da genişlediği, araba park alanlarının oluşturulduğu da görülmektedir.

Fotoğraf- 15: Rüzgar Gülü

Fotoğraf-16: Saksıda çiçekler

Sokakta eski evlerin pencereleri genellikle boş fakat sokakta bulunan bir evde (Fotoğraf-15) pencere önüne rüzgar gülü konulmuştur. Bu durum tarih kokan sokağa espri katmaktadır. Öte yandan birkaç evde ise saksılar ile çiçekler (Fotoğraf- 16) insanları karşılamakta, hoş bir görüntü oluşturmaktadır.

Fotoğraf-17: Su Gideri

Fotoğraf-18: Sokakta Oynayan Çocuklar

Sokak tarihi dokusu ile örtüşmesi adına Arnavut kaldırımları ile döşenmektedir. Bu alanda yağmur sularının akıp gitmesi için su gideri (Fotoğraf - 17) de yapılmaktadır. Böylelikle yaşanabilecek bütün olumsuz durumların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Sokağın küçük sakinleri olan çocuklar, günümüzde birçok çocuğun çıkmaya korktuğu sokaklarda oyunlar oynamaktadır. Burada dikkat çeken diğer bir unsur ise kenarda toplarını, bisikletlerini bırakıp kum yığını üzerinde oynamalarıdır (Fotoğraf – 18). Sokağın güvenli olması nedeniyle çocuklar başlarında büyükleri olmadan tek başlarına oynamaktadırlar.

Fotoğraf – 19-20: Sokakta sohbet eden kadınlar

Sokaklar sadece evlere ulaşmak için kullanılan bir yol değil, aynı zaman da sosyalleşme alanıdır. Özellikle ev hanımları için yemeğini yapıp, temizliğini bitirdikten sonra sohbet etmek için sokağa çıkıp komşuları ile muhabbet etmesi onun tek sosyal alanı sokakların önemini daha da artırmaktadır. Kapı önlerine konulan minder, sandalye, tabure, hatta yer yer eski koltuklar üzerinde yapıla sohbetler paha biçilemezdir. Sokakta tarihi yapıların bulunduğu yerlerde de modern yapıların bulunduğu yerlerde de kadınlar sokakta sohbet etmektedir.

Fotoğraf-21: Şeyhi Şirvani Cami

Sokağın sonunda yine eski bir yapı olan Şeyhi Şirvani Cami bulunmaktadır. Sokaktaki birçok ev gibi bu cami de koruma altına alınmıştır.

4. SONUÇ

Fiziksel bir eylem biçimi olan yürümek; bir yandan çeşitli kesimler tarafından bir metafor haline getirilirken diğer yandan keşfetmeyi ve düşünmeyi, ilerlemeyi, talepleri iletmenin bir aracına dönüşmüştür (Gümgüm, 2020). Bir yeri keşfetme aracına dönüşen yürümek özellikle coğrafya çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Göçlerle birlikte nüfusun hızla artması, kentlerin büyümesine, eski yerleşim alanlarının etrafının büyük binalarla kaplanmasına (Fotoğraf-20) yol açmaktadır. Bu durum kent yaşantısında farklılara yol açsa da, eski mahallelerde mahalle kültürünün devam etmesine, yeni yapılan yapılarda ise bu kültüre yabancılaşma görülmektedir. Sokağın başında insanları karşılayan ruhun, sokağın sonunda tamamen farklılaşması, tam olarak modern şehirleşme olmasa da eski ruhu kaybettirmiştir. Sokağın girişinde ki evlerin dokusu, kapısı, penceresi, çok eski yıllara götürürken insanı, sokağın sonunda tarihi dokunun yok olduğu, sıradan bir sokak haline geldiği görülmüştür.

Sokağın başında daha sıcak komşuluk ilişkileri, sokakta oynayan çocuklar, birbirini tanıyan insanlar, yabancılara bile güler yüzle davranan insanlar çıkarken, sokağın sonuna doğru binaların soğukluğu hissedilmektedir. Tarihi alanda sokakta, kapı önünde sohbet eden teyzeler varken, sokağın sonunda insanların balkonlarını kullandıkları, bu nedenle sosyalleşmenin azaldığı söylenebilir. Yine de sokakta teyzeleri kapılarında sohbet ederken görülebilir. Sokakta bulunan mahalle bakkalı sokağın havasına, ruhuna uygun olarak, modernleşme yapısı göstermemektedir. Post cihazının bile bulunmadığı bakkal da eskiye ait şimdi zor bulunan ürünler de yer almaktadır. Sokakta bulunan tarihi dokunun, kültürel mirasın yaşatılması ve korunması devletin, belediyenin hizmetlerinin yanı sıra halkın da yardımcı olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BROOK R VE DUNN N. (2011) *Urban Maps: Instruments of Narrative and Interpretation In The City*. London: Ashgate
- GÜMGÜM, R. (2020). Sanatçının Malzemesi Olarak Yürümek. *Journal of Arts*, 3(3), 205-218.
- HAMİLOĞLU, C. (2017). Kenti Yürüyerek ve Çizerek Anlamak: Kingsland High Street. <https://manifold.press/kenti-yuruyerek-ve-cizerek-anlamak-kingsland-high-street>
- MCNIFF, S. (1998). Handbook of The Arts In Qualitative Research. Knowles, G. & Cole, A. (Eds). Art based research. CA: Sage, pp.29-45.
- MERTOL, H., ÖZCAN, D., YURTERİ, E., & PAMUKÇU, C. (2016). Üstün Zekâlı Öğrencilerin Deyim Algılarının Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 917-928.
- SARI, J. (2013). Kenti Deneyimleme Aracı Olarak Psikocoğrafya (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- TAŞÇI, G. B. (2010). *Sokağın Günümüz Koşullarında Çocuk Oyun Alanı Olarak Ele Alınması ve Değerlendirilmesi* (Doctoral dissertation, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü).
- TEKEL, A., & TAMER, N. G. (2016). Yürünebilirlik Kavramı ve Yürünebilirliği Etkileyen Temel Faktörler. *80 Sonrası Mekân ve Planlama*, 207.
- YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

ÖRGÜTLERDE SOSYAL KAYTARMA DAVRANIŞLARININ ÖNCÜLLERİNİ BELİRLEMEYE YÖNELİK SİSTEMATİK BİR İNCELEME: ULUSAL VE ULUSLARARASI LİTERATÜR KARŞILAŞTIRILMASI

Yavuz Selim DÜĞER

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü
ysevim.duger@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3523-9671

Özet

Toplumsal bir hastalık olarak ifade edilen sosyal kaytarma davranışı, günümüzde örgütlere ciddi olumsuz yansımaları bulunmaktadır. Bireylerin sosyal kaytarma davranışları azaltılmadığı ya da engellenemediği durumda, diğer çalışanların motivasyon kaybı yaşamasına, bireysel, takım ve örgütsel verimlilik ve performansın düşmesine, bunların sonucunda ise işletmelerin imaj ve maddi kayıp yaşamasına yol açabilir. Bu çalışmada, sosyal kaytarma davranışının örgütsel bağlamdaki öncüllerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, ulusal literatürde sosyal kaytarma davranışını örgüt bağlamında ele alan çalışmalar incelenerek öncüller ortaya konulacaktır ve uluslararası çalışmalarda keşfedilen öncüller ile karşılaştırılacaktır. Bu çalışma bağlamında, ulusal literatürde 38 araştırma, uluslararası literatürde 34 araştırma sistematik incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda, ulusal literatürdeki çalışmalarda, çalışanların sosyal kaytarma davranışını arttıran ya da azaltan öncüllerin ağırlıklı olarak bireysel ve örgütsel düzeyde ele alındığı görülmektedir. Bu öncüllerden bazıları; kişilik özelliği, demografik faktörler, iş tatmini, işe yabancılaşma, liderlik davranışı, örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm, psikolojik güçlendirme. Uluslararası literatürdeki çalışmalarda ise daha çok takım çalışanlarına odaklanıldığı görülmektedir. Uluslararası literatürde, ulusal literatürdeki öncüllerin yanı sıra, adalet algısı, kültür boyutları, liderlik tarzları, grup uyumluluğu, içsel motivasyon kaynakları gibi bazı farklı öncüllerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar aynı zamanda, ulusal literatürde sosyal kaytarma davranışı alanında çalışma yapılabilecek konular üzerine de önermelerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kaytarma Davranışı, Öncüller, Sistematik İnceleme.

A SYSTEMATIC REVIEW TO DETERMINE THE ANTECEDENTS OF SOCIAL LOAFING BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS: A COMPARISON OF DOMESTIC AND INTERNATIONAL LITERATURE

Abstract

Social loafing, which is expressed as a social disease, has serious negative impacts on organizations today. In cases where the social loafing behaviours of individuals cannot be reduced or prevented, it may lead to loss of motivation of other employees, decrease in individual, team, and organizational efficiency and performance, and as a result, image and financial loss of business. In this study, it is aimed to determine the antecedents of social loafing in the organizational context. In this direction, the studies that deal with social loafing in the context of the organization in the domestic literature will be examined and its antecedents will be revealed and also compared with the antecedents discovered in international studies. In the context of this study, 38 studies in the domestic literature and 34 studies in the international literature were systematically reviewed. As a result of the research, it is seen that in the studies in the domestic literature, the antecedents that increase or decrease the social loafing of the employees are mainly discussed at the individual and organizational levels. Some of these antecedents are; personality traits, demographic factors, job satisfaction, work alienation, leadership behaviour, organizational commitment, organizational cynicism, psychological empowerment. It is seen that studies in the international literature focus more on team members. In the international literature, it has been concluded that there are some different antecedents beyond the antecedents in the domestic literature. Such as the perception of justice, cultural dimensions, leadership styles, group cohesion, intrinsic sources of motivation. These results also make suggestions on topics that can be studied in the field of social loafing in the domestic literature.

Keywords: Social Loafing Behaviour, Antecedents, Systematic Review.

1. GİRİŞ

Günümüzde hemen hemen her alanda yaşanan hızla değişim, işletmeler için rekabet şartlarını da zorlaştırmaktadır. Bu rekabet ortamında, işletmeler örgütsel performans ve verimliliği artırıcı unsurlara odaklanmaktadır. Etkin bir kolektif çalışma sisteminin örgüte önemli katkı sağlayacağı düşüncesiyle, işletmeler kolektif tabanlı yönetsel yaklaşımlara yönelmektedir. Kolektif çalışma, bir örgütte çalışan bireylerin kolektif olarak hareket ettiklerinde, bağımsız çalışan bireylerin yeteneklerinin ötesinde bir performans elde etme fikrine dayanmaktadır. Örgütün başarısında, bireysel çalışmanın yanı sıra kolektif çalışmada çok önemli yere sahiptir. Kolektif çalışma hemen hemen tüm işletmelerde yaygın olarak kullanılan vazgeçilmez bir olgudur. Etkili bir kolektif çalışma için her bir çalışanın özverini bir şekilde katkı sağlaması gerekmektedir. Bununla birlikte, kolektif çalışmanın en zor kısmı bireylerin işe ya da örgüte katkı paylarının tam olarak ölçülememesidir. Bunun sonucunda, bireylerin kasıtlı olarak daha az çaba sarf ettiği ve çalışmaktan kaçındığı bir ortam meydana gelebilir (Yurdakul ve Öneren, 2021: 183). Çalışanların kasıtlı olarak grup içerisinde daha az çaba sarf etme eğilimleri, sosyal kaytarma davranışı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal kaytarma davranışı, bireylerin grup içerisinde göstermiş olduğu çabanın bireysel çalışmalarındaki çabalarına göre daha az olması durumudur (Hardy ve Latane, 1988: 109). Çalışanların görevini yerine getirirken motivasyon kaybı yaşaması nedeniyle bireysel çabalarındaki azalma olarak ifade edilen sosyal kaytarma davranışı (Latane vd., 1979: 823), kolektif çalışma ve örgüt başarısını büyük ölçüde etkilemektedir. Çalışma ortamında bireylerin görev istismarı şeklinde ortaya çıkan sosyal kaytarma davranışı, iş verimliliğini azalttığı gibi diğer çalışanların da çalışma istekliliğini azaltmakta ve bunun sonucunda örgüt performansını olumsuz yönde etkilemektedir. Latane vd. (1979) sosyal kaytarma davranışını bireyler, örgütler ve toplum için olumsuz sonuçları olan bir tür sosyal hastalık olarak ifade etmektedir.

Bu bağlamda, çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını örgüt bağlamında artırıcı ve azaltıcı faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyal kaytarma davranışının örgüt bağlamındaki öncüllerini belirlemektir. Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası literatür ayrı ayrı incelenecek, ulusal literatürde sosyal kaytarma davranışı alanında çalışma yapılabilecek konular üzerine önermelerde bulunulacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, araştırmaya konu olan kavram sistematik olarak incelenmiştir. Sosyal kaytarma davranışının örgüt bağlamında öncüllerinin belirlenmesi için ilk olarak ulusal literatürde çalışmalar incelenmiş, daha sonra uluslararası literatürdeki çalışmalar incelenmiş ve son olarak ulusal ve uluslararası çalışmalarda öncüllerin karşılaştırması yapılmıştır. Literatür incelemesinde, çalışmalarda en sık kullanılan, George (1992), Liden vd. (2004), Mulvey ve Klein (1998) tarafından geliştirilen sosyal kaytarma modelleri doğrultusunda araştırma yapılmıştır.

Literatür taramasında, Moher vd. (2009) tarafından geliştirilen PRISMA (Sistemik İncelemeler ve Meta Analizler için Tercih Edilen Raporlama Ögeleri) kılavuzundan yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, sırasıyla arama stratejisi, dâhil etme ve hariç tutma ölçütleri, çalışmaların seçimi, verilerin çıkartılması ve veri analizi/tartışma aşamaları kullanılmıştır.

Arama stratejisi: İlgili çalışmalara ulaşabilmek için “sosyal kaytarma davranışı, social loafing behavior, antecedents of social loafing behavior” terimleri kullanılarak DergiPark, Yök Ulusal Tez Merkezi, Google Scholar, EBSCOhost, Emerald, ScienceDirect ve Wiley veri tabanlarında aramalar yapılmış ve ilgili çalışmalara ulaşılmıştır. 2000 yılı sonrası yapılan çalışmalar dikkate alınmış, kronolojik sıralama gözetilmemiş ve Türkçe ve İngilizce dilinde yapılan çalışmalar dikkate alınmıştır.

Dâhil etme ve hariç tutma ölçütleri: Araştırmaya veri sağlayacak çalışmaların belirlenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, literatürde çok sayıda ve değişik alanlarda çalışmaların yapılmış olması bazı ölçütlerin belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmaların incelemeye dâhil edilmesi ya da çıkarılmasında bazı kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler aşağıdaki gibidir:

- Sosyal kaytarma davranışını örgüt bağlamında ele alan çalışmalar incelemeye dâhil edilecektir.
- Araştırma, derleme, meta analizi makaleleri, tez ve bildiriler incelemeye dâhil edilecektir.
- Sosyal kaytarma davranışının öncüllerini konu alan çalışmalar dâhil edilecektir.

- Yetersiz analiz ya da örnekleme sahip çalışmalar araştırmadan çıkartılacaktır.
- Tam metin belgesine ulaşılamayan çalışmalar araştırmadan çıkartılacaktır.

Çalışmaların seçimi ve verilerin çıkartılması: Veri tabanlarında sosyal kaytarma davranışı teriminin taranması sonucunda 558 çalışmaya ulaşılmıştır. İlk olarak, başlıklar ve özetler incelenerek dâhil etme ve hariç tutma ölçütlerine göre gerekli kriterleri taşımayan çalışmalar araştırmadan çıkartılmıştır. Sonrasında ise birbirini tekrar eden çalışmalar incelemenden çıkartılmıştır. Sonuç olarak toplamda 72 çalışma incelemeye dâhil edilmiştir. Araştırma örnekleme 38'i ulusal literatürden ve 34'ü uluslararası literatürden elde edilen çalışmalardan oluşmaktadır.

Veri analizi/tartışma: Elde edilen çalışmaların analizi ilk olarak ulusal literatürdeki öncüllerin incelenmesini kapsamaktadır. Sonrasında ise tartışma bölümünde uluslararası literatürde, ulusal literatürden farklı olarak keşfedilen çalışmalar incelenmektedir.

3. SOSYAL KAYTARMA DAVRANIŞININ ÖNCÜLLERİ

Sosyal kaytarma davranışını örgüt bağlamında ele alan çalışmalarda öncüller ulusal literatürde bireysel, takım ve örgütsel olmak üzere üç düzeyde ele alınmaktadır.

3.1 Bireysel Düzeyde Öncüller

3.1.1 Kişilik Özellikleri ve Demografik Değişkenler

Her bireyin tutum ve davranış eğilimlerini belirleyen kendine özgü bir kişiliği vardır. Bireyler diğer kişilerle etkileşime geçtiğinde kendi kişilik özelliklerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, kişilik özellikleri bireyin performansını ve başarısını etkileyen önemli bir olgudur. Benet-Martiez ve John (1998) kişilik özelliklerini beş faktör altında toplamıştır; dışadönüklük, nevroitiklik, uyumluluk, sorumluluk ve gelişime açıklıktır. Özkan vd. (2020) çalışmasında, nevroitik ve gelişime açık kişilik özelliklerinin ön plana çıktığı bireylerde, sosyal kaytarma eğilimlerinin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer olarak, Ülke ve Bilgiç (2011) çalışmasında, dışadönük ve nevroitik kişilik özelliklerinin ön plana çıktığı bireylerde, sosyal kaytarma eğilimlerinin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın, Yavaş (2020) çalışmasında, sorumlu kişilik özelliklerinin ön plana çıktığı bireylerde, sosyal kaytarma eğilimlerinin azaldığını, nevroitik kişilik özelliklerinin ön plana çıktığı bireylerde ise sosyal kaytarma eğilimlerinin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Tan ve Tan (2008) çalışmasında, sorumluluk kişilik özelliklerinin ön plana çıktığı bireylerde, sosyal kaytarma eğilimlerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Kişilik özellikleri gibi çalışanların cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, gelir durumu gibi demografik özellikleri de bireylerin sosyal kaytarma davranışlarını etkilemektedir. Ayyıldız (2019) ve Biroğlu (2018) çalışmasında, yaşı, cinsiyeti, medeni durum, gelir düzeyi, eğitim seviyesi ve kıdem süresi gibi demografik değişkenlerin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarında farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Aydın ve Akın (2020) çalışmasında, bireylerin eğitim seviyelerine göre çalışanların sosyal kaytarma davranışları farklılık gösterdiğini, bununla birlikte, diğer demografik değişkenlerde farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Ofale (2020) çalışmasında, erkeklerin bayanlara göre daha fazla sosyal kaytarma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Balcı (2016) çalışmasında, bireylerin kıdem sürelerine göre çalışanların sosyal kaytarma davranışları farklılık gösterdiğini, bununla birlikte, diğer demografik değişkenlerde farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Şarkaya (2019) çalışmasında, demografik değişkenlerin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarında farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır.

3.1.2 İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Çalışanların yaptığı işten hoşlanma seviyelerini yansıtan iş tatmini, çalışanın başarısını etkileyen önemli bir faktördür. İş tatmininin yüksek olduğu durumda, çalışanların verimliliği ve performansı artmakta, ayrıca birçok rol fazlası davranış sergilemesi de mümkün olmaktadır. Çalışanların iş tatminlerinin düşük olduğu durumlarda ise devamsızlığın artmasından işten ayrılmaya kadar birçok olumsuz davranış ortaya çıkabilir. Ofale, 2020, Şeşen ve Kahraman (2014) çalışmalarında, iş tatminin çalışanlardaki sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Örgütsel bağlılık, bireyin çalıştığı örgüte karşı hissettiği bağlılık düzeyini yansıtmaktadır. Örgütsel bağlılık, aynı zamanda, çalışanların kendini örgütün bir parçası olarak görmesi, örgütle kendini özdeşleştirmesi, örgütün başarısı için çaba sarf etmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, örgütsel bağlılık, çalışanların performansını arttıran önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ersöz (2019), Şeşen ve Kahraman (2014), Yıldırım (2018) çalışmalarında, örgütsel bağlılığın çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Örgütsel vatandaşlık davranışı, “iyi asker sendromu” ya da “rol fazlası davranışlar” olarak da isimlendirilmektedir. Çalışanların örgüte fayda sağlamak adına, rol beklentilerinin ötesine geçerek rol fazlası davranış sergilemesi, örgütsel vatandaşlık davranışı olarak ifade edilmektedir. Kendini örgütün bir parçası olarak gören çalışan, kendi isteği ile bir ödül beklentisi olmadan sergilemiş olduğu davranışlardır. Örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel başarı ve yüksek performans için kritik derecede öneme sahiptir. Ilgın (2010) ve Yıldırım (2018) çalışmalarında, örgütsel vatandaşlık davranışının çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

3.1.3 İş Stresi, İş Yaşamında Tükenmişlik ve İşe Yabancılaşma

İş stresi, iş ortamında aşırı talepler, baskılar ya da fırsatlar sonucunda oluşan bireylerdeki gerilim durumudur. İş stresi örgüt, aile, ekonomik durum ya da işten kaynaklı gelişebilir ve başa çıkılamadığı takdirde bireylerde zihinsel ya da fiziksel sorunlara yol açmaktadır. Örgütlerde ise iş kazalarından tükenmişlik ve işten ayrılmalara kadar çeşitli olumsuz sonuçları olabilir. Turunç (2015) çalışmasında iş stresinin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Kişilerin karşılaştığı duygusal çöküntü hali olarak ifade edilen tükenmişlik, bireylerin bazı konularda kendilerine yetemedikleri düşüncesinden kaynaklanmaktadır. İş yaşamında tükenmişlik ise çalışanların duygusal ya da psikolojik olarak yıpranmaları sonucunda enerjilerinin tükenmesi olarak ifade edilmektedir. Tükenmişlik duygusu, çalışanların düşük performans göstermesinden işten ayrılmasına kadar birçok olumsuz sonuçlara yol açabilir (Kanter, 2014: 15). Tükenmişlik, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı duygusunda azalma olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Aksan (2020) çalışmasında, duyarsızlaşmanın çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttıracığı ve kişisel başarı duygusunda azalmanın da çalışanlardaki sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

İşe yabancılaşma, bireyin işinden uzaklaşması, işine karşı güçsüzlük hissetmesi ve bunun sonucunda iş üzerindeki kontrolü kaybetmesi olarak ifade edilir. Ayrıca, işe yabancılaşma, bir çalışanın fiziksel veya psikolojik olarak kendisini örgütten ya da işinden soyutlaması ve uzaklaşması anlamına gelir. Bu durum, işe yabancılaşan bir çalışanın motivasyonunun ve verimliliğinin düşmesine, iş stresinin ve iş tatminsizliğinin artmasına ve bunun sonucunda işten ayrılmasına yol açabilir. Yurdakul ve Öneren (2021) çalışmasında, işe yabancılaşmanın çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

3.1.4 Aşırı Rol Yükü, İzlenim Yönetimi, Örgütsel Sinizm ve İşten Ayrılma Niyeti

Aşırı rol yükü, çalışanların yetenek, kapasite ve motivasyonlarının rol beklentilerini karşılayamaması durumudur. Diğer bir ifadeyle, çalışanın sahip olduğu yetenek ve kapasitenin beklenen iş gereklerini karşılayamaması durumudur. Aşırı rol yükü algısı, çalışanların üzerinde baskı oluşturarak, motivasyon ve performans kaybına yol açabilir ve bunun sonucunda, işten ayrılmalara neden olabilir. Akgündüz vd. (2015) çalışmasında, aşırı rol yükünün alt boyutu olan zaman yetersizliği algısının çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

İzlenim yönetimi, bireylerin diğer çalışanların algısını yönetebilmek ve istediği algıyı yaratabilmek için başvurdukları bir takım davranış kalıpları ve taktikler olarak ifade edilmektedir. Bu yöntemi seçen bireyler kendi amaçlarına ulaşabilmek için bazı davranışlardan sakınırken bazı davranışlarını da ön plana çıkarmaktadır. İzlenim yönetiminde bireyin belirli bir kişi ya da kişiler üzerindeki mevcut imajını koruma ya da hedeflediği imajı oluşturmak için göstermiş olduğu çabalar bütünüdür. Bu davranışlar ile genel olarak, başkalarının bireye yönelik değer yargısını etkilemek ve düşüncelerini manipüle etmek

amaçlanmaktadır. Yıldız vd. (2016) çalışmasında, izlenim yönetim taktiklerinin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Örgütsel sinizm, çalışanların örgüte karşı oluşan olumsuz inanç ve duyguları sonucu ortaya çıkan olumsuz tutumlar olarak ifade edilmektedir. Örgütsel sinizm içerisinde olan bireyler, örgütün eylemlerinde adaletten, dürüstlükten ve samimiyetten uzak olduğuna inanırlar. Örgüte karşı öfke, nefret ve tikslenme gibi çok güçlü negatif duygular besler, örgütü sürekli eleştirirler. Ayrıca, örgütün başarısızlığından da keyif alırlar. Balcı (2016), Biroğlu (2018) ve Şarkaya (2019) çalışmalarında, örgütsel sinizmin çalışanların sosyal kaytarma davranışını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

İşten ayrılma niyeti, çalışanların kasıtlı olarak işten ayrılma tutumlarını yansıtmaktadır. İşten ayrılma niyeti, çalışanların örgütten ya da işten beklentilerini karşılayamaması durumunda gerçekleşebilir. Ayrıca, çalışanları daha iyi bir iş fırsatı yakalamaları durumunda da gerçekleşebilir. İşten ayrılma niyetinin örgütsel yapıdan iş tatminine kadar birçok öncülleri olduğu bilinmektedir. İşten ayrılma niyetine sahip çalışanların da olumsuz örgütsel davranışlar sergilemesi muhtemeldir. Akgündüz vd. (2015) ve Luo vd. (2013) çalışmasında, işten ayrılma niyetinin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

3.2 Takım Düzeyde Öncüller

3.2.1 Grup Çalışması, Grup Sarginlığı (Dayanışması) ve Takım Çalışanlarının Sosyal Kaytarması

Grup çalışması, örgütsel performansa önemli bir katkı sağlayan sinerji yaratma süreçtir. Grup üyelerinin karşılıklı etkileşimi, uyumluluğu ve teşvikleri sonucunda, çalışanlar olumlu örgütsel davranışlar sergilemekte, bireysel verimlilik ve performansı artmaktadır. Özbunar (2020) çalışmasında, grup çalışmasının bireylerin sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Grup üyelerinin birbirlerine olan yüksek bağlılığı ya da tutunması olarak ifade edilen grup sarginlığı, aynı zamanda, çalışanların kendini grubun bir parçası olarak görme düzeylerini yansıtmaktadır. Grup sarginlığının düşük düzeyde olduğu durumda, çalışanların birbirlerine bağlılık hissetmemesine, karşılıklı iletişim ve etkileşim içinde bulunmamasına yol açmaktadır. Grup sarginlığının yüksek düzeyde olduğu durumda ise çalışanlar arasında yüksek bağlılık, iş birliği ve karşılıklı etkileşim oluşmaktadır. Bu durum, çalışan ve grup performansını olumlu yönde etkilemektedir. Kaya (2020) ve Liden vd. (2004) çalışmalarında, grup sarginlığının çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Sosyal değişim teorisi ve karşılıklılık yaklaşımı göre, takım içerisinde daha az çaba sarf eden kişilerin bulunması diğer çalışanlarında daha az çaba sarf ederek karşılık vermesine ve değişimin kalitesinin düşük seviyede gerçekleşmesine yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle, örgütte kaytaran bireylerin olması diğer çalışanların da kaytarma eğilimi göstermesini tetikleyebilmektedir. Şeşen ve Kahraman (2014) çalışmasında, takım içerisinde diğer çalışanların sosyal kaytarma davranışı sergilemesinin bireylerdeki sosyal kaytarma davranışını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Liden vd. (2004) çalışmasında beklenenin tam tersine takım içerisinde diğer çalışanların sosyal kaytarma davranışı sergilemesinin bireylerdeki sosyal kaytarma davranışını azaltacağı sonucuna ulaşmıştır.

3.3 Örgüt Düzeyde Öncüller

3.3.1 Örgütsel Adalet, Ayrımcılık ve Örgütsel Dışlanma

Örgütsel adalet, çalışanların örgütün kaynaklarının adil dağılmasına yönelik olan algıları olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda, yönetimin karar ve uygulamalarında adalet ve eşitlik anlayışı da örgütsel adaleti oluşturmaktadır. Örgütsel adaletin çalışanların iş tatmininden örgütsel vatandaşlık davranışına kadar birçok olumlu etkileri bulunmaktadır. Yavaş (2020) çalışmasında, örgütsel adaletin (dağıtım ve etkileşimsel alt boyutlarının) çalışanların sosyal kaytarma davranışını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın, Alam vd. (2014), Demir Uslu ve Çavuş (2014) çalışmalarında, örgütsel adaletin çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer çalışmalarda ise örgütsel adaletin alt boyutu olan dağıtım adaletinin (Liden vd., 2004) ve prosedür adaletinin (Thanh ve Toan, 2018) çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Ayrımcılık, şirket yönetiminin çalışanlarına niteliklerine göre değil cinsiyet, yaş, ırk, köken gibi taşıdığı bazı özelliklere göre davranması durumudur. Ayrımcılık, aynı zamanda, örgütsel adaletsizlik oluşturmakta ve ayrımcılığa maruz kalan çalışanların bir takım üretim karşıtı davranışlar sergilemesine yol açmaktadır (Okur ve Balta, 2020: 79). Sonuç olarak, ayrımcılık çalışanların performansını ve verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Okur ve Balta (2020) çalışmasında, ayrımcılık algısının çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Örgütsel dışlanma, çalışanın örgüt çalışanları tarafından görmezden gelinmesi, varlığının hiçe sayılması, çalışanlar ve yöneticileri ile iletişiminin engellenmesi sonucu bireylerde oluşan isteksizlik durumu olarak ifade edilmektedir. Örgütsel dışlanmaya maruz kalan çalışanlarda, örgütsel sadakat ve bağlılık azalmakta, tükenmişlik duygusu artmakta ve bireyin performansı giderek düşmektedir. Örgütsel dışlanma, çalışanları işten ayrılmaya kadar götüren olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Aydın ve Akın (2020) çalışmasında, örgütsel dışlanmanın çalışanların sosyal kaytarma davranışını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

3.3.2 Örgüt Kültürü, Psikolojik İklim ve İş Yaşam Kalitesi

Örgüt kültürü, bir örgütteki bireylerin tutum ve davranışlarını şekillendiren normlar, alışkanlıklar, inançlar ve beklentiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda örgüt kültürü, örgütün genel değer yargılarını yansıtan ve tüm bireylerin ortak sembollerini, davranışlarını ve varsayımlarını içeren varsayımlar bütünüdür. Örgüt kültürü, çalışanların motivasyon ve iş tatminlerini arttıran, ayrıca örgütün başarısına önemli katkı sağlayan kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Sünnetçioğlu vd. (2014) çalışmasında, örgüt kültürünün alt boyutları olan sosyalleşme ve dayanışmanın çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte, Çiçekdağı vd. (2018) çalışmasında, örgüt kültürünün alt boyutları olan sosyalleşmenin çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı, dayanışmanın ise çalışanların sosyal kaytarma davranışını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Uğur Kara ve Aydoğan (2020) çalışmasında, örgüt kültürünün alt boyutu olan sıklık-esnekliğin dayanışmanın çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Psikolojik iklim, örgütün sahip olduğu çevresel dinamiklerin çalışanlarda oluşan algı ve değerlerinin tümüdür. Çalışanların işe, örgüte, çalışma arkadaşlarına, yöneticilere, çalışma koşullarına, iş yüküne, gelişim olanakları gibi işletmenin çevresel dinamiklerini oluşturan unsurlara yüklemiş olduğu anlam psikolojik iklimi oluşturmaktadır. Psikolojik iklim, çalışanların davranışlarını şekillendiren hayati öneme sahip çevresel dinamikler bütünüdür. Bu açıdan güçlü bir psikolojik iklim çalışanların olumlu davranışlar sergilemesinde kilit rol oynamaktadır. Özek (2014) çalışmasında psikolojik iklimin alt boyutlarından olan katkı, tanıma, rol açıklığı, destekleyici yönetim ve kendini ifade etmenin çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Çalışanlar açısından iş ortamının istenen ve istenmeyen özelliklerinin bir bütünü olarak ifade edilen iş yaşam kalitesi, çalışanların birçok olumlu davranışlarıyla yakından ilişkilidir. İş yaşam kalitesi, çalışma ortamının insan için uygun hale getirilmesi olarak değerlendirmiş ve çalışanların fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerini dikkate alınarak çalışma koşullarının iyileştirilmesini kapsamaktadır (Akar ve Üstüner, 2017: 163). İş yaşam kalitesi, yeterli ve adil ücret, güvenli çalışma koşulları, bireysel kapasitenin kullanımı ve geliştirilmesi, kendini geliştirme ve güvence, işin yaşamda kapsadığı alan, kurumsallaşma, sosyal uyum ve ilgiden oluşmaktadır. Kanter vd. (2018) çalışmasında, yeterli ve adil ücretin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı ve işin yaşamda kapsadığı alanın çalışanlardaki sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

3.3.3 Algılanan Örgütsel Destek, Psikolojik Güçlendirme ve Görev Görünürlüğü

Algılanan örgütsel destek, yöneticilerin destekleyici tutum ve davranışları sonucu, çalışanlar üzerinde oluşan olumlu algılar olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle, çalışanların yönetimin desteğini ve varlığı her zaman hissetmesi durumudur. Örgütün desteğini algılayan çalışanlar, sosyal değişim teorisinin açıkladığı gibi, karşılık verme noktasında istekli olmaktadır. Çalışanlar algıladıkları örgütsel destek sonucunda, örgüte daha fazla katkı sağlamak için, yüksek performans göstererek karşılık verme eğiliminde olmaktadır. Çakır (2017) çalışmasında, algılanan örgütsel desteğin çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Yöneticinin sahip olduğu gücü çalışanlar ile paylaşılması olarak ifade edilen psikolojik güçlendirme, çalışanların yetenekleri önündeki sınırların kaldırılması ve kendi işinin patronu olma fırsatı sunmaktadır. Psikolojik güçlendirme, çalışanların motivasyonunu artırıcı etkiye sahiptir ve iş bağlılığından iş doyumuna kadar birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Kesen (2015) çalışmasında, psikolojik güçlendirmenin alt boyutu olan anlamlılığın çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Görev görünürlüğü, çalışanların sergilediği çaba ya da ortaya koydukları performansın yöneticiler tarafından fark edildiğine dair bir inançtır. Görev görünürlüğünün düşük olduğu durumlarda, çalışanlar çabasının yöneticiler tarafından fark edilmediğine ve değerlendirilmediğine inanmaktadır. Bu durum, çalışanlarda adil değerlendirmedeği algısı oluşmakta ve çalışanların performansını ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Buna karşın, görev görünürlüğü yüksek olduğunda ise çalışanların ortaya koyduğu çabanın yöneticiler tarafından fark edileceğine inanmaktadır. Görev görünürlüğü yüksek olduğu durumda, çalışanlar yöneticileri ile olumlu ilişkiler kurmakta ve yüksek performans göstermektedir. Byun vd. (2020), Liden vd. (2004) ve Soylu (2019) çalışmalarında, görev görünürlüğünün çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

3.3.4 Sosyal Sermaye, İşveren Markası ve Liderlik Yaklaşımları

Sosyal sermaye, bireyler arasındaki ilişkinin gücünü karşılıklı yükümlülükler, beklentiler ve anlaşmalar çerçevesinde karakterize edilen ve normlara dayanan bir işbirliği kaynağı olarak ifade edilmektedir. Kısaca, sosyal sermaye, ortak amaçlara ulaşabilmek için bireylerin birlikte çalışmasını kolaylaştıran normlar ve değerler olarak ifade edilmektedir. Sosyal sermaye, çalışanlar arasında işbirliğini teşvik eden ve çalışanlar arasında paylaşılan informal normlar olarak da ifade edilmektedir. Sosyal sermaye, çalışanlar arasında güvenin oluşmasını sağladığı gibi yenilik, performans ve verimlilik artışını da desteklemektedir. Erbaşı (2019) çalışmasında, sosyal sermayenin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

İşveren markalaşması, işletmelerin bünyesindeki yetenekli çalışanları elinde tutabilmesi ve nitelikli potansiyel çalışanları bünyesine katabilmesi için tüm paydaşlara yönelik “tercih edilen işveren” imajının geliştirilmesi sürecidir. Başka bir ifadeyle, işveren markası mevcut ve potansiyel çalışanlar için bir işletmenin çalışmak için arzu edilen bir yer olduğunu gösterme çabalarının toplamıdır. Psikolojik sözleşmenin gelişmiş hali olarak görülen işveren markası, çalışan verimliliğinden inovasyon gelişimine kadar birçok yarar sağlamaktadır. İnanc (2020) çalışmasında, işveren markasının alt boyutu olan ekonomik ve başvuru değeri, gelişim değerinin çalışanlardaki sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, işveren markasının alt boyutu olan fayda değerinin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

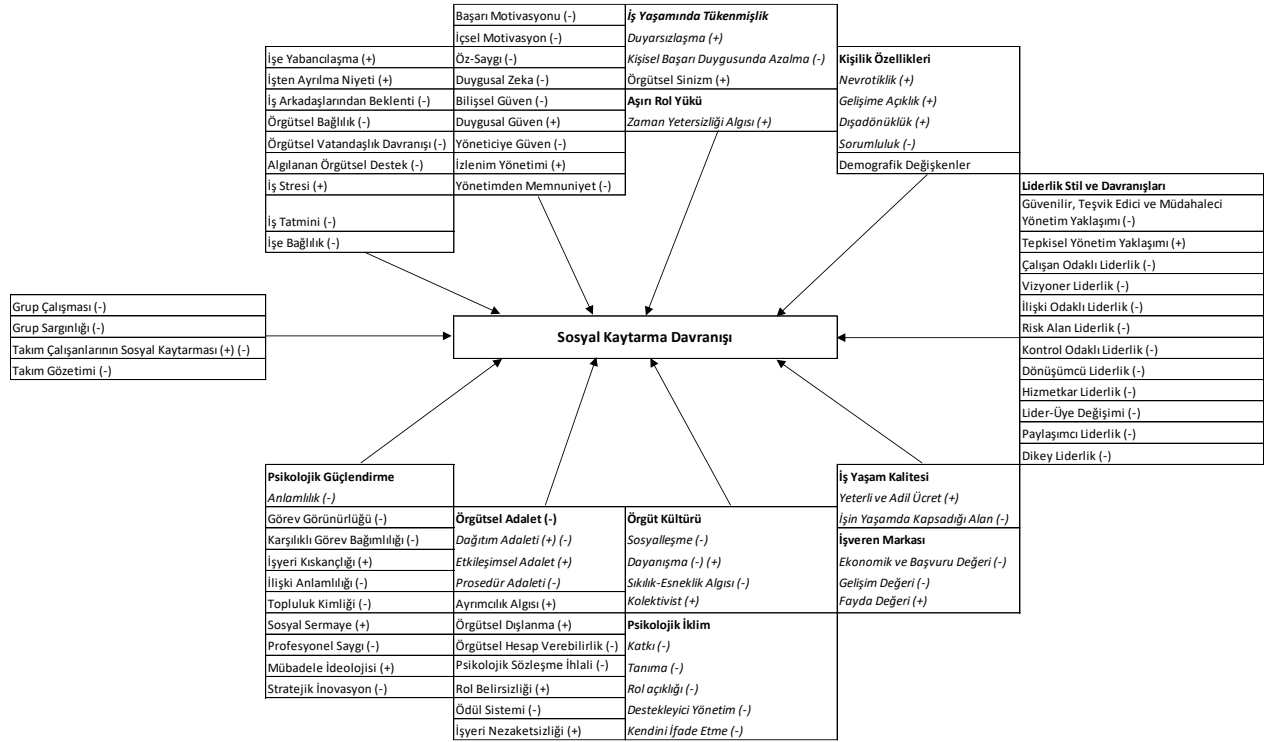
Liderlik yaklaşımı, çalışanları etkileme ve işletmenin başarısı için yönlendirme sürecini kapsamaktadır. Liderlik tarzları ya da liderin sergilediği tutum ve davranışlar çalışanların verimliliğini ve performansını doğrudan etkilemekte, çalışanların sergilediği tutum ve davranışları şekillendirmektedir. Soylu (2019) çalışmasında, güvenilir, teşvik edici ve müdahaleci yönetim yaklaşımlarının çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, tepkisel (reaktif) yönetim yaklaşımının da çalışanların sosyal kaytarma davranışını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Aydemir ve Keleş (2019) çalışmasında, çalışan odaklı liderlik, vizyoner liderlik, ilişki odaklı liderlik, risk alan liderlik ve kontrol odaklı liderliğin çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

3.3.5 Rol Belirsizliği, İşyeri Nezaketsizliği ve Psikolojik Sözleşme İhlali

Örgüt tarafından işlerin yerine getirmesiyle alakalı beklentilerin çalışanlara net olarak iletmemesi sonucu, çalışanların işle ilgili davranışlarının sonuçlarını kestirememesi, rol belirsizliği olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle rol belirsizliği, görev ile alakalı örgütün kendisinden ne beklediğini kestiremeyen çalışanların nasıl davranacağını bilememesi durumu olarak ifade edilir. Rol belirsizliği içinde bulunan çalışanlar için iş anlamını yitirebilir, belirsizlikten kaynaklanan psikolojik gerilim ve motivasyon kaybı ortaya çıkabilir. Rol belirsizliğinin performans kaybından işten ayrılmaya kadar birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Köksal ve Gürsoy (2019) çalışmasında, rol belirsizliğinin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

İşyeri nezaketsizliği, iş ortamında çalışanların birbirlerine sosyal ve örgütsel normlara uygun olmayacak şekilde, saygı kurallarını ihlal ederek kaba davranışlar sergilemesidir. İşyeri nezaketsizliğine maruz kalan çalışanların tutum ve davranışları olumsuz yönde etkilemekte ve bunun sonucunda, örgütsel bağlılığın düşmesinden işten ayrılmaya kadar birçok olumsuz sonuçlar ile karşılaşmaktadır. Kanter (2014) çalışmasında, işyeri nezaketsizliğinin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Sosyal değişim teorisine dayanan psikolojik sözleşme, örgüt ile çalışan arasında karşılıklı beklentilerin yazıya dökülmemiş hali olarak ifade edilmektedir. Çalışanların beklentileri ücret, terfi, iş güvenliği, özerklik üzerine yoğunlaşırken, örgütün beklentileri ise daha çok performans ve verimliliklerdir. Güçlü bir psikolojik sözleşmenin, çalışanların iş tatmininden örgütsel vatandaşlık davranışına kadar birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Örgütün sözünü tutmayarak, çalışanların beklentilerini karşılaması sonucu ortaya çıkan psikolojik sözleşmenin ihlali durumunda ise hayal kırıklığına uğrayan çalışanların motivasyonu ve işe bağlılığı azalır ve işten ayrılma niyeti ortaya çıkar. Kirmanoğlu ve Erbay (2020) çalışmasında, psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Sosyal kaytarma davranışının ulusal ve uluslararası literatürde belirlenen öncülleri Şekil 1’de ayrıntılı olarak verilmektedir.

Not: (+) Sosyal kaytarma davranışını artırıcı etki (-) Sosyal kaytarma davranışını azaltıcı etki

Şekil 1. Sosyal Kaytarma Davranışının Öncülleri

4. TARTIMA VE SONUÇ

Sosyal kaytarma davranışı çerçevesinde yapılan araştırmalar daha çok öğrenciler üzerinde odaklandığı gözlenmektedir. Öğrenciler üzerine yapılan çalışmalar sosyal kaytarmanın öncüllerini belirleme noktasında yardımcı olsa da, sonuçların örgüt bağlamında değerlendirilmesi gerçeği yansıtmayabilir. Bu bağlamda, sosyal kaytarma davranışını örgüt bağlamında ele alan çalışmalar incelenmiştir.

Ulusal literatürdeki bazı çalışmalarda dikkat çekici sonuçlara ulaşıldığı gözlemlenmektedir. Bunlardan bazıları uluslararası literatürle çelişmekte, bazılarında ise mantık hataları ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmalarda elde edilen sonuçların detaylı tartışılmaması ve uluslararası literatürle karşılaştırılmaması sonuçları tartışılmalı hale getirmektedir. Ayrıca, ulusal düzeyde yapılan çalışmalarda bağımsız değişkenin belirlenmesi ve etkisinin açıklanması noktasında, sosyal kaytarma davranışını açıklayan teorilerden (Sosyal Etki Teorisi, Sosyal Değişim Teorisi, Beklenti – Değer Teorisi, Ortaklaşa Çaba Modeli, Heves Azalması, Değerlendirme Potansiyeli, Çabanın Gereksizliği, Çabanın Denkliği, Bireyin

Özeni) yeterince yararlanılmadığı gözlemlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, ulusal literatürdeki birçok çalışmanın teorik altyapısının kurulmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal düzeyde yapılan çalışmalardaki bazı dikkat çekici sonuçlar:

Gelişime açık ve dışadönük kişilik özelliklerinin ön plana çıktığı bireylerde sosyal kaytarma davranışının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bireyin yaratıcı, esnek ve yenilikçi karakteristik yapısını yansıtan gelişime açık kişilik özelliği ile bireyin sosyal, iyimser ve girişken karakteristik yapısını yansıtan dışadönük kişilik özelliğini taşıyan çalışanların sosyal kaytarma davranışlarının fazla olmasının nedenlerinin daha detaylı açıklanması gerekmektedir.

Örgütsel adaletin (dağıtım ve etkileşimsel alt boyutlarının) çalışanların sosyal kaytarma davranışı üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel adaletin çalışanların örgütsel bağlılığını, örgütsel vatandaşlık davranışını ve iş performansını olumlu etkilediği göz önüne alındığında elde edilen bu sonuç çelişki içermektedir ve aynı zamanda uluslararası literatürle de uyum göstermemektedir.

Psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların sosyal kaytarma davranışını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Örgüt ile çalışan arasında karşılıklı beklentilerin yazıya dökülmemiş hali olarak ifade edilen psikolojik sözleşme, çalışanların iş tatmininden örgütsel vatandaşlık davranışına kadar birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Psikolojik sözleşmenin ihlali durumunda ise çalışanlarda hayal kırıklığı, motivasyon kaybı ve işten ayrılma niyetine varıncaya kadar birçok olumsuz tutum ve davranışın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumda psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların sosyal kaytarma davranışını azaltması beklenmemektedir.

Sosyal sermayenin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal sermaye, ortak amaçlara ulaşabilmek için bireylerin birlikte çalışmasını kolaylaştıran normlar ve değerler olarak ifade edilmektedir. Sosyal sermayenin çalışanların performans ve verimliliğine olumlu etkisinin olduğu daha önce yapılan çalışmalarda keşfedilmiştir. Bu durumda, sosyal sermayenin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucu çelişki oluşturmaktadır.

İş yaşam kalitesinin alt boyutu olan yeterli ve adil ücretin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir çalışmada ise işveren markasının alt boyutu olan fayda değerinin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların yeterli ve adil ücret aldığına inanması ve çalıştığı şirketin markasının kendisine bir değer sağlaması sosyal kaytarma davranışını arttıracakı düşünülmemektedir. Elde edilen bu sonuçların çok daha detaylı araştırılmaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Uluslararası literatürde ulusal literatürden çok daha farklı öncüllerin keşfedildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca, araştırmaların sosyal kaytarma davranışını azaltıcı faktörlere odaklandığı görülmektedir.

Azaltıcı etkiye sahip öncüller:

Yönetimden memnuniyet (Luo vd., 2013), başarı motivasyonu (Hart vd., 2004), karşılıklı görev bağımlılığı (Liden vd., 2004), dönüşümcü liderlik (Khan vd. 2020), hizmetkar liderlik (Stouten ve Liden, 2020), lider-üye değişimi (Murphy vd., 2003), paylaşımcı ve dikey liderlik (Alam vd., 2014), öz-saygı, duygusal zeka (Rahman vd. 2014), yöneticiye güven (Bozkurt ve Ergeneli, 2012), takım gözetimi, bilişsel güven (Robert, 2020), işe bağlılık, ödül sistemi (Ofole, 2020), topluluk kimliği, içsel motivasyon (Chang vd., 2020), ilişki anlamlılığı, iş arkadaşlarından beklenti (Hernandez-Pozas, 2020), örgütsel hesap verebilirlik (Al-Jubouri vd., 2020), profesyonel saygı (Byun vd., 2020), sosyal yeterlilik (Meyer vd., 2016), stratejik inovasyon (Özilhan Özbey ve Gökçen Kapusuz, 2020).

Arttırıcı etkiye sahip öncüller:

Grup büyüklüğü (Liden vd., 2004), duygusal güven (Robert, 2020), işyeri kıskançlığı (Awee vd., 2020), kolektivist örgüt kültürü (Alam vd., 2014), mübadele ideolojisi (Byun vd., 2020).

Uluslararası literatürde belirlenen tüm bu öncüllerin kültürel farklılıkları gözetenek farklı aracı ve düzenleyici faktörleri de göz önüne alarak araştırılması önerilmektedir. Özellikle, sosyal kaytarma

davranışını azaltma noktasında, modern yönetim yaklaşımlarının ve insan kaynakları fonksiyonlarının rolü keşfedilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- AKAR, H., ve ÜSTÜNER, M. (2017), İş Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 159-176.
- AKGÜNDÜZ, Y., AKDAĞ, G., GÜLER, O., ve SÜNNETÇİOĞLU, S. (2015), İşten Ayrılma Niyeti ve Aşırı Rol Yükünün Otel Çalışanlarının Sosyal Aylaklık Davranışlarına Etkisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 515-536.
- AKSAN, B. (2020), İş Yaşamında Tükenmişliğin Sosyal Kaytarma Üzerine Etkisinde İşe Yabancılaşmanın Aracı Rolü: Y Kuşağı Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ALAM, K., ALİ, A., ALİ, N., ve ZAMAN, G. (2014), Organizational Justice, Task Enjoyment, Leadership style and Organizational Culture as Strategies for Reduction of Social Loafing, *Abasyn University Journal of Social Sciences*, 7(1), 77-99.
- AI-JUBOURİ, A. A. N., ALABASSİ, Z. M., ve MOHAMMED, S. J. (2020), Role of Organizational Accountability in the Reduction of Social Loafing Behavior in the workplace: An Empirical Study in Al-Sadr General Hospital, *International Journal of Psychological Rehabilitation*, 24(7), 8678-8689.
- AWEE, A., MOHSIN, F. H., ve MAKHBUL, Z. M. (2020), The Factors Why People Exert Less: The Relationship Between Workplace Envy and Social Loafing Moderated by Self-Esteem, *International Journal of Management Studies*, 27(2), 27-46.
- AYDEMİR, K., ve KELEŞ, Y. (2019), Lider Davranışlarının Sosyal Kaytarma Üzerindeki Etkisi: Antalya'daki Beş Yıldızlı Otellerin Mutfak Departmanı Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(4), 3303-3317.
- AYDIN, Ş. N., ve AKIN, A. (2020), Örgütsel Dışlanma ile Sosyal Kaytarma Arasındaki İlişki ve Demografik Değişkenlere Göre Farklılıkların İncelenmesi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 423-448.
- AYYILDIZ, R. (2019), Sosyal Kaytarma Davranışının Mesleki Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- BALCI, O. (2016), İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenler ve Yöneticilerin Örgütsel Sinizm, Kendini İşe Verememe (Presenteizm) ve Sosyal Kaytarma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Arnavutköy İlçesi Örneği), (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BENET-MARTIEZ, V., ve JOHN, O. P. (1998), Los Cinco Grandes Across Cultures and Ethnic Groups: Multitrait Multimethod Analyses of the Big Five in Spanish and English, *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729-750.
- BİROĞLU, E. (2018), Örgütsel Sinizm ve Sosyal Kaytarma İlişkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- BOZKURT, F. G., ve ERGENELİ, A. (2012), Moderating Effect of Trust in Managers on the Relation between Delegation of Authority and Managers' Perceived Social Loafing, *Information Management and Business Review*, 4(11), 583-595.
- BYUN, G., LEE, S., KARAU, S. J., ve DAI, Y. (2020), Sustaining Collaborative Effort in Work Teams: Exchange Ideology and Employee Social Loafing, *Sustainability*, 12(15), 6241.
- CHANG, Y., HOU, R. J., WANG, K., CUI, A. P., ve ZHANG, C. B. (2020), Effects of Intrinsic and Extrinsic Motivation on Social Loafing in Online Travel Communities, *Computers in Human Behavior*, 109:106360.
- ÇAKIR, S. (2017), Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Destek ile Sosyal Kaytarma Davranış Düzeylerine İlişkin Görüşleri, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- ÇİÇEKDAĞI, H. İ., AKGEMCİ, T., ve YILMAZ, A. (2018). Relationship between Social Loafing Behaviours on Organizational Culture Type: An Evaluation on Search and Rescue Employees, *International Journal of Social Sciences*, VII(1), 34-48.
- DEMİR USLU, Y., ve ÇAVUŞ, M. (2014), Örgütsel Adalet ve Kaytarma Davranışları, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(9), 51-54.
- ERBAŞI, A. (2019), Konaklama İşletmeleri Çalışanlarında Sosyal Sermayenin Sanal Kaytarma Davranışları Üzerindeki Etkisi, *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4), 25-31.
- ERSÖZ, Z. (2019), Araştırma Görevlilerinin Sosyal Kaytarma Düzeyleri ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- GEORGE, J. M. (1992), Extrinsic and Intrinsic Origins of Perceived Social Loafing in Organizations, *Academy of Management Journal*, 35(1), 191-202.

- HARDY, J. C., ve LATANE, B. (1988), Social Loafing in Cheerleaders: Effects of Team Membership and Competition, *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 10(1), 109-114.
- HART, J. W., KARAU, S. J., STASSON, M. F., ve KERR, N. A. (2004), Achievement Motivation, Expected Coworker Performance, and Collective Task Motivation: Working Hard or Hardly Working? *Journal of Applied Social Psychology*, 34(5), 984-1000.
- HERNANDEZ-POZAS, O. (2020), Relationship Meaningfulness and Social Loafing in Mexican Workers, *Academia Revista Latinoamericana de Administración*, 33(3/4), 501-515.
- ILGIN, B. (2010), Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Oluşumunda ve Sosyal Kaytarma ile İlişkinde Duygusal Zeka ve Lider Üye Etkileşiminin Rolü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- İNANÇ, C. S. (2020), İşveren Markası ve Sosyal Kaytarma Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- KANTEN, P. (2014), İşyeri Nezaketsizliğinin Sosyal Kaytarma Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 11-26.
- KANTEN, S., ESİRGEMEZ, M., AYDIN HASEKİOĞLU, Y., ve KEÇELİ, M. (2018), İş Yaşamının Kalitesinin Sosyal Kaytarma ve İş Erteleme Davranışı Üzerindeki Etkisinde Etik İklim Algısının Rolü, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 559-576.
- KAYA, E. B. (2020), Grup Sarginlığının Sosyal Kaytarma ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Çanakkale İli Lojistik Sektöründe Bir Araştırma, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- KESEN, M. (2015), Psikolojik Güçlendirme Çalışanların Sosyal Kaytarma Davranışlarını Azaltır mı?, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 10(38), 6531-6540.
- KHAN, H., REHMAT, M., BUTT, T.H., FAROOQI, S., ve ASIM, J. (2020), Impact of Transformational Leadership on Work Performance, Burnout and Social Loafing: A Mediation Model. *Future Business Journal*, 6(40), 1-13.
- KİRMANOĞLU, T., ve ERBAY, E. Ö. (2020), Psikolojik Sözleşme İhlali ile Sosyal Aylaklık Arasındaki İlişide Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Etkisi. *İş'te Davranış Dergisi*, 5(1), 1-15.
- KÖKSAL, K., ve GÜRİSOY, A. (2019), Sosyal Kaytarma Algısının Rol Belirsizliği ile Politik Davranış İlişkisindeki Aracılık Rolünün Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 49-59.
- LATANE, B., WILLIAMS, K., ve HARKINS, S. (1979), Many Hands Make Light the Work: The Causes and Consequences of Social Loafing, *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(6), 822-832.
- LIDEN, R. C., WAYNE, S., J., JAWORSKI, R. A., ve BENNETT, N. (2004), Social Loafing: A Field Investigation. *Journal of Management*, 30(2), 285-304.
- LUO, Z., QU, H., ve MARNBURG, E. (2013), Justice Perceptions and Drives of Hotel Employee Social Loafing Behavior, *International Journal of Hospitality Management*, 33(2), 456-464.
- MEYER, B., SCHERMULY, C. C., ve KAUFFELD, S. (2016), That's Not My Place: The Interacting Effects of Faultlines, Subgroup Size, and Social Competence on Social Loafing Behaviour in Work Groups, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 25(1), 31-49.
- MOHER, D., LIBERATI, A., TETZLAFF, J., ve ALTMAN, D.G. (2009), Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement, *Journal of Clinical Epidemiology*, 62(10), 1006-1012.
- MULVEY, P. W., ve KLEIN, H. J. (1998), The Impact of Perceived Loafing and Collective Efficacy on Group Goal Processes and Group Performance, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 74(1), 62-87.
- MURPHY, S. M., WAYNE, S. J., LIDEN, R. C., ve ERDOĞAN, B. (2003), Understanding Social Loafing: The Role of Justice Perceptions and Exchange Relationships, *Human Relations*, 56(1), 61-84.
- OFOLE, N. M. (2020), Social Loafing among Learner Support Staff for Open and Distance Education Programmes in South-Western Nigeria: The Imperative for Counselling Intervention, *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, Early Appearance.
- OKUR, M. E., ve BALTA, C. (2020), Ayrımcılık Algısının Kaytarma Davranışları Üzerindeki Etkisi: Gıda Sektörü Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Behavior at Work*, 5(2), 46-53.
- ÖZBUNAR, Ş. (2020), Ekip Çalışmasının Sosyal Kaytarma Üzerindeki Etkisini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.
- ÖZEK, H. (2014), Örgütlerde Sosyal Kaytarma Davranışı ile Psikolojik İklim İlişkisi ve Konuyla İlgili Bir Araştırma, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- ÖZİLHAN ÖZBEY D., ve GÖKÇEN KAPUSUZ A., (2020), Do The Strategic Innovative Organizations Reduce Social Loafing Behaviors?, *Independent Journal of Management Production*, 11(6), 1994-2008.
- ÖZKAN, Ç., YUMUK GÜNAY, G., ve DEMİRALAY, T. (2020), Kişilik Özellikleri, Hizmet Verme Yatkınlıkları ve Sosyal Kaytarma Davranışları Arasındaki İlişkiler: Trakya Bölgesi Konaklama İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 165-184.
- RAHMAN, S., KARAN, R., ve BİSWAS, S. K. (2014), Understanding the Associations among Emotional Intelligence, Self-Esteem, and Social Loafing : An Empirical Study, *BUP Journal*, 1(2), 20-38.
- ROBERT, L. P., Jr. (2020), Behavior–Output Control Theory, Trust and Social Loafing in Virtual Teams, *Multimodal Technologies and Interact*, 4(3): 39, 1-21.
- SOYLU, S. S. (2019), The Effect of Perceived Task Visibility and Leadership Style on Social Loafing, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- STOUTEN, J., ve LİDEN, R. C. (2020), Social Loafing in Organizational Work Groups: The Mitigating Effect of Servant Leadership, Steven J. Karau içinde, *Individual Motivation within Groups* (s. 55-80), Academic Press.
- SÜNNETÇİOĞLU, S., KORKMAZ, H., ve KOYUNCU, M. (2015), Konaklama İşletmelerinde Algılanan Örgüt Kültür Tipinin Çalışanların Sosyal Kaytarma Davranışlarını Algılamasına Etkisi Üzerine Bir Araştırma, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 17-34.
- ŞARKAYA, S. S. (2019), Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Tutumları İle Sosyal Kaytarma Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Pamukkale İlçesi Örneği), (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- ŞEŞEN, H., ve KAHRAMAN, Ç. A. (2014), İş Arkadaşlarının Sosyal Kaytarmasının, Bireyin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Kendi Kaytarma Davranışlarına Etkisi, *İş ve İnsan Dergisi*, 1(1), 43-51.
- TAN, H. H., ve TAN M. L. (2008), Organizational Citizenship Behavior and Social Loafing: The Role of Personality, Motives, and Contextual Factors, *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 142:1, 89-108.
- THANH, V. B., ve TOAN, N. V. (2018), The relationship between organizational justice and social loafing in Ho Chi Minh City – Vietnam, *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 5(3), 179-183.
- TURUNÇ, Ö. (2015), İş Stresi - Kaytarma İlişkisinde Liderin Rolü Turizm Sektöründe Bir Araştırma, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 142-159.
- UĞURLU KARA, A., ve AYDOĞAN, E. (2020), Kültürel Sıkılık-Esnekliğin Sosyal Kaytarmaya Etkisinde Örgütsel Adalet ve İletişim Doyumunun Aracılık Etkisi, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 335-351.
- ÜLKE, H. E., ve BİLGİÇ, R. (2011), Investigating the Role of the Big Five on The Social Loafing of Information Technology Workers, *International Journal of Selection and Assessment*, 19(3), 301-312.
- YAVAŞ, A. (2020). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin ve Örgütsel Adalet Algısının Sosyal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisi, *Management and Political Sciences Review*, 2(1), 89-116.
- YILDIRIM, U. (2018), Marmara Bölgesinde Yer Alan GHSİM’de Çalışan Kamu Personelinin Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık ile Sosyal Kaytarma Arasındaki İlişkilerinin İncelenmesi, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- YILDIZ, M., İŞÇİ, E., ve TAŞÇI, S. (2016), İzlenim Yönetimi Taktiklerinin Sosyal Kaytarma Üzerine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma, *Aurum Journal of Social Sciences*, 1(1), 103-120.
- YURDAKUL, G., ve ÖNEREN, M. (2021), The Relationship Between Social Loafing and Work Alienation: A Case Study, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 19(39), 179-202.

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE YÜRÜTME FONKSİYONUNUN YASAMA VE YARGI İLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Gürkan KANAT

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Doktora Programı

gurkankanat35@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8055-4182

Özet

Birbirinden farklı hükümet sistemlerinin ortaya çıkmasında kuvvetlerin sert veya yumuşak ayrılığı büyük öneme sahiptir. Kuvvetlerin bu yönde bir ayrıma gidilmesi sonucunda karşımıza başkanlık ve parlamenter sistemin bir bileşeni niteliğinde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi veya yarı başkanlık hükümet sistemi gibi farklı uygulamaların çıktığını görmekteyiz. Uygulanmakta olan bir hükümet sistemi modelinden başka bir hükümet sistemi modeline geçmek, siyasal istikrarın güçlendirilmesi amacı ile meydana gelebilecek olumsuz durumları ortadan kaldırmayı hedeflemekte ve bu durum beraberinde hükümet sistemi değişikliklerini getirebilmektedir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde, uzun yıllar süresince parlamenter sistemi benimseyen ve bu sistemi esas alan anayasalar ile yönetilen Türkiye, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine Nisan 2017 yılında yapılan referandum ile geçmiştir. Geçiş yapılan sistemde yürütmenin; yasama ve yargı organları üzerinde etkinliğinin arttığını görmekteyiz. Bu durum ülkemizde demokrasi ile karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan ve birbirinden bağımsız yapılar olması gereken yasama, yürütme ve yargı alanında bazı olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Oysaki birbirinden farklı yöntemlerin uygulandığı karşılaştırmalı hukuk alanındaki incelemeler; bizlere yasama, yürütme ve yargı organlarının aralarındaki ilişkilerin ne denli ayrı ve bağımsız olması gerektiğini göstermektedir. Bu bakış açısından yola çıkarak bu çalışmada; Türkiye’de 2017 yılında gerçekleştirilen referandum ile sonuçlanan hükümet sistemi değişikliği ele alınacak olup cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme fonksiyonunun, yasama ve yargı organı ile arasındaki ilişki ele alınacaktır. Yeni hükümet sisteminin getirmiş olduğu değişiklikler esas alınarak farklı boyutlarda değerlendirilip karşılaştırmalı hukuk alanındaki verilerden faydalanılarak başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerindeki erkler arasındaki ilişkilere değinilmesi söz konusudur. Bu sayede bahse konu bu çalışmada; özgün bir bakış açısı eşliğinde ülkemizde uygulamaya konulan cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütmenin yasama ve yargı üzerinde ne denli etkili olduğunu farklı açılardan karşılaştırmalara başvuru ile ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Yasama, Yargı, Anayasa.

AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP OF THE EXECUTIVE FUNCTION WITH THE LEGISLATIVE AND JURISDICTION IN THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM

Abstract

The hard or soft separation of powers is of great importance in the emergence of different government systems. As a result of the separation of forces in this direction, we see that different applications such as the presidential government system or the semi-presidential government system, which are a component of the presidential and parliamentary system, have emerged. Switching from an existing government system model to another government system model aims to eliminate the negative situations that may occur with the aim of strengthening political stability, and this situation may bring about changes in the government system. In this context, Turkey, which has adopted the parliamentary system for many years and has been governed by constitutions based on this system, passed to the presidential government system with the referendum held in April 2017. Execution in the transition system; We see that its effectiveness on the legislative and judicial bodies has increased. This situation brings with it some negativities in the legislative, executive and judiciary areas that interact with democracy in our country and must be independent from each other. However, the studies in the field of comparative law in which different methods are applied; It shows us how separate and independent the relations between the legislative, executive and judicial bodies should be. Based on this point of view, in this study; The change in the government system that resulted in the referendum held in 2017 in Turkey will be

discussed, and the relationship between the executive function in the presidential government system and the legislative and judicial body will be discussed. It is possible to address the relations between the powers in the presidential and semi-presidential systems by evaluating them in different dimensions based on the changes brought by the new government system and using the data in the field of comparative law. In this way, in this study; The effectiveness of the executive on the legislature and the judiciary in the presidential government system put into practice in our country with a unique point of view will be discussed from different angles by referring to comparisons.

Keywords: Presidential System Of Government, Legislature, Judiciary, Constitution.

1. GİRİŞ

Türkiye’de başkanlık sisteminin tarihsel açıdan tartışılmaya başlanması, 1990’lı yıllarda başlamış olup günümüze kadar farklı tarih aralıkları ile gerçekleştiğini söyleyebiliriz. O dönemden itibaren sürekli olarak tartışılmaya başlanan başkanlık sistemine daha doğrusu Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine 16 Nisan 2017 yılında yapılan referandum ile geçilmiştir. Fakat bahse konu getirilen sistemin, başkanlık sistemi ile ne tür bir ilişkisi olduğu çeşitli açılardan sorgulanmaktadır. Bu sorgulama neticesinde yeni getirilen sistemin başkanlık sisteminin en önemli örneğini oluşturan Amerikan Başkanlık Sistemi ile karşılaştırılmasına dayalı birtakım tartışmaları gündeme getirmektedir. Aslına bakıldığında hükümet sistemleri daha çok parlamenter sistem ve başkanlık sistemi olmak karşımıza çıkmaktadır. Diğer hükümet sistemleri ise bu iki sistemin bir karışımı-türevi olarak ortaya çıkar. İşte cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin de Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan başkanlık sistemi ile eşdeğer olmasa da parlamenter sistem ve başkanlık sisteminin bir türevi olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda ifade etmek gerekir ki, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak adlandırılan bu sistem Türkiye’ye özgü bir sistem olup başka herhangi bir ülkede uygulanan başkanlık sistemlerinden farklılık arz etmektedir. Tabi ki Türkiye’de parlamenter sistem ve başkanlık sistemi savunuların birbirlerinden farklı argümanları olduğu gibi çeşitli sebepler ile parlamenter sisteme devam edilmesi veya başkanlık sistemine geçilmesi görüşü vardır. Parlamenter sistemi savunular daha çok bu sistemde görülen aksaklıklar ve eksikliklerin giderilerek parlamenter sisteme devam edilmesini isterken başkanlık veya yarı başkanlık sistemin savunular ise geçilecek olan sistemin ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapısına göre belirlenmesi adına Türkiye’nin biran evvel parlamenter sistemden vazgeçmesini savunur.

Yeni getirilen bu sistemin en önemli konularından birisi yürütme fonksiyonunun işleyişi olacaktır. Bunun temel sebebi her ne kadar hükümet sistemleri sınıflandırmalarda yasama ve yürütme temelinde gerçekleşse de sorumluluğun gerçekte yürütme organında olması olabilecek başarı ve başarısızlığın yürütmeye mal edilmesine neden olmaktadır. İşte bu durum yürütmenin işleyişinde önem verilmesi açısından önemlidir. Bu sistemde yürütmenin işleyişini etkileyecek en önemli unsurlardan birisi cumhurbaşkanlığı kararnamesi adı verilen düzenlemeler ile birlikte cumhurbaşkanının özellikle kamu yönetiminin işleyişini önemli derecede etkileyecek olmasıdır.

2. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİTEMİ

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmeden önce aslında biraz temele inmemiz gerekir. Türkiye parlamento kelimesi ile 1877 yılında tanışmış ve Cumhuriyetin ilanı olan 1923 yılında parlamenter sistemi bir hükümet sistemi olarak uygulamaya başlamıştır. Bu hükümet sistemi özünde 1960 yılına kadar herhangi bir sorgulama ile karşı kaşıya kalmış değildir. Bunun temel sebebi 1960 yılına kadar ülke nezdinde herhangi bir siyasal istikrarsızlığın yaşanmaması diyebiliriz. Fakat 1960 ve sonrasında gün yüzüne çıkan siyasal istikrarsızlıklar özellikle 1961 anayasasının yürütme erkini etkisiz bırakması ve 1971 askeri müdahalenin meydana gelmesi gibi olaylar 1980’li yıllara gelindiğinde mevcut hükümet sisteminin sorgulanmasına ve yeni arayışların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu arayışın temel sebebi, ülkenin istikrarını ve beraberinde ekonomik-sosyal gelişmelerini sağlamaktır. Tabi o dönem içerisinde bu arayışlara tepki olarak siyasetçiler ve siyaset bilimcilerin de dâhil olduğunu söyleyebiliriz. Bazı kesim mevcut hükümet sisteminin derhal değişmesi gerektiğini savunurken buna karşı görüşte olanlar bu yaşananların temel sebebinin hükümet sistemi olmadığını aslı sorunun seçim sistemi ve toplumda var olmayan bir demokrasi kültürüne bağlamıştır.

Türkiye’de hükümet sisteminin değişmesi konusundaki tartışmalar 1982 anayasasının hazırlanmaya başladığı dönemlerde denk gelmektedir. O dönemde Süleyman Demirel ve Turgut Özal tartışmaların esasında olan başkanlık sistemi hakkında görüşlerini açıkça ifade etmişlerdir. Özellikle hükümet sistemi odaklı bu yönde ki tartışmalar ülkemizin gündemine önemli bir şekilde yer alması 2003 yılı ve sonralarına tekabül etmektedir. İşte bu durumda parlamenter sistemin uygulandığı zamanlarda meydana gelen sorunlar ve siyasi anlamdaki çıkmazlar hükümet sistemi temelli tartışmaları beraberinde getirmiştir (Korkmaz, 2016). Türkiye’de daha çok 1990 yıllarda tartışmaya açılan başkanlık sistemine geçme düşüncesi 2017 yılında gerçekleştirilen referandum ile sonuçlandırılmıştır. Ancak referandum ile birlikte getirilen sistem ki bunun adı başkanlık değil cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, dünya genelinde uygulanmakta olan başkanlık sistemleri ile ne ölçüde benzediği farklı açılardan sorgulanmaktadır. Günümüzde bile halen bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri’n de uygulanmakta olan başkanlık sistemi ile karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmada anayasa değişikliği ile getirilen hükümet sisteminin siyasal oluşumları bakımından özellikle yürütme ve yasama organının farklı seçimler ile oluşturulması ve yürütme organının yasama organına karşı sorumlu tutulmaması başkanlık sisteminin temel özellikleri arasındadır. Aynı zamanda mevcut sistemden bakanlar kurulu ve başbakanlık makamlarının ortadan kaldırılması ile birlikte yürütme yetkisinin cumhurbaşkanına verilmesi tek başlı bir yürütme modeli bakımından başkanlık sistemi ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi şuan ki mevcut hükümet sisteminin her ne kadar başkanlık sistemine benzer yönleri olsa da parlamenter sisteme de benzeyen yönleri bulunmaktadır. Özellikle başkanlık sistemi içerisinde bulunan güçlü kuvvetler ayrılığı ilkesinin yerine güçlü bir yürütmeye dayalı sistemin öngörmesi mevcut cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi’nin parlamenter sisteme daha yakın bir düzenleme içerdiğini bizlere göstermektedir. Tabi başka bir örnek verecek olursak; belirli dönemler içerisinde yapılan seçimlerle oluşturulan yasama ve yürütme organlarının yani meclis ve cumhurbaşkanı seçimlerinin birlikte yapılması parlamenter sistemine yakın bir düzenlemeyi içermektedir. Bu sebeple de yeni sistemin başkanlık sistemi olarak adlandırılması tartışılmaya devam etmektedir.

Aslında burada üzerinde durmamız gereken bir başka konu, Türkiye’nin cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine ne ölçüde ihtiyaç duyulduğudur. Herhangi bir ülke bazında uygulanmakta olan hükümet sistemleri, temelde o ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel hatta ülkenin siyasi etkenlerinin etkili olması ile birlikte ortaya çıkan gereksinimlerine göre belirlenmektedir. Bu sebeptendir ki hiçbir ülke kendisinden başka bir ülkenin hükümet sistemi modelini alıp kendi ülkesine uygulayamaz. Ancak farklı bir şekilde lanse edip uygulamaya koyabilmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanmakta olan başkanlık sistemini götürüp Meksika gibi kongresinin güçsüz olduğu bir ülke ile karşılaştırma yaparsak bu bize pek de fayda sağlamayacaktır (Turhan, 2004). Bu bakış açısı ile değerlendirme yapacak olursak eğer; bahse konu cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini sadece kavramsal açıdan değerlendirmekten ziyade böyle bir hükümet sistemine geçiliyorsa ülkemizin hangi ihtiyaçlarına cevap verecek sorusuna odaklanılmalıdır. Yeni sistemin getirilen sistemin iç mantığı anlamız için başlangıçta bizlerin yürütme ile yasama ve yürütme ile yargı arasındaki ilişkileri incelememiz gerekecektir. Bu incelemeler ışığında cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin işleyişinde karşılaşılan problemler net bir şekilde ifade edilecektir.

3. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE YÜRÜTME FONKSİYONU’NUN YASAMA ve YARGI ORGANI İLE İLİŞKİSİ

Günümüzde bakıldığında dünya üzerinde en iyi yönetim şeklini benimseyen ve kabul eden hükümet sisteminin hangi unsurdan oluşması gerektiği sorusunun net bir cevabı bulunmamaktadır. Fakat genel kabul görmüş olan, dünya üzerinde en demokratik yönetim hangisi denildiğinde parlamenter sistem, başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri geldiğini görmekteyiz. Tabi bu sistemlerin uygulanmakta oldukları ülkelerin ekonomik yapısından sosyal yapısına, tarihsel yapısından kültürel yapısına kadar olumlu veya olumsuz olarak etkilendikleri bir gerçektir. İşte bu sebeptendir ki uygulanan sistemlerden hangisinin hangisinden üstün olduğuna ilişkin kesin bir görüş belirtmek doğru olamayacaktır. Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde; dünya genelinde uygulanan hükümet sistemleri, uygulanmakta oldukları ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, demografik ve siyasi özelliklerine göre farklılık arz etmektedir. Uygulan sistemin ülke bazında başarılı olması bu gibi özellikler temelinde değerlendirilirken aynı zaman da bir sistemin uygulanmasında başarının sağlanması bu sistemin farklı bir ülkede de

uygulanması durumunda başarısız olmasını mümkün kılacak bir durumdur. 2017 yılında yapılan referandum ile birlikte geçilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi beraberinde birtakım tartışmaları da getirmiş ve eleştirilere maruz kalmıştır. Aslına bakıldığında bu tarz tartışmaların temelinde getirilen sistemin dünya genelinde ideal tipi olan Amerikan Başkanlık Sistemi örneğinden bağımsız ve oldukça farklı bir sistemin öngörülmesiydi. Amerikan Başkanlık Sistemi katı bir kuvvetler ayrılığı ilkesi benimseyerek siyasal iktidarı sınırlandırmayı amaç edinen bir sistem iken getirilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi daha çok iktidarı elinde bulunduran liderin veya siyasal iktidarın yürütme fonksiyonunda yoğunlaşmasına yol açacak şekilde olmasıdır. Getirilen yeni sistemin ne gibi problemler ile karşı karşıya kaldığını ve bu bağlamda tartışma ile birlikte eleştirilere maruz kaldığını aslında en iyi yürütmenin yasama ve yargı ile ilişkisi incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yürütme ile yasama arasındaki ilişkilerde en önemli ve dikkat çeken nokta, parlamento ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı tarihte yapılmasını öngörmesidir. Aslında bu düzenleme özünde Cumhurbaşkanı'nın partisi ile ilişkisini kesmemesi yani bu zorunluluğun ortadan kalkması ile birlikte kendi parti meclisi grubu üzerinde denetimini sürdürmeye devam ettirmesine yönelik bir düzenlemedir. Bu nedenle seçimi kazanarak cumhurbaşkanı olan kişinin aynı zamanda mecliste bulunan parti grubu aracılığı ile yasama organının da yani meclisinde hâkimiyetini ele geçirmesine neden olmaktadır. Bu şekli ile yürütme erkinde iktidar yoğunlaşmasına yol atığı gerekçesi ile özellikle kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımında eleştiri alan noktaların başında gelmektedir (Gözler, 2017). Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde aslında meclis ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bir arada yapılması cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisinin mecliste çoğunluğu sağlayacağı anlamına gelmemektedir. Eğer ki böyle bir durum ile karşı karşıya kalınırsa yani cumhurbaşkanı karşısında mecliste bulunan muhalefet partiler bir araya gelip birlikte hareket ederlerse meclis ile cumhurbaşkanı arasında çatışma çıkması içten bile değildir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi incelendiğinde bahse konu olasılık göz önüne alındığında bu tarz çatışmaların olmaması için pek çok önlem alındığı açık ve net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Cumhurbaşkanının meclis karşısında güçlendirmek adına farklı ülkelerde uygulanan başkanlık sistemlerinde bulunmayan yetkiler verilerek cumhurbaşkanının meclis karşısında güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu görüşüme belki de en güzel örnek yürütme erki içerisinde atama yetkilerinin cumhurbaşkanı tarafından tek taraflı olarak yapılması verilebilir. Az önce bahsettiğim gibi sistem içerisinde pek çok düzenleme cumhurbaşkanı ile meclis arasında meclis içerisinde farklı partilerin çoğunluğu elde bulundurma durumunda cumhurbaşkanını meclise karşı üstün kılmak adına pek çok düzenleme içermektedir. Bu bakımdan ele alındığında cumhurbaşkanının özellikle yasa yapma sürecinde yetkileri değerlendirilebilir. Meclis tarafından kabul edilen bir yasayı kabul etmeyen cumhurbaşkanı bu yasayı tekrar görüşülmek üzere meclise gönderebilir. Meclisin cumhurbaşkanı tarafından geri gönderdiği yasada ısrar edebilmesi için meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ile tekrardan kabul etmesi gerekmektedir. Bu sebeple cumhurbaşkanı tarafından benimsenmeyen yasanın kabul edilmesi zora düşmektedir.

Meclis çoğunluğu ile cumhurbaşkanı arasında meydana gelebilecek çatışma durumunda başka bir ihtimal ise cumhurbaşkanı tarafından benimsenen ve çıkartılması istenen yasanın meclis tarafından çıkartılmamasıdır. Böyle durumda bile cumhurbaşkanını meclisten üstün tutmak adına cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkartma yetkisi verilmiştir. Özellikle yürütme ile ilgili konularda cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkartabilecektir. Bununla birlikte cumhurbaşkanlığı Kararnamesi için mevcut anayasada Kanun Hükmünde Kararnameler için açık bir şekilde ifade edilen düzenlemelerin hiçbirine yer verilmemiştir. Bu durum beraberinde pek çok kişi tarafından “yasama yetkisinin yürütmeye devri” şeklinde değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir (Gözler, 2000). İşte bu durumla karşı karşıya kalan meclisin başvuracağı iki yol bulunmaktadır. İlk yol meclisin o konuda yasal bir düzenleme yapmasıdır. Çünkü aynı konuda hem cumhurbaşkanı kararnamesi hem de yasal düzenlemenin bulunması yasa hükümlerinin geçerli olmasına neden olacaktır. Ancak bu durumda da eğer cumhurbaşkanı meclisin yapmış olduğu yasayı beğenmez ise geri gönderebilecek veya engelleyebilecektir. İkinci yol ise cumhurbaşkanlığı kararnamesinin iptali için Anayasa Mahkemesine başvurulmasıdır. Aslından Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunulabilir ama Anayasa Mahkemesi'nin üye kısmının çoğunluğunun cumhurbaşkanı tarafından bizzat atandığı unutulmamalıdır. Bu gelişmeler ışığında cumhurbaşkanına kararname çıkartma yetkisinin verilmesi temelde birtakım sorunları da beraberinde getirebilir. Bu sorunların belki de en önemlisi cumhurbaşkanlığı sisteminin

yozlaşması ve meclis ile başkan arasında çatışmaya sebep olan anayasal krizlere neden olmasındır. Anayasa değişikliği ile getirilen mevcut sistem, meclis çoğunluğu ile cumhurbaşkanı arasında ortaya çıkan çatışmanın bir kriz oluşturması durumunda erken seçime gitme imkânı da tanımaktadır. Bu imkân dâhilinde hem meclis (3/5 çoğunluk) hem de cumhurbaşkanı erken seçim kararına giderek cumhurbaşkanlığı seçimini ve meclis seçiminin yenilenmesine karar verme yetkisini ellerinde bulundurmaktadırlar. Ama bu sistem de Amerika Birleşik Devletleri'n de var olan başkanlık sisteminde uygulanmayan bir uygulama olması nedeni ile eleştirilmiştir (Özbudun, 2012). Fakat bu sistem cumhurbaşkanı ile meclisin çatışma durumunu göz önüne aldığı için böyle bir uygulamanın pekte şaşırtıcı olduğu söylenemez

Cumhurbaşkanlığı hükümet Sisteminde yürütme ve yasama arasındaki ilişkilerden bir diğer konu ve ortaya çıkan problem ise bütçe konusudur. Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanan bütçe taslağının meclis tarafından benimsenmemesi ve zamanında yürürlüğe konulmaması ile birlikte geçici bütçe imkânının getirilmesi ve bununla yapılmaması durumunda bir önceki yılın bütçesinin yeniden değerlendirilmesine göre artışı sağlanarak yürürlüğe konulması görevi cumhurbaşkanına verilmiştir. Bu durum aslında yasamanın elinde bulunan bir yetkinin yürütmeye geçmesi ile birlikte yasamayı yürütme karşısında etkisiz hale getirmekte ve yürütmeyi daha da güçlü kılmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme ile yargı arasındaki ilişkilerde de tartışılan ve eleştiriye uğrayan düzenlemelere bağlı olarak farklı problemler ile karşılaşılabilir. Konu hangi ülkeyi ilgilendiriyorsa ilgilendirsin o ülkede yargı organlarının tarafsızlığı ve bağımsızlığı ülkenin temel anlamda gerçekten bir hukuk devleti olup olmadığının ve ne kadar demokratik olduğunun bir göstergesidir. Burada gerek yargı üyelerinin gerekse kamu görevlilerinin atanmasında cumhurbaşkanının etkin bir rol üstlenmesi farklı sorunları beraberinde getirmektedir. Özellikle meclise ve cumhurbaşkanına verilen yetki arasında bulunan atama yetkisi bunların başında gelmektedir. Cumhurbaşkanı'na kamuda faaliyet gösteren kamu görevlilerini, büyükelçileri, bakanları ve hatta yargı mensuplarını atama yetkisi verilmesi özellikle yürütmenin partili bir cumhurbaşkanı olması bakımından değerlendirildiğinde yürütmenin tarafsızlığına gölge düşüreceği konusunu tartışma haline getirmektedir. Oysa bu tür önemli meslek gruplarında ki atamalarda meclise danışılması ve meclisin bu atamalar konusundaki görüşlerinin alınması büyük önem arz edecektir. Böyle bir yetkinin verilmesi ile birlikte meclisin bu tür atamalarda atanacak olan kamu görevlilerinin detaylı bir şekilde araştırılması konusunu incelemesi gerekli olacaktır.

Getirilen yeni sistem ile yargı alanında Askeri Yüksek Mahkemesi'nin kapatılmasından Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı ile birlikte bu mahkemede yüce divan sıfatı ile yargılanacak kişilerdeki değişiklik ki bu değişiklik ile birlikte bu gruba cumhurbaşkanı Yardımcıları eklenmiş olup askeri mahkemelerde bulunan başkan ve üyeler çıkartılmasına kadar değişikliğe gidilmiştir. Aynı zamanda Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun isminin Hâkimler ve Savcılar Kurulu olarak değiştirilmesi ile birlikte seçilme usullerinin ve üye sayısının belirlenmesinde de yeniliklere gidilmiştir.

Mevcut gerçekleşen anayasa değişikliği ile hâkim ve savcılar ataması ve terfi işleri ile sorumlu Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yeni adıyla Hâkimler ve Savcılar Kurulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda tartışmaların temelinde bu kurulun doğal üyeleri arasında Adalet Bakanı ve Müsteşarı'nın bulunması yatmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, mevcut sistemdeki Adalet Bakanı'nın kurul başkanı olması ve başta müfettişleri ataması gibi yetkilerinin bulunması çoğunluğu ve iktidarı elinde bulunduran siyasal iktidarın yargı bağımsızlığına müdahale etmesine zemin hazırladığı ve yargı bağımlılığını zarara uğratması bakımından tartışma konusu olmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Hâkimler ve Savcılar Kurulu'na üye belirlemede önemli değişiklikler getirmiştir. 2010 yılında gerçekleştirilen referandumda anayasada gerçekleşen değişikliklerle Hâkimler ve Savcılar Kurulu'na seçilecek üyelere yargı mensuplarına ağırlık verilmiş olup cumhurbaşkanının yapacağı atama sayısı 4 olarak belirlenmiştir. Bu kararın verilmesinde Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı ve Venedik Komisyonu Adli Atamalar Raporu'nda, "yargı kurulu üyelerinin çoğunluğunun bizzat yargı tarafından seçilmesi" yönündeki tavsiye kararı önemli bir rol oynamaktadır (Akyol, 2013). Hâlbuki yeni sistemde Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun yapısına bakıldığında 6 üyenin

cumhurbaşkanı, 7 üyenin ise meclis çoğunluğu tarafından seçilmesi öngörülmektedir. Üyelerin belirlenmesi siyasi bir makam olan cumhurbaşkanı tarafından üyelerinin çoğunun belirlenmesi eleştiri konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu açıdan değerlendirildiğinde siyasi bir makamın veya gücün belirleyeceği bir Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun siyasal iktidardan bağımsızlık ilkesine aykırı olduğu ve batı ülkelerde uygulanan ve benimsenen demokrasi anlayışına aykırılık oluşturduğu konusunda itirazları da beraberinde getirmektedir (Gözler, 2017).

Getirilen yeni sistemin yargı üzerinde sadece Hâkimler ve Savcılar Kurulu değil Anayasa Mahkemesi'ne ilişkin getirilen hükümleri de tartışma yaratmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısının belirlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. 15 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi'nin 12 üyesinin cumhurbaşkanı, 3 üyenin ise meclis tarafından seçilmesinin öngörülmesi bahse konu üzerinde ilk tartışmadır. Bu düzenleme ile birlikte aslında Anayasa Mahkemesi'nin tarafsızlığına gölge düşeceği konusu tartışılmaktadır. Sonuç olarak bu tartışmalar neticesinde gerek Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun gerek ise Anayasa Mahkemesi'nin oluşumunda ve üyelerinin belirlenmesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi ve cumhurbaşkanının görevlendirildiği görülmektedir. Olayın aslına bakıldığında meclis içerisindeki çoğunluğun cumhurbaşkanının partisinde olma olasılığı güçlü olduğundan Anayasa Mahkemesi ve Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyelerinin seçiminde ağırlığın cumhurbaşkanının da olacağını göstermektedir. Bu olasılık Anayasa Mahkemesi ve Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun siyasi anlamda etki alanına gireceğinin ve bu durumda yargı organlarının bağımsızlığına ve tarafsızlığına gölge düşüreceği kaygısını beraberinde getirmektedir. Bu sebeple gerçek bir başkanlık sisteminin içeriği ile alakası olmayan ve siyasal iktidarın yürütme mekanizmasında yoğunlaşmasına yol açan bu sistem demokrasinin temelinde olan kuvvetler ayrılığı ilkesine ters bir düzenleme olduğu görülmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinden bu zamana kadar yüzyılı aşmış bir geçmişi bulunan parlamenter sistemi bırakıp başkanlık sistemi benzeri veya adına referansı da diyebileceğimiz cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmiştir. 2017 yılında yapılan referandum sonucu anayasa değişikliği ile sonuçlanan ve geçilen cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temelinde, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu tarihsel koşulların gerekliliğinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Türk siyasal hayatına baktığımızda özellikle siyasal alanda liderlik özelliklerini ön planda tutan liderlerin sürekli olarak özellikle 1990'lı yıllardan beri yeni bir hükümet sistemi modeline geçilmesi gerekliliği savunulmuştur. Bu bakış açıları gün yüzüne çıkarken tartışmaların eşliğinde bulunan asıl konulardan birisi de acaba siyasal rejimde bir değişikliğe gidilip gidilmeyeceğidir. Anayasamızın devletimizin şeklini düzenleyen özellikle ilk üç maddesi ile bu ilk üç maddeyi güvence altına alan dördüncü madde de herhangi bir değişiklik olmadığına göre aslında bu sistemin özellikle yürütmeye ilişkin değişikliklerle karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Batılı veya doğulu ülkelerde kullanılmakta olan hükümet sistemleri incelendiğinde çalışmada da bahsettiğimiz gibi o ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve demografik gibi özellikleri, kullanılan hükümet sistemi modelinin başarılı ve ya başarısız olmasına neden olabilmektedir. Kullanılmakta olan hükümet sistemlerinin o ülkelerin siyasal iktidarı üzerinde etkilerinden bahsedebiliriz. Tabi bu etkiler sadece hükümet sisteminden değil ekonomik, politik ve sosyal alanlardan da kaynaklanabilmektedir. Bu etkiler olumlu olduğu gibi olumsuz bir etki olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Konumuz açısından değerlendirilecek olursak eğer; hükümet sistemlerinin siyasal iktidar üzerinde olumsuz bir etkisi söz konusu olursa sadece mevzuatlarla yapılan değişiklikler ile bu olumsuzluklar giderilemeyebilir. Hükümet sistemi değişikliklerine giderek bu olumsuz etkilerden kurtulma arayışına girilebilir. Elbette bu arayış kesin bir sonuç getirecek diye bir şey yoktur. Çünkü getirilecek olan yeni hükümet sisteminin o ülkedeki siyasal iktidarsızlığı tamamen ortadan kaldıracığı ya da siyasal iktidara olan olumsuz etkileri sonlandıracak diye bir garantisi yoktur. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç; en iyi hükümet sisteminin kullanılmakta olduğu ülkenin koşullarını önemseyen ve dikkate ala sistem olacaktır.

Nihayetinde ülkemiz açısından bunu ele aldığımızda demokrasinin temel sorununun yürütmenin yasama ve yargı karşısında var olan gücünü koruması ve hatta daha da güçlenmiş olmasıdır. Bu durumun istikrarın sağlanması adına demokrasiden ödün veren bir anlayış olarak karşımıza çıktığı görüşü

tartışılmaktadır. Ama unutmamamız gereken, var olan ve kullanılan hükümet sistemlerinin tek başına ideal bir yönetim tarzı olmadığıdır. Bunları besleyen, destekleyen ve bu sürece dâhil olan faktörleri göz ardı etmememiz gerekir.

KAYNAKÇA

- AKYOL, T. (2013), *AK Parti'nin yargı modeli*, 24 Nisan 2021 tarihinde [www.hurriyet.com.tr:](http://www.hurriyet.com.tr/ak-parti-nin-yargi-modeli-22540404)
<http://www.hurriyet.com.tr/ak-parti-nin-yargi-modeli-22540404> adresinden alındı.
- GÖZLER, K. (2000), Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? *Türkiye Günlüğü*, (62), 25-47.
- GÖZLER, K. (2017), *Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa*, 26 Nisan 2021 tarihinde [www.anayasa.gen.tr:](http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.htm)
<http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.htm> adresinden alındı.
- KORKMAZ, T. (2016), Hükümet Sistemleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz, *Akademik Hassasiyetler*, 6, 52.
- TURHAN, M. (2004), *Anayasal Devlet*, Ankara: Naturel Yayıncılık.
- ÖZBUDUN, E. (2012), *Türk Usulüne Göre Başkanlık Sistemi*, 5 Mayıs 2021 tarihinde [www.milliyet.com:](http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/turk-usulune-gore-baskanlik-sistemi-1641997)
<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/turk-usulune-gore-baskanlik-sistemi-1641997> adresinden alındı.

1980 DARBESİ SONRASI TÜRK İSLAM SENTEZİNİN RESMİ İDEOLOJİ HALİNE GELMESİ

Gürkan KANAT

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
gurkankanat35@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8055-4182

Özet

Türkiye'nin siyasal hayatında 12 Eylül 1980 darbesi ile mevcut düzen içerisinde yer alan toplumu yeniden yapılandırma çabaları; özellikle 1960 ve 1970'li yıllar süresince ideolojik görüş olarak sol akımlara karşı bir başka yol şeklinde bu görüşü yerinden etmek için farklı arayışlara girişilmesine sebebiyet vermiştir. Aydınlar Ocağı tarafından ortaya çıkartılan Türk İslam Sentezi düşüncesi bahse konu farklı arayışın adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk İslam Sentezinin çalışmanın içeriğinde de değinileceği gibi benimsemiş olduğu milli birlik, devlete sadakat ve özellikle din konulu açıklamaları, 1980 dönemi sonrası bu alanlarda disiplinli bireyler ve toplumlar yetiştirmek için elverişli bir ideoloji olarak benimsenmiştir. Yapılacak bu çalışmada Aydınlar Ocağı tarafından benimsenen bir görüş olan Türk İslam Sentezinin 1980 sonrası dönemde neden devlet katında itibar gördüğü ele alınacak olup aynı zamanda Türk İslam Sentezi düşüncesinin devletin politikalarını etkileyebilme potansiyeline nasıl ulaştığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1980 Darbesi, Aydınlar Ocağı, Türk İslam Sentezi.

AFTER THE 1980 COUP THE SYNTHESIS OF TURKISH ISLAM BECAME AN OFFICIAL IDEOLOGY

Abstract

In the political life of Turkey with the coup of 12 September 1980, the society within the current system restructuring efforts, especially during the 1960s and 1970s against the ideological currents of view another way to view this as different quest undertaken for displacing the left led. The idea of Turkish-Islamic synthesis, revealed by the intelligentsia Quarry, appears as the name of a different quest. As mentioned in the content of the study, the explanations on national unity, loyalty to the state and especially religion adopted by the Turkish-Islamic synthesis were adopted as a favorable ideology for educating societies with a disciplined individual in these areas after the 1980 period. In this study, it will be discussed why the Turkish-Islamic synthesis, an opinion adopted by The Intelligentsia quarry, was respected on the state level in the post-1980 period, and at the same time how the idea of Turkish-Islamic synthesis reached the potential to affect the policies of the state.

Keywords: 1980 Coup, Intellectuals Quarry, Turkish-Islamic Synthesis.

1. GİRİŞ

Türkiye'nin siyasal hayatı; tarihsel süreç içerisinde Muhafazakârlık, İslamcılık ve Türkçülük gibi ideolojilerden etkilenmiş ve süreç içerisinde dönüşümünü tamamlamak için sayılan ideolojilerden faydalanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri incelendiğinde karşımıza devletin ortadan kalkmasını yani yıkılmasını engellemek adına bazı düşüncelerin ortaya çıkması özellikle de ideolojik alanda tartışmaların başlamasına zemin hazırlamıştır. Bahse konu bu tartışmalar sadece Osmanlı'nın son döneminde değil aynı zamanda Cumhuriyet döneminde de var olan ekonomik ve toplumsal hatta siyasal yapıtı oldukça derinden etkilemiştir. Cumhuriyet döneminde var olan Türk milliyetçiliği anlayışı 1960'lı hatta asıl olarak 1970'li yıllara gelindiğinde Türk siyasal hayatındaki konumunu kaybetme durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Türk milliyetçiliğin o dönemde hâkimiyetinin azalmaya başlaması ile birlikte İslamcılık akımının Türk siyasal hayatında önem kazanmasına ve boşalan o hâkimiyet koltuğuna sahip çıkmasına zemin hazırlamıştı. İşte burada İslamcılığın Türk siyasal hayatına gerçek anlamda girmesinin ilk adımı olarak Türk İslam Sentezi olarak gösterilebilir. Türk İslam Sentezi düşüncesinin karşımıza çıkması İslamcılık akımının gelişmesine ve yükselmesine paralel olarak gerçekleşmiştir değerlendirmesinde bulunabiliriz. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu görüşü destekler bulgulara yer verilecektir. Bu bakış açısı ile yaklaştığımızda ülkemizde özellikle Milliyetçilik

ve İslamcılığın bir bileşimi olarak karşımıza çıkan Türk İslam Sentezi düşüncesi, 1970’li yıllardan itibaren ülkemizde önemli bir siyasal akım olmuş ve 1980 yılında gerçekleştirilen darbe sonrası devletin resmi ideolojisi olma yolunda ilerlemiştir. Dönem itibarı ile incelemelerde bulunduğumda herhangi bir siyasi partinin Türk İslam Sentezi düşüncesine isim olarak parti programında yer vermezken özellikle 1980 ve sonrası sağ cenahta yer alan siyasi partilerde bir ideolojik görüş olarak bir köşede benimsendiğini söyleyebiliriz. Tabi o dönemdeki gerek İslamcı gerek ise Muhafazakâr ve Milliyetçi olarak sağ görüşe sahip partilerde bahse konu Türk İslam Sentezi düşüncesi etkili olmuş ve sayılan görüşlere sahip siyasi partiler tarafından desteklenmiştir. Bu destekleme faaliyetleri Türk siyasal hayatına asıl etkisini 1980 sonrası kendisini göstermiş bulunmaktadır. Yapmış olduğum araştırmalarda; Türk İslam Sentezi konusunu içeren çalışmalarda 1980 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonrasında toplumu yeniden tasarlamak isteyen daha doğrusu bu tasarım işlerini sosyal, ekonomik ve siyasal alanda yapmayı hedefleyen iktidarın bunların temeline Türk İslam Sentezi düşüncesini koymaya çalıştığını işaret etmektedir. Bu durum bizlere, Türk İslam Sentezi düşüncesinin 1980 sonrası dönemde nasıl devletin resmi ideolojisi olmak yolunda ilerlediğini ortaya koymaktadır.

2. TÜRK İSLAM SENTEZİNİ DÜŞÜNCESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Türk İslam Sentezi düşüncesinin bir kavram olarak karşımıza çıkması ve kullanılması yaklaşık olarak 50-60 yıl öncesine dayanmaktadır diyebiliriz. Türk İslam Sentezi düşüncesini savunan kesim bu görüşün Türkler’in İslamiyet ile tanıştığı zamana kadar geri götürmektedirler. Tabi geçmişten günümüze kadar geçen zaman dilimi içerisinde, Türk İslam Sentezi düşüncesinin gelişmesine katkı sağlayan ve özellikle çalışmanın da ana konusu içerisinde yer alan devletin resmi ideolojisi haline gelmesine katkı sağlayan Aydınlar Ocağı’na değinmemiz gerekmektedir. Çünkü Aydınlar Ocağı ve Türk İslam Sentezi düşüncesi birlikte anılmakta ve değerlendirilmektedir.

Aydınlar Ocağı’nın kuruluş aşamasındaki yapısı incelendiğinde birbirinden farklı bilim insanları olmak üzere üniversitelerden de üyelerinin olduğunu görmekteyiz. Bahse konu Aydınlar Ocağının kurucuları arasında Prof. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Muharrem Ergin, Prof. Nevzat Yalçın, Prof. Salih Tuğ ve Prof. Süleyman Yalçın gibi muhafazakâr olup aynı zamanda milliyetçi tavırları ile tanınan, bilinen akademisyenler bulunmaktadır. Kuruluş yılı 1970 olan Aydınlar Ocağı, kendi içerisinde üye sayısını sınırlı tutmak ile birlikte aynı zamanda üyeleri ile birlikte elitçi - seçkinci bir duruş göstermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus her ne kadar Aydınlar Ocağı tarafından Türk İslam Sentezi düşüncesi kurumsallaşmış ve bir ideoloji haline gelmişse de, giriş kısmında da bahsettiğimiz gibi Cumhuriyet öncesi dönemine kadar geriye gidebilmektedir Türk İslam Sentezi düşüncesi fikri. 19. yy sonralarında İslam ve Türklüğün birbirleri ile mükemmel uyumu ve birbirinden bağımsız olamayacakları düşüncesi yaygınlık kazanmıştır.

Her ne kadar Türk İslam Sentezi düşüncesinin gelişimini Aydınlar Ocağına bağlasak da dönemin Kemalist milliyetçi düşüncesinin de Türk İslam Sentezi düşüncesinin gelişmesine katkı sağladığı bilinen bir gerçektir (Taşkın, 2007). Kemalist milliyetçilik anlayışı incelendiğinde Türk topluluklarını laik, demokratik ve hoşgörülü bir toplum olarak gösterildiğine tanıklık ediyoruz. Türk İslam Sentezi bu temel varsayım içerisinde gelişmiştir. Bu bakış açısı ile birlikte Türklerin İslam’ı kabul ederek yukarıda sayılan modern anlamdaki kavramları İslam’a kazandırdıklarını söyleyebiliriz (Copeaux, 2002). Yapmış olduğum araştırmalarda Türk milliyetçiliği ile İslami muhafazakârlık ideolojilerinin bir arada bulunması, bir araya gelme fikri uluslararası tarihsel süreçlerde 2. Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmış ve giderek yaygın bir hale gelmiştir. Dikkat çeken başka bir husus ise Türk İslam Sentezi düşüncesinin o dönemlerde hız kazanmasına neden olan aydınların ki bu aydınlar daha çok muhafazakâr ve milliyetçi kesim Cumhuriyetin kurulmasında etkin olan milliyetçilerin bulunduğu eğitim kurumlarından çıkan kişilerdir. 1960 ve 1970’li yıllara kadar geçen süre zarfında sol düşüncenin Türk siyasal hayatında giderek artması sonucu sağ cenahta yer alan kesimin özellikle milliyetçilik ve din eksanlı toparlayıcı bir yapı olarak Aydınlar Ocağını öne sürmeleri-ortaya çıkartmaları fikirlerin Türk İslam Sentezi düşüncesi çerçevesinde oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Türk İslam Sentezi düşüncesi kapsamında bir kavram olarak kullanılması yukarıda da bahsettiğim gibi 50-60 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Türk İslam Sentezi düşüncesini savunanlar bu kavramın özellikle bir olgu olarak ele alınmasını Türklerin İslam ile tanışmalarına kadar süreç

dayandırmaktadırlar (Cebeci, 2001). Türk İslam Sentezcilerinin savunmakta olduğu bir görüş ise; geçmişte ilk Müslüman Türk devletleri ile var olma ve olgunlaşma sürecini tamamlayan Türk İslam Sentezinin bir tez haline gelmesi, Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde toplumda var olan İslam ve Türk kimliklerinin birbirleri ile bir araya gelerek tek bir kimlik olması şeklinde gerçekleşmiştir (Bilgiseven, 1995). Osmanlı Devletinin son zamanlarında Türkçü düşünürlerden oluşan ve başını Ziya Gökalp'in çektiği grup, Türk İslam Sentezi çalışmalarını incelemeye ve bir ideoloji haline gelmesine katkı sunmuşlardır. Kendilerinin Türk İslam Sentezi kavramını analiz ettikleri dönem İslam ögesinin Türklük ögesine göre ağır bastığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böylesine tarihsel bir süreç sonrası Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçişle birlikte o dönemin vermiş olduğu özgürlük ortamında düşüncelerin özgürce ifade edilmesi milliyetçi ve muhafazakâr kesimde yer alan kişilerin bir birleşimi olarak Türk İslam Sentezi düşüncesini gündeme getirmiştir. 1950'li yıllara gelindiğinde iktidarı elde eden Demokrat Parti (DP), milleti bir arada tutan ve oluşturan ortak duygu ve düşüncenin temel kaynağının din olduğunu ve bu nedenle İslam dinine yapılacak en büyük hizmetin modernleşme ve Türkleşme olduğu düşüncesini ileri sürmüşleridir. Bu düşünce DP tarafından halka, geniş kitlelere yayılmıştır. İslam konusu siyasi arenada bir söylem halini almış ve bu söylem halini alması neticesinde özellikle kamusal alanda ve siyasi, toplumsal yaşamda rağbet görmüştür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir konu vardır. O da; bahse konu görüş 1960 yılında gerçekleştirilen darbe girişimi sonrasındaki mevcut muhafazakâr görüşe pek etki etmemiştir. Milliyetçi ve İslamcı kesime oluşacak etki daha çok Soğuk Savaş döneminde var olan ve gün yüzüne çıkan antikomünist temalar olmuştur. 1960 Darbesi sonrası dönemde İslamcı ve Türkçü aydınların karşılıklı etkileşimler devam etmiş, bu etkileşim daha çok muhafazakâr ve milliyetçilik başlığı altında olmuştur. Buna en güzel örnek belki de; 1961 yılında kurulan Türk Kültürünün Araştırma Merkezi (TKAE)' dir. Çünkü TKAE'nin Türk İslam Sentezi düşüncesinin ortaya çıkışında ve etkili bir ideoloji şeklinde benimsenmesinde önemli katkıları mevcuttur. Bahse konu enstitünün aylık olarak yayınlanan yayın organı olan Türk Kültürü, Türk İslam Sentezi düşüncesinin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Bu vesile ile 1960'lı yılların ortalarından itibaren İslam ve Türklük arasındaki ilişkinin öne çıkartılması, dikkat çekilmesi somut bir hal almıştır diyebiliriz. Türk İslam Sentezi düşüncesi Aydınlar Ocağı'nı da özellikle siyasi bir vizyon olarak benimsenmesi bu koşullar altında gerçekleşmiştir diyebiliriz.

3. TÜRK İSLAM SENTEZİ DÜŞÜNESİNİN RESMİ İDEOLOJİ HALİNE GELMESİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin siyasal hayatında 1960 darbesi sonrası 1971 yılında gerçekleşen muhtıra ve 12 Eylül 1980 darbesi ile toplumu yeniden dizayn etme süreçleri o dönemlerdeki sol kesimin faaliyetlerine bir alternatif olarak ve onu açıkçası yerinden edecek farklı ideolojiler bulma çabaları Aydınlar Ocağı tarafından bir proje olarak belirtilen Türk İslam Sentezi düşüncesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Şahısınca o dönemde 1980 darbesi ile birlikte, Türk İslam Sentezi düşüncesi kendisince işlenen milli birlik ve bütünlük, devlete sonuna kadar sadakat ve disiplinli-tertipli bir toplum yaratmak gibi amaçları gerçekleştirebilecek bir ideoloji olarak değerlendirilmiştir. Bu bakış açısı ile yaklaştığımızda Türk İslam Sentezi düşüncesinin devlet nezdinde nasıl oldu da bu kadar dikkat çektiği ve devletin uygulamaya koymuş olduğu politikaları etkileyebilme gücüne sahip olduğu soruları cevap aramaktadır.

Bu temel sorular üzerinden yola çıktığımızda Türk İslam Sentezi Düşüncesinin kapsayıcı olması en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Türk İslam Sentezi düşüncesi milli birlik ve bütünlük, devlete sonuna kadar sadakat gibi kavramlar ile birlikte maneviyatta var olan boşluğu doldurma çabası kendisini cazibeli kılmaktadır. Çünkü kendisi bunu yaparken İslamcılık veya Türkçülük gibi ideolojilerden herhangi birisine öncelik tanımamış, Kemalizm'i de bu süreçte saf dışı bırakmamıştır. Zaten buradan ne Türkçülerin ne Kemalistlerin ne de İslamcılarının Türk İslam Sentezi düşüncesi dışarısında bırakılmadığı anlaşılmaktadır (Dursun, 2002). Buradan Aydınlar Ocağı'nın Türk İslam Sentezi düşüncesi kapsamında gerek milliyetçi gerekçe İslami temalarda bir araya gelen siyasi partilerin göstermiş oldukları tavırlardan bir sivil ve asker ilişkisinin görece başarılı olduğu bir durum karşımıza çıkmaktadır.

Aydınlar Ocağı'nın batılılaşmaya yönelik yapılan çalışmalarla mücadele ederken aynı zamanda devletin yanında yer almak gibi ifadelerinin bulunduğunu söylemek gerekir. Onların bu tavrı 12 Eylül 1980

askeri darbesi sonrası ordu bünyesindeki etkilerini arttırmaya neden olmuştur. Türk İslam Sentezi düşüncesini bir proje olarak ortaya çıkartan Aydınlar Ocağı; Atatürkçülük ve Atatürk'ü sahiplenen değer verici söylemlerini arttırması 12 Eylül yönetimince kabul görünmesine neden olmuştur. Atatürk ve zamanındaki milli kültür anlayışının kendileri tarafınca benimsendiğini sürekli dile getirmekle, yüceltmektedirler (Ergin, 1975). Burada şu yorumu yapmak belki de yerinde olacaktır. Aydınlar Ocağı'nın bu bakış açısı ile etrafında bulunan kişilere Atatürkçülük anlayışının bazı kesimler tarafından yanlış anlaşıldığı, ilke inkılap konusunda Atatürk'ün öğretileri dışına çıkılarak kendi görüşleri doğrultusunda meşrulaştırıldığını anlıyoruz.

Türk İslam Sentezi düşüncesi etrafında toplanan ve bu düşünce etrafında şekillenen yapının İslam unsuruna aşırı vurgu yapılması Kemalist görüşten tam bir kopuş, uzaklaşma anlamına gelmemektedir. Düşünce açısından ele alındığında bahse konu Türk İslam Sentezi düşüncesi, İslam konusu önemli bir konumdadır fakat tarih tezi anlamında Kemalist görüşten de tam kopmuş değildir. Aydınlar Ocağı, özellikle ilke ve inkılaplar konusunda laiklik konusunu Türk kültüründen gelen ve önemli bir unsur olduğunun ifade etmektedirler. Bahse konu bu ilkelerin Türkler tarafından İslam dinine kazandırıldığı ve İslam'a önemli bir katkısının olduğunu savunmaktadırlar (Alper ve Göral, 2004).

12 Eylül 1980 darbesi ile 1970'li yıllarda var olan örgütlü siyaset kavramı ortadan kaldırılmış, dönemin rejimi üzerinde varsayılan tehlikeler giderilmiştir. Devletin ve toplumun yeniden dizayn edilmesi için yeni bir ideolojik proje varlığı kendisini göstermiştir. Bu bakış açısı ile ele alındığında Türk İslam Sentezi düşüncesi, 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen darbeye kurumsal anlamda ve ideolojik açıdan destek vermeyi ilke edinen bir hareket şeklinde değerlendirilmektedir. Buna en güzel örnek belki de; Aydınlar Ocağı'nın 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen darbe ile Kemalizm'in güçlendiği yönünde görüşlerinin var olması ve o dönem itibari ile her düzeyde eğitim veren okullarda din derslerinin zorunlu hale gelmesi sonucu imam hatip okullarının Türkiye geneline yayılması fikrinin desteklenmesidir (Örgün, 1995).

1980 darbesi sonrası Türk İslam Sentezi düşüncesinin bir ideoloji haline gelmesinde dönemin sol hareketlerinin o dönemde var olan gençlik hareketleri ile beraber birleşimi, sağ cenahta yer alan kesimin içinde ülkücü hareketlerinin de var olması toplum içerisinde kutuplaşma ve ayrışmaların artmasına neden olmuştur. Bu durum askeri yönetimde bulunan kişilerin belirlemiş oldukları askeri yönetim ideolojisinde din ve devlet arasında var olan ilişkinin yeniden yapılanması gerektiği görüşünü arttırmıştır. Burada karşımıza o dönem içerisinde varlığını sürdüren ülkücü hareketlerin 1970'li yılların ortalarından itibaren İslami yöndeki gelişimler ile birlikte 12 Eylül darbesine doğru ilerlerken hız kazanmış olmasıdır. Bu koşulların oluşmasında Türk İslam Sentezi düşüncesinin etkisi yoktur diyemeyiz.

Türk İslam Sentezi düşüncesinin resmi ideoloji olarak benimsenme sürecinde özellikle eğitim alanında birtakım değişikliklerin var olduğunu görmekteyiz. Dönem itibari ile milli eğitim kurumlarında ders kitaplarında Türk İslam Sentezi düşüncesinin bir araç olarak kullandığını görmekteyiz. İslam konusunu kültürün ve kimlik anlamında ulusal kimliğin temel taşı olarak değerlendiren Türk İslam Sentezi düşüncesi, din derslerinin okullarda zorunlu hale getirilmesinde de etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle anne, devlet, baba ve asker-ordu gibi kavramlara değer vermenin, sevmenin dini bir görev gibi lanse edilmesi için çalışmışlardır. Türk İslam Sentezi düşüncesinin 1982 yılında yapılan kazuistik anayasa ile bireylerin hak ve özgürlüklerine ilişkin düzenlemeler ile yapılan anayasanın ruhunu oluşturmaktadır. Anayasada yer alan millilik ve kültür kavramı başlığında milli kültür kavramının vurgusu İslami kavramları çağrıştırmış olmak ile birlikte Türk milliyetçiliğine dayandığını söyleyebiliriz (Çağlar ve Uluçakar, 2017)

Son olarak şunu ifade edebilirim ki; Türk İslam Sentezi düşüncesi 1980 yılında gerçekleşen darbe sonrası özellikle 1990'lı yıllardan sonra devlet kurumlarında etkisini arttırmıştır. Bu duruma verilebilecek bir örnek imam hatip okullarının sayısının ülke genelinde artması ve mezunlarının yaşamış olduğu problemler ile birlikte türban sorunun gün yüzüne çıkması sonucunda laik ve laiklik karşıtı kutuplaşma hareketlerinin Türk İslam Sentezi düşüncesinden kaynaklandığı genel kabul gören bir görüştür. Turgut ÖZAL döneminde Türk İslam Sentezi düşüncesinin rehber konumunda yerini

koruduğunu görmekteyiz. Bahse konu dönem ile birlikte ülkemizde cami sayısının artması, imam hatip okullarındaki sayı artışı ve buna bağlı olarak mezunlarının üniversitelerin daha fazla bölümlerine girebilmeleri, ramazan ayı içerisinde sigara veya alkol satan iş yerlerinin saldırılara uğraması gibi meydana gelen olaylar İslami akımların siyasette ve toplumsal yaşantıda giderek arttığını göstermektedir. İslamcı akımların bu denli fazla artması ilerleyen zaman dilimi içerisinde ordu içinde huzurlular oluşturmuştur. O dönem itibarı ile İslamcılığın temsilcisi konumunda bulunan Refah Partisi laiklik savunucuları tarafından milli bir tehdit olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Türk İslam Sentezi düşüncesi kapsamında gelişen tarihsel süreç içerisinde bu bahse konu ideolojiye bağlı kalarak şekil alan ve toplumsal yapı ile birlikte devlet kadrolarının bu ideolojiye göre aşırı şekilde şekillenmesi sonucunda ordu tekrardan Kemalizm'in bir koruyucusu olarak 1977 yılında müdahalede bulunmuştur.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Türk İslam Sentezi düşüncesinin devletin resmi ideolojisi olarak benimsenmesinin belli bir alt yapısı bulunmaktadır. Bu altyapı yaklaşık olarak 200 yılı alan bir zaman dilimine dayanmaktadır. Çünkü batılılaşma ve modernleşme çabaları günümüzde hala devam etmektedir. Türk siyasal hayatında bahse konu batılılaşmanın veya modernleşmenin yönü farklı olmuştur ama beraberinde tartışmalarda getirmiştir. Türk İslam Sentezi düşüncesinin 1970'li yıllarda başta komünizm karşıtlığı olarak değerlendirilmesi, ordu ile karşılıklı olarak düşünsel anlamda ilişkilerin artmasına neden olduğunu ifade edebiliriz. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren muhafazakâr ve milliyetçi kişilerin bir araya geldiği Aydınlar Ocağı, Türk İslam Sentezi düşüncesinin ortaya çıktığı bir yapılanma halini almıştır. Aydınlar Ocağı siyasette ve düşünce aşamasında sağ cemahta yer alan kişilerin sol cemahta yer alan kişilere karşı hareketlenmelerinin somut ilk adımlarındandır. Bu yüzden konumuz gereği Aydınlar Ocağı önemlidir. Yukarıda da bahsettiğim gibi Ocak içerisinde ülkemizin üniversitelerinde sağ cemahta yer alan ve buraya yakın isimler olmak ile birlikte milliyetçi alanında fikirlerini ön planda tutan isimlerde yer almaktaydı. Antikomünist bir söylemin halini alan Aydınlar Ocağı içerisindeki kişiler dönemi itibarı ile 1970'li yıllardan itibaren siyasette ve üniversitelerde okuyan öğrencileri etkisi altına almayı başarmıştır. Başlarda yani kuruluş aşamalarında 1970'li yıllardan itibaren düşünsel bir kavram olarak karşımıza çıkan Türk İslam Sentezi düşüncesi, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası var olan siyasal süreçte varlığını fazlasıyla hissettirmiştir. Hissettirmeye de devam etmektedir. Bu görüşü 1980 darbesi sonrasında Türk İslam Sentezi düşüncesi ekseninde devletin önemli kadrolarında yer alan kişilerin varlığı ile savunabiliriz. Bu düşüncüyü savunan kişilere önemli görevlerde yer verilmesi, Türk İslam Sentezi düşüncesi kapsamında yürütülen faaliyetlerin devam ettiğinin göstergesidir. Özellikle 12 Eylül sonrasında devletin yürütmekte olduğu politikalarda, Türk İslam Sentezi düşüncesini en çok tabii ki Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve bahse konu bakanlığa bağlı kurumların eğitim verdiği ders kitaplarında görmekteyiz. Çok partili hayata geçmek ile birlikte 1950'li yıllardan sonra Türkiye'de iktidara gelen partilerde din konusunun siyasete araç edildiğini ve bu aracın somut olarak imam hatip okullarının yaygınlaşması ile sonuçlandığını söyleyebiliriz. 28 Şubat sürecinde sürekli gündemde yer alan imam hatip konusu ülkemizde toplumun muhafazakârlaşmasına katkıda bulunduğunu iddia edebiliriz. Çünkü 1950'li yıllardan itibaren iktidara gelen siyasi partiler bu konuyu bir ideolojik amaç çerçevesinde kullanmışlardır.

Son olarak şunu ifade edebiliriz ki; 12 Eylül 1980 darbesi ile güvenlik alanında var olan eksikliklerin ve endişelerin giderilmesi amacıyla toplumun ve siyasetin yeniden dizayn edilmesinde din vurgusunun öne çıkması önemli bir etkeni. Zaten Türk siyasal hayatında 1960'lı yıllardan itibaren siyasette sağ cemahta yer alan kişiler veya gruplar tarafından sürekli olarak dile getirilen Türk İslam Sentezi düşüncesi günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- ALPER, E. ve GÖRAL, Ö.S. (2004). “Aydınlar Ocağı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Cilt 5. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- BİLGİSEVEN, A. K. (1995). *Türk-İslam kültüründe fert ve cemiyet ilişkisi ve İslami kavramlar*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- CEBECİ, D. (2001), *Türk’e Dair*, İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınevi.
- COPEAUX, E. (2002), “*Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler*” Çev: G. Doğan, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- DURSUN, Ç. (2002). *Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ERGİN, M. (1975), *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, Ankara: Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ÖĞÜN, S. (1995), *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam Yayınları
- TAŞKIN, Y. (2007), “*Anti Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi, Muhafazakâr Entelejensiya*”, İstanbul: İletişim Yayınları.

REVIEW OF LANGUAGE AND LEARNING THEORIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Jeren Muhammetnurova

Kocaeli University /Social Sciences Institute, Foreign Languages Education, English Language
jeren.nurova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6328-5037>

Abstract

The importance of learning a foreign language in our global world has been increasing year by year. In light of science, from past to present English language teaching field has undergone many changes. Scholars have raised questions about how to teach a foreign language to EFL and ESL learners. Understanding the changes and developmental process of methods in ELT is crucial to teachers who are active practitioners in the field of language teaching. This paper reviews language theories and learning theories in education and reports on how they have influenced foreign and second language learning models. The focus of this review was to clarify several aspects of the rationale behind current approaches and methods in English language teaching.

Keywords: ELT, approaches, methods, learning theories

1.INTRODUCTION

Humanity's interest in learning a foreign language is growing day by day to both keep up with new scientific developments that are occurring all around the World and out of the need to keep up with the World culture. From past to present, there are many reasons why humans felt a need to learn a language other than their native tongue. When we study the GTM method and teaching techniques applied in an instructional setting, what we observe is the fact that people studied a foreign language to comprehend the written text and to translate what they understand from literary work. What was essential to learning in the GTM method was deducing language structure and translating the knowledge obtained in L2 into the mother tongue. The origin of the Grammar translation method backs to as early as the 19th century. Language proficiency of language learners was measured by testing students reading comprehension and translation skills. It is important to note that there seems not to be any linguistic or educational theoretical base for GTM (Brown,2007,p.19).

This paper aims to review language theories and educational theories and report on how they have influenced foreign and second language learning models. Understanding the changes and developmental process of methods in ELT is crucial to teachers who are active practitioners of EFL. First of all, teachers who are informed with the latest methods developed in the ELT field appear to be better to serve to meet their students' language learning needs. Secondly, solid background knowledge of methodology in ELT colors language teachers' decision making in designing an effective lesson plan and optimally delivering the lesson. Lastly, there is a commonly held notion that those who are more knowledgeable about the origin of how and when language teaching methods emerged and changed over the years tend to implement a teaching practice that is theoretically grounded.

2.LITERATURE REVIEW

Behaviourism is a learning theory that explains the learning process as a stimulus-response association(Ellis&Shintana,2014). According to Behaviorist learning theory, learning takes place with reinforcement. A broad idea of this view is that learners interact with their environment and imitate the behavior that they observe. Their learning will have a lasting impact on their behavior if the behavior is positively reinforced. Behaviorists suggested that language learning occurs as a result of imitation and practice(Lightbown&Spada,2006,p.10). For behaviorists, language is a habit formation. Language is conditioning rather than the skills that learners can learn for themselves. Activities that can be observed in a language class organized based on a behaviorist perspective have distinctive features. As Roa(2018) points out in such classes learners get to know new information and receive either positive reinforcement or negative reinforcement for their answers. Similarly, language theory that credits the role of imitation and practice came to be known as a structural model in ELT. The structural language model bases its

root on the principles and the constructs of Behaviourist learning theory. The model notes that a language consists of components that are organized in a systematic way in which meanings are coded (Richards & Rodgers, 2014). The Audiolingual method originated in the field of ELT by adding "features from structural linguistics and behavioral psychology" (Celce-Murcia, 1991, p.7). In the Audiolingual method, the main aim of language teaching is to have students attain near-native proficiency of speaking in the target language and a high level of listening comprehension. The methodology developed based on the structural language model include teaching techniques such as repetition, substitution drilling, dialogue memorization. In the structural model, errors are viewed something as that should be avoided. The attempts to reduce learners' language-related errors in the early 1960 lead emergence of the contrastive analysis hypothesis. The contrastive analysis hypothesis was developed by Robert Lado in 1957. As Fisiak (1986) states, contrastive analysis refers to "the comparison of any two languages to discover and describe the problems that the speakers of one of the languages will have in learning the other" (p.210). The behaviorist learning theory and structural language model fail in explaining the argument of poverty of stimulus that is to say how language learners come to know more about the language use than what they are exposed in their environment (Lightbown & Spada, 2006). These learning and language learning theories fail in providing us with an explanation for the fact that learners acquire grammatical morphemes of language in a predictable order regardless of their L1 background and environment (Ellis & Shintani, 2014). Moreover, contrary to what the contrastive analysis hypothesis claims, scholars who have researched the field of error analysis report that L2 learners' mistakes are not arbitrary but systematic (Ellis & Shintani, 2014; Scott & Tucker, 1974). CAH became discredited through lack of evidence for foreign language learner's interlanguage competence.

In the light of abundant informative research results in the field of error analysis, today we have come to know that language learners do not learn a foreign or second language by merely imitating what they hear in their social environment but builds up their knowledge at their own learning pace. Interlanguage is a concept coined by Selinker in 1972. Interlanguage is a second language learner's grammatical system which some of its properties are neither present in L1 nor L2 (Gass & Silenker, 2008, p.14). The proponent of the cognitive view of language model Chomsky (1986) argues that humans are born with an innate capacity to acquire their first language without much effort in a language-rich social environment. The view that is put forward by innatists perspective is that there is a language acquisition device (LAD) in the human mind and it governs first language acquisition (Chomsky, 1986, p.3). The generative linguistic theory accounts logical problem of language acquisition to the principles of universal grammar which are defined as "the principles and procedures brought to bear to attain full knowledge of a language" (Chomsky, 1986, p.7). What is the contribution of generative linguistic theory in making sense of the second language acquisition process? Noam Chomsky does not provide any explanation for the SLA process. Krashen developed five hypotheses inspired by the innatist perspective of L1 acquisition. He explains the L2 learning process by distinguishing the difference between the concept of learning and acquisition. According to the monitor model, learned language knowledge is not stored in the same functional area of the brain as acquired knowledge. Krashen argues that learned and acquired knowledge do not interact with each other. Krashen emphasis the role of comprehensible input in language teaching.

The point Krashen makes in his affective filter hypothesis is that learners learn a foreign language best when they have a reduced anxiety level. Provided that students have access to comprehensible input, may it be spoken target language or written target language in learners learning environment, the second language of learners flourishes. Schmidt's (1990) noticing hypothesis argues that mere exposure to comprehensible L2 input is not enough to acquire a second language. He proposed that learners should notice the features of a foreign language to turn input into the intake (Schmidt, 1990, p.130-140). Input is a starting point for language learning and attention to linguistic features of the language is what leads to learning. Schmidt emphasizes that learners frequent encounters with input increases learners' likelihood to turn input into the intake. VanPatten (2002) wrote about the main principles of input processing. The implication of Robert Schmidt's noticing hypothesis to instructional setting is observable in the input processing instructional model. VanPatten (2003) suggested that learners acquire language provided that their attention is directed to a "form-meaning connection" (p.31). Focus on form is an instructional model of language teaching where learners' attention is directed to linguistic form, in other words, there

is an intentional focus on a grammatical aspect of language. Focus on form and focus on forms are models that are compatible with the Skill acquisition theory.

Another group of scholars advocating the cognitive model of language assert that what is innate is the ability of humans to learn. It is emphasized that language learning is no different than any other life skill learning. Skill Acquisition theory highlights the role of practice in proceduralizing declarative language knowledge (DeKeyser, 2007; Ortega, 2013). According to SAT, learners first need to encounter input where four language skills are integrated. Meaningful exposure to language is the aim of the initial stages in skill learning classes. First learners become aware of language features in the materials and evaluate functions and meanings of language use, and then they start to engage in meaningful language practice to make procedural knowledge automatized. The functional language model argues learners' attention to be drawn to the functions of language. The weak version of the Communicative language teaching approach is in line with the Skill acquisition theory. In addition to skill acquisition theory, the concept developed by Dell Hymes in 1966 "communicative competence" underlies the functional model of language. The term communicative competence refers to "the notions with which a theory must deal are those of ways of speaking, fluent speaker, speech situation, speech event, speech act, components of speech events and acts, rules (relations) of speaking, and functions of speech" (Hymes, 2001, p. 45).

For Hymes (2001), foreign language learners need to have skills of how to use language and when to use it in a social environment. In addition to linguistic competence, Hymes attached importance to using language socially appropriate with correct language functions. The functional view of a language defines language as a system with social functions as well as consisting of structurally segmented components. To develop language competencies, notional and functional syllabus in the ELT field came to be dominant in national and international language education curriculum and textbooks.

As discussed above, language theory underlying the communicative language teaching approach views language as a meaning and function interaction. Methods developed based on functional view is competency-based language teaching, content-based instruction. In a language class where the CLT approach is implemented, one can observe students being exposed to plenty of authentic materials in the target language as well as the attempt of meaningful interaction among students and a teacher. Mistakes and errors that students make are regarded as a natural part of a language learning process. The role of a language teacher in such classes is a facilitator for student learning while students are active negotiators of meaning.

Michal Long (1996) stated in his interaction hypothesis that it is through meaningful interaction and communication that language skills are developed. A broad idea of the interaction hypothesis is that language learning occurs when learners engage in interaction with an interlocutor to attend to the meaning of comprehensible input. When communication breakdown occurs learners and language teachers negotiate the meaning of input by employing communication strategies such as a request for clarification, slowing down speech, or paraphrasing. (Long, 1996). As Richard & Rodgers (2014) states "Communicative language teaching and task-based language teaching reflects aspects of interactional theory" (p. 27).

Theoretical developments in the field of social science, education, and psychology have significantly influenced the developments of ELT methodology in a meaningful way. Constructivism is a learning theory that defines learning as a process of gradually building up new knowledge on previously existing knowledge in mind. Constructivists suggest that learners are not passive knowledge recipients. The theory defines the roles of learners as those who take responsibility for their learning and try to make sense of a new piece of information in collaboration with others (Brooks & Brooks, 1993, p. 47). Cooperative language learning and Whole language learning fit into the constructivist theory of learning

Vygotsky's sociocultural theory assumes that children learn language through social interaction. According to the sociocultural view of learning children acquire their mother tongue by observing adult speech and engaging in meaningful communication with an interlocutor. The presence of an interlocutor who uses language effectively in exchanging information with a child provides the child with the

knowledge of what is possible in language and what is not. The learners co-constructs their existing language knowledge during the process of meaningful interaction with an interlocutor whose language skills are beyond that of a learner. There is a link between socio-constructivism and the humanistic approach in language teaching. The sociocultural theory of learning, as well as the functional model of language, attach great importance to learner autonomy and cooperative learning. The functional model of language holds that language is a means of communication in a social setting (Richard & Rodgers, 2014, p. 24).

Community language learning, Content integrated language learning, genre model of language teaching, and task-based language teaching are methods developed based on tenets of socio-constructivism. In the same way, text-based language teaching instruction takes its roots from the sociocultural perspective of learning. Some of the noticeable teaching techniques that are based on these models can be listed as a reflection on learner experience, role plays, small group tasks, reflective reading, and listening cooperation between teachers and students, or student to student interaction to develop cultural awareness. In Task-based language teaching, language functions are categorized and taught as discrete linguistic items. Teaching techniques used in TBLT are brainstorming, exchange of ideas in L2, and mainly engaging in real-life problem-solving activities in L2 while the instructional focus is both on language fluency and accuracy. The rationale behind designing such techniques is involving L2 learners in socio-affective learning activities. Text-based instruction emphasizes the authentic nature of language use (Mickan, 2016). Learning is a lifelong process. As learners develop their literacy skills in a foreign language, exposure to comprehensible input seems not to be limited to the four walls of a language classroom. To sum up, innovative theories developed in social science, cognitive psychology, and linguistics have given new perspectives on how we view language today and with it humanity's understanding of foreign language education.

References

- Brooks, J. G., & Brooks, M. G. (1993). *In Search of Understanding. the Case for Constructivist Classrooms*. Association for Supervision and Curriculum Development.
- Brown, D., & Brown, D. (2007). In *Teaching by principles* (3rd ed., pp. 13–37). Pearson Education.
- Celce-Murcia, M. (1991). In *Teaching English as a second or foreign language* (3rd ed., pp. 7–9). essay, Heinle & Heinle.
- Chomsky, N., & Chomsky, N. (1986). In *Knowledge of language: its nature, origins, and use* (pp. 3–13). Praeger.
- DeKeyser, R. (2007). In R. DeKeyser, M. Long, & R. c Jack (Eds.), *Practice in a Second Language*. Cambridge University Press.
- Ellis, R., & Shintani, N. (2014). In *Exploring language pedagogy through second language acquisition research* (pp. 5–28). Routledge.
- Gass, S. M., & Selinker, L. (2009). *Second language acquisition: an introductory course*. Routledge.
- Hymes, D., & Hymes, D. (2001). FUNDAMENTAL NOTIONS. In *Foundations in sociolinguistics: an ethnographic approach* (pp. 45–50). Routledge.
- Jankowsky, K. R., & Fisiak, J. (1986). Robert Lado and contrastive linguistics. In K. R. Jankowsky (Ed.), *Scientific and humanistic dimensions of language: Festschrift for Robert Lado on the occasion of his 70th birthday on May 31, 1985* (pp. 209–213). Benjamins.
- Lee, J. F., & VanPatten, B. (2003). Working with input. In *Making communicative language teaching happen* (pp. 31–42). McGraw-Hill.
- Lightbown, P., & Spada, N. (2006). In *How languages are learned* (third, pp. 10–15). OUP.
- Lopez, E., & Mickan, P. (2016). Introduction: Text-Based Research and Teaching. *Text-Based Research and Teaching*, 1–12. https://doi.org/10.1057/978-1-137-59849-3_1
- Ortega, L. (2013). In *Understanding second language acquisition* (pp. 83–85). Routledge.
- Ritchie, W. C., Bhatia, T. K., & Long, M. (2003). The role of the linguistic environment in second language acquisition. In *Handbook of second language acquisition* (pp. 413–68). Academic Press.
- Schmidt, R. W. (1988). In *The Role of consciousness in second language learning* (pp. 130–140). The University of Hawaii at Manoa.
- Vanpatten, B. (2015). INPUT PROCESSING IN ADULT SLA. In J. Williams (Ed.), *Theories in Second Language Acquisition* (second edition, pp. 113–134). by Routledge.

MUSİKİ MUALLİM MEKTEBİNDEN GÜNÜMÜZE “ARMONİ – KONTRPUAN” VE “PİYANO İLE EŞLİKLİ ÇALMA” DERSLERİNİN SÜRELERİNİN İNCELENMESİ

Hüseyin Dinç

Gazi Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Müzik Eğitimi
huseyiindinc@gmail.com

Ülkü Özgür

Gazi Üniversitesi / Gazi Eğitim Fakültesi / Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü / Müzik Eğitimi Anabilim Dalı
uozgur@gazi.edu.tr

Özet

Bu çalışmada Musiki Muallim Mektebi'nden (MMM) günümüze dek müzik öğretmeni yetiştiren kurumların öğretim programları belgesel tarama yöntemi ile ortaya konulup incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda “Armoni -Kontrpuan” dersleri ve “Piyano ile Eşlikli Çalma /Eşlik / Korepetisyon” dersleri farklı isimlerle de olsa her zaman varlığını gösterdiği saptanmıştır. 2018 yılında “Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)” tarafından uygulamaya koyulan son programda “Armoni – Kontrpuan”, “Piyano ile Eşlikli Çalma” derslerinin kazanımlarının azaltıldığı ve bu iki dersin birleştirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bu derslerin hem sınıf hem de haftalık ders sürelerinin gittikçe azalan bir ivme gösterdiği saptanmıştır. Bu iki dersin içeriklerinin müzik öğretmeni adayları için oldukça önemli olduğunu kanıtlar nitelikte birçok araştırma yapılmıştır. Araştırmalardan çıkan sonuçlara göre kazanımlar eski programlarda bile yeterli olmazken derslerin okutulduğu yıl ve haftalık sürelerinin azaltılması; ders kazanımlarında kısıtlamaya gidilmesi, öğretmen adayı öğrencilerin eşlik yapma becerilerini olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bildiri sonucunda bahsi geçen iki dersin eğitim sürelerinin arttırılmasını ve derslerin birbirini destekleyen iki ayrı ders olarak programlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Derslerin içeriğinin tekrar gözden geçirilerek, eşlik yapabilme becerisini daha iyi bir biçimde kazandırılabilir, kapsamlı bir program geliştirilmesinin uygun olacağı ön görülmektedir. Programdaki değişiklik yeni kaynak gerekliliğini ortaya çıkardığından armoni kurallarının “Piyano ile Eşlikli Çalma” becerisine dönüştürülmesine yönelik yeni kaynakların yazılması öneriler arasındadır. Yapılması önerilen bu değişikliklerin geleceğin müzik öğretmenlerinin eşlik yapma becerisini kazandırma sürecini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Musiki Muallim Mektebi, Eşlik, Piyano ile Eşlikli Çalma, Armoni - Kontrpuan, Öğretim Programı

AN EXAMINATION OF "HARMONY - CONTRPOINT" AND "PLAYING PIANO WITH ACCOMPANIMENT" COURSES' DURATIONS FROM THE TIMES OF MUSIKİ MUALLİM MEKTEBİ TO THE PRESENT

Abstract

In this study, academic curriculums of the institutions in which music teachers are trained from the times of Musiki Muallim Mektebi (MMM) to the present, are shown and analysed through using document review technique. In accordance with the result of this examination, it is determined that “Harmony - Contrpoint” and “Playing with Piano/Accompaniment/ Correpetition” courses have always been existed although their titles have differed time to time. It is seen that the number of learning outcomes are decreased and these two courses are combined in the recent curriculum put in action by “Council of Higher Education (YÖK)” in 2018. In addition to these, it is also spotted that both yearly lesson amounts and weekly class durations of these courses have been decreasing. Remarkable amount of research has been done aiming to emphasize the significance of the content of these two courses for the candidates of music teachers. Based on the results of these researches, since learning outcomes were not already sufficient enough in previous curriculums, it is considered that decreasing yearly and weekly durations of the classes, diminishing the learning outcomes may have a negative impact on accompaniment skills with piano of the teacher candidates. In the conclusion part of the paper, the necessity of rising class durations aforementioned courses and planning them as two different courses that supports one another

is underlined. It is foreseen that developing a programme that can improve acquisition of the accompany skills efficiently by revising the content of the courses is feasible. Considering the necessity of new sources due to the changes in the curriculum, preparing new sources that are intended to turn the rules of harmony into “piano accompaniment” ability is among the suggestions made in the study. The regulations has been suggested to be made are believed to have a notable contribution to processes of building accompaniment skills with piano of future music teachers.

Keywords: Musiki Muallim Mektebi, Accompaniment, Playing Piyano with Acoompaniment, Harmony - Contrpoint, Curriculum.

1. GİRİŞ

Bu bildiride, “Armoni – Kontrpuan” ve “Eşlik (Korepetisyon) / Piyano ile Eşlikli Çalma” derslerinin Musiki Muallim Mektebi’nden günümüze kadar müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda programdaki durumu, öğrenim süreleri incelenmiştir. Derslerin programlardaki süre ve kazanım değişikliklerinden çıkarımlar yapılarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Armoni bir sanat ve bilimdir. Seslerin bir arada, aile halinde kullanılmasından meydana gelen, uygulamaların nasıl kurulacaklarını, birbirlerine nasıl bağlanacaklarını, taşıdığı değerleri, görevlerini ve çeşitlerini öğretir. Armoni, müziğin temelidir. Her bestecinin, genel olarak, her müzisyenin iyi bilmesi gerekli ve önemli bir konudur (İlerici, 1974, 22). Armoni bir kompozisyonun ana melodisine ya da ses partisine dayanak oluşturması ya da onu ön plana çıkarması amaçlanan yardımcı parti ya da partilerdir (Bilgin, 1998, s.16).

Armoni eğitimi, müzikle ilgili her alt disiplin için vazgeçilmez bir değerdir. Hangi amaçla alınırsa alınsın, uygulamaya dönük çalışmalar, her alt disiplin için gereklidir. Armoni eğitimi için sınıf oluştururken, öğrenci sayısının öğretim elemanlarının her öğrenci ile sürekli uygulama yapabilmelerine fırsat tanıyacak şekilde düşünülmesi gerekir (Sevgi, 2005, s.200).

Eşlik (Accompagnement) vokal veya çalgısal bir esas partiyi destekleyen, vokal veya çalgısal ek parti veya partilerdir (Larousse, 1960). Eşlik insan sesi ile birlikte doğmuştur ve insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır (Özgür, 1998). Eşlikli çalma öğrencinin temiz ve doğru okumasına, müziksel ifade gücünü etkileyen gürlük, seslendirim teknikleri gibi terimleri öğrenmesine, çoksesli duymasına, söyleme alışkanlığı edinmesine, müzik beğenisinin gelişmesine, çeşitli müzik anlayışları ile yapılmış çok sesliliği tanımasına yardımcı olur (Özgür, 2001, s.150). Müzik öğretmenliği eğitiminin alana özgü, yaratıcılığa dönük en önemli boyutlarından birisi de kuşkusuz piyanonun da içerisinde yer aldığı eğitim müziği besteleme ve eşikleme becerisidir (Albuz, 2010, s. 48).

1998 yılında YÖK tarafından yayımlanan “Müzik Öğretmenliği Lisans Programı Ders Tanımları” incelendiğinde “Armoni- Kontrpuan” dersi tanımını “Müzik Teorisi ve İşitme Eğitimi” dersi içerisinde şöyle açıklanmış;

Bu ders, müzikte kuramsal bilgileri, işitme eğitimi ve müzik biçimlerini kapsar. Ders öğretim elemanları bu içeriğin haftalık ders saatindeki yoğunluğunu belirlerler. Ders, Türk ve Batı Müziğinde armoni-kontrpuan, müzikte stil, üslup ve tür, çeşitli yapıları ve eğitim-okul müziği örneklerini inceleme, analiz, araştırma, tek ve çok ses algılama, ritmik yapıları tanıma, nota çözümleme (deşifre) okuma ve yazma, müzik üretme tekniklerini kapsar (YÖK, 1998, s.80).

Yine aynı yıl yayımlanan programda “Eşlik (Korepetisyon)” dersinin tanımını ise YÖK (1998) “Bu ders, piyano ve diğer çalgılar için okul müziğindeki çeşitli ses ve çalgı eserlerine yazılmış eşlik müziklerini çalma ya da doğaçlama eşlik çalışmalarını kapsar.” diyerek ders sınırlarından ve tanımlarından söz etmiştir. “Armoni – Kontrpuan – Eşlik” dersinin 2006 yılında YÖK tarafından yayımlanan tanımları incelendiğinde; “AKE-I” için YÖK (2006) Temel durumda, dört sesli, majör-minör akor bağlantılarını (plagal, otantik, tam kadans) ve bu bağlantılarla piyanoda eşlik modellerini oluşturma ve uygun eserlerin armonik analizi. “AKE-II” için YÖK (2006) Temel durumda D7’li ve D9’lu akor bağlantıları, yan dereceler kırık ve genişletilmiş kadans bağlantıları, marş armoni, verilen bas ve soprano partilerini çok seslendirme. Bu bağlantılarla piyanoda okul şarkılarını eşikleme. Okul şarkılarında iki seslilik konuları ve uygun eserlerin armonik analizi.

“AKE-III” için YÖK (2006) işleme-geçit ve geciktirici sesler. Çevrim akorları, (6, 6/4 akorları) alterasyon, piyano ve diğer çalgılarda okul şarkılarını eşlikleme, bu amaçla yazılmış eserlerin armonik analizine ve kontrpuana giriş (bire karşı bir, iki).

“AKE-IV” için YÖK (2006) Modülasyon türleri, yakın ve uzak tonlara modülasyon. Okul şarkılarını eşlikleme ve uygun eserlerin armonik analizi. Bire karşı dört ve nakışlı kontrpuan çalışmaları ve kanon yazma. “Eşlik Çalma” dersinin tanımı ise YÖK (2006) “Okul müziği eşliklerini ve temel oda müziği repertuarını tanıma ve çalma.” şeklinde sınırlandırmıştır. 2018 yılında YÖK tarafından yayımlanan “Müzik Öğretmenliği Lisans Programı Ders İçerikleri” incelendiğinde “Armoni ve Eşlikleme 1” dersinin içeriği YÖK (2018) “Majör ve minör tonalite bilgisi; akorların oluşumu ve çevrilmeleri; dar serimde dört sesli, majör-minör akor bağlantıları (plagal, otantik, tam kadans) ve bu bağlantılarla piyanoda eşlik modellerini oluşturma, beş ses aralığındaki ezgilerin armonik analizi ve bu ezgilere piyano ile uygun çevrimlerde blok akorlar kullanarak eşlik oluşturma.” Şeklinde sınırlandırırken “Armoni ve Eşlikleme 2” dersini YÖK (2018) “Yan derecelerin kullanımı, kırık genişletilmiş kadans bağlantıları, marş armoni, yedili ve dokuzlu akorlar ve kullanımı, bir oktav ve daha büyük ses aralığındaki ezgilerin armonik analizi ve bu ezgilere piyano ile eşlik oluşturma; okul şarkılarının armonik analizi ve piyano ile eşliklenmesi, düzeyine uygun deşifre ezgilere basit eşlik yapılması.” Şeklinde tanımlayarak ders içeriklerinden söz etmiştir.

2018 yılında yayımlanan programda “Eşlik (Korepetisyon)” ya da “Piyano ile Eşlikleme” adı altında herhangi bir ders olmadığı için ders tanımı da bulunmamaktadır. “Musiki Muallim Mektebi” ülkemizde müzik öğretmeni yetiştiren kurumların öncüsü olarak kabul edilir. Bu kurumu sırasıyla “Eğitim Enstitülerinin Müzik Bölümleri”, “Yüksek Öğretmen Okulu Müzik Bölümleri” ve “Eğitim Fakültelerinin Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalları” takip etmektedir.

1.1. Yöntem

Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir. Tarananlar: Geçmişteki olguların anında iz bıraktığı resim, plak, ses ve resim, araç gereç, bina, heykel vb. kalıntılarla; olgular hakkında, sonradan yazılmış ve çizilmiş her türlü mektup, rapor, kitap, ansiklopedi, resmi ve özel yazı ve istatistikler, tutanak, anı, yaşam öyküsü vb. leridir (Madge, 1965, s.91). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelenmesi, hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir. Belge yoksa tarih de yoktur (Madge, 1965, s.75). Tanımlar dikkate alındığında bu bildiri genellikle belgesel tarama yöntemi ile hazırlanmıştır. Resmî Gazeteler, YÖK tarafından yayımlanmış öğretim programları, MEB tebliğler dergileri ve Maarif Vekilliği Müfredat Programları taranan belgeler arasındadır. Belgesel tarama yönteminin yanında literatür tarama teknikleri de kullanılmıştır.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Musiki Muallim Mektebi (MMM)

Musiki Muallim Mektebi 1925 yılı talimatnamesinin sekizinci maddesinde okutulacak dersler, dokuzuncu maddesinde de Musiki Muallim Mektebinde talim edilecek çalgılar, keman, piyano, flüt, viyolonsel olarak belirtilmiş ve bu çalgılardan birinin mecburi olduğu maddede yer almıştır. (Uçan, 1994, s.196.)

1925 yılı talimatnamesinin alan bilgisi dersleri incelendiğinde Musiki Nazariyatı, Armoni, Kompozisyon, Kontrpuan, Musiki Tarihi, Musiki Kıraatı ve Vokal derslerinin programda varlığı görülmektedir. 1931 yılı talimatnamesinin alan bilgisi derslerinde ise Enstrüman, Musiki Nazariyatı, Musiki İmlası, Solfej, Armoni, Kontrpuan, Piyano Akompenyaman, Musiki Kıraatı. Teganni, Cemi Teganni, Beraberlik, Enterpretasyon, Musiki Terbiyesi ve Tarihi, Musiki Tarihi derslerinin programda varlığı görülmektedir (Yayla, 2004, s.4). Musiki muallim mektebinin 1931 yılı talimatnamesine göre süresi 6 yıldır (Öztürk, 1996, s.197). Eğitim süresinin bütünü hakkında bilgilere ulaşmak mümkün olsa da derslerin haftalık ve dönemlik eğitim süresine dair bilgi bulunmamıştır. 1925-1931 yılı MMM talimatnamelerine göre yalnızca bu derslerin varlığından ya da yokluğundan bahsetmek doğru olacaktır. Bu durumda;

Tablo 2.1. 1925-1931 MMM programındaki Armoni-Kontrpuan ve Piyano ile Eşlikleme derslerinin durumu

	ARMONİ-KONTURPUAN	PİYANO İLE EŞLİKLEME
1925 MMM PROGRAMI	VAR	YOK
1931 MMM PROGRAMI	VAR	VAR

1936 yılı Musiki Muallim Mektebi haftalık ders dağıtım çizelgesine göre;

Tablo 2.2. 1936 MMM programındaki Armoni ile Kontrpuan derslerinin sınıf bazında süreleri

1936 MMM PROGRAMI	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF	5. SINIF	6. SINIF
Armoni		3 saat	3 saat	3 Saat	2 Saat	1 Saat
Kontrpuan					3 Saat	3 Saat

2.2. Gazi Orta Öğretmen ve Terbiye Enstitüsü Müzik Şubesi

1936 – 37 öğretim yılında Musiki Muallim Mektebi Temsil Sınıfları ismiyle bir konservatuvar faaliyete geçmiş, Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası ise bu akademiden ayrılmıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucu müzik öğretmeni yetiştirme amacının yanında sanatçı yetiştirme amacı da ağırlık kazanmaya başlamış ve Musiki Muallim Mektebi 1938 – 39 öğretim yılından itibaren Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'ne aktarılmış ve Gazi Orta Öğretmen ve Terbiye Enstitüsü Müzik Şubesi adını almıştır (Öztürk, 1996, s.193). 1938 yılından itibaren Gazi Orta Öğretmen ve Terbiye Enstitüsü Müzik Şubesi adı altında müzik öğretmeni yetiştirme çalışmaları devam etmiştir. Gazi Orta Öğretmen ve Terbiye Enstitüsü (GOÖTE), ortaöğretim okullarına öğretmen yetiştirme görevini üstlenmiş olup öğrenim süresini üç yıl olacak şekilde planlamıştır. 1941 yılında uygulanan planlamanın müzik derslerinin haftalık saatleri aşağıdaki gibidir;

Tablo 2.3. 1941 Gazi Orta Öğr. Ve Terbiye Ens. Müzik Şubesi Ders Dağıtım Çizelgesi

DERSLER	BİRİNCİ SINIF	İKİNCİ SINIF	ÜÇÜNCÜ SINIF
Kulak Terbiyesi	3	2	1
Müzik Öğretimi Usulü ve Tatbikatı	-	-	3
Teori	1	2	3
Müzik Tarihi	1	1	1
Şan	1	1	1
Koro ve Koro İdaresi	4	4	4
Keman	2	2	2
Piyano	2	2	2
Oda Müziği	1	1	1
Talebe Orkestrası	2	2	2
Ritmik Cimnastik	1	1	1
Tamirat	-	-	1
Akustik	-	-	1

Keman, piyano derslerinde öğretmen her talebe ile birer saat ayrı ayrı meşgul olacaktır. Ayrıca her talebe bu müfredat haricinde, haftada en aşağı 20 saat enstrüman, şan ve teori için çalışacaktır (Maarif Vekilliği, 1941, s.202)

“Armoni-Kontrpuan-Eşlik” ya da “Piyano ile Eşlikleme” adı altında bir ders gözlenememiştir. Durum 1944 ve 1946 yıllarında uygulanan programda da çok farklılık göstermemektedir.

2.3. Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü

1947 yılında Gazi Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsünün adı değiştirilerek Gazi Eğitim Enstitüsü olmuştur. Müzik bölümü için 1966 yılına kadar var olan programı uygulamış, yetersiz görülmesi sonucunda program geliştirme çalışması yapılmıştır. Böylece Armoni-Kontrpuan-Eşlik dersleri programa yeniden dahil edilmiştir. 1966 yılında uygulamaya konulan planlamanın Armoni – Kontrpuan – Eşlik derslerinin haftalık saatleri aşağıdaki gibidir;

Tablo 2.4. 1966 GEE Müzik Bölümü programındaki Armoni ve Kontrapunt ile Korepetisyon (Eşlik) derslerinin sınıf bazında süreleri

1966 G.E.E Programı	DERSİN ADI	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF
	Armoni ve Kontrapunt	2 Saat	2 Saat	3 Saat
	Korepetisyon (Eşlik)	1 Saat	1 Saat	1 Saat

Armoni ve Kontrpuan dersleri bir arada ele alınmış 1 ve 2. Sınıflarda haftada ikişer saat; 3. Sınıfta üç saat olacak şekilde planlanmıştır.

Korepetisyon (Eşlik) her sınıf düzeyinde haftada bir saat görülecek şekilde planlanmıştır.

2.4. Yüksek Öğretmen Okulu Müzik Bölümleri (Gazi Yüksek Öğretmen Okulu)

1980 yılında MEB kararıyla Eğitim Enstitülerinin adı Yüksek Öğretmen Okuluna dönüştürülmüştür (Gazi Üniversitesi). “Yüksek Öğretmen Okulu” müzik bölümü ismini alan kurumun amacı, temel eğitimin ikinci kademesine ve orta öğretim kurumlarına müzik dal öğretmeni yetiştirmek olarak düzenlenir (Yayla, 2003, s.6).

Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalları

Müzik öğretmeni yetiştiren kurumların sayısının tarih boyunca artması ve her bir kurumun farklı programlar uygulayarak öğrenciler arasında bireysel farklılıklar oluşturmaya yol açmıştır. Bu konu ortak bir program hazırlayıp uygulamaya zemin hazırlamıştır. Öğretmen yetiştirme programlarının Millî Eğitim Bakanlığı himayesinde Yükseköğretim Kurulu’na (YÖK) bağlanmasından sonra ortak programlar uygulamaya konmuştur.

2.5. Yüksek Öğretim Kurulu Ortak Programları (Üniversitelerin Müzik Öğretmenliği Bölümleri)

Tablo 2.5. 1983-1984 Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü programındaki Dikey-Yatay Çok Seslendirme ve Piyanoda Eşlik derslerinin sınıf bazında süreleri

1983 – 1984 Programı	DERSİN ADI	1. SINIF		2. SINIF		3. SINIF		4. SINIF	
		1. YY	2. YY	3. YY	4. YY	5. YY	6. YY	7. YY	8. YY
	Dikey Çok Seslendirme I-II-III-IV			2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat		
	Yatay Çok Seslendirme I-II					2 Saat	2 Saat		
	Piyanoda Eşlik I-II-III-IV					2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat

1983 yılında yayımlanmış olan programda;

“Armoni-Kontrpuan” dersi dikey çok seslendirme (armoni), yatay çok seslendirme (kontrpuan) olmak üzere iki farklı ders başlığı adı altında programa yerleştirilmiş. Dikey çok seslendirme dersi 2. ve 3. sınıflarda dört dönem boyunca haftada iki saat olmak üzere yatay çok seslendirme dersi ise 3. sınıfta iki dönem boyunca haftada iki saat olmak üzere planlanmıştır.

“Piyano ile Eşlikli Çalma” dersi piyano da eşlik olarak programda yer almış, 3. ve 4. Sınıflarda dört dönem boyunca haftada iki saat olmak üzere planlanmıştır. Yalnız bilinmesi gerekir ki bu ders sadece ana çalgısı piyano olan öğrencilere açılmıştır.

Tablo 2.6. 1998-1999 Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği lisans programındaki Müzik Teorisi ve İşitme Eğitimi, Eşlik ve Seçmeli derslerin sınıf bazında süreleri

	DERSİN ADI	1. SINIF		2. SINIF		3. SINIF		4. SINIF	
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
		YY	YY	YY	YY	YY	YY	YY	YY
1998 - 1999 Programı	Müzik Teorisi ve İşitme Eğitimi I-II-III	6	6	6					
		Saat	Saat	Saat					
	Eşlik (Korepetisyon)					1			
						Saat			
	Seçmeli I-II-III-IV				2	2	2	2	
					Saat	Saat	Saat	Saat	

1998 yılında yürürlüğe giren programda yapılan ders tanımına göre “Armoni – Kontrpuan” dersi konuları “Müzik Teorisi ve İşitme Eğitimi” dersinin içerisinde uygulanmış denilebilir. YÖK, üç dönemden altışar saat görünen bu dersin konu dağılımını dersin öğretim elemanlarına bırakmıştır.

Bu ders, müzikte kuramsal bilgileri, işitme eğitimi ve müzik biçimlerini kapsar. Ders öğretim elemanları bu içeriğin haftalık ders saatindeki yoğunluğunu belirlerler. Ders, Türk ve Batı Müziğinde armoni-kontrpuan, müzikte stil, üslup ve tür, çeşitli yapıları ve eğitim-okul müziği örneklerini inceleme, analiz, araştırma tek ve çok ses algılama, ritmik yapılan tanıma, nota çözümleme (deşifre) okuma ve yazma, müzik üretme tekniklerini kapsar (YÖK, 1998, s.80).

Eşlik (Korepetisyon) dersi 3. sınıf beşinci dönemde haftada bir saat olmak üzere planlanmıştır. Bu dersleri aynı zamanda seçmeli ders olarak dört, beş, altı ve yedinci dönemlerde haftada iki saat olmak üzere almak mümkün kılınmıştır.

Tablo 2.7. 2006-2007 Müzik Öğretmenliği lisans programındaki Armoni-Kontrpuan-Eşlik ve Eşlik Çalma derslerinin sınıf bazında süreleri

	DERSİN ADI	1. SINIF		2. SINIF		3. SINIF		4. SINIF	
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
		YY	YY	YY	YY	YY	YY	YY	YY
2006 – 2007 Programı	Armoni – Kontrpuan- Eşlik			2	2	2	2		
				Saat	Saat	Saat	Saat		
	Eşlik Çalma					2			
						Saat			

2006 yılında yayımlanmış olan programda;

“Armoni-Kontrpuan” dersi armoni – kontrpuan – eşlik adı altında programa işlenmiştir. Ders 2. ve 3. sınıflarda dört dönem boyunca haftada iki saat olmak üzere olmak üzere planlanmıştır.

“Eşlik” dersi, 3. sınıf beşinci dönem haftada iki saat olmak üzere programda yer almıştır. Bu programda Armoni – Kontrpuan dersine Eşlik dersinin de ilave edilmesi ve buna rağmen ikinci bir ders olan Eşlik Çalma dersinin de program dahilinde olması önemli değişikliklerdendir.

Tablo 2.8. 2014 yılında uygulanan GEF Müzik Eğitimi Lisans Programı

2014 Yılında Uygulanan GEF Müzik Eğitimi Lisans Programı	DERSİN ADI	1. SINIF		2. SINIF		3. SINIF		4. SINIF	
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
		YY	YY	YY	YY	YY	YY	YY	YY
	Armoni-Kontrpuan-Eşlik			2	2				
				Saat	Saat				
	Seçmeli Armoni-Kontrpuan-Eşlik					2	2	2	
						Saat	Saat	Saat	
	Piyano İle Eşlik Çalma					2			
						Saat			

2014 Yılında uygulanmış olan Gazi Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü lisans programında eşlik dersi ile birleştirilen “Armoni – Kontrpuan” dersi iki yarıyla indirgenmiş bunun dışında üç yarıylı seçmeli ders olarak programda yer almıştır. “Piyano ile Eşikleme” dersi “Piyano ile Eşlik Çalma” adı altında 3. Sınıfta bir yarıyıldan haftada iki saat olmak üzere programa yerleştirilmiştir. Bu program sadece Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü tarafından uygulanmıştır.

Tablo 2.9. 2018-2019 Müzik Öğretmenliği lisans programındaki Armoni ve Eşikleme dersinin sınıf bazında süreleri

2018 – 2019 Programı	DERSİN ADI	1. SINIF		2. SINIF		3. SINIF		4. SINIF	
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
		YY	YY	YY	YY	YY	YY	YY	YY
	Armoni ve Eşikleme I-II			2	2				
				Saat	Saat				

2018’de yürürlüğe giren son programda ise bu dersler “Armoni ve Eşikleme” adı altında uygulamaya konulmuştur. Ders 2. sınıf üçüncü ve dördüncü dönem olmak üzere haftada iki saat görülmektedir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yıllar içerisinde değişen programlar incelendiğinde “Armoni – Kontrpuan” ve “Piyano ile Eşlikli Çalma” derslerinin sürelerinin giderek azaldığı görülmektedir. Bu bildiri ile MMM’den bu yana uygulanan ve 1983 yılında uygulamada olan program ile 2018 yılında yürürlüğe girmiş olan son program arasında bu iki dersin sürelerinin ve içeriklerinin oldukça farklılık gösterdiği vurgulanmak istenmiştir.

Literatür tarandığında Tuğcular (1992) yayımlanmamış doktora tezinde, Bilgin (1998) yayımlanmamış doktora tezinde, Özen (1998) yayımlanmamış doktora tezinde ve Kardeş (2013) yüksek lisans tezinde de görüleceği üzere müzik öğretmenlerinin okul şarkılarına eşlik yapma becerilerindeki eksiklikler deneysel yollarla gözlenmiştir. Yapılan bu çalışmalar müzik öğretmenlerinin veya müzik öğretmeni adaylarının “Piyano ile Eşlikli Çalma (Eşlik Korepetisyon)” dersinin kazanımlarını almada yetersiz olduklarını doğrudan veya dolaylı yollarla göstermiştir.

Yapılan bu araştırmalar derslerin kazanımlara ulaşmada yetersiz kaldığını göstermekte, buna rağmen yapılan son program değişikliğinde bahsi geçen “Armoni – Kontrpuan” ve “Eşlik (Korepetisyon)/ Piyano ile Eşlikli Çalma” derslerinin birleştirilerek ders sürelerinin kısaltıldığı görülmüştür.

Ders tanımları da ayrıca incelendiğinde “Armoni - Kontrpuan – Eşlik” ve “Piyano ile Eşlikleme” derslerinin bazı konularının (ara dominant – modülasyon vb.) yeni programda yer almadığı görülmektedir. Uygulanmakta olan bu değişikliklerle beraber eşlik yapma becerisinin kazandırılma sürecinin daha da olumsuz yönde etkileneceği düşünülmektedir.

Armoni ile eşlikleme dersinin eğitim sürelerinin yeniden arttırılması; derslerin eskisi gibi birbirini besleyen iki ayrı ders olarak programlanması; dersin içeriğinin tekrar gözden geçirilerek içinde eşlik yapabilme becerisini daha iyi bir biçimde kazandırabilecek kapsamlı bir program geliştirilmesi öğretmen adayı öğrencilerin eşlik yapma becerisinin geliştirme konusunda süreci olumlu yönde etkileyecektir.

Hal bu iken bu dersin öğretim üyelerinin derslerini işleniş ve yöntem bakımından geliştirmeleri, günümüz teknolojilerinden yararlanarak öğretimde yeni yaklaşımlar kazandırmaları yararlı olacağı düşünülmektedir.

“Armoni – Kontrpuan” ve “Eşlik (Korepetisyon) / Piyano ile Eşlikli Çalma” derslerinin birleştirilmesinden sonra yeni bir kaynak ihtiyacı doğmuştur. Yazılı olan kaynaklar tarandığında çoğunlukla armoni kurallarını öğretmeye yönelik kaynakların olduğu gözlenmiştir. Bu durumda Armoni kurallarını “Piyanoda Eşlik Çalma” beceresine dönüştürülmesine yönelik yeni kaynakların yazılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ALBUZ, A. (2010). Müzik öğretmenliği anabilim dallarında uygulanan armoni-kontrpuan eşlik derslerinde piyanonun kullanım durumunun incelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 47-58.
- BİLGİN, S. (1998). İlköğretim Okullarının İkinci Kademesinde Müzik Eğitiminde Kullanılan Şarkıların Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü Çıkışlı Müzik Öğretmenleri Tarafından Piyano ile Eşliklenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 16-62-63.
- CANGAL, N. (2008). *Armoni*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- FENMEN, M. (1991). *Müzikçinin El Kitabı*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- GAZİ ÜNİVERSİTESİ (GÜ), Gazi Eğitim Fakültesi Tarihçe Misyon Vizyon Yazısı. (2020, 19 Ekim). Erişim adresi <http://gef.gazi.edu.tr/posts/view/title/tarihce,-misyon,-vizyon-191519?siteUri=gef>
- İLERİCİ, K. (1974). *İş Halinde Üçlü Sistem Armoni*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KARDEŞ, B. (2013). Eğitim fakültesi güzel sanatlar eğitimi bölümü müzik eğitimi anabilim dalı programlarında kazandırılan eşlik yapabilme becerisinin program hedeflerine ulaşma. (Yüksek lisans tezi) <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- LAROUSSE, P., LAROUSSE, L. (1960). *Fransızca – İtalyanca sözlük*. 3. Basım. Paris.
- MAARİF VEKİLLİĞİ. (1941). Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Müfredat Programı. Ankara: Maarif Matbaası, 189-201.
- MADGE, J. (1965) The Tools of Science An Analytical Description of Social Science Techniques. Anchor Books Doubleday and Comp, 75-91.
- MEB (1966). Tebliğler Dergisi, Cilt. 29, Sayı.1432, Karar S. 267, Ankara.
- ÖZEN, M. (1998) Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü Son Sınıf Öğr- Müzik Öğretmeni Adaylarının Eşlik Dersine Bakış Açılımları ile Derste Piyano Müzik Öğretmenliğinin Gereklileri Doğrultusunda Kullanma Becerileri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 57.
- ÖZGÜR, Ü. (1998). *Müziksel işitme-okuma dersinde eşlikli okumanın yeri ve önemi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Müzik Eğitimi Sempozyumu, Bolu.
- ÖZGÜR, Ü. (2000). Müziksel Okuma Parçalarına Eşlik Yapmada Temel Yaklaşımlar. *GÜGEF*, 3, 111-118.
- ÖZGÜR, Ü. (2001). Müzik Öğretmenliğinde Eşlik. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 149-155.
- ÖZGÜR, Ü. (2001). Müziksel Okuma Parçalarına Eşlik Yapmada Temel Yaklaşımlar. Ankara Gazi Üniversitesi *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20(3).

- ÖZTÜRK, C. (1996). *Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Yetiştirme Politikası*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. 61-120, 193-231.
- MUSİKİ MUALLİM MEKTEBİ TALİMATNAMESİ. (1341, Eylül 6). *T.C. Resmî Gazete*.
- MUSİKİ MUALLİM MEKTEBİ TALİMATNAMESİ. (1931, Nisan 8). *T.C. Resmî Gazete*.
- SEVGİ, A. (2005). Müzik Öğretmenliği Mesleği Gereklere Doğrultusunda Bir Armoni Eğitimi, *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 199–211.
- ŞENTÜRK, N. (2000). Musiki Muallimden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Süreci, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 134.
- TUĞÇULAR, E. (1992). Türkiye’de Müzik Öğretmenlerinin Müzik Eğitimi Bölümlerinde Aldıkları Çalgı Eğitiminin Müzik Öğretmenliklerine Yansıması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 35.
- UÇAN, A. (1990). *Orta Öğretim Kurumlarında Müzik Öğretimi ve Sorunları*, Türk Eğitim Derneği Yayınları Öğretim Dizisi, 7, 239.
- UÇAN, A. (1994). G.Ü GEF Müzik Eğitimi Bölümünün Açılımları ve 2000’li yıllara doru atılım projeleri, Ankara: *Filarmoni Sanat Dergisi*, 128, 28-31.
- YAYLA, F. (2003). *Cumhuriyet Dönemindeki Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sürecinin İncelenmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 6.
- YAYLA, F. (2004). Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme ve Müzik Öğretimi Yetiştirme Yaklaşımları Işığında Genel Durum, *1924-2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirisi*, SDÜ, 7-10 Nisan 2004, Isparta, 4
- YÖK, (1998). Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları, Ankara, 79-81.
- YÖK, (2007). Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007) (Öğretmenin Üniversitede Yetiştirilmesinin Değerlendirilmesi), Yükseköğretim Kurulu Yayını, Ankara, 139-185, 186-221
- YÖK, (2018). Müzik Öğretmenliği Lisans Programı, Ankara.
- ZUCKMAYER, E., CANGAL, N. ve ATALAY, A. (1976). *Müzik Teorisi*. Yaykur Açık Yüksek Öğretim Dairesi Eğitim Enstitüleri Müzik Bölümü, Ankara, 11-13.
- ZUCKMAYER, E., CANGAL, N. ve ATALAY, A. (1977). *Müzik Teorisi (Armoni ve Kontrapunt)*. Ankara: Yaygın Yükseköğretim Kurumu Yayınları.

İNTERNET'İN MİLLİ GÜVENLİĞİ: HABER SİTELERİNE ERİŞİMİN ENGELLENMESİ

Ahmet Buğra Kalender

İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu / Görsel, İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü
ahmetbugrakalender@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1876-5661

Özet

Bir iletişim harikası olarak sunulan internet, devletlerin denetim ve gözetim isteğinin de kaçınılmaz hedefidir. Bu kapsamda birçok devlet internet yasası oluşturmuş ve kullanıcıların hareketlerini yasalar kapsamında denetime almıştır. Türkiye’de de 2007 yılında yürürlüğe giren 5651 sayılı İnternet Kanun’u ile bu zemin oluşturulmuş ve çeşitli dönemlerde yasaya ilişkin düzenlemeler eklenerek internetin denetim altında tutulması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, iletişim özgürlüğü referansı ile milli güvenlik gerekçesiyle haber sitelerine getirilen erişimin engellenmesi uygulamalarını incelemektir. Çalışmada ifade ve iletişim özgürlüğü bağlamında mevcut hukuksal düzlemin yetersiz olmasından kaynaklı olarak literatür taramasının dışında karşılaştırmalı hukuk yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda 5651 sayılı Kanun ve ilgili düzenlemelerin Uluslararası İnsan Hakları Normları bağlamında ele alındığında ifade ve iletişim özgürlüğünü korumaktan uzak olduğu ve milli güvenliğin gerekçesiyle haber sitelerine verilen erişimin engellenmesi kararlarının daha çok siyasi konjonktür ile paralellik gösterdiği ortaya çıkartılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Milli Güvenlik, İletişim Özgürlüğü, Erişimin Engellenmesi

NATIONAL SECURITY OF THE INTERNET: BLOCKING ACCESS TO NEWS SITES

Abstract

Presented as a wonder of communication, the internet is also an inevitable target of governments' willingness to oversee. In this context, many states have created internet laws and have controlled the actions of users under the laws. Turkey has also tried to be in keeping with the 5651 Internet Law enacted in 2007, this ground has been created and added to the law regulations on the Internet at various times under control. The aim of this study, to examine the applications of blocking access to news sites on the grounds of national security with reference to freedom of communication. In the study, comparative law method was used in the context of freedom of expression and communication, apart from the literature review, due to the insufficient existing legal plane. As a result of the study, it was revealed that the Law No. 5651 and the related regulations were far from protecting freedom of expression and communication when the International Human Rights Norms were taken and the decisions to block access to news sites for the reasons of national security were more in line with the political conjuncture.

Keywords: Internet, National Security, Freedom of Communication, Blocking Access

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi, bilimsel ve teknolojik gelişmenin de tarihidir. Farklı toplumsal dönemler içerisinde ortaya çıkan teknolojik yenilikler birbiri ardına inşa edilen bir düzlemi içerisinde barındırır. Böyle bir ilerlemenin çağımızdaki en spesifik örneklerinden birisi de internettir. İnternet, ülke sınırlarını aşarak yaşam ve kültürün sürekli bir etkileşim halinde olmasını anlık olarak sağladığı gibi kendine has bir literatüre de sahiptir.

Bugünün dünyasında internet yeni bir toplumu oluşturmada kaçınılmaz bir referans noktası olarak görülüyorsa bunun sebebi tekniğin ve teknolojinin toplumu değiştirebileceğinin varsayılmasıdır (Bourse ve Yücel, 2012). İnternet oluşumu ve kullanımı itibarı ile bizlere anonim ve kurlsız bir atmosfer sağlıyor gibi gözükmesine rağmen gerek uluslararası hukukta gerekse iç hukukta İnternet’i bir suç aracı olarak tanımlanabilmektedir.

*Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yazılan “İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternet Erişiminin Engellenmesi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi’nden türetilmiştir.

Farklı alanlara ilişkin düzenlemeleri ortaya koyan hukuk, İnternet özelinde de detaylı tanımlar ve düzenlemeler içermektedir. Konu pozitif iç hukuk bağlamında düşünüldüğünde internetin kötüye kullanımının önüne geçmek adına bir dizi uygulamaların olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda adli ve idari kuruluşlar tarafından internet sitelerine yönelik erişimin engellenmesi kararları verilmektedir (Kalender, 2017).

Bu çalışmanın konusunu Türkiye’deki internet politikalarının sonucunda milli güvenlik gerekçesiyle erişimi engellenen haber siteleri oluşturmaktadır. İfade özgürlüğü ile başlayan ancak daha sonra basın özgürlüğü şeklinde spesifik bir alana doğru giden süreç, özellikle internet teknolojisi ile birlikte iletişim özgürlüğü adında kavramsal bir içeriği oluşturmuştur. Milli güvenlik gerekçesiyle haber sitelerinin erişime engellenmesine karşın eleştirel bir değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmanın ana referans noktasını ise iletişim özgürlüğü oluşturmaktadır.

Çalışmada betimleyici araştırmanın bir zorunluluğu olarak literatür taraması yönteminden faydalanılmış, ayrıca Türkiye’de internete ilişkin yasal düzenlemelerin iletişim özgürlüğü bağlamında yetersiz olduğu kanısından hareketle karşılaştırmalı hukuk yöntemine ihtiyaç duyulmuştur. Karşılaştırmalı hukuk, doğası itibarıyla evrenselliğe vurgu yapar ve sosyal bilimlerin genelinde olduğu gibi bu yöntem de birçok konu ve uygulama biçiminde kullanılabilir hale gelir (Oğuz, 2002). Bu bağlamda internete ilişkin mevzuat, sadece erişimin engellenmesi açısından incelendiğinden ve ana çalışma alanının hukuk olması nedeniyle internet üzerindeki diğer hukuki içerikler kapsam dışında bırakılmıştır.

Çalışma dâhilinde aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. 5651 sayılı İnternet Kanun’u ile ifade ve iletişim özgürlüğü arasında bir karşıtlık var mıdır?
2. Haber sitelerinin milli güvenlik gerekçesiyle erişime engellenmesinde siyasi konjonktürün etkisi bulunuyor mu?

2. İFADE VE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ

İnsan türünün gelişimi tarihsel ve felsefi anlamda belirli soruların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorulardan biri ise kuşkusuz özgürlüğün ne olduğuna ilişkindir. Antik Yunan’dan süregelen kavramlara ilişkin soruşturmalar geleneği bugünün özgürlük kavramının anlaşılması için önemli bir başlangıç ifade eder. Meselenin en kritik noktası ise bugün dahi özgürlüğün ne olduğuna ve tam olarak neyi karşıladığına ilişkin tespitin her zaman için yetersiz kalışıdır. Bu haliyle özgürlük, toplumsal koşullara göre inşa edilen ve değişen bir kavram olarak karşılık bulur.

İnsanlığın toplumsal sınıflaşma içerisindeki konumu özgürlük alanını belirleyen en büyük etkidir. Tarihsel süreçte iktidara sahip olanlar özgürlüğün ayrımcı bir olgu olarak kavranmasına neden olmuşlardır. İktidar sahiplerinin diledikleri gibi faydalandıkları özgürlük, toplumsala uyguladığında kısıtlama, denetim ve gözetimin sınırları içerisinde bir özgürlüğe dönüşür. Böylece özgürlük iktidar olanların faydalandığı bir ayrıcalık olarak binlerce yıllık sürece yayılmıştır (Avcı, 2013). Bu yüzden özgürlüğe ilişkin kuşkunun var olması, özgürlüğe yönelik somut bir tehdidin olmasından kaynaklanır.

Özgürlüğe yönelik pek çok filozof ve sosyal bilimcinin görüşleri olsa da onu bireyselden ziyade toplumsala yayma düşüncesi daha çok Hegel ve Marx’ta kendini gösterir. Kendinden önceki ve çağdaşları olan idealist felsefecilerden ayrılan Hegel özgürlüğü birey, devlet ve topluma ilişkin diyalektik perspektifte inceler. Ona göre bireyleri özgür kılan şey onların toplumsallığıdır. Özgürlüğü toplum ve doğadan ayrı bir şekilde bireyselliğe indirgemek onu kavramaya yetmeyecektir, ancak toplumsal olduğu sürece özgürlük oluşturulabilir (Hegel, 2017).

Hegel’in diyalektik mirasından hareket eden ve ona yeni bir bakış açısı getiren Marx, özgürlüğü tıpkı mülkiyet gibi azınlığın elinde bulunan bir hak olarak görür. Ona göre insan yaşamının özü ve anlamını oluşturan özgürlük, ancak sınıf çelişkilerinin sona ermesiyle sağlanabilir ve bireylerin toplumsal ilişkiler içinde kendini var etmesiyle somutlaşarak pozitif bir duruma dönüşebilir (Oizerman, 2012). Bu bağlamda özgürlük birey tarafından kazanılan bir hak değildir, ancak sınıfsal ve toplumsal hareketler sayesinde elde edilebilir. Özgürlüğün en kapsamlı içeriğini çizen ve pratikte bir şablonun bileşenini

oluşturan şey ise ifade özgürlüğüdür. Böylece diğer pek çok temel hak ve özgürlükler ifade özgürlüğü tarafından kapsanır (Çaylı ve Depeli, 2012). Aydınlanma Hareketi ve Fransız Devrimi ile yükselen özgürlük talepleri ifade özgürlüğü kavramının sözleşmelerle koruma altına alınmasına giden yolu oluşturmaktadır. İfade özgürlüğünün güvence altına alınması 1689'da İngiltere'de imzalanan Haklar Bildirisi (Bill of Rights) ile başlamaktadır. Bildiriye göre ifade özgürlüğü doğal ve bireysel bir hak olmanın ötesinde parlamenterlere ayrıcalık sağlamıştır. Buna göre parlamenterler, kürsü konuşmaları sırasında kullandıkları ifadeler yüzünden sorumlu tutulamayacaklardır (Keith, 2004). İfade özgürlüğü ile ilgili bir başka metin 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'dir. Bildirge'nin 11. maddesinde yer alan “*düşüncelerin, fikir ve görüşlerin başkalarına serbestçe iletilmesi ve ifadesi insanın en kıymetli haklarından*” tanımı ifade özgürlüğü kavramının olgunlaşmasını sağlamıştır (Cankaya ve Yamaner, 2012). Bu iki bildiriye tarihsel açıdan bakılırsa burjuvazinin bir güç olarak yükselişe geçtiği döneme tekabül eder. Feodalizme karşı emekçi sınıflarla ittifak kuran burjuvazi taleplerini kabul ettirerek bir dizi haklara sahip olmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki bu kazanımlar toplumun geneline yayılmaz, artık iktidar olma potansiyelini taşıyan burjuvaziye kazanç sağlar.

Süreç içerisinde güçlenen burjuvazi özellikle Kıta Avrupası'nda iktidarı ele almaya başlar ve birçok Avrupa devleti kendi anayasasını oluşturur. Bu zaman dilimi evrensel olarak insan hakları kavramının ortaya çıkışında bir başlangıcı temsil eder. İnsan hakları devletlerin iç meselesi olarak görülürken II. Dünya Savaşı ile birlikte bu düşünce değişir, evrensel olarak insan hakları kavramı sorgulanmaya başlar (Ünal, 1997). Böylece ifade özgürlüğü insan haklarının merkezinde olan bir içerikle anlam kazanır ve çeşitli uluslararası sözleşmeler yayınlanır.

İfade, basın ve iletişim özgürlüğünün Uluslararası İnsan Hakları Normları ve Türkiye'deki yasal düzenlemeler arasındaki farklılıkları ortaya çıkarabilmek için AİHM kararlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Elbette ki AİHM insan hakları normlarının tek uygulama merkezi değildir ancak Mahkeme sayesinde Sözleşme'nin netliğe çıkartılması ve sözleşme içeriğinde bulunan maddelerin yorumlanması sağlamaktadır. Ayrıca Mahkeme'nin verdiği kararlar taraf devletler açısından bağlayıcılık içermektedir. Bu bağlamda Türkiye gibi Sözleşme'ye imzacı olan bir devletin tüm ulusal yargı makamları Mahkeme tarafından verilen kararları bağlayıcı olarak kabul etmelidir ve iç hukukuna da bu kararlar ışığında düzenleme getirmelidir.

Mahkemenin Handyside/Birleşik Krallık kararı ifade özgürlüğünün tanımlanması ve devletler iç hukukunda yer etmesi anlamında önemli bir referans noktasını oluşturmaktadır:

“İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen 'haber' ve 'düşünceler' için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz. Bu demektir ki, başka şeyler bir yana, bu alanda getirilen her 'formalite', 'koşul', 'yasak' ve 'ceza', izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır” (Handyside/Birleşik Krallık, 2003).

Bu haliyle ifade ve basın özgürlüğüne yönelik kararlar aynı zamanda internet söz konusu olduğunda da referans alınan noktayı oluşturmaktadır. Mahkemenin internet özgürlüğü ile ilgili verdiği kararlardan bazıları ise şu şekildedir:

“İnternet siteleri, erişilebilirlikleri ve çok sayıda veriyi saklamak ve yaymak konusundaki yeterlilikleri sayesinde, halkın güncel haberlere erişimine ve daha genel olarak haberlerin iletilmesinin kolaylaşmasına büyük oranda hizmet etmektedirler (Times Newspapers Ltd/Birleşik Krallık (no: 1 ve 2), 2009). *Kullanıcıların internet üzerinden kendilerini anlatma/ifade etme imkânı, ifade özgürlüğünün kullanılması bakımından emsalsiz bir araçtır* (Delfi AS/Estonya, 2015). *İnternet günümüzde bireyler tarafından haber ve görüş alma ve verme özgürlüğü haklarını kullanmalarında başlıca araçlardan biri haline geldiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir: İnternette, siyasi sorunlar ya da kamu menfaati ile ilgili çalışmalara ve tartışmalara katılmaya yönelik temel araçlar bulunmaktadır* (Cengiz, Altıparmak ve Akdeniz/Türkiye, 2015). *Bu hak, iletişime ve bilgiye erişim hakkının esası olarak*

değerlendirilmektedir ve yerel anayasalar tarafından korunmaktadır. Devletlerin vatandaşların internet erişim hakkını güvence altına alma yükümlülüğü ve herkese bilgi toplumuna katılma hakkını da içermektedir. Böylelikle, ifade özgürlüğüne ayrılan genel güvencelerin tümü, internete engelsiz erişim hakkını da tanımak amacıyla yeterli bir temel oluşturmaktadır (Yıldırım/Türkiye, 2012).”

3. İNTERNET ERİŞİMİNİN ENGELLENMESİ

Türkiye’de internete ilişkin yasal düzenleme 5651 sayılı İnternet Kanunu’dur. İlgili Kanun’a göre erişimin engellemesi yönünde karar verici merciler adli ve idari makamlardır. Kanun’un 8, 8/A, 9 ve 9/A maddeleri erişimin engellenmesi kararının Sulh ceza hâkimlikleri tarafından verilebileceğini öngörmüştür. Gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda ise erişim engelleme kararı Cumhuriyet savcıları tarafından verilebilir ve bu karar en geç 24 saat içerisinde hâkim onayına sunulmak zorundadır. 5651 sayılı Kanun’un 8. maddesindeki katalog suçlar ve 8/A maddesi uyarınca yeterli şüphenin bulunması durumunda ise idari kurumlar tarafından erişimin engellemesi kararı verilebilmektedir. Bu kararlar da en geç 24 saat içerisinde hâkim onayına sunulmak zorundadır (5651 sayılı Kanun, 2020).

İdari merciler bağlamında internetle ilgili düzenleme yapma ve karar alma yetkisi bulunan kurumlar; Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) olarak belirlenmiştir. Ancak 5651 sayılı İnternet Kanunu’nun BTK’ye verdiği yetkiler göz önünde bulundurulduğunda ve bu çalışmanın konusu erişime engellenen haber sitelerinin oluşturmamasından dolayı, çalışmada daha çok BTK üzerinde durulmuştur.

Telekomünikasyon hizmetlerini düzenleme üzerine 2813 sayılı Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun Kuruluşuna İlişkin Kanun ile BTK hayata geçirilmiştir. BTK, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı’nın ilgili kuruluşu olarak 5089 sayılı kanun ile faaliyet sürdürmektedir. BTK’nin yetki alanı sonraki süreçte genişletilmiş 11 Haziran 2016’da Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin Yetkilendirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik’in 10. maddesine getirilen “*Hizmet sunumunun engellenmesi ve işletmenin askıya alınması*” hükmü ile internetin denetimi BTK’ye bırakılmıştır.

BTK’nin internet üzerindeki denetim yetkisi 5651 sayılı Kanun’a yeni düzenlemeler eklenerek arttırılmıştır. Bu bahisle Kanun’un 8. Maddesinde sıralanan katalog suçların işlendiği yönünde yeterli şüphenin bulunması durumu ile Kanun’un 8/A maddesi kapsamında kişilerin can ve mal güvenliği, Cumhurbaşkanlığı veya milli güvenlik ve kamu düzeninin bozulması gibi durumlarla birlikte 9/A maddesi uyarınca özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi halinde BTK Başkan’ı erişimin engellenmesi kararı verebilme yetkisine sahiptir. 8/A ve 9/A maddeleri dâhilinde Başkan tarafından verilen idari tedbir olarak erişimin engellenmesi kararı 24 saat içerisinde sulh ceza hâkimliği onayına sunulur. Hâkimliğin en geç 48 saat içerisinde kararını açıklaması gerekir, aksi hâlde verilen karar kendiliğinden kalkar (5651 sayılı Kanun, 2020).

Akdeniz ve Güven’e (2020) göre; Türkiye’de toplamda erişime engelli alan adı ve web sitesi sayısı 408.494 olarak saptanmıştır. 2019 yılında da 61.049 alan adı erişime engellenmiş ve bu erişim engellerinin büyük bir çoğunluğu (%70’i), 42.145 alan adı BTK tarafından yapılmıştır. 2006-2019 yılları arasında erişim engelli veren kurumlara bakıldığında BTK tarafından verilen erişimin engellenmesi kararı diğer kurumlardan oldukça fazla olduğu görülmektedir. Erişime engellenen sitelerin 129.124’ünü kapatılana kadar TİB¹¹⁸, 237.086’sını da TİB kapatıldıktan sonra yetkileri devredilen BTK tarafından verilmiştir. Böylece toplamda 366.210 web sitesi idari tedbir kararı ile erişime engellenmiştir.

5651 sayılı Kanun’un 8/A maddesi uyarınca BTK Başkan’ı tarafından verilen erişimin engellenmesi kararı derhal erişim sağlayıcılara ve içerik ve yer sağlayıcılarına bildirilir. Erişimin engellenmesi kararının gereği en geç dört saat içerisinde yerine getirilir. Burada uygulanan idari tedbir kararı en geç 24 saat içinde sulh ceza hâkimliğinin onayına sunulmak zorundadır ve ilgili hâkimlik en geç 48 saat içerisinde bu talebi değerlendirip karar bağlaması gerekmektedir (5651 sayılı Kanun, 2020).

¹¹⁸15 Temmuz 2016 Askeri Darbe Girişimi sonrasında kapatılarak yetkileri BTK’ye devredilmiştir.

4. MİLLİ GÜVENLİK GEREKÇESİYLE ERİŞİME ENGELLENEN HABER SİTELERİ

Milli güvenlik kavramının hukuksal sistemde yer edinişi Anglosakson ve daha çok da Amerikan hukuk sistemi ile gelişmiştir. Türkiye hukuk düzenine ise 1961 Anayasası ile dâhil olmuş, 1982 Anayasası ile kavram genişletilerek hukuksal sistemde yer edinmiştir (Çelik, 2008).

Milli güvenlik, sübjektif bir kavramdır ve devletlerin bu kavrama yüklediği anlamlar birbirinden farklılık göstermektedir. Bu haliyle milli güvenlik kavramı her devletin kendi tanımlamaları ile anlam kazanır. Konuya uluslararası açıdan bakıldığında AIHM’de devletlerin takdir yetkilerinin kullanabileceği belirtmiştir. Ancak milli güvenlik hususunda verdiği kararlara bakıldığında bunun ölçütlerinin olması gerektiğini de vurgulamıştır. Mahkeme’ye göre milli güvenlik gerekçesiyle ifade özgürlüğünün sınırlandırılması; durumun gerekliliği, orantısallığı ve kamu yararı ilkeleri ile ölçülebilecek bir durumdur.

Mahkeme, Observer ve Guardian/Birleşik Krallık davası kararında milli güvenlik gerekçesiyle ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasını kanunen “*öngörülebilirlik*” ilkesinin oluşmasını aramakta ve müdahalenin meşru bir amaca ulaşma bakımında zorunlu olması gerektiğini belirtmektedir. Mahkeme, Leander/İsveç kararında ise milli güvenlik gerekçesiyle ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasını “*demokrasiyi savunma temelinde işlev gören millî güvenlik kısıtının savunmadan ziyade zayıflatma tehlikesini taşımadığının da kanıtlanmasını zorunlu*” olarak değerlendirmektedir. Vereniging Weekblad Bluf/Hollanda kararında ise “*millî güvenlik kısıtı içinde değerlendirilebilecek bilgilerin, yayımlandıktan sonra bu özelliğini yitireceğini, her bilginin kayıtsız ya da hiçbir koşula bağlı olmadan gizli olarak tanımlanamayacağını... Bilginin gizlilik durumunun ise belirli zamanlarda yeniden değerlendirilmesini ve kamunun bilgi alma hakkının da göz önünde bulundurulmasının zorunluluğunu*” belirtmiştir (Akgül, 2012).

Çalışma kapsamında erişime engellenen haber sitelerinden WikiLeaks, Sputnik ve Independent Türkçe örneklem olarak ele alınmıştır.

WikiLeaks, 2006 yılında faaliyete başlayan ve oluşumunu “*kar amacı gütmeyen bir medya organizasyonu*” şeklinde ifade eden bir topluluktur. Bünyesinde gazeteciler, kriptu uzmanları ve muhalif grupları barındırdığı iddia edilen WikiLeaks’in merkezi İsveç’tir ve dünyanın her bölgesinden uzmanlarla birlikte çalıştığı da belirtilmiştir (Uçkan ve Ertem, 2011). WikiLeaks’le ilgili olarak kamuoyunun en çok bildiği isim basın sözcülüğü görevini yürüten Julian Assange’dır. WikiLeaks, dünya kamuoyuna paylaştığı sızdırma bilgilerin ve enformasyonun yanında gazeteciler için bir haber kaynağıdır.

Dünya kamuoyunda WikiLeaks’in tanınmasını sağlayan ilk olay, ABD’nin Irak işgali sırasında Bağdat bölgesinde silahız bir gruba ateş açma görüntülerini 2010 yılında yayınlamasıdır. Belge sızdırma faaliyeti ile ilgili olarak ise ilk faaliyet 26 Temmuz 2010’da gerçekleşmiştir. Amerikan ordusuna ait bu belgeler 2004-2009 yılları arasında ABD’nin Afganistan’ın işgali ile ilgili tutmuş olduğu 92.000 belgenin yayınlanması ile WikiLeaks sesini ciddi bir şekilde duyurmuştur.

Ancak WikiLeaks’in dünya genelinde bilinirliğini arttıran asıl olay 28 Kasım 2010 tarihinde gerçekleşmiştir. Amerikalı diplomatlara ait 251 bin 287 gizli diplomatik belge WikiLeaks’in internet sitesi tarafından tüm dünyaya erişime açılmıştır. Bu belgelerin yayınlanmasından sonra dünya genelinde toplumsal hareketlilikler yaşanmış Arnavutluk, Tunus, Mısır, Cezayir, Sudan, Yemen, vb. diğer ülkelerde eylemler yaygınlaşmış bazılarında süreç iktidar değişikliğine kadar gitmiştir (Adaklı, 2011).

WikiLeaks belgelerinin ABD başta olmak üzere birçok devlete ait usulsüzlük, yolsuzluk, savaş suçu vb. diğer kategorilerdeki içerikler Türkiye’de yoğun bir şekilde takip edilmiştir. Ancak internet sitesinin Türkiye’de erişime engellenmesi 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişimi sonrasında gerçekleşmiştir. Yaşanan süreçte WikiLeaks Türkiye’deki politik süreçle ilgili belgeler paylaşacağını duyurmuş ve 19 Temmuz 2016 tarihinde AKP’ye ait “akparti.org.tr” şeklinde biten ve 762 farklı e-posta adresinden gönderilen mailleri paylaşma açmıştır. 2010-2016 yılları arasında toplamda 294 Bin 548 e-mail ve yazışma WikiLeaks tarafından yayınlanmıştır. Bu belgelerin paylaşıldığı gün WikiLeaks’in internet

adresli olan www.wikileaks.org TİB tarafından idari tedbir olarak erişime engellenmiş ardından Ankara Gölbaşı Sulh Ceza Mahkemesi 20/07/2016 tarih ve 2016/753 sayılı karara istinaden BTK tarafından koruma tedbiri uygulanarak site erişime engellenmiştir.

Milli güvenlik gerekçesiyle erişime engellenen haber platformlarından bir diğeri ise Sputnik'tir. 10 Kasım 2014 tarihinde Rusya merkezli medya grubu Rossiya Segondnya tarafından kurulan Sputnik'in ana merkezi Moskova'dadır. Ayrıca dünyanın pek çok bölgesinde çalışma ofisi bulunan Sputnik, 30'dan fazla dilde haber akışı sağlamaktadır (Sputnik, 2020). Rusya merkezli bir haber platformu olmasından kaynaklı olarak haber içeriklerinde daha çok Rusya ile ilgili enformasyon paylaşan Sputnik, Türkçe yayınlarını da tr.sputniknews.com adresinden yapmaktadır.

Sputnik yayınlarının erişime engellenmesi ise Türkiye ve Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerin gerilmesinden sonra yaşanmıştır. 24 Kasım 2015 günü Rusya'ya ait Sukhoi Su-24 tipi savaş uçağı Türkiye tarafından hava sınırlarının ihlal edilmesi gerekçesiyle düşürülmüştür. Bu olay Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na dâhil olduğu zamandan itibaren ilk ciddi kaybı olarak görülmektedir (Heintz, 2015). Sonraki süreç iki ülke arasındaki ilişkileri büyük bir oranda etkilemiş özellikle ekonomik ve turistik alanlarda bu durum kendisi ciddi oranda hissettirmiştir.

Sputnik'e yönelik erişim engelleme kararı ise böyle bir dönemde ortaya çıkmış 14 Nisan 2016 günü milli güvenlik gerekçesiyle TİB tarafından Sputnik'e ait tüm siteler (31 dilde yayın) Türkiye'den erişim engellenmiştir. İki ülke arasında gerilen ilişkilerin ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yollanan bir özür mektubu normalleşme sürecini başlatmıştır (BBC, 2016). Nihayet getirilen erişim engeli kararı ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya ziyaretinden bir gün önce (8 Ağustos 2016 tarihinde) kaldırılmıştır.

Milli güvenlik gerekçesiyle erişime engellenen haber platformlarından son örnek ise Independent Türkçe'dir. Birleşik Krallık merkezli olarak 1986 yılında kurulan gazete, Independent Türkçe ismiyle yayına 15 Nisan 2019 tarihinde başlamıştır. Independent Türkçe'nin şirket ortaklığı %70 Rusya ve %30 Suudi Arabistan menşeli sermayedarlar tarafından kurulmuştur (Çiçek, 2020).

Independent Türkçe'nin erişime engellenmesinin başlıca sebebi Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkilerin geriliminden kaynaklanmaktadır. 2 Ekim 2018 tarihinde İstanbul'da Suudi Arabistan uyruklu gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiştir.

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin gerilmesi sonrasında Suud yönetimi 14 Nisan 2020 tarihinde Anadolu Ajansı (AA), TRT Arapça ve Yeni Şafak Gazetesi'nin internet sitelerini erişime engellemiştir. Bu uygulama sonrasında Türkiye de BTK'nin 19 Nisan 2020'de aldığı kararla Independent Türkçe'nin internet sitesi olan www.independentturkish.com adresi milli güvenlik gerekçesiyle erişim engellenmiştir.

5. SONUÇ

Böylesine büyük ve kapsayıcı bir mecranın hukuksal açıdan bir dizi sorunlara araç olması da bir gerçekliktir. Türkiye özelinde pozitif hukuk kurallarının ifade ve basın özgürlüğü hususunda yeterli olmamasından kaynaklı iletişim özgürlüğünün de durumdan olumsuz etkilemesi doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece son yıllarda büyük bir antagonist ilişkinin ayyuka çıkmasına zemin hazırlanmıştır. İnternete ilişkin düzenlemeler onu bir suç aracı olarak değerlendirebilirken Türkiye'de internet, neredeyse suçun kendisi olarak tanımlanmaktadır. İçerik paylaşımı nedeniyle hukuki kovuşturmayla maruz kalan kişilerin sayısı, çatışma dönemlerinde internet erişiminin yavaşlatılması, sosyal medya platformlarına karşı getirilen erişim engellemeleri vb. birçok yaptırım esasında suçla mücadele etmekten ziyade internetin kendisini kriminalize etmekten öteye geçmemektedir.

Uluslararası platformlarda internet özelinde bağlayıcı bir belge olmasa da bu konuya dâhil pek çok uluslararası bildiriler ve ilkeler açıklanmıştır. AIHM'in verdiği kararlara bakıldığında da internet erişimine bir sınırlama getirilecekse, ifade özgürlüğünün sınırlandırıldığı durumlarda gerekli görülen

ölçütlerin esas alınarak yapılması önem arz etmektedir. Bu çalışma içeriğinde incelediğimiz haber siteleri, idari makamlarca erişime engellenmiş ve sadece yasaya ‘aykırı’ olan haberler değil websitenin tamamı erişime engellenmiştir. Ancak 5651 sayılı Kanun’a 2014 yılında getirilen eklemeye URL (Uniform Resource Locator) engelleme yöntemi ile sadece ‘zararlı’ içerikler erişime engellenebilmektedir. Bu şekilde sitenin tamamı değil, sadece “zararlı” içerik erişime engellenecektir. Bir haber platformunun topyekûn erişimi engellemek uluslararası insan hakları normları açısından doğru bir uygulama değildir. Ayrıca URL erişim engelleme önerisi ile kısmi oranda sansürün kabul edilmesinin önerildiği anlaşılmamalıdır. Buradaki durum, Sözleşme’ye taraf devlet konumunda olan devletin yükümlülüklerini yerine getirmiyor olması ve tersine bu Sözleşme’nin karşısında pratikler uyguladığının bir eleştirisi şeklindedir.

Türkiye’de internet erişimin engellenmesine sebep olan durumun tespiti daha çok idari makamlar tarafından yapılıyor olmasının dışında erişimin engellenmesi kararlarının da çoğunlukla bu idari makamların veriyor olması demokratik hukuk devleti ilkesine aykırı bir görüntüdür. İnternet erişimine ilişkin mesele yargı önünde tartışılması gereken bir husustur ve bu problemin yargı makamları aracılığıyla çözülmesi gerekmektedir. Bu haliyle idari makamlar tarafından alınan websitelere yönelik erişimin engellenmesi kararları ‘siyasi kararlar’ pozisyonunda kalacaktır.

Tüm bu veriler ışığında bir değerlendirme yapılacak olursa; çalışma dâhilinde Türkiye’de iletişim özgürlüğünün yasal düzenlemeler ile henüz sağlanamadığı ve 5651 sayılı Kanun ile ifade ve iletişim özgürlüğü hususunda karşıt bir durumun ortaya çıktığı açıktır. Bununla beraber özellikle haber sitelerine getirilen erişimin engellenmesi kararları dönemin siyasi hedefleri ile paralel bir görüntü çizmekte ‘milli güvenlik’ ise esasında denetimin ve sansürün bir gerekçesi olarak sunulmaktadır.

KAYNAKLAR

- ADAKLI, G. (2011), Hakim Güçlere ve Hakim Gazeteciliğe Meydan Okuyan Bir Girişim: Wikileaks, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1): 189-192.
- AKDENİZ, Y. & ALTIPARMAK, K. (2008), *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır*, Ankara: İmaj.
- AKDENİZ, Y. & GÜVEN, O. (2020), EngelliWeb 2019: Türkiye’den Erişime Engellenen Web Siteleri, Haber ve Sosyal Medya İçeriklerinin Analiz Raporu. <https://privacy.cyber-rights.org.tr>. Erişim tarihi: 10.07.2020.
- AKGÜL, M. E. (2012), İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenlik Gerekçesiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (AÜHFD), 61(1): 1-42.
- BBC (2020), *Kremlin: Erdoğan özür diledi*, 18 Mayıs 2020 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_erdogan_rusya adresinden alındı.
- BOURSE, M. & YÜCEL, H. (2012), *İletişim Bilimlerinin Serüveni*, İstanbul: Ayrıntı.
- CANKAYA, Ö. & YAMANER, M. B. (2012), *Kitle İletişim Özgürlüğü*, İstanbul: Beta.
- ÇAYLI, E. & DEPELİ, G. (2013), *İfade Özgürlüğünün On Yılı 2001-2011*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı.
- ÇELİK, A. (2008), Milli Güvenlik Gerekçeli Grev Ertelemeleri, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 18(3): 87-132.
- ÇİÇEK, N. (2020), *Independent Türkçe olarak nerede duruyoruz, ne yapmak istiyoruz ve kimden yana tarafız*, 18 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/163741/yazarlar/independent-t%C3%BCr%C3%A7e-olarak-nerede-duruyoruz-ne-yapmak-istiyoruz-ve-kimden-yana> adresinden alındı.
- EngelliWeb. 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://twitter.com/engelliweb> adresinden alındı.
- HEGEL, F. (2017), *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev., Cenap Karakaya. İstanbul: Sümer.
- HEİNTZ, J. (2015), *Turkey shoots down Russian jet it says violated its airspace*, 18 Mayıs 2020 tarihinde <https://apnews.com/article/066bc52167e844bb9f5732d8650b0b35> adresinden alındı.
- KALENDER, A. B. (2017), *İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternet Erişiminin Engellenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- OĞUZ, A. (2002), *Hukukun Bağımsız Bir Alanı Olarak Karşılaştırmalı Hukukun Konusu ve Metodu*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 22(2): 451-508.
- OIZERMAN, T. (2012), *Özgürlük ve Özgürlüğün Basındaki Zorunlu Dışavurumu*. Basın Özgürlüğü içinde Çev., Önder Kulak ve Kurtul Gülenç. Ankara: Dipnot.
- SputnikNews. tr.sputniknews.com. Erişim tarihi: 18.05.2020.
- UÇKAN, Ö. VE ERTEM C. (2011), *Wikileaks-Yeni Dünya Düzeni*. İstanbul: Etkileşim.
- ÜNAL, Ş. (1997), *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Yetkin.
- AİHM İÇTİHATLARI**
- CENGİZ, ALTIPARMAK VE AKDENİZ/TÜRKİYE, Başvuru No: 48226/10 ve 14027/11, Karar Tarihi: 01.12.2015
- DELFI AS/ESTONYA, Başvuru No: 64569/09, Karar Tarihi: 16.06.2015

HANDYSİDE/BİRLEŞİK KRALLIK, Başvuru No: 5493/72, Karar Tarihi: 07.12.1976
TIMES NEWSPAPERS LIMITED (NO. 1 VE 2)/BİRLEŞİK KRALLIK, Başvuru No: 3002/03 ve 23676/03,
Karar Tarihi: 10.06.2009
YILDIRIM/TÜRKİYE, Başvuru No: 3111/10, Karar Tarihi: 18.12.2012

FİLMLERLE COĞRAFYAYI OKUMAK AFETLER COĞRAFYASI AÇISINDAN BİR ÖRNEK: YARINDAN SONRA (2004)

Hüseyin MERTOL

Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Coğrafya Bölümü
huseyin.mertol@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8048-0814

Savaş YAYLACI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Coğrafya Bölümü
Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
savas-yaylaci@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2772-0457

Özet

Yerküre, farklı büyüklüklerde ekosistemlere sahiptir ve bu ekosistemler sayısı binlerle ifade edilebilecek canlıya ev sahipliği yapmaktadır. Coğrafya’da muhteşem dörtlü şeklinde nitelendirilen doğal sistemler arasındaki etkileşim ve uyum canlılara uygun bir yaşam ortamı sunar. Bu sistemler muhteşem bir düzen içerisindedir. Bu düzene alışan canlıları, küçük değişiklikler fazla etkilemez. Ancak son yıllarda bu düzen sıkça bozulup beklenmedik doğa olayları gelişmektedir. Bu çalışmanın amacı, “Yarından Sonra” filmi bağlamında küresel iklim değişiklikleri ile ortaya çıkan afetleri, bu değişikliklerin insanlarda nasıl bir etki oluşturduğunu ve küresel iklim değişikliklerinin insanların geleceğini nasıl etkileyebileceği üzerine coğrafi bir bakış açısı getirerek insanlarda farkındalık oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada filmin coğrafi okuması yapılarak analiz edilmiştir. Yer, zaman ve mekan kavramları üzerinden yola çıkılarak filmin coğrafi açıdan hangi mekanları kullandığı, hangi doğa olaylarından etkilendiği afet coğrafyası açısından incelenerek analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak doğal afet olarak niteleyebileceğimiz ekstrem olaylar, yerküre üzerindeki doğal yapıyı etkilediği gibi doğanın bir parçası olan insanların yaşamlarını ve faaliyetlerini de etkilemektedir. Yarından Sonra (2004) filmi, son dönemlerde hızı gittikçe artan küresel iklim değişikliklerini, bunun sonucunda gerçekleşen doğal afetleri ve bunun insan yaşamı üzerindeki derin izlerini konu edindiği görülmüştür. Klimatolojik karakterli bir dizi ekstrem olayın gerçekleştiği film, insan-doğa etkileşimi ve bu etkileşim sonucunda kimin galip gelebileceği üzerine izleyiciyi düşünmeye ve çıkarımlarda bulunmaya sevk etmiştir. Küresel iklim değişiklikleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan-çıkabilecek yeni doğal düzeni ve insanlığın geleceğini nasıl planlaması gerektiğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermiştir.

Anahtar kelimeler: Doğal afet, küresel iklim değişikliği, Yarından Sonra Filmi.

READING THE GEOGRAPHY WITH FILMS AN EXAMPLE IN TERMS OF DISASTERS GEOGRAPHY: THE DAY AFTER TOMORROW (2004)

Abstract

The world is home to thousands of living things in different ecosystems. The interaction and harmony between natural systems, which are described as magnificent four in the geography, provide a living environment suitable for living things. These systems are in a magnificent order. Small changes do not affect living beings accustomed to this order. However, in recent years, this order has been disrupted frequently and unexpected natural events have developed. The purpose of this study is to raise awareness in people by bringing a geographical perspective on the disasters that occur with global climate changes, how these changes have an effect on people and how global climate changes can affect the future of people in the context of the movie "After Tomorrow". In the study conducted for this purpose, the film was analyzed by geographic reading. Based on the concepts of place, time and space, the film has been tried to be analyzed in terms of the geography of the disaster, which places the film uses geographically and which natural events it is affected by. As a result, extreme events, which we can describe as natural disasters, affect the natural structure on the earth as well as the lives and activities of people who are a part of nature. The Day After Tomorrow (2004), it has been seen that the film is about the increasingly fast global climate changes, natural disasters that occur as a result and their deep traces on human life. The film, in which a series of extreme events of climathological character take place, prompted the audience to think and make inferences on the human-nature interaction and who can win as a result of

this interaction. It has strikingly revealed how the global climate changes and the resulting new natural order should plan the future of humanity.

Key Words: *Natural disasters, global climate change, The Day After Tomorrow.*

GİRİŞ

Coğrafya, insan ile doğa arasındaki karşılıklı ilişkiyi kendi prensipleri (dağılıp, bağlantı ve sebep-sonuç) çerçevesinde inceleyen bilim dalıdır. Yerkürenin yaratılışından, topografyaya, iklim kuşaklarından insan ve insanların yaşamlarını devam ettirdiği alanlar vb. pek çok konu coğrafyanın kapsamında değerlendirilir (Açıkgöz, 2003; Alkan, 1991; Ashley, 2000). 2004 yapımı filmde (IMDb, 6,4) ; dünya doğanın gazabına uğramaktadır. Kutuplardaki kırılmış büyük buz kütlelerinin görüntüleri eşliğinde başlayan film; küresel iklim değişikliklerinin etkisine dikkat çekmesi açısından önem arz etmektedir. Filmin hemen başında BM Küresel Isınma Konferansı'nda Ani İklim Değişiklikleri Teorisi'nin tartışılması ve Kyoto Protokolü'nden bahsedilmesi ve Amerikan başkan yardımcısının Protokol'e karşı olan tavrı dikkat çekmektedir.

Şekil 1: New York.

Filmde şiddetli fırtınalar Los Angeles'i haritadan silmiş, Hindistan'nın başkenti karlar altına gömülmüş, Tokyo devasa dolu yağışlarıyla harap olurken; (Şekil 2) New York ani ısı değişimlerinden kaynaklı dev dalgaların altında kalmıştır (Şekil 1). Filmin aktörü olan Jack HALL bir iklimbilimcidir ve dünyayı, küresel ısınmanın tetiklediği bu felaketten kurtarmak için çözüm arayışındadır. Filmde küresel iklim değişiklikleri nedeniyle eriyen buzullar, sıcak su akıntılarının yönünü değiştirip havanın inanılmaz derecede soğumasına sebep olmuştur. Kar 24 saat boyunca hiç durmadan yağıyor, insanlar sokaklarda donarak ölüyor, gökten buz kütleleri düşüyor, fırtınalar her yanı yıkıyor. Bu olaylar üzerine 10 gün gibi kısa bir sürede iklimlerin değişip, yeniden Buzul Çağı'na dönüşün başlayacağı, kuzey bölgelerde yaşamının pek mümkün olamayacağı öngörülüyor.

Şekil 2: Tokyo’da dolu yağışı.

Havanın aşırı soğuması üzerine olabildiğince fazla insanı kurtarabilmek için, Amerika Birleşik Devletleri’nin ortasından bir çizgi çizilirse, bu çizginin güney tarafında kalan eyaletlerdeki insanların güney sınır komşusu Meksika’ya tahliye edilmesine karar veriliyor. Fakat Meksika hükümeti çaresizlik içindeki ABD halkına kapılarını kapatıyor (Şekil 3). Meksika, yıllardır aynı işlemi kendine uygulayan ABD’ye bir insanlık dersi vermiş oluyor. Yine de bir şekilde halkını kurtarmak isteyen Amerikan Başkanı, Meksika hükümetiyle bir anlaşma imzalayarak; Latin Amerika ülkelerinin borçları siliniyor ve ABD halkı Meksika sınırındaki bir mülteci kampına yerleştiriliyor. Filmin son kısmında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, 3. Dünya Ülkesi olarak hitap edip bir bakıma aşağıladıkları bu ülkenin insanların ne kadar konuksever olduğunu söyleyerek halkların kardeşliğini bize anlatıyor.

Şekil 3: Meksika Sınırı.

Filmin son kısmında ABD Başkanı’nın konuşması ise çok ilgi çekici: Şu son birkaç hafta bize doğanın yıkıcı gücüne karşı ne kadar hassas ve kırılgan olduğumuzu gösterdi. Yıllarca gezegenimizin doğal kaynaklarını tüketmeyi sürdürebileceğimizi düşündük. Hiçbir şey olmaz, dedik. Ama yanıldık, ben yanıldım. İlk konuşmamı yabancı bir ülkenin topraklarından yapmam, değişen gerçeğimizin kanıtıdır. Sadece ABD’liler değil, her yerden insanlar, eskiden 3. Dünya dediğimiz ülkelerin misafiri konumunda. En muhtaç anımızda bize el uzatıp kucak açtılar. Misafirperverliklerine sonsuz minnettarım.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, “Yarıdan Sonra” filmi bağlamında küresel iklim değişiklikleri ile ortaya çıkan afetleri, bu değişikliklerin insanlarda nasıl bir etki oluşturduğunu ve küresel iklim değişikliklerinin insanların geleceğini nasıl etkileyebileceği üzerine coğrafi bir bakış açısı getirerek insanlarda farkındalık oluşturmaktır.

YÖNTEM

Amacımız doğrultusunda filmin coğrafi okuması yapılarak, film analiz edilmiştir. Yer, zaman ve mekan kavramları üzerinden yola çıkılarak filmin coğrafi açıdan hangi mekanları kullandığı, hangi doğa olaylarından etkilendiği afet coğrafyası açısından incelenerek analiz edilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak doğal afet olarak niteleyebileceğimiz ekstrem olaylar, yerküre üzerindeki doğal yapıyı etkilediği gibi doğanın bir parçası olan insanların yaşamlarını ve faaliyetlerini de etkilemektedir. Yarıdan Sonra (2004) filmi, son dönemlerde hızı gittikçe artan küresel iklim değişikliklerini, bunun sonucunda gerçekleşen doğal afetleri ve bunun insan yaşamı üzerindeki derin izlerini konu edindiği görülmüştür. Klimatolojik karakterli bir dizi ekstrem olayın gerçekleştiği film, insan-doğa etkileşimi ve bu etkileşim sonucunda kimin galip gelebileceği üzerine izleyiciyi düşünmeye ve çıkarımlarda bulunmaya sevk etmiştir. Küresel iklim değişiklikleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan-çıkabilecek yeni doğal düzenin insanlığın geleceğini nasıl planlaması gerektiğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermiştir.

ÖNERİLER

1. Karbon salınımını azaltalım.
2. Tüketim alışkanlıklarımızı değiştirelim.
3. Enerjiyi verimli kullanalım.
4. Yeşili koruyalım.
5. Geridönüşüme önem verelim.
6. Su kaynaklarımıza sahip çıkalım.
7. Ekosistemlerimizi koruyalım.
8. Tarım ve gıda güvenliğine dikkat edelim.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, K. (2003). Aktif öğrenme. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Alkan, C. (1991). Coğrafya öğretimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Ashley, K. (2000). Reflective practice in geography teaching. London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Ekinci, Ö. (2013). Hollywood Sinemasında Felaket Konulu Filmler Ve Değişen Egemen Yapıların Maymunlar Gezegeni Filmleri Bağlamında Analizi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2 (1) Kösebibir, S., & Kubas, A. (2017). Bilimkurgu Filmlerinin 10. Sınıf Öğrencilerinin Coğrafya Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi. HAYEF Journal of Education , 14 (2) , 165-182 .
- Pınar, L. (2017). Amerika Birleşik Devletleri'nin Yumuşak Gücü ve Hollywood . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 6 (1) , 253-274 .
- Yağbasan, Y. (2007). Film Okumalarında Alımlama Estetiği Bir Filmi Yeniden Okumak . Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi , (6) , 201-221.
- Yaslıkaya, R. (2015). An Intersection In The Ecological Paradigm: Ecologist Cinema. International Journal of Sport Culture and Science , Cilt 3 (Özel Sayı 1) , 410-428 . DOI: 10.14486/IJSCS308
- Yüksel, A., & Demir, B. (2014). 2000 Kuşağının Sinema Filmleri İzleme Pratikleri . Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi, 2 (2) , 31-54 .
- https://www.imdb.com/title/tt0319262/?ref_=nv_sr_srsrg_0 Erişim tarihi: 31.05.2021

AYAKKABI KULLANIMINDA MARKA LOGOLARININ VE SEMBOLLERİNİN KADIN TÜKETİCİLER ÜZERİNDE ETKİSİ

Selda GÜZEL

Selçuk Ünv./ Mimarlık ve Tas. Fak./Ayakkabı Tasarım
sguzel@selcuk.edu.tr

Hamide Mehtap VEZİROĞLU

Selçuk Ünv./ Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tasarım
Orcid: 0000-0003-4743-2970

Özet

Ayakkabı tüketimi alanında kadınlar önemli bir kitleyi oluşturmaktadır. Kadınların moda ürünleri konusunda marka ürünlere karşı satın alma davranışları da bu nedenle oldukça önemlidir. Günümüzde hızla değişen ve yenilenen modanın, kültürel alanda bir tüketim nesnesi olarak değerlendirilmesi ve sosyo- ekonomik düzeyde belirleyici bir etken olması bireyin gündelik hayatının merkez noktasıdır. Sembolik tüketim olgusunu yansıtan moda, bir imajın, kimliğin, statünün, arzu ve hazzın, beğenilme duygusunun ve bireyin moda aracılığı ile benimsediği ürün seçimlerini temsil etmektedir. Benimsenen imaj doğrultusunda birey, çevreye bırakmak istediği görsel etkiyi tercih ettiği ürünlerin sembolik özellikleri ile yansıtmaktadır.

Betimsel yöntemin kullanıldığı araştırmanın amacı, kadın tüketicilerin ayakkabılarda kullanılan marka logo ve sembollerinin satın alma davranışlarına etkisi ve ayakkabılarda marka ve logo kullanımına yönelik tercihlerinin tespit edilmesidir. Araştırma evrenini Aydın ve Aksaray illerinde ikamet eden kadınlar, örneklemini ise rastlantısal olarak seçilen 700 kadın oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak için geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Form kadınların demografik özelliklerini ve ayakkabıda marka logo ve sembollerinin kullanımına yönelik soruların yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programına aktarılmış, sonuçlar yüzdelik analizleri olarak tablolarda verilmiştir. Ayrıca ikamet edilen şehir ile ayakkabılarda marka logo ve sembollerinin kullanımına yönelik sorular arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla ki-kare ilişki analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda kadınların marka logo ve sembollerinin özel anlam taşıması ve giyim tarzını yansıtmaları nedenleriyle ayakkabı satın alma davranışları üzerinde önemli etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca tüm ayakkabı türlerinde marka logo ve sembollerinin kullanılmasının önemli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayakkabı, marka, logo, sembol, tüketici

BRAND LOGO IN SHOE USE AND SYMBOLS ON EFFECTIVENESS ON CONSUMERS

Abstract

Women constitute an important audience in the field of shoe consumption. For this reason, the purchasing behavior of women against branded products is very important for fashion products. Rapidly changing and renewed fashion is the central point of an individual's daily life, as it is seen as an object of consumption in the cultural field and a determining factor at the socio-economic level. The fashion that reflects symbolic consumption represents a product choice that is embraced by an image, identity, status, desire and pleasure, feeling of appreciation, and fashion by the individual. In the direction of the image that is adopted, the individual reflects the symbolic characteristics of the products he chooses to give to the environment.

The purpose of the research, in which the descriptive method is used, is to determine the effect of brand logos and symbols used in shoes on the purchasing behavior of female consumers and to determine their preferences for the use of brands and logos in shoes. The research population consists of women residing in Aydın and Aksaray provinces, and the sample consists of 700 randomly selected women. A questionnaire form developed to collect data was used in the study. The form consists of two parts that

include questions about the demographic characteristics of women and the use of brand logos and symbols on shoes. The data obtained as a result of the research were transferred to the SPSS package program and the results were given in the tables as percentage analysis. In addition, a chi-square relationship analysis was conducted to determine whether there was a meaningful relationship between the city of residence and the questions regarding the use of brand logos and symbols on shoes. As a result of the research, it was determined that women's brand logos and symbols have a special meaning and have a significant effect on their shoe-buying behavior, as they reflect the style of clothing. It has also emerged that it is important to use brand logos and symbols in all shoe types.

Keywords: Shoe, brand, logo, symbol, consumer

1. GİRİŞ

Marka, üretici ya da satıcıların ürünlerini tüketicilere tanıtan, kendisini rakip işletmelerin ürünlerinden ayırmak için kullanılan; isim, kavram, terim, sözcük, sembol, dizayn, logo vb. varlıkların bileşiminden oluşmaktadır (Aktaran: Çağlıyan vd., 2018: 187). Ürünün benzer ürünler arasından fark edilmesini sağlayan özellik ise hem üreticiye hem de tüketiciye çeşitli yararlar sağlamaktadır. Üreticiler açısından markanın sağladığı en büyük fayda; ürünlerinin rakipleri tarafından taklit edilmesine karşı yasal bir koruma sağlamasıdır. Tüketiciler açısından ise; prestij sağlama, satış garantileri, bakım olanakları vb. konularda fayda sağlamasıdır (Aktaran: Baş ve Şahin, 2013: 23). Tüketici ile üreticinin seçimlerinin ve kimliklerinin belirlendiği, kendisini rakiplerinden ayıracak marka ismi, logosu ve sembolünün birleşmesi ile oluşan markanın (Cemalcılar, 1994: 116) günümüzdeki işlevi, ürün ve hizmetlerin pazara sunulmasında üreticinin itibarını korumak ve ürünlerin kalitesini tüketicilere yansıtmaktır (Teker, 2003: 104). Markalar, sunuldukları pazarda kendilerini tüketici ve pazar rakiplerine karşı ürettiklerileri firmanın temsilcisi rolündedir. Marka sadece adı ile kendisinin yansıtılması değil, bağlı olduğu firma ve üreticisinin ürün ve kalitesini tüketicinin algısına duygu ve düşüncelerine aktarılmasıdır (Aktuğlu, 2004: 12). Tüketici zihninde yer edinmek ve kalıcı olmak her zaman için önemli problemidir. Firmalar ürünlerini pazardaki rakipleri ile kıyaslama yaptığında kendi ürünlerini diğerlerinden farklılaştırarak, kalitesini ispatlamalı ve tüketicinin güvenini kazanmalıdır (Doyle, 2003: 519). Tüketicilerin marka ile olan ilişkisi, mantık ve duygusal unsurların karmasıdır (Teker, 2003: 108). Marka, yansıttığı imaj doğrultusunda tercih edenin istek ve beklentilerini karşılamaya yetiyorsa, tüketicinin markaya karşı bağımlılığını kazanmış olur.

Birçok sayıda marka tanımı yapılabilir, fakat temel olarak marka; bir düşünce ve bir duygudur. Her marka düşünce ile bağlantı kurmaz ve duygu sadece markaya verilen isimden ve etiketten oluşur. Bahsedilen düşünce ve duyguyla birlikte marka ismi, logo, semboller ve daha pek çok özellik marka kimliğine katkı sağlamaktadır (Özgen ve Akbayır, 2011: 77). Ticaretin başlamasıyla birlikte bir ürün veya malın diğerlerinden ayırt edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde bazı ürünler taşıdığı özellikler nedeniyle rakiplerinden farklılaşmaya ve aranır olmaya başlamış, rakiplerinden ayırt edilebilmesi için üzerlerine bazı işaret veya semboller koyma zorunluluğunu doğurmuştur. O dönemlerde okuryazar oranının az olması bu işaretlerin çoğunlukla semboller şeklinde oluşmasına neden olmuş, bu nedenle de kurum ve kuruluşların ilk logo/ amblem tasarımları çoğunlukla basit harf veya sembollerden oluşturulmuştur. Daha sonra uygarlıkların gelişmesiyle birlikte soyut biçimlere, hatta kelimelere dönüşmüş ve kullanım alanları genişlemiştir (Uzuntaş, Yazar, 2017: 100). Bir markanın rakip markalar arasında ayırt edilmesini sağlayan en önemli unsurlardan birisi ise markanın görsel kimlik araçlarından olan logolardır. Özgün işaret ve sembollerin birleşiminden oluşan logolar, markanın ürün kategorisi içerisinde müşterinin hafızasında yer edinmeye çalışarak, müşteri ile çağrışım yoluyla kurulacak bir bağ oluşmasına yardımcı olur (Elmasoğlu, 2016: 83). Bu nedenle logo kurumun temel unsuru niteliğini taşıma özelliği ile kurumu akla getirmekte ve vurgulamaktadır (Atabey, Aktuğlu, 2020: 75). Amerikan Pazarlama Derneği tanımına göre Logo; “bir işletme, organizasyon veya marka için uzun süreli sembol olarak kullanılan grafik tasarımıdır” (Aktaran: Aycı, 2020: 23). Markayı tanıtan ilk öğe olmanın ötesinde, pazarlama uzmanları logonun muhakkak markanın özünü oluşturan değerleri bir bakışta yansıtmamasının gerekliliği üzerinde durmaktadırlar. Çünkü logo göz açıp kapayıncaya kadar, tüketiciye markanın mesajını iletmekle yükümlü olmaktadır (Tanrıkulu ve Çevik, 2018: 416). Marka tanınırlığı, markanın renk, ölçü, biçim, ambalaj gibi fiziksel özelliklerini içerdiğinden ürün tasarımı, ambalaj, logo, sembol vb. görsel araçlar ile yakından ilgilidir (Kızgın ve Benli, 2018: 1183).

Marka logo ve sembollerinin kişi üzerinde ilk dikkat çekici unsurlardan olması nedeniyle tüketici zihninde daha kalıcı, etkileyici logo ve sembollerin tasarlanması, marka ile özdeşleşmiş olması marka imajı açısından önemlidir. Ayrıca diğer reklam araçlarının yanı sıra markaların kullanmış oldukları logo ve sembollerle de reklam aracı olarak tüketiciler üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

“Sembollerin iletişim hızı özellikle yazıya göre daha hızlıdır.”

Uçar, 2004: 36

Yaşamımızda göstergeler belli düzenlemelerle karşımıza çıkar ve aynı göstergede çok boyut yansıtılabilir (Türkoğlu, 2000: 19). Tasarımsal olarak hazırlanan logo, gün geçtikçe sembol içerikli bir şekle bürünmeye başlamıştır. Semboller insanların iletişimde düşüncelerini ortaya koyan birer araçtır (Gökçe, 2017: 36). Sembol, hayal edilebilir her kavramı ifade etmek ve toplumsal anlamları işaret aracılığıyla anlatmaya yarayan göstergelerdir. Topluma mal edilen şekilleri oluşturan sembol, logo olarak kullanılamaz, fakat logonun alt yapısını oluşturur (Teker, 2003: 106). Bireylerde sembolik iletişim, insan ve doğa arasındaki üretim ve tüketim geçmişi ile birlikte bütünleşmekte, böylece kültürleri ve kolektif kimlikleri oluşturmaya başlamaktadır (Castells, 2005: 19). Semboller dizisinin mevcut tüketici için anlaşılır hale gelmesi modern tüketime bağlıdır. Semboller, yalnızca ürünlerin pazarda reklamını yaparak üreticinin isteğiyle müşterilere kabul ettirilemez, etkili olması bekleniyorsa mevcut tüketicinin yaşam tarzına uygun olması gerekmektedir (Bocock, 2009: 62).

Logo, bir firmayı veya ürünü tanıtmak amacıyla tipografik harflerin birleşiminden oluşan söz diziliminin marka veya amblem özelliği olan simgelere dönüşmüş şeklidir. Logo da amblem gibi, bir kurumun iç ve dış olarak görsel kimliğini ifade ederek, ona bu kimliği kazandıran önemli bir unsurdur (Teker, 2003: 113). “Pozitif imaj yaratan logolar kurumlar için önemlidir, çünkü o imaj, logodan kuruma transfer edilmektedir” (Hern ve Ivarsen, 2004: 84). Markanın adı gibi, işletme ürün ve hizmetleri ile ilgili tüm çağrışımları ve markanın iletişim amaçlarını yerine getiren marka logosu ve sembolleridir. Görsel özelliklerinden dolayı marka adı kadar tanınan ve bilinen logo ve semboller ürün pazarlama aşamasında önemli rol oynamaktadır (Ayvaz, 2017: 13). Markaların logo ve sembolleri tüketici için satın alma sürecinde önem taşımaktadır. Tüketiciler bağlılık gösterdiği markaların logosunun zihninde yer etmesiyle, satın alma sürecinde alışkanlığı olan markaya her zaman öncelik verebilmektedir.

Görseller aracılığı ile oluşturulan tasarım, zihinsel süreci harekete geçirmektedir. Bu süreç özellikle rekabetin pazarda farklılaşmayı zorlaştırdığı durumlar için çok önemli olmaktadır. İnsanlar tamamen fiziksel bir evrende değil, sembolik bir evrende de yaşamaktadırlar. İnsan sembolik yeteneği ile anlamlı işaretlerle iletişim kurabilme özelliğine sahiptir (Bayçu ve Ustaoglu, 2015: 28-29).

İnsanlar sadece kendi doğal çevresi ile yaşamlarını sürdürmezler, ayrıca sembolik çevrenin etrafında da yaşarlar ve semboller dünyasının içinde var olmak, benlik kavramının semboller ile oluşmasını sağlamaktadır (Odabaşı, 1999: 60). İnsanlar arasında oluşan farklılıkları ve sınıf ayrımlarını ortaya çıkaran sahip oldukları tüketim objeleridir. Objelerin ve ürünlerin tüketimi günlük hayatın bir yansımasını gösterdiği kabul gören bir fikirdir (Ersoy, 2014: 55). Tüketim dünyasında bireyler, kendilerine hitap eden markaları seçerek kimliklerini ortaya koymaktadırlar (Solomon, 2004: 37, Aktaran: Öztürk, 2015: 46). Tüketiciler ürün satın alımlarını markalara bağlı kalarak gerçekleştirmektedirler. Bireylerin kendi istedikleri stil ve imajı markanın sağlıyor olması buna bir etken olarak gösterilebilir ya da sahip olmak istedikleri stil ve imaja markanın imajı sayesinde ulaşmış olmalarıdır (Ceritoğlu, 2006: 138). Modern tüketimde istek ve arzunun rolleri çok önemlidir. Çünkü tüketiciler, arzu ve isteklerini doyurma üzerine toplum olarak eğitilmedikleri sürece, ekonomik sistemi destekleyen modern kapitalizmin sosyal ve kültürel ilişkileri bozulacaktır (Bocock, 2009: 81).

İnsanların kimliklerini belirlemede ilk etkili olan görsel unsur moda ürünleridir ve günden güne, gelişen teknoloji ile hayatımızın her anında takip edebileceğimiz bir olgu haline gelmiştir. Moda oluşturduğu yeni anlam ve yansıttığı semboller ile imaj yaratım sürecinin bir belirleyicisi, gündelik hayatın önemli bir yansıması, yeni bir görsel kültür ve imajın yaratılmasın da kültürel bir tüketim aracı olmaktadır (Lodziak, 2003: 17). Bireyler, girdikleri her ortamda kimliklerini, imajlarını, sosyo-ekonomik

düzeylerini giydikleri kıyafet, ayakkabı ya da kullanılan aksesuar ürünleri ile yansıtmaktadır. Bu durumda da günümüzde giyim işlevselliği koruma görevinin yanı sıra bireyin kendini ifade aracı olmuştur ve çoğu zaman çevre için giyim tercihleri şekillenebilmektedir (Chen, 2009: 1744). Moda, bireyin giyim tarzı ya da giyim tercihlerinin gündelik yaşantısına etkisinin yansıtılmasında davranışının süreklilik gösteren bir olgusu gibi görünse de aslında bireyin oluşturduğu bir yaşam algısının yansıması ve bireyin bu algıya ulaşma hazzıdır (Yağlı, 2012: 148). Gelenekselleşme ve hızlı değişim içerisinde moda, sürekli yenilik sunan bir değişiklikler bütünlüğünde olup, yeniliğe ulaşılması ile kendini bir diğerine benimsetmekte ve toplumun sınıf farklılıkları arasındaki ilişki boyutunu da yansıtmaktadır (Barbarosoğlu, 2012: 36-37). Bireylere doğrudan ya da dolaylı bir şekilde açık olarak ulaşan moda, bireylerin kendilerine ait kimliklerini ve tarzlarını belirlerken endüstriyel moda içinde yer edinen üreticilerin stillerine ulaşarak tarzlarını benimsemektedir (Crane, 2003: 17). Bireyler arasında kurulan bir iletişimde, ilk izlenim olarak dış görünüme göre değerlendirme yapılmaktadır. Kimlik uygulamalara dönüştüğünde çoğu zaman giyinmelidir düşüncesi gerçekleşir ve bu durumda kimliklerimizi ortaya koyarken nasıl giydiğimiz ya da giyenin kim olduğu öncelikli gelmektedir (Bovone, 2006: 371).

Bireyin kendi tarzını ve kişiliğini sözsüz olarak iletmesinde giyim, bir iletişim aracı olmaktadır. Giyim markaları ise bireylerin kendini ifade etmesinde ve yaşamlarında sosyal olarak kimliklerine uygun olmalarının bir göstergesidir (Aktuğlu, 2006: 48). Markalı ürünleri satın alan tüketici, markanın etkileyici, çağdaş, rahat ve pahalı gibi özelliklerini kendine yükleyerek, içsel benliğini zenginleştirme düşüncesindedir. Tüketiciler için markalar, benliği yapılandırma ve kimlik oluşturmada sembolik bir kaynak oluşturur. Markaların sembolik tüketimi, toplum içerisinde sosyal sınıf oluşmasında, statü belirlenmesinde iletişim aracı olarak anlamlı olmaktadır (Odabaşı, 1999: 64).

Marka ve kişilik uyumu, tüketicilerin kişilik özellikleriyle ortaya konan marka ile arasında bağ olarak ilişki kurmasıdır (Güngör, 2017: 18). Bireyler, statü belirlemede kimlikleri ile özdeşleştirdikleri, kullandıkları tüketim ürünlerini hep en iyisi ve hep en yenisi düşüncesinde ortaya koymak isterler (Altıntaş, 2000: 13-14). Bireyin kişiliğini ve kendini ifade etmesinin en belirgin özelliği giydiği kıyafet olmuştur. Kendisini ifade etmenin kendi bünyesindeki sıralaması, öncelikle giydiği kıyafet ve sonrasında onun tamamlayıcısı ayakkabı ve çantadır (İmre, 2016: 189). Giyim- kuşamın vazgeçilmez bir aksesuarı olan ayakkabının kendine özgü formu, üretim yöntemleri, kullanılan malzemeleri, sosyal-psikolojik özellikleri ürüne özgü ifadeler oluşturmaktadır. Ayakkabı kişinin, toplum içerisindeki statü ve sınıfını da yansıtmaktadır (Kastan, 2016: 138). Ayakkabının kullanımı, estetik özellikleri ve üretiminde kullanılan malzemeler ile beraber ortaya çıkan durum bireyin ekonomik durumunu, statüsünü ve ait olduğu kültürü ifade etmesi açısından her zaman ön planda kendini göstermiştir (İmre, 2016: 193). Tüketicinin satın alacağı giyim ve ayakkabı markasının kalitesi ve istenilen tasarım şeklinin benimsenmesi markaya karşı güvenin açık bir göstergesidir. Tüketicieye satın aldığı ürün fayda sunarken, marka bununla beraber imaj, statü ve özgürlük gibi soyut anlamlar sağlamaktadır (Ersoy, vd. 2004: 2). Marka, tüketiciye sunduğu imkanlarla beraber, hakkında bilgi sahibi oldukları giysi ve ayakkabı ürünlerini denemesi ve bunlar arasında beğendiklerini satın alması ya da beğenmediklerini satın almaktan kaçınmasına olanak vermektedir (İslak, 1997, Aktaran: Ersoy, vd. 2004: 2).

2. YÖNTEM

Kadınların ayakkabı tüketiminde marka logo ve sembollerinin kullanımına ve tercih edilmelerine yönelik görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırma materyali Aydın ve Aksaray illerinde ikamet eden, farklı meslek gruplarında çalışan kadınlardan anket yardımıyla elde edilen veriler ve ilgili kaynaklardan oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında konu ile ilgili kaynaklar taranarak, elde edilen bilgiler doğrultusunda verileri toplamak amacıyla anket formu geliştirilmiştir. Anket formu demografik bilgileri ve kadınların ayakkabı tüketiminde marka logo ve sembollerinin kullanımına ve tercihlerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Demografik özellikler içerisinde yer alan yaş grupları 15-21 (ergen), 22-35 (genç), 36-45 (yetişkin), 46-55 (orta yaşlı), 56 ve üstü (yaşlı) olmak üzere 5 gruba ayrılarak oluşturulmuştur (Koç, 2004: 233). Marka logo ve sembollerini kapsayan sorulardan 4 tanesi 3'lü likert, 1 tanesi ise kapalı uçlu sorular şeklindedir. Çalışmada likert türü soruların güvenilirliğini tespit etmek amacıyla Cronbach Alpha testi yapılmış ve güvenilirlik katsayısı 0.911 olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler kontrol edilerek eksik ve hatalı olanlar değerlendirme kapsamından çıkarılmış, eksiksiz olanlar SPSS paket

programına aktarılmıştır. Elde edilen verilerin basit tanımlayıcı istatistiksel analizi yapılarak, sonuçlar sayı ve yüzde değerleri olarak bulgular bölümünde tablolar halinde verilmiştir. Ayrıca kadınların ikamet ettikleri şehir ile marka logo ve sembollerinin kullanımı ve tercih edilme durumları arasındaki istatistiksel ilişkinin ölçümü için χ^2 ilişki analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda anlamlılık düzeyleri χ^2 testi için geçerli kabul edilen sonuçlar ilgili tabloların altında açıklanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara bu bölümde verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Seçenekler		f	%
YAŞ	15-21	85	12.1
	22-35	367	52.4
	36-45	182	26
	46-55	45	6.4
	56 ve üstü	21	3
MESLEK	Kamu Çalışanı	286	40.9
	Özel Sektör	276	39.4
	Ev Hanımı	59	8.4
	Öğrenci	79	11.3
AYLIK GELİR	1500 ve Altı	133	19
	1501-2500	252	36
	2501-3500	205	29.3
	3501-4500	71	10.1
	4501 ve üzeri	39	5.6
ŞEHİR	Aksaray	350	50
	Aydın	350	50

Araştırmaya katılanların demografik özellikleri incelendiğinde, en fazla oranlarla kadınların %52.4'ünün 22-35 yaş aralığı ve %26'sının 36-45 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Kadınların meslek grubu incelendiğinde %40.9'nun kamu çalışanı, %36'sının özel sektör, %11.3'ünün öğrenci ve %8.4'ünün ev hanımı olduğu, aylık gelirlerinde ise %36'sının 1501-2500 arasında, %29.3'ünün 2501-3500 gelire sahip olduğu ve eşit oranlarda Aksaray ile Aydın illerinde ikamet ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Marka Logo ve Sembollerinin Satın Alma Davranışına Etkileri

Seçenekler	Önemli		Kısmen Önemli		Önemsiz	
	f	%	f	%	f	%
Marka logo ve sembollerin özel anlam taşıması nedeniyle ayakkabıyı satın alırım.	305	43.6	252	36	143	20.4
Marka logo ve sembollerin kişilik özelliklerimi yansıttığı için ayakkabıyı satın alırım.	246	35.1	299	42.7	155	22.1
Marka logo ve sembollerin giyim tarzımı yansıttığı için ayakkabıyı satın alırım.	323	46.1	269	38.4	108	15.4
Marka logo ve sembollerin moda uygunluğu için ayakkabıyı satın alırım.	247	35.3	295	42.1	158	22.6
Marka logo ve sembollerin toplumda belirli bir sınıfa dahil ettiği için ayakkabıyı satın alırım.	151	21.6	235	33.6	314	44.9
Marka logo ve sembollerin sadece markayı ifade ettiği için ayakkabıyı satın alırım.	195	27.9	251	35.9	254	36.3

Marka logo ve sembollerin katılımcıların satın alma davranışı üzerine etkileri incelendiğinde, en fazla oranda logo ve sembollerin giyim tarzlarını yansıttığı için (%46.1), logo ve sembollerin özel anlam taşıması nedeniyle satın aldıkları (%43.6) seçeneklerinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar kişilik özelliklerini yansıttığı (%42.7), logo ve sembollerin moda uygunluğu (%42.1) seçeneklerinin kısmen önemli olduğunu belirtmiştir. %44.9'u logo ve sembollerin toplumda belirli bir sınıfa dahil ettiği için ayakkabıyı satın almanın ve %36.3'ü ise logo ve sembollerin sadece markayı ifade etmesinden dolayı ayakkabıyı almanın önemsiz olduğunu ifade etmiştir.

Tüketim kültüründe en önemli araç olan marka tüketimi, markaların hayatımızın parçası haline gelmesi, satın alma davranışlarını etkilemesi, markaların sunduğu imaj ile tüketicilerin kendilerini ifade etmesi, tüketilen markalarla tüketicinin değerli ve mutlu hissetmesini sağlaması, tüketicilerin markalara kendini ait hissetmesi durumu diyebiliriz (Öztürk, 2015: 103). Marka farkındalığı ise marka kimliğinin tamamlayıcılarından olan isim, logo, sembol, slogan, renk gibi unsurların işlevlerini ne kadar başarıyla gerçekleştirdikleri ile ilgilidir (Çağlıyan vd., 2018: 187). Bu tamamlayıcılar marka çağrışım kümesini oluşturmakla birlikte satın alma kararı ve marka sadakati için zemin hazırlamaktadır (Aktaran: Baş ve Şahin, 2013: 26).

Yapılan χ^2 analizi sonucunda, kadınların yaşadıkları şehir ile marka logo ve sembollerinin satın alma davranışına etkileri arasında marka logo ve sembollerin sadece markayı ifade ettiği için ayakkabıyı satın alırım ($\chi^2 = 12.428$, $P=0.002$) seçeneği arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. Marka Logo ve Sembollerinin Tüketici Üzerindeki Etkisi

Seçenekler	Önemli		Kısmen Önemli		Önemsiz	
	f	%	f	%	f	%
Marka ayakkabıların logo ve sembollerinin görünür olması	417	59.6	188	26.9	95	13.6
Marka ayakkabılarında logo ve sembollerin kaliteyi yansıtmaması	391	55.9	251	35.9	58	8.3
Marka ayakkabılarının logo ve sembollerinin toplumda özel bir sınıf oluşturması	162	23.1	324	46.3	214	30.6
Çevre tarafından dikkat çekmesi	191	27.3	257	36.7	252	36
Çevre tarafından beğenilmesi	278	39.7	232	33.1	190	27.1

Marka logo ve sembollerinin tüketiciler üzerindeki etkisi incelendiğinde, kadınlar en fazla oranda logo ve sembollerin görünür olmasını (%59.6), marka ayakkabıların kaliteyi yansıtmamasını (%55.9), çevre tarafından beğenilmesini (%39.7) önemli bulduklarını belirtmişlerdir. Kadınların %46.3'ünün logo ve sembollerin toplumda özel bir sınıf oluşturması ve %36.7'sinin çevre tarafından dikkat çekmesi seçeneklerini ise kısmen önemli olarak değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tüketimde satın alınan ürünlerle çoğu zaman kimlik veya statü sahibi olunurken, aynı zamanda alınan ürün farkında olmadan kişinin kimliğini belli etmektedir. Tüketiciler, tükettiği ürüne göre kim olduğunu belli etmektedir de diyebiliriz (Demirel ve Yegen, 2014: 132). Tablo incelendiğinde, ayakkabıda marka logo ve sembollerinin görünür olması, kalite ifade etmesi, marka ayakkabıların özel bir sınıf oluşturması, dikkat çekmesi ve beğenilmesi durumlarının tüketiciler üzerindeki etkisinin çoğunlukla önemli ve kısmen önemli ölçülerde olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda tüketiciler kendini ve kimliklerini dış dünyaya ifade ederken, ürünlerin markasını bir araç olarak kullanmaktadır diyebiliriz. Öztürk (2015) "Tüketici Kimliğinin Vatandaşlık Kimliğinin Yerini Almasında Küresel Markaların Rolü" isimli çalışmada, markaların tüketiciyi ve tüketicinin satın alma davranışını etkiledikleri, tüketicilerin çoğu üzerinde markaların tüketime özendirme etkisi olduğu ve kimliklerini yansıtan bir araç olarak kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. Yıldız ve Kırmızıbiber (2020) ise çalışmalarında marka logosunu oluşturan renk, sadelik, görsellik ve kendine özgü olmanın marka özgünlüğü üzerindeki etkilerini araştırmış ve bu öğelerin marka üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu

durumda marka kimliğinin oluşmasında logo önemli bir yere sahipken, insanların kullandıkları ürünlere ait marka ismi kendileri ile ilgili kimlik tanımlamalarında bir araç olabilmektedir.

Yapılan χ^2 analizi sonucunda, kadınların yaşadıkları şehir ile marka logo ve sembollerinin tüketici üzerindeki etkisi arasında; marka ayakkabıların logo ve sembollerinin görünür olması ($\chi^2 = 7.434$, $P=0.024$), marka ayakkabılarının logo ve sembollerinin toplumda özel bir sınıf oluşturmaları ($\chi^2 = 7.502$, $P=0.023$), çevre tarafından beğenilmesi ($\chi^2 = 10.158$, $P=0.006$) seçeneklerinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. Logo ve Semboller ile İlgili Tüketici Görüşleri

Seçenekler	Önemli		Kısmen Önemli		Önemsiz	
	f	%	f	%	f	%
Marka logolarının/sembollerinin kullanılması	421	60.1	200	28.6	79	11.3
Marka logolarının/sembollerinin büyük ve görünür olması	215	30.7	336	48	149	21.3
Marka logosunun/sembolünün tasarımıyla bütünlük sağlaması	324	46.3	275	39.3	101	14.4
Marka logolarının/sembollerinin moda uygunluğu ve yenilikçi olması	283	40.4	303	43.3	114	16.3
Marka logolarının/sembollerinin olmaması	160	22.9	283	40.4	257	36.7

Logo ve semboller ile ilgili tüketici görüşlerinin yer aldığı Tablo 4 incelendiğinde, katılımcılar için en fazla oranlarla marka logo ve sembollerin kullanılması (%60.1), logo ve sembollerin tasarımıyla bütünlük sağlamasının (%46.3) önemli olduğu; logo ve sembollerin büyük ve görünür olmasının (%48), logo ve sembollerin moda uygunluğu ve yenilikçi olmasının (%43.3), logo ve sembol kullanılmamasının (%40.4) ise kısmen önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bireyler, ürünlerin tüketilmesinde arzu ve isteklerinin özelliklerini belirtmeyi isterler, böylece ürünün sembolik yönünü kullanmış olmaktadır. Bu duruma “uzatılmış benlik” ya da “sembolik benlik tamamlama” da denilmektedir. Tüketicinin sahip olduğu ya da sahip olmak istedikleri hakkında da ipuçları vermektedir (Demirel ve Yegen, 2014: 132). Marka logoları kolaylığından dolayı müşterilerin bir markayı seçmesine ve tanınmasına yardımcı olabilir, ancak bu durum müşterilerin markayla olan ilişkilerini sürdürmeleri için kendi kaynaklarını kullanmaya istekli oldukları anlamına gelmez. Aksine marka logolarının öz kimliği, anlamlılığı ve estetik çekiciliğinin yanı sıra işlevsel fayda iletişimi, bir markanın müşterilerle daha derin ilişkiler kurmasına yardımcı olacaktır (Park vd., 2013: 182). Bu nedenle marka ve ürüne uygun, ürünün sembolik özelliği ile birlikte işlevsel faydalarını da yansıtan logo tasarımlarının yapılması önemlidir.

Kadınların yaşadıkları şehir ile marka logo ve sembollerinin ayakkabı üzerindeki konumu ve tasarımı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan χ^2 analizi sonucunda, marka logolarının/sembollerinin kullanılması ($\chi^2 = 7.525$, $P=0.023$), marka logolarının/sembollerinin büyük ve görünür olması ($\chi^2 = 8.615$, $P=0.013$), marka logolarının/sembollerinin olmaması ($\chi^2 = 8.845$, $P=0.012$) seçeneklerinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Marka Logo ve Sembollerinin Kullanılması Tercih Edilen Ayakkabı Türleri

Ayakkabı Türleri	Önemli		Kısmen Önemli		Önemsiz	
	f	%	f	%	f	%
ÇİZME 	349	49.9	235	33.6	116	16.6
BOT 	286	40.9	297	42.4	117	16.7
BABET 	196	28	301	43	203	29
SANDALET 	187	26.7	296	42.3	217	31
TERLİK 	188	26.9	256	36.6	256	36.6
OXFORD 	252	36	290	41.4	158	22.6
LOAFER 	380	54.3	193	27.6	127	18.1
STİLETTTO 	256	36.6	298	42.6	146	20.9
İSKARPİN 	199	28.4	297	42.4	204	29.1
TOPUKLU AYAKKABI 	244	34.9	291	41.6	165	23.6
SPOR 	361	51.6	242	34.6	97	13.9
SNEAKER 	342	48.9	242	34.6	116	16.6

Kadınların marka logo ve sembollerinin kullanılmasını tercih ettikleri ayakkabı türlerinin yer aldığı tablo 5 incelendiğinde, %54.3'ünün loafer, %51.6'sının spor ayakkabı, %49.9'unun çizme ve %48.9'unun sneaker modellerinde önemli olduğunu belirttikleri görülmüştür. Babet (%43), stiletto (%42.6), iskarpın (%42.4) ve bot (%42.4), sandalet (%42.3), topuklu ayakkabı (%41.6), oxford (%41.4) modellerinde logo ve sembol kullanılmasının kadınlar için kısmen önemli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Terlik modelinde ise %36.6 oran ile kısmen önemli ve önemsiz seçeneklerinin eşit olduğu görülmektedir. Ayakkabı türlerinin ve kullanım amacının ayakkabı üzerinde yer alacak logo ve sembollerin tercih edilmesinde etken olabileceği düşünülebilir.

Yapılan χ^2 analizi sonucunda, kadınların yaşadıkları şehir ile marka logo ve sembollerinin kullanılması tercih edilen ayakkabı türleri arasında loafer ($\chi^2 = 9.295$, $P=0.010$), stiletto ($\chi^2 = 8.369$, $P=0.015$) ve iskarpın ($\chi^2 = 20.356$, $P=0.000$) seçenekleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 6. Marka Logo ve Sembollerinin Ayakkabılarda Kullanım Yerleri

Ayakkabı Türleri	Taban		Topuk		Burun		Arka		Ayakkabı iç yan		Ayakkabı dış yan		Ayakkabı üst		Ayakkabı dili		Kapama malzemesi (fermuar, vs)	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
ÇİZME 	32 6	46.6	13 1	18.7	6 3	9	70	10	4 3	6.1	82	11.7	16	2.3	18	2.6	6 0	8.6
BOT 	25 9	37	14 6	20.9	7 8	11.1	79	11.3	6 3	9	98	14	20	2.9	18	2.6	6 0	8.6
BABET 	29 1	41.6	10 1	14.4	7 8	11.1	75	10.7	6 5	9.3	49	7	32	4.6	15	2.1	2 2	3.1
SANDAL ET 	27 6	39.4	10 6	15.1	7 0	10	94	13.4	5 5	7.9	47	6.7	36	5.1	15	2.1	5 5	7.9
TERLİK 	26 9	38.4	78	11.1	5 3	7.6	93	13.3	6 3	9	41	5.9	67	9.6	18	2.6	2 4	3.4
OXFORD 	16 3	23.3	72	10.3	6 4	9.1	95	13.6	9 3	13.3	19 3	27.6	34	4.9	30	4.3	2 8	4
LOAFER 	16 2	23.1	64	9.1	5 0	7.1	80	11.4	7 9	11.3	13 6	19.4	82	11.7	65	9.3	3 3	4.7
STİLETT O 	32 8	46.9	16 6	23.7	6 1	8.7	38	5.4	3 1	4.4	36	5.1	18	2.6	19	2.7	5 0	7.1
İSKARPI N 	22 0	31.4	13 0	18.6	4 9	7	57	8.1	4 3	6.1	78	11.1	47	67	32	4.6	2 7	3.9
TOPUKL U AYAKKA BI 	24 3	34.7	18 0	25.7	6 8	9.7	58	8.3	3 7	5.3	52	7.4	38	54	33	4.7	2 5	3.6
SPOR 	15 4	22	84	12	7 0	10	80	11.4	6 7	9.6	29 6	42.3	41	5.9	72	10.3	5 2	7.4
SNEAKE R 	13 5	19.3	60	8.6	6 5	9.3	12 1	17.3	5 7	8.1	19 1	27.3	41	5.9	63	9	4 6	6.6

Tablo 6 incelediğinde kadınların marka logo ve sembollerinin ayakkabılarda kullanım yerleri ile ilgili tabanda en fazla oranlarla çizme (%46.6), bot (%37), babet (%41.6), sandalet (%39.4), terlik (%38.4), loafer (%23.1), stiletto (%46.9), iskarpın (%31.4) ve topuklu ayakkabı (%34.7) türlerini tercih ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Kadınların %20.9'u botta, %23.7'si stilettoda, %25.7'si topuklu ayakkabıda marka logo ve sembollerinin kullanım yerinin topuk olmasını tercih etmektedirler. Ayakkabılarda dış yan için en fazla tercih edilen ayakkabı türleri Oxford (%27.6), loafer (%19.4), spor (%42.3) ve sneaker (%27.3) iken ayakkabı üst bölümü için iskarpın (%67) ve topuklu ayakkabı (%54) tercih edildiği görülmüştür. Ayakkabının diğer bölümleri değerlendirildiğinde ise düşük oranlarda da olsa kadınların marka logo ve sembollerinin kullanımında bu bölümleri tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Riaz ve Ghafoor (2019) çalışmalarında, araştırma kapsamındaki katılımcıların iki farklı marka üzerindeki satın alma niyetlerini ölçmüşler ve tüketicilerin satın alma niyeti ile paketler üzerindeki logo yerleşimleri arasında önemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayakkabı üzerindeki logo ve sembol yerleşimleri tüketici üzerinde doğrudan etkilidir. Ayakkabılar şekil açısından birbirinden farklı özellikler taşımaktadır ve tüm ayakkabı türlerinde aynı yerlerde logo ve sembollerin kullanılması ise estetik açıdan da aynı etkiyi yaratmayacaktır. Bu nedenle ayakkabı türlerine uygun olarak, tüketici beğeni ve tercihlerinin de dikkate alınarak tasarımların gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Onurlubaş ve Öztürk (2018) tarafından yapılan çalışmada Y kuşağındaki kişilerin spor ayakkabılarda marka logolarıyla ilgili görüşleri incelenmiş, ilk sırada spor ayakkabının logosunun burun kısmında öne yakın yerde olması gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla ayakkabının yan tarafı, arka kısmı, burun kısmı ve sadece dil kısmında olması seçeneklerinin takip ettiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Kadınların yaşadıkları şehir ile marka logo ve sembollerinin ayakkabılarda kullanım yerleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan χ^2 analizi sonucunda, çizmede taban ($\chi^2 = 5.167$, $P=0.014$), topuk ($\chi^2 = 4.141$, $P=0.026$), burun ($\chi^2 = 6.297$, $P=0.008$); botta taban ($\chi^2 = 15.940$, $P=0.000$), topuk ($\chi^2 = 6.785$, $P=0.006$), burun ($\chi^2 = 11.312$, $P=0.001$), arka ($\chi^2 = 3.210$, $P=0.047$), ayakkabı dış yan ($\chi^2 = 3.844$, $P=0.032$), ayakkabı üst ($\chi^2 = 5.147$, $P=0.019$); babette ayakkabı üst ($\chi^2 = 13.099$, $P=0.000$); sandalette taban ($\chi^2 = 3.445$, $P=0.038$), arka ($\chi^2 = 9.634$, $P=0.001$), iç yan ($\chi^2 = 8.702$, $P=0.002$), ayakkabı üst ($\chi^2 = 4.217$, $P=0.029$); terlikte taban ($\chi^2 = 5.078$, $P=0.015$), arka ($\chi^2 = 13.504$, $P=0.000$), ayakkabı dış yan ($\chi^2 = 4.378$, $P=0.026$), ayakkabı üst ($\chi^2 = 5.958$, $P=0.010$), ayakkabı dili ($\chi^2 = 3.649$, $P=0.046$); oxfordda burun ($\chi^2 = 5.572$, $P=0.013$); loaferde ayakkabı iç yan ($\chi^2 = 6.292$, $P=0.008$), ayakkabı dış yan ($\chi^2 = 10.550$, $P=0.001$), ayakkabı üst ($\chi^2 = 3.536$, $P=0.039$), ayakkabı dili ($\chi^2 = 7.479$, $P=0.004$); stiletoda taban ($\chi^2 = 3.878$, $P=0.029$), burun ($\chi^2 = 6.483$, $P=0.008$), ayakkabı dış yan ($\chi^2 = 4.217$, $P=0.029$) ve kapama malzemesi ($\chi^2 = 24.898$, $P=0.000$); iskarpinde topuk ($\chi^2 = 15.115$, $P=0.000$), ayakkabı iç yan ($\chi^2 = 7.161$, $P=0.006$), ayakkabı dış yan ($\chi^2 = 4.675$, $P=0.020$), ayakkabı üst ($\chi^2 = 12.065$, $P=0.000$), kapama malzemesi ($\chi^2 = 4.661$, $P=0.024$); topuklu ayakkabıda topuk ($\chi^2 = 3.620$, $P=0.035$), burun ($\chi^2 = 21.109$, $P=0.000$), ayakkabı dış yan ($\chi^2 = 4.072$, $P=0.030$); sporda topuk ($\chi^2 = 19.535$, $P=0.000$), burun ($\chi^2 = 4.063$, $P=0.029$), arka ($\chi^2 = 6.831$, $P=0.006$), ayakkabı üst ($\chi^2 = 4.378$, $P=0.026$), ayakkabı dili ($\chi^2 = 7.493$, $P=0.004$); sneakerda ise taban ($\chi^2 = 5.736$, $P=0.011$), arka ($\chi^2 = 12.240$, $P=0.000$), ayakkabı dış yan ($\chi^2 = 15.905$, $P=0.000$), ayakkabı dili ($\chi^2 = 7.692$, $P=0.004$) seçeneklerinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

4. SONUÇ

İşletmeler ürünlerini tanıtım aşamasından itibaren hem pazar paylarını koruyabilmek hem de arttırabilmek için imajlarını güçlendirerek tüketici üzerindeki etkilerini olumlu yönde geliştirmeyi hedeflemektedirler. Güçlü bir marka oluşturma araçlarından birisi marka kimliği unsurlarının dikkatlice seçilmesidir (Kızgın ve Benli, 2018: 1179). Bu doğrultuda marka kimliğini oluşturmada önemli unsurlardan olan logo ve sembollerin kullanılmasıdır. Logo, özgün, dikkat çekici özellikte, okunaklı ve tüketicinin gözüne hoş görünecek şekilde olmalıdır. Logo, temsil ettiği firmaya, ürüne veya hizmete özel hazırlanmalı, kolay algılanabilir, anlaşılır ve hatırlanabilir olmasının yanı sıra temsil ettiği kurumu çağrıştırabilmelidir (Levent, 2010: 335). Logolar, tek başına marka ismi olarak (örneğin Ford, Samsung, IBM vb.) veya benzersiz bir görsel sembol ile birlikte (Örneğin McDonald's altın kemerleri, Mercedes Benz'in üç köşeli yıldızı vb.) gösterilebilirler. İkinci durumda semboller gerçek marka logoları olarak işlev görür, bu durumda marka isimleri sembollerin yanında tamamlayıcılar olarak görünür veya görsel işaretin etrafından (Apple gibi) tamamen kaldırılabilir (Park vd., 2013: 180-181).

Tarihsel süreç içinde logo tasarımının görsel anlatım biçimi, içinde bulunduğu döneme göre değişiklik göstermiş, ancak işlevinde değişiklik olmamıştır (Uzuntaş, Yazar, 2017: 100). İşletmeler de zaman içerisinde marka ve ürünlerine yönelik kullandıkları logo ve sembol tasarımında değişikliklere gitmişlerdir. Günümüz koşullarında tüketicilerin beğeni ve beklentileri karşısında bu değişimler kaçınılmaz olabilmektedir. Onurlubaş ve Öztürk (2018) "Y Kuşağındaki Kişilerin Marka Logolarıyla İlgili Görüşlerinin Belirlenmesi: Spor Ayakkabı Örneği" isimli çalışmalarında spor ayakkabılarda geçmişten bugüne kadar logo tasarımıyla ilgili görüşleri değerlendirildiğinde katılımcıların %70.7'sinin şimdi daha iyi olduğu yönünde görüş belirttikleri sonucuna ulaşmışlardır. Tolon ve arkadaşlarının (2019) yaptığı çalışma ise iki küresel işletmenin logolarında gerçekleştirdikleri değişikliklerin

üniversitede işletme bölümünde eğitim alan öğrenciler üzerinde markaya karşı olan tutumda ve satın alma niyetinde farklılık oluşturup oluşturmadığı, markaya olan bağlılığı etkileyip, etkilemediğini araştırmışlardır. Araştırma kapsamında değerlendirilen Converse markasına ait eski ve yeni logoya karşı tutum değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiş, bu farkın ise ölçek ortalama değerinin yeni logoda azaldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle markaların logo değişimine gitmeden önce, ilk ve değişim sonucunda ortaya çıkan logoların tüketici üzerinde oluşacak etkisini analiz etmeleri önemlidir.

Günümüzde tüketimin sadece ihtiyaçlara dayalı olmadığı, bireylerin tüketim arzusu ile sosyal çevresindeki insanlardan geri kalmamak, öz kimliğini öncelikle sahip olduğu ürünler ile ortaya koymak, toplum içerisinde belirli bir statü ve konumda yerini almak için yapılan en önemli özelliklerden biri haline geldiği görülmektedir. Bireyler iletişim haline girdiklerinde dikkat çeken ilk unsur kişilerin dış görünüşüdür. Önemli giyim ürünlerinden bir tanesi de ayakkabılardır. Bu araştırma ile ayakkabı kullanımında marka logolarının ve sembollerinin kadın tüketiciler üzerindeki etkilerini ve tercihlerini belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırma kapsamındaki kadınların en fazla oranlarla 22-35 yaş aralığında olduğu, kamu çalışanı ve aylık gelirinin ise 1501-2500 arasında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Marka logo ve sembollerin katılımcıların satın alma davranışı üzerine etkileri incelendiğinde, kadınların logo ve sembollerin giyim tarzlarını yansıttığı için ve özel anlam taşıması nedeniyle satın aldıkları, logo ve sembollerin görünür olması, kaliteyi yansıtmaması, çevre tarafından beğenilmesi, tasarımı bütünlük sağlaması seçeneklerini önemli bulduklarını belirtmişlerdir. Kadınların marka logo ve sembollerinin kullanılmasını tercih ettikleri ayakkabı türleri ile ilgili loafer, spor ayakkabı, çizme ve sneaker modellerinde önemli olduğunu belirttikleri görülmüştür. Marka logo ve sembollerinin ayakkabılarda kullanım yerleri için çizme, bot, babet, sandalet, terlik, loafer, stiletto, iskarpın ve topuklu ayakkabı da taban tercih edilirken, topuk, dış yan ve üst bölümlerinde tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKTUĞLU, I. (2004), *Marka Yönetimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AKTUĞLU, I. ve TEMEL, A. (2006), “Tüketiciler Markaları Nasıl Tercih Ediyor?”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya. 43-59.
- ALTINTAŞ, M. H. (2000), *Tüketici Davranışları, Müşteri Tatmininden Müşteri Değerine*, Alfa Basım Yayın, Bursa.
- ATABEY, Z., AKTUĞLU, KARPAT, I., (2020), “Kurumsal Kimlikte Logo ve Amblem Tasarımlarının Değişim Süreci: Dünyanın En Değerli Markaları Üzerine Bir İnceleme”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 73-92.
- AYCI, A. (2020), “İşletmelerin Logolarını Değiştirme Nedenleri, Yöntemleri ve Sonuçları: Vakıfbank Örneği”, *UİİİD-IJEAS*, 26 (19), 1307-9832.
- AYVAZ, H. (2017), *Marka Sadakatinde Belirleyici Olan Faktörlerin İncelenmesi*, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- BARBAROSOĞLU, F. (2004), *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*, İz Yayınevi, İstanbul.
- BAŞ, M., ŞAHİN, Ş. (2013), “Yabancı Marka İsimlerinin İnternet Tüketicisinin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Teknolojik Ürünler Üzerine Bir Araştırma”, *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi (IUYD)*, 4(2), 21-47.
- BAYÇU, UZOĞLU, S., USTAOĞLU, F. D. (2015), “Kurum Kimliği: Logo ve Rengin Çağrışımları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 27-40.
- BOCOCK, R. (2009), *Tüketim*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara. 3. Baskı.
- BOVONE, L. (2006), *Urban Style Cultures And Urban Cultural Production In Milan: Postmodern Identity And The Transformation Of Fashion*, Centre for the Study of Fashion and Cultural Production, *Università Cattolica del Sacro Cuore*, Milan. 370-382.
- CEMALCILAR, İ. (1994), *Pazarlama- Kavramlar, Kararlar*, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- CERİTOĞLU, B. (2006), *Markanın Gerçek Konumu, Tüketici Algısı, Marka Yönetimi Sempozyumu*, Gaziantep.
- CASTELLS, M. (2005), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık, İstanbul.
- CHEN, C. (2009), *Illusionary Effect of Clothing Symbols*, Huangshi Institute Of Technology, School of Art Design, China. 1743-1747.
- CRANE, D. (2003), *Moda ve Gündemleri, Giyimde sınıf, cinsiyet ve kimlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- ÇAĞLIYAN, V., ŞAHİN, E., SELEK, N. (2018), “Öğrencilerin Marka Farkındalığının, Marka İmajı ve Marka Güvenine Etkisi: Selçuk Üniversitesi, İİBF Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 186-198.
- DEMİREL, S. ve YEGEN, C. (2014), Tüketim, Postmodernizm ve Kapitalizm Örgüsü, *İ Lef dergisi*, Sayı: 2, 115-138.
- DOYLE, P.(2003), *Değer Temelli Pazarlama*, Gülfidan Barış (çev.), Mediacat, İstanbul.
- ELMASOĞLU, K. (2016), “Marka Kimlik Ögesi Olarak Logoların Marka İletişimi Açısından İncelenmesi: “Google Doodles” Örneği”, *Akademia*, 4/4, 82-102.
- ERSOY, A. F. , ARPACI, F. , DEMİRCİ A. (2004), Üniversite Öğrencilerinin Giysi ve Ayakkabı Tüketiminde Markaya Yönelik Davranış ve Tercihleri, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, 1-12, Ankara.
- ERSOY, E. (2012), Küreselleşme ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildirileri, VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 145-167.
- GÖKÇE, İ. (2017), Logo Tasarımında Marka Stratejilerinin Önemi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- GÜNGÖRÜR, Ö. (2017), Spor Ayakkabısı Tüketicilerinin Marka Kişiliğine Yönelik Algılarının İncelenmesi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- HERN, L. E.- IVARSEN, N. M. (2004), Bir Hedef Marka Logosu Nasıl Geliştirilir: Niteliksel ve Kantitatif Bir Yaklaşım, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Cilt 4, Sayı 2.
- ISLAK, A. (1997), Markaya Yönelik Tüketici Tercihi ve Sigara Kullanımına İlişkin Bir Araştırma, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- İMAMOĞLU, G., CEYLAN, L. (2019), Futbol Takımlarında Arma, Logo ve Maskot Kullanımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 66, 509-516.
- İMRE, M. H. (2016), Tarihsel Gelişim İçerisinde İnsan, Moda, Ayakkabı İlişkisi, *Uluslararası Kültür ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, 189-204.
- KASTAN, C. (2016), İşletmelerde Rekabet Üstünlüğü Sağlamaya Yönelik İnovasyon Stratejileri ve Ürün İnovasyonu Modelleri: İstanbul Ayakkabı Endüstrisi'nde Bir Araştırma, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- KIZGIN, Y., BENLİ, T., (2018), “ Reklam Sloganlarının Marka Farkındalığına Olan Etkisinin Belirlenmesi”, *Business & Management Studies: An International Journal*, Vol.: 6, Issue: 4, 1178-1197.
- KOÇ, M. (2004), Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (17), 231-238. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23750/253040>
- LODZIAK, C. (2003), *İhtiyaçların Manipülasyonu*, (çev. Berna Kurt), Çitlembik Yayınları, İstanbul.
- MERCİN, L. (2010), “Kış Olimpiyat Oyunları Logolarının Analizi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 5, Number: 4, 333-346.
- ODABAŞI, Y. (1999), *Tüketim Kültürü, Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- ONURLUBAŞ, E., ÖZTÜRK, D. (2018), “Y Kuşağındaki Kişilerin Marka Logo'larıyla İlgili Görüşlerinin Belirlenmesi: Spor Ayakkabı Örneği”, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 17, 85-108.
- ÖZGEN, E., AKBAYIR, Z. (2011), “İletişim Yaklaşımıyla Bir Değer Önermesi: İşveren Markalaması”, *Erciyes İletişim Dergisi “Akademia”*, Cilt: 2, Sayı: 1, 76-86.
- ÖZTÜRK, A. (2015), Tüketici Kimliğinin Vatandaşlık Kimliğinin Yerini Almasında Küresel Markaların Rolü: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- EİSİNGERİCH, A. B., POL, G. (2013), “The role of brand logos in firm performance”, *Journal of Business Research* 66 (2): 180–187.
- RİAZ, T., GHAFOR, M. (2019), “ Strategic Logo Placement on Packaging-Using Conceptual Metaphors of Power in Packaging- Evidence from Pakistan”, *Procedis Computer Science*, 158, 528-589.
- SOLOMON, M. R. (2004), *Tüketici Krallığının Fethi*, (çev. S. Çetinkaya), Kapital Medya, İstanbul.
- TANRIKULU, B., ÇEVİK, GÜNGÖR, M. (2018), “Kurumsal Kimlik ve Pinterest Örneği”, 6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi, 01-03 Kasım, 413-426.
- TEKER, U. (2003), *Grafik Tasarım ve Reklam*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- TOLON, M., YILMAZ, K. G., AYCI, A. (2019), “Logo Değişimlerinin Marka Bağlılığına Etkisi: Türkiye Converse ve Fanta Araştırması”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2747-2761.
- TÜRKOĞLU, N. (2000), *Görüş- Yorum. Gündelik Yaşamda İmgelerin Gücü*, Der Yayınevi, İstanbul.
- UÇAR, F. (2004), *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İnkılap, İstanbul.
- UZUNTAŞ, H., YAZAR, T. (2017), “Dijital Çağdaki Yeni Eğilimler Bağlamında Yapılan Amblem/ Logo Tasarım Trendleri”, *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, Cilt: 2, Sayı: 2, 99-112.

- YAĞLI, F. (2012), “Görsel Kültür ve Görsel İmajın Bir İnşa Alanı Olarak Modanın Endüstriyel Büyüsü”, Antalya 1. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu, 147-152.
- YILDIZ, E., KIRMIZIBİBER, A. (2020), “ Marka Logolarının Marka Özgünlüğü Üzerindeki Etkileri”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (3), 749-761

KADINLARIN AYAKKABI SATIN ALMA DAVRANIŞLARINDA RENKLERİN ETKİSİ

Selda GÜZEL

Selçuk Ünv. / Mimarlık ve Tas. Fak. / Ayakkabı Tas. Ve Ürt. Bölümü
sguzel@selcuk.edu.tr

Esra KAYA

Selçuk Ünv. / Sos. Bil. Enst. / Tasarım Bilim Dalı
ORCID: 0000-0001-9881-2768

Özet

Renklerin insanlar üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu, birçok zaman bilinçli ya da bilinçsiz olarak hayatlarına yön verdiği bilinmektedir. Psikolojik ve fizyolojik açıdan renkler hem kendi içlerinde hem de insanlar üzerinde farklı etkilere sahiptir. Hayatımızda renkleri kullandığımız en önemli alanlardan birisi de moda alanında tüketilen ürünlerdir. Bu ürünler içerisinde yer alan ayakkabılar, küreselleşen dünyada gelişen teknoloji ve malzeme çeşitliliği ile birlikte oldukça çok çeşitlilik kazanmıştır. Ayakkabı üretimindeki çok çeşitlilik içerisinde tüketicilerin satın alma tercihleri üzerinde renklerin etkisini belirlemek amacıyla yürütülen çalışmada kadın tüketicilerin görüşleri alınmıştır. Araştırma kapsamında konu ile ilgili yapılan literatür taramaları doğrultusunda, veri toplamak amacıyla hazırlanan anket kullanılmıştır. Anket Samsun ilinde ikamet eden ve random yöntemiyle seçilen toplam 600 kadına uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kadınların ayakkabı renk tercihinde daha çok mevsim şartlarına, amaca uygunluğuna, modele, yaşa uygunluğuna, kıyafet ile uyumuna, giydiği yere ve mesleğine uygunluğuna dikkat ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. En çok tercih edilen renkler arasında siyah, lacivert ve beyaz renkler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayakkabı, Renk, Moda, Tüketici

THE EFFECTS OF COLORS ON CONSUMER CHOICES IN SHOE PURCHASING

Abstract

It is known that colors have positive and negative effects on people and often direct their conscious or unconscious lives. From a psychological and physiological point of view, colors have different effects both within themselves and on people. One of the most important areas where we use colors in our lives is the products consumed in the field of fashion. Shoes included in these products have gained a wide variety with the developing technology and material diversity in the globalizing world. In the study conducted to in the great variety of shoe production determine the influence of colors on the purchasing preferences of the consumers in the wide variety of , the opinions of women consumers were taken. Within the scope of the research, a questionnaire prepared to collect data in line with the literature reviews on the subject was used. The survey has applied to a total of 600 women residing in Samsun province and selected with random method. The data obtained as a result of the research were analyzed using the SPSS package program. In shoes color preference women mostly It is concluded that they pay attention to seasonal conditions, suitability for the purpose, model, age suitability, harmony with clothes, the place they wear and the suitability for their profession. Between the most preferred colors is included in black, navy and white.

Key Words: Shoes, Color, Fashion, Consumer

GİRİŞ

Ana hatları ile yaratıcılık merkezli olan moda, devamlı küllerinden doğan, zamana ve kurallarına meydan okuyan, yaşamın kendisi için çizdiği şartlar ve mevsimler ile sınırlı kalmayan bir anka kuşu olarak tanımlanabilir (Aktaran: Koca, 2008: 175). Artık moda fikirleri ifade etmek için bir hareket olarak anlaşılmaktadır. Bir moda doğar, büyür, yaygınlaşır ve söner (Waquet ve Laporte, 2011: 7). Moda değişimdir ve daha önce yapılmaya meydan okumadır; takipçi değil, yol göstericidir (

Seivewright, 2013: 167). Modanın baştan çıkarıcılığı insanlara farklı, çekici ve daha güçlü olma fırsatı sunar (Crane, 2003: 92). Düzenli yeni trendlerin, stillerin bunlara bağlı olarak giysi ve aksesuarların devamlı olarak üretilmesi ve aynı hızla tüketilmesine neden olmaktadır. Bu sirkülasyona bağlı olarak kıyafetlerin, aksesuarların ve kişisel stillerin düzenli olarak değiştirilme fikrini aşılır (Nasır, 2010: 3). Tüketicilerin moda bakış açıları, yaşam tarzları ile bağlantılıdır ve kendilerini gösterebilecek ürünler (giyim, aksesuar, ayakkabı, vs.) ile kendilerini ifade etme biçimi ve yaşam tarzlarının göstergesidir (Kocatürk, 2017: 73).

Bir kumaş, bir renk, bir dekorasyon motifi, bir giysi biçimi, aynı zamanda yabancı bir aksan, bir yolculuk istikameti, bir yazar, bir besteci, bir politikacı, bir fikir, kısacası her şey modanın konusu olabilir (Waquet ve Laporte, 2011: 8). Coco Chanel'e göre "Moda sadece elbiselerde var olan bir şey değildir. Moda Gökyüzü ve sokaktadır, onun bizim düşüncelerimiz ve olan bitenle ilgili olması gerekir." Bunlara bağlı olarak ayrıca moda, sosyal bir kavram olarak tüketici kimlikleri hedef almakta ve sürekli değişken bir yapıya sahip olan toplumsal kimlikleri hem estetik açıdan hem de ekonomik açıdan kullanmaktadır (Akar, 2009: 203). Moda, bir topluluk kimliğine vurgu yapmakla birlikte bireyselliği de yansıtabilmelidir (Ertürk, 2011: 6). Uluslararası moda konseyi iki yıl sonrasında uygulanacak moda stilleri, renkler, kumaşlar ve trendleri önceden belirlemektedir. Dünya çapında alınan bu kararlar ile tüm modacılar bu karar doğrultusunda koleksiyonlarını hazırlayıp sunmaktadırlar (Bilgen, 2002: 18).

Günün modası, kadınların giysi ve renk tercihlerini etkilediği gibi kişisel tercih, beğeniler, vücut özellikleri ve sosyal yaşam çevreleri de tercihlerinde etkili olmaktadır. Renk giysilerde ilk göze çarpan özelliktir, bu nedenle kişileri daha çabuk etkilemektedir (Koca ve Koç, 2008: 172). Renk olgusu ışığın bir obje ile etkileşimi ve gözlemcinin elde ettiği çıkarımların bir sonucudur. Bilimsel olarak nesnelerin rengi yoktur, rengin algılanması ışığın nesneden yansması ve bunun gözlemci tarafından algılanması ile mümkündür (Aktaran: Cengiz ve Köse, 2010: 225).

Renkte anlam nesneler ile bütünleşmesinden ve birbirleriyle karışmasından ortaya çıkar. Her rengin kendine özgü farklı özellikleri vardır. Başka bir renk veya birden fazla renk ile kullanıldığında, renklerdeki anlamlar farklı algılanır (Yengin, 1997: 199). Renk algısı hakkında bireyin önceki yaşamışlıklarındaki etkiler birer değişkendir. Rengin var olduğu alan sınırlı olsa dahi, birey geçmiş ile bağdaştırdığında rengi hemen fark eder (Özdemir, 2005: 394). Çünkü her birey kendi bakış açısına göre algılar, bu bağlamda "algıda seçicilik" söz konusudur (Zeybek, 2002: 815). Renk tek başına mesaj verebilir, davranışları yönlendirebilir ve insan fizyolojisi üzerinde etkiye sahip olabilir (Mazlum, 2015: 128). İnsanlar hayata geldiği ilk andan itibaren çevresindeki renkleri ayırt etmeye başlar. Yaşamı boyunca renklerin ifade ettiği anlam; duygusal olarak etkilenmesine, bireyde iz bırakmasına, ilgi ve hatırlama kaynağı olmasına bağlı olarak gerçekleşir (Aktaran: Kılıçarslan ve Fidan, 2012: 35). Renkler ve insan davranışları arasında kuvvetli bir bağ olduğu araştırılmış ve birçok rengin kişilik ile ilgili ipuçları verdiği görülmüştür. Renk seçimi bireyin mizacını, yaşam şartlarını, bulunduğu toplum ve ekonomik düzeyi etkilemektedir (Yağbasan ve Aşkın, 2006: 1).

Renkler içerdikleri düşük ya da yüksek titreşimli enerjileri ile insan psikolojisi üzerinde etki bırakmaktadırlar. Bazıları iç daraltıcı ve sıkıcı bulunurken, bazı renkler ise bireyler üzerinde ferahlık, genişlik duygusu yaratmaktadır ve uyarıcı oldukları kadar bunaltıcı, yapıcı oldukları kadar da yıkıcı, itici ya da çekici olabilmektedirler (Sarıkaya ve Sütütemiz, 2004). Farklı algılama Gestalt (bütün, tüm görüntü, küme) kuramı ile açıklanmaktadır. Gestalt kuramına göre, bireyler aynı uyarıcıyı veya nesneyi beş duyusunun iletişimi ile kendi bakış açısına göre diğerlerinden farklı biçimde yorumlar (Güler, 2008: 37). Renklerin psikoloji üzerindeki etkisi doğaçlamadır, bilinçli veya farkında olmadan gerçekleşir ve bireysel, kültürel farklılıklara rağmen oldukça tutarlı bulunmuştur. Dahası yapılan araştırmalar bireyin o an ki ruh hali ile ilişkilendirilmiştir (Rizomyliotis, vd., 2018: 204). Renkler hayatımızda çok güçlü köprüler kurmuşlardır. Fiziksel, duygusal ve ruhsal durumlarımızı tarif ederken sık sık renklere başvururuz. İnsanların renk konusunda ortak bir fikirleri yoktur, yani her renge karşı yaklaşımı bir diğerinden farklı olacaktır (Andrews, 1995: 11). Renkler bireylerin algı çevresinde bulunan, çoğu zaman hissettirdiklerinin farkına varılmayan güçlerdir. İnsanları etkilemede, estetik ve rahat görüntü sağlamada denge unsuru olarak kullanılan renk, giysi

tasarımında da önemli öğelerden biridir (Koca ve Koç, 2008: 172). Ürün tasarımında doku, stil, biçim ve işlev gibi birçok faktör yer alsa da, renk müşterileri çeken en önemli özelliklerden biridir. Renk üzerine yapılan çok sayıda çalışma moda trendleri, cinsiyet farklılıkları, duygusal değişimler ve bireysel özellikler üzerinde yoğunlaşmıştır (Shieh ve Yeh, 2015: 178).

Giyim ürünleri insanlar için gıdadan sonra gelen en önemli ihtiyaç olarak kabul edilir (Zirek ve Özcömert, 2003: 9). Giyim ürünleri arasında kullanılan ayakkabılar da diğer ürünler kadar hayati bir ihtiyaçtır. İnsanlığın ilk varoluşundan itibaren insanların kendisini dış koşullardan korumak amacıyla ortaya çıkan ayakkabılar, hem hava koşullarına hem de malzemelere bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. TDK'nın tanımına göre; Genellikle sokakta giyilen ve altı kösele, lastik vb. dayanıklı maddelerden yapılan giyecek olarak tanımlanmakta olan ayakkabı, her dönemde görsel algıda ilgi çeken bir obje olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasarımcılar, giysi tasarlarken tamamlayıcı obje olarak kullanılan ayakkabının estetik gücünü kullanmışlardır (İmre, 2016: 191). Çorap dışında ayağa giyilen her şey olarak tanımlanan ayakkabı, ayağı koruyucu özelliğinin dışında günümüzde şekil, renk ve görünüm açısından kıyafeti tamamlayıcı bir aksesuar olarak da kabul edilmiştir (Bayındır, 2008: 71). Kaynaklara göre ayakkabının tarihi Mısır'a dayanmaktadır. Uygarlıkların kültür seviyesi arttıkça temel koruma amacı ile kullanılan giysiler ve ayakkabılarda da estetik amaçlı kullanım ön plana çıkmıştır (Kuru ve Paksoy, 2007: 823). Larousse, Hitit'lerde bugünkü çarığın ilk modellerinin bulunduğunu söylemektedir. Daha sonraki Roma ve Yunan uygarlıklarında da ayakkabıyı, gelişmiş ve çeşitlenmiş şekilleri ile görmekteyiz. Eski Yunanistan'da sandal, aba ayakkabı, mantar tabanlı kothornos, deri kayışlı krepis, gelin ayakkabısı nymphitikon ve benzerleri ayakkabılar kullanılmıştır (Akalın, vd., 1993: 1).

Ayağa ve dolayısıyla ten üzerine giyilen ayakkabılar moda yaratmaya katkıda bulunur. Örneğin” yirminci yüzyılda çizme ve potinler moda dünyasına girer. Çizme ve potinler basit bir aksesuar değildir, bütün giyim kuşam stilini etkiler.” (Waquet ve Laporte, 2011: 12). Moda olgusu sürekli değişerek gelişirken ayakkabı tasarımcıları da yeni fikirler üretmişlerdir. Ayakkabının tüm gelişim sürecinden bu yana kadar olan dönemlerinde yapmış oldukları analizler sonucunda tasarlanan ayakkabılar günümüzde insanın kimlik arayışında etkili olmuştur (İmre, 2016: 191).

Sürekli değişen moda eğilim ve temaların doğrultusunda ayakkabı modelleri, renkleri, stilleri, topukları, burunları, malzemeleri de değişmektedir. Çok yüksek topuklar, kan dolaşımını zorlaştıran bağcıklar, ayağı sıkı taban ve burunlar ayakkabının kullanım işlevini yerine getirmesini zorlaştırıp engellese de moda olabilmişlerdir (Nasır, 2010: 3). Geçmişten bugüne kadar birçok toplumda farklı tür ve biçimde gördüğümüz ayakkabı, 21.yüzyılda geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi “sosyal statü” olarak bir ürün olma özelliğini kaybetmemiştir. Ayakkabının en önemli unsuru olan “tasarım” özellikle küreselleşmenin etkisiyle önem kazanmaktadır (Çakıroğlu ve Başar, 2013: 57).

Ayakkabının şekli ve özellikleri, insanın manevi değerlerine katkıda bulunmuştur. Bulunduğu dönemin zevk, kültür ve değerlerini de benimseyerek modayı etkilemiştir (İmre, 2016: 193). Ayakkabı biçimlerinin hareket ritimleri zorunlu olarak giysi değişimlerinin sıklığına göre şekillenirse de, yine de ayakkabılar ve moda her döneme, kültüre bağlılık gösterir (Waquet ve Laporte, 2011: 13). Örneğin, Osmanlı döneminde kadın, erkek, çocuk ve askerlerin giydiği başmak gayrimüslimler tarafından giyilmesi yasak olması ile birlikte bu önemli özelliği nedeni ile giyen kişinin mevkiine göre sarı, kırmızı ve siyah sahtiyandan üretilmiştir (Yılmaz, 2011: 17). Müslümanların ayakkabıları sarı, Ermenilerin kırmızı, Yahudilerin ki ise mavi olarak belirlenmiştir (Aktaran: Küçük, 2010: 200). Ayrıca Osmanlı Yeniçeri ocağında yayalar sarı çizme, bölükbaşıları kırmızı çizme, küçük zabıtlar siyah çizme giymişlerdir. Dilimizde “ sarı çizmeli Mehmet ağa” deyiimi, çizmede sarı rengin bey ve ağa sınıfına yakıştırıldığını göstermektedir (Akalın, vd., 1993: 4).

Eski Türk kültüründe renklerin kullanımı belirli kurallara bağlıdır. Ayakkabı rengi giyenin yaşına, görevine ve sosyal düzeyine göre belirlenmiştir. Türk kültüründe renklerin sembolik anlamları özellikle kadın ayakkabılarında geçerlidir. Bugün için artık yürürlükte olmayan bu geleneğe göre, Anadolu kadınları bekârsa sarı, evliyse kırmızı, dulsa yeşil çarık ya da ayakkabı giyerlerdi. Günümüz

Türkiye’inde ise gelin ayakkabısı beyaz, asker ayakkabıları siyah olmaktadır (Akalin, vd., 1993: 4). Renk tercihleri kadın giyiminde erkek giyimine göre daha hızlı yer değiştirebilir. 1950’ler tarzı, rock and roll giyimi gibi modada ki yeniden doğuşlar, genelde onlara eşlik eden renklerin de yeniden doğuşunu beraberinde getirir (Jones, 2009: 119).

Modanın esas taşıyıcı grubu kadınlardır. Bundan dolayı her dönem belirli kadın imajı tasarlamak ön plandadır. Günümüzde ideal kadın imajı çağdaş, çalışan ve dinamik kadındır (Aktaran: Yağlı, 2013: 160). Kadınların ekonomik güçlerini kazanması ile birlikte giysi markalarına olan tüketim ve sadakatleri üzerinde bu pazarlama çalışmalarının olumlu etkileri görülmektedir (Çetin, 2016: 24). Kadınların yaşam biçimlerine ilişkin değerlerinin değişmesi ile iyi eğitilmiş, mesleğinde yükselen, bireysel davranan, kültürlü bir nesil ortaya çıkmıştır. Mevcut yaşam biçimlerinin araştırılması, nasıl yaşadıklarının, tüketim ürünlerine ayırdıkları zaman ve paranın anlaşılması bakımından önemlidir (Gönen, Özgen, 1993: 79).

Tüketici algısının oluşmasında bir marka ya da ürün reklamı için renklerin tüketici üzerinde yarattığı psikolojik etkiler ile birlikte renklere geçmiş yaşam deneyimleri, kültür ve moda gibi anlamlar da eklenmektedir. Bununla birlikte söz konusu öğelerin en önemlilerinden biri renktir; çünkü renk fizyolojik tepkilerin oluşmasını da sağlamaktadır (Çallı, 2007: 92). Tüketicilerin renk tercihleri ile satın alma davranışlarındaki ilişkiler araştırılmıştır. Genel olarak, tüketiciler renklerin seçiminde piyasadaki mevcut ürünlerin marka renklerinden etkilenmekte, renk tercihleri farklı yaşam biçimine sahip gruplardaki bireyler açısından önemli bir farklılık göstermemektedir (Sarıkaya ve Sütütemiz, 2004).

Geçmişte yapılan araştırmalar, renk gibi çevresel işaretlerin, tüketicilerin işlem stratejisini doğrudan etkileyebildiğini ve daha sonra karar verme süreçleri üzerinde etkili bilgiler sağladığını göstermiştir (Rizomyliotis, vd., 2018: 204). Bloch’a göre, görsel görünüş tüketici satın alma kararlarında önemli bir belirleyicidir ve görsel görünüşün en baskın yöntemlerinden biri renktir. Tüketicilerin karar verme sürecini etkileyerek ürünlere karşı olumlu veya olumsuz duygular yaratılır (Shieh ve Yeh, 2015: 178). Tüketiciler eskiye oranla çok geniş bir ürün dizisinden seçimlerini yapmaktadırlar. Bu kadar geniş seçme olanakları, tüketicileri ürünün özellikleri konularında daha seçici olmaya yöneltmektedir (Çimenser, 1996: 67).

Araştırmanın amacı kadın tüketicilerin ayakkabı satın alma davranışlarında renklerin etkisini ve tercihlerini tespit etmektir. Modayla birlikte günümüzde çok hızlı değişen ve artan ürün çeşitliliği karşısında tüketicilerin beklenti ve tercihlerinin belirlenmesi işletmeler açısından oldukça önemlidir. Renklerin ise başta psikolojik olmak üzere insanlar üzerinde birçok etkisi bulunabilmektedir. İnsan hayatında büyük bir paya sahip olan tüketim ürünleri karşısında tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde renkler önemli olabilmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada ayakkabı satın alma davranışı üzerinde renk tercihlerinin belirlenmesi amaçlandığından betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırma kapsamında konu ile ilgili literatür bilgileri taranmış ve elde edilen bilgiler doğrultusunda araştırma verilerini toplamak amacıyla anket formu oluşturulmuştur. Anket formunda yer alan sorular; kadınların yaşını ve mesleklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşan demografik özellikler ile ayakkabı satın alma davranışlarında renk tercihlerini belirleyen soruların yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki bireylerin yaş özellikleri 15-21 (ergen), 22-35 (genç), 36-45 (yetişkin), 46-55 (orta yaşlı), 56 ve üstü (yaşlı) olmak üzere beş gruptan oluşmaktadır.

Araştırmanın evreni Samsun’da ikamet eden kadınlar, örnekleme ise samsun il merkezi, Bafra ilçesi ve 19 Mayıs ilçesinde yaşayan 600 kadın tüketicidir. TÜİK 2017 verilerine göre adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarında Samsun ilinde yaşayan kadınların nüfusunun 663.466 olduğu tespit edilmiştir. Araştırma Samsun İli Bafra ve 19 Mayıs ilçesinde ikamet eden, ankete gönüllü katılım sağlayan kadınların katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem sayısını belirlemek için aşağıdaki formül kullanılmıştır.

N= Evrendeki birey sayısı 26

Z= Güvenilirlik kat sayısı (%95 için): 1,96

D= standart hata= 0,05

Değişkenin varyansı= 0,5

$\frac{N \cdot Z^2 \cdot (0.5)^2}{(N-1) \cdot D^2 + Z^2 \cdot (0.5)^2}$

-

Yukarıdaki formül doğrultusunda yapılan hesaplamalar sonucunda örneklem sayısı 240 olarak bulunmuştur. Ancak örneklem grubu olarak araştırma 600 kadın üzerinden gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci tamamlandıktan sonra ankete verilen cevaplar kontrol edilerek eksik ya da hatalı anketler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Sonuçlar SPSS paket programına aktararak yüzdesel analizleri yapılmış ve tablolarda verilmiştir.

BULGULAR

Renk ışığın dalga boyu ile gözümüzün algıladığı histir. Yaşam alanımız olan doğal ortamlarda olduğu gibi kullandığımız her materyalinde bir rengi vardır. Renkler ana, ara ve nötr olmak üzere üç grupta değerlendirilmektedir. Ayrıca sıcak-soğuk, açık-koyu gibi kontrastları bulunmaktadır. Tüm özelliklerinin yanı sıra renklerin insanlar üzerinde sakinlik, neşe, güven, heyecan, cesaret, güç, mahcubiyet, mutsuzluk, keder, kasvet, yas, saflık gibi birçok olumlu ve olumsuz psikolojik etkileri vardır. Bu nedenle renklerin insan yaşamındaki önemi oldukça büyüktür. Hazırlanan ölçme aracı sonucunda kadınların demografik özellikleri ve ayakkabı satın almada davranışlarında tercih ettikleri renklere ile ilgili bulgular bu bölümde verilmiştir.

Tablo 1. Kadınların Demografik Özellikleri

SEÇENEKLER		n	%
YAŞ	15-21	128	21.3
	22-35	242	40.3
	36-45	149	24.8
	46-55	52	8.7
	56 ve üzeri	29	4.8
Meslek	Kamu Personeli	157	26.2
	Özel Sektör	178	29.7
	Ev Hanımı	121	20.2
	Öğrenci	144	24

Araştırmaya katılan kadınların demografik özelliklerinin yer aldığı tablo incelendiğinde kadınların en fazla oranlarla 22-35 (%40.3), 36-45 (%24.8) ve 15-21 (%21.3) yaş aralığında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Kadınların meslek grupları incelendiğinde birbirine yakın oranlarda dağılım olduğu gözlenmiştir. En fazla oranla özel sektör (%29.7) ilk sırada yer alırken sonrasında kamu personeli (%26.2), öğrenci (%24) ve ev hanımının (%20.2) onu takip ettiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Ayakkabı Kullanımında Renk Tercihleri Üzerinde Etkili Olan Unsurlar

	Hiçbir Zaman		Nadiren		Bazen		Çoğunlukla		Her zaman	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ayakkabının modeli	82	13.7	32	5.3	64	10.7	166	27.7	256	42.7
Moda renklerin kullanılması	172	28.7	121	20.2	150	25	84	14	73	12.2
Mevsim şartlarına uygun olması	45	7.5	19	3.2	41	6.8	172	28.7	323	53.8
Kullanım amacıma uygun olması	64	10.7	14	2.3	42	7	162	27	318	53
Mesleğime (çalıştığım yere) uygun olması	120	20	46	7.7	70	11.7	161	26.8	203	33.8
Giydiğim yere uygun olması	87	14.5	27	4.5	70	11.7	192	32	224	37.3
Kıyafetimle uyumlu olması	74	12.3	28	4.7	66	11	174	29	258	43
Arkadaş çevremle uyumlu olması	370	61.7	76	12.7	80	13.3	38	6.3	36	6
Aile ve akrabalarım ile uyumlu olması	401	66.8	71	11.8	62	10.3	38	6.3	28	4.7
Yaşıma uygun olması	110	18.3	29	4.8	74	12.3	194	32.3	193	32.2
Psikolojik durumuma uygun olması	235	39.2	89	14.8	103	17.2	79	13.2	94	15.7

Ayakkabı kullanımında renk tercihleri üzerinde etkili olan unsurların yer aldığı Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların en fazla oranlarla ayakkabının modeli (%42.7), mevsim şartlarına uygun olması (%53.8), kullanım amacıma uygun olması (%53), mesleğime (çalıştığım yere) uygun olması (%33.8), giydiğim yere uygun olması (%37.3) ve kıyafetimle uyumlu olması (%43) seçeneklerinin her zaman etkili olduğunu belirttikleri görülmektedir. Yaşıma uygun olması seçeneğinde ise katılımcıların %32.2'sinin her zaman ve %18.3'ünün hiçbir zaman cevabını vererek iki uç noktada tercih oranlarının olduğu görülmektedir. Psikolojik durumuma uygun olması seçeneğine kadınların %39.2'sinin hiçbir zaman, %17.2'sinin bazen cevabını verdikleri, moda renklerin kullanılması (%28.7), arkadaş çevremle uyumlu olması (%61.7), aile ve akrabalarım ile uyumlu olması (%66.8) seçeneklerinin ise hiçbir zaman etkili olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Koca ve Koç (2008), “Çalışan Kadınların Giysi Seçimleri ve Renk Tercihleri” konulu çalışmalarında kadınların giysilerindeki renk tercihlerinde çoğunlukla vücut yapılarından (%64.3), vücut şekillerinden (%40), her zaman kişiliklerinden (%47.7) bazen ise psikolojik durumlarından (%71.3), ten renklerinden (%66.7) ve modadan (%54.3) etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Tablo 3. Ayakkabı Renk Tercihleri

	Hiçbir zaman		Nadiren		Bazen		Çoğunlukla		Her zaman	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kırmızı	288	48	174	29	100	16.7	16	2.7	22	3.7
Sarı	441	73.5	97	16.2	45	7.5	9	1.5	8	1.3
Lacivert	125	20.8	81	13.5	165	27.5	143	23.8	86	14.3
Siyah	38	6.3	9	1.5	18	3	178	29.7	357	59.5
Yeşil	357	59.5	109	18.2	78	13	30	5	26	4.3
Mavi	295	49.2	130	21.7	103	17.2	42	7	30	5
Turuncu	475	79.2	74	12.3	33	5.5	9	1.5	9	1.5
Mor	389	64.8	87	14.5	70	11.7	38	6.3	16	2.7
Kahverengi	205	34.2	99	16.5	134	22.3	102	17	60	10
Pembe	349	58.2	96	16	86	14.3	39	6.5	30	5
Beyaz	168	28	59	9.8	118	19.7	119	19.8	136	22.7
Gri	251	41.8	92	15.3	116	19.3	88	14.7	53	8.8
Taba	241	40.2	65	10.8	123	20.5	117	19.5	54	9
Bordo	246	41	109	18.2	135	22.5	70	11.7	40	6.7
Altın Rengi	372	62	124	20.7	63	10.5	26	4.3	15	2.5
Gümüş Rengi	312	52	146	24.3	91	15.2	25	4.2	26	4.3

Renk tercihlerin yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde kadınların %59.5’inin “her zaman” ve %29.7’sinin “çoğunlukla” olmak üzere siyah rengi tercih ettikleri görülmektedir. Kadınların birbirine yakın oranlarda tercih ettikleri renklerde ise; lacivert renk için %20.8’inin “hiçbir zaman”, %23.8’inin “çoğunlukla” ve %27.5’inin “bazen”, beyaz renk için %28’inin “hiçbir zaman”, %22.7’sinin “her zaman”, %19.8’inin “çoğunlukla” ve %19.7’sinin “bazen”, taba rengi için %40.2’sinin “hiçbir zaman”, %20.5’inin “bazen”, %19.5’inin “çoğunlukla”, kahverengi için %34.2’sinin “hiçbir zaman”, %22.3’ünün “bazen”, %17’sinin “çoğunlukla”, kırmızı renk için %48’inin “hiçbir zaman”, %29’unun “nadiren”, %16.7’sinin “bazen”, mavi renk için %49.2’sinin “hiçbir zaman”, %21.7’sinin “nadiren”, %17.2’sinin “bazen”, bordo renk için %41’inin “hiçbir zaman”, %22.5’inin “bazen”, %18.2’sinin “nadiren” cevaplarını verdiği görülmektedir. Tablodaki diğer renklerin katılımcılar tarafından büyük oranda “hiçbir zaman” seçeneği ile önemli oranda tercih edilmedikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Kılınçarslan ve Fidan (2012), “Giresun Üniversitesindeki Çalışan Kadın Personelin Renklere Bakışı” isimli araştırmalarında katılımcıların en sevdiği renklerin sırasıyla siyah, kırmızı ve yeşil olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Renkler insanları farklı düzeylerde etkileyebilir ve herhangi bir rengin sevilmesi ise birçok faktöre göre değişkenlik gösterebilir. Ancak renklerin insanlar üzerinde etkileyici özelliğe sahip olduğu bir gerçektir. Dalgın vd. (2018) yaptıkları çalışmada tüketicilerin ayakkabı ya da spor ayakkabı, el çantası veya sırt çantası, saat, güneş gözlüğü ve mayo gibi kullanabilecekleri kişisel ürünlerde cinsiyet farkı olmaksızın ürünün rengiyle daha fazla ilgilendikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Ayakkabı sektöründe yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte malzeme çeşitliliğinde yaşanan artışlar ve modanın da etkisiyle insanlar kıyafetlerine uygun model ve renkte ayakkabı kullanabilmektedirler. Ancak her kıyafet için bir ayakkabı alımı da mümkün değildir. Bu nedenle insanlar özel durumlar dışında günlük hayatta kullanılan ayakkabılarda çok fazla giysi ile birlikte giyebilecekleri ayakkabıları daha çok tercih edebilmektedirler. Bu durumda ise ayakkabıların

tercihinde renk önemli bir etken olabilmektedir. Renklerin psikolojik etkilerine bakıldığında siyah renk insanlar üzerinde baskı, otorite, korku, dramatik, zarif, ölüm ve yas gibi çağrışımlar uyandırmaktadır. Siyah renk kadınlar üzerinde dişilik duygularını harekete geçirerek, bedende güçlü bir enerji alanı oluşturmaktadır. Ayrıca siyah giysiler çok kullanıldığında, depresyona ve duygusal karmaşaya yol açmaktadır (Yolcu, 2002: 656). Siyah rengin insanlar üzerindeki psikolojik olarak olumsuz etkileri olmasına rağmen ayakkabı kullanımında çoğunlukla tercih edilme nedeni olarak her renk kıyafet ile kullanım kolaylığı sağlaması olarak düşünülebilir.

Tablo 4.a. Ayakkabı Türlerine Göre Renk Tercihleri

RENKLER	AYAKKABI ÇEŞİTLERİ																			
																				
	Mary Jane ayakkabı		Flat atakkabı		Lace up sandalet		Glatyatör sandalet		Düz terlik		Pamak arası terlik		Slip one ayakkabı		Espadri l ayakkabı		Spor ayakkabısı		Converse	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kırmızı	78	13	45	7.5	38	6.3	36	6	60	10	77	12.8	43	7.2	55	9.2	70	11.7	72	12
Sarı	5	0.8	23	3.8	48	8	16	2.7	36	6	30	5	20	3.3	18	3	24	4	27	4.5
Lacivert	58	9.7	146	24.3	55	9.2	44	7.3	127	21.2	62	10.3	107	17.8	118	19.7	156	26	82	13.7
Siyah	198	33	293	48.8	114	19	168	28	212	35.3	163	27.2	189	31.5	157	26.2	305	50.8	149	24.8
Yeşil	10	1.7	22	3.7	26	4.3	17	2.8	44	7.3	33	5.5	25	4.2	30	5	33	5.5	23	3.8
Mavi	12	2	29	4.8	31	5.2	25	4.2	39	6.5	49	8.2	41	6.8	52	8.7	60	10	39	6.5
Turuncu	5	0.8	11	1.8	24	4	9	1.5	28	4.7	28	4.7	18	3	23	3.8	21	3.5	18	3
Mor	10	1.7	26	4.3	25	4.2	24	4	28	4.7	36	6	19	3.2	21	3.5	45	7.5	20	3.3
Kahverengi	40	6.7	87	14.5	53	8.8	63	10.5	86	14.3	36	6	22	3.7	29	4.8	35	5.8	17	2.8
Pembe	21	3.5	35	5.8	35	5.8	17	2.8	44	7.3	38	6.3	24	4	26	4.3	51	8.5	36	6
Beyaz	33	5.5	69	11.5	111	18.5	67	11.2	68	11.3	86	14.3	99	16.5	69	11.5	204	34	148	24.7
Gri	15	2.5	46	7.7	46	7.7	31	5.2	62	10.3	49	8.2	36	6	35	5.8	70	11.7	39	6.5
Taba	28	4.7	65	10.8	78	13	70	11.7	61	10.2	42	7	16	2.7	32	5.3	30	5	15	2.5
Bordo	25	4.2	50	8.3	26	4.3	29	4.8	59	9.8	39	6.5	28	4.7	32	5.3	44	7.3	38	6.3
Altın Rengi	11	1.8	28	4.7	62	10.3	32	5.3	42	7	43	7.2	12	2	29	4.8	14	2.3	7	1.2
Gümüş Rengi	18	3	35	5.8	71	11.8	44	7.3	56	9.3	57	9.5	18	3	28	4.7	18	3	12	2

Ayakkabı türüne göre tercih edilen renkler incelendiğinde, kadınların en fazla oranlarla siyah rengi mary jane ayakkabı (%33), flat ayakkabı (%48.8), lace up sandalet (%19), glatyatör sandalet (%28), düz terlik (%35.3), parmak arası terlik (%27.2), slip one ayakkabı (%31.5), espadril ayakkabı (%26.2), spor ayakkabı (%50.8) ve converse (%24.8) türlerinde tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Lacivert renk en fazla oranlarla düz terlikte (%21.2), slip one ayakkabıda (%17.8), espadril ayakkabıda (%19.7) ve spor ayakkabılarda (%26) tercih edilmiştir. Lace up sandalet (%18.5), spor ayakkabı (%34) ve converse (%24.7) ayakkabı türlerinde beyaz renginde tercih edildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Tabloda yer alan diğer renkler ise ayakkabı türleri arasında çok fazla tercih edilmemekle birlikte düşük oranlarda da olsa tercih edilebilmektedir.

Tablo 4.b. Ayakkabı Türlerine Göre Renk Tercihleri

RENKLER	AYAKKABI ÇEŞİTLERİ																	
																		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kırmızı	37	6.2	36	6	25	4.2	16	2.7	54	8	30	5	15	2.5	39	6.5	54	9
Sarı	14	23	59	9.8	11	1.8	12	2	15	2	12	2	14	2.3	20	3.3	15	2.5
Lacivert	66	11	67	11.2	52	8.7	67	11.2	111	18.5	84	14	59	9.8	112	18.7	111	18.5
Siyah	287	47.8	155	25.8	267	44.5	255	42.5	280	50.8	332	55.3	271	45.2	292	48.7	280	46.7
Yeşil	17	2.8	36	6	13	2.2	18	3	18	3	24	4	31	5.2	36	6	18	3
Mavi	23	3.8	13	2.2	7	1.2	5	0.8	20	1.2	9	1.5	-	-	14	2.3	20	3.3
Turuncu	5	0.8	16	2.7	9	1.5	7	1.2	14	1.3	6	1	6	1	2	0.3	14	2.3
Mor	6	1	11	1.8	14	2.3	12	2	23	1.8	8	1.3	5	0.8	9	1.5	23	3.8
Kahverengi	46	7.7	27	4.5	41	6.8	52	8.7	63	7.5	45	7.5	30	5	29	4.8	63	10.5
Pembe	11	1.8	9	1.5	8	1.3	7	1.2	14	1.5	5	0.8	6	1	7	1.2	14	2.3
Beyaz	22	3.7	13	2.2	15	2.5	15	2.5	29	1.7	16	2.7	8	1.3	13	2.2	29	4.8
Gri	15	2.5	20	3.3	12	2	15	2.5	28	2.8	6	1	9	1.5	14	2.3	28	4.7
Taba	36	6.0	23	3.8	26	4.3	36	6	42	5	29	4.8	18	3	22	3.7	42	7
Bordo	26	4.3	10	1.7	12	2	21	3.5	42	4.7	20	3.3	11	1.8	18	3	42	7
Altın Rengi	8	1.3	8	1.3	6	1	7	1.2	16	1.2	5	0.8	8	1.3	14	2.3	16	2.7
Gümüş Rengi	18	3	13	2.2	5	0.8	7	1.2	19	0.7	3	0.5	7	1.2	21	3.5	19	3.2

Tablo 4.b incelendiğinde kışlık ayakkabı türlerinde kadınların en fazla oranlarla siyah rengi streç çizmede (%47.8), yağmur çizmesinde (%25.8), topuklu çizmede (%44.5), günlük çizmede (%42.5), bootie botta (%50.8), biker botta (%55.3), postal botta (%45.2), Oxford ayakkabıda (%48.7) ve loafer ayakkabıda (%46.7) tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların lacivert rengi ise bootie bot (%18.5), oxford ayakkabı (%18.7) ve loafer ayakkabı (%18.5) türlerinde tercih ettikleri görülmüştür. Tabloda yer alan diğer renklerin büyük oranda tercih edilmedikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4.c. Ayakkabı Türlerine Göre Renk Tercihleri

RENKLER	AYAKKABI ÇEŞİTLERİ																	
																		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kırmızı	78	13	38	6.3	32	5.3	23	3.8	26	4.3	26	4.3	61	10.2	123	20.5	87	14.5
Sarı	9	1.5	9	1.5	14	2.3	9	1.5	26	4.3	5	0.8	10	1.7	27	4.5	18	3
Lacivert	71	11.8	80	13.3	49	8.2	78	13	34	5.7	55	9.2	56	9.3	85	14.2	62	10.3
Siyah	230	38.3	219	36.5	162	27	172	28.7	159	26.5	216	36	244	40.7	275	45.8	226	37.7
Yeşil	10	1.7	12	2	18	3	15	2.5	13	2.2	8	1.3	19	3.2	33	5.5	22	3.7
Mavi	10	1.7	14	2.3	8	1.3	17	2.8	17	2.8	8	1.3	17	2.8	28	4.7	12	2
Turuncu	12	2	5	0.8	10	1.7	3	0.5	10	1.7	14	2.3	7	1.2	24	4	10	1.7
Mor	25	4.2	12	2	24	4	11	1.8	24	4	16	2.7	25	4.2	34	5.7	23	3.8
Kahverengi	37	6.2	41	6.8	41	6.8	53	8.8	34	5.7	36	6	26	4.3	41	6.8	27	4.5
Pembe	19	3.2	10	1.7	10	1.7	18	3	22	3.7	11	1.8	23	3.8	35	5.8	27	4.5
Beyaz	36	6	24	4	18	3	26	4.3	51	8.5	19	3.2	30	5	52	8.7	28	4.7
Gri	28	4.7	25	4.2	20	3.3	23	3.8	26	4.3	22	3.7	21	3.5	38	6.3	27	4.5
Taba	45	7.5	37	6.2	35	5.8	55	9.2	41	6.8	32	5.3	28	4.7	56	9.3	30	5
Bordo	44	7.3	32	5.3	28	4.7	22	3.7	29	4.8	30	5	40	6.7	57	9.5	37	6.2
Altın Rengi	27	4.5	12	2	14	2.3	14	2.3	18	3	9	1.5	38	6.3	74	12.3	52	8.7
Gümüş Rengi	31	5.2	17	2.8	21	3.5	19	3.2	22	3.7	15	2.5	50	8.3	81	13.5	67	11.2

Ayakkabı türlerine göre tercih edilen renkler ile ilgili bilgilerin yer aldığı Tablo 4c incelendiğinde siyah renk için en fazla oranlarla kadınların %38.3'ünün blok topuklu ayakkabıda, %36.5'inin düşük topuklu ayakkabıda, %27'sinin cut out topuklu ayakkabıda, %28.7'sinin kedi topuklu ayakkabıda, %26.5'inin lita topuklu ayakkabıda, %36'sının dolgu topuklu ayakkabıda, %40.7'sinin platform topuklu ayakkabıda, %45.8'inin D'orsay ayakkabıda kullanmayı tercih ettiklerini belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Diğer renklerin ayakkabı türlerine göre tercih edilme durumları incelendiğinde ise düşük oranlarla dağılım gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

SONUÇLAR

Pazarlamacıların, tüketicilerin ürün satın almada renk tercihleri hakkında bilgi sahibi olması, onlara ürünlerinin satışı konusunda avantaj sağlayacaktır. Literatüre göre, pazarlamacılar ürün renginin bir ürünü satın almada tüketici kararını %62-%90 oranları arasında etkilediğini bilmektedir (Aktaran: Dalgın vd., 2018: 89). Önemli giyim ürünleri arasında yer alan ayakkabılar günümüzde çok çeşitli model, malzeme ve renk olanağı ile karşımıza çıkmaktadır. İnsanların zorunlu ihtiyacını karşılamanın yanı sıra kıyafetlerini tamamlayıcı bir unsur olarak ayakkabı kullanımında çeşitlilik artmaktadır. Bu nedenle araştırma kadınların ayakkabı satın almada tercih ettikleri renkleri belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Ayakkabı sektörü açısından önemli bir kitleyi oluşturan kadınların tercih ettikleri özelliklerin bilinmesi ise işletmelere pazar paylarını artırmada önemli bir veri sağlayacaktır.

Araştırma kapsamındaki kadınların demografik özellikleri incelendiğinde yaş ortalama dağılımlarının 22-35 yaş gençlik dönemi, 36-45 yaş yetişkin dönem ve 15-21 yaş ergenlik döneminde olduğu görülmüştür. Özel sektör, kamu personeli, öğrenci ve ev hanımı olarak gruplandırılan meslekler arasında ise büyük bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.

Ayakkabı kullanımında renk tercihleri üzerinde etkili olan unsurlardan ayakkabının modeli, mevsim şartlarına uygun olması, kullanım amacına uygun olması, çalıştığı yere uygun olması, giydiği yere uygun olması, kıyafetiyle uyumlu olması ve yaşına uygun olması seçeneklerinin büyük oranda önemli olduğu tespit edilmiştir. Moda renklerin kullanılması, aile ve akrabalar ile uyumlu olması, arkadaş çevresi ile uyumlu olması ve psikolojik durumuna uygun olması seçeneklerinin ise hiçbir zaman etkili olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Kadınların en fazla tercih ettikleri renkler arasında ilk beş sırada siyah, beyaz, lacivert, taba ve kahverengi renklerinin olduğu ve en az tercih edilenlerin ise turuncu, sarı, mor, pembe, yeşil, gümüş rengi ve altın rengi olarak sıralandığı sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların ayakkabı da “her zaman” siyah rengi tercih ettiği görülmektedir. Lacivert ve beyaz renk çoğunlukla tercih edilen renklerdir. Kırmızı, mavi ve bordo renklerinin bazen tercih edildiği tespit edilmiştir. Diğer renklerin ise ayakkabı satın alınırken önemli oranlarda tercih edilmediği görülmekle birlikte düşük oranlarda da olsa bir dağılım gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Kadınların ayakkabı türlerine göre renk tercihleri incelendiğinde siyah, lacivert, beyaz ve kırmızı rengin en çok tercih edilen renkler olduğu gözlemlenmiştir. Sandalet ve spor ayakkabıda siyah başta olmak üzere beyaz renk tercih edilirken, bot ve topuklu ayakkabı türünde ise büyük oranda sadece siyah ve lacivert renklerinin, stiletto tarzı ayakkabılarda ise belli bir oranda kırmızı rengin tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Mevsim özellikleri dikkate alınarak ayakkabı türleri genel değerlendirildiğinde renk tercihlerinde belirgin farklılıklar gözlemlenmemiştir. Ayakkabı satın almada kadınların daha çok koyu renkleri tercih ettikleri görülmüştür. Koyu renk ayakkabıların birçok kıyafet türü ve rengi ile birlikte kullanılabilmesinin tercih sebebi olabileceği düşünülebilir. Ancak özel kullanım alanları düşünüldüğünde ise çok çeşitli renkte ayakkabı seçeneğinin olması da tüketicilere farklılık sunmak açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- AKALIN, L. S., YILGÖR, A. & SEYHAN, N. (1993). Ayakkabıcılık Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- AKAR, H. (2009). Popüler Kültür ve Moda. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(1), 198-206.
- ANDREWS, T. (1995). *Renklerle Tedavi*. (Çeviren: T. ÖKTEN). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- BAYINDIR, S. (2008). *Ayakkabı Sektöründe Markalaşma ve Rekabet İlişkisi: Konya Ayakkabı Sektörü İçin Bir Hibe Projesi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- BİLGİN, S. (2002). Moda ve Giyim. *Anadolu Sanat Sureli Sanat ve Kültür Dergisi*, Sayı 12, 16-27.
- ÇAKIROĞLU BAŞAR, A. G. (2013). *Türk Ayakkabı Firmalarının Rekabet Stratejilerinde Tasarımın Rolü*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ÇALLI, İ. D. (2007). *Bir Sözsüz İletişim Ögesi Olarak Renk ve Renk Kullanımının Basılı Reklam Araçlarında Tüketici Algısı Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- CENGİZ, C. & KÖSE, E. (2010). Bayanlarda Yaş Gruplarına Göre Rengin Algılanması. *Politeknik Dergisi*, 13(3), 225-232.
- ÇETİN, K. (2016). Kadın Tüketicilerin Giysi Satın Alma Davranışları ve Marka Bağımlılığı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 22-40.
- ÇİMENŞER, A. (1996). Geçmişten Günümüze Kadar Kullanılan Tasarım Metodlarının Ayakkabı Sektöründe Tasarıma Olan Etkileri. *II. Ulusal Ayakkabı ve Yan Sanayi Sempozyumu Bildirileri*, 20-21 Eylül. Konya: Konya Ticaret Odası Eğitim Yayınları.
- CRANE, D. (2003). *Moda ve Gündemleri*. (Çeviren: Ö. ÇELİK). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ERTÜRK, N. (2011). Moda Kavramı, Moda Kuramları ve Güncel Moda Eğilimi Çalışmaları. *Art-E Sanat Dergisi*, 4(7), 1-32.
- DALGIN, M. H., SRAİHEEN, A. & AKCAY, O. (2018). Gender Differences in Product Color Importance, Color Choice and Meaning of Color: A Cross-Country Study. *Journal of Business and Behavioral Sciences*, 30(1), 88-99.

- GÜLER, H. (2008). *Algıların Ötesi: Bilinçaltı Reklamcılık Bilinçaltı Reklamcılığın Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- GÖNEN, E. & ÖZGEN, Ö. (1993). Hazır Dış Giyim ve Tüketici Davranışları. *Tekstil ve Mühendis*, 7(38), 78-86.
- İMRE, H. M. (2016). Tarihsel Gelişim İçerisinde İnsan, Moda, Ayakkabı İlişkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 2(1), 189-204.
- JONES, S. J., (2009). Moda Tasarımı. (Çeviren: H. KILIÇ). İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- KILINÇARSLAN, S. & FİDAN, M. (2012). Giresun Üniversitesindeki Çalışan Kadın Personelin Renklere Bakışı. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(4), 34-50.
- KOCA, E. & KOÇ, F. (2008). Çalışan Kadınların Giysi Seçimleri ve Renk Tercihleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 171-200.
- KOCA, E. (2008). Comparison of Viewpoints Towards Fashion Among University Students in Different Countries. *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, 3(18), 174-184.
- KOCATÜRK BİLGİN, E. (2017). Moda Pazarlamasına Yönelik Literatür Taraması ve Moda Pazarlamasında Güncel Gelişmeler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 72-86.
- KOÇ, M. (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 231-238.
- KURU, S. & PAKSOY, C. (2007). Anadolu'da Ayakkabı ve Cumhuriyet Dönemi Ayakkabı Kültürü. 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül, Ankara, II Cilt, 821-836.
- KÜÇÜK, S. (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 54, 185-210.
- MAZLUM, Ö. (2011). Rengin Kültürel Çağrışımları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 31, 125-137.
- NASIR BİCİ, E. (2010). Ayakkabı Tasarımında Moda Sisteminin Ötesine Geçmek. *GreenAge Sempozyumu*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi. 6-8 Aralık 2010, İstanbul, 1-8.
- ÖZDEMİR, T. (2005). Tasarımda Renk Seçimini Etkileyen Kriterler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 391-402.
- RİZOMYLİOTİS, I., KONSTANTOULAKİ, K. & KOSTOPOULOS, I. (2018). Reassessing The Effect of Colour on Attitude and Behavioural Intentions in Promotional Activities: The Moderating Role of Mood and Involvement. *Australasian Marketing Journal (Amj)*, 26(3), 204-215.
- SEİVEWRİGH, S. (2013). *Moda Tasarımında Araştırma ve Tasarım*. (Çeviren: B. BAKIN). İstanbul: Literatür Yayınları.
- SARIKAYA, N. & SÜTÜTEMİZ, N. (2004). Tüketicilerin Satın Alma Davranışı ve Yaşam Tarzı Üzerinde Renklerin Etkisine Yönelik Bir Araştırma. 3. *Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 221-229.
- SHİEH, M. D. & YEH, Y. E. (2015). A Comparative Study on Perceptual Evaluations of Sports Shoe Exterior Colors in Taiwan. *Color Research & Application*, 40(2), 178-193.
- YAĞBASAN, M. & AŞKIN, N. (2006). Renklerle İletişim ve Ulusal TV Logolarının Göstergebilimsel (Dilbilimsel, Grafiksel, Renksel) Analizi. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 126-134.
- YAĞLI, S. (2013). Gündelik Hayatın Bir Alanı Olarak Moda Aracılığıyla Kültürün Yeniden İnşası. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 4(7), 157-162.
- YENGİN, H. (1997). İletişimde Renklerin Anlamı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, 197-205.
- YILMAZ, D. (2011). *Osmanlı Dönemi 19. Yüzyıl Modası ve Değişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YOLCU, E. (2002). Renklerin Özel Kullanımı ve Ekinsel Olarak Algılanması. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 647-660.
- ZEYBEK, I. (2002). Görsel İletişim ve Renklerin Aktardıkları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 813-826.
- ZİREK, S. & ÖZCÖMERT, M. (2003). *Ayakkabı Sektör Araştırması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2003-15.
- WAQUET, D. & LAPORTE, M. (2011). *Moda*. (Çeviren: I. ERGÜDEN). Ankara: Dost Kitabevi.

AFGANİSTAN'DA TALİBAN YÖNETİMİ(1994-2001)

Hussain NASIRI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler.
Hussainnasiri488@gmail.com

Özet

Taliban'ın ortaya çıkışı. 1994 yılında Taliban adlı bir grup, Pakistan sınırındaki Kandahar ile Spin Boldak bölgesinde ortaya çıktı. Başlangıçta sayıları 50'yi bulmayan ve medrese öğrencilerinden oluşan grup, yıllardır ülkede var olan iç çalkantıları ve çatışmaları sonlandırma söylemiyle yola çıkarak savaştan bıkmış Afgan halkı tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve buna duyulan tepki neticesinde kökleri atılmış olan ve günümüzde hala etkinliğini sürdüren Taliban, Afganistan tarihini çeşitli yönlerden etkilemiştir. Taliban'ın 1994'te ortaya çıktıktan sonra 1995'te Herat'ı, 1996'da Kabil'i ve 1997'de Mezar-ı Şerif-i kontrol ederek Afganistan'ın üç önemli merkezinde yönetimi ele geçirmişlerdir. Taliban hareketinin başarısının nedenlerine bakıldığında ise her ne kadar ülkede var olan istikrarsızlık, çatışma ortamı ve liderler arasındaki iktidar mücadelesi önemli ise de, uluslararası yapının kimi zaman Taliban'a üstü kapalı destek vererek kimi zaman da eylemlerine kayıtsız kalarak ortaya koymuş olduğu 'tepkî' veya 'tepkisizlik' de önemli bir etken olmuştur. Ayrıca, Taliban'ın Afganistan'daki etnik kökenini ve grup üyelerinin Pakistan uyruklularla akrabalıklarının iktidara gelmelerinin bir başka nedeni olarak göstererek Taliban'ın zaferlerinde etkili olduğunu söylemektedir. Bu yazıda Taliban'ın nasıl ortaya çıktığını, Afganistan'da nasıl iktidara geldiğini ve bunu kimin ve hangi ülkelerin desteklediğini incelemektedir.

Anahtar kelimeleri: Taliban, Şariat, Etnik, ABD.

TALIBAN RULE IN AFGHANISTAN (1994-2001)

Abstract

The Emergence of the Taliban. In 1995, a group called the Taliban emerged in the Spin Boldak region in Kandahar province, on the Pakistani border. The group, which initially consisted of less than 50 Madrasah (Islamic Religion School) students, was welcomed by the Afghan people who were tired of the war, starting with the discourse of ending the internal turmoil and conflicts that have existed in the country for years. The Taliban, whose bases were laid as a result of the Soviet invasion of Afghanistan and the reaction to it and is still active today, has affected the history of Afghanistan in various ways. After the Taliban emerged in 1994, they took control of Herat in 1995, Kabul in 1996 and Mezar-i Sharif in 1997 and took over the administration in 3 important centers of Afghanistan. When looking at the reasons for the success of the Taliban movement, although the instability in the country, the environment of conflict, and the struggle for power between the leaders are important, the 'reaction' or 'reaction' of the international structure, sometimes by giving tacit support to the Taliban and sometimes by being indifferent to its actions. Unresponsiveness has also been an important factor. He also says that the Taliban's ethnicity in Afghanistan and the affiliation of members of the group with Pakistani nationals as another reason for their coming to power was instrumental in the Taliban's victories. This article examines how the Taliban emerged, how they came to power in Afghanistan, who and which countries supported there.

Key Words: Taliban, Shariah, Ethnic, USA.

GİRİŞ

Hepimizin bildiğiniz gibi Afganistan Rusya işgalinden sonra Taliban'ın Afganistan'a gelmesinin nedeni Afganistan'ın iç Savaşları idi. Kabil 9 Eylül'de çöktü ve iç savaşta şiddetle rakip güçleri Taliban'a karşı yeni bir ittifak kurmaya zorladı. Birleşik Cephe. Taliban'ın Mazar-ı Sharif'i ele geçirme girişimi, otuz bin Taliban militanın yakalanması ve Birleşik Cephe tarafından kısa bir süre içinde infaz edilmesiyle Mayıs ayını felakete ayına dönüştürdü. Taliban Mazar-ı Sharif'i aldıktan sonra çoğu Hazara olan binlerce sivil öldürerek intikamını almış oldu. Ülkenin geri kalanının kontrolü için savaşan

Kabil'deki Taliban, istihbarat ve fişleme yoluyla oldukça baskıcı bir hükümet kurdu. Ana organizasyonu Qari Ahmadullah tarafından yönetildi.

1997'de Taliban lideri Molla Ömer Afganistan İslam Devleti'ni Afganistan İslam Emirliği olarak yeniden adlandırdı. Ve kendi hukuk anlayışını herkesin üstüne uygulamaya başladı. Örneğin Yollarda, arabalarda, işyerlerinde her türlü fotoğraf asmak ya da yapıştırmak ve fotoğraf çekmek zorunlu haller dışında (pasaport, kimlik) yasaklandı. Dükkanlarda, mağazalarda her türlü heykel, ikon vb. satışı yasaklandı. Müzik kasetleri, videoları ya da filimler dükkanda, otelde, arabalarda vs. mekânlarda bulunursa mekân veya araba sahibi bir ila on gün hapisle cezalandırılmaya başlandı vb..

2001 yılında Taliban, Birleşik Cephesin'den Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmeye hazır görünüyordu. Bir intihar bombacısı Birleşik İslam Cephesi lideri Ahmad Şah Mesud'a suikast düzenledi. İki gün sonra Afganistan merkezli bir terör örgütü olan El Kaide 11 Eylül'de ABD'ye saldırdı. Taliban, El Kaide bağlantısını reddetmesine rağmen ABD ve müttefikleri Afganistan'a saldırdı. Aralık ayında Taliban, Kandahar'daki son direniş üssünden kaçtı ve ülke çapında dağıldı.

AFGANİSTAN'IN KISA TANITIMI

"Afganistan İslam Cumhuriyeti", önemli coğrafi alanların kesiştiği bir bölgede kurulmuştur. Bu coğrafi bölgelere bakacak olursak: Orta Asya, Hindistan ve Ortadoğu'dur. Bu kesişim bölgesindeki alanın ismi çağlara göre farklılık göstermiştir. Eskiçağ'da "Aryana" sonrasında "Horasan" olarak adlandırılmıştır. En son olarak da Afganistan adıyla anılmaktadır. "Afganlıların vatanı" dır (Şimşir, 2002:5).

Ülkenin başkenti Kabil'dir. Afganistan'ın kelime anlamına bakıldığında; Afgan kelimesi 1382 Hicri tarihte kabul edilen anayasada diğer milletlerin de oluşturdukları ülkenin vatandaşlarına verilen ad haline gelmiştir. Ülkedeki bir gruba göre bu kelime Peştun anlamına gelmektedir. Peştun kökenliler ülkenin güney ve doğu bölgeleri ile ülke genelinde dağılmış olarak bulunmaktadır. Ülkede genel hâkim güce sahip millet Peştunlardır. Ancak Afgan kelimesinin bütün halkı kapsamı şeklinde kullanımı anayasaya dâhil edilince Afgan kelimesi yeniden tanımlanmıştır. Peştunlar ile birlikte ülkede yaşayan diğer milletleri de içerisine alacak şekilde geniş anlamda ilk kez 1964 tarihli anayasada kullanılmıştır. Ancakırka dayalı iç çatışmalar sebebiyle bir kavmin diğer kavmi dışlaması 100-150 yıldır ülkede bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da Afgan kelimesini genel bir anlamdan uzaklaştırmıştır. Ülkedeki bütün milletler Afgan kelimesini kabul etmemektedir (Büyükbaş, 2006: 54).

Farsçada yer anlamı katan" –stan" eki, millet ve kabile isimlerine eklenerek o yerin o millete ya da kabileye ait olduğunu göstermektedir. Örneğin; Tacikistan, Türkistan vb. Afganistan kelimesinin bu bölgenin önceki adı olan Horasan'dan ne zaman Afganistan olduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı tarihçilere göre Ahmet Şah Abdali döneminde ilk kez bu isim kullanılmaya başlanılmıştır. Ancak bu konuyla ilgili muhtelif görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Emir Abdurrahman Han döneminde bu ismi aldığı iddia edilmektedir. Gazi Emanullah Han döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. 1923 tarihinde anayasaya giren bu isim ülkenin resmi ismi olarak kabul edilmiştir. Güneybatı Asya olarak tabir edilebilecek bir konumu bulunan ülke, 29 derece 30 dakika ve 38 derece 35 dakika kuzey enlemleri ile 60 derece 50 dakika doğu boylamlarında bulunmaktadır (Yılmaz, 2009:6).

Tarihsel, coğrafi, kültürel olarak Orta Asya'nın devamı olarak nitelendirilebilecek bu bölgede, dini ve siyasi bakımdan Ortadoğu'dan farklı değildir. Kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan; batısında İran, kuzeydoğusunda Çin; doğu ve güneyinde Pakistan'la uzun sınırları vardır. Deniz seviyesinden ortalama 2.000 m civarında yüksektir. Fakat bazı noktalarda bu yükseklik 2.000 metreyi aşmaktadır (Manzar,1983:25).

Ülke fiziki olarak incelendiğinde kuzeyi ve orta bölümleri sıradağ şeklindedir. Ülkeyi batı-doğu yönünde ikiye bölen en önemli fiziki durumu Himalaya Dağları'dır. Diğer bir önemli fiziki yapısı Hindukuş Dağları'dır. Ayrıca Bend-i Türkistan ve Kuh-i Sefid Dağları gibi başkaca dağları da bulunmaktadır. Ülkenin geneli sıradağlardan oluşmaktadır. Bu dağlardan kuzey-güney geçişler yüksek geçitler ile yapılmaktadır. Ülkenin doğu bölgesinde bulunan Hayber Geçidi, Hindukuş Dağları'nda

bulunan geçitlerden en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek dağ yapılarına sahip ülkede iklim de bu duruma göre şekillenmiştir. 7.695 m. Yükseklikteki Hindikuş dağları okyanustan içeri girecek nemin önünde büyük bir engel olarak durmaktadır. Bu sebeple ülkenin genelinde karasal iklim özellikleri gözlemlenmektedir (Gülece, 2008:11).

Devam eden savaşlar ve çatışmalar nedeniyle Afganistan'da sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamadı. Bu nedenle kesin bir sayı verilemez, ancak Afganistan Ulusal İstatistik Ofisi, 2020 yılında ülkenin toplam nüfusunun 39 milyon kişi olarak tahmin edildiğini açıkladı. Ayrıca bu kurum'un son raporunda, 39 milyon insanın 19,8 milyonunun (% 51) erkek ve diğer 19,1 milyonun (% 49) kadın olduğunu belirtti (<https://fa.wikipedia.org/wiki/>).

Afganistan'da çok çeşitli etnik gruplar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en çok nüfusa sahip olan etnik grup Peştunlardır. %42 Peştun, %27 Tacik, %9 Hazara, %9 Özbek, %4 Aymak, %3 Türkmen, %2 Beluçi, %4'diğer gruplardır. (<https://www.ozelliklerinedir.com/afganistan-ulkesi-ozellikleri/>). Afganistan'ın Anayasada resmi olarak 14 etnik grup tanınmaktadır. bunlar; Peştunlar, Tacikler, Hazara, Özbekler, Türkmenler, Beluçi, Nuristani, Aymak, Arap, Kırgızı, Kızılbaş, Göceri, Brohavi ve Sadat'tır. (Yaygın, 2005:38). Afganistan'ın halkı %99'u Müslüman'dır. Bunların %80'i Sünni, %19'u Şii Müslümandır. %1'i ise diğer dinlere mensuptur.

KOMÜNİST DARBE

İstilalarla dolu bir tarihe sahip olan Afganistan için 18. Yüzyıl dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Emanullah Han 1919 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını ilan ederek devleti Uluslararası sistemde farklı bir noktaya taşımıştır. Ülkenin sağlam bir irade tarafından yönetilmesi ise 16 Ekim 1929'da başa geçen Nadir Şah ile mümkün olmuştur. 1933'te suikaste kurban gidince de yerine oğlu Zahir Şah geçmiş ve iktidarı yaklaşık 40 yıl sürmüştür. 1950'li yıllara gelindiğinde Moskova ile yakınlaşmalar başlamış, Pakistan ile yaşadığı Peştunistan meselesi nedeniyle ABD'nin ilgisiz kalması üzerine Sovyetlerle diyalog gelişmiştir. Zahir Şah İtalya'da tatildayken damadı Davud Han kansız bir darbeye iktidarı ele geçirmiş, bunun üzerine Zahir Şah istifa etmiştir. 6 Haziran 1973 yılında solcu subayların desteğiyle başa geçen Davud Han krallığı kaldırıp yerine Cumhuriyeti ilan etmiştir (Aydın, 2010: 5-8).

Davud Han başa geçtikten sonar ABD ve Sovyetler Birliğinin etkisinden kurtulmak ve İslami örgütlerle yakınlaşmaya çalışmıştır. Ancak Halk Kanadı lideri Hafızullah Emin'in düzenlediği askeri darbeye öldürülmüştür. 27 Nisan 1978'de Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) dönemi başlamış ve ülke Sovyetlerin uydusu haline gelmiştir. Nur Mohammad Taraki liderliğindeki komünist yönetime karşı halk ayaklanmaları başlayınca Taraki isyanları bastırmak için SSCB'den yardım istemiş ancak almış olduğu yardımlara rağmen başarılı olamamıştır. Taraki ile Hafızullah Emin arasında anlaşmazlık çıkınca Emin derbe yaparak Taraki'yi öldürmüş ve cumhurbaşkanı olmuştur. Hafızullah Emin ülkedeki ayaklanmaları bastırmak amacıyla SSCB yerine ABD ve diğer ülkelerden yardım isteyince bu durum SSCB'nin tepkisi çekmiş ve darbe sürecini hızlandırmıştır. 24 Aralık 1979'da Sovyetler Afganistan'ı hemen işgal etmiş, Hafızullah Emin ise CIA ajanı olmakla suçlanıp öldürülmüştür (Ahmadi, 2011: 7).

Konünist rejimin hemen ardından Sovyetlerin Afganistan işgali Afgan halkı tarafından tepkiyle karşılanmış, bunun üzerine Afgan islami hareketleri desteklenmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Sovyet işgali ve bu duruma duyulan tepki Afgan mücahitlerini ve Taliban gibi radikal grupların güçlenmesine zemin hazırlamıştır. 115 bin kişilik kızıl ordu desteğini arkasına alan cumhurbaşkanı Babrak Karmal, kırsalda konuşlanmış mücahitleri yenilgiye uğramıştır. Uluslararası toplum tarafından da kınanan ve yalnız bırakılan Ruslar ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından desteklenen mücahitler karşısında iyice prestij kayetmiştir.

İç sıkıntılardan çıkamayacağını anlayan Babrak Karmal 1986'da sağlık sorunlarını bahane ederek görevden çekilmiş ve yerine Muhammad Necibullah geçmiştir. Necibullah başa geçtikten sonar tek taraflı ateşkes ilan etmiş ancak mücahitler bu ateşkesi redetmişler. Karşısındaki grubun gücünü fark eden Necibullah başarılı olmayınca, konuşmalarını dini motiflerle süsleyerek ortamı yumuşatmaya çalışmıştır. Şubat 1989'da Sovyetlerin Afganistan'dan tamamen çekilmesine kadar olan süreçte ve daha

sonrasında ülkedeki iç çatışmalar ve isyanlar devam etmiş, istikrarsızlığa çözüm bulabşlecek bir “kurtarıcı” ya ihtiyaç duyulmuştur (Özkaya Duman, 2012: 299-318).

SOVYET İŞGALİ SONRASINDA AFGANİSTAN

SSCB’nin Afganistan’a girdiği 27 Aralık 1979 tarihinden son askeri birliklerini çektiği 15 Şubat 1989’a kadar, çıkan çatışmalarda, BM verilerine göre: yaklaşık iki milyon kişi hayatını kaybetmiş, iki milyon insan yaralanmış ve 5 milyona yakın insan kendi vatan’ını terk etmeye zorunda kalmıştır (Bulut, 1997: 200). 10 yıllık işgalin ardından Mücahitleri yenemeyen Sovyetler de yaklaşık 15.000 askerini kaybetmiştir (Polat, 2006: 4). Sovyet ordusu tarafından işgalin kesinleşmesi, Afganistan’daki eski düzeni geri getirmedi ve eskisinden daha kaotik bir ortam bıraktı. İşgalden sonra Sovyetler Birliği Afganistan ile bağlarını koparmadı ve Afgan ordusu Sovyet subayları tarafından yönetilmeye devam etti. Afganistan’da kalıcı barış için, Sovyetlerin yerini alan Necibullah hükümeti yerine daha güçlü ve hayatın her kesiminde etkili ulusal bir hükümete ihtiyaç vardı. Bununla birlikte, çağdaş koşullar altında, hem Batı’nın ilgisizliği hem de Afganistan’daki istikrarsızlık nedeniyle kısa vadede hiçbir sonuç alınamadı (Oğuz, 1999: 220-224).

Sovyetler Birliği’nin Afganistan’dan çekilmesinden önce istikrarsızlık belirtileri göstermeye başlayan bir ortamda Mücahid 7 grup Necibullah rejimine karşı toplandı ve Gülbeddin Hikmetyar’ın başkanlığında Afganistan’da Mücahid İslam İttifakı’nı kurdular. Bu ittifak Necibullah rejimini tanımadığını ve mevcut hükümet yerine yeni bir hükümet kurmak zorunda olduğunu iddia etse de Kabil tarafından kabul edilmemiştir. Bununla birlikte Peşaver’de geçici bir hükümet kuruldu ve başkanlığına Ahmet Geylani’nin atandığı açıklandı. Aralarındaki anlaşmaya göre hükümet başkanı 3 ayda bir değişmek zorunda kaldı ve böylece her grubun liderlerinin, özellikle Hikmetyar ve Rabbani’nin başkanlık yolunun önünü açtı (Polat, 2006: 5).

Bu istikrarsız ortamda etnik, dini ve bazı sosyal sorunlar nedeniyle Mücahit grupları arasında ve Necibullah rejimine karşı çeşitli çatışmalar patlak verdi. Çatışmaların ana nedeni iktidar mücadelesi yani yönetimde kimlerin söz sahibi olacağıydı. Sanılanın aksine Necibullah yönetimi hemen devrilmedi ve etkileri uzun süre devam etti. Bu durumun önemli bir nedeni de savaş ortamından bıkan Afgan halkının tavrı ve halkın milliyetçi duygularının ön plana çıkarmasıydı. Diğer sebep Mücahid grupları arasındaki anlaşmazlıktı. 1990’ların başında Necibullah bu avantajlardan yararlandı, muhalefeti birer birer tasfiye edip yönetimi devraldı. Ancak aynı yıl Sovyetler Birliği’nde patlak veren olaylarla ve Sovyet bloğunun dağılmasıyla Kabil’e gönderilen silahlı yardımın son bulması üzerine Necibullah Afgan komutanlarla işbirliği yapmaya başladı. General Abdurraşid Dostum’un gücünün farkında olan Necibullah, Dostum’u devre dışı bırakmak için Mücahidlerin komutanı Ahmet Şah Mesut ile temasa geçti. Fakat General Dostum erken davranarak Mesut ile birlikte başkent Kabil’de önemli noktaları işgal etti ve Necibullah istifa etmek zorunda kaldı (Polat, 2006: 7).

25 Nisan 1992’de Şah Mesut, Pakistan’da örgütlenen Mücahid gruplarını bir hükümet kurmaya çağırdı. Sibgatullah Muceddidi yönetim kurulu başkanlığına seçildi ve başkanın 2 ay süreyle değiştirilmesine karar verildi. Ancak Muceddidi cumhurbaşkanlığında 2 ay yerine 2 yıl kalacağını duyurunca Mücahid grupları arasında tartışma çıktı. Hikmetyar, Muceddidi’nin başkanlığına karşı çıktığında, çatışmalar daha da şiddetlendi. Bununla birlikte Şubat 1992’de Muceddidi’nin yerini Rabbani aldı, ancak bu kez Rabbani’yi Kabul etmeyen Hikmetyar saldırılarına devam etti. Bu arada İran’da General Dostum ve Şii milislerin Hikmetyar’la eylemleri, mevcut çatışmaların hızını ve şiddetini artırdı (Polat, 2006: 7-8).

Tüm grupların egemenliklerini ilan ettiği bu çatışma ortamında, Taliban bir “kurtarıcı” olarak ortaya çıktı. Taliban hareketi ipleri eline alıp yeni bir düzen kurarken tahminen 30.000 kişi hayatını kaybetmiştir. (Okur, 2002: 179).

“TALİBAN” ANLAMI

Taliban kelimesi Arapça "talebe" kökünden gelir. Talebe Arapçada sormak, bir şeyi aramak anlamlarına gelirken, sözcüğün kökü “talip” Farsçada “din öğrencisi” gibi kullanılmaktadır (Demirel, 2002: 58). Ancak bu kelime sadece geleneksel anlamda din eğitimi veren medrese tarzı çalışma yerlerinde yetiştirilen mollalar için kullanılmaktadır. Modern üniversitelerde din bilimi okuyan veya İslam üzerine

dersler alan kimseler talip olarak adlandırılmazlar, çünkü sözcüğe hayat veren medresesinin talebeleridir. Medya genellikle "Taliban İslami Hareket" kelimesini kullanmakla beraber, Adı "Taliban Grubu"dur (Ahmadi, 2011: 40).

TALİBAN'IN ORTAYA ÇIKIŞI VE YÜKSELİŞİ

Taliban daha önce Afganistan ile Pakistan sınırlarında bulunmaktaydı. Ama benim konum Taliban'ın 1996-2001 tarihleri arasında Afganistan'da yönetmesinden bahis edeceğim. 1995 yılında Taliban adlı bir grup, Pakistan sınırındaki Kandahar ilen Spin Boldak bölgesinde ortaya çıktı (Tanin, 1384: 158-59).

Taliban'ın Afganistan'a çıkışı, Türkmenistan yolunda Pakistan'a ait olduğu anlaşılan 35 kamyonun oluşmuş bir insani yardım konvoyuyla başladı. "Başlangıçta son derece masumane olan bu girişim, Pakistan Devlet Başkanı Benazir Butto ile Türkmenistan arasında imzalanan bir ticaret protokolüne dayanmaktaydı. Pakistan yardım konvoyunun güzergâhı Kandahar, Hilmend ve Herat'ı takip ederek Türkmenistan'dı. Peki, örgüt nasıl ortaya çıktı. Başlangıçta sayıları 50'yi bulmayan ve medrese öğrencilerinden oluşmuş grup, yıllardır ülkede var olan iç çalkantıları ve çatışmaları sonlandırma söylemiyle yola çıkarak savaştan bıkmış Afgan halkı tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Kökleri Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi ve tepkisi sonucunda oluşmuş ve başarılı olmaya devam eden Taliban, Afganistan tarihini çeşitli şekillerde etkilemiştir. Taliban öğrencileri genellikle fakir ve kırsal kesimden gelen erkek öğrencilerden oluşmaktadır (Marsden,1388:7). Bu öğrenciler arasında yüzbinlerce Afgan mültecinin çocukları önemli bir yer tutar. Taliban savaşçıların çoğunluğu Pakistan'ın Peştun bölgelerindeki medreselerden veya dini eğitim veren kurumlarda eğitim görmüştür. Talibanın 1994'te ortaya çıktıktan sonra 1995'te Herat'ı, 1996'da Kabil'i ve 1997'de Mezar-ı Şerif'i kontrol ederek Afganistan'ın 3 önemli merkezinde yönetimi ele Geçirmişlerdir (Ahmadi, 2011: 41).

Taliban hareketinin başarısının nedenlerine bakıldığında ise her ne kadar ülkede var olan istikrarsızlık, çatışma ortamı ve liderler arasındaki iktidar mücadelesi önemli ise de, uluslararası yapının kimi zaman Taliban'a üstü kapalı destek vererek kimi zaman da eylemlerine kayıtsız kalarak ortaya koymuş olduğu 'tepki' veya 'tepkisizlik' de önemli bir etken olmuştur. Taliban'ın ortaya çıkışı ve hızlı yayılmasında farklı faktörler etkiliydi. Peştunların Taliban ile katılımı ve kolayca sevk edilebilir olması, Taliban'ın radikal din anlayışı ve Pakistan'daki medreselerin öğrencilerinin savaşa katılması, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın destekleri eroir ticaretinden para kazanma ve ülke içinde merkezi güç boşluğu en önemli etkenlerdendir(Ahmetbeyoğlu,2002:312, Aktaran: Ahmadi, 2011:43).

İÇ NEDEN LERİ

İç savaş iki dönemliydi: birincisinde, bütün mücahit gruplar Dr. Necibullah devletine karşı farklı bölgelerde savaştılar, ikincisinde, Necibullah'ın iktidarı bıraktığından sonra birbirleriyle savaştılar. İç savaş 1989 yılının başlarında başlayıp 1996 yılında Taliban'ın Kabil'i aldığı kadar sürdü. Afgan mücahitleri ne birleşip ortak bir devlet kurabildiler, ne de hiçbiri tek başına gereken güce sahipti ve ne de cihat dışında dönemin şartlarına uygun bir kuvvet vardı. Mücahitler ilk başta kendi değerlerini kurtarabilmek için savaşılmaya başladı, daha sonra kendi değerlerine göre ideal hükümet kurabilmek için savaşı devam ettirdiler. Partilerin imkânları ve güçleri diğerlerine göre farklıydı. Partilerin bütünü dış ülkelere (özellikle Pakistan, İran ve Sudi Arabistan'dan) destek alıyordu ve o ülkeler kendi diplomasisini bu gruplar vasıtasıyla takip etmekteydi. Bu şartlardan dolayı gruplar arası savaş kaçınılmazdı. Ülke küçük bölgelere bölünmekteydi. Bir bölgeden başkasına geçiş zordu. Ülke bir kere cihatçı partiler arasında bölünmüştü, bir kere de her partinin alt komutanları arasında bölünmüştü. Yerel komutanlar da partinin genel hatlarına göre değil kendi istediklerine göre davranırdı (Ghufran, 2001: 472).

DIŞ NEDENLERİ

Taliban'ın Afganistan'da siyasi arenaya nasıl girdiğinden veya mali destekçilerinden bahsettiğimizde akla hemen ABD geliyor, ardından Pakistan ve Suudi Arabistan gelmektedir. Çünkü ABD başta olmak üzere bu iki ülkenin hem maddi hem askeri olarak Taliban'a yardımları olmuştur. Benazir Butto, Londra'da düzenlediği basın toplantısında, "Taliban'ın ortaya çıkması fikri ilk kez İngiltere ve Suudi Arabistan'ın mali desteği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kontrolü ve Pakistan'daki eğitimle ortaya çıktı. " Pakistan'ın Taliban'a karşı Amerika Birleşik Devletleri'ne katıldığına ve onu her şekilde desteklediğine şüphe yok. Belki de Taliban savaşını Afganistan dışındaki medya ya da TV kanallarında

canlı görmeyenler kabul edecekler. Pkistan askerin Taliban safının içinde olduğu o kadar belli oldu ki, hatta Pakistan'a ait iki askeri uçak Taliban'ın güvenliği son noktası Kunduz şehrine iniyor ve sürekli bir şekilde buradan rütbeli askerlerini Pakistan'a naklediyordu(Ansari,1385:60).

Ayrıca Taliban askerlerinin çoğu Pakistan okullarında eğitim görmüş ve Taliban'ın gerçek yüzlerini bilmeyen genç adamlardı, ancak Afganistan'a gelip cihat amacıyla şehit olacaklarına inanıyorlardı. Pakistan okullarında okuyan öğrencilere "Afganistan'da cihat yapacaksınız" gibi vaazlar verilirken getirildi. Ancak Taliban ile Afganistan'daki iç savaş arasında dini bir fark yoktu ve yaygın mezhep farkı yoktu. Afganistan'da grupların Müslümanlığının rengi biraz farklı olsa bile Sünni Müslümanlardır (Raşid, 1381:278).

Suudi Arabistan'ın Taliban'a yardım ettiğini herkes bilinmektedir. Çünkü Taliban'ın en büyük destekçisi ve El Kaide'nin lideri. Usame B, Muhammed b. Awad B. Ladin bir Arap'tı. Birçok Arap askeri, diğer askerlerin yanı sıra Taliban'ın saflarına katıldı. El Kaide Afganistan'da faaliyet göstermeye devam etse de yapısı ve hedefleri açısından birçok yönden Afgan gruplarından ayrılır(Turan,2002:199).

Çeçenistan, Taliban'a yardım eden başka bir ülke ve Çeçenistan devletini resmi olarak tanıyan ilk ülkelerden biriydi. Aslında birçok Çeçen askeri cihat için Afganistan'a gelmişler. Öte yandan bu askerlere yetkililer tarafından Afganistan'da kafirlerin olduğu söylendi ve bölgeye cihatla mücadele için getirildiler. Hatta bazı Pakistanlı mollalar halklarına "Gayrimüslimlere karşı savaşacaksınız" diyorlardı. Çünkü bazı Pakistanlı din öğretmenleri Kuzey Afganistan'ın komünistlerin yeri olduğunu söylüyüp ve oradakilerle savaşmayı farz-I ayın olarak ilan ediyorlardı (Mujde, 1381:33).

Amerika sadece bugün değil, eski zamanlardan beri Afganistan'a ilgi duymaktaydı. Ancak Afganistan'a gelmesinin bir yolu yoktu, bunun için hala uluslararası bir bahane arıyordu. Amerika, Afganistan'a resmen girmek için önce çeşitli ülkelerden Pakistan'daki Afgan mültecilerin yardımını istedi. Afgan mültecileri ismine yardım şekliyle gelen bu grupları mücahit parti liderlerine vererek Afganistan'dan komünistleri çıkarmayı başardı. Ancak Afgan Mücahidler, iç ve dış işlerine resmen karışmaya başladılar ve Mücahidler arasında bir savaş çıkmasına neden oldular. Afgan halkı zaten bu savaşlardan bıkmış durumda ve hevesle başka bir rejimin gelişini dört gözle bekliyordu. Böyle bir ortamda Taliban ortaya çıktı. Amerika'nın istediği buydu. Amerika'nın başlangıçtaki niyeti, her zaman ve her yerde olduğu gibi, büyük ölçüde kendi çıkarlarıyla uyumluydu. Yaklaşık bir yıl sonra, Başkent Kabil'de başta Kabil, Kandahar ve Mezar-e-Şerif olmak üzere Orta Asya cumhuriyetlerinin başkentlerini ziyaret ettikten sonra, "kendimizi Afgan olaylarının ortasına attığımızı düşünmüyoruz. birbirimizi sadece Afganistan'ın dostları olarak görüyorlar. Bu yüzden Afganları bir araya getirmek ve tartışmak için buradayım" ABD'nin Güneydoğu Asya dışişleri bakan yardımcısı Robin Raphael'in farklı bir planı vardı. Rephel'in aklındaki şey, doğal gazı Afganistan üzerinden Türkmenistan'dan Pakistan'a taşıyacak Amerikan petrol devi Unocal'ın bir gaz boru hattı inşa etme önerisiydi. ABD boru hattının tüm Afgan hizipleri tarafından kabul edilmesini bekliyordu. Pakistan'ı Rabbani rejimiyle yakın ilişkiye geçirip Taliban'I ve Rabbani rejimini barışmasına oturtmayı tasarlıyordu. Öte yandan Taliban'ın Afganistan'ı kontrol altına almasının ardından ABD İran'ı kontrolüne alabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri sadece Afganistan'da Taliban ve Rabbani ile değil, diğer liderlerle de temas halindeydi. Birçoğu Washington'da barındırılıyordu. General Dostum da bunlardan biri olarak sayılıyordu. Dostum 1996 yılında üst rütbeli yetkililerle bir araya gelmişti (Selim, 2004:182).

Pakistan ve Amerika Birleşik Devletleri, gaz ile boru hattını Orta Asya'dan Afganistan'a taşımak istedikleri için Afganistan'da bir hükümete sahip olmayı gerekli gördüler. Bu anlamda Taliban'ın sahneye çıkma misyonu hem ISI hem de CIA için uygun görülmüştü. Ancak Afganistan'da Taliban ortaya çıkmadan önce Robin Raphael; Unocal doğal gaz ve petrol projesini uygulamak için komşu ülkelerle birlikte Kabil seyahat etmiştir. Taliban, bir ay sonra, Ağustos 1994'ün sonlarında Afganistan'da siyasi arenada görülmüştür(Ahmetbeyoğlu, 2002:343). Sonuçta Amerika ile Pakistan'ın bunun gibi oyunlarını Taliban'ın ortaya çıkmasının en büyük nedenlerinden biri olarak sayabiliriz.

HERAT'IN DÜŞMESİ(1995)

Kasım 1994'te Taliban Kandahar üzerinde kontrol sağladıktan sonra Kabil ele almak istediler. Ama Kabil'i almadan önce 1995 yılının Ocak ayında Helmand vilayetini aldılar. Aynı ayda devletin muhalifleri Rabbani hükümetine karşı birleştiler; Hikmatyar, kuzeydeki General Abdulraşid Dostum kontrolü altında olan Özbek kuvvetleri ve merkezdeki Şiiler ile birleştiler. Şubat ayında Taliban Wardak (Kabil'in 50 kilometre güneyinde) vilayeti ele geçirdiler ve oradan Hikmatyar'ın üssülerini tehdit altına aldılar. Böylece Hikmatyar'ın kuvvetleri kuzeyden Mesud tarafından ve güneyden Taliban tarafından baskı altında idi. Hikmatyar-Dostum birliği bozuldu. Bu sefer Şiiler üzerinde baskılar artırıldı, Hizb-i Vahdet Taliban ile işbirliği yapmaya kalktı ama Taliban partinin lideri Abdul Ali Mezari'yi öldürdüler. Taliban Mart ayından itibaren başkenti bombardıman etmeye başladı, bu operasyon Hikmatyar kuvvetlerinden ele geçirdiği füzeler ve diğer ağır silahlar sayesinde gerçekleşti. Mesud ve Taliban arasında yapılan savaş sonucunda Taliban 200 ölüm verdikten sonra yenilip Kabil kapılarından püskürtüldüler (Rahimi, 1395).

Taliban 1995 yılının ilkbaharında Kabil'e girmekten engellendikten sonra batıya doğru yön değiştirerek Herat istikametine ilerlediler. Necibullah rejimi yıkıldığından beri Herat İsmail Han elindeydi. Batı vilayetleri Badgis, Gor, Farah ve Nimroz bu şehirden idare edilirdi. İç savaş sırasında gerek güvenlik bakımından gerekse yerel hükümet bürokrasisi düzenli işlenmesi bakımından Herat diğer bölgelere göre daha iyi yönetilirdi. 1995 yılında şehirde 300 doktor bulunmaktaydı, bunların yarısı kadınlardan oluşmaktaydı. Bu sayıda başkent Kabil'de bile bulunamazdı. Şehrin ekonomisi parlamaktaydı, bundan dolayı İran'a göç edenlerin bir kısmı geri dönüp Herat'ta yerleşti. Şehirde en az 150 tane alışveriş merkezi bulunmaktaydı. Mart 1995'te Taliban ilk başta Nimroz'u daha sonra Farah vilayetini aldılar. Ama Taliban, Herat'a ilk kez saldırısında eline geçiremedi. Bu savaşta Taliban 3000 civarında kayıp verdiler. Sonunda 10 Mayıs'ta Taliban kuvvetleri bölgeden geri çekilmek zorunda kaldı. Bu yenilgiden sonra, Taliban Pakistan'daki medreselerinden yardım talep etti. Binlerce öğrenci bu çağrıya olumlu cevap vererek Afganistan topraklarına doğru sevk edildi. Bu sefer, yaklaşık 25.000 Taliban yanlısı isyancı il'i saldırdı ve Herat vilayetini ele geçirmeyi ve ardından bir hükümet kurmayı başardılar (RASHID, A, 2010: 24).

KABİL'İN DÜŞMESİ(1996)

Herat'ı aldıktan sonra Kabil'i alabilmek için bir adım daha ilerlediler. Kabil'e doğru, batıdan bir güzergâh mümkün değildi, çünkü bir yandan Herat ve Kabil arasında merkezi bölgelerde Hazaralar hatır sayılır bir güce sahipti, diğer yandan bölgenin dağlık olduğundan dolayı geçmek çok güçtü. Böyleyken, Kabil'e tek giriş yol güneydi. Ama Kabil'in hemen güneyinde Nangarhar'da, Nangarhar Şurası olarak adlandırılan bir askeri güç bulunmaktaydı. Eğer Taliban güneyden saldırsaydı, Masud Şura ile birleşebilirdi. Taliban liderliği bu gerçeği farkında olup Nangarhar'ı ele geçirmeye karar verdi. Öte yandan Taliban bunu da farkındaydı ki Nangarhar Şurası Peştü unsurlarından oluştuğu için Taciklere göre daha kolay yanına çekebilirler. Molla Muhammad Ömer bu süreçte hep Kandahar'da kaldı. 4 Nisan 1996'da yüzlerce molla Kandahar'da topladılar, aynı günde Molla Ömer şehir merkezinde bir caminin çatısına çıkıp kabalığa konuşma yaptı. Camii etrafında toplanan mollalar Ömer'e Emir-il Müminin (müminlerin emiri) lakabını verdiler. Bundan sonra Molla Ömer şah veya cumhurbaşkanı olarak değil, Emir-il Müminin olarak hitap edilirdi. Taliban döneminde Afganistan da bir cumhuriyet veya krallık değil, İmaret-i İslami Afganistan olarak adlandırıldı (RAŞİD, 2010: 46).

Pakistan da Hikmatyar, Dostum, Hizb-i Vahdet ve Nangarhar Şurası'nı İslamabat'ta topladı ve bunları Taliban ile birleşmeye teşvik etti. Pakistan'ın bu girişimi somut bir sonuca varamadı. Suudi Arabistan'ın istihbarat başkanı Prens Turki al-Faysal Kabil'i almak için ISI ile plan yapmak amacıyla Temmuz 1996'da İslamabat ve Kandahar'a sefer yaptı. Her iki ülke, Pakistan ve Sudi Arabistan, Taliban'a verdiği destekleri artmaya anlaştılar. Böylece, bunların yardımıyla Taliban 25 Ağustos'ta Celalabat'ı ele geçirdiler. 5 Eylül'de Taliban Doğu Afganistan'da yine bir saldırıyı başladı ve Pakiya vilayetini ele geçirdiler. Taliban vilayeti aldıktan sonra orada bir vali tayin ederek yerel yönetimini kurdular. Birkaç gün içinde Taliban Nangarhar, Lağman ve Kunar vilayetlerini de işgal ettiler. Nangarhar'ın alınması Herat'tan sonra Taliban'ın elde ettiği en büyük başarıydı. Bir kaynağa göre Celalabat düştüğünde 250 tane Rus tank Taliban eline geçti. Bu sefer Kabil'in kuzeyindeki Bagram hava üssü istikametine doğru ilerledi. Sonra 26 Eylül gecesinde Taliban savaşçıları Kabil'e girdiler. Masud savaşarak

direnemeyeceğini farkındaydı, diğer taraftan Kabil halkından da yardım talep etmek istemedi, bu yüzden ateş açmadan bütün adamlarıyla şehri terk etti. Masud ve adamları kuzeye doğru Pencşir'e sığındılar. Masud Kabil'i boşaltmasıyla Taliban şehrin kontrolünü ele aldılar. Taliban Kabil'i aldığı günde Birleşmiş Milletler merkez binasına sığınan eski Cumhurbaşkanı Dr. Necibullah Ahmadzay'ı yakaladılar. Dr. Necibullah Nisan 1992'de mücahitlerin galibiyeti sonucunda ülkeden kaçmaya çalışırken hava limanında yakalandı ve BM'nin ofisinde sığınmacı olarak dört yıl kaldı. Dr. Necibullah'ın idamı Taliban'ın Kabil'i ele geçtiğinden sonra ilk yaptığı iş oldu. Dr. Necibullah kardeşiyle birlikte Şahpur Ahmadzay idam edildiler ve cenazeleri birkaç gün şehirde asıllı kaldı(Ahadi, 1995:621).

Taliban Kabil'e girdiğinde bir gün içinde kendilerine has sıkı İslami bir sistemi uygulamaya başladı. bütün kadınlar iş yapmaktan engellendi. Kız okullarının bütünü kapatıldı, netice olarak yaklaşık 70,000 kız eğitimden mahrum oldu. Önceki savaşlarda ailenin erkeği öldürüldüğü için binlerce kadın ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için farklı işlere girmişlerdi. İş konusunda kadınların özgürlüğü kısıtlanınca binlerce aile açlığa maruz kaldı. Taliban Kabil'de hükümet kurdu. Taliban'ın bürokrasisi iki konsey tarafından yönetildi: Molla Muhammad Ömer'in direkt liderliğinde altı kişiden oluşan İç Konsey ve dokuz üyeli Merkezi Konsey. İlki Kandahar'dan ikincisi Kabil'den işleri yönetmekteydi. Merkezi Konsey İç Konsey kontrolü altında çalışıyordu ve üyeleri aynı zamanda bakandılar. İç Konsey'in üyeleri bunlardan ibaretti: Molla Muhammad Rabbani, Molla İhsanullah, Molla Abbas, Molla Muhammad ve Molla Pasani. Merkezi Konsey'in üyeleri şunlardan ibaretti: Molla Muhammad Hassan, Molla Nurettin, Molla Vekil Ahmet, Molla Muhammad Malang, Molla Abdul Rahim, Molla Abdul Hekim, Molla Serdar Ahmet, Hacı Muhammad Gevs ve Masum Afgani (Ersoy, 2015: 131)

MEZAR-İ ŞERİF'İ DÜŞMESİ(1997)

Belh vilayetinin başkenti Mezar-i Şerif hem ekonomi hem de strateji bakımından özel bir yere sahip olmasına rağmen Kabil'den sonra hemen Mezar-i Şerife saldırdılar. Taliban'ın Mezar-i Şerif'e el geçirmesinin nedeni General Dostum ve General Malik Pehlivan arasında yaşanan gerginlikti. General Malik Pehlivan, General Resul Pehlivan'ın kardeşi idi. General Resul önce general Dostum 'un el altındaydı, daha sonra arasında bir husumet başladı. General Resul 15 muhafızıyla 1996 yılının Haziran ayında kurulan bir pusula sonucunda öldürüldü. Olayın general Dostum tarafından düzenlenmesi düşünülüyordu. Malik Taliban ile ittifak yaptı; yapılan anlaşmaya göre Taliban'ın Mezar-i Şerif saldırısında Malik yardım edecektir. Taliban savaşçıları Herat'tan Mezar'a doğru hareket ederken Malik yolunu açık bırakacaktır. Hem de Taliban'ın lojistik veya askeri ihtiyaçları olunca Malik yardım edecektir. Bunun karşılığında, general Dostum kovulduktan sonra Malik bütün Özbeklerin başı olacaktır. Ama gelecek gelişmeler anlaşıldığı şekilde gitmedi. Molla Abdul Razak komutasında olan 2500 Talip Mezar-i Şerif'in kontrolü aldığı zaman Malik'in yetkisini kabul etmeyip ona Dışişleri Bakanlığında sıradan bir görev verdiler. Taliban askerleri Mezar-i Şerif'e girdiğinde. General Abdulraşid Dostum önce Özbekistan'a sonra Türkiye'ye kaçtı. Taliban bu savaşta yaklaşık 100 tanka sahip oldu ve 800 Özbek askerini esir aldılar, sonra bu esirlerin çoğunu öldürdüler. Malik'in askerleri dahil bütün yerel güçler silahsızlandırıldı.

Ağustos 1998'de Taliban jawzıjan da eline geçirdi ve bazı Özbek komutanları da Talibana katıldı. İran silahlı kuvvetlerini Afganistan'ın sınırının yakınında yerleşip Taliban'a karşı saldırı yapmaya hazırlandılar. Ama BM'nin arabuluculuğuyla geri çekildiler. Böylece, Mezar-i Şerif düşmesiyle Taliban daha güçlü oldu ve Afganistan'ın %80'inde egemen oldular (Raşid, 2010:53).

TALİBAN VE PEŞTUN KABİLE ÖZELLİKLERİ

Kuşkusuz, faktörler: din, kültür, gelenek, sosyal ve ekonomik durumlar ve her birinin insan düşüncesi ve davranışı üzerinde etkisi vardır. Bu gibi faktörlerin bireylerin davranış ve davranışları üzerindeki etkisi çok açık değildir ve tartışılması gerekir. Peştun topluluğu bir kabile topluluğu Etnik ve aşiret değerleri köklü ve güçlüdür. Peştun ve Taliban topluluklarının özelliklerinden biri, genel kültürlerinin kabile geleneklerinden Afganistan'daki diğer etnik gruplardan daha fazla etkilenmesidir. Taliban'ın genel teması Taliban ve kabile gelenekleridir, çünkü Taliban hem Peştun etnik grubuna mensup hem de kabile ve çöl toplumlarında gelişirler. Genel olarak Peştunların ve Taliban'ın etnik üstünlüğü, etnik

ve baskın etnik kökenlerinden kaynaklanmaktadır. Peştunların ırk üstünlüğüne dayanan inançları yansıtan bir Peştunizm ideolojisi, Etnik ve Peştun kabile kültürüne dayanır (Mir Ali, 2018:181-202).

TALİBAN PEŞTUN'LARDIR ANCAK TÜM PEŞTUNLAR TALİB DEĞİL

Afganistan da en kalabalık etnik paştular'dır. Peştunların çoğu Sünni dir. Taliban'ın ortaya çıkmasında bir başka etken Peştunların iktidar dışında kalmasıydı. Son üç yüzyılda Peştunlar Afganistan'ın tarihinin tek oyuncusu denebilecek kadar önemli rol oynamıştır. Eğer tarih bir kılavuz ise, Peştunları sevk eden kişi Afganistan'ı hükmeder, onların uyumu sağlanmayınca Afganistan'da hüküm sürülemez. Peştunlar Afganistan'ın en büyük etnik grubudur. Bu kabile yapısından dolayı Taliban Peştunları hızlı ve kolayca sevk edebildi. Taliban gittikçe daha güçlü olurdu, Zaman gittikçe Peştunların en güçlü örgütü haline gelmeye başladı. Diğer Peştun kabile reisleri veya Sovyet döneminde cihada katılanlar Taliban'a katılmaya başladı, ama bazıları ne katıldılar ne de karşı çıktılar (Aydın, Abdulghani 2010: 13).

Taliban mücahitlere benzemezdi. Mücahitler Müslüman Kardeşlerinin çizgilerini takip ederek Sovyet işgaline karşı savaş ederdi. Ama Taliban mücahitlere karşı bile cihat kavramını kullandılar. Pakistan ve Sudi Arabistan'ın yardımları yanında, eroin ticareti Taliban'ın en önemli gelir kaynaklarından biriydi. 1992 ve 1995 yılları arasında üretilen haşhaşın toplamı 2200-2400 ton iken, sadece 1995 yılında 2250 ton üretilmiştir (Raşid, 2010: 23).

Taliban'ın ortaya çıkışı ve hızlı yayılmasında farklı faktörler etkiliydi. Peştunların Taliban ile katılımı ve kolayca sevk edilebilir olması; Taliban'ın radikal din anlayışı ve Pakistan'daki medreselerin öğrencilerinin savaşa katılması; Pakistan ve Sudi Arabistan'ın destekleri; eroin ticaretinden para kazanma ve ülke içinde merkezi güç boşluğu en önemli etkenlerdendir. Taliban Etnik olarak, bu grup Afganistan'ın en büyük kabile topluluğunu oluşturan Paştun etnik grubuna aittir. Peştun topluluğu, bu etnik grubu bu ülkedeki diğer kültürel ve etnik kutuplardan çok farklı kılan sosyal örgütlenme ve kültürel kalıplar açısından özel koordinatlara sahiptir. Çoğunlukla kabile sistemi çerçevesinde örgütlenen Paştunlar, Paştunuval adlı ayrı bir geleneğe sahiptir (Raşid,2010:24).

TALİBAN'IN ÖRGÜT YAPISI VE YÖNETİŞİM SİSTEMİ

Taliban hareketinin tutarlı ve tanımlanmış bir organizasyonu yoktur; Resmi, bürokratik bir idari yapısı, faaliyetlerini düzenleyen bir düzenleme ve yönetmelik seti, üyeleri eğitmek için bir organizasyon ve program ve hatta üyeleri diğerlerinden ayıran ve tanımlayan bir üyelik kartı bile yoktur. Bu nedenle Taliban, günümüz örgütlenmesinin ve bürokrasisinin tüm ilkelerinden, direklerinden, kurallarından ve mekanizmalarından yoksundur. Taliban, diğer partiler gibi geleneksel bir parti olmadıklarını ve bu nedenle örgütsel mekanizmalara dikkat etmediklerini defalarca ifade ettiler (Hakkani, 1378: 12).

Talibanın Ortaya çıktığı ilk başta herhangi bir siyasi saik ile hareket etmediklerini, sadece ortamdaki kargaşayı sona erdirerek barış için uğraştıklarını dile getirmişlerdir. Ancak 1997'de askeri başarıyı tamamladıktan sonra, Burhanıddın rejimine alternatif bir hükümet olma yolunda adımlar atmaya başlamalarıyla siyasi alanda da söz sahibi olmak istedikleri anlaşılmıştır. Kabil'i ele geçirdikten sonra Kandahar'daki bir grup var olan çekişmeleri sonlandırmak adına Molla Muhammed Ömer'i Taliban'ın lideri seçmiş ve Emir-ül Müminin ilan etmişti .Ayrıca Ekim 1997'de ülkenin ismi Afganistan İslam Devleti yerine Afganistan İslam Emirliği şeklinde değiştirilmişti (Ghufran, 2002: 472).

Pakistanlı gazeteci Ahmet Raşit'in ifade ettiğine göre en yetkili yönetim organı on kişilik bir geçici yönetim konseyi ya da Yüksek Şura olup merkezi Kandahar'dadır. Bu Şura'ya iki komite bağlıdır; bunlardan biri geçici şura diğeri askeri şura'dır. Ancak Temmuz 2015'te Taliban Sözcüsü Zabihullah Mücahit, Molla Ömer'in öldüğünü resmi olarak açıklamış ve Taliban'ın üst düzey yetkililerinin BBC'ye yaptıkları açıklamada yeni liderin Ömer'in yardımcısı Molla Ahtar Mansur olduğu açıkladı. Taliban, ülkenin hükümdarlığını ele geçirdikten sonra baskıcı ve katı şeriat kulanmasını uygulamaya koymuştur. Teknolojik aletler. filmler, kitaplar, resim, heykel vs. insanları İslam inancından uzaklaştırdığı gerekçesiyle yasaklanmıştır (Ghufran, 2002: 473).

ÜÇ PARÇA HALİNDE TALİBAN YAPISI

A: Pakistan'ın Beluçistan eyaletinde bulundukları için Kuviye Şura olarak adlandırılan liderlik veya stratejik tabakadır. Taliban savaşçılarının büyük çoğunluğunun bu kişiler hakkında doğrudan veya kişisel bilgisi yoktur.

B: Taliban liderliği ile kitleler arasındaki bağlantıyı sağlayan ve kontrolleri altındaki bölgelerde askeri ve sivil operasyonlardan sorumlu yerel komutanlar ve yetkililer. Bu bölümün çoğu üyesi Pakistan okullarında din eğitimi almıştır. Bu komutanların bir kısmı da Pakistan'da askeri eğitim aldı. Profesyonel bir bakış açısından, bu bölüm Taliban'ın operasyonel katmanı olarak adlandırılabilir.

C: Bu hikaya'nın ardındaki büyük hedeflerin ne olduğunu bilmeyen ve tüketim malı olarak kullanılan köylü savaşçılar vardır(Salih,1397).

Birinci katman ve ikinci katmanın bölümleri için, siyasi faaliyet ve çoğulcu toplumla entegrasyon ve partiler ve sivil toplumla komşuluk en büyük tehdittir.

Uzun vadede, Taliban'ın yabancı güçlerden veya ANA'dan korkusu yok, hatta yabancıların varlığı bile seferberlik ve zorunlu askerlik için bir konu ve motivasyon olabilir. Taliban'ın temel korkusu, taraflardan biri olacakları çoğulcu bir toplumu kabul etmektir. Bu grubu daha iyi anlamının bir yolu, birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan alanların beş unsurundan oluşan Taliban'ın kimlik, organizasyon yapısı ve takviye, sosyal ve politik ortamını incelemektir. Bu unsurlar şundan ibarettir.

1. Taliban'ın İdeolojik Kimliği ve Yapısı
2. Harici destek
3. Kaynaklar ve finansal teşvikler
4. Organizasyon yapısı ve liderlik
5. Uygun coğrafi ve sosyal çevre

(http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=137473).

TALİBAN'IN HUKUK ANLAYIŞI

Taliban döneminde yönetim şekli şariat olarak belirlenmiş veken dilerinin yorumuyla en sert şekilde pratiğe dökülmüştür. Taliban Adalet Bakanı Mevlevi Celilullah Mevlevizade durumu Bizim anayasamız şeriattır, bu yüzden başka anayasaya ihtiyacımız yoktur. Herkes İslam dinini sevmekte ve Talibanı desteklemektedir diye açıkladı (Ahmadi, 2011: 54)

1. Yüzü açık, başörtüsüz ya da burkasız evinden çıkan kadının evi belirlenerek bir işaret konur ve kocasına uygun bir ceza verilir ya da kadını orada uyurular.
2. Yüzü açık, başörtüsüz kadın eğer arabaya yolculuk amacıyla bindiyse şoför 1 ile 5 gün arası hapsedilir.
3. Müzik kasetleri, müzik videoları ya da filimler dükkanda, otelde, arabalarda vs. mekânlarda bulunursa mekân veya araba sahibi bir ila on gün hapisle cezalandırılıyormuştur.
4. Sakalını kesen ya da kısaltan kişi 10 güne kadar hapsedilir veya uygun bir tazir cezasıyla ceza verilir.
5. Namaz vakitleri Emir-i bil -Maruf ve Nehiy ani'l-Münker başkanlığı tarafından belirlenir.
6. Namaz vakitleri sırasında baliğ biri dükkân ya da büfede görünürse 1 ile 5 güne kadar dükkân kapatılır.
7. Güvercin besleyip onları uçurarak eğlenen kimse, evinden güvercin tamamen yok oluncaya kadar hapsedilir.
8. Tarlasına kenevir eken kişi hapsedilir. Kişini akrabası tarlayı kenevirden temizleyip Emir-i bil-Maruf idaresine haber verince serbest bırakılır.
9. İçki içen kimse had cezasına çarptırılır, uyuşturucu madde kullananlar ise üç ila altı aya kadar hapsedilir. Sarhoş edici maddeleri satan kişinin dükkânı kapatılır, kendisi ise 1 ay hapis cezasına çarptırılır.
10. Uçurtma uçurtmak yasaktır. Uçurtma ya da uçurtmada kullanılan malzemeleri satan adamının işyeri 3 gün kapatılır. Tekrarlarsa on güne kadar hapis ceza alır.
11. Yollarda, arabalarda, işyerlerinde her türlü fotoğraf asmak ya da yapıştırmak yasaktır, yok edilmesi lazımdır. Fotoğrafçı ihtiyaç durumu dışında (pasaport, kimlik) kimsenin fotoğrafını

kesinlikle çekmeye hakkı yoktur. Dükkanlarda plastik ya da başka türlü heykel satışı da yasaktır.

12. Şeriatı aykırı (İngiliz ve Fransız tipi) saçlarını uzatanlar tutuklanırlar. Daha sonra saçları berbere de tıraş ettirilir.
13. Kumar oynayan kimse 1 ay hapis edilir.
14. Düğünler ve diğer merasimlerde kadınların dans etmeleri ve yüksek sesle şarkı söylemeleri yasaktır. Bu Kanuna uyulmadığı takdirde düğün sahibi cezalandırılır.
15. Erkek terziye elbise diktiren kadın uyarılır. Terziye 10 gün hapis cezası verilir.
16. Sihirbazlıkla ilgili kitaplar yakılır, sihirbaz tövbe edinceye kadar hapsedilir.
17. Hayvanları (köpek, keklik, bıldırcın vs.) dövüştürenler 10 gün hapsedilir.
18. Kadınların şehir hamamlarına gitmeleri yasaktır (Ahmadi, 2011: 55-56).

TALİBAN'IN DİN VE DÜNYA GÖRÜŞÜ

Daha önce bahsettiğimiz gibi, Taliban'ın insani ve fikri kaynağı Pakistan'daki medreselerden gelmekteydi. İslam alan'ının Hz Muhammed'in şeriatına dayandığını ve Hanefi mezhebine mensub olduklarını söylemektedirler. En temel hedefleri İslam rejimini tesis etmek ve şeriatı uygulamaktır. Bu anlamda şu gibi düzenlemeler yapılmıştı, örneğin Taliban döneminde bütün erkekler sakal bırakmak zorundaydı, devlet elemanları ve öğrenciler sarıksız dolaşamazken kadınlar da tek başlarına sokağa çıkamazdı. Ezan okununca emr-I bilmaruf ve neyhen'ilmünker olarak sıralanan camilerde polis bi'l-maruf ismini verdi, namaz kılmayanlar çoğunlukla sopalarla cezalandırıldı ve tüccarların işleri kapatılmaktaydı. Kadınlar meselesi dışında diğer alanlarda da Taliban rejiminin uyguladığı yöntemler oldukça sert idi. Zinanın cezası taşlamaktı; özellikle meydanda halk gözü önünde yapılmıyordu. Hırsız yapan insanların eline keserledi (Burget, Fazıl, 2013:56).

Taliban'ın Afganistan'da yıllardır etkili olmasının nedenleri, kırılgan ve istikrarsız bir yapının yanı sıra dış etkenlerle de örgüt üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Taliban yalnız Afganistan için değil hem doğu için hem de Batı için bir sorun haline gelmiştir. Örgütün uluslararası boyut alması ise özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin tavır değiştirmesiyle gerçekleşmiştir. Benazir Butto, Londra'da yaptığı bir basın toplantısında, "Taliban, İngiltere'nin fikri, Suudi Arabistan'ın maddi desteği, Amerika'nın denetimi ve Pakistan'ın terbiyesiyle ortaya çıktı" diye açıklamıştır. Bu ülkelerin yanında doğudan da İran, Rusya Federasyonu, Türkmenistan, Hindistan ve Çin de gerek coğrafi yakınlık gerek de siyasi nedenlerden dolayı Taliban'a yönelik politika oluşturmak durumunda kalmışlardır (Aydın, Abdulghani 2010: 32).

SONUÇ

Taliban hareketi, iç savaş hareketinin yol açtığı çalkantıların sonucuydu. İç savaş döneminde yaratılan siyasi güç boşluğu Taliban'ın yayılması için çok uygun bir zemin teşkil ederdi. Taliban ilk başta Kandahar'da hâkim oldu, sonra çevredeki vilayetlerde yayıldıktan sonra büyük ve stratejik şehirlere göz diktiler. Yanı 1994'te ortaya çıktıktan sonra 1995'te Herat'ı, 1996'da Kabil'i ve 1997'de Mezar-ı Şerif'i kontrol ederek Afganistan'ın 3 önemli merkezinde yönetimi ele Geçirmişlerdir. Taliban'ın ortaya çıkışı ve hızlı yayılmasında farklı faktörler etkiliydi. Peştuların Taliban ile katılımı ve kolayca sevk edilebilir olması, Taliban'ın dinsel anlayışı ve Pakistan'daki medreselerin öğrencilerinin savaşa katılması, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın destekleri Afyon ve Haşhaş ticaretinden para kazanma ve ülke içinde merkezi güç boşluğu en önemli etkenlerdendir. Taliban Mezar-i şerif'i aldıktan sonara bu gruba karşı ayakta kalan tek güç Ahmad şah Masud idi. Mesud Pencşir Vadisi'nde büyük direnişler gösterdi. Ahmad şah Mesud 9 Eylül 2001'de iki gazeteci tarafından' gazetecinin kamerasına ayarlanan bir bomba sonucunda öldürüldü. Masud'un katilleri kimliği belli değil. Ama El-Kaide'nin lideri Usame bin Laden tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Laden bu iki Arap gazeteciye Molla Ömer için göndermiş olabilir.

Taliban, özel İslam okumalarıyla katı kurallar uyguladı ve kadınları en temel haklarından mahrum ettirdiler. Ayrıca vatandaşların sıradan yaşamlarına birçok kısıtlama getirdiler. Gençlere sakallarını tıraş etmemeleri, saçlarını kısa kesmemeleri söylendi. Ulusal kıyafetler dışında kıyafet giymekten kaçınılması ve Müzik dinlemeyi yasaklandırıdılar. Kadınlar ayrıca Taliban rejiminin beş yılı boyunca çarşaf giymek de dahil olmak üzere birçok kısıtlama ile karşı karşıya kaldılar. Kadınların devlet

dairelerinde veya ofislerinde çalışmasına ve okullarda veya üniversitelerde okumalarına izin verilmediler ve onların gitmesini yasaklandı. Kadınların şarkı söylemek suç sayıldı ve ağır şekilde cezalandırıldı. Taliban Her türlü insani ve kültürel ihlalle suçlandılar. Ünlü bir örnek 2001 yılında, Taliban'ın uluslararası öfkeye rağmen orta Afganistan'da Bamyan'daki ünlü Buda heykellerini yıkmasıydı. Öte yandan iç savaş, ülkenin ekonomik ve sosyal dinamizminin temeli olan aile ve aşiret dayanışmasına dayalı toplumsal yapıyı sarstı. Taliban rejimi, "İslami kuralları" katı bir şekilde uygularken, yabancı yardım kurumlarına şüpheyle görüyormuştu. 1998 yazında, Taliban ülkedeki tüm dış yardım kuruluşlarının ofislerini ve BM ofislerini kapattı ve onların faaliyetlerini sonlandırdılar. Yönetimleri sırasında Taliban, Afganistan'ı geliştirmek için herhangi bir etkili adım atamadılar. Bu devirde insanlar sadece zolüm altında değildi, aynı zamanda yerinden edilmiş ve sefil durumdaydılar.

11 Eylül olayın nedeniyle Taliban rejimi yavaş yavaş düşmekteydi. Bu olay gerçekleştiği zamanda Usame bin Laden, Molla Ömer'in misafiriydi. Afganistan topraklarında bulunmaktaydı. ABD Taliban rejiminden Usame bin Laden'i onlara teslim etmelerini istedi, Ama Taliban olumsuz cevap verdikten sonra ABD, BM'nin onayını sağlayarak Afganistan'a kuvvet göndererek Afganistan'daki Taliban hükümetine son verdi. 2001 yılının sonlarına kadar Taliban yenilmiş oldu ve hemen hemen bütün Afganistan'ı kaybetti. Taliban'ın en çok direndiği bölge Kandahar idi.

2002 yılında Almanya'nın Bonn şehrinde Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen görüşmelere Hikmatyar dışında diğer mücahit gruplar ve Afganistan'ın eski kralı Zahir Şah katıldılar. Bu görüşmeler sonucunda yeni bir rejimin kurulmasına karar verildi. Afganistan Geçici Hükümeti 2002'de Hamid Karzai cumhurbaşkanlığında kuruldu.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH, Yangın,(2005), "Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu", I. Baskı, (SETA yayınları), İstanbul.
- AHADİ, Anwar-ul haq, (1995), the Decline of The Paštuns in Afghanistan, Asian Survey, vol.35, no.7 Jul, University of California Press.
- AHMADİ, Akbarshah (2011), "Din Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi,"Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- AHMETBEYOĞLU, Ali (2002), *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AFZALİ, Rahile, "İsrar Movefeqiyyeti Taliban", 1390, Payam Aftab News Network, <http://www.payam-aftab.com/fa/doc/article/17099/%D8%A7%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D9%85%D9%88%D9%81%D9%82%DB%8C%D8%AA-%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A7%D9%86-%D9%85%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85-%D8%B1%D8%A7%D8%AD%D9%84%D9%87-%D8%A7%D9%81%D8%B6%D9%84%DB%8C>, (Erişim Tarihi:12.05.2021).
- ANSARİ, Hoca Başir Ahmet,(1385), Afganistan Der Ateşi Neft Hakayiki ki Nadide Mand, Yedinci Baskı, Bangahi İntişarat ve Matbaayı Meyvend, Kabil.
- AYDİN, Abdulghani (2010), "Afganistan'da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- BULUT, Faik (1997), *İslamcı Örgütler II*, Doruk Yayınları, Ankara.
- BURGET, Fazıl Ahmed, (2013), "Durand Hattı: Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavga'nın Diğer Adı", Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 56.
- BÜYÜKBAŞ, Murat, (2006), "Amerkia Birleşik Devletlerin Afganistan Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yaosis", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İsparta.
- DAMLA, Şahin, (2016), Taliban'ın ortaya çıkışı ve ABD'nin örgütün gelişim sürecindeki etkisi.
- ERSOY, Ömer,(2015), *Büyük Oyunda Kapanmayan Perde: Afganistan*, Kitap & Cafe Serüven Yay.?.
- GHUFRAN, Nasreen (2001), "The Taliban and The Civil War Entanglement in Afghanistan", University of California Press, Volume 41, No 3, p.462-487.
- HAKKANİ, Mevlawi Hafızullah, (1378) , "Taliban Hareketi; Organization, Perspectives and Features, Knowledge, Server Daniş" Siraj içinde , 6. Yıl, No. 18, Qom.
- HAMİDİ, Rahimi, "Grohi Taliban; Az Vorud be Kabul Ta Mahalifet ba Hükümeti Cedid", (Afganistan Gazetesi),1393, <http://www.payam-aftab.com/fa/doc/article/17099/%D8%A7%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D9%85%D9%88%D9%81%D9%82%DB%8C%D8%AA-%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A7%D9%86-%D9%85%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85-%D8%B1%D8%A7%D8%AD%D9%84%D9%87-%D8%A7%D9%81%D8%B6%D9%84%DB%8C>

- %D9%85%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85-%D8%B1%D8%A7%D8%AD%D9%84%D9%87-%D8%A7%D9%81%D8%B6%D9%84%DB%8C (Erişim Tarihi: 12.08.2021).
- MARSDEN, Peter, (2009), *The Taliban, War, Religion and the New System in Afghanistan*, çevirisi Kazem Firouzmand, Cild. 2, Markaz Yayınları, Tahran.
- MİR ALİ, Mohammad Ali, (2018.), "Vijegihayi Qawm Peştun ve tesir an ber Şekilgiriye Taliban", BiQuarterly Journal of Historical Studies of Islamic World, yıl.6, sayı.11.
- MUJDE, Vahid,(1381), *Afganistan ve penc sal satay-i Taliban*, Bangahi İntişarat Meyvend, Kabil.
- Oğuz, Esadullah (1999), *Afganistan*, Cep Kitapları, İstanbul.
- OKUR, İbrahim (2002), *Soğuk Savaşı Gözetlerken Terör Dünyaya Nasıl Yayıldı? Türkiye Nasıl Kuşatıldı?*, Okursoy Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAYA DUMAN , Olcay, (2012), Demokrat Dönemi Türk Dış Politikası ve Politikanın Dinamiklerine Etki eden Dış Gelişimler, Atatürk Dergisi, Ankara.
- POLAT, İrfan (2006), “ 11 Eylül Saldırıları ve ABD’nin Afganistan Müdahalesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- RASHID, Ahmed, (2010), *Taliban: The Power of Militant Islam in Afghanistan and Beyond*, Tauris, London.
- RASHİD, Ahmed, (1381), *Zenan, Ticareti Mafiya ve Proj-i Azim Neft Der Asyay-i Merkezi*, Bekiye Yayınları, Trc: Khandaq, Necle, Tahran.
- SALİH, Amrullah, "Üç kısımda Taliban'ın yapısı ve organizasyonu", Aşırılıkçı ve Tekfiri Akımlarına Karşı Dünya Kongresi Sekreteryası, (1397), <https://makhaterltakfir.com/fa/Article/View/5336/%D8%B3%D8%A7%D8%AE%D8%AA%D8%A7%D8%B1-%D9%88-%D8%AA%D8%B4%DA%A9%DB%8C%D9%84%D8%A7%D8%AA-%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A7%D9%86-%D8%AF%D8%B1-%D8%B3%D9%87-%D8%A8%D8%AE%D8%B4> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).
- SELİM, Yavuz,(2004), *Afganistan ve Dostum*, Hiller Yayınları, Ankara.
- TANİN, Zahir, (2005), *Yirminci yüzyılda Afganistan*, Erfan Yayınevi, Tahran.
- TURAN, Ömer,(2002), *İslâmi Hareketler*, Step Yayınları, İstanbul.
- UNFPA, Young People,(2020), <https://afghanistan.unfpa.org/en/node/15227>, (Erişim tarihi:25.11.2020).
- Wikipedia, <https://fa.wikipedia.org/wiki/>, (Erişim tarihi:15.05.2021).
- www.ozelliklerinedir.com, "Afganistan Ülkesi Özellikleri", Ankara, 2015, <https://www.ozelliklerinedir.com/afghanistan-ulkesi-ozellikleri/>, (Erişim tarihi: 15.05.2021.)
- http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=137473 (Erişim Tarihi. 12.05.2021).
- <https://www.dw.com/faf/%D8%B3%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%B3%D9%82%D9%88%D8%B7-%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A7%D9%86-%D8%AF%D8%B1-%DA%A9%D8%A7%D8%A8%D9%84/a-3154999> (Erişim Tarihi. 12.05.2021)
- http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=137473 (Erişim Tarihi. 12.05.2021).
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan> ,(Erişim tarihi: 15.05.2021).

ONLINE SHOPPING BEHAVIOR:AN EMPIRICAL STUDY ON YEMENI STUDENTS IN TURKEY (KOCAELI &SAKARYA)

Fatih KOÇ

Kocaeli University / İİBF, Business Administration
fatihkoc2004@gmail.com

Abdulmalek Noman Ahmed Farhan

Kocaeli University, Business Administration, Production Management and Marketing
Abowd431@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8110-7472

Abstract

In point of view, consumers consider online shopping as a modern way of shopping that saves money, effort, and time. This article aims to analyze the factors affecting consumer's Attitude (Yemeni students in Turkish universities) towards online shopping. These variables are Perceived Benefits, Perceived Risk, and Trust in vendors and their impact on the consumer's attitude towards online shopping. The results showed that customers' Attitudes towards online shopping are affected by the trust in vendors and perceived benefits gained from online shopping, and they have the intention to buy their needs like products and services over the Internet. Although they have a somewhat fear of the perceived risks, it does not have a significant negative impact on their behavior towards online shopping. This study is regarded as the first nucleus for a more comprehensive study that examines multiple variables that influence customers' attitudes toward online shopping, especially in light of the outbreak of the Corona epidemic. Because of technological advancements, it is now possible for commercial businesses to conduct their activities through the Internet and attract the greatest number of customers possible around the world.

Keywords:: Online shopping, e-marketing, e-store, customers' behavior, Customer Attitude.

1. INTRODUCTION

Online shopping is a form of e-commerce that allows customers to buy products or services directly from a seller over the Internet. E-commerce, e-business, Internet shop, web-store, virtual store, and online store are some of the other names for it. Online shopping is considered one of the most important means of shopping that is of great interest to consumers in many countries around the world due to the advancement of informational technology in general and the Internet in particular because of the facilities and advantages it provides to the individual, society and institutions alike. Turkey is considered one of the technologically advanced countries where the Internet is witnessing a wide spread among the indigenous community members and resident foreigners, and the accompanying emergence of e-commerce sites, buying and selling via the Internet.(Dr. Matali Layla,2008)

The important benefits that foreign Customers obtain from online shopping in Turkey most notably: Access to millions of different products, Highly competitive prices. Safely delivered to all parts of Turkey, Shopping without crowding at any time, The ability to compare prices. Return the product in case it is not suitable for the buyer or does not match the description, The ability to easily send and buy gifts and ship them to the address of the recipient.

Companies such as Hepsiburada, Trendyol and N11, which are very popular in Turkey and sell products in many different categories, offer online shopping opportunities. In addition, shopping is done through applications such as sahibinden.com, gittigidiyor, letgo and cabinet, which offer CtoC and second hand electronic commerce in Turkey. Firms such as Teknosa, Mediamarkt and Homeland Computer, where electronic products are sold, come to the fore in online shopping. In addition to these, international online retail companies such as Amazon and Alibaba are operating in Turkey ”.

In fact, Companies absolutely know the factors that affect customers attitude towards online shopping, Consequently, companies build their marketing plans and strategies according to customers' preferences and desires, customers behavior is so Sensitive and quickly affected by the decisions that companies

take, so customers must be taken into account when making any decision. Companies often use Internet service to provide information about their products and distribute it. Customers on the other side use the Internet service not only for buying the products but also compare between the different products in terms of prices and guarantees. Most companies think about the future of online marketing positively.

Online shopping provides many benefits for companies and customers like saving effort and time, as you can buy all of what you need while you are at home through a mobile or computer without the need to make an effort to wander around in the regular markets. Online shopping sites provide offers on prices for some products that cannot be found in regular stores and advantage of knowing the opinions of others, whereby customers write their opinion of the products they have purchased and evaluate it to allow the rest of the customers to know more details about these products. The online communication sites develop detailed specifications for different products, which help the consumer choose the right product for him.

In summary, the importance of online shopping to the consumer in general and the foreign consumer, in particular, the following: There are no lines and no workers to assist you with your purchases. There are no middlemen involved, and goods are shipped to you directly. Online shopping allows you to deliver gifts to distant relatives. You will discover much of what you want without incurring high costs and in an easy way. Virtual stores give you the advantages of preferences and display the product more efficiently, which helps you to buy your needs better there are so many more colors and sizes available on the web. Read the comments hear the opinions of others about the products and rate help you to get trust in vendor and products. Online stores are good for buying discreetly erotic goods. The prices for used and/damaged goods are higher. You will receive an electronic sales receipt, which will simplify record keeping. Thanks to the Internet, we can get old or damaged goods at rock bottom rates. This is, in summary, the importance of online shopping to the consumer in general and the foreign consumer in particular.

2. REVIEW OF LITERATURE

2.1 Online shopping

Online shopping refers to purchasing goods or services directly from a vendor over the Internet. The conventional Brick and Mortar business model has been replaced by the internet-based or Click and Order business model. More people are using the internet to shop for a range of things, from houses to shoes to plane tickets, than ever before. People now have a variety of choices when it comes to selecting goods and services when shopping on the internet.

Online shopping has its own combination of qualities. According to Huseynov and Yldrm (2014), the lack of physical contact is the most significant barrier to online retail sales, accompanied by the protection of personal information and the security of online financial transactions. Demangeot and Broderick (2010) have discovered that in this situation, perceived ease of use has little impact on the behavioral pattern, which is driven instead by security and privacy concerns. Even if a customer spends hours on the Internet, no partnership is formed between the customer and the online shop when there is a perceived online danger (Zuroni & Goh, 2012).

Different factors, such as the advent of the Internet, influence daily taste, desire, and choices. However, this advancement necessitates a deeper understanding of customer behavior. Consumer behavior analysis has established a general model of purchasing behavior that describes the mechanisms that consumers go through when making a purchase decision (Vrender, 2016). Marketers value these prototypes because they can illustrate and forecast customer buying behavior.

Jarvenpaa, Todd, Jarvenpaa, and Todd (1997a) suggested a model of Internet shopping attitude, actions, and shopping intention in general. Product value, quality services provided through the website, shopping experience, and risk perception of online shopping are among the metrics used in the design. Chang, Cheung, and Lai (2005) investigated various variables that influence online shopping conduct. They mentioned the web sale channel's perceived characteristics, which include risk, online shopping experiences, advantage, service quality, and trust.

Though consumers who engage in online shopping have three motives in their minds: trust, practicality, and perceived benefits (Hoque, Ali, & Mahfuz, 2015). The current relationship between customer expectations and online transaction security mirrors the long- the consumer's relationships with brick-and-mortar shopping (AlDebei, Akroush, & Ashouri, 2015; Hajli, 2014). Quality of content, products, design, payment, protection and distribution are all strong predictors of online customer satisfaction.

2.2. Types of Online Shopping

Online shopping includes consumers' attitudes and buying habits, according to the internet. In view of new technology and the rise in internet use worldwide, this shopping method is becoming increasingly popular. The percentage of people who find shopping on the internet more helpful and less complicated than in comparison to other forms of purchasing is high among those who are inclined to go online (67 percent) These days, there are many techniques used to aid in business operations. In terms of shopping for foreign customers, the different types of the internet shopping are mentioned below:

- 1- Business-to-consumer: The mechanism of businesses serving end users is called business-to-to-consumer (B2C).
- 2- Consumer-to-consumer: It's a type of consumer-to-to-consumer (C2C) e-commerce in which a third-party platform facilitates online transactions between buyers and sellers.
- 3- Consumer-to-Business: Consumer-to-business (C2B) e-commerce is a form of B-to-business where customers can buy products or services and be paid by the seller.
- 4- Business-to-Business: (B2B) involves exchanging products or services between companies. This could be between a manufacturer and a normal-only company, this could be a distributor, or it could be a retailer who distributes only.

2.3 . Factors Affecting Attitude towards Online Shopping

Perceived Risk: When a customer purchases a product through online shopping, he or she does not have the opportunity to physically inspect or feel the item. As a result, we recognize that purchasing an online product entails a significant amount of risk. Whether the product will arrive on time is also a concern, as is the risk of product size and color differing in real life. Occasionally, the product ordered is compromised in some way.

Perceived Benefits: Perceived benefits, in general, are the number of benefits that meet consumers' needs and desires (Wu, 2003), and in an online context, it represents the consumer's expectation about the degree to which he or she will benefit from a particular online transaction performed on a specific web site (Kim et al. 2008). Perceived advantages are commonly studied in an online sense on utilitarian and hedonic grounds (Zhang et al. 2013; Bhatnagar & Glosch, 2004). Functional and cognitive means that contribute to certain market profit are referred to as utilitarian benefits (Chaabane and Volle, 2010). Hedonic benefits, on the other hand, are linked to both experiential and emotional benefits (Hirschman and Holbrook, 1982). Purchasing Convenience in the sense of online shopping refers to customers' perceptions of their ability to conduct online purchases without regard to location and without having to visit a physical store (Forsythe et al. 2006), as well as their energy savings when they choose online shopping to visiting a physical store (Brown, 1990). Customers can search and compare products online without exerting too much physical effort during the search phase of the journey (Seiders et al. 2000), they can purchase the product without visiting the store, which leads to possession convenience (Tanadi et al. 2015), and finally, the product is purchased and delivered quickly with no time constraints (Seiders et al. 2000). The effect of perceived convenience on purchasing intentions is the focus of much of the current research. The studies' findings show that perceived convenience has a positive impact on consumers' buying decisions when they shop online (Chiang and Dholakia, 2003; Jih, 2007). Based on the results of previous research, the authors included no waiting time in stores (time saving) and a quick purchase method (ease of use) as two forms of convenience benefits in this report.

Trust in Vendors: Trusting Vendors is important for both occasional and frequent buyers (Chiou & Pan, 2009). To purchase on the Internet, online shoppers must have at least the same level of trust as brick-and-mortar shoppers. People who use the internet often are more mindful of the risks. (Gefen,

Karahanna, & Straub, 2003). People who have a positive attitude toward the item and favor the online approach are more likely to use it (Chen & Lee, 2008). Consumers would have more confidence in online services if they trust the retailer (Chiou & Pan, 2009). Consumer loyalty and brand loyalty are related, according to Chaudhuri and Holbrook (2001). Customers' fears of danger are alleviated by confidence, which allows them to participate in online activities. Mart is an individual who has a lot of In order to create purchasing intent, Martnez et al. (2005) stressed the value of building consumer trust and brand awareness. willingness to stay, commitment, productivity, and association are all inherent, productive research activities (Bitner, 1992). As a result, attitudes toward commercial websites, as well as the web systems that support them, can have a big impact on how trustworthy they are.

3. RESEARCH METHODOLOGY

3.1. Purpose Statement

The purpose of this study is to examine the effects of perceived risks, perceived benefits, and trust in vendors on foreign customer's attitude towards online shopping. The online shopping behavior of foreign consumers (Yemeni students living in Kocaeli city and Sakarya city) was examined.

3.2 The Importance of The Study

This study was carried out for the purpose of analyzing and understanding some of the variables that have a direct effect on consumers' attitude towards online shopping. The study was limited to (Trust To Vendor, Perceived Benefits, Perceived Risk, and Foreigner Customer's Attitude Toward Online Shopping) that the researchers considered to be the most important factors influencing consumers' attitudes toward online shopping. This study also touched on the theoretical side and the literature of the study to understand the nature of online shopping, the most important expected benefits and risks, the nature of the electronic market in Turkey, and the availability of the necessary capabilities to carry out the online purchase process, such as electronic payment methods, assurance and the necessary legislation to protect the consumer from fraud, theft, and embezzlement. This study helps companies to understand the nature of the consumer and how they think about online shopping in any country and, accordingly, they formulate their plans and strategies.

3.3 Proposed Model Framework

The researchers adopted Kaufaris and Sosa (2004) model in this study. The model mentioned down consists of three independent variables which are Perceived Risk, perceived Benefits, Vendor Trust, and one dependent variable which foreign customers' attitude towards online shopping. Thereafter, the theoretical framework designed on the study for further understanding and meets the study objectives. This study seeks to contribute to the development of this model for explaining and predicting what factors influence students' behavior towards online shopping, to examine whether trust in vendors and other factors like Perceived Benefits and risks from online shopping is influencing students' intention to purchase online later. Thereafter, the theoretical framework designed on the study for further understanding and meets the study objectives.

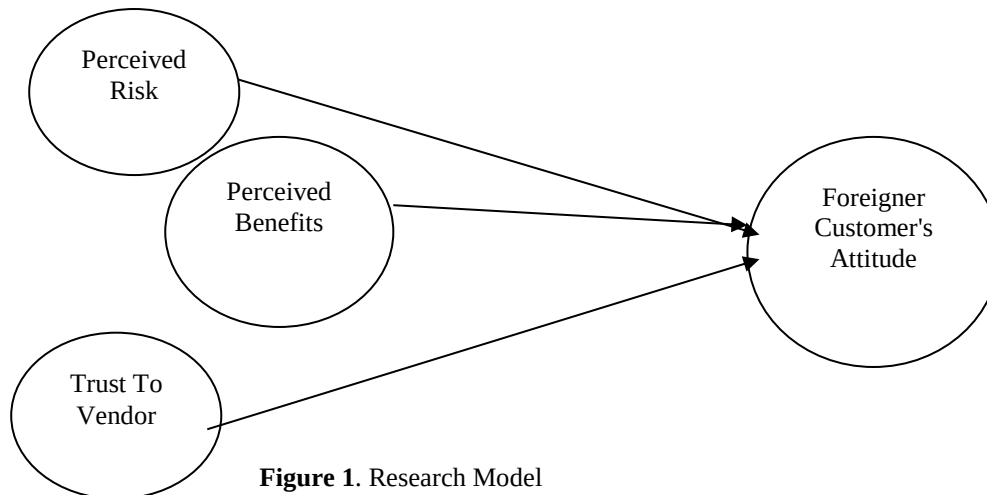

Figure 1. Research Model

3.4. Hypotheses of Study

Referring to the literature reviews, We conclude that foreign customers' attitude towards online shopping influenced by perceived risks, perceived benefits, and trust in vendors. Thus, the hypotheses proposed in this study are as follow

H1: Perceived benefits have a positive influence on foreign customers' attitude towards online shopping.

H2: Perceived risks have Negatively influence on foreign customers' towards online shopping.

H3: Trust in Venders has a positive influence on foreign customers' towards online shopping.

3.5. Selection of Measures and Questionnaire Design

The researchers adopted the electronic survey to collect the primary data. The survey consisted of three sections as following: the first section was the respondent demographic survey that was restricted to investigate the personal information related to the age, gender, educational level of the respondents, as well as the level of monthly income. I have put the respondent profile in the first part to give the students value to feel that we are interested in them. the second section was investigating the respondents about their previous experiences and the extent to which an online shopping method was used to purchase their needs and desires. In the last section identified factors influencing customers' attitude toward online shopping and to examine customers' intention of purchasing by using the 5-point Likert scale in this section rated from 1 to 5 where 1 strongly disagrees and 5 strongly agree.

Table 1. Measures Adopted
Table (1) : Measures of Independent, Mediating and Dependent Variable

Construct	Measures Adopted	Author (Year)
Perceived Risk	In Turkey, online shopping is less secure than traditional purchasing.	Elisabete SA (2019)
	In Turkey, the risk of purchased products on the Internet not working properly is greater	
	In Turkey, buying on the Internet is usually associated with a significant risk of fraud compared to offline shopping	
	In Turkey, I believe that online firms do not take all precautions to protect personal and banking data from their clients	
Perceived Benefits	I can save money (prices are lower) by purchasing on the Internet	Elisabete SA (2019)
	Purchasing on the Internet increases my productivity	
	Online purchase is more suitable for the current era	
	purchasing on the Internet More relaxing and efficient	
	internet shopping comfortable and easier	
Trust in Vendor	In Turkey, online vendors is trustworthy	Li-Wen Chuang, and Cheng-Se Hsu (2014)
	In Turkey, online vendors keeps promises and commitments	
	In Turkey, online vendors' behaviors meets my expectations	
Attitude	In Turkey, I like the idea of using the internet to shop	Meng-Hsiang Hsu, Li-Wen Chuang, and Cheng-Se Hsu (2014).
	In Turkey, purchasing goods from the internet is a wise decision	
	I Feel safe when shopping online	
	I feel satisfied with shopping online	

3.6. Sample Size and Data Collection Method

The sample size in this study was 150 students from different education level in each of the universities of Kocaeli and Sakarya. The electronic questionnaire was chosen as a modern method for collecting data to facilitate access to the respondents and a convenient way for the respondents, especially in the era of technology development.

3.6. Statistical Tools

The data were analyzed by using Factor analysis, Reliability analysis, ANOVA analysis and Regression analysis to test the hypotheses. Statistical Package for Social Sciences (SPSS version 20.0) was used to analyze and interpret the data.

4. DATA ANALYSIS AND INTERPRETATION

4.1. Results of The Factors Analysis

The 13 items in the questionnaire, the first 4 items were categorized as Attitude , 3 items as Trust in Vendors , 4 items Perceived Risks and remaining 3 items under Perceived Benefits.

Table (2) Factors Analysis

	Factors				Eigenvalue	% of variance	Cronbach's Alpha
	Attitude	Trust in Vendors	PRisk	PBenefit			
ATT1-In Turkey, I like the idea of using the internet to shop	,823				5,776	41,256	0,876
ATT3-In Turkey, purchasing goods from the internet is a wise decision	,795						
ATT4-I Feel safe when shopping online	,709						
ATT2-I feel satisfied with shopping online	,635						
TV2-In Turkey online vendors keeps promises and commitments		,838			2,452	17,512	0,862
TV3-In Turkey online vendors' behaviors meets my expectations		,828					
TV1-In Turkey,online vendors is trustworthy		,775					
PR3-In Turkey, buying on the Internet is usually associated with a significant risk of fraud compared to offline shopping			,839		1,065	7,607	0,782
PR1-In Turkey, buying on the Internet is less			,802				

secure than buying offline							
PR2-In Turkey, the risk of purchased products on the Internet not working properly is greater			,761				
PR4-In Turkey, I believe that online firms do not take all precautions to protect personal and banking data from their clients			,710				
PB1-I can save money (prices are lower) by purchasing on the Internet				,791	1,007	7,190	0,828
PB3-Online purchase is more suitable for the current era				,734			
PB4-Purchasing on the Internet More relaxing and efficient				,626			
Total extracted variance	73,564						
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. a. Rotation converged in 5 iterations.							

There are 13 items in the questionnaire, the first 4 items were categorized as Attitude, 3 items as Trust in Vendors, 4 items Perceived Risks and last 3 items under Perceived Benefits. The analysis extracted four factors (Trust in Vendor, Perceived Benefits, Perceived Risks, and Foreign customer's attitude towards online shopping) each with Eigenvalues above one, which explains 73.50 % of the total variance and this is a high percentage. Consequently, it can be said that the value of (Eigenvalue) is a criterion for each component of what it can reveal in terms of variance. Based on the rotated component matrix, which include four factors Thus, we note that: The first factor (Customer Attitude) has strong relationships with four of the 11 variables with values greater than 0.30. The second factor (Trust to Vendors) has strong relationships with three of the 11 variables with values greater than 0.30. The third factor (Perceived Risk) has strong relationships with four of the 11 variables with values greater than 0.30. The fourth factor (Perceived Benefits) has strong relationships with three of the 11 variables with values greater than 0.30.

4.2. Reliability Statistics

To measure the reliability of the study tool, (Cronbach's Alpha) was used to ensure the reliability of the study tool on a pilot sample of 150. The following table shows the total reliability statistics of the study tool, and the reliability statistics for each factor of the study.

Reliability Statistics		
Factors	Cronbach's Alpha	N of Items
Attitude	0,876	4
Trust in Vendors	0,862	3
Perceived Risk	0,782	4
Perceived Benefit	0,828	3
Total	.864	14

The general stability coefficient for the study axes is high, as it reached 0.864 for a total of 14 items of the questionnaire, while the axes' stability varied between 0.782 as a minimum and 0.876 as a maximum. According to the Nan Li scale, which adopted 0.70 as the minimum stability, this means that the

4.3. Testing of Hypotheses

4.3.1 Results of the Regression Model

Table (3) Regression Model

Variables	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Perceived Risk	-,014	,064	-,013	-,221	,826
Perceived Benefit	,418	,072	,424	5,789	,000
Trust to Vendor	,432	,081	,387	5,340	,000
Adjustment R ²	0,521				
F	54,671				
Sig	,000				
Dependent Variable: Attitude					

Findings represent the impact of perceived Benefit and trust in vendors on the foreign customer's attitude towards online shopping. The results of the regression model show that the adjusted R² is 0.521 which means that 0.521 of the variance in the attitude of customers towards online shopping is related to perceived risk, perceived benefits, and trust in the vendor, while the rest of the variance in the customer towards online shopping can be explained by another variable which is not included in this study. we note that perceived risk has an insignificant negative impact on the attitude of customers towards online shopping, the (p.v =0.82) which is greater than 0.05. this result is consistent with H1 and it contradicts with H0. On the contrary, perceived benefits and trust in vendors have a significant positive impact on the foreign customer,s attitude towards online shopping, the (sig =0.000) which is less than 0.05.

5. FINDINGS, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

5.1. Findings

- Online shopping became a comfortable and modern way among the youth generation Due to the saving of time and effort and the easy to reach to many products and make a comparison among them and evaluate the best alternative fastly and in a short time. this we noted it through our study on foreigner customer(Yemeni students who are living in Turkey)
- The study proved that independent factors under study (Perceived Benefits, perceived risks, and Trust in vendors had direct effects on consumers' attitude towards online shopping were positive and they are considered Online shopping is an easy and convenient way to purchase their needs and desires online. in addition, the developed technological environment in turkey encourages people to adopt online shopping way.

- perceived risks like safety issue or products don't work as customer wish was One of the most important obstacles that the respondents mention it during the online shopping process.
- The study showed that despite the low income of Yemeni students and the large number of their needs that require satisfaction, most of them buy products online from time to time, they have shopped online once per three months.
- In general, people these days preferred online shopping and consider it a more motivating way to buy all needs and desires online as it is easy to payment, and it is time-saving.
- The study revealed the most important reasons behind customers preferring the method of online shopping, which is the ease of comparing the characteristics of many products and evaluating them in a short time without fatigue and hardship.

5.2 Conclusion

Through the results that the study reached. We conclude that online shopping has a bright future in Turkey, and virtual shopping has become very important for companies to market, promote, and sell their products to maximize their profits. The study also indicated that the technological environment and the scientific and banking revolution in Turkey have greatly contributed to supporting customers and companies to adopt e-marketing. This study also contributes to examined and analyzing the factors that affect the consumer's online shopping behaviors and providing companies with information about customer concerns and preferences about online shopping.

5.3. Recommendations

Based on the accurate findings of this study which shows the technological and banking environment, laws, and legislations provided by the Turkish Republic in support of companies and citizens in the field of online shopping and electronic dealing, I strongly advise customers to adopt this modern way of shopping.

References

- Bitner, M. J. (1992). Servicescapes: The impact of physical surroundings on customers and employees. *The Journal of Marketing*, 56(2), 57-71. <http://doi.org/cjv>.
- Chaabane, A.M. & Volle, P. (2010). Perceived benefits of loyalty programs: Scale development and implications for relational strategies. *Journal of Business Research*, 63(1), 32-37.
- Chaudhuri, A., & Holbrook, M. B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: The role of brand loyalty. *The Journal of Marketing*, 65(2), 81-95. <http://doi.org/cjz>.
- Chen, S. H., & Lee, K. P. (2008). The role of personality traits and perceived values in persuasion: An elaboration likelihood model perspective on online shopping. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 36(10), 1379-1400. <http://doi.org/cj2>
- Chiang, K.P & Dholakia, R.R. (2003). Factors Driving Consumer Intention to Shop Online. *Journal of Consumer Psychology*, 13(1-2), 177-183.
- Chiou, J. S., & Pan, L. Y. (2009). Antecedents of Internet retailing loyalty: Differences between heavy versus light shoppers. *Journal of Business and Psychology*, 24, 327-339. <http://doi.org/cj3>.
- Demangeot, C., & Broderick, A. J. (2010). Consumer perceptions of online shopping environments. *Psychology & Marketing*, 30(6), 461-469. doi:10.1002/mar.
- Dr. Matali Layla, A Study of the Algerian Consumer Behavior Toward Online Shopping, Motives and Obstacles, *The Economic Researcher Journal*, Issue Five, 2018.
- Forsythe, S., Liu, C., Shannon, D., & Gardner, L. C. (2006). Development of a scale to measure the perceived benefits and risk of online shopping. Brown, L.G. (1990). Convenience in services marketing. *Journal of Services Marketing*, 4(1), 53-59.
- Gefen, Karahanna, & Straub, 2003; Hoffman, Novak, & Peralta, 1998; Reichheld & Scheffer, 2000).
- Hirshman E. & Holbrook M. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts methods and propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-102.
- Hoque, M. R., Ali, M. A., & Mahfuz, M. A. (2015). An Empirical Investigation on the adoption of e-Commerce in Bangladesh. *Asia Pacific Journal of Information Systems*, 25(1). doi:10.14329/apjis.2015.25.1.001.
- Huseynov, F., & Yıldırım, S. Ö. (2014). Internet users' attitudes toward business-to-consumer online shopping: A survey. *Information Development*, 32(3), 452-465. doi:10.1177/0266666914554812
- Jarvenpaa, S. L., Todd, P. A., Jarvenpaa, S. L., & Todd, P. A. (1997). Consumer reactions to electronic shopping on the world wide web.

- Joaquim SILVA, José Carlos PINHO, Ana SOARES, Elisabete SÁ (2019) Antecedents Of Online Purchase Intention And Behaviour: Uncovering Unobserved Heterogeneity, *Journal of Business Economics and Management*, 20 Issue 1: 131–14.
- Kim, D.J., Ferrin, D.L. and Rao, H.R. (2008). A trust-based consumer decision-making model in electronic commerce: the role of trust, perceived risk, and their antece.
- Koufaris, M. and Hampton-Sosa, W. (2004) The Development of Initial Trust in an Online Company by New Customers. *Information and Management*, 41, 377-397.
- Martínez-López, F. J., Luna, P., & Martínez, F. J. (2005). Online shopping, the standard learning hierarchy, and consumers' Internet expertise: An American-Spanish comparison. *Internet Research*, 15(3), 312-334. <http://doi.org/ckc>.
- Meng-Hsiang Hsu, Li-Wen Chuang, and Cheng-Se Hsu (2014). Understanding online shopping intention: the roles of four types of trust and their antecedents, *Internet Research*, Vol. 24, No. 3, pp. 332-352.
- Seiders, K., Berry, L. L., & Gresham, L. G. (2000). Attention, retailers! How convenient is your convenience strategy? *Sloan Management Review*.
- Tanadi, T., Samadi, B. & Gharleghi, B (2015). The impact of perceived risks and perceived benefits to improve an online intention among generation-y in Malaysia. *Asian Social Science*, 11(26), 226-238.
- Vrender. (2016). Importance online shopping. Retrieved May 17, 2016, from <http://www.sooparticles.com/shopping-articles/clothing-articles/importanceonline-shopping-1495828.html>.
- Wu, S.I. (2003). The relationship between consumer characteristics and attitude toward online shopping. *Marketing Intelligence and Planning*, 21(1), 37-44.
- Zhang, L.; Long, L.; Xu, Y.; & Tan, W (2013). The Influences of Perceived Factors on Consumer Purchasing Behavior: In the Perspective of Online Shopping Capability of Consumers. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 5(24), 5632-5638.
- Zuroni, M. J., & Goh, H. L. (2012). Factors influencing consumers' attitude towards e-commerce purchases through online shopping. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(4), 223– 230.

WORLD ENGLISHES AND LANGUAGE EDUCATION: REVIEW OF THE LITERATURE

Jeren Muhammetnurova

Kocaeli University /Social Sciences Institute, Foreign Languages Education, English Language
jerem.nurova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6328-5037>

Abstract

English is a language that is widely spoken all around the world. The concept of world Englishes is generally used to describe new varieties of Englishes across the globe. English features different kinds of varieties today such as Asian English, Indian English, and African English, American English, etc. It is a known fact that the number of English speakers and learners has been rising year by year. The expansion of foreign language learning and teaching practices has led to criticism of traditional teacher-centered language teaching approaches and methods and the advancement of the latest approaches and methods in the field of ELT. To report on various types of English and its influence on foreign language education this paper reviews the spread of English around the world and current methods and approaches in language teaching.

Keywords: world Englishes, English as a lingua franca, English language teaching

World Englishes and Language Education

English is a language that is widely spoken all around the World. In our global village, people use English for business purposes, education, exchange of information, diplomacy, and tourism. English as a lingua franca has dominated the language of technology, science as well as media (Devrim&Bayyurt,2010). English features different kinds of varieties today such as Asian English, Indian English, and African English, American English, etc. English is estimated to be spoken by 329,140,800 and 430,614,500 people as a first or second language around the World (Jenkins, 2015). It is a known fact that the number of English speakers and learners has been rising year by year. The development of awareness of foreign language learning in many countries has led to criticism of traditional teacher-centered language teaching approaches and methods and advancement of the latest approaches and methods in ELT field. To reflect the reality of various types of Englishes in the globe and its influence on bilingual education this paper reviews the spread of English around the world and current methods and approaches in language education.

World Englishes

When people go to any country on earth, provided that they are competent in English they can be sure that they do not need to worry about language barriers or problems that they are about to face even if the people in the country do not speak English as their native language. Where ever we go we encounter English advertisements, signs, brochures. It is an indisputable fact that English has become a global language. All around the World people study English for many reasons from starting early ages. As native speakers of English from the UK, USA, etc moved to many continents in the world throughout history for various reasons they not only brought their language to the country they moved to but also their culture. There are now many varieties of English such as Nigerian English, Malaysian English, Indian English, etc. The concept world Englishes is generally used to describe new varieties of Englishes which are used by multilingual in an international setting and old English which is spoken in countries such as the USA, UK, Canada, etc. People who speak a different mother tongue in different geography other than the geography in which English is spoken as a native language fall under the category of EFL, ELF speakers. English serves various forms of communication depending on the status of it in a country. Kachru (1985) explains the spread of English around the globe by dividing world English into three circles.

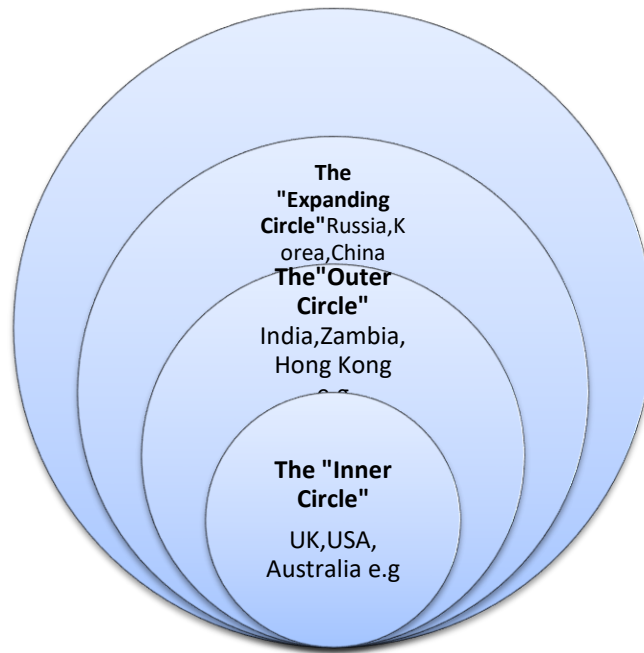

Figure 1 Illustration of the three 'circles' of English

Note: The figure above illustrates the three models of English Kachru(1985)

Each circle represents the English language's function in society, how it is learned by its speakers as well as its use in a different cultural setting. English is a first language for the countries in the inner-circle countries. It is an official language of the country and serves as the main form of communication in government, education and it is "the source of much of their vocabulary" (Mesthrie & Bhatt, 2008,p.5). Everyone who is born and raised in a country that falls into the inner-circle describes as Kachru(1985) are native English speakers. It is a primary language for communication in countries where it is spoken as a native language (Kirkpatrick,2012).In contrast to ENL, people who are in the category of the outer circle speak English as a second language. The language becomes a part of a country's official language when it is spoken as an ESL. When "English serves country-internal functions" L2 speakers are defined as to be using English as a Second Language(Jenkins, 2015,p.10).In countries such as Nigeria, Zambia, India, Sri Lanka English became an official language of the country as a result of British colonization. In such countries, English is spoken as a second language and widely used in society as well as in the education system, law courts, in government agencies(Crystal,2003; Mesthrie & Bhatt, 2008,p.5; Jenkins, 2015,p.10). Those who speak English as a second language differ from native English language speakers in a way that the second language speakers have a different mother tongue and since English is a widely used language in their society, in media, and as a means of everyday communication, they are exposed to English in their everyday life.

There are many reasons why the language of a country is taught in other countries as a foreign language. Some of the reasons can be listed as economic development of the country that's language is taught as a foreign language in other countries,inter-country relations, a partnership of countries and common features of in the history of the countries, cultural and commercial reasons(Crystal,2003,p.5). We can witness that the number of EFL learners grows every day.EFL refers to English where people do not use it in society nor is it an official language of the country. Students study English at schools as a subject matter but are not exposed to English outside of the four walls of the classroom. English does not serve a function for real-life communication in the country where it is spoken as a foreign language. Not having a real context to use English for meaningful purposes influences student motivation in a negative way (Kirkpatrick,2012). The expanding -circle of the countries feel the need for EFLfor technological, scientific, and commercial advancement in the country. e.t.c According to Mesthrie & Bhatt(2008)" the trend towards globalization in economics, communication and culture has made EFL prominent in places like China, Europe, Brazil"(p.5).

English is used as a lingua franca to meet the common communicative needs of the expanding- circle countries. ELF is used in a global context where English is spoken by multilingual for communication purposes. As Kuo(2006) suggests scholars should direct their interest into non-native English speakers' language use and English variation in the expanding-circle Englishes. When it comes to ELF, native speakers, and their English variation and language use are not of great importance as it is spoken internationally among non-natives more than natives(Kuo,2006). By these definitions, we can understand that ELF stands for English where the speakers use English as a tool to carry out meaningful communication in a global setting for various purposes. As (Jenkins et al., 2018) points out "ELF communities are diffuse, network-based multilingual communities where English is a dominant lingua franca"(p.12). Distinguishing the subtle difference between EFL and ELF is crucial. One of the main difference between EFL and ELF is that EFL learners presumably learn English to communicate effectively with those who speak English as a mother tongue while ELF refers to the case where people learn English to communicate with multilingual in an international setting whose first language is not English (Jenkins, 2015,p.45).

Global Englishes and Current Approaches in English Language Education

In the twentieth and twenty-first century, World has seen substantial acknowledgment that education of foreign language or second language is of great importance in the process of globalization. The increase in the need for fluent English speakers all around the world can be credited to the fact that the world is more integrated than ever today. Thus, the benefit of learning English to communicate, to have a transaction, and so forth establishes and strengthens itself in the global World. Consequently, the result is empirical research and scrutiny of the easiest yet most significant medium that language can be learned or acquired qualitatively and quantitatively. English is widely spoken as a lingua franca today and learned by multilingual people. This has led ELT scholars, researchers, and practitioners to reconsider the approaches and methods implemented in foreign language education. From past to present, there have been many changes in our perception and practice about how to teach English as a second or foreign language. Research findings and theories developed in the ELT field and educational science shed light on our understanding of what processes humans go through in second and foreign language learning.

The concept of communicative competence developed by Dell Hymes in 1966 has led scholars to question the principles in foreign language learning and teaching. English language teaching has taken different shapes and forms with time. Research evidence shows that the field has undergone a shift in language education from rote learning to meaningful learning, from dialogue memorization to meaningful interaction from the structural language learning to meaningful language learning, from deductive learning to inductive learning, and from explicit to implicit language learning (Ellis&Shintani,2014). No doubt the language and communicative needs of nurses, academicians, businessmen who work in an international setting are not the same. Various curricula and syllabus types have been developed to address the specific needs of English language learners (Richards&Rodgers,2014) Syllabus types that emerged in the field can be listed as functional, notional, situational, structural,skills-based, and task-based to achieve language objectives of learners who study English for the specific purpose (ESP). English for academic purposes (EAP) targets improving learners' grammar, writing, reading, and vocabulary skills. Structural and situational syllabus types seem to be an appropriate tool for addressing the needs of learners who study English for academic purposes.

Core principles of Communicative language teaching lead to evolvement from teaching English solely as a subject matter to integrating language teaching to content(Richard&Rodgers,2014).In recent years traditional focus on form instruction in language education has been replaced by instruction where the significance is attached to meaning. The term Content-based instruction describes the teaching of English through content where the focus is on meaning rather than a linguistic form of a language.CBI is an approach to language teaching rather than a method where language instruction is organized around meaningful content(Richards&Rodgers,2014). As defined by many scholars, CBI is content-driven language instruction. The term content can be defined as any subject matter such as history, math, social studies. In addition to language learning objectives, equal importance is attached to content learning objectives.CBI is a widely applied approach in second language education in ESL settings to teach the language of the country to people who have emigrated to the inner-circle countries from the expanding-

circle countries. Stephan Krashen is one of the main contributing scholars whose hypothesis underlined the basis for CBI. The main idea proposed by Krashen(1981) is that provided that students have access to comprehensible input, may it be spoken target language or written target language in learners learning environment, the second language of learners flourishes. . Krashen(1981) explains the L2 learning process by distinguishing the difference between the concept of learning and acquisition. According to the monitor model, learned language knowledge is not stored in the same functional area of the brain as acquired knowledge. Krashen(1981) argues that learned and acquired knowledge do not interact with each other. He emphasizes the role of comprehensible input in language teaching. CBI aims to achieve academic proficiency through content mastery.

There are other CBI programs such as English as a medium of instruction(EMI) in higher education, content, and language integrated learning(CLIL) in multilingual k-12 settings.CLIL is a method implemented generally in Europe in bilingual education" in which an additional language is used for the learning and teaching of both content and language "(Zarobe et al., 2009,p.vii).In CLIL classes content subject matter teachers collaborate with language educators to achieve the content and language learning objectives. Language is used as a tool to understand and communicate the content as well as to mediate and build up one existing knowledge on a given subject matter. Task-based, functional, and notional syllabus types are commonly implemented in CLIL classes to develop the communicative and linguistic competence of EFL learners.

In CLIL bilingual education, we have to think about the delivery of language education besides content delivery. The distinction of CLIL from CBI is that CBI is an approach that involves learning a language through content while CLIL is a method that bases its language teaching techniques and strategies on principles of content-based instruction.CLIL method aims at enabling learners to acquire the language by natural means in a real-life situation. For Halback(2014) advantages of CLIL are that there is a real need to develop knowledge of language to obtain and process information presented to learners in class which results in students' greater willingness to communicate. Moreover, learners are exposed to much more language input so their English level is higher(Halback,2014). Similarly, in 2017 Merino & Lasagabaster, researched to investigate the effect of intense CLIL sessions and to pursue the cause and effect on integrated learning. Merino& Lasagabaster(2017) seek to answer the question of to what degree CLIL sessions impact students' progress. (p. 5) The researchers found that there is a positive relationship between students' extensive long-term CLIL exposure and foreign language proficiency. The finding of Merino & Lasagabaster(2017) goes to cement that teaching and learning based on content consolidate the stimuli of foreign and or second language input and productivity. Thomson & McKinley (2018) report that language learning and acquisition grows through English as a Lingua franca, for learning a language by incorporating content is of great value no matter how ad hoc it might appear. McKinley&Thomson(2018) maintain that in a globalized world, learning a second and or foreign language lends its advantages to the acquirers and learners since language assists in adding value to the global market. (p. 11) Therefore, they conclude "the development of bilingual education in the past 60 years was instigated by the realization of the need to equip all members of a society with the linguistic skills to be active and productive in that society." (p. 11) And this productivity, as the last few decades in language learning research would have us believe, is associated with CLIL, EMI.

English as a medium instruction is a foreign language teaching program in higher education that drives its tenets from the CBI approach.EMI is a term to describe" the use of the English language to teach academic subjects (other than English itself) in countries or jurisdictions where the first language of the majority of the population is not English"(Macaro et al.,2017,p.37). What distinguishes EMI from CLIL is that there aren't any language teaching goals in EMI. There is a huge expansion in English as a Medium of Instruction across the globe in higher education, EMI especially in Europe and Asia"(Macaro et al.,2017; Xie & Curle,2020;). It is common knowledge that while EMI has propelled in and around the content of language teaching all over the globe, it is still an infant as it has not encompassed every area that the development of language learning is required. Research by Xie & Curle (2019), on the significant indicators and implications of EMI, sheds light on various questions to explore what is at stake. In the research which set out to determine the correlation between EMI and university student's

academic success Xie & Curle (2019), " simple linear regression showed a statistically significant relationship between students' Business English proficiency and their content scores . . ." (p. 8).

A growing body of literature on CBI, CLIL, and EMI has addressed the issue of difficulty in curriculum design and collaboration between content and language teaching staff, as well as the challenge of providing appropriate language training outside the content classes as part of English-mediated programs (Halbach,2014; Macaro et al.,2017; Xie & Curle,2019). As Macaro et al., (2017) state "we need to investigate any possible negative impact on the home language (or majority language). (p. 67). Similarly, ELT researchers remark the main disadvantage of the CBI approach being that content teachers' insufficient language proficiency as well as their lack of language awareness, and their reluctance to integrate content to foreign language teaching objectives(Thomson& McKinley,2018; Halbach,2014). Further work is required to establish the challenges and benefits of integrating content and language in foreign language education in k-12 as well as delivering content through English as a medium of instruction in higher education.

References

- Crystal, D. (2003). *English as a global language: Second edition* (second edition). Cambridge university press.
- Devrim, D. & Bayyurt, Y. (2010). *Students' Understandings and Preferences of the Role and Place of "Culture" in English Language Teaching: A Focus in an EFL context*. TESOL, 2, 4-23. https://tesol-internationaljournal.com/wp-content/uploads/2013/11/A2V2_TESOL.pdf
- Ellis, R., & Shintani, N. (2014). In *Exploring language pedagogy through second language acquisition research* (pp. 5–28). Routledge.
- Gass, S. M., & Selinker, L. (2009). *Second language acquisition: an introductory course*. Routledge.
- Halbach, Ana. (2014). *Teaching (in) the foreign language in a CLIL context: Towards a new approach*. doi:10.1163/9789401210614_002.
- Jenkins, J. (2015). introduction. In *Global Englishes: a resource book for students* (third edition, pp. 2–25). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Kachru, B. (2005). *Whose English is it? Asian Englishes: Beyond the Canon*. Hong Kong: Hong Kong University Press
- Kachru, B. (1985). Standards, codification, and sociolinguistic realism: English language in the outer circle. In R. Quirk and H. Widowson (Eds.), *English in the world: Teaching and learning the language and literature* (p. 11-36). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirkpatrick, A. (2012). *English as an international language in Asia: implications for language education*. (R. Sussex, Ed.). Springer, cop.
- Krashen, S. D. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. Oxford University Press.
- Kennedy, T. J. (2006). *Language Learning and Its Impact on the Brain: Connecting Language Learning with the Mind Through Content-Based Instruction*. *Foreign Language Annals*, 39(3), 471–486. doi:10.1111/j.1944-9720.2006.tb02900.x
- Kuo, I.V.(2006). *Addressing the issue of teaching English as a lingua Franca*.ELT Journal 60/3
- Macaro, E., Curle, S., Pun, J., An, J., & Dearden, J. (2018). A systematic review of English medium instruction in higher education. *Language Teaching*, 51(1), 36-76. doi:10.1017/S0261444817000350
- Mauranen, A. (2018). Conceptualizing and positioning ELF. In J. Jenkins, W. Baker, & M. Dewey (Eds.), *The Routledge Handbook of English as a lingua franca* (pp. 5–24). essay, Routledge.
- Mesthrie, R., & Bhatt, R. M. (2008). In *World Englishes: the study of new linguistic varieties* (pp. 1–8). Cambridge University Press.
- Merino, J. A., & Lasagabaster, D. (2017). *The effect of content and language integrated learning programs' intensity on English proficiency: A longitudinal study*. *International Journal of Applied Linguistics*, 28(1), 18–30. doi:10.1111/ijal.12177
- Richards, J. C., & Rodgers, T. (2014). *Approaches and methods in language teaching y Lack C. Richards and Theodore S. Rodgers* (3rd edition). Cambridge University Press.
- Thompson, G., & McKinley, J. (2018). *Integration of Content and Language Learning*. *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*, 1–13. doi:10.1002/9781118784235.eelt0634
- Xie, W., & Curle, S. (2020). *Success in English Medium Instruction in China: Significant indicators and implications*. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 1–13. <https://doi.org/10.1080/13670050.2019.1703898>
- Zarobe, Y. R. de, Maria, J. C. R., & Marsh, D. (2009). In *Content and language integrated learning evidence from research in Europe* (pp. vii-vii). foreword, Multilingual Matters Ltd.

HAVALİMANLARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR ENERJİ YÖNETİMİ KAPSAMINDA GÜNEŞ ENERJİSİNİN KULLANIMI

Demet Dağlı

İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul Gelişim MYO, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü
ddagli@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3610-6897

Hakan Rodoplu

Kocaeli Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü
hakan.rodoplu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9670-814X

Özet

Havalimanları, havayolu taşımacılığı sisteminin altyapı sağlayıcıları olarak vazgeçilmez parçalarıdır. Günümüzde havacılık endüstrisinin gelişmesi ve havayolu taşımacılığına yönelik talebin sürekli artış göstermesi havalimanı sayısında da artışa neden olmaktadır. Sayısı gittikçe artan, çevresel etkileri yüksek ve son derece enerji yoğun alanlar olan havalimanları için günümüzde sürdürülebilir enerji yönetimi uygulamaları daha önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda, birçok havalimanı çevresel etkileri ve özellikle enerji tüketimini azaltmak için alternatif enerji kaynaklarına yönelmektedir. Geniş alanlara inşa edilen havalimanlarına kolayca uyumlanabilen sistemlere sahip güneş enerjisi, dünya genelinde en yaygın olarak kullanılan alternatif enerji kaynağıdır. Bu çalışmanın amacı, havalimanlarında sürdürülebilir enerji yönetimi kapsamında güneş enerjisinin kullanım uygulamalarının incelenmesidir. Çalışma kapsamında, havalimanlarında sürdürülebilir enerji yönetimi kapsamında güneş enerjisinin kullanımı, uygulamadan örnekler yardımıyla açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güneş Enerjisi, Havalimanları, Sürdürülebilir Enerji Yönetimi.

USE OF SOLAR ENERGY WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE ENERGY MANAGEMENT AT AIRPORTS

Abstract

Airports are indispensable parts of the airline transport system as infrastructure providers. Today, the development of the aviation industry and the continuous increase in the demand for air transport cause an increase in the number of airports. Sustainable energy management practices are becoming more important today for the increasing number of airports that have high environmental impacts and are extremely energy-intensive areas. In this context, many airports turn to alternative energy sources to reduce environmental impacts and especially energy consumption. Solar energy, which has systems that can be easily adapted to airports built on large areas, is the most widely used alternative energy source worldwide. The purpose of this study is to examine the applications of solar energy within the scope of sustainable energy management at airports. Within the scope of the study, the use of solar energy within the scope of sustainable energy management at airports is explained with the help of examples from practice.

Keywords: Solar Energy, Airports, Sustainable Energy Management.

1. Giriş

Enerji verimliliği, ekonomik, teknolojik ve sosyal büyümedeki merkezi rolü nedeniyle, en sanayileşmiş ülkelerin enerji politikaları için kilit bir konudur. Günümüzde, enerji kaynaklarına olan yüksek ihtiyaç, çevresel sürdürülebilirliğin önemi ve ekonomik gerileme göz önüne alındığında, enerji verimliliğinde ilerleme beklentileri artmaktadır. Enerji verimliliği, çevresel hedeflere ulaşmak, enerji gereksinimlerini karşılamak için gereken harcamaların optimizasyonu ve yeterli enerji güvenliği seviyelerine ulaşmak için temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir (de Rubeis vd., 2016: 261). Hava taşımacılığı endüstrisi günümüzde en hızlı büyüyen endüstrilerden biridir. Hava trafiği büyüdükçe, havacılığın çevre üzerindeki genel etkisi de artarken bu etkilerin yerel, bölgesel ve küresel düzeylerde geniş kapsamlı etkileri de artmaktadır (Nam, 2019: 61). Öte yandan, hava taşımacılığı endüstrisinin enerji tüketimi, çevre kirliliğini etkileyen diğer endüstrilerden daha hızlı artmaktadır (Kazda ve Caves, 2015: 535).

Havalimanları, dünya hava taşımacılığı sisteminin ayrılmaz bir bileşenidir - havayollarının ve müşterilerin birleştiği yerlerdir. Hava taşımacılığı endüstrisinin çevresel etkilerinin artmasıyla havalimanı endüstrisi de artan çevresel baskının etkileriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle, küresel topluluk günümüzde havalimanlarının çevre üzerindeki etkisine daha fazla önem verirken, havalimanları da daha çevre dostu operasyonlar yürütmek için çaba göstermeye devam etmektedir (Baxter vd., 2018: 334).

Bu çalışmanın amacı, havalimanlarında sürdürülebilir enerji yönetimi kapsamında güneş enerjisi kullanım uygulamalarının incelenmesidir. Çalışma kapsamında, giriş kısmından sonra ikinci bölümde öncelikle havalimanlarında sürdürülebilir enerji yönetiminden bahsedilmektedir. Ardından, çalışmanın üçüncü bölümünde havalimanlarında güneş enerjisinin kullanımı uygulamadan örneklerle açıklanmakta ve son olarak sonuç kısmında da çalışmanın bulguları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. Havalimanlarında Sürdürülebilir Enerji Yönetimi

Havalimanları hem inşaat aşamasında hem de işletme aşamasında çok yoğun enerji ve güç tüketen yatırımlardır (Kılış, 2014: 109). Bunun temel nedeni, ısıtma ve iklimlendirme sistemleri ile donatılmış büyük binalar (hem yolcu terminalleri hem de yolcu olmayan alanlar) ve aydınlatma ve elektrik ekipmanı için yüksek güç talebi ve içinde bulunan birçok tesisten gelen enerji gereksinimleridir. Havalimanı terminal binalarında tüketilen enerjinin yaklaşık % 70'i klima, soğutma ve ısıtma amaçlı kullanılmaktadır. Soğuk iklime sahip ülkelerde bu oran daha yüksek olabilmektedir. Hava taşımacılığı operasyonlarına yardımcı olmak için gerekli olan elektrik enerjisinin sağlanmasının yanı sıra, havalimanı binaları, uçak askıları ve diğer havalimanı tesisleri için de elektrik enerjisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle ısıtma, havalandırma, iklimlendirme ve aydınlatmayı içeren enerji yönetimi havalimanları için son derece kritiktir (Baxter vd., 2019: 82).

Havalimanları, hizmet ortaklarından ve yolcularından gelen en yüksek talebi karşılamak ve dolayısıyla operasyonel kapasitelerini optimize etmek için garantili, uygun fiyatlı ve güvenli bir enerji arzına ihtiyaç duyarlar. Yolcu konforunu sağlamak için havalimanı yolcu terminallerinde ortam sıcaklığının ve hava kalitesinin korunması, genellikle çoğu havalimanında enerji kullanımına ve yönetimine en önemli katkıyı temsil eder. Havalimanları, uzun vadeli işletme maliyetlerini azaltmak ve enerji talebinin ortaya çıktığında karşılanmasını sağlamak için, terminal binalarının tasarımında (ve işletiminde) enerji tasarrufu önlemlerine daha fazla odaklanıyor. Bazı havalimanları da kendi enerji üretim sistemlerini geliştirmiş ve işletmektedir. Ayrıca havalimanları, düşük enerjili ekipman ve sistemlerin devreye sokulması yoluyla enerji tüketimini azaltmak için genellikle kiracılar, imtiyaz sahipleri ve hizmet ortaklarıyla yakın işbirliği içinde çalışıyorlar (Baxter vd., 2014: 230).

Havalimanı terminalleri, artan yolcu hacimlerine ve uçak tasarımının gelişen doğasına yanıt olarak sık sık dahili değişime ve harici büyümeye tabidir. Enerji talebinde ortaya çıkan artış, onları çok enerji yoğun ortamlara ve gezegenimizdeki kilometre kare başına en büyük enerji tüketen merkezlerden birine dönüştürdü. Havalimanlarının enerji kullanımı fiili olarak küçük şehirlerinkiyle karşılaştırılabilir düzeydedir. Büyük bir havalimanında kullanılan tipik elektrik enerjisi 100-300 GWh / yıl arasındadır ve bu da 30.000 ila 100.000 hanenin tüketimine karşılık gelmektedir. Terminal binaları aydınlatma, ısıtma, havalandırma, iklimlendirme ve taşıma sistemleri için büyük miktarda enerji kullanır (Kotopouleas ve Nikolopoulou, 2016: 184).

Havalimanı enerji verimliliğini artırmak için, ilk adım olarak, ne kadar enerji kullanıldığını ve kullanımın benzer binalar ve diğer tesislerinkiyle karşılaştırıldığında nasıl olduğunu anlamak için bir enerji denetimi yapmak gerekir. Bir enerji denetimi, bir bina veya tesisteki elektrik, su, gaz ve diğer hizmetlerin kapsamlı bir değerlendirmesinden oluşur (Kazda ve Caves, 2015: 535). Pek çok havalimanı enerji denetimlerini üstlenir ve bu tür sistemlerin optimum kontrolünü sağlamak için etkili bina yönetim sistemlerine sahiptir (Graham, 2018: 391). Uzun vadeli işletme maliyetlerini azaltmak ve enerji talebinin ortaya çıktığında karşılanmasını sağlamak için havalimanları, günümüzde terminal binalarının tasarımında (ve işletiminde) enerji tasarrufu önlemlerine daha fazla odaklanmaktadır (Baxter vd., 2015). Günümüzde havalimanlarında enerji verimliliği için yenilenebilir enerjilerin kullanılması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Yenilenebilir enerji, güneş, rüzgar, jeotermal, hidro ve bazı biyokütle türleri gibi

ortak kaynaklardan oluşan, kullanıldığında tükenmeyen bir kaynaktan gelen enerji olarak tanımlanmaktadır. Havalimanlarının enerji ihtiyaçları için mevcut seçenekleri artıran yenilenebilir enerjinin faydası oldukça dikkat çekicidir. Çoğu havalimanı bir güç sağlayıcısından elektrik satın alır ve bu da enerjinin havalimanı için büyük bir işletme maliyeti olmasını sağlar; bu nedenle enerji verimliliği, temel bir maliyet kontrol ölçüsüdür. Aynı zamanda daha az emisyon üretmek ve karbon ayak izini azaltmak gibi başka avantajlar da sağlar (Nam, 2019: 61).

3. Havalimanlarında Güneş Enerjisinin Kullanımı

Dünyadaki yaşam için güneş enerjisi gereklidir. Güneş enerjisi dünyanın iklimine güç verir, besin zincirinin temeli olarak bitkilerin büyümesini ve aynı zamanda yaşamın gelişebileceği ısı ve çevresel koşulları sağlar (ICAO, 2017: 18). Bununla birlikte, güneş radyasyonu fosil enerji tüketiminin yan etkilerine sahip değildir ve sürdürülebilirliğin temel hedefi de söz konusu yan etkileri azaltmaktır. Güneş enerjisi tamamen yenilenebilir, belirli bir yerde ve zamanda ısıya veya elektriğe dönüştürülür ve miktarı ne olursa olsun, ertesi gün daha fazla güneş enerjisi dönüştürülüp kullanılabilir, böylelikle bölgesel bir güneş radyasyonu asla bozulamaz. Başka bir deyişle güneş enerjisi kullanıldıkça tükenmeyen bir kaynaktır (Riahi Dehkordia vd., 2019: 1614).

Güneş enerjisi, güneş ışınımının bolluğu ve tükenmezliği nedeniyle özellikle çekicidir ve uygun şekilde kullanıldığında tüm küresel enerji gereksinimlerini karşılama potansiyeline sahiptir. Kullanım noktasından kilometrelerce uzakta bulunan elektrik santrallerine kıyasla güneş enerjisi sistemleri yerinde kurulduğu ve elektrik ürettiği için çevre dostudur ve uygulanması kapsamlı ve pahalı bir altyapı gerektirmez (Khan vd., 2014: 479). Dünya çapında yaklaşık 100 havalimanında, 400 megawatt'ın üzerinde enerji üreten güneş enerjisi tesisleri bulunmaktadır¹¹⁹.

Güneş enerjisinin bir enerji kaynağı olarak modern kullanımı hem elektrik üretimi hem de ısı üretimi amacıyla gerçekleştirilmektedir (ICAO, 2017: 18). Havalimanlarında enerji verimliliği için güneş enerjisinin kullanımı fotovoltaik sistemler ve termal sistemler aracılığıyla iki şekilde gerçekleştirilmektedir.

3.1. Fotovoltaik Güneş Enerji Sistemleri

Fotovoltaik güneş enerji sistemleri, elektrik jeneratörlerine güç sağlamak için ısıyı yansıtmak yerine emmek üzere tasarlanmış düz paneller kullanan güneş enerjisi sistemleridir. Bu sistemler, aralarında başka bir adım olmaksızın doğrudan güneş radyasyonunu elektriğe dönüştürürler (Mills, 2011). Havalimanı sahalarındaki en yaygın şekilde uygulanabilen yenilenebilir enerji projeleri arasında, güneş ışığını elektriğe dönüştüren fotovoltaik (PV) sistemler bulunmaktadır (ICAO, 2017: 9).

Fotovoltaik sistemler çok az bakım gerektirir, gürültü yapmaz ve hareketli parça olmadan ve hava kirliliği veya sera gazı üretmeden çalışır. Fotovoltaik sistem dizileri, binalara ve yapılara (otoparklar gibi) monte edilebilir veya destek direkleri veya raflar üzerine zemine monte edilebilir. Diziler, şebeke kalitesinde alternatif akımı elektriğe koşullandırılabilen veya pilleri şarj etmek için kullanılabilen doğru akım üretir. Tipik bir fotovoltaik sistem hücresi, yüzeyine çarpan güneş enerjisinin yaklaşık % 14'ünü kullanılabilir elektriğe dönüştürür. Bir sistemin ürettiği elektrik miktarı, sistem tipine, yönüne ve mevcut güneş kaynağına bağlıdır. Daha yüksek bir güneş kaynağı, güneş enerjisinin daha fazlasının yüzeye ulaşması anlamına gelir ve bu, fotovoltaik sistem performansı için en uygundur (Kandt ve Romero, 2014: 2).

Havalimanları, özellikle güneş fotovoltaikleri için sahada yenilenebilir enerjinin finansal uygulanabilirliğini artıran özelliklere sahiptir. Havalimanı arazisi ve binaları, başka türlü finansal fayda sağlamayan güneş enerjisi tesisleri için uygun alanlar sağlayabilir. Güvenli havalimanı yönetimi için gerekli olan havalimanlarının açık peyzajı ve coğrafi konumu, yenilenebilir enerjiyi besleyen doğal kaynakların yakalanmasını da kolaylaştırır. Ayrıca havalimanları, fazla enerjiyi elektrik şebekesine geri satarak potansiyel getiri de elde edebilirler (Baxter vd. , 2018: 335).

¹¹⁹ <https://aviationbenefits.org/case-studies/power-from-the-sun/>

Hindistan'da bulunan Cochin Uluslararası Havalimanı tamamen güneş enerjisi ile işletilen dünyadaki ilk havalimanıdır. Havalimanında toplam 46,150 panelden oluşan fotovoltaik güneş enerjisi sistemi mevcuttur. Sistemin toplam enerji üretim kapasitesi 12MWp iken sistem her gün ortalama 48,000 kilowatt saat enerji üretmektedir ve üretilen enerji havalimanının enerji ihtiyacının tamamını karşılamaktadır¹²⁰.

Kopenhag havalimanı ise Danimarka'da fotovoltaik güneş enerji sistemlerini uygulayan ilk havalimanıdır. Havalimanına toplam 9,300m²'lik fotovoltaik sistem yerleştirilmiştir ve sistemin toplam üretim kapasitesi 1,8 MWp olarak belirtilmektedir. Havalimanında fotovoltaik güneş enerji sistemi aracılığıyla üretilen enerji havalimanının toplam enerji ihtiyacının %0.89'unu karşılayabilecek niteliktedir¹²¹.

Avusturya'da fotovoltaik güneş enerji sistemlerini kullanan ilk havalimanı ise Adelaide Havalimanı'dır. Havalimanında toplam 4,500 panelden oluşan fotovoltaik güneş enerji sistemi mevcuttur. Sistemin üretim kapasitesi 1,17MW iken üretilen enerji ile havalimanının toplam enerji ihtiyacının %8.5'i karşılanmaktadır¹²².

George Uluslararası Havalimanı Afrika'da güneş enerji sistemlerini kullanan ilk havalimanıdır. Havalimanında toplam 3,000 panelden oluşan fotovoltaik güneş enerji sistemi mevcuttur. Sistem, 750 kW üretim kapasitesine sahip iken sistem aracılığıyla üretilen enerji havalimanının toplam enerji ihtiyacının %41'ini karşılamaktadır¹²³.

Tennessee merkezli Chattanooga Metropolitan Havalimanı ABD'de tamamen güneş enerjisi ile işletilen ilk havalimanı olmuştur. Üç aşamada tamamlanan projenin ilk aşamasında 3.848 panelden oluşan 1 MW'lık bir güneş enerjisi çiftliği kurulmuştur. 2013 yılında ikinci aşamada, kapasite 1.1MW daha artırılarak 3.542 panel daha inşa edildi. 2019 yılında ise üretim kapasitesi 641kW daha artırılarak 1.886 panel ek panel inşa edilerek proje tamamlandı. Havalimanı ilk aşamanın inşa edilmesinden bu yana yaklaşık 20 GW saat enerji üretmiştir¹²⁴.

Son olarak, Türkiye'de fotovoltaik güneş enerji sistemlerini kullanan ilk havalimanlarından birisi Erzincan Havalimanı'dır. Havalimanına toplam üretim kapasitesi 2.09 MWp olan toplam 3,779 panel inşa edilmiştir. Sistem havalimanının toplam enerji ihtiyacının yaklaşık %50'sini karşılayacak düzeydedir. Bununla birlikte Antalya havalimanı'nda 260 W gücünde 250 kWp üretim kapasitesine sahip toplam 962 adet fotovoltaik panelden oluşan bir fotovoltaik sistem mevcuttur (Yıldız vd., 2020: 171).

3.2. Termal Güneş Enerji Sistemleri

Termal güneş enerji sistemleri güneş ışığını ısıya dönüştürerek hem elektrik üretmek hem de fotovoltaik sistemlerden farklı olarak güneş ışığını ısıya dönüştürmek amacıyla kullanılmaktadır. Termal sistemler güneş ışığından elde edilen ısıyı konsantre güneş enerji sistemleri (CSP) aracılığıyla elektriğe dönüştürebilir, hava geçirgen güneş kolektörleri aracılığıyla havalandırma sistemlerine gönderilerek ısıtma amacıyla kullanılabilir veya binalarda kullanılan suyun ısıtılması amacıyla kullanılabilir (FAA, 2016: 5-9).

Yerinde kullanım için, termal güneş enerjisi panelleri tipik olarak hizmet verdikleri binaya ısıyı geri verebilecek şekilde binaların üstüne yerleştirilir. Su veya benzer bir çözelti ile doldurulmuş tüpler panelden geçer ve ısıtıldıkça çözelti, binanın ısıtılması ve sıcak su dahil olmak üzere tipik evsel amaçlar için ısı sağlamak üzere binanın içine hareket eder. Solar PV'de olduğu gibi, güneş ısı modülleridir ve proje hedeflerine ve mevcut alana göre tasarlanmasını ve genişletilmesini nispeten kolaylaştırır. Termal

¹²⁰ https://airport.nridigital.com/air_nov20/solar_power_airports

¹²¹ https://www.cph.dk/495dd5/globalassets/8.-om-cph/6.-investor/arsrapporter/2020/kl_ar_2020_uk_final.pdf

¹²² <https://www.adelaideairport.com.au/corporate/wp-content/uploads/2014/11/Solar-PV-information-sheet.pdf>

¹²³ <https://www.airports.co.za/news?item=131>

¹²⁴ https://airport.nridigital.com/air_nov20/solar_power_airports

güneş enerji sistemleri, sıcak su için çeşitli ihtiyaçlar göz önüne alındığında, konut kullanımları için özellikle başarılı olmuştur (ICAO, 2017: 27).

Bununla birlikte havalimanlarının tipik olarak yüksek sıcak su gereksinimleri olmadığından, termal güneş enerji sistemleri ile ilgili çok fazla çalışma mevcut değildir. Ek olarak, termal güneş enerji sistemleri daha pahalı olduğu için havalimanlarında daha çok PV sistemleri edilmiştir. Yine de Cenevre, Toronto ve Minnesota'daki bazı küçük havalimanlarında örneklerini görmek mümkündür (ICAO, 2017: 27).

Örneğin Vancouver Uluslararası Havalimanı'nda Otoritesi, havalimanının iç hatlar terminal binasına, yılda yaklaşık 67.500 ABD Doları tasarruf sağlayacak güneş enerjisiyle çalışan sıcak su ısıtma sistemi mevcuttur. Binanın çatısına monte edilen 100 güneş paneli, Vancouver Uluslararası Havalimanı'nda saatte ortalama 800 galon sıcak suyu ısıtmak için yeterli enerjinin üretilmesine yardımcı olmaktadır¹²⁵.

Sonuç

Bu çalışmada, havalimanlarında kullanılan güneş enerjisi sistemleri incelenmiştir. Havacılık endüstrisinin gelişimi ve özellikle havalimanı sayısının artması, çevresel etkileri yüksek olan havalimanlarını sürdürülebilir enerji yönetimi kapsamında, alternatif yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendirmiştir. Günümüzde çok fazla sayıda havalimanında yenilenebilir enerji sistemleri kullanılmakta ve en yaygın örneklerinin güneş enerjisi sistemleri olduğu görülmektedir. Havalimanlarında güneş enerjisi sistemleri fotovoltaik sistemler veya termal güneş enerjisi sistemleri olarak iki farklı şekilde kullanılmaktadır.

Fotovoltaik sistemler hem uygun fiyatlı olmaları hem de yüksek miktarda elektrik enerjisi üretebildikleri için havalimanları tarafından daha çok tercih edilebilmektedir. Bir çok havalimanında fotovoltaik güneş enerji sistemleri kullanılırken, tamamen güneş enerjisi ile işletilen havalimanlarının sayısının da gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Çalışma kapsamında örnek olarak değerlendirilen ve henüz tamamen güneş enerjisi ile işletilmeyen birçok havalimanının da sürdürülebilirlik uygulamaları kapsamında enerji üretim kapasitelerini arttıracakları görülmektedir. Bununla birlikte, havalimanlarında termal güneş enerjisi sistemleri fotovoltaik sistemlere göre daha az ve genellikle küçük havalimanlarında kullanılmaktadır. Bunun en temel nedeni, termal güneş enerjisi sistemlerinin daha pahalı olması ve daha çok konut kullanımları için uygun olduğunun düşünülmesidir.

Güneş enerjisinin bir enerji kaynağı olarak havalimanlarında kullanılması hem enerji tasarrufu sağlamakta hem de havalimanlarının çevresel etkilerinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır. Gelecek zamanlarda dünya genelinde diğer havalimanlarında da güneş enerjisi sistemlerinin kullanımının daha da yaygınlaşacağı ön görülmektedir. Bu durum havacılık endüstrisinin çevresel etkileri göz önüne alındığında dünya genelinde sürdürülebilir bir yaşam için umut verici olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Adelaide Airport (2014). <https://www.adelaideairport.com.au/corporate/wp-content/uploads/2014/11/Solar-PV-information-sheet.pdf> Erişim tarihi: 18.05.2021
- Baxter, G., Wild, G., & Sabatini, R. (2014, November). A sustainable approach to airport design and operations: Case study of Munich airport. In *PRCC 2014 Engineers Australia Convention* (pp. 227-237).
- Baxter, G., Sabatini, R., & Wild, G. (2015, May). Sustainable airport energy management: A case study of Copenhagen Airport. In *Proceedings of the International Symposium on Sustainable Aviation, Istanbul, Turkey* (Vol. 31).
- Baxter, G., Srisaeng, P., & Wild, G. (2018). Sustainable airport energy management: The case of kansai international airport. *International Journal for Traffic & Transport Engineering*, 8(3).
- Baxter, G., Srisaeng, P., & Wild, G. (2019). Environmentally sustainable airport energy management using solar power technology: The case of Adelaide Airport, Australia. *International Journal for Traffic & Transport Engineering*, 9(1).

¹²⁵<https://www.renewableenergyworld.com/baseload/solar-power-heats-water-for-canadian-airport-9708/#gref>

- Copenhagen Airport (2020). https://www.cph.dk/495dd5/globalassets/8.-om-cph/6.-investor/arsrapporter/2020/kl_ar_2020_uk_final.pdf Erişim tarihi: 18.05.2021
- de Rubeis, T., Nardi, I., Paoletti, D., Di Leonardo, A., Ambrosini, D., Poli, R., & Sfarra, S. (2016). Multi-year consumption analysis and innovative energy perspectives: the case study of Leonardo da Vinci International Airport of Rome. *Energy Conversion and Management*, 128, 261-272.
- Enerji günlüğü, <https://www.enerjigunlugu.net/erzincan-havalimani-ges-uretime-gecti-35679h.htm> Erişim tarihi: 18.05.2021
- FAA, (2018). Technical Guidance for Evaluating Selected Solar Technologies on Airports, Version 1.1. https://www.faa.gov/airports/environmental/policy_guidance/media/FAA-Airport-Solar-Guide-2018.pdf Erişim tarihi: 18.05.2021
- Graham, A. (2018). *Managing airports: An international perspective*. Routledge.
- ICAO, A Focus on the Production of Renewable Energy at the Airport Site. Québec, Canada: International Civil Aviation Organization, 2017.
- Kandt, A., & Romero, R. (2014). *Implementing Solar Technologies at Airports* (No. NREL/TP-7A40-62349). National Renewable Energy Lab.(NREL), Golden, CO (United States).
- Khan, K., Azabany, A., & Ahmed, W. (2014). Reductions in Co2 emissions from electricity generation from solar energy at Sulaymanyah airport in Kurdistan, Iraq. *Asian Journal of Science and Technology*, 5(8), 479-481.
- Kazda, T., & Caves, B. (2015). Environmental Control. In *Airport Design and Operation: Third Edition*. Emerald Group Publishing Limited.
- Kılış, B. (2014). Energy consumption and CO2 emission responsibilities of terminal buildings: A case study for the future Istanbul International Airport. *Energy and buildings*, 76, 109-118.
- Kotopouleas, A., & Nikolopoulou, M. (2016). Thermal comfort conditions in airport terminals: Indoor or transition spaces?. *Building and environment*, 99, 184-199.
- Mills, R. (2011). Airport solar and geothermal power.
- Nam, V. H. (2019). "Green Sustainable Airports: The Deployment of Renewable Energy at Vietnam Airports. Is that Feasible?". *Journal of Mechanical Engineering Research and Developments*, 61-65.
- Riahi Dehkordi, E., Karimi, A., Karimi, R., & Aslan Beygi, M. (2019). Sustainable design for airport terminals, by integrated photovoltaic (PV) system (adopting bench-marking approach). *International Journal of Green Energy*, 16(15), 1611-1616.
- Sukumaran, S., & Sudhakar, K. (2017). Fully solar powered airport: A case study of Cochin International airport. *Journal of Air Transport Management*, 62, 176-188.
- Yıldız, Ö. F., Yılmaz, M., Çelik, A., & Edip, İ. M. İ. K. (2020). Havalimanlarında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması. *Journal of Aviation*, 4(1), 162-174.
- <https://www.airports.co.za/news?item=131> Erişim tarihi: 18.05.2021
- https://airport.nridigital.com/air_nov20/solar_power_airports Erişim tarihi: 18.05.2021
- <https://www.renewableenergyworld.com/baseload/solar-power-heats-water-for-canadian-airport-9708/#gref> Erişim tarihi: 18.05.2021

SOVYETLER TARAFINDAN AFGANİSTAN İŞGALI

Abdul Shafe MUBAREZ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler
shafimubariz300@gmail.com

Özet

Afganistan'ın dünya siyasi tarihinde önceliği vardır. Bunun ana nedeni Afganistan'ın kıtalar arası ve bölgeler arası stratejik bir coğrafyada olmasıdır. Afganistan, Orta Asya, sıcak su ve Orta Doğu'ya en uygun giriş ve çıkış noktası olan Çin, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Pakistan ve İran arasında yer alan İslam, Çin ve Hint kültürlerinin buluşma noktasıdır. 18. ve 19. yüzyıllarda Afganistan'ın kontrolü için harika Oyun için oyun adına Rusya ve İngiltere arasında siyasi, askeri ve ekonomik çatışmalar yaşandı. Eskiden İngiliz kontrolü altında olan Afganistan, 1918'deki bağımsızlıktan bu yana Rus etkisi altında. 1978'de Afganistan'daki Sovyete karşı ulusal direniş hareketi başlamıştı. Sosyalist iktidar Sovyet askeri desteği istedi. Birçok SSCB uzmanı ve askeri Afganistan'a geldi. Sovyetler 27 Aralık 1979'da Rusların güç mücadelelerini değerlendirmesiyle Afganistan'ı resmen işgal etti. Rusya'nın Afganistan'ı işgali yaklaşık 10 yıl sürdü. Afganlar savaş sırasında ağır kayıplar verdi, bir milyon asker şehit edildi ve yaklaşık üç milyon yaralı (engelli) beş milyondan fazla yabancı ülkeye göç etti. Batı ve İslami ortak bir cepheyi kurarak,. 1979'da Ruslar Afganistan'ı istila etmeye başladı. Ancak, 10 yıl denedikten sonra Ruslar kendi amacına ulaşamadı. Kökleri Sovyet'in Afganistan'ı işgalinden ve tepkisinden kaynaklanan Taliban, Afganistan'ın tarihini her zaman çeşitli şekillerde etkiledi ve etkilemeye devam ediyor. Kalkınma sürecinde, dışsal faktörler, özellikle ABD, yerel durum gibi önemli bir rol oynamıştır. Çalışma, Taliban'ın orta vadeli çıkış modelini ve organizasyon yapısını inceliyor ve kuruluşun kurduğu periyodik ilişkiler bağlamında etkilemeye devam ettiği en büyük dış faktörlerden biri olduğunu belirtiyor.

Anahtar kelimeler: SSCB'n Afganistan İşgali, bağımsızken SSCB işgaline kadar, işgal sonrası. Taliban, ABD, "Sonsuz Özgürlük Hareketi.

OCCUPATION OF AFGHANISTAN BY THE RUSSIANS

Abstract

Afghanistan has priority in world political history. The main reason for this is that Afghanistan is in a strategic geography between continents and regions. Afghanistan is the meeting point of Islamic, Chinese and Indian cultures located between China, Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan, Pakistan and Iran, which is the most suitable entry and exit point to Central Asia, hot water and the Middle East. In the 18th and 19th centuries, there were political, military and economic conflicts between Russia and Britain in the name of the game for the great game for control of Afghanistan. Afghanistan, formerly under British control, has been under Russian influence since independence in 1918. In 1978 a national resistance movement against the Soviet began in Afghanistan. The socialist power sought Soviet military support. Many USSR specialists and soldiers arrived in Afghanistan. The Soviets officially invaded Afghanistan on December 27, 1979, after evaluating the Russian power struggles. Russia's invasion of Afghanistan lasted about 10 years. Afghans suffered heavy casualties during the war, a million soldiers were martyred, and nearly three million injured (disabled) more than five million migrated to foreign countries. By establishing a common Western and Islamic front. It should be noted that in 1979 the Russians began to invade Afghanistan. However, after 10 years of effort, the Russians failed to achieve their goals. The Taliban, rooted in the Soviet invasion and response to Afghanistan, has always influenced and continues to influence Afghanistan's history in various ways. In the development process, external factors, especially the USA, played an important role as the local situation. The study examines the Taliban's medium-term exit model and organizational structure and notes that it is one of the biggest external factors that the organization continues to influence in the context of the periodic relationships it establishes.

Key Words: USSR's Invasion of Afghanistan, independently until the occupation of the USSR, post-occupation. Taliban, USA, "Eternal Freedom Movement.

GİRİŞ

1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askeri müdahalesiyle başlayan çatışma süreci, birçok devleti ve genel olarak uluslararası sistemi etkilemiş ve dünya çapında sonuçlara yol açmıştır. Sovyet yönetimine göre, "Afgan hükümetini desteklemek" için gönderilen askeri güç, geleneksel olarak savaşılmaya hazır direniş grupları buldu, ancak silah ve teçhizat açısından yetersizdi. Ancak bu gruplar kısa sürede muharebe kuvvetlerini geliştirerek Sovyet ve Afgan ordu birliklerine karşı etkili oldular. Söz konusu direniş gruplarına siyasi, mali, askeri ve psikolojik destek sağlayan ülkeler, 1979-1989 arasındaki Afganistan ihtilafının kilit oyuncularını olan üç partiye katılmıştır. Krizden ve sonuçlarından doğrudan ve en çok etkilenenler Afganistan vatandaşlarıdır. Öte yandan Afganistan'da ve Sovyet rejimi altında yaşayanların yanı sıra o coğrafyanın dışında kalan bazı Türkler de bu olağanüstü çatışma sürecinin tek aktörüydü. Afganistan farklı etnik kökenlere sahip bir ülkedir ve Afgan kelimesi genellikle Peştun kökenli insanları ifade etmektedir. Afganistan'ın etnik zenginliğine Peştunların yanı sıra ülkede önemli etnik unsurlar olan Türkler, Tacikler ve Hazaralar ile Beluciler, Niristanlar, Hindular ve Araplar da katkıda bulunmuştur. Afganistan, dünya tarihinde yabancı dünyanın Hindistan'ın zenginliğine ve Körfez sularına erişmesi için bir araç olmuştur. Bu nedenle Afganistan halkı tarih boyunca işgallerle mücadele etmiştir. Ticaretin kavşak noktalarından birinde yer alan Afganistan, stratejik konumu nedeniyle İranlılar, Yunanlılar, Araplar, Moğollar, İngilizler ve Sovyetler gibi çeşitli ulusların saldırısına uğradı. Burası Asya'nın önemli bir parçası. Tarihi İpek Yolu evdi. Afganistan'ın tarihine, sürekli kültürel değişimine bakarsak, Yüzyılın dönüşünü görmektedir. Bu dönemde İslam bu topraklara ulaşmış ve yayılmıştır. Aslında Gazneli Mahmud tarafından kontrol edilen Afganistan, İslam inancının Hindistan'a taşınmasında bir köprü görevi görmüştür. 1747'de bağımsızlığını kazanan Afganistan, 19. yüzyılda İngiltere ve Rusya gibi iki büyük güç arasında bir çatışmaya sahne olmuştur. Bu yüzyılda iki kez İngilizler, bir kez İran tarafından işgal edilen Afganistan, Rusya'nın da desteğiyle amansız bir bağımsızlık savaşı başlattı.

1921'de İngiltere'den bağımsızlığını kazandıktan ve özgür devlet statüsü kazandıktan sonra sık müdahalelerle Sovyet tehdidi ve istikrarsızlığına maruz kalan bir ülke haline gelmiştir. 1979'da Sovyetler Birliği tarafından işgal edilen Afganistan'da insanlar bir yandan işgalci güçlere, diğer yandan Kabil'in merkezi otoritesine karşı savaşılmaya başlamış ve on yıllık savaşın ardından Sovyetler ülkeyi karsız bırakmıştır. Daha sonra iktidara gelen Milli Kuvvetler, bağımsız bir ülke lehine hareket etti. Sovyet işgaline karşı çıkan bu gruplar bu kez birbirleriyle savaşılmaya başlamışlar ve Afganistan müdahale, komşu devletler, milli birlik bilincinin olmaması, aşiret gibi birçok nedenden dolayı çok kısa sürede kargaşanın merkezi haline gelmiştir. Afganistan'da var olan Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Aymaklar (Aimaq), Türkmenler, Özbekler, Kırgızlar ve Beluçilerin de aralarında bulunduğu etnik grupları bir yere tutma görevi İslamiyet'e düşürür. En ufak bir fikir ayrılığı ülkede ciddi bir krize neden olabilir. Güvenlik sorunu devam etmektedir. Dünyadaki afyonun yüzde 90'ı Afganistan'da üretilmektedir. Hala bir iktidar boşluğunun etkilerinden muzdarip olan Afganistan için, başlığı 21. yüzyılda düşmüş bir devlet kavramına eşdeğerdir.

AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİ

Kuzey'den Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan, Kuzeydoğudan Çin Halk Cumhuriyeti; Doğu ve Güneydoğu'dan Pakistan ve Batı tarafından da İran'la sınırı olan Afganistan, 653.000 km² yüz ölçüme sahiptir. Bu ülkenin topraklarının % 75'ini dağlar oluşturmaktadır. Afganistan dağlardan ve yayla'lardan meydana gelmiştir. Afganistan ikliminde dört mevsim görülür. Kış mevsiminde çoğu zaman kar yağışı fazla olmakta ve dağlık bölgelerinde ise ulaşım çok zor ve hatta imkânsızdır. Yaz mevsimi ise genellikle sıcaktır. (Bilgü, 1988:402-403)

Afganistan farklı etnik gruplardan oluşmaktadır. Peştunlar, Tacikler, Hazara Türkleri, Özbek Türkleri, Türkmen Türkleri, Kırgız Türkleri, Kazak Türkleri, Aymaklar, Kızılbaşlar ve Nuristaniler ilk etapta sayılabileceğimiz etnik gruplardır. Afganistan'ın nüfusu tam olarak bilinmiyor. Yıllarca süren savaş, nüfus sayımının yapılmasına engel olduğu için Afganistan'ın nüfusu ile ilgili verilen rakamlar tahminidir. Afganistan'ın genel nüfusu için 29 ile 34 milyon arası olduğu tahmin edilmektedir. Bunun

11-12 milyonunu Peştunlar, 6-7 milyon Tacikler, 6-7 milyon Özbek Türkleri, 3-4 milyon Hazara Türkleri, 2-3 milyon civarında da Türkmen Türklerinin olduğu tahmin edilmektedir.2 Afganistan halkının %99'u Müslümandır. Bunların %80'i Sünnî, %19'u Şii ve %1'i ise diğer dinlere mensuptur. Ülkenin resmi dini İslam, mezhebi Hanefî, resmi dili ise Peştunca ve Farsça'dır. Afganistan, kara ile çevrili bir ülke olup, ekonomisi tarıma ve hayvancılığa bağlıdır. İşgücünün sektörlere göre dağılımında tarım ve hayvancılık %80, endüstri %10, hizmetler sektörü de %10'luk bir paya sahiptir. Endüstri ağırlıklı olarak küçük çapta tekstil, sabun, mobilya, ayakkabı, çimento, el yapımı halılar; doğal gaz, yağ, kömür ve bakır işletmelerine dayanmaktadır. Afganistan'da eğitim sistemi 6+3+3 şeklinde bir kademelendirme üzerinde şekillenmektedir. Ülkede eğitimde kadın ve erkek ayrımı yapılmamaktadır. Tüm Afgan vatandaşları eşit eğitim hakkına sahiptir. Yedi yaşına gelen her çocuk devlet okullarından parasız kazanmaya hakkına sahiptir. Afganistan Anayasası kırk dördüncü. Maddesine göre, devlet okulları parasız ve ilköğretim zorunludur. Ancak Afganistan'ın uzun yıllar boyunca işgallere maruz kalması ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar eğitim sistemini de olumsuz etkilemiştir. Genel itibarıyla ülkenin eğitim seviyesi düşüktür. Eğitim Bakanlığının verilerine göre, ülkedeki okuma-yazma bilenlerin oranı ortalama olarak %30'dur. Afganistan, uzun yıllar devam eden savaşlar nedeniyle ilim ve kültür faaliyetlerini bugün dünyaya tanıtamamış bir halde ise de tarihte İslam dünyasının önemli ilim ve kültür merkezlerini içinde barındırmıştır. (GUBAR,1990:23)

Afganistan, tarih boyunca değişik isimlerle anılmış bir ülkedir. Eski çağda Aryana, orta çağda Horasan ve 1747 yılından sonra da Afganistan adını almıştır. Afganistan İslam Cumhuriyeti coğrafî, tarihî, kültürel ve stratejik olarak Orta Asya'ya bağlıdır. Siyasi ve dini olarak Güney Asya ve Orta Doğu'ya çok yakındır. Coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca Yunanlılar, İranlılar, Moğollar, İngilizler ve Sovyetler gibi çeşitli milletlerin saldırısına uğramıştır. Kuzeybatı Asya ülkeleri arasında, Afganistan tarih boyunca stratejik öneme sahip ve komşuları, özellikle de emperyalist güç merkezleri arasında bir çatışma bölgesi olmuş ve bu eyalette bir çatışma ülkesi olmaya devam etmektedir. Tabi olarak Afgan halkı da tarihin çeşitli zamanlarında saldırılara ve tacizlere maruz kalmış, yabancı güçlerin çıkarlarına alet olarak, telâfisi mümkün olmayan büyük acılarla ve kayıplarla karşı karşıya kalmışlardır. (BEGİ,2001:17)

Yukarıda Afganistan'ın tarih boyunca pek çok istilaya maruz kaldığını belirtilmiştir. Bu istilaların önemlisi 19. Asırda İngiltere'nin ve 1979 yıllarında da Rusların işgalidir.

BAĞIMSIZLIKTAN SOVYET İŞGALİNE KADAR GEÇEN SÜREÇ

1929'da Emanullah Han'ın reformlarından vazgeçmesi ve Ruslarla ilişkilerini zayıflatması üzerine İngilizlerin desteğiyle Muhammed Nadir Şah iktidara geldi. 1933'te okulu ziyaret etti ve 19 yaşındaki oğlu Muhammed Zahir Şah'ın halefi oldu. 40 yıldır iktidarda olan Zahir Şah, tembelliği ve dış dünyaya kayıtsızlığıyla tanınan bir hükümdardır. 1953'te Muhammed Zahir Şah başkanlığında Başbakan olan Muhammed Davud hırslı ve reformluydu, ancak Zahir Şah dileklerini yerine getirmedi. ABD ile temasa geçerek askeri yardım talebinde bulundular, ancak olumsuz bir yanıt alınca Rusya'dan yardım istediler. Ruslar ise buna karşılık vermiş ve mali destek sağlayan köprü ve otoyol projelerini üstlenmiştir. Afgan-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcıdır (UYSAL,1996:77).

Yeni dönemde Başbakan Zahir Şah ve Davut Han, ülkelerini modernize etmek için yardım alabilmek için sürekli olarak Sovyetlere yakın bir politika izlemiştir. 1956 ve 1978 yılları arasında Sovyetler, Afganistan'a yarısı ekonomik, diğer yarısı askeri olmak üzere yaklaşık 3 milyar dolar yardımda bulundu. Aynı zamanda Ruslarla Afgan subayların eğitimi konusunda anlaşmaya varıldı. Rusya'daki Afgan subaylar Komünizmin etkisinde kalıp düzeni değiştirmek ümidiyle ülkeye dönseler de Zahir Şah o dönemde Afgan subayları yüksek bir konuma getirmedi(OĞUZ,2001:71-74).

Pakistan'da Afganistan'daki etnik gruplar arasında en büyük grubu oluşturan Peştunlar da bulunmaktadır. İngilizlerin 1947'de Hindistan'dan ayrılmasıyla Afgan devleti, Pakistan'ın kuzeybatısındaki Peştun sakinlerinin bağımsızlık veya Afganistan'a üyelik arasında seçim yapma hakkına sahip olacağını umuyordu. Ancak İngilizler Peştunlardan Pakistan veya Hindistan arasında seçim yapmalarını isteyince Müslüman varlıkları nedeniyle Pakistan'ı seçtiler. Ayrıca Afganistan bu bölgelerde olduğu için hak iddia ediyordu ama sonuç alamamıştı. Bu sınır sorunu nedeniyle Afganistan,

Peştunları kendi sınırları içinde kışkırtmış ve Pakistan sınırı kapatmıştır. Bu durum bizi Ruslara yaklaştırdı çünkü Rusların ithalat ve ihracat şeklini değiştirdi. Bu yaklaşımın aksine ABD, Afganistan ile yakınlaşma politikası uygulamamıştır(AKKURT,2005:78-88).

Muhammed Zahir Şah, Muhammed Davud'u görevden aldıktan sonra meşruti monarşi olmaya çalıştı. Bunun bir parçası olarak, yeni bir anayasa kabul edildi ve 1965'te yasama seçimleri yapıldı. Yeni anayasanın 9 Eylül 1964'te yürürlüğe girmesinden sonra, 1965 genel seçimlerinden sonra oluşan meclis çoğunluğu karma döneme katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Komünist Parti dışında siyasi partilerin kurulmasına izin verilen yeni anayasanın ardından 1964 yılında Davut Han tarafından kurulan Vihzelmevan (Bilinçli Gençlik) ve 1965 yılında Taraki tarafından kurulan Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) faaliyete geçmiştir. ADHP gerçek bir komünist partidir. Partinin tüzüğü, Sovyet Komünist Partisi'nin yapısı üzerine modellenmiştir. Partinin kurucuları Nur Muhammed Taraki, Hafızullah Emin, Babrak Karmal ve Dr. Necibullah'tır. Hepsi birer pastun olan bu insanlar, birçok olayın her zaman başında olacaklar ve hepsi de başkanlığı elinde bulunduran kişiler olacaktır. ADHP'nin oluşturulmasından iki yıl sonra Halk ve Parm (Sancak) olarak iki gruba ayrılmıştır.(BROXUP,1983:2)

Zahir Şah'ın uygulamaya koyduğu yeni programla Afganistan'ın dış politikasında önemli değişiklikler meydana geldi: bazı iç siyasi gelişmeler; hapsedilen muhalefet liderlerini affetmek ve onları yüksek bürokratik pozisyonlara yönlendirmek; ve yurtdışında eğitim görmüş Afgan gençlerini devlet görevlerine atamak. Dış politikadaki önemli gelişmeler, artık savaştan önce İngiltere rolünü üstlenen ve ABD'den ekonomik yardım sağlayan ABD ile yakın ilişkilerin kurulmasıydı. 1963'te başbakanlıktan istifa eden Muhammed Davud, Zahir Şah'ın ülkeyi tek başına yönetmesini istemiyordu. Bilhassa Muhammed Davud, 1965 anayasasında kraliyet ailesinin bir üyesinin göreve başlayamayacağını veya görevde kalamayacağını şart koşarak, ülke yetkilileriyle anlaşarak askeri hareketi yürüten anayasal monarşiyi ortadan kaldırdı. 1973'te devrim yaparak "Cumhuriyet" ilan etmiş, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlığı da devralmıştır(LÜLECİ,2015:5).

1933'ten 1973'e kadar Afganistan tarihinde bazılarının “durgunluk dönemi” olarak adlandırdığı Zahir Şah'ın 40 yıllık saltanatı böylece sona erdi. Zahir Şah'ın iktidardan indirilmesi ve sürgün edilmesiyle Dürrani'nin (Abdali) ülkedeki egemenliği sona erdi ve bir zamanlar devrim için desteklediği kişileri işten atan Muhammed Davud, dış ilişkilerinde İran ve Pakistan ile de ilişkiler geliştirdi. 1953-63 Sovyetleri. politikasından vazgeçti ve tamamen tarafsız bir politika izlemeye başladı. Muhammed Davud bir konuşmasında Afganistan'ın gerçekten tarafsız olmasını ve Küba gibi önyargılı olmamasını istediğini söyledi(ÖĞÜZ, 2001 :8).

Bu dönemde, Sovyet danışmanları ordunun her kademesinde, hatta Savunma Bakanlığı'ndan askeri danışmanlar bile hazır bulundu. Subaylar, Komünist partilere serbestçe kaydedildi. Davut Han'ın liderliğindeki bu bağımsız politikaya tepki gösteren Marksistler, özellikle darbe sırasında Davut Han'ın yandaşları olan General Abdülkadir, Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal, onları kısa sürede etkisiz hale getirdiler. Öte yandan Davut Han, ülkedeki İslami hareketlerin kökünün kazınması için çaba sarf etmiş ve son derece sert tedbirler almıştır. Ülkedeki yaygın İslami köktencilik ortadan kaldırmak için bir hareket başlatan başbakanın en büyük destekçileri, ordunun sol kanadıydı. Bu uygulamalardan sonra yönetim halktan ayrılmaya başlayınca, Afganistan'daki faaliyetlerini sürdüremeyen İslami hareketin liderleri, 1975 yılında Peşaver'e kaçarak Pakistan yönetiminin desteğiyle orada faaliyetlerine yeniden başladılar. özellikle Başbakan Zülfikar Ali Butto'nun desteğini de alarak, faaliyetlerini buradan sürdürmüşlerdir.(BROXUP,1983:4) .

Davut Han döneminden ve askeri darbeden sonra yeni bir cumhuriyetin kurulmasıyla, geleneksel olarak yapılandırılmış Afgan hükümetine karşı yeni bir muhalefet grubunun oluşumunun temellerini attılar. Muhafazakarların ve devrilmiş kraliyet ailesinin desteğiyle, yurt dışında eğitim görmüş entelektüeller ve askerler de dahil olmak üzere şehirli orta sınıf, iktidara karşı bir hareket başlatılmaktadır. Zahir Şah devrildiğinde Davut Han'a destek veren ADHP üyeleri ve onu destekleyen sol çevreler ile darbeye kamuoyu ve nüfuzlu kişiler Davut Han'a karşı yürüyüşe geçti. Bu durumda Davut Han, gücünü ve sınırlı demokratikleşmesini kaybetmemek için daha otoriter davranmaya başladı. Bu dönemde İslami grupların aktif olduğu ve Pakistan'a karşı muhalefetini sürdürdüğü çatışmalar ülkeyi yeniden gerginliğe ve

sıkıntıya soktu, Çin ile yaptığı anlaşma ve Somali ve Etiyopya'ya karşı beyanı insanları endişelendirdi. Yönetimdeki komünistleri deviren Muhammed Davud, Müslüman köktendincilerin toplandığı yerlere baskın düzenleyerek onları kendi aleyhine çevirmiştir. Afganistan'daki etkisinin azalmakta olduğu endişesiyle Sovyetler, Sovyet üniversitelerinde ve askeri akademilerde Marksist propaganda konusunda yüksek eğitim almış Afganlara güvenerek Afganistan'da tamamen bağımlı bir politika izleyebilecek bir hükümet için çabalarını artırdı ve hâlâ sivil alan. yönetim. Sovyet Komünist Partisi genel sekreteri Brejnev ile Muhammed Davud arasındaki anlaşmazlık devrimden önceki son olaydı. Politikaları nedeniyle bir Sovyet tepkisi çağrısında bulunan Davut Han, ülke genelinde ve özellikle askeri alanda Sovyet etkinliğini etkilemediği için Sovyetlerin kendisini desteklemeye devam edeceğine inanmış ve muhalefet olarak orduda herhangi bir yapısal değişiklik yapmamıştır. gruplar yönetime karşı büyük bir hareket başlattı. Babrak Karmal ve Nur Muhammed Taraki'nin de aralarında bulunduğu protestoların liderleri tutuklanmış olsa da Davut Han ve ailesi 27 Nisan 1978'de askeri birliklerin darbe olduğunu bilmeden katılmasıyla katledildi. Komünist Devlet üyesi ve tutuklu Nur Muhammed A. Taraki ile Babrak Karmal hükümet kurmaya çalıştılar, bir araya geldiler. Darbeden birkaç gün sonra Sovyetlerin olası ayaklanmalara karşı her türlü silahı büyük nakliye uçaklarıyla Afganistan'a getirmesi, Sovyetlerin gerçekten darbeyi desteklediğini gösterdi. Nur Muhammed Taraki iktidara geldi ve cumhurbaşkanı olurken, başbakan Hafızullah Emin idi. Taraki, sözde Sovyetlerin desteğiyle gerçekleştirilen devrimin yeni lideri ilan edildiğinde liderliği gölgelendi ve tüm güç Emin'in elindeydi. Taraki hükümeti iktidara geldikten sonra, tarafsız bir dış politika izlediğini söyledi. Ancak Aralık 1978'de Sovyetler Birliği ile "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması"nın imzalanmasından sonra Afganistan hızla Sovyet etkisi altına girmeye başlamıştır(BROXUP,1983:6).

Taraki'nin saltanatı en kanlı dönem olarak bilinirken, bu dönemde yaklaşık 200.000 kişi öldü. Ülkenin adını Afganistan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştiren hükümet, bayrağı olarak Sovyet bayrağına benzer bir kırmızı bayrak kabul etti. İnsanların inanç ve alışkanlıkları görmezden gelinirken, ateist çabalar hız kazandı ve siyasi tasfiye hareketleri devam etti ve başta Carmel olmak üzere partiler görevlerinden alındı. İslami örgütlerle savaşmak için gerekli güçleri elde eden ve Moskova'nın talimatlarına göre hareket eden Nur Muhammed Taraki'nin muhaliflerini birer birer öldürmesiyle Afganistan'da komünistler ve komünist olmayanlar arasında kanlı bir iç savaş çıkmıştır (SARAY,2005:188).

Taraki'nin izlediği sert ve acımasız tedbirler sadece halkı değil bazı komünistleri de rahatsız etti. Taraki'nin iktidara gelmesinden sonra uygulamada gerçekleştirilen tarım reformu, kadınlara tanınan haklar, okullardaki dini yayınların durdurulması ve İslami radyo yayınlarının kaldırılması hükümete karşı ayaklanmalara neden oldu. Yönetim şiddeti yoğunlaştıkça halktan daha fazla tepki aldı ve silahlı mücadele Afganistan'ın kırsal bölgelerine yayıldı. Yeni yönetim halk tarafından pek hoş karşılanmadı ve İran'da İslami rejimin değişmesinin de yardımıyla ülkedeki İslami bakış açısını destekleyen direniş grupları hükümetle olan mücadelelerini yoğunlaştırdı. Aralarında fikir ayrılıklarının da olduğu dağıntık direniş grupları bu dönemde yönetimden fazla önem görmemiştir(BROXUP,1983:8) .

Toprak sahipleri, aşiret liderleri, uyuşturucu tacirleri gibi grupların kışkırtmalarıyla komünist rejime karşı direniş ülke geneline yayılmış ve tamamen silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür. Davut Han'ı deviren ve ülkede güçlü bir örgütün desteğiyle iktidara gelen Taraki'nin bu dönemdeki çatışma ortamını ve baskıcı ve sert idari müdahaleleri ateşe veren Taraki'nin, halen İran ve Pakistan'a kaçan birçok İslami muhalefet örgütünün lideri bulunmaktadır. Bu gelişmeler Afganistan'da uzun ve kanlı bir dönemin başlangıcı olurken, ülkenin direniş örgütleri aracılığıyla yabancı güçler tarafından kontrol edildiği bir dönemi de başlatmıştır. Entelektüel kişiliği ve komünist lideri ile tanınan Taraki, hükümetin 1952'de basın sekreteri olarak Washington'a gönderdiği Mahmud Han'a yönelik sert eleştirileriyle tanınıyordu. Taraki'nin sadık öğrencisi olarak da bilinen ikinci parti lideri Hafızullah Emin çok tutkulu bir öğrenciydi ve birçok Afgan öğrenci komünizmi kabul etmede etkili olmuştur. 1965 yılında Kabil Üniversitesi'nde hocalık yaparken çalışmalarına artan bir sıklıkla devam eden Emin, Taraki'ye olan bağlılığıyla tanındı ve ülkenin ikinci cumhurbaşkanı olarak göreve başladığında Taraki'yi idam etti. Başkan Taraki ve Başbakan Hafızullah Emin arasında artan bir anlaşmazlık zamanında, suikaste kurban giden Hafızullah Emin erken davrandı ve Taraki'yi tasfiye ederek Afganistan'daki Marksist rejimin kontrolünü ele geçirdi. Ancak şiddet yanlısı Taraki'nin ölümünün ardından yaşanan yönetim değişikliği, ülkede devam eden

İslami direniş hareketini etkilememiştir. Bu dönemde etkin bir yönetime sahip olan Hafızullah Emin'in keyfi davranışı Rusları şaşırttı ve Ruslar bunu ortadan kaldırmak için adımlar atmıştır. Taraki'nin de desteklediği bu durumda, Sovyet desteğiyle ondan kurtulmak isteyen Emin, Taraki'yi tek başına ortadan kaldırırken, Sovyet gericiliğine çağrıda bulunan bu iktidar değişikliğinde yalnız olduğunu bilen Emin, Taraki'yi tek başına ortadan kaldırmıştır. halkın desteğini kazanmaya ve Amerika'ya yakın olmaya çalışmıştır. Ancak Emin için ne halktan ne de ABD'den beklenen destek gelmedi. Tüm devrimci hareketlere karşı son derece şüpheli olan ve ülkede büyüyen ayaklanmalara karşı sert önlemler alan Emin, 1979 yılının Aralık ayına kadar iktidarda kaldığı süre boyunca Sovyet ordusunu anavatanına çağırması için yapılan baskılara direnmiştir. Emin döneminde artan isyanı bahane ederek 24 Aralık 1979 gecesi (Fırtına 333) işgal hareketini resmen başlatılmıştır. İşgalden sonra Babrak Karmal iktidara geldi. Burada Rus işgalinin sebeplerinden biri de Hafızullah Emin'in ABD'ye yakınlaşma çabaları ve ülkenin ayaklanmalar yoluyla Mücahitlerin eline geçme ihtimalidir(ARI, 2013).

Halk ayaklanmalarının yeniden canlanmasıyla birlikte Ruslar, 5 Aralık 1978'de imzalanan Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması'nın gereği olarak Afgan devletinin talebine yanıt verdiklerini, ancak bunun bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığını açıkladılar. Afganlar, Babrak Karmal'ı ülkeyi komünizme sokmaya çalışan bir hain olarak gördüler. Devlet daireleri, Ruslara benzer eğitim ve ekonomik kurumlar yaparak Ruslara önemli mevkiiler bıraktılar. O zaman, Rus KGB örneğini izleyerek KHAD gizli haber ajansı (Devlet Khedemati Ittila'ati) kuruldu. 1979'un son günlerinde Sovyet liderliğindeki işgal çok daha eski bir operasyon olmasına rağmen, Taraki'nin Emin'in saltanatı gibi kukla sistemlerle işgalinin birincil nedeni, ülkenin İslam'a karşı artan direnişiydi. Sonuç olarak, 27 Aralık 1979 gecesi Hafızullah Emin rejiminin devrilmesi ile başlayan işgali, Sovyetler Birliği'ni Halk Devrimi'nde dış güçlerin etkisinden kurtarmak ve Afganistan'daki huzursuzluğu önlemek için meşrulaştırdılar. Sovyet askerlerinin yeni lideri Babrak Carmel'in ülkesine daveti üzerine. Babrak Carmel, Halk Partisi'nin diğer üçüncü lideri ve Sovyet işgali sırasında Afganistan'daki en önemli isimdir. 1960'lardan beri Sovyet büyükelçiliği ile yakın temas halinde olan Carmel, 1965'te parlamentoya girdi. Daha sonra bu dönemde KGB ajanı olduğunu öğrenen Carmel, ülkenin üçüncü cumhurbaşkanı oldu ve işgalcileri anavatanına davet eden lideri tarafından koltuk verilmiştir(AKKURT,2005:112-116).

İŞGAL SÜRECİ

Sovyetler Birliği, 1978 tarihli "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması" uyarınca Afgan hükümetinin daveti üzerine geldiğini iddia ederken, Sovyet hareketi uluslararası alanda "bağımsız bir ülkenin işgali" olarak karşılık vermiştir. Sovyetler Birliği'nin 1979'da birbirine yakın iki ismi, Babrak Karmal ve Necibullah Khan'ı desteklemek için o ülkeye müdahalesi, Afganistan'ı uluslararası siyasi arenada yeni bir rotaya soktu. Kabil'deki merkezi hükümetin tamamen Sovyet kontrolünde olması, Afgan halkını hem Ruslarla hem de kendi hükümetleriyle savaşmaya sevk etmiştir. Ülke genelinde Komünist rejime karşı küçük çaplı ayaklanmalar, Nisan 1978'de iktidara gelen Komünistlerin reform sonrasında zorla uygulamaya başladıkları politikalar sayesinde geniş çaplı direnişe dönüşmüş, Afganistan'ın karmaşık geleneksel toplum ve toplum yapısına aykırı programlar ve reformlar gerçekleştirilmiştir. yaşam tarzı, Afganistan'ın işgali. Sovyet ordusunu hedef alarak ulusal bağımsızlık için ulusal mücadeleyi uzatmıştır. 28 Aralık 1979 sabahı Afganistan tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Sovyetler Afganistan'ın doğrudan kontrolünü ele geçirdi ve Sovyet ordusuyla ülkesine dönen Babrak Karmal, Afganistan'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştur(OĞUZ, 2001:142).

Kabil'deki Sovyet işgaline karşı ilk eylem, Şubat 1980'de tüccarlar ve yetkililer tarafından ilan edilen ve Kanlı Olay olarak bilinen öğrencilerin önderliğindeki yürüyüşle devam eden genel grevle başlamıştır. Nisan 1980'de Afganlar. Nisan 1981'de Kabil ve çevresinde şiddetli çatışmalar patlak verdi ve başkenti ülkedeki diğer şehirlere bağlayan otoyollar trafiğe kapatılmıştır. Başta Herat olmak üzere birçok şehirde ayaklanmalar patlak verince, aynı yıl Afganistan'ın yirmi dokuz vilayetinde Ruslar ve İslami direniş örgütleri arasında çatışmalar patlak verdi. 196 Sovyet ordusunun Afganistan'a saldırmasından sonra ülke genelinde geniş bir konsensüs oluştu. ADHP dışındaki ülkeler. İster kralcı, ister laik, isterse köktenci olsun, bütün halk, istemeden ülkelerini Sovyet ordularından kurtarmaya katılmıştır(OĞUZ, 2001:145-147).

Afgan halkı ile Sovyet güçleri arasındaki bu savaşta her kesimden ve ideolojiden insan yer alsa da Pakistan merkezli İslami direniş grupları her zaman galip geldi. Afganistan'da komünistlerin iktidara gelmesinden sonra Pakistan'a kaçan Afgan İslamcılar burada kendi örgütlerini kurdular. İngiltere'nin "Sular"a giden en kısa yol olduğu için "Büyük Oyun"da kaybettiği Afganistan'ı Rusya'nın dış politika önceliklerinden çıkarmadığını görüyoruz. 1917 yılında Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi ile birlikte Ruslar, Propaganda ve Ajitasyon Bakanlığı aracılığıyla Afganistan'da propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Bilhassa bu propaganda, meşhur devrimci söylemiyle İngilizlerden nefret eden Afganların büyük ilgisini çekmiştir (CAREO,1980:23).

Lenin, Emanullah Han'a yazdığı bir mektupta, "Afgan halkıyla işçiler ve köylüler adına samimi diplomatik ilişkiler kurmak istiyoruz. Daha da ileri giderek: "dünyanın tek bağımsız Müslüman ülkesinin lideri" Emir'i övdü. 19. yüzyılın başlarına kadar Afganistan'ı yutmak için Batı ve Kuzey'den sınırsız hareket eden Ruslar, Bolşevik Devrimi'ne denk gelen Afganistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyanlar oldular. Buna karşılık Afganistan, Sovyetler Birliği'ni tanıyan ilk ülke olmuştur. (Eylül 1919) Afganistan, Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülkedir. Afganistan'ın bağımsızlığı ile 12 Eylül 1919'da Sovyetlerle işbirliği ve dostluk anlaşması imzalandıktan sonra hızla ülkeyi modernleştirmeye çalışan Emanullah Han, Türkiye'ye ve Atatürk'e yöneltti, Batı'da örneğini verdiği Atatürk ve modernizasyonu çabaladılar(OĞUZ,2002:50).

1928 Nisan ayı sonunda Türkiye'ye gelen Emanullah Han, Atatürk'ün büyük ilgisini çekmiş ve İkinci Türk-Afgan İttifakı'nın imzalanmasıyla tam bir işbirliği içinde Türkiye'den ayrılmıştı. Afgan ordusunu Türk ordusu gibi yapılandıran Türk askeri teknisyenleri, Afgan devletinde ve halkında bugüne kadar var olan sevgiyi adeta kurumsallaştırdı. 1937 yılında bölge ülkeleri arasında imzalanan Sadabad Paktı ile ilişkiler uluslararası bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya katılması nedeniyle, askeri teknisyenlerinin geri çekilmesi ve ardından Afgan askeri öğrencilerinin Sovyet Askeri Akademisine yerleştirilmesi, Afganistan'ın gelecekteki tarihinde bir dönüm noktası oldu. . Çünkü Sovyet askeri akademisine askeri eğitim için gönderilen Afgan öğrencilerin çoğu devrimci olarak geri dönmüş ve kültürlerini ve ülkelerini Sovyet sistemine dönüştürmeye çalışmışlardır. Afganistan'da (1954) Başbakan Muhammed Davut Han döneminde başlayan yakın ilişkilerden sonra Sovyetler Birliği lideri Kruşçev şahsen Kabil'i ziyaret etti. Bu ziyarete 1956 yılında Davut Han da cevap vermiştir. 1953 ve 1954 yıllarında kötü hava koşulları nedeniyle kıtlık tehdidiyle karşı karşıya kalan ülkenin yardım talebine sadece Sovyetler Birliği cevap vermiştir(ÖZGÜREL,2001).

Sovyetler Birliği lideri Kruşçev bu fırsatı kaçırmadı ve ülkeye gıda ve maddi yardımda bulundu. 1957 yılında Afganistan'a 15 milyon dolar şeklinde yardım yapacağını açıklayan Kruşçev'in tek şartı, yardımın sahada kullanılmasını sağlamak için Rus danışman ve teknisyenlerin görevlendirilmesine şahın itiraz etmemesiydi. Bu kabul edilirse, Sovyetler Birliği yönetimi de çok daha büyük bir ekonomik paket uygulayacağını sinyallerini verdi. Hatta petrol arama ve yol yapımı için 150 milyon dolar, Afgan ordusunun yeniden silahlandırılması için 100 milyon dolar kredi açılacak. Afganistanlı General Zahir Şah'ın 1957 yazında Moskova'yı ziyaretinden sonra, aynı yıl ilk Sovyet teknisyenleri projelerini gerçekleştirmek üzere Afganistan'a girdiler. 1960'larda, Sovyet yardımının yoğun olduğu zamanlarda, Kruşçev, öncelikle Sovyet sınırına yakın olan otoyollar ve havaalanlarında (Bagram ve Shindad) ikinci kez Kabil'i ziyaret etmiştir. 1979 işgalindeki tankların geçişine uygun olarak inşa edilen bu yollar sayesinde Ruslar iki günde Pakistan sınırına ulaştı. Sovyetler, Afganistan'ı komşu ülkeden ayırmak için "İran ve Pakistan birleşip Afganistan'a saldırmak istiyor" (BROXUP, 1983: 84). yaymaya başladı. Ayrıca Pakistan'daki Pakistan sorununu Profesör Dovrikanyov'un Peştuca diliyle kazıyarak Afganistan ile komşuları arasındaki ilişkileri tamamen kesmeye çalıştı. Afganistan ve Pakistan arasında tartışma konusu olan Puştunistan sorununda ABD'nin Pakistan'ı desteklemesi üzerine Afganlar Sovyetlere daha yakın durmak zorunda kaldılar. ABD Başkanı John Foster Dulles, Orta Doğu ve Güney Asya'da Sovyet yayılmasını önlemek için kurduğu denklemden Afganistan'ı dışladı. Bu nedenle, başta Pakistan, İran ve Irak olmak üzere bu bölgelere önemli askeri yardımlar sağlamasına rağmen Afganistan'ı bir kenara bırakan ABD politikası, Afganistan'ı endişelendirmiştir (SARAY,2002:173) .

Bu endişeyle Afganistan, Sovyetlere yönelmek zorunda kaldı. Amerika'nın Afganistan'ı Sovyetler Birliği'ne yönelik kuşatma politikasından dışlama stratejisi, Afganistan'ı kendi etki alanı ile Sovyetler

Birliği arasında İngiltere gibi bir tampon bölge olarak görmeye dayanıyordu. Ancak bu sefer Ruslar Türk cumhuriyetlerini çoktan işgal etmişti ve Afganistan onlar için çok değerliydi. Ancak Kral Zahir Şah, Başbakan olarak 10. yılında istifa edince, Davut Han'ın Sovyetlere yaklaşımı, Afganistan'a müdahale etme şansına sahip olduğuna inanan ABD, Pakistan sorununu çözmek için ikisini asimile etmeye başladı. -Afgan sınırı. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki etkisini kırmak için İran sınırında İslamkale ile Herat arasında çok önemli bir otoyol inşa etti. Ancak, çok geçti ve Afganistan neredeyse tamamen Sovyetler Birliği'nin kontrolü altındaydı. Davut Han, 1973'te solcu bir askeri darbeye iktidara gelmesinin ardından ikinci kez Afganistan'daki her felaketin başlangıcı olarak görülüyor. İlk başta Sovyetler, Davut Han'ın Afganistan cumhurbaşkanı olmasından memnundu. Ancak tarihten ders alan Davut Han, Rusya'ya ve onun iç destekçilerine mesafe koyma kararı aldı. Davut Han, ABD ve Pakistan ile ilişkilerini geliştirerek dengeli ve pragmatik bir dış politika izlemeye başladı. Ancak güvenlik nedeniyle Rusları Afganistan'a resmen davet eden sol görüşlü General Abdülkadir, Nur Muhammed Terakki ve Babrak Karal gibi kendisini iktidara getirenleri etkisiz hale getirme konusunda Sovyetler Birliği'nin güvenini yitirdi. durum. Davut Han'ın Rusya'dan ayrılırken Karmal ve Terakki gibi kişileri idam etme girişimi, Rusları tamamen hakim olan ordusunun düğmelerini eğitmeye sevk etti. 27 Nisan 1978'de solcu subaylar ve KGB ajanları Afganistan'da bir darbe düzenleyerek başta Muhammed Davut Han olmak üzere otuz kişilik bir aileyi katletti. Muhammed Davut Han'ın öldürülmesinin ardından yerine geçen Hafızullah Emin, Sovyetlerin istediği gibi çıkmayarak 28 Aralık 1978'de tüm ailesiyle birlikte Dar-sit konağında öldürüldü. Kabil. . Yerine Moskova'dan Babrak Karmal getirildi. Karmal hala uçaktayken Sovyetler Birliği'ni Afganistan'ı "barış ve sessizlik" açısından incelemeye çağırdı. Karmal'ın daveti üzerine Ruslar, 27 Aralık 1979'da 85.000 kişilik bir orduyla Afganistan'a karadan ve havadan saldırmıştır. 17 ABD, Sovyetler Birliği'nin işgaline direnen mücahitlere tam destek vermeye başlamıştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletleri-Sovyetler_Birli%C4%9Fi_ili%C5%9Fkileri).

ABD, Pakistan üzerinden Afganistan'daki Mücahitlere silah teslim ederken, Kızıl Ordu'nun Afganistan'a gönderdiği Müslüman askerleri ve Orta Asya ve Azerbaycan halklarını da Sovyet yönetimine karşı ayaklanmaya çağırdı. ve Ücretsiz Radyo. ABD'nin bu girişimine ek olarak bölgede Suudi Arabistan, Mısır, Kuveyt ve Katar tarafından sağlanan İslami yayınlar aracılığıyla etkinlik için İslami cihat havası oluşturulmaya çalışıldı. Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra ABD, Sovyetler Birliği'ni çevreleyen "yeşil kuşak" projesini hayata geçirdi. Bununla esas olarak Sovyetler Birliği'nin Basra Körfezi'ne girmesini engellemek isteyen ABD, bir çırpıda iki kuş vurmak istedi. Diğer bir deyişle, Sovyetler Birliği'ne yönelik radikal hareketlere önderlik ederek İslami güçlere önderlik etmiştir. 19 ABD'nin Afganistan'a yönelik ilgisi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden sonra aktif olarak başlamış, Şubat 1989'a kadar sürmüştür. ABD'nin bu süreci takiben 1994 yılına kadar, Afganistan'ı adeta istikrarsızlık için nadasa bıraktığı görülmektedir. 17 Aslında 1978, Afganistan'ın ilk Sovyet işgali değildi. 1925'te Sovyetler Birliği, Afgan adası Orta Tagay'a (Afganistan'daki Ceyhun Nehri'nin bir parçası) asker konuşlandırarak ilk işgali gerçekleştirdi. Daha sonra Basmacı İbrahim Lakay'ı Türkmenistan'dan yakalamak bahanesiyle yaklaşık 65 km Afganistan'a girmiştir. BM raporlarına göre, Rus birliklerinin ülkeye girdiği 27 Aralık 1979'dan son Rus askerinin de ülkeden çekildiği Şubat 1989'a kadar süren savaşta yaklaşık iki milyon insan öldü, iki milyon kişi yaralandı ve beş milyonu mülteci olmuştur . Ülkede 10 milyon madende 400.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Afganistan'da Hazaraların başını çektiği Şii İslami direniş örgütleri de İran'da bulunuyordu. Bu dönemde ülkedeki Sovyet direniş gruplarının sayısı yaklaşık bin, bu örgütlerdeki silahlı isyancıların sayısı ise 400 bin civarındaydı. Sovyetlere karşı savaşta en büyük ve en etkili olan bu Sünni direniş gruplarının Pakistan ve Afganistan'da yaklaşık 130.000 silahlı kuvveti vardı. Kısa sürede Peşaver'de oluşturulan onlarca örgütün bir kısmı Pakistan yönetimi tarafından tanınmış ve desteklenmiştir. Peşaver Sünni İslami direniş örgütleri, savundukları ve savundukları fikirler açısından Batı yanlısı ılımlı liberal ve köktendinci aşırı sağ gruplara ayrılmaktadır. Afgan direniş hareketinin en güçlü örgütleri Hizb'den İslami Gülbiddin ve Cemiyet'ten İslami'dir. Öte yandan liberal İslami direniş örgütlerinin ortak özelliği, Batı tipi demokratik bir devlet düzenini desteklemeleridir. Afganistan'da Sovyet işgalinin başlangıcından itibaren gönüllülerle mücadeleye giren ve ABD'nin ve ardından El Kaide'nin desteğiyle Peşaver'de "Hayran Evi" adlı bir örgüt kurduğu bilinen Usame Bin Ladin'in Organizasyon. 1989'da, o yıllarda birkaç direniş kampı yönetmiştir. silah ve personel desteği sağladı ve bu kuruluş ülkenin geleceğini belirleyecek bir dizi önlem alacaktır. Bu çatışma aşırılık yanlısı ve liberal İslami direniş grupları arasında tırmanırken,

Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi, Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle silahlı mücadele veren direniş grupları arasındaki köktendincilerin desteğini istedi. BM Genel Kurulu, takip eden yıllarda alınan kararlarda bu gruba desteğini yineledi. Peşaver oluşumlarında yer almayan bir diğer etnik grup olan Şiilerin anavatanı İran'da hem dil hem de mezhep olarak kendilerine yakın 8 ayrı örgüt oluşturmıştır. Afganistan'daki savaş sadece sağcı İslami isyancılarla ilgili değildi. Afgan direniş hareketinde sol örgütler de vardı. Üniversitelerde faaliyet gösteren sol Sovyetlere karşı mücadele eden Peştun milliyetçi aydınlarının kurduğu örgütler. Afganistan'da sol örgütlerin tabandan insanları yoktur. Çoğu insan direniş hareketine katılsa da, onları direniş örgütleri olarak tanımlamamıştır(BÜYÜKBAŞ, 2006:52) .

Sovyetlere karşı savaşan gruplar genellikle İslamcı olmakla birlikte farklı etnik köken ve ideolojilerden oluşan direniş örgütleridir. Bu kuruluşların hepsi farklı ülkelere yakındı ve destek gördü. Öte yandan İslami direniş gruplarının en örgütlü ve disiplinlisi Gülbettin Hikmetyar liderliğindeki Hizbî İslami'ydi. Bu grubun fikirleri radikal olsa da, bağışlanan silahların ve paranın amacına ulaşmak için ABD yardımının çoğu bu gruba verildi. Öte yandan Soğuk Savaş refleksi ile ABD öncülüğündeki Batılı devletler de Pakistan üzerinden Afgan muhalefetini desteklediler. Stinger, Hikmetyar'a uçaksavar füzeleri sağladı ve İran bunları Irak'a karşı kullanarak ABD'de büyük bir skandala yol açtı. Peşaver'de kurulan köktendinci örgütler Müslüman Kardeşler çizgisine ait olmasına ve İran merkezli Hazara Şii örgütlerinin Humeyni rejiminin kontrolü altında olmasına rağmen, tüm Afgan örgütleri temelde aynı hedefler için savaşmışlardır: ülkeyi bundan kurtarmak. 'işgal. Ancak Burhaneddin Rabbani ve Gülbettin Hikmetyar gibi köktendinci liderler, komünist rejimden sonra Afganistan'da bir şeriat devleti kurmayı düşünmüşlerdir. Afgan toplumu böyle bir düzeni desteklemiyor. Afgan toplumu, köktenci tehdidin büyüklüğünü ancak kendisi Taliban gücünü deneyimlediğinde öğrendi(OĞUZ, 2001: 186-187) .

Amerika Birleşik Devletleri 1986'dan sonra Stinger füzelerini isyancılara teslim ederken, Sovyetler Birliği'ni fiilen işgalden uzaklaştırarak, Sovyetler Birliği Siyasi Bürosu'na oy verenleri erkenden öldürerek ya da emekliye ayırdı. 1988'de göreve geldikleri günden itibaren işgallerine son vermek isteyen Rus lider, Gorbaçov'un görevini kolaylaştırmıştır. Çekilme kararı Şubat 1988'de alınırken, Sovyetler Birliği savaş sonrası diplomasiyi sürdürme kararı aldı ve savaşla neyi başaramadığını görmek ilginçti. Sovyetler, işgal sonrası Afganistan'ın siyasi birlik sağlayamamasını sağladı ve daha fazla istilaya açık hale gelmiştir. Necibullah rejimine askeri ve siyasi desteğe dayanan bu stratejiye en büyük zarar kuşkusuz Pakistan'da yaşanan sabotaj ve suikastların istikrarsızlığı, Pakistan ve ABD'nin Cenevre anlaşmasına aykırı hareket ettiği iddialarının yaygınlaşması ve tırmanışa geçmesidir. çatışmalar İki ülke arasındaki çatışmalar diplomatik yollarla körüklendi ve sürdürüldü, Afganistan işgalden sonra daha ciddi bir şekilde harap olmuştur. Sovyetlerin 15 Mayıs 1989'da çekildiklerini açıklamasının ardından Pakistan, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği müdahale etti ve Birleşmiş Milletler himayesinde Afganistan'ın kaderini belirleyen bir anlaşma imzaladı. Bu antlaşmalara Cenevre Antlaşmaları denir. Bu antlaşmalardan birincisi Afganistan-Pakistan, ikincisi Uluslararası Garantiler Bildirgesi, Garantör Ülkeler olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, üçüncüsü Afgan mültecilerin anavatanlarına dönüşü ve dördüncüsü Sovyetler Birliği idi(DW.COM, 2010).

İŞGAL SONRASI

70'li yılların sonunda Afganistan'da yaşanan halk ve yönetim arasındaki dinmeyen çatışma dış güçlerin Afganistan'a müdahalesine neden olmuştur. Ülkedeki karmaşık aşiret yapısını gelenekleri ve halkın isteklerini göz önünde bulundurmeyen komünist yöneticilerin uygulamalarına karşı tüm ülkede, kırsal bölgelerde isyan çıkarılmasına neden olmuştur. Bu süreç, bir yıldan kısa bir süre sonra ülkenin Sovyet ordularınca işgali ile son bulmuştur. Soğuk savaş döneminde ABD ve Sovyetler arasındaki Asya bölgesi üzerindeki mücadele arenasında denge politikası ile ayakta kalmaya çalışan Afganistan, 1978 darbesiyle başa geçen ADHP'nin Sovyet yanlısı politikasının ve Sovyet yayılma doktrininin mağduru olarak işgale sürüklenmiştir. Afganistan'ın Sovyetlerce işgaline kadar giden süreçte, ABD'nin bir dönem bu ülkeyi başka ülkelere tercih ederek, yalnız bırakmasının payı büyüktür(Acet, 2017: 60).

Afganistan'da 1970'lerin sonlarında halk ile yönetim arasında süregelen çatışma, Afganistan'a yabancı güçlerin müdahalesine yol açmıştır. Ülkenin karmaşık aşiret yapısı, halkın gelenek ve istekleri, komünist yöneticilerin uygulamalarını hiçe sayarak, ülkenin kırsal kesimlerinde isyana yol açtı. Bu süreç, bir yıldan kısa bir süre sonra ülkenin Sovyet orduları tarafından işgal edilmesiyle sona erdi. Soğuk Savaş

döneminde Asya bölgesinde Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler arasındaki mücadelede denge politikası ile ayakta kalmaya çalışan Afganistan, Sovyet yanlısı ADHP ve ortaya çıkan Sovyet yayılma doktrininin kurbanı olarak işgal edilmiştir. 1978 darbesi ile iktidar Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline giden süreçte ABD, o ülkeyi diğer ülkelere tercih etmiş ve bir süre yalnız bırakmıştır (ERMAN, 2018: 313).

Afganistan'da 1978 ve 1979 yıllarında yaşanan iç çatışmalar, işgaller ve rejim değişiklikleri sadece bu iki ülkenin iç yapısıyla bağlantılı olmakla kalmamış, bu dönemin doğu-batı eksenindeki uluslararası mücadelenin bölgesel bir yansıması olmuştur. Bu arada, mücadeleyi sürdürmek için gereken askeri teçhizatı temin etmek için yasadışı örgütler de devreye girdi. Bu örgütlerin sağladığı silah ve mühimmat için ihtiyaç duyulan para, ancak afyon ticareti yoluyla mümkün olan en kısa sürede sağlanabiliyordu. Bu nedenle Sovyetlere karşı direniş başlatan birçok grup, afyon üretimini teşvik ederek elde ettikleri yüksek meblağlarla silah ve mühimmat satın almaya başlamışlardır. Bir yandan Sovyet işgaline karşı direniş başlatılırken, diğer yandan kendi bölgelerinde egemenlik mücadelesi veren gruplar, hem savaşları hem de dış destekle hem de uyuşturucu üretimiyle finanse etmeye başladılar. Böylece kontrolleri altındaki alanlarda kendi yönetimlerini kuran direniş grupları, yerel güvenlik, lojistik, tarımsal faaliyetler ve her türlü sosyal hizmetleri devraldı. Afganistan'da merkezi otoritenin dağılmasıyla paralel olarak haşhaş ekimi de gelişmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki savaşı sırasında, o ülkedeki tarımsal üretim, haşhaş ekimi dışında neredeyse tamamen sona erdi. Savaşın maliyetinin karşılanması gibi bir durumun varlığı başka seçenek bırakmamıştır. 1980 yılından bu yana Afgan uyuşturucu tacirleri uluslararası pazarın en önemli oyuncularına haline geldiler ve halen oradaki konumlarını koruyorlar. Sovyet müdahalesi Afganistan'a barış getirmek yerine, onu küresel afyon üretiminin merkezi haline getirmiştir. Aynı yıllarda başta Peştunlar olmak üzere sınır aşiretlerinin afyonu saf eroine dönüştürmeyi öğrenmesiyle olay başka bir boyuta taşınmıştır (YAZICI, 2010: 231-232).

SONUÇ

Sovyet işgali ile başlayan ve işgal sonrasında da devam eden silahlı çatışma süreci, bu ülkede yaşayan tüm etnik grupları derinden etkilemiştir. 1978'de Söz Devrimi olarak bilinen askeri darbeye iktidara gelen Sovyet yanlısı Afgan hükümetine karşı ilk ayaklanmalar işgalden önce başladı. Sovyet ordusunun Afganistan'a girmesiyle yayılan ve Pakistan'da yaşayan dini siyasi partilerin koordinasyonunda güçlenen direniş cephesi, üçüncü partilerin de desteğiyle Kızıl Ordu birliklerine karşı ülke genelinde eklektik ve etkili bir gerilla savaşı başlattı. ve ciddi kayıplara neden oldu. Ancak, tüm Afganlar direniş cephesine katılmadı ve bazıları Kabil hükümetinin yanında aktifti. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesinin üzerinden 36 yıl geçti. Karar, 8 Aralık 1979'da, Komünist Siyasi Büro'nun kritik konularda kararlar almak üzere bir araya geldiği Leonid Brejnev'in ofisinde alındı. İstila operasyonu 24 Aralık 1979'da başlamıştır. Sovyet kayıtlarına göre, Afganistan'daki on yıllık savaşta 15.000 kişi hayatını kaybetti. Öldürülen Afganların sayısı en az iki milyon. İşgale giden süreç Afganistan'da 27-28 Nisan 1978 devrimi ile başladı. Devrimin nedeni, komünist gazeteci Mir Ekber Hayber'in Başkan Muhammed Davud rejimi tarafından öldürülmesiydi. Muhafızlar cenazeyi bahane ederek protesto düzenledi. Ayaklanmayı organize eden Afgan Halkın Demokratik Partisi liderleri Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal aynı gün tutuklandı. Bu olaylar, aslında, Sovyet istihbarat yetkilileri tarafından organize edildi. Olaylara kan hızla karıştı. Hafızullah Amin, destekçilerine silahlı çatışmalara katılmalarını emretti, hükümet devrildi ve Başkan Muhammed Davud ve ailesi vurularak öldürüldü. Nur Muhammed Taraki Cumhurbaşkanı, Başbakan, Babrak Karmal ise Milletvekili oldu. Cumhuriyet ilan edilir. Ancak Sovyet sosyalizmi modeli, özellikle tarım ve hayvancılığın kolektifleştirilmesi konusunda yarı feodal bir ülkede uygulanamazdı. Hükümet müdahalesi karşısında Sovyetler Birliği 8 Aralık 1979'da ülkeye asker gönderme kararı aldı. Karar 24 Aralık 2015'te yürürlüğe girmiştir. Afgan Komünistleri, Nisan 1978 devrimi sırasında kanlı bir darbeye iktidara geldikten sonra yatırımları da meyvesini verdi. Yetiştirdiği, yetiştirdiği ve yetiştirdiği kadrolar kontrolü ele aldılar. Ancak dini ve gelenekçi bir topluma sahip olan Afganistan'da yerel Afgan komünist liderlerin gelenek ve dine karşı radikal bir reform hareketi başlatması ve halkın ayağa kalkması ve Komünist liderlerin birbirleriyle savaş halinde olması, bu durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. coşkularına geri dönmüştür. Yeni yönetime karşı çığ gibi bir ayaklanmanın yükselmesi ve daha çok güvendikleri devlet başkanı Nur Muhammed Taraki'nin fazla güvenmedikleri Hafızullah Emin tarafından devrilmesi Sovyetleri harekete geçirmiştir. 27 Aralık 1979'da Kızıl Ordu bizzat Afganistan'a müdahale etti. Ruslar, kuklalara karşı direnişi kırma, ülkeyi

istikrara kavuşturma ve geri çekilme çalışmalarını kısa sürede bitirecek, ancak “sıcak sulara” doğru bir adım daha atmış olacaklardı. Kızıl Ordu'nun Afganistan'a müdahalesi halkı daha da rahatsız etti ve yerel komünist hükümete karşı mücadele, Afganların deyimiyle “cihat” hareketi olarak yabancı işgal güçlerine karşı ulusal direniş haline geldi. Cihad ve mücahit terimleri tüm dünyada kullanılmaktadır. Mücahitler ile Kızıl Ordu arasındaki savaş on yıldan fazla sürdü. Savaş sırasında Afganların yanı sıra İslam ülkelerinden binlerce genç de cihada katıldı. Savaş sonrası Afganistan'da kalanların çoğu, Taliban'ın ortadan kaldırılması sırasında ABD ve kuzey güçleri tarafından tuzağa düşürüldü ve yok edilmiştir. Ruslar, ilk birkaç yıl Afganistan'da mahsur kaldıklarını fark ettiler. 1982'de Birleşmiş Milletler aracılığıyla Mücahitlerle dolaylı görüşmelere başladı. 1985'te Sovyetler Birliği'nin liderliğini devralan Mihail Gorbaçov'un emriyle son bir çaba sarf edildi, ancak boşuna. "Yenilmez Kızıl Ordu" Hindukuş dağlarında yıkıcı bir yenilgiye uğradı. Uluslararası güçlerin desteğiyle Sovyetler Afganistan'dan çekilmeye başladı ve son Rus askeri 15 Şubat 1989'da Afganistan'dan ayrıldı. Resmi rakamlara göre, Rusların hem Sovyet askeri hem de ekonomik çöküşü nedeniyle 451 helikopter ve uçak, 147 tank, 443 silah ve diğer maddi kayıpları varmıştır. Savaşın taşıdığı milyar dolarlık savaş yükü Sovyetlerin sırtındaydı. Sovyetler Birliği bu savaştan sonra uzun yaşamamıştır. Sovyet savaşı ile barış ve istikrarı, barış ve düzeni ve bir milyondan fazla insanı kaybeden Afgan halkının trajedisi devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acet, Gül Seda, (2017), "11 EYLÜL OLAYLARI SONRASI ABD-AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ:İSTİLA'DAN İŞBİRLİĞİNE", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Konya.
- AKKURT, Mehmet,(2005), “*Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*”, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- ARI, Ahmet Gökhan,(2013), “*Afganistan*”: Etnik Yapı Üzerine Bir Değerlendirme.
- BEGİ, Rauf,(2001),” *Adı Afganistan'dı, Talibanların Eline Nasıl Düştü?*”, Turan Kültür Vakfı yay, İstanbul.
- BİLGÜ, İlhan, (1988),“*Afganistan*”, DİA, C. I., İstanbul: sosyal bilimler enstitüsü dergisi
- BROXUP, Marie, (1983), “*Sovyetler Afganistan'da Bir İşgalin Anatomisi*”. (MALYALI, Rasih) O.D.T.Ü Asya-Afrika Araştırmalar Grubu, Yayın No 5, Ankara, 1984.
- BÜYÜKBAŞ, Murat, (2006), “*Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*”, Isparta.
- CAROE, Sır Olaf, (1980),”*Sömürülen Topraklar*”, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- ERMAN,,Kubilayhan, (2018), "Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali ve Türkler ", Sutad Dergisi, Konya.
- GUBAR, Mir Gulam Muhammed,(1990), “*Afganistan Der Mesiri Tarih (Tarih Boyunca Afganistan)*”, Tahran Kitap yay, Kabil.
- LÜLECİ, Mervener, (2015) “*Afganistan: Asya'daki Stratejik Çıkamaz*” İnsani Yardım Vakfı.
- OĞUZ, Esedullah, (2001), “*Hedef Ülke Afganistan*”, Doğan Yayınları, İstanbul.
- ÖZGÜREL, Avni,(2001), Radikal Gazetesi, 17.10.2001.
- SARAY, Mehmet,(2005), “*Afganistan ve Türkler*”, Vakfı Yayınları, Ankara.
- UYSAL, Hasan,(1996), “*Adı Afganistan*”, Öteki Yayınevi, Ankara.
- YAZICI, Orhan, (2010),” *Afganistan'daki Otorite Boşluğunun Tarihî Temelleri ve Bölge Güvenliği Üzerindeki Etkileri*”. History Studies Volume.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletleri-Sovyetler_Birli%C4%9Fi_ili%C5%9Fkileri(Erişim Tarihi:30.05.2021).
- <https://www.dw.com/tr/pakistanda-ter%C3%B6r-abdyi-hedef-ald%C4%B1/a-5434429>(Erişim Tarihi:30.05.2021).

YETENEK YÖNETİMİNİN İŞ VE İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ

Dursun BOZ

İstanbul Gelişim Üniversitesi UBYO. Ynt.Blş.Sis.
dboz@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3206-8950

Özet

Günümüzün yoğun rekabet şartlarında işletmelerin varlıklarını sürdürebilmesi ve rekabet edebilmesi için yeniliklere ve değişime açık olmaları gereklidir. Bu gereklilik işletmeleri yetenekli çalışanları bulmayı, bulduğu yeteneği cezbetmeyi ve elde tutmayı önemli hale getirmektedir. Bu yetenekler sayesinde hem rekabet eden hem de yeteneklerinin geliştirilip korunmasını önceleyen işletmeler dinamik kalarak amaç ve hedeflerine ulaşabileceklerdir. Bu bağlamda araştırmanın gayesi yetenek yönetiminin iş ve işletme performansı üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bunun için Kütahya ili Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren iki ayrı otomotiv sektörü işletmesindeki 274 beyaz ve mavi yakalı çalışana gönüllülük esasına göre ulaşılmıştır. Elde ettiğimiz bulgularla yetenek yönetiminin; hem iş performansı ($r=0,442$ $p<0,05$) hem de işletme performansı ($r=0,536$ $p<0,05$) ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç ile özellikle sektörel bazda çalışanların zorlu süreçler ve yetenekleriyle yetiştirildiği göz önüne alındığında yetenek yönetiminin rolünün önemini göstermektedir. Bu önemli rolün sağlanmasıyla çalışanların yeteneklerinin hem iş hem de işletme performansını pozitif yönde etkileyeceği göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Yetenek Yönetimi, İş Performansı, İşletme Performansı

EFFECT OF TALENT MANAGEMENT ON JOB AND BUSINESS PERFORMANCE

Abstract

In order for businesses to maintain and compete in today's intense competitive conditions, they must be open to innovation and change. This requirement makes it important for businesses to find talented employees, attract and retain the talent they find. Thanks to these capabilities, businesses that compete and prioritize the development and protection of their capabilities will be able to achieve their goals and goals by remaining dynamic. In this context, the aim of the research is to determine the impact of talent management on work and business performance. For this purpose, 274 white and blue collar employees in two separate automotive sector enterprises operating in the Organized Industrial Zone of Kütahya province were reached on a voluntary basis. According to our results, it was determined that talent management had a positively significant relationship with work performance ($r=0.442$ $p<0.05$) and business performance ($\beta=0.536$ $p<0.05$). With this result, it shows the importance of talent management relay, especially given that employees on a sectoral basis are trained with difficult processes

Keywords: Talent Management, Work Performance, Business Performance.

1. GİRİŞ

Yaşanan teknolojik, ekonomik ve sosyal değişimler insan yaşamı ve beklentilerini de değiştirmektedir. Bu değişimi doğru okuyan işletmeler varlıklarını sürdürürken yanlış okuyanlar yok olmuşlardır. Değişimi doğru okuyabilen işletmeler bunu yetenekli çalışanlarına borçludurlar. Günümüzde birçok işletme gelecekte de başarılı olmanın yolunun yetenekli çalışanların elde tutulması ve bunların geliştirilmesinden geçtiğini anlamıştır. Yetenekli çalışanların bilgi ve becerilerini kullanmasıyla organizasyonlar açısından değişim süreci başlayabilir. Bu değişim sürecinde işletmelerin amaçlarına ulaşabilmesindeki stratejilerin belirlenmesinde, ilgili süreçlere çalışanların katılımının sağlanması, çalışanların şirket hedeflerini benimsemesi önemlidir.

Yetenek sahibi çalışanların yeteneklerini ortaya çıkararak işletmeye katkı sağlaması amacıyla bu çalışanların zeki, teknolojik açıdan donanımlı ve farklı çalışma koşullarına kolay bir şekilde adapte olabilecek kadar esnek olmaları gerekmektedir. Yenilikçi düşünce sisteminin olması ve bu düşünce sistemi ile değer oluşturmak, inovasyon, pazarlama, üretim ve takım çalışmasını güçlendirmek amacıyla işletmeler açısından yeteneğin önemi artmaktadır. Bu yetenekler sayesinde işletmelerin yeni projeler

üretebilme yeteneğine sahip olması, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlaması ve performanslarını artırması beklenmelidir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın amacı da yetenek yönetimi uygulamalarıyla şekillenen yetenekli çalışanların hem iş hem de işletme performansı üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir.

1.1.YETENEK YÖNETİMİ

Yetenek yönetimi; değerinin anlaşılmasında ve önemli bir stratejik rekabet kaynağı olarak kabul edilmesinde işletmeleri ön plana çıkaracak potansiyeli taşıyan, ayırt edici unsurlardır (Selznick, 1984:42). Bu unsurlar vasıtasıyla örgütsel başarının sürdürülmesinde yetenekli çalışanları örgütlere çekme çabalarının yanında yetenekli çalışanları elde tutmaya dönük yoğun bir rekabetin yaşandığı görülmektedir. Bu durum yetenek yönetimini ön plana çıkarırken yetenek yönetimi uygulamalarını çoğu örgütün temel başarı kriteri haline getirmektedir. İşletmeler yetenekli çalışanların seçilmesinin yanında o yeteneklerin örgüt içinde devamlılığını da sağlayabilmek için değişik stratejiler geliştirmektedirler (Çayan, 2011: 78). Bu stratejiler, işletmelerin ihtiyaçlarına yönelik doğru çalışanların, doğru zamanda, doğru işlerde ve doğru uygulamaları yapabilmelerinin sağlanmasından geçtiği açıkça görülmektedir (Mucha, 2004: 99).

Yetenek yönetiminde, çalışan profillerinin doğru tespit edilmesi en kritik aşamadır. Çalışan, işin çevresi ve işin gerektirdiği şartlara uyumsuzluk gibi sorunlar; işletmelerin başarısızlığına sebep olmanın yanında, sonraki safhalarda kişisel sağlık sorunlarına dönüşme riskine kadar, geniş bir alana yayılma potansiyelini taşır (Altuntuğ, 2009: 450). Bu potansiyel önümüzdeki günlerde de önemini giderek daha da artıracığı görülmektedir. Bu durum, yetenek yönetimini etkin biçimde uygulayan işletmelerin elde edecekleri rekabet üstünlüğüyle rakiplerini daha da zorlayacakları bir işaretidir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak, dünyanın herhangi yerindeki bir şirketin ülkemizdeki işletmelerinin potansiyel rakibi olacağı ya da olabileceği düşünüldüğünde, yetenek yönetiminin gelişmiş ülkelerde faaliyette bulunan işletmelerce yaygın kullanıldığı da dikkate alındığında, konunun önemi anlaşılmaktadır (Alayoğlu, 2010: 93).

1.2.İŞ PERFORMANSI

Performans, çalışanların ve örgütlerin verimli ve etkin çalışmasının bir göstergesi şeklinde değerlendirilmektedir. İş performansı ise, örgütlerin devamlı olarak geliştirilmesi ve yönlendirilmesi gereken örgütsel davranış araştırmalarında önemli bir değişken olarak araştırılmaktadır (Rotundo ve Sackett, 2002: 67; Rousseau ve McLean, 1993: 2). Bu değişken, herhangi bir işin yapılabilme kapasitesinin gerçekleştirilmesi için oluşturulan fırsat ve gerçekleştirme arzusunun ortaya çıkan bir bütündür. İş performansı çalışanların almış oldukları ücrete karşılık gösterdikleri çabayı belirtmektedir (Turan ve Çelik, 2010: 165).

Borman ve Motowidlo (1997) çalışmalarında iş performansının görev ve bağlamsal olmak üzere iki boyut altında incelemişlerdir. Görev boyutu, işle alakalı görevlerde uzmanlığı ifade etmektedir. Bağlamsal boyutu ise örgütsel verimliliğe destek sağlayan içerik derecesidir. İşgörenlerin sorun çözmeye hazır oluşları, sorunların kolay yoldan çözebilme yetileri bağlamsal performansı oluşturmaktadır.

1.3.İŞLETME PERFORMANSI

İşletme performans, işletme amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi için gösterilen tüm gayretlerin değerlendirilmesidir (Uygur, 2004: 40). Bu değerlendirme belirli bir hedefe ulaşmak için harcanan çaba olarak da ifade edilmektedir. İşletme performansı terimi “belirli bir süre sonunda elde edilen çıktı/sonuca göre işletme hedeflerinin gerçekleştirilme derecesi” olarak açıklanabilir (Akal, 2005: 37). Bu yönüyle işletme performansı, örgütlerin belirledikleri hedeflerinin ne seviyede gerçekleştirdiğini tespit etmek için kullanılan en önemli göstergedir (Bakoğlu, 2001: 39).

İşletme performansını, finansal ve finansal olmayan performans olmak üzere iki başlık halinde incelemek mümkündür. Finansal olmayan performans göstergeleri; müşteri sadakati, rekabet, yenilik, kalite, iş tatmini, verimlilik **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ve süreç iyileştirmeleri gibi mali yapının işleyişi üzerinde durmayan konulara odaklanmakta iken, finansal performans göstergeleri doğrudan

işletmenin finansal yapısı ve bu yapının işleyişi üzerinde durmakta, işletmenin ekonomik görüntüsüne yönelik somut veriler sunmaktadır (Özer, 2011: 75). Bu veriler işletmenin misyon, hedef ve temel amaçlarıyla stratejik plan ve politikaların gerçekleştirilmesindeki genel performanslarının belirlenmesidir. Bununla birlikte, işletme birimleriyle çalışanların da örgütsel hedef ve amaçlara katkıları doğrudan birim veya çalışanların performansının belirlenmesiyle ortaya konulmaktadır (Grady, 1991: 49).

2. MATERYAL VE METOD

Bu araştırma Kütahya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan otomotiv sektöründeki 2 ayrı işletmenin 1700 çalışanından 274 mavi ve beyaz yakalı çalışan ile gönüllülük temelinde 15 Mart- 15 Nisan 2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan yetenek yönetimi uygulamaları (Duran vd. 2019) ölçeği 49 ifade, iş performansı (Özer, 2018) ölçeği 23 ifade, işletme performansı (Özer, 2011) ölçeği 10 ifadeli ve 5'li likert tipi (1.Hiç katılmıyorum-5.Tamamen katılıyorum) ölçeklerdir. Ayrıca 6 adet demografik ifadeleri içeren bilgiler ankete eklenmiştir. Araştırma verilerinin analiz edilmesinde SPSS 20.0 programından yararlanılmıştır.

3. SONUÇ

Araştırmanın katılımcılarına ait demografik bilgiler ve korelasyon analizleri tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Cinsiyet	n	%	Kümülatif%
Kadın	44	16,1	16,1
Erkek	230	83,9	100,0
Top.	274	100,0	
Yaş	n	%	Kümülatif%
16_20	11	4,0	4,0
21_30	199	72,6	76,6
31_40	59	21,5	98,2
41_50	5	1,8	100,0
Top.	274	100,0	
Çalışma süresi	n	%	Kümülatif%
1-3yıl	247	90,1	90,1
4-6yıl	25	9,1	99,3
7-9yıl	1	,4	99,6
10veüstü	1	,4	100,0
Top.	274	100,0	
Medeni Durum	n	%	Kümülatif%
Evli	170	62,0	62,0
Bekar	104	38,0	100,0
Top.	274	100,0	
Eğitim	n	%	Kümülatif%
ilkokul	39	14,2	14,2
Ortaokul	100	36,5	50,7
lise	102	37,2	88,0
Önlisans	18	6,6	94,5
lisans	15	5,5	100,0
Top.	274	100,0	
Statü	n	%	Kümülatif%
Mavi Yakalı	252	92,0	92,0
BeyazYakalı	22	8,0	100,0
Top.	274	100,0	

Tabloya göre çalışanların çoğunluğunun %83,9'u erkek, %62,0'ının evli, %72,6'sı 21-30 yaş aralığında, %37,2'si lise mezunu, %90,1'i 1-3 yıl arası çalıştıkları, %92,0'ının ise mavi yakalı oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Korelasyon analizi

		Yetenek Yönetimi	İş Performansı	İşletme Performansı
Yetenek Yönetimi	Pearson	1	,442**	,536**
	Sig. (2-)		,000	,000
	N	274	274	274
İş Performansı	Pearson	,442**	1	,514**
	Sig. (2-)	,000		,000
	N	274	274	274
İşletme Performansı	Pearson	,536**	,514**	1
	Sig. (2-)	,000	,000	
	N	274	274	274

Tabloda görüldüğü üzere yetenek yönetimi ile iş performansı arasında ($r=0,442$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki vardır. Yetenek yönetimi ile işletme performansı arasında ($r=0,536$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü orta düzeyde (Akgül ve Çevik, 2005: 359) bir ilişki vardır. İş performansı ile İşletme performansı arasında ($r=0,514$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki vardır. Yapılan korelasyon analizi sonucu göstermiştir ki yetenek yönetimi hem iş hem de işletme performansı ile pozitif yönlü ilişkilidir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmanın gayesi yetenek yönetiminin iş ve işletme performansı üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bunun için Kütahya ili Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren 2 ayrı otomotiv sektöründeki işletmenin 274 beyaz ve mavi yakalı çalışanına gönüllülük esasına göre ulaşılmıştır. Özellikle sektörel bazda çalışanların zorlu süreçler ve yetenekleriyle yetiştirildiği göz önüne alındığında yetenek yönetiminin rolü artmaktadır. Bu önemli rolün sağlanmasıyla çalışanların yeteneklerinin hem iş hem de işletme performansını pozitif yönde etkileyeceği göz ardı edilmemelidir. Elde ettiğimiz bulgularla yetenek yönetiminin hem iş performansı ($r=0,442$ $p<0,05$) hem de işletme performansı ($r=0,536$ $p<0,05$) ile pozitif yönde anlamlı ilişkileri olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- AKGÜL, A., ve ÇEVİK, O. (2005). İstatistiksel Analiz Teknikleri–Spss’te İşletme Yönetimi Uygulamaları, Emek Ofset Ltd. Şti. Ankara.
- AKAL, Z. (2005). İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi: Çok Yönlü Performans Göstergeleri. *Mpm Yayınları*, No:473; Ankara.
- ALAYOĞLU, N. (2010). İnsan kaynakları yönetiminde yeni dönem: yetenek yönetimi. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1), 68-97.
- ALTUNTUĞ, N. (2009). Rekabet Üstünlüğünün Sürdürülmesinde Yeteneklerin Rolü: Yetenek Yönetim Yaklaşımı. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(3), 445-460.
- BAKOĞLU, R. (2001). Örgütsel Performans Kavramı ve Gelişimi. *Öneri Dergisi*, 4(15): 39-45.
- BORMAN, W.C. & MOTOWIDLO, S. (1997). Task Performance And Contextual Performance: The Meaning For Personnel Selection Research, *Human Performance*, 87, 1, 1997, 99–109.
- ÇAYAN, D. (2011). Yetenek Yönetiminin Çalışanların Performansı Üzerine Etkileri ve Niğde Sağlık Sektöründe Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- DURAN, C. BOZ, D., BEHDİOĞLU, S., KUTLU, S. (2019). Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2019, 20(2), 158-189 DOI: 10.17494/ogusbd.672762
- GRADY, M. W. (1991). Performance measurement: implementing strategy. *Strategic Finance*, 72(12), 49.
- MUCHA, T. R. (2004). The Art And Science of Talent Management, *Organization Development Journal*, Winter, 22 (4), pp.96-100.

- ÖZER, Ö. (2011). Kurumsal girişimcilik ve işletme performansı ilişkisi: Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- ÖZER, E. (2018). Otel yiyecek içecek bölümlerinde güçlendirmenin işgören performansına ve işten ayrılma niyetine etkisi: Afyonkarahisar'daki beş yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Aydın.
- ROUSSEAU, D. M., & MCLEAN P. J. (1993). The Contracts of Individuals and Organizations, *Research in Organizational Behavior*, 15, 1-43.
- ROTUNDO, M., & SACKETT, P.R. (2002). The Relative Importance of Task, Citizenship, and Counterproductive Performance to Global Ratings of Job Performance: A Policy Capturing Approach', *Journal of Applied Psychology*, 87, 66-80.
- SELZNICK, P. (1984). *Leadership in Administration*, University of California Press, Berkeley.
- TURUNÇ, Ö., & ÇELİK, M. (2010). Örgütsel Özdeşleşme Ve Kontrol Algılamalarının, Çalışanların İşten Ayrılma Niyeti Ve İş Performansına Etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 163-181.

KURUMSALLAŞMANIN İŞ VE İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ

Cengiz DURAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF. İşletme
cengiz.duran@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7910-0677

Dursun BOZ

İstanbul Gelişim Üniversitesi UBYO. Ynt.Blş.Sis.
dboz@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3206-8950

Özet

Bu çalışma kurumsallaşmanın iş ve işletme performansına etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Kurumsallaşma örgütlerde iletişim ve etkileşimin belirli kurallar içerisinde yapılmasıdır. Bu kurallar bireyden topluma ulaşan süreçlerin belirli kurallar eşliğinde icra edilmesidir. Bu kuralların uygulandığı işletmeler farklılık yaratmaktadırlar. Bu farklılıkları yakalamada tek adam yönetiminden vazgeçmek ve işi profesyonellere kısmen veya tamamen devrini de içermektedir. Bu holistik içerik örgütsel bazda performansa etkileyerek hem iş hem de işletme hedef ve amaçlarına ulaşmada başat rol üstlenmektedir. Çalışma bu yönüyle bu başat rolün belirlenmesi için Eskişehir ilinde faaliyet gösteren 8 kurumsal işletmenin 310 çalışanına gönüllülük esasına göre ulaşılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucu kurumsallaşmanın iş performansını ($\beta=0,245$ $p<0,05$) pozitif yönlü, işletme performansını ($\beta=0,438$ $p<0,05$) pozitif yönlü etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular kurumsallaşmanın daha çok işletme performansı üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsallaşma, İş Performansı, İşletme Performansı

EFFECT OF INSTITUTIONALIZATION ON JOB AND BUSINESS PERFORMANCE

Abstract

This study was conducted to determine the effect of institutionalization on job and enterprise performance. Institutionalization is the execution of communication and interaction within certain rules in organizations. These rules are processes that reach from individual to the society in accordance with certain rules. Businesses where these rules are applied make a difference. This includes giving up one-man management in capturing these differences and transferring the job to professionals partially or completely. This holistic content plays a major role in achieving both job and business goals and objectives by affecting performance on an organizational basis. In this study, in order to determine this dominant role, 310 employees of 8 corporate enterprises operating Eskişehir were reached on a voluntary basis. As a result of the regression analysis, it was determined that institutionalization positively affected business performance ($\beta=0.245$ $p<0.05$) and business performance ($\beta=0.438$ $p<0.05$) positively. Findings show that institutionalization is more effective on business performance.

Keywords: Institutionalization, Job Performance, Business Performance.

1. GİRİŞ

Dünyadaki küreselleşme olgusu ve yaşanan ekonomik dalgalanmalar günümüz işletmelerinin kurumsallaşmalarını hayati bir zorunluluk haline getirmiştir. Kurumsallaşmanın esas amacı, kurucu patron, sahip yönetici gibi kişiler ve onların yöntemlerinden bağımsız olarak işletmenin devamlılığının ve büyüme imkânlarının sağlanabilir olmasıdır. Kişilerin değil, kuralların esas olduğu bir ortamın hükmedeceği bir işletme haline gelebilmektir. değişen küresel şartlara uyum sağlayabilmeleri ve bu değişim içerisinde gelişerek varlıklarını devam ettirebilmeleri kurumsallaşmayı ne derece başardıklarıyla doğru orantılıdır. İşleyişlerini bir sisteme bağlayan aile işletmeleri kişilerin ve oluşan olumsuz şartların kendilerini etkilemesine izin vermezler. Burada sağlanan disiplin sayesinde; kurumun vizyon, misyon, amaç, kural ve değerleri ile kendilerine ait bir kurum kültürü geliştirirler. Herhangi bir işletmenin yenilikçi, rekabetçi ve sürdürülebilir yapıda olması kurumsallaşma ile doğrudan ilintilidir. Kurumsallaşma ile bazı yönetsel ve örgütsel değerlerin oluşturulmasıyla işletmeler kurumsallaşma yolunda önemli adımları da atmış olacaktır. Bu amaçla kurumsallaşmanın hem iş performansı hem de

işletme performansı arasındaki etkileşimini belirlenmesine yönelik Eskişehir ilinde faaliyet gösteren 8 kurumsal işletme çalışmaya katkıda bulunmuştur.

1.1.KURUMSALLAŞMA

Ülkemizde kurumsallaşma kavramı pek çok alan ve faaliyet ile ilgili kullanılan bir kavram olarak literatürde yerini almaktadır. Kurumsallaşma genelde “Bir organizasyonun (hükümet veya hükümet dışı) faaliyetlerinin düzenli anlaşılır ve güven veren uygulamalar” olarak ifade edilmektedir. Ülkemiz dışında da birçok ülkede kullanılan kurumsallaşma kavramı yurtdışında “Organizasyona etki eden çevrede bulunan yapılar” şeklinde kullanılmaktadır (Sundu, 2017:65). Bu durum, işletmelerin faaliyette oldukları çevreye uyumu ve bu işletmelerdeki ilerlemeler olarak tanımlanmaktadır. İşletmelerin kurumsallaşması çevresinde kabul edilmiş ve süreklilik kazandıkları anlamına gelmektedir (Şen, 2017:7). Bu kazanımların işletme sahiplerinin yerine işlerin profesyonel kişilerce yürütüldüğü işletme sahipleri olmasa da işlerin yürüdüğü ve düzenli devam ederek kârlılık ile sürekliliğin sağlanmasına yönelik yapılan çalışmaların dinamik hale getirilmesidir (Erkan, 2012:66).

Detaylı incelendiğinde kurum kelimesi “şekil, biçim, yapılış, kuruluş” ; hukuki açıdan ise kurum kelimesi “aile, ortaklık, evlilik, mülkiyet gibi insanlar tarafından oluşturulan şey, müessese” anlamlarında kullanılmaktadır. Sosyolojik açıdan ise kurum “toplumda organize olmuş, yerleşmiş, kabul edilmiş, prosedürleri belli sosyal ilişkiler düzeni ve topluluk” olarak ifade edilmektedir (Sundu, 2017:65). Bu ifadeler işletme yapısının belirli ilke ve standartlar çerçevesinde yeniden yapılandırılması, yöneticilerin ve çalışanların işlerinin ehli olmaları, işletmenin bilgiye dayalı anlayış içinde çalışmasıdır (Işık vd., 2008:5).

1.2.İŞ PERFORMANSI

Performans, planlı ve amaçlanmış bir etkinlik neticesinde ulaşılan, nicel ya da nitel kavram şeklinde ifade edilebilir (Akal, 2005:17). Yine performansı işgörenen beklenenin ne kadarını yapabildiği, işindeki başarısı olarak tanımlanabilmektedir. Köken olarak Fransızcadan dilimize geçen performans kavramı, “icra etmek, yerine getirmek” anlamlarına gelmektedir (Valibaova, 2018:52). Kısacası performansı, daha evvelden ölçütleri belirlenmiş olan bir görevin ve amacın gerçekleşmesini sonucu elde edilen düşünce, ürün ya da hizmet şeklinde tanımlanmaktadır (Helvacı, 2002:156). Performans bireylerin ya da grupların gösterecekleri faaliyetlerin yansıması sonucu örgütleri etkilemektedir. Performansın önemi bu noktada işletmeler açısından artmakta ve yöneticilere bireysel performans artımında önemli görevler düşmektedir (Kalaycıoğlu, 2018:57).

Çalışanların işletmenin tüm öğelerinden yararlanması ve bu sırada işletme hedef ve amacına uyumluluğunun gözlenmesine iş performansı denilmektedir. Çalışanların işte göstermiş oldukları tutum ve davranış şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu davranış ve tutumlar sonucundaki çıktılar olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Çıktıların olumsuz olması çalışan performansının düşüklüğünü ifade ederken, olumlu olması çalışanların görev ve sorumluluklarını yerine getirmede başarılı performans sergilediklerini göstermektedir (Turhan, 2010:1).

1.3.İŞLETME PERFORMANSI

İşletmelerde performans yönetiminin başarı ile gerçekleştirilebilmesi için işletme amaç ve politikası çalışanlarla paylaşılmalı ve benimsemeleri yanı sıra birde işletme yöneticilerinin işletme performans yönetiminde kararlılıkları çok önemli olmaktadır (Atilla, 2010:10). Bu önem işletmelerin amaçlarına ulaşmaları için işletmenin şimdiki ve gelecekteki durumları ile ilgili bilgi edinme, edinilen bu bilgileri kıyaslama ve sürekli performans gelişimine katkıda bulunacak etkinlikleri başlatma ve devamlılığının sağlandığı yönetim süreci olarak ifade edilmektedir (Akal, 2005:75).

İşletme performansı kişisel, örgütsel ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Kişisel faktörler; bilgi, beceriler, işteki tecrübeler, eğitim, algılar ve motivasyon işletme performansını etkileyen bireysel faktörlere örnek olarak verilebilmektedir. Yine ek olarak yapılan araştırmalar sonucunda kişilerin karar vermedeki yetileri, fiziksel özellikleri, kişilik yapıları da kişisel faktörler arasında yer almaktadır. Bu özelliklere göre işgörenin işletmedeki pozisyonu belirlenmelidir (Karaalioglu, 2019:140). Çevresel faktörler işletmeye karşı işçinin tutumunu belirleyen, bu tutumlarında işçinin performansına olumlu ya

da olumsuz etkileri olduğu söylenmektedir. Çevresel faktörler; toplumsal faktörler, aile, dernek gibi gruplandırılabilir. Bir diğer faktör gelir dağılımı ve düzeyinin gruplandığı ekonomik faktörlerdir. Siyasal faktörler ise yasalar ve yönetmeliklere yer verilmektedirler (Valibayova, 2018:61). Örgütsel faktörler insan yaşamı gereği farklı farklı örgütlerin içerisinde gerek iş gerekse iş yaşamı dışında yer almaktadır. İşgören çalışma içerisindeyken üretimin yanında, diğer çalışanlarla ilişki kuracak, örgütün değerlerine uyumluluk sağlayacaktır(Taşdemir, 2007:32).

2. MATERYAL VE METOD

Araştırma Eskişehir ilinde kurumsal 8 işletmenin çalışanları ile yapılmıştır. Bu işletmelerin 2 tanesi limited şirket iken 6 tanesi anonim şirkettir. Bu şirketlerde 1300 kişinin çalıştığı bilinmektedir. Bu işletmelerdeki üst, orta ve alt düzey yöneticilerden 310 kişi gönüllülük esasına göre çalışmaya katılmıştır. Çalışanların işlerinin yoğun olması ve bazı çalışanların anket ifadelerini sıkıcı bulmaları önemli kısıtlardandır.

Çalışmada 3 ölçek ile demografik bilgileri içeren değişkenlerden oluşan veriler kullanılmıştır. Kurumsallaşma ölçeği 48 ifadeden, İş performansı 23 ifadeden, İşletme performansı ölçeği 10 ifadeden oluşmaktadır. Toplamda 81 ifade Likert tipinde (*1.Hiç Katılmıyorum, 5.Tamamen Katılıyorum*) ve 6 adet demografik bilgiler içeren ifadelerden oluşan anket 310 çalışana uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan ilk ölçek kurumsallaşma ölçeği; Aylan ve Koç (2017) tarafından geliştirilmiştir. İkinci ölçek; İş performansı ölçeği Goodman and Svyantek (1999) tarafından geliştirilen ve Doğan (2005) tarafından sadeleştirilen ve Özer (2018) çalışmasında kullanmıştır. Üçüncü ölçek İşletme Performansı Ölçeği Phillips (1999), Harris ve Mongiello (2001) ile Laitinen (2002) çalışmalarından yararlanarak Özer (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır.

3. SONUÇ

Araştırmanın katılımcılarına ait demografik bilgiler, korelasyon ve regresyon analizleri tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Cinsiyet	n	%	M. Durumu	n	%
Kadın	126	40,6	Evli	210	67,7
Erkek	184	59,4	Bekar	100	32,3
Top.	310	100,0	Top.	310	100,0
Gelir TL.	n	%	Eğitim	n	%
0-2020	21	6,8	İlköğretim	24	7,7
2021-4000	74	23,9	Lise	92	29,7
4001-6000	103	33,2	Önlisans	74	23,9
6001-8000	69	22,3	Lisans	88	28,4
8001 Üstü	43	13,9	Lisansüstü	32	10,3
Top.	310	100,0	Top.	310	100,0
Yaş	n	%	Ç.süresi	n	%
18-28	127	41,0	1 yıldan az	25	8,1
29-38	156	50,3	1-5 yıl	57	18,4
39-46	12	3,9	6-10 yıl	79	25,5
47-53	8	2,6	11-20 yıl	115	37,1
54 ve üstü	7	2,3	21 yıl ve üzeri	34	11,0
Top.	310	100,0	Top.	310	100,0

Araştırmaya katılanların cinsiyetlerinin (%40,6'sı kadın, %59,4'ünün erkek olduğu), medeni durumlarının (%67,7'si evli, %32,3'ünün bekar olduğu), yaşlarının (%41,0'ı 18-28 yaş aralığında, %50,3'ü 29-38 yaş aralığında, %3,9'u 39-46 yaş aralığında, %2,6'sı 47-53 yaş aralığında, %2,3'ü ise 54 ve üstü yaş aralığında olduğu), aylık gelirlerinin (%6,8'i 0-2020 TL. arasında, %23,9'u 2021-4000 TL. arasında, %33,2'si 4001-6000 TL. arasında, %22,3'ü 6001-8000 TL. arasında, %13,9'u ise 8001 TL. ve üstü olduğu), öğrenim durumları (%7,7'si ilköğretim, %29,7'si lise, %23,9'u ön lisans, %28,4'ü

lisans, %10,3'ünün ise Lisansüstü mezunu olduğu), çalışma sürelerinin (%8,1'i 1 yıldan az, %18,4'ü 1-5 yıl arası, %25,5'i 6-10 yıl arası, %37,1'i 11-20 yıl arası, %11,0'mının ise 21 yıl ve üzeri) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Korelasyon analizi

		Kurumsallaşma	İş Performansı	İşletme Performansı
Kurumsallaşma	Pearson C.	1	,398**	,609**
	Sig. (2-)		,000	,000
	N	310	310	310
İş Performansı	Pearson C.	,398**	1	,717**
	Sig. (2-)	,000		,000
	N	310	310	310
İşletme Performansı	Pearson C.	,609**	,717**	1
	Sig. (2-)	,000	,000	
	N	310	310	310

Tabloda görüldüğü üzere Kurumsallaşma ile iş performansı arasında ($r=0,398$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü zayıf düzeyde bir ilişki vardır. Kurumsallaşma ile işletme performansı arasında ($r=0,609$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü yüksek düzeyde (Akgül ve Çevik, 2005: 359) bir ilişki vardır. İş performansı ile İşletme performansı arasında ($r=0,717$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Yapılan korelasyon analizi sonucu göstermiştir ki kurumsallaşma daha çok işletme performansı ile pozitif yönlü ilişkilidir.

Tablo 3. Regresyon Analizi

Kurumsallaşma ile İş Performansı	R	R ²	t	F	P	Sabit	β
	0,398	0,159	7,622	58,089	0,000	3,095	0,245
<i>İş performansı = 3,095 + 0,245 * (Kurumsallaşma)</i>							
Kurumsallaşma ile İşletme Performansı	R	R ²	t	F	P	Sabit	β
	0,609	0,371	13,491	182,018	0,000	2,363	0,438
<i>İşletme performansı = 2,363 + 0,438 * (Kurumsallaşma)</i>							

Tabloya göre Kurumsallaşma ile İş performansı değişkeni arasındaki ilişkinin sınanması için yapılan regresyon analizinde ($F=58,089$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Belirlilik katsayısı $R^2 = 0,159$ olarak bulunmuş olup, İş performansındaki değişimin %15,9'u Kurumsallaşma tarafından açıklandığı söylenebilir. Tabloya göre Kurumsallaşma ile İşletme performansı değişkeni arasındaki ilişkinin sınanması için yapılan regresyon analizinde ($F=182,018$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Belirlilik katsayısı $R^2 = 0,371$ olarak bulunmuş olup, İşletme performansındaki değişimin %37,1'i Kurumsallaşma tarafından açıklandığı söylenebilir.

4. TARTIŞMA

Çalışmanın gayesi kurumsallaşma, iş performansı ve işletme performansı arasındaki etkileşimin tespit edilmesidir. Bu gayeyle Eskişehir ilinde faaliyet gösteren 8 kurumsal işletmenin 310 çalışanına gönüllülük esasına göre ulaşılmıştır. Kurumsallaşma örgütlerde iletişim ve etkileşimin belirli kurallar içerisinde yapılmasıdır. Bu kurallar bireyden topluma ulaşan süreçlerin belirli kurallar eşliğinde yapılmasıdır. Bu kuralların uygulandığı işletmeler farklılık yaratarak farklı olmaktadır. Bu

farklılıkları yakalamada tek adam yönetiminden vazgeçmek ve işi profesyonellere kısmen/tamamen devrini de içermektedir. Bu holistik içerik örgütsel bazda iş performansına da etki ederek işletme hedef ve amaçlarına ulaşmada başat rol üstlenecektir. Yapılan korelasyon analiz sonucu elde ettiğimiz bulgularla kurumsallaşma ile iş performansı arasında ($r=0,398$) zayıf düzeyde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Kurumsallaşma ile işletme performansı arasında ise ($r=0,609$) yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular kurumsallaşmanın daha çok işletme performansı ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Yapılan regresyon analizi sonucu kurumsallaşmanın iş performansını ($\beta=0,245$ $p<0,05$) pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca kurumsallaşmanın işletme performansını ($\beta=0,438$ $p<0,05$) pozitif yönlü etkilediği belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

- AKAL, Z. (2005). İşletmelerde Performans Ölçümü ve Denetimi, 6.Baskı, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, (473).
- AKGÜL, A., ve ÇEVİK, O. (2005). İstatistiksel Analiz Teknikleri–Spss’te İşletme Yönetimi Uygulamaları, Emek Ofset Ltd. Şti. Ankara.
- ATILLA, A. (2010). Hastanelerde Pazar Odaklılığın İşletme Performansına Etkisi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AYLAN, S., ve KOÇ, H. (2017). İşletmelerin Kurumsallaşma Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. Gazi Üniversitesi İİBF. Dergisi, 19(2), 564.
- DOĞAN, Y. (2005). Organizasyonlarda Pozitif Ve Negatif Duygusalılığın Çalışanların Görev Ve Bağlamsal Performansları Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Kayseri’de Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ERKAN, M. (2012). Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma ve İç Denetim. Ekin Yayınevi, Bursa.
- GOODMAN, S.A., & SVYANTEK, D.J. (1999). Person–organization fit and contextual performance: Do shared values matter. Journal of vocational behavior, 55(2), 254-275.
- HARRIS, P.J., & MONGIELLO, M. (2001). Key performance indicators in European hotel properties: general managers’ choices and company profiles. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 13(3), pp.120-128.
- HELVACI, A. (2002). Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35 (1-2) 155-159.
- IŞIK, O., ŞAHMAN, İ. ve TENGİLİMOĞLU, D. (2008). Özel Hastanelerde Yönetimin Profesyonelleşmesinin, Kurumsallaşma Süreci üzerindeki etkisini Belirlemeye Yönelik Alan Çalışması. Gazi Üniversitesi İİBF. Dergisi, 10(2): 1-23.
- KALAYCIOĞLU, E. (2018). Kariyer Uyum Yeteneğinin Çalışanların İş Performansına Etkisi. Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- KARAALIOĞLU, Z.(2019). Algılanan Örgütsel Destek İle İş Performansı İlişkisinde Örgütsel Özdeşleşme, İş tatmini ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Aracı Rolü. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LAITINEN, E.K. (2002). A Dynamic Performance Measurement System: Evidence From Small Finish Technology Companies. Scandinavian Journal of Management, 18: 65-69.
- ÖZER, Ö. (2011). Kurumsal girişimcilik ve işletme performansı ilişkisi: Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- ÖZER, E. (2018). Otel Yiyecek İçecek Bölümlerinde Güçlendirmenin İşgören Performansına Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Afyonkarahisar’daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Aydın.
- PHILLIPS, P. A. (1999). Hotel performance and competitive advantage: a contingency approach. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 11(7), pp.359-365.
- SUNDU, M. (2017). İşletmelerde Kurumsallaşma ve Uluslararasılaşma Süreci (KOBİ Perspektifiyle). Detay Yayıncılık, Ankara.
- ŞEN, E. (2017). Kurumsallaşma ve Kurumsal Yönetişim. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- TAŞDEMİR, T.(2007). Akademik Performansı Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: KTÜ Uygulaması. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- VALIBAYOVA, G. (2018). İş Güvencesizliği Algısının İş Stresi ve İş Performansına Etkisi: Araştırma Görevlileri Üzerine Bir Çalışma. Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

HUKUKA SOSYOLOJİK YAKLAŞIM: MAX WEBER VE EUGEN EHRLICH KARŞILAŞTIRMASI

Ezgi Burcu Şatır

Kırıkkale Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji
ezgiburcusatir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4189-9361

Özet

Hukuk ile ilişkili olan normların oluşması, normların niteliklerinin belirlenmesi konularını ele alan hukuk sosyolojisine dair farklı öncü isimler tarafından yaklaşımlar sunulmuştur. Hukukun kaynağına dair yapılan yorumlamalar konusunda farklılaşan isimler arasından Max Weber ve Eugen Ehrlich perspektifleri bu çalışmanın odak noktasında yer almaktadır. Bu doğrultuda çalışma, Weber ve Ehrlich tarafından yapılan hukuk yorumlarının karşılaştırılmasını amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, hukuk sosyolojisinin kapsamı, Weber'in literatüre kazandırmış olduğu rasyonel hukuk ve Ehrlich tarafından çerçevesi çizilen yaşayan hukuk kavramı merkeze alınarak sunulan perspektiflerin karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışma, Weber ve Ehrlich tarafından sunulan hukuk sosyolojisi yaklaşımlarının her ne kadar toplumun bütününe göz önünde bulundurdıkları için benzerlik gösterebilir de hukukun kaynakları başta olmak üzere birçok hususta yaklaşımlarının farklılaştığını iddia etmektedir. Hukuk, toplumsal eylem, toplumsal birliktelik ve rasyonellik olgularının analiz edildiği çalışmada, Weber ve Ehrlich tarafından hazırlanan ve literatürde yer alan kaynaklar aracılığıyla hukukun sosyoloji disiplini ile olan ilişkisi irdelenmiştir. Böylece, aynı dönemde yaşayan düşünürlerin bulunduğu ortak payda olan hukuk sosyolojisine dair olan yaklaşımlarının benzerlik ve farklılıklarına dair bir karşılaştırma yapılması hedeflenmiştir. Toplumun bütününde toplumsal eylemlerin geçerli olduğunu ifade eden Weber için hukuk sosyolojisi, kendi kavramsallaştırması olan ideal tipler aracılığıyla hukukun rasyonelleşmesinin ele alınmasıyla desteklenebildiği, öte yandan Ehrlich için ise hukuk sosyolojisi, toplumsal yaşam içinde bireylerin birbiriyle etkileşim kurması, birliktelikler oluşturması ve bu birliktelikler içinde oluşan toplumsal nitelikli gerçekler aracılığıyla şekillendirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk Sosyolojisi, Max Weber, Eugen Ehrlich, Rasyonel Hukuk, Yaşayan Hukuk

SOCIOLOGICAL APPROACH TO LAW: COMPARING MAX WEBER AND EUGEN EHRLICH

Abstract

Different pioneering names in the sociology of law have presented approaches that deal with the formation of norms related to law and the determination of the characteristics of norms. The perspectives of Max Weber and Eugen Ehrlich, among the names that differ in the interpretations of the source of law, are at the focus of this study. In this direction, the study aims to compare the legal interpretations made by Weber and Ehrlich. In line with the purpose of the study, the scope of the sociology of law, the rational law that Weber brought to the literature, and the concept of living law drawn by Ehrlich, and the perspectives presented were compared. The study claims that even though the approaches of sociology of law presented by Weber and Ehrlich show similarities as they take into account the whole of society, their approach on many issues, especially the sources of law, differ. In this study, in which the phenomena of law, social action, social cohesion, and rationality are analyzed, the relationship of law with the discipline of sociology is examined through the sources in the literature prepared by Weber and Ehrlich. Thus, it is aimed to make a comparison of the similarities and differences of the approaches to the sociology of law, which is the common denominator of the thinkers living in the same period. For Weber, who states that social actions are valid in the whole of society, sociology of law can be supported by dealing with the rationalization of law through his own conceptualization of ideal types, on the other hand, for Ehrlich, sociology of law is the interaction of individuals with each other in social life, forming associations, and the social quality that occurs within these associations. It has been determined that it is shaped by the facts.

Keywords: Sociology of Law, Max Weber, Eugen Ehrlich, Rational Law, Living Law

1. GİRİŞ

Birey ve toplum arasında kurulan ilişkiyle beraber şekillenen toplumsal yaşam farklı olgularla etkileşim halinde varlık göstermektedir. Bu olgulardan birisi olan hukuk, taşıdığı toplumsal nitelikler sebebiyle sosyoloji perspektifinden değerlendirilebilmektedir. Hukuk sosyolojisi adı verilen disiplin, toplumsal yaşamın gerekli bir olgusu olarak hukuku ele almakta, toplumsal yaşam içindeki köklerini, birey veya grupların eylemleri üzerindeki etkilerini araştırmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bu noktada hukuk sosyolojisinin normatif nitelik taşıyan bir bilim olmaktan ziyade var olan olguların tespitini sağlama amacı taşıyan bir bilim olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Toplumsal süreçlerin bir getirisi olarak analiz edilen hukuk, toplumsal yaşamın devamlılığı içinde önemlidir. Toplumsal yaşamın düzeni, farklı toplumsal kontrol araçları aracılığıyla sağlanmaktadır. Hukuk ise bu noktada yazı şeklinde sınırlandırılmış, bu sınırı devletin otoritesi aracılığıyla kuvvetlendirilmiş olan bir toplumsal kontrol aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukukun kaynağında toplumsal olgu, ilişki ve değerlerin yer alması hukuksal düzenlemelerin de aynı şekilde bu değişkenler aracılığıyla temellendirildiğinin ispatıdır. Her ne kadar şekilsel nitelikleri ve kendini temellendirdiği noktalar farklı olsa da hukuk olgusu, toplumsal yaşam için bir gerekliliktir. Hukukun etkin bir şekilde varlık gösterebilmesi, toplumsal bir olgu olarak nelerin hukuk kapsamına girdiğiyle ilişkilidir. Tarihsel süreçler bağlamında değerlendirildiğinde ise bu noktada farklı tartışma ve yaklaşımların bulunduğu görülmektedir.

Hukuk sosyolojisi alanına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülen bu çalışma, alanın temsilcileri olarak bilinen Max Weber ve Eugen Ehrlich'in sunduğu yaklaşımları incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürde yer alan birincil ve ikincil çalışmalar aracılığıyla yürütülen literatür taraması bağlamında elde edilen veriler araştırmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Kaynakların incelenmesiyle gerek Max Weber gerekse de Eugen Ehrlich tarafından sunulan hukuk sosyolojisi perspektifleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Yapılan analizlere sonuç başlığında yer verilmiş ve yine analizler sonucunda elde edilen tespitler tartışma başlığında detaylandırılmıştır. Hukuk sosyolojisi alanında çalışmalar yapan öncü isimlerin perspektiflerini karşılaştırmayı amaçlayan bu çalışmanın, hukuk sosyolojisi literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

2. HUKUKUN KAYNAĞINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Hukuk kurallarının oluşturulması ve niteliklerinin belirlenmesi hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi alanları içinde irdelenmektedir. Bu alanların kazandırmış olduğu bakış açıları ise hukukun farklı kaynaklarla beraber görünür hale geldiği noktada birleşmektedir. Hukuk olgusu, kavramsal ve işleyiş sistemleri özelinde ele alındığında iki perspektifin etkili olduğu görülmektedir. Bu perspektiflerden ilki irade kaynaklı, ikincisi ise irade dışı hukuk şeklinde ifade edilmektedir. İrade kaynaklı hukuk perspektifinde farklı değişkenlerin ön plana çıktığının belirtilmesi gerekmektedir. Mevcut olarak toplumsal yaşam üzerinde hakimiyet kuran iradenin veya gücün, yüceliğin belirlediği sınırlar, koyduğu yasaklar, kurallar, emirler ve izinler toplumsal yaşamı düzenleyen olgular olarak irade kaynaklı hukuk perspektifinde yer almaktadır. İkinci perspektif olan irade dışı hukukta ise toplumsal yaşamdaki düzeni sağlayan kuralların hukuk olgusunun dışında mevcut hale geldiğini belirtmektedir (Erdoğan, 2020: 45). Bu çalışmada ele alınan sosyolojik perspektiften hukuk anlayışı da irade dışı hukuk perspektifi içinde yer almaktadır ve detaylandırılması çalışmanın kuramsal çerçevesinin temelini oluşturacaktır.

Toplumsal yaşamda bir akış halinin mevcut olması, değişim, dönüşüm ve gelişimlerin birlikte ilerleyişi toplumsal ilişkilerin de aynı paralellikte etkilenmesini gerektirmektedir. Devletin sahip olduğu ve uygulamaya koyduğu yaptırım gücü ile beraber temellendirilen hukuk kurallarının toplumsal yaşamın normlarına uygun olacak niteliklerde, bireylerden toplumun beklediği davranış normlarıyla beraber ortaya çıkan normlar sosyolojik perspektiften hukukun inceleme alanına girmektedir (Bilge, 2017: 49). Bu noktada farklı sosyologların ve öncü isimlerin hukuk sosyolojisi alanına yapmış olduğu katkıların analiz edilmesi önem arz etmektedir. Çünkü farklı bakış açılarıyla beraber şekillendirilen alan literatürünün kuramsal ve kavramsal temelleri, güncel literatür için yol gösterici nitelik taşımaktadır. Sıralanan nedenler doğrultusunda bu çalışma özelinde Max Weber ve Eugen Ehrlich tarafından hukuk sosyolojisi adına sunulan yaklaşımlar ele alınacaktır.

3. MAX WEBER VE HUKUK SOSYOLOJİSİNE KATKILARI

Sosyoloji alanına büyük katkıları olan Max Weber, sosyoloji disiplininin temel inceleme alanının bireylerin toplumsal niteliklere sahip olan eylemleri olduğunu belirtmektedir. Bu noktada, eylemleri anlama, yorumlama ve açıklama terimlerine de büyük önem atfeden Weber, bireysel eylemlerin toplumsallıkla ortak paydada bulunduğu noktaları vurgulamaktadır (Aron, 1989: 381). Eylemlerin hem bireysel hem de toplumsal olarak taşıdığı anlam ve değerleri önemseyen Weber, toplumsal yaşam içinde görünür olan farklı değişkenlerin analiz edilmesi, aralarında neden sonuç ilişkilerinin kurulması aracılığıyla ancak toplumsal yapının, ilişkinin çözümlenebileceğini savunmaktadır. Amaca yönelik rasyonel eylem, değere yönelik rasyonel eylem, duygusal/heyecana bağlı eylem, geleneksel eylem olarak detaylandığı toplumsal eylem kavramsallaştırması bu noktada Weber'in sosyoloji disiplini adına kurguladığı sistematigi anlamak için önemlidir. Yine Weber tarafından toplumsal analizler konusunda kullanılan rasyonelleşme olgusu da hukuk sosyolojisi konusundaki görüşlerini anlamak için yardımcı olacak kavramlar arasında yer almaktadır. Bir diğer kavram ise otorite olgusudur. Karizmatik, geleneksel ve meşru otorite olarak üçe ayırdığı otorite olgusunu toplumda kurulan hiyerarşik yapılanmanın (bürokrasi), güç ilişkilerinin temeline yerleştirmektedir. Yine aynı paralellikte kullandığı egemenlik kavramı da rasyonalite ve bürokrasiyle beraber anlaşılır hale gelen olgulardandır. İdeal tip kavramsallaştırması ise gerek toplumsal yaşamın çözümlenmesi gerekse de hukuk sosyolojisi yaklaşımının anlaşılır hale gelmesi adına Weber tarafından literatüre kazandırılmıştır.

Literatüre kazandırmış olduğu kavramlar göz önünde bulundurulduğunda Weber'in hukuk olgusu analizleri anlamlı bir hâl almaktadır. Özel hukuk ve kamu hukuku arasında bir ayrım yapan Weber, teorik ve pratik düzeyde sunduğu yaklaşımlarla ayrımını net bir hale getirmiştir. Kamu hukukunu, sosyolojiyle ortak bir paydada buluşturarak yaptığı analizine göre, devlet kurumunun görevini yerine getirip devam ettirmesi, yeniliklere uyum sağlayarak geliştirilmesini sağlayabilmesi adına belirlenmiş olan kurallar dizisi olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan özel hukuk, yine devlet aracılığıyla şekillendirilen fakat devlet kurumunun sınırları dışında kalan kuralları da kapsayan bir olgu olarak irdelemektedir (Weber, 2014: 11). Hukukun toplumsal yaşamın düzenini sağlamak görevini üstlendiğini belirten Weber, toplumsal yaşam içinde bireylerin itaat edebilmelerini sağlamak, herhangi bir olumsuzluk, karşı çıkma halinde de ceza verme sorumluluğunu yine hukukun üstlendiğini vurgulamaktadır. Hukuk kurallarının ortaya çıkış süreci içinde bireysel ve toplumsal eylemlerin değişiminin etkili unsur olarak karşımıza çıktığı belirtilmelidir. Hukuk kuralları kapsamında bir değerlendirme yapıldığında da yine değişim süreçlerinde etkili olan eylemlerin toplumsal nitelik taşıdığı görülmektedir.

Weber'in yaptığı hukuk tanımlaması, düzen sağlama, itaat etmenin gerçekleşmesi, ceza verilmesi gibi daha çok sorumluluklar ekseninde şekillenmektedir. Bu sebeple hukuk olgusunun ortaya çıkabilmesi için devlet yapılanmasının varlığına ihtiyacı olduğu akla gelmektedir. Ancak, hukukun ve hukuk normlarının yürürlükte olması için devletin var olması şart değildir. Dolayısıyla hukuk normlarının içinde yer aldığı topluma, toplumsal yapıya ve değerlere göre şekil aldığı ifade edilmesi mümkündür. Yine farklı toplumlarda değişkenlik gösterebilen hukuk olgusunun bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları toplumsal yaşamın sahip olduğu nitelikleri de kapsadığı görülmektedir. Bu sebepten ötürü, toplumla ilişkili olan her olgu ile hukukun karşılıklı bir etkileşim halinde olduğu söylenebilmektedir.

Weber, hukuk olgusunu sosyoloji disiplini kapsamında değerlendirirken, hukuk ve ekonomi kavramları arasında oluşan etkileşime odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, Batı toplumlarında oluşan, gelişen ve diğer toplumlara da bir şekilde yansıyan kapitalizmin modernleşen sisteminin analizine ağırlık vermektedir. Kapitalizmin modern görünümüyle Weber'in toplumsal eylem kavramsallaştırması kapsamındaki amaca uygun rasyonel eylem birbirinin yansıması olarak ifade edilebilmektedir. Modern kapitalist sistem, kâr amacını ön planda tutarak hareket etmektedir. Bu amacına erişebilmek için edinmesi ve kullanması gereken araçlar ile gerçekleşmesi gereken uyum süreci önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik olarak rasyonelleşme sürecinin gerçekleşmesi ve hukuk olgusunun şekillendirdiği düşünce biçimleri arasında kurulan bağa Weber dikkat çekmektedir. Hukuki düşüncelerin sınırları içinde belirlenmiş olan kategorileştirmelerin ekonomik güçle aynı doğrultuda ilerlediğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla hukuki düşüncelerin, akla uygun bir şekilde rasyonelleşme

süreci, ekonomi olgusu ekseninde gerçekleştirilen eylemlerin amaca uygun rasyonelleşme sürecinin bir karşılığını oluşturmaktadır (Topuzkanamış, 2012).

4. EUGEN EHRLICH VE HUKUK SOSYOLOJİSİNE KATKILARI

Toplumsal yaşamda hukuk olgusunun etkin olmasını ele alan sosyolojik hukuk akımı, belirlenen hukuksal normların kendi sınırlarına aldığı amaçları da kapsamaktadır. Bu sebeple belirtilen husus doğrultusunda bireyler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin meydana gelmesi sonucunda ortaya çıkan gerçeklik olgusunun somut bir hale getirilmesi temelinde belirlenen kriterler, taşıdığı toplumsal nitelikli değerler ve bunlarla uyumlu olacak bir hukuk kuramı oluşturmak sosyolojik hukuk akımının temel amacıdır. Ehrlich, bu amaca uygun bir şekilde analizler yapan öncü bir isim olma sorumluluğunu üstlenmektedir (Atay, 2020:75). Ehrlich, *Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri* başlıklı kitabında sosyoloji ve hukuk disiplinlerinin etkileşimini ele almakta, anlam ve içerik yönünden yaklaşımlar sunmaktadır. Hukuk olgusuyla beraber şekillendirilen normların temelinde mevzuat, yönetmelik gibi etkenlerin yer almasından ziyade toplumsal nitelik taşıyan kararların var olduğunu belirtmektedir.

Bireyler arasında kurulan ilişkilerde açığa çıkan davranışların belirli normlar aracılığıyla düzenlenmesiyle beraber toplumsal birliklerin oluştuğunu vurgulayan Ehrlich, her toplumsal birlik içindeki normun farklı nitelikler taşıdığını fakat ortak noktalarının içsel düzeni sağlamak olduğunu belirtmektedir. Yaşam, bir oyun olarak betimlendiğinde kurallar aracılığıyla oyun düzeninin sağlandığı da yine Ehrlich'in yaptığı tespitler arasındadır. Toplumsal birlikler içindeki iletişim, ilişki ve etkileşimlerin geçerli olan davranış normlarıyla beraber oluşturulduğu ve sürdürüldüğü görülürken, normların geçerliliğini yitirmesi sonucunda da birliklerin dağıldığı görülmektedir. Hukuk olgusunun şekillendirdiği normlar, bu noktada toplumsal birlikler içindeki sürekliliği sağlama konusunda destekleyici bir rol üstlenmektedir (Ehrlich, 2019: 47-48). Ehrlich için yasal olan hukuki öğretiler yalnızca mesleki düzeyde kalmaktadır. Bu sebeple hukuk sosyolojisinin yasal öğretiler kapsamında oluşan eksiklik hallerine odaklandığı söylenebilir.

Hukuk sosyolojisi disiplinini yaşayan hukuk kavramsallaştırmasıyla beraber anlamlandıran Ehrlich, yasal davranış normlarının yaşayan hukuku şekillendirdiğini belirtmektedir. Toplumsal ilişkiler, toplumsal birlikleri oluşturmada ve bu doğrultuda ortaya çıkan gündelik yaşam da bireyler üzerinde kontrol sağlayıcı nitelik taşıyan kuralları oluşturmaktadır. Bu kuralları toplumsal birlikler içinde yer alan bireyler zorunlu olarak kabul etmelidir (Konzen ve Bordini, 2018). Devlet kurumunu yalnızca bir toplumsal birlik olarak ele alan Ehrlich, devlet ve devlet aygıtları içindeki yönetimin sağlanabilmesini hukukun temel bir unsuru olarak değerlendirmektedir.

Ehrlich için farklılaştırıcı bir niteliği olan yaşayan hukuk, toplumsal yaşamda egemen olan anlayış özelinde uyulması gereken kuralların bir karşılığıdır. Yasa koyucular tarafından belirlenen hukuk, Ehrlich açısından yetersiz görülmektedir. Bu sebeple Ehrlich, hukuku üç kategori altında değerlendirmiştir; toplumsal hukuk, hukukçuların hukuku ve devlet hukuku (Heper, 2016: 90) şeklinde değerlendirmeler yaptığı kategorilerin sıralanması mümkündür. Toplumsal hukuk, toplumsal yaşam içindeki düzeni sağlamak için oluşturulan ve geçerli olarak kabul edilen kurallar aracılığıyla oluşturulmaktadır. Hukukçuların hukuku, toplumsal yaşamda oluşan çatışma hallerinin çözümünün hukukçular aracılığıyla çözüme kavuşturulduğunu belirtmektedir. Her ne kadar hukuk kurallarının toplumsal değer ve normlarla beraber şekillendirildiği Ehrlich tarafından belirtilse de süreç hukukçular aracılığıyla sürdürülmektedir. Devlet hukuku, var olmak için devlete ihtiyaç duyan kurallardan oluşmaktadır. Polis teşkilatı, ordu organizasyonu gibi güvenlik güçleriyle beraber oluşturulan hukuk kuralları bu kapsamda yer almaktadır (Heper, 2016: 96-97). Bunlardan hareketle, sosyolojik olarak hukukun ele alınması, bilimsel açıdan desteklenebilmesinin hukuk bilimi içindeki durum ve olguların karşısında bir alternatif olduğunu savunan Ehrlich, toplumsal yaşam içinde hukuk olgusunun varlığını, ilerleyişini ve konumunu analiz etmeyi temel amaç olarak belirlemiştir.

5. SONUÇ

Weber ve Ehrlich tarafından sunulan hukuk sosyolojisi yaklaşımlarının çalışmada karşılıklı bir şekilde ele alınması hedeflenmiştir. Weber için hukuk sosyolojisi, ideal tipler aracılığıyla çözümlenebilmektedir. Yine bu noktada hukukun rasyonelleşmesiyle çözümlemesini desteklemektedir.

Ehrlich için hukuk sosyolojisi ise, bireylerin etkileşimlerinin analizi ve birlikteliklerinin incelenmesiyle ele alınmaktadır. Toplumsal nitelik taşıyan gerçekler aracılığıyla hukukun şekillendirildiğini Ehrlich ifade etmektedir. Weber'in toplumsal eylem kavramsallaştırmasının Ehrlich için toplumsal birliktelik şeklinde yansıma bulduğu tespit edilmiştir. Weber'in hukukun rasyonelleşmesiyle beraber yaptığı incelemelerin karşısında Ehrlich'in yaşayan hukuk kavramsallaştırmasının bulunduğu saptanmıştır. Çalışmada yapılan analiz sonucunda, Weber'in otorite kavramının Ehrlich'in çalışmalarında egemen otorite olarak ifade edildiği ve bu şekilde çalışmalarında yer aldığı görülmüştür. Weber için mevcut olan egemenlik anlayışının Ehrlich için devlet olarak varlık gösterdiği de yine çalışmada elde edilen sonuçlar arasındadır. Dolayısıyla aynı dönemde yaşayan ve hukuk sosyolojisine yaklaşımlar sunan Weber ve Ehrlich'in perspektiflerinin farklı olduğu çalışmada yapılan incelemeler sonucunda görülmüştür. Evrensel nitelik taşıyan bütün toplumları ortak bir paydada buluşturmayı hedefleyen bir toplumsal kuram oluşturma çabası olan Weber, hukuk bilimini sosyoloji disiplini içinde ele almış ve bireylerin davranışlarını, bu davranışların sürdürülme biçimlerini irdelerken öte yandan rasyonelleşme olgusunu ve süreçlerini de yine çalışmalarında detaylandırmıştır. Öte yandan Ehrlich'de ise genelleme yapılacak nitelikte bir toplum teorisinin var olmadığı görülmüştür. Ayrıca böyle bir teorisinin varlığı Ehrlich tarafından önemsenmemektedir. Bu durumun temel sebebi olarak Ehrlich'in hukuk sosyolojisi disiplini özeline bir bütünlüğün var olmadığını ifade etmesi söylenebilir. Hukuk olgusunun ve normlarının toplumsal yaşama nasıl uyarlandığıyla ilgilenirken bütün dikkatini de bu noktaya yoğunlaştırdığı görülmektedir. Hukuk sosyolojisi literatüründe yeteri kadar çalışmanın yer almaması, öncü isimlerin yaklaşımlarının detaylı bir şekilde incelenmemesi göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın, alandaki araştırmalar adına yol gösterici olması beklenmektedir.

6. TARTIŞMA

Hukukun taşımakta olduğu toplumsal nitelikler sosyoloji disiplini kapsamında ele alınabilmesini sağlamak ve disiplinlerarası yaklaşımlar özelinde de değerlendirilebilmesine imkan tanımaktadır. Günümüzde, modernleşme sürecine dahil olan toplumlarda yapılan hukuk olgusuyla ilişkili olan çalışmaların temellendirildiği noktaların anlamlı hale gelebilmesi için tarihsel süreçler içinde yaklaşımlar sunan öncü isimlerin ele alınması önem taşımaktadır. Bu önemi göz önünde bulunduran çalışmada yapılan incelemeler doğrultusunda Max Weber ve Eugen Ehrlich tarafından sunulan aynı zamanda da literatüre kazandırılan yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu sayede, hukuk sosyolojisi alanı adına bir karşılaştırma yapılması hedeflenmiş, benzerliklerinin veya farklılıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu hedef ve amaç doğrultusunda öncelikle sosyoloji disiplini adına yapmış oldukları kavramsallaştırmaların yine aynı şekilde hukuk disipliniyle ortak paydada bulunduğu görülmüştür. Hukuk sosyolojisi alanı ve hukuk disiplinin arasında Weber bir ayırım yapmaktayken Ehrlich ise toplumsallıkla olan yakınlıkları sebebiyle hem hukukun hem de sosyolojinin ortak bir paydada buluşması gerektiğini ifade etmektedir. Sunulan yaklaşımlar, literatüre kazandırılan kavram, kuram ve pratikler güncel olan hukuk sosyolojisi literatürü adına önem arz etmektedir. Detaylı incelemelerin ve karşılaştırmaların yapılması ise literatürdeki eksikliklerin tespit edilmesi açısından önemlidir. Bu çalışma da vurgulanan önemler doğrultusunda şekillendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- ARON, R. (1989), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Korkmaz Alemdar (çev.)), 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ATAY, E. E. (2017), *Hukuk Başlangıcı*, 5. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- BİLGE, N. (2017), *Hukuk Başlangıcı*, 33. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- EHRLICH, E. (2019), *Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- ERDOĞAN, İ. (2020), *Hukuka Giriş*, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- HEPER, A., (2016), *Serbest Hukuk Akımı: Sosyal Bir Olgu Olarak Hukuk*, Ankara: Oniki Levha Yayınları.
- TOPUZKANAMIŞ, E. (2012), Max Weber'de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonelleşme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 253-274.
- WEBER, M. (2014), *Hukuk Sosyolojisi*, (Latif Boyacı (çev.)), İstanbul: Yarı Yayınları.

HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS OF SCHOOL-BASED TESTING IN TURKEY

Bahar ACAR

Kocaeli University / Faculty of Education, English Language Teaching Department
acarbaharr@gmail.com_ORCID: 0000-0003-0004-5877

Abstract

Language assessment provides a benchmark that allows learners to see how they can develop their language skills and how they are doing. Testing, assessment, and evaluation are very important to both teachers and students. There is a lot of research about these but there are very few studies especially in Turkey which are about students' preferences about school-based testing. And also there is very little research about how students feel about testing and evaluation. The learners' impressions of the evaluation system's conformity with class activities will be examined to define and evaluate the matches and mismatches between testing and teaching. This current study aims to find out students' perceptions about testing in school. This investigation will be carried out with the help of a questionnaire. In this case study, the data will be based on a quantitative method to evaluate testing instruments at high schools in Turkey. The participants will consist of approximately 130 high school students and these students will be selected randomly both male and female and also different grades. Their age range will be 15 to 18 and they will have different levels, background knowledge, and also cultural background.

Keywords: Testing, assessment, evaluation, school-based testing, students' perceptions.

1. Introduction

For language learning and learners, teaching has big power. With formal and informal assessments, language teachers struggle to assess learners' progress. It is assumed that every testing situation has its importance and it should have a particular role. It is important to grasp the concepts of testing and their relationship to teaching and learning to comprehend the results of testing and evaluation in language learning. Besides, language assessment provides a benchmark that allows learners to see how they can develop their language skills and how they have been doing.

Teachers and researchers may use assessment to collect information about learners' language skills and success using a range of methods and resources (Coombe et al., 2007; Purpura, 2016). Testing, assessment, and evaluation are words that are sometimes used interchangeably, but they have distinct meanings in the context of language teaching and learning. Assessment means all kinds of metrics used to determine how much a course or program has progressed to enhance and raise quality. On the other side, a test, in general, is something that demonstrates one's ability-inability, competence-incompetence, and one's status on a scale of variables such as fail, pass, decent, satisfactory, good, and excellent (Rahman, 2017). However, evaluation is a process that critically examines a program and its goal is to make program evaluations, increase program effectiveness, and/or inform programming decisions (Patton, 1987).

As it is seen, testing, assessment, and evaluation are very important to both teachers and students. There is a lot of research about these concepts but there are very few studies especially in Turkey on students' preferences about school-based testing. And also there is very little research about how students feel about testing and evaluation. The learners' impressions of the evaluation system's conformity with class activities will be examined to define and evaluate the matches and mismatches between testing and teaching. This current study aims to find out students' perceptions about testing in school.

1.1 Research Questions

1. What are students' general perceptions of the test content?
2. What do the students think about regular testing?
3. What are students' general impressions of exams at various levels?

2. Literature Review

2.1 *Differences between levels of students' general perceptions of test results*

As it is mentioned before, testing, assessment, and evaluation are very important for both students and teachers because it cannot be taught a world which does not consist of these. There are lots of studies that explain the importance of them.

To begin with, it can be said that the washback effect is one of the most important parts of the assessment. According to Gyem and Kirkpatrick's (2012) findings, language education is influenced by the curriculum. Both summative and formative evaluation should have a strong balance. Formative evaluation is more effective in evaluating and extending awareness than summative testing. Without a doubt, the current assessment methodology has resulted in some changes and improvements in teaching and learning. According to the findings of the interviews, learners claimed that various types of tests do not help them boost their language skills. The explanation for this, which affects mainly high-level participants, is a form of shallow learning that focuses on memorizing, as well as a lack of research independence. On the other hand, both students followed a strategy to pass their exams. The results suggest that the types of exam questions and classroom activities should be balanced. In classroom learning, not only receptive but also productive abilities should be tested with similar styles.

Also, another study by Elliot, Marier, and Pekrun (2006) is about the emotions of language learners. Even though the reading section was not marked as a favorite section in the first part of the questionnaire, the length of each section in the test, as well as the length of questions and directions, rank in the highest mean value in the questionnaire. It is evident from those results that the majority of the students did not have any time management problems during the exam. Furthermore, the exam difficulty was appropriate for the students. Some low-level participants could have trouble understanding the language or the instructions provided in the exams. This may be linked to low levels of motivation for language learning. In the end, the exam questions and guidelines were nearly transparent for the low-level participants. When it comes to the frequency of the exams, it is ineffective for them to be tested every week, and it is just a temporary learning experience for them. This topic was also addressed in Zraggen's (2009) report, which found that bi-weekly testing is more beneficial to students than weekly testing. The exam questions and complexity of the exams were not consistent with the classroom practices at the higher levels. In contrast, according to the interview findings, high-level students find exams to be more difficult than classroom tasks, and as a result, they have time management issues during exams. When it comes to exam variety, high-level students are almost equal to low-level students. Students hate the variety of tests, according to the data collected. On the opposite, their trust in using various skills is harmed as a result of this variety. High levels, in contrast to low levels, are dissatisfied with the duration of the tests. This may be because there were two separate tasks to complete in the reading parts of the high-level exams. The reading assignments or the duration of the questions may be tailored to the needs of the students.

2.2 *Students' views of test content in general and at various levels*

This current study aims to look into the general perceptions of test content among language learners at various levels. Brindley and Slatyer (2002) provided some helpful and constructive ideas for a confidential listening skills evaluation task. According to the researchers, assessing listening abilities is difficult. The finding of difficulty in the listening section affects the finding, which seeks to analyze the students' lowest exam score. The results showed that the low levels received low grades on the listening section of the tests, while the high levels received a given answer on the grammar section. Because of the overburdened grammar syllabus, the provided responses for high levels may find the grammar section difficult. Finally, the most time-consuming portion of the exam was designated as the writing section for high levels, while reading was designated as the reading section for high levels.

Brown's (2007) theory explains that lexical objects are fundamental to all four skills may be supported by the current study's results. Furthermore, the study's highest proportion of vocabulary and writing has the greatest impact on learners' final grades. Both receptive and productive skills were taught correctly in the language school, according to the results. Another set of results looked at the most complicated

aspect of the exams. Both levels have answers as listening sections, which could be challenging for language learners due to a lack of class hours or the quality of the listening parts.

3. Methodology

As it is mentioned before, the perceptions of students are important as well as teachers'. So, this current study aims to investigate students' perceptions about testing and evaluation. This investigation will be carried out with the help of a questionnaire. In this case study, the data will be based on a quantitative method to evaluate testing instruments at high schools in Turkey.

3.1 Participants

The participants will consist of approximately 130 high school students and these students will be selected randomly both male and female and also different grades. Their age range will be 15 to 18 and they will have different levels, background knowledge, and also cultural background.

3.2 Data Collection Instrument and Procedure

The questionnaire was chosen as the instrument and adopted from their thesis (Taşlı, 2016) because it is both reliable and easy for high school students to fulfill. This questionnaire has 2 parts: The first part consists of 6 questions and 5 different skills: Vocabulary, reading, listening, writing and grammar. Students are supposed to read the questions and answer them according to their ideas. The second part of the questionnaire is a Likert-scale type. Considering the questions, number 5 represents 'strongly agree', and number 1 represents 'strongly disagree'. Number 3 indicates 'undecided'.

References

- Brindley G, Slatyer H 2002. Exploring task difficulty in ESL listening assessment. *Language Testing*, 19(4), 369-394.
- Brown H 2000. *Teaching by Principles an Interactive Approach to Language Pedagogy*. San Francisco: Longman.
- Coombe C A, Folse K S, Hubley, N J 2007. *A practical guide to assessing English language learners*. University of Michigan Press.
- Kirkpatrick R, Gyem K. 2012. Washback Effects of the New English Assessment System on Secondary Schools in Bhutan. *Language Testing in Asia*.2(4)5-18 doi: 10.1186/2229-0443-2-4-5
- Patton M. Q 1987. *How to use qualitative methods in evaluation*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pekrun R, Elliot A J, Maier M A 2009. Achievement goals and achievement emotions: Testing a model of their joint relations with academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 101(1), 115.
- Rahman S 2017. The advantages and disadvantages of using qualitative and quantitative approaches and methods in language "testing and assessment" research: a literature review. *Journal of Education and Learning*, 6(1), 102-112. doi: <http://dx.doi.org/10.5539/jel.v6n1p102>
- Taşlı G 2016. *EFL Students' Perceptions of School-Based Testing: Lesson Learnt From A Local Context*.
- Zgraggen F D 2009. *The effect of frequent testing in the mathematics classroom* (Master's dissertation). University of Wisconsin-Stout, Menomonie, Wisconsin.

SECTION 1: STUDENT QUESTIONNAIRE

I want to participate: _____ (You may use my responses for research only) I do not want to participate: _____

Age: _____

Gender: Male () Female ()

Level of the student: A1 A2 B1 B1+ B2

Please answer the questions

	Vocab.	Reading	Listening	Writing	Grammar
Q1.What is your favorite part in the exams?					
Q2. Which part of the exam do you think is the most helpful and has the biggest effect on your final result?					
Q3. From which part do you generally take the highest point in exams?					
Q4. Which part of the exam is the most difficult?					
Q5. From which part do you take the lowest point in the exams?					
Q6. Which part of the exam takes the most of your time in exams?					

SECTION 2

Please read the statements carefully and indicate the degree to which you agree with the statements listed below and tick (✓) the appropriate responses.

5 (strongly agree) 4 (agree) 3 (neutral) 2 (disagree) 1 (strongly disagree)

ITEMS	1	2	3	4	5
1. I like being tested every week.					
2. Being tested every week motivates me.					
3. Being tested every week enhances my language learning ability.					
4. Being tested every week enhances my self-confidence.					
5. Questions in the exams are compatible with teachings.					
6. The difficulty level of exam questions is the same with the classroom activities and worksheets.					
7. Exam questions are compatible with exercises and activities in courses.					
8. The difficulty of the exam questions is compatible with the classroom activities.					
9. Exam questions are understandable.					
10. The exam instructions in the exam are clear.					
11. Question texts and content of the exam is appropriate for my level.					
12. The types of the questions in the exam are compatible with the classroom activities.					
13. The length of the exam is compatible with the duration.					
14. Any part of the exam length is compatible with the duration.					
15. The length of the exam questions is compatible with the duration.					
16. The length of the instructions given in the exams is appropriate.					
17. The content of the questions in the exams are understandable.					
18. The level of English used in the exams is appropriate.					
19. The use of language for the instructions is understandable.					
20. The level of the use of English and distracters is appropriate.					
21. I like the variety of exams (exit, achievement, writing portfolio, online speaking, listening assessment)					
22. The variety of exams (exit, achievement, writing portfolio, online speaking, listening assessment) motivates me.					
23. The variety of exams (exit, achievement, writing portfolio, online speaking, listening assessment) enhance my learning.					
24. The variety of exams (exit, achievement, writing portfolio, online speaking, listening assessment) increase my confidence in using different skills.					

KIRIKKALE İLİ KESKİN İLÇESİ YER ADLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kübra Ülkü Üney

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı
kubraulkuney@gmail.com, ORCID 0000-0002-9214-8381

Özet

Türk kültüründe “ad verme” terimi birçok varlığın karşılığının bulunmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Geçmişten günümüze gelenek haline gelen “ad verme” kavramı kişi, yiyecek, nesne ve bulunduğu coğrafyaya göre şekillenmiş ve bir gelişim sürecine girmiştir. Kişi, nesne, yiyecek adlarının yanında coğrafya için kullanılan yer adları; coğrafyanın özelliklerini, tarihini belirtmesi açısından birçok alana hizmet etmiştir. Özellikle tarihi dönemler içerisinde bölgeyi kullanan Türk boy ve aşiretlerine yurt olma özelliği göstermesi de tarihle bir ilişki içerisinde olduğunun kanıtı niteliğindedir. Birçok boy ve aşirete ev sahipliği yapmış olan Keskin ilçesi de yer adları açısından hem kültürel hem de farklılık açısından önemli yerleşim birimlerinden biri haline gelmiştir. Bu bildiride Kırıkkale’nin Keskin ilçesine ait yer adları araştırılmıştır. Elde edilen çalışma sonucunda Kırıkkale Valiliği’nden alınan listede tespit edilen yer adları yapı bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelime; Kırıkkale, Yer Adları, Adbilim.

AN INVESTIGATION ON THE PLACE NAMES OF KESKIN DISTRICT OF KIRIKKALE PROVINCE

Abstract

In Turkish culture, the term "naming" has an important place in finding the counterpart of many beings. The concept of "naming", which has become a tradition from the past to the present, has been shaped according to the person, food, object and geography and has entered a development process. The names of places used for geography as well as the names of people, objects and foods; It served many areas in terms of specifying the characteristics and history of the geography. The fact that it is a homeland for Turkish tribes and tribes who used the region especially during historical periods proves that it is in a relationship with history. Keskin district, which has hosted many tribes and tribes, has become one of the important settlements in terms of place names, both culturally and in terms of difference. In this report, the place names of the Keskin district of Kırıkkale were investigated. As a result of the study obtained, the place names determined in the list taken from Kırıkkale Governorship were examined in terms of structure.

Keyword; Kırıkkale, Place Names, Onomastics.

GİRİŞ

Yabancı kaynaklarda “Onomastique, Onomastik, Namekunde, Onomasiologie, Onomosiology, Bezeichnungslehre” (Sakaoğlu, 2001: 9) adlarıyla anılan ve adları çeşitli yöntemlerle çeşitli açılardan inceleyen bilim dalı olarak tanımlayabileceğimiz ad biliminin dallarından birisi de yer ad bilimidir. Yer adı bilimi sözlükte “yer adlarını inceleme konusu edinen bilim dalı., toponimi” (2005: 2170) olarak tanımlanmıştır. Bu bilim dalının yer ad bilimi ile birlikte diğer inceleme alanlarını Sakaoğlu; “1. Kişi adlarıyla uğraşan dal: anthroponymie-anthroponymy-Antroponymie. 2. Yer adları ile uğraşan dal: toponymie-toponymy-Toponymie. 3. Dağ adları ile uğraşan dal: hloronymie-hloronymy-oronymie. 4. Göl, nehir, ırmak vb. su adları ile uğraşan dal: hydronymie-hidronymy-Hydronymie.” (2001: 11) şeklinde vermiştir.

Ad verme Türk kültüründe önemli bir yer tutmuştur. Kişilere ad verme, bulundukları coğrafyaya ad verme, gördükleri nesnelere ad verme şeklinde meraklarının ve düşünmelerinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle yerleştikleri bölgelere ad verme durumları kültürün aktarıcısı, birer miras olarak o bölgelerde kalmıştır.

Çalışmamızın temelini oluşturan Keskin ilçesi yer adları bakımından oldukça zengindir. Türklerin bulundukları yeri yurt edinme özeliği ve yurtlarına adlarını vermelerinden dolayı bu bölge çeşitli Türk boylarına ev sahipliği yapmıştır. Birçok şehrin geçiş güzergahında olan il yayalak ve kışlak konumunda oldukça fazla kullanılmıştır. Çalışmamız içerisinde Keskin ilçesine ait 62 yer adı yapı bakımından incelenmiştir ve çeşitli yönlerden değerlendirmesine yer verilmiştir. Bu şekilde ilde yer adı verilirken kelime yapma yollarından hangilerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

KESKİN İLÇESİ YER ADLARININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Dil, yaşayan ve sürekli değişim içinde olan bir sosyal varlık olduğundan zamanla yeni kelimeler yaratır ya da başka dillerden alıntılama yaparak kendini genişletir ve zenginleştirir. Dilin kendini geliştirmek için seçtiği yol yapım yoludur. (Korkmaz, 2014: 115) İncelemesi yapılan yer adları “basit kelimeler, türemiş kelimeler ve birleşik kelimelerden oluşan yer adları” şeklinde sınıflandırılmıştır. Türemiş kelimeler kısmında yer adlarının aldığı ekler tek tek verilmiş ve kullanım sıklığına göre sıralanmıştır. Birleşik kelimeler kısmında kelimelerin tamlayan ve tamlanan ögesi dahilinde incelenmiştir.

BASİT KELİMELEERDEN OLUŞAN YERLEŞİM BİRİMİ ADLARI

Basit kelimeler, herhangi bir yapım eki almamış, daha basit köklerine ayrılmayan kelimelerdir. Türemiş ve birleşik olmayan adların dışındaki tüm kelimeler basit kelime grubuna girerler.(Korkmaz, 2014: 115) Keskin ilçesi sınırlarında yer adları yerleşim birimlerinden “Efendi, Barak, Maden, Konur” gibi yedi yerleşim birimi basit yapı –ek almamış- olarak karşımıza çıkmaktadır.

TÜREMİŞ KELİMELEERDEN OLUŞAN YERLEŞİM BİRİMİ ADLARI

Türemiş kelimeler, kelime türetme yoluyla elde edilir. Bu yol, kelime kök ve gövdelerine çeşitli eklerle ve değişik anlamda yeni kelimeler yapma yoludur. (Korkmaz, 2014: 118) Türkçe içerisinde kelime kök ve gövdeleri ad ve fiil olarak kök ve gövdelerine ayrılır. Ad kök ve gövdelerine getirilen ekler ile fiil kök ve gövdelerine getirilen ekler birbirinden ayrılırlar. Keskin ilçesi yer adlarından türemiş yapı olanlar da barındırdıkları kök ve ekler bakımından “addan ad türeten ekler, addan fiil türeten ekler, fiilden ad türeten ekler, fiilden fiil türeten eklerden oluşan yerleşim birimleri” olarak sınıflandırmaya tabii tutulmuştur.

Addan Ad Yapan Eklerden Oluşmuş Yer Adları

İsim kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir. Ekler, isim köklerine, isimden oluşan isim gövdelerine ya da fiilden oluşmuş isim gövdelerine eklenir (Ergin, 2007: 154). Bu ekler yer adlarında çokça kullanılan ekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

+ce: Aslında ad çekim eki olan bu ek, kalıplaşma yoluyla ad yapım eki sayılmıştır. Sıfatların üzerine eklenerek benzerlik ve azlık görevinde küçültme yapar. (Korkmaz, 2014: 121) Korkmaz, sıfatlardan türetilen adlardan çoğunun yer adı olduğunu söylemektedir. (Korkmaz, 2014: 123) “Yenice” köyü örneğinde gördüğümüz gibi “yeni” sıfatı üzerine +ce eki eklenerek bir yer adı oluşturmuştur. Keskin ilçesinde bu ek ile oluşturulmuş tek yerleşim birimi bulunmaktadır.

+lı: Türkiye Türkçesinde her ada gelebilen en işlek eklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etkin işlevlerinden birisi de yer adı türetmektir. (Korkmaz, 2014: 134) Keskin ilçesi yer adlarında da en çok kullanılan ek olarak karşımıza çıkmaktadır 62 yer adı içerisinde 18 örneği tespit edilmiştir. “Armutlu (k.), Cebrailli (k.), Kavurgalı (k.) vs.” tek kelimeden oluşan ve +lı yapım eki alan yerleşim birimleridir. Aynı zamanda birleşik yapı “Hacıömersolaklısı, Kuzugüdenli, Gazibeyli” gibi yerleşim birimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. “

+lak: Ek, +la- ekiyle fiilden sıfat yapan –k ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir ektir. (Korkmaz, 2014: 131) Bu ek üzerine geldiği kelimeye bağlı olarak “yer, yöre, bölge” anlamı verir ve yer adı yaptığı kelimeyi kökteki kelimeye bağlı olarak sıfatlandırır. (Şahin, 2007: 6)

Eski Türkçe dönemi eserlerindeki yer adlarında daha çok kullanılmıştır. Keskin ilçesinde ise sadece “Kayalaksolaklısı” köyünde “kaya” kelimesine eklenmiştir.

+cı: Türkçenin eskiden beri kullanılan ve işlekliliğini kaybetmemiş eklerinden birisidir. (Ergin, 2007: 157) Eklendiği ada o işi uğraşı seçmiş olduğunu gösteren ektir. Ek, meslek yapma eki olarak bilinmektedir. (Korkmaz, 2014: 125) Şahin, toponimcil özellikte olan ekler arasına almıştır. (Şahin, 2007: 5) Keskin ilçesi yer adlarında da “Danacıobası” köyünde “dana” kelimesine eklenerek orada yaşayanların mesleği hakkında bilgi vermiştir.

+ak

Ek, benzetme, küçültme anlamıyla kelimeler türetir. (Korkmaz, 2014: 120) yapısı bakımından incelediğimiz yer adlarından Keskin ilçesinde de bu ekten oluşmuş iki yer adı bulunmaktadır. Bu yer adları birleşik kelimelerdir. “Dağsolaklısı” bunun bir örneğidir.

FİİLDEN AD YAPAN EKLERDEN OLUŞMUŞ YERLEŞİM BİRİMLERİ

-ak: Eklendiği kök veya gövdeden sıfat veya ad türeten işlek bir ektir. Bir işin yapıldığı yeri gösteren isimler türeten ektir. (Korkmaz, 2014: 145) Keskin ilçesinde bu ekle dört yerleim birimi adı türetilmiştir. “Gülkonak, Kaçak, E.alibudak” bunlara örnektir.

-ga: Keskin ilçesi adına az kullanılan bir ektir. Bu ek kullanımında, işin sonucunu gösteren kelime türetmiştir. +lı eki ile genişletilmiş hali “Kavurgalı” yer adında kullanılmaktadır.

-gin: Sıfat türeten bir ektir. Ekin ön ses k- veya g- olabilir. (Korkmaz, 2014: 152) İlçenin adında eke ait ön sesin “k” olduğu görülmektedir. “Keskin”

BİRLEŞİK KELİMELERDEN OLUŞAN YERLEŞİM BİRİMLERİ

Birleşik yer adları Türkçe yer adları arasında oldukça fazla kullanılan kelime türetme yollarından birisidir.

Ad Tamlaması Kuruluşundaki Yerleşim Birimi Adları

Belirtisiz Ad Tamlaması Kuruluşundaki Yer Adları

Belirtsiz ad tamlaması kuruluşunda olanlar daha az olarak karşımıza çıkmaktadır. Ad tamlaması şeklinde olanları kendi içlerinde sınıflandıraya tutmak gerekmektedir.

Ad+Ad+İyelik

İsim tamlarında birinci unsurun ikinci unsurla bağlantısı, isimlerde ise ekli veya eksizdir. Tamlanan unsuru mutlaka iyelik eki bulundurur. (Karahana, : 42) Birleşik ad yapısındaki beylik unvan, soyadı, millet, boy, yer, şehir, mahalle vs. büyük bir bölümü belirtisiz ad tamlaması kalıbındadır. (Korkma, 2014: 192)

İlçe de bu kalıpta oluşmuş sekiz yerleşim birimi adı bulunmaktadır.“Barakobası, Cabatobası, Ceritobası, Çipideresi, Danacıobası ” bunlara örnektir.

Tamlayanı Kelime Grubu Yapısında Olan Birleşik Kelimeler

İki tamlayan bir tamlanan unsurundan oluşan yapılardır. İlçede beş örneği tespit edilmiştir. Bu tamlamalar “Hacıaliobası (“Hacı+ali+oba+sı”) yapısı şekline sahiptir

Ad+Ad Yapısında Olan Birleşik Kelimeler

Bu tamlama türünde tamlayan ve tamlanan unsurları ek almamışlardır. Bu şekilde oluşmuş dört yerleşim birimi adı vardır; “Ceritkale”

Sıfat Tamlaması Şeklinde Kurulan Yerleşim Birimi Adları

Bunlar; herhangi bir özellik, sayı, renk, vb. anlamlar bildiren sıfatlarla bir adın birleşmesinden ortaya çıkmış yer adlarıdır. Türk yer adlarının yapı tipleri arasında sıfat tamlaması yapısındaki yer adlarının oldukça fazla olduğu gözlenmektedir. (Şahin, 2007: 10-11) Bir sıfat, bir isim şeklinde oluşmuş yapılardır.

İlçede “Üçkuyu, Bozkurt, Aşağışih” gibi dokuz yerleşim birimi adı tespit edilmiştir.

Sıfat tamlaması kuruluşunda olan yer adlarını tamlayanı fiil köklü olanlar olarak ayırmak ilçede bulunan yer adlarından ötürü mümkündür.

Ad+Çekimli Fiil Şeklinde Kurulan Yerleşim Birimi Adları

Yaşanan bir olaya ya da duruma bağlı kurulan yer adlarıdır. Bunlar bir yer adına da kullanıldıklarından dolayı sıfat anlamı taşımaktadırlar. (Şahin, 2007: 12) Şahin, çalışmasında bu tür yer adlarına eski Türk toponimlerinde rastlanmadığını bildirmiş ve eskiden bulunduklarını ancak metinlere yansımadığını eklemiştir. (Şahin, 2007: 12)

İlçenin içerisinde “Gündoğdu” mahallesi bu duruma örnektir.

Sıfat-Fiil kalıbında Oluşan Yerleşim Birimi Adları

Dilimizdeki bir kısım adlar da sıfat fiil eklerinin bir bir addan sonra gelerek kalıplaşmasından oluşmuş sıfat fiil kalıbındadır. (Korkmaz, 2014: 193). Keskin ilçesinde bu şekilde kurulmuş “Cankurtar-an, Ortasök-en” gibi sıfat fiil eki alarak oluşmuş beş yerleşim birimi adı bulunmaktadır.

SONUÇ

Keskin İlçesi yerleşim birimlerinin gramer yapısı hakkında şunları söylemek gerekmektedir: İlçe yer adları oluşturulurken en az kullanılan yöntem basit kelimelerdir. Çalışmanın içerisinde basit kelimelerde kullanılan çekim eki, çokluk bildiren ve bazı özel adlar oluşturan +lar’ dır. Tek çekim ekli yerleşim birimine rastlanmıştır. Rastlanan ek “Beşler” köyünün adında geçmektedir. İlçede kullanılan adlardan çoğunluğu isim kök ve gövdelerinden oluşmaktadır. Ad soylu yer adının çoğunlukta olmasından dolayı en çok addan ad yapan ekler kullanılmıştır. Kullanılan ek ise 18 yer adında kullanılan +lı/+ li isimden isim yapım ekidir. Bununla birlikte +cı, +ga, +lak, +ce eklerinden oluşmuş toponimcil ekler de kullanılmıştır. Birleşik yapılı yerleşim birimlerinden ise sıfat tamlaması şeklinde oluşmuş yerleşim birimi adı dokuz belirtisiz ad tamlaması şeklinde oluşmuş yerleşim birimi sekizdir. 10 yerleşim birimini sıfat tamlaması şeklinde oluşurken, çekimli fiil ve fiilimsi kalıbında oluşan yerleşim birimleri bulunmaktadır.

Bu şekilde sıralayabildiğimiz yer adları Türk dilinin yaratma gücünü göstermesi ve kelime kurma şeklinin değişmediğini göstermiştir. Ülkemizde pek çok ilde benzer yer adları ve ek özellikleri ile kurulmuş yerleşim yerleri bulunmaktadır. Bütün bunlarla beraber bölge küçük bir Türk yurdu olduğunu aldığı ekler ve kelimelerinin kökenleri ile göstermiştir. Sağlam bir dil yapısına bölge de yabancı kökenli hiçbir ek ile karşılaşılmamıştır. Bu da hem bu yer adlarının eskiden beri süre geldiğini hem de oluşacak yer adlarında birer örnek olabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bildirimizin sonunda ad bilimi konusu olan yer adları üzerinde gramatikal inceleme çoğunlukla tezlerde kalmış ve kelimelerin kökü, ek birleşimleri ile ilgili çok fazla bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Türk dili açısından önemli olan yer adlarının daha çok incelenmesi Türk dilinin kelime varlığını ve ek özelliklerini ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- ERGİN, Muharrem (2007). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
KARAHAN, Leyla (2011). *Türkçe Söz Dizimi*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK.
SAKAOĞLU, Saim (2001), *Türk Ad Bilimi I, Giriş*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
ŞAHİN, İbrahim (2007). “Türkçe Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *TAED*, S. 32., s. 1-14
Türkçe Sözlük (2005). Ankara: TDK

FAZLULLAH B. RUZBIHAN HUNCI'NİN HAYATI, ESERLERİ, TARİHÇİLİĞİ VE METODU

Bahadır BEHROOZ

Kocaeli Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü / Tarih Bölümü

Özet

Fazlullah Ruzbihan Hunci'nin dönemi İran'ın en önemli tarihi dönemlerinden biridir. Ruzbihan Hunci'nin (1446-1521) yıllar içinde yaşadığı Akkyounlu Devleti'nin batısı Osmanlılar, doğusu Timurlular ve Özbekler tarafından yönetiliyordu. Bu dönemin âlimlerinden ve tarihçilerinden biri olan Hunci, tarih yazıcılığına özel önem atfetmiş ve farklı bir metod uygulamıştır. Bir fakih ve din adamı olarak, dinin izin vermediği mevzulara tarih yazıllarında yer vermemeye özen göstermiş, halifelik için kanunnameler yazmış, hali hazırdaki Sünni İslam Devletlerini halifeliğin naibi olarak kabul etmiş, bu bağlamda İslamın siyasal yönleriyle ilgili teoriler de üretmiştir. Bu çalışmada Ruzbihan Hunci'nin kimin olduğunu, dönemin Tarih yazımı metodu, tarihçiliğinin, tarihî eserleri ve derlemeleri ve fakih âlimi olarak İslami hilafetin yenilenmesi yönünde dini ve politik düşüncelerini üzerine tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruzbihan Hunci, İran, Akkyonlu, Tarihçiliği.

Abstract.

Fazlullah Ruzbihan Khunci's period is one of the most important historical periods of Iran. The Akkyounlu State, where Ruzbihan Khunci (1446-1521) lived over the years, was ruled by the Ottomans in the west and the Timurids and Uzbeks in the east. Khunci, one of the scholars and historians of this period, attached special importance to historiography and applied a different method. As a lawyer and a clergyman, He took care not to include issues that religion does not allow in her historical writings, He wrote laws for the caliphate, accepted the current Sunni Islamic States as the regents of the caliphate, and in this context produced theories on the political aspects of Islam. In this study, we will discuss who Ruzbihan Khunci was, the method of historiography of the period, his historiography, his historical works and compilations, his religious and political thoughts on the renewal of the Islamic caliphate as a lawyer.

Key Words: Ruzbihan Khunci, Iran, Akkyonlu, historiography.

Giriş

İran'ın batısındaki Akkyounlu Sultanları hüküm sürdüğü döneme, İran'daki kültür ve tarihçiliğin düşüş ve gerileme dönemi denir. Bu dönemde, İran'da Timurluların çöküşünden sonra kaos doğdu ve Batı İran'daki Türkmen hanedanları arasındaki rekabetin ardından yaşanan karmaşa dönemi boyunca kültürel ve bilimsel konulara çok az dikkat edildi ve İran'ın kültürel ve bilimsel refahı, bozulmaya başladı. Bu dönemin kültürel ve bilimsel gerilemelerinden biri, tarihçilerin azlığı ve sınırlı tarihî kaynakların varlığıdır. Ebubekir Tihrani'nin Kitab-ı Diyar-ı Bekriye ve Fazlullah b. Ruzbihan Hunci'nin *Tarih-i Âlem-ârâ-yi Emîni* adlı eserleri dışında bu dönemin tarihsel olaylarına diğer eserlerde değinilmemiştir. Bu dönemin kaynakları sınırlı olduğu için Hunci'nin eserleri tarihsel olayları tanımlamak ve anlamak için çok değerlidir.

Hunci'nin bu dönemde büyük dini düşünür ve fakih olarak ortaya çıkışıyla birlikte, tarih yazımı ve kanunname (şariatname) yazımına dair yeni bir tarz ortaya çıktı. Hunci, tarih yazıcılığına ve tarihsel olayların açıklamasına atıfta bulunarak, eserlerini ve yazılarını dini, yasal ve politik terimlerle doldurup dini yönelimini tanımlar ve tarihçiyi yaşamın iniş ve çıkışlarını aşmak için daha politik eylemlere soktuğunu belirtir. Dini ve eleştirel zihniyetine sahip olduğu için, Hunci'nin siyasi hayatı ve tarih yazdıkları zamanı o dönemin diğer tarihçilerinden farklıdır. Hunci'nin ilk tarih yazma dönemi Akkyounlu hükümdarı Sultan Yakub sarayına aittir, İkinci tarih yazma dönemi de Şeybani Han ve Ubeydullah Han'ın sarayında kaldığı dönemle ilgilidir. Ruzbihan dönemin adetlerine ve padişah sarayında yaşamının gereklerine uyarak zaman-zaman padişahlara övgüde aşınaya gitmiştir. Ancak, onlara doğru olanı söylemekten çekinmemiş, onları haksız kararlarını ve yaptık katliamları eleştirmiştir. Hunci mutaassıp bir bilgin Sünni olduğu için, Şia mezhebinin karşısındaymış, özellikle Şah İsmail'in

hanedanı ile ilgili sert cümleler söylemiştir. Bundan dolayı İran'da Şia mezhebine dayalı olarak kurulmuş olan Safevi Devleti dönemindeki çağdaş tarihçiler ve günümüzdeki modern tarihçiler Ruzbihan Hunci'nin Sünni oluşundan dolayı onun yazmış olduğu tarih kaynaklarına pek iltifat etmemişler, hatta yakın zamanlara kadar Ruzbihan Hunci üzerine İran'da önemli sayılabilecek akademik çalışmalara imza atmamışlardır.

Ruzbihan Hunci'nin Hayatı

Hacı Molla, Mevlana ve Emin lakaplarıyla tanınan Fazlullah bin Ruzbihan bin Muhammed Hunci İsfahan'ın doğum tarihi kesin olmamakla birlikte H 850- 860 (1446-1456) yılları arasında Şiraz'da doğmuş olmalıdır. Babası Cemaleddin bin Ruzbihan bin Fazlullah, Akkyonlu hükümeti döneminin âlimlerinden biri ve aynı zamanda mensup olduğu kabilenin de lideridir.¹²⁶ Fazlullah'ın annesi İsfahan'ın Saidi ailesindendi, Kemaluddin İsmail ve diğerleri gibi şairleri himaye eden önemli bir aileydi. Annesinin ailesinden İsmail Saidi gibi insanlar Karakoyunlu hanedanında bakanlık yapmış ve daha sonra Uzun Hasan'ın bakanlığına seçilmiştir. Dedesi Kadı Eminuddin Fazlullah Ruzbihan, Şahrüh'un muhaliflerinden biriydi H 850(1446) 'de Save savaşındaki diğer İranlı Beyler ile Şahrüh tarafından öldürülmüştür. Onunla kardeşinin oğlu Mevlana Abdul Rahman Ruzbihan'da öldürülmüştür.¹²⁷ Dedesinin adını alan Fazlullah aslen Fars bölgesindeki Hunc kentindenmiş. Ancak muhtemelen babası ile İsfahan'da yaşıyordu. Hunci ilk eğitimini ailesinden almış. Ailesi bilgili ve kültürlü olduğu için Farsça ve Arapça şiirleri ile ilgilenmiştir. Hunci Şiraz'da çocukluğunu geçerken Şafii âlimi Eminüddîn-i Şirazi ve kendisinin "üstadım" dediği Celalluddin Devvani gibi hocalardan ders almış ve eğitimine devam etmiştir. Kur'an ve Arapça öğrenimini tamamladıktan sonra ilk 17 yaşında hacca gitmiş. Yirmi beş yaşındayken ikinci kez yaptığı hac ibadetinden dönerken bir müddet Mısır'da Memluk Sultanı Maksut Bay'ın sarayında kalmıştır. Ardından tekrar Medine'ye giderek *ed-Dav'ü'l-lâmi* müellifi Sehâvî'den ve diğer âlimlerden hadis dersi aldı. Şiraz'a döndüğünde bazı fıkıh kitaplarına haşiyeler yazmayı başlamıştır.¹²⁸

Hunci, bu sefere gittiği esnada Kahire'deki annesini ve Baytüll- Mukedesteki hocasını Cemaleddin Ardistani'yi kaybetti. Hunci Şiraz'a geri dönerken ders vermeye meşgul oldu ve diğer eserleri yanında *Bedi'ü'z-zamân fî kışşati Hay b. Yakzân* adlı eserini yazmıştır. Hunci üçüncü hicaz seferine Azerbaycan üzerinden hicaza giderken H 892'de (1487) Sehend dağları yaz yaylağında Sultan Yakub'un yanına konaklamıştır. Akkoyunlu sarayının ziyareti sırasında Sultan Yakup Bey'e biat ettiğini bildirdi ve *Bedi'ü'z-zamân fî kışşati Hay b. Yakzân* adlı eserini ona ithaf etmiştir. Bu tarihten itibaren sarayda kalınca, Sultan'ın çoğu seferlerine katılmış ve en yakın nedimelerinden biri olmuştur. Bu arada onun emriyle Akkoyunlular'ın tarihini yazmaya başlamıştır. Yakup Bey'in ölümünün (1490) ardından bir süre oğlu Baysungur'un hizmetinde girmiştir.¹²⁹ Bir müddet sonra Akkoyunlu şehzadeleri arasında taht kavgası başlayınca Azerbaycan'dan ayrıldı geri İsfahan'a döndü. Hunci İsfahan'a döndüğünden sonra H 907 (1503) 'senesine kadar onun hayatı ve kültürel faaliyetleri hakkında hiçbir bilgi elde değildir. Hunci Şii âlimlerin İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *Nehcü'l-hak ve keşfü's-şıdk* adlı eserine yazdığı reddiye, Şiiler ve Sünniler arasında gerginliğe yol açmıştır. Şah İsmail Irak'ı işgal ettiği haberi duyduktan sonra kaşan tarafına kaçmış bir süre sonra Herat'taki Sultan Hüseyin Baykara'nın sarayına sığınmıştır. Şeybani Han Horasan'ı aldıktan sonra onun ile beraber Buhara'ya gitmiş. Hunci'nin yaşam rahatlığını sağlamak için Şeybani Han'ın soyu hakinde bir risale yazmaya başlamıştır. Sonra onun saltanatının tarihi olaylarını *Mihman Name-i Buhara* adlı kitabına yazmıştır.¹³⁰ Şeybani Han'ın (1510) da Şah İsmail ile yaptığı savaşta öldürülmesinin ardından Buhara bir süre Zahiraddin Muhammed Babür'ün eline düştü. Bir kez daha Hunci'nin göçebe dönemi başlamış. Şeybaniler Türkistan'a doğru çekilince Buhara'ya yerleşen yeni Şeybani lideri Ubeydullah Han, Hunci'yi tekrar oraya davet etmiştir.

¹²⁶ Hunci, Fazlullah b. Ruzbihan, **Tarih-i Alem Ara-yi Emîni**, Tashih, M. Ekber Aşık, Tahran: Neşir-i Mektup, H 1382.s.64.

¹²⁷ Hunci, Fazlullah b. Ruzbihan, **Mihmânnâme-i Buḥârâ**, Tashih; Menüçihir Sütüde, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1355.s.19.

¹²⁸ Hunci, Fazlullah b. Ruzbihan, **Sülûkü'l-mülûk**, Tashih. M. Ali Mohid, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1362. S. 10.

¹²⁹ Hunci, S. 23.

¹³⁰ Hunci, S. 50.

Hunci, Ubeyidullah Han'a hoca olarak hadis dersleri vermiştir ve H 920 (1514) 'te genç Şah'ın rehberliği için siyasi hukuk konusundaki son eserini *Sülûkü'l-mülûk* yazdı. Bu eseri yazdıktan sonra, onun tarafından herhangi bir eser yazılmamıştır. Huncu hayatının sonuna kadar Buhara'da kalmıştır. Zaman-zaman Özbek ve Osmanlı padişahlarını Şii Safevi hükümetinin bastırılmaları için teşvik ediyordu. Hatta bu niyeti ulaşmak arzusuyla ve İran'ın Safevilerin elinden kurtulmak için, Buhara'dan iki kez Yavuz Sultan Selime iki parça kaside şiirini biri Farsça biri Çağatayca, çok tedirgin şeklinde yazıp göndermiştir. Huncu Buhara'da hayatını devam edince Nakşibendiyye tarikatına muhtemelen bu dönemde intisap eden, Huncu (13 Nisan 1521) de Buhara'da vefat etmiştir.¹³¹

Ruzbihan Huncu'nin Mezhebi ve Siyasi Düşüncesi

Huncu dini eğitimini tamamlamak için her zaman hac yolundaymış. Mısır, Hicaz ve Şam gibi ülkelere gidince farklı dini âlimlerden ders almış. Hocası Muhammed Sehavi onun hayatını ve görüşlerini kendi eserinde yer vermiş ve onu bir Şafii olarak tanıtmıştır. Buna göre Huncu'nin dini düşüncesine bağlı çeşitli tartışmalar ve farklı görüşler vardır. Bazı yazarlar onu Hanafii olarak kabul ediyorlar. Diğer yazarlar da onun Şafii olduğunu söylemiştir. *Riyazet'ül Cenat'tın* sahibi onu Hanefi olduğunu belirtmiştir. Sultan Hüseyin Baykara dönemin ünlü tarih yazarı Handemir onu gayretli bir Sünni olarak tanıtmış, İnancına dair güçlü ve gerçekçi bir fikre sahip olması dolayı, onu Herat'tan göç etmesine sebep olduğunu söylemiştir. Ancak diğer yazarlar onun eserlerini ve düşüncelerini incelerken, onun Şafii mezhebinin takipçisi olarak tanıtmıştır, tarihçiler onu güçlü ve radikal inanca sahip olduğunu söylemişlerdir.¹³² Huncu kendi yazılarında mezhepten bahsetmemiştir. Ancak onun inancına göre sapkın bir Şii hükümetinin ortaya çıkması, ilahi kanunun uygulanmadığını ve İslam toplumunda bölünmeler yaratacağını söylemiştir. Huncu bu Krizin Müslüman dünyasındaki tüm sorunların nedeni olduğuna inanmış ve onun dediğine göre, toplumun inançsızlığından endişe duyuyordu ve İran'daki Şii ideolojilerinin artmasıyla birlikte endişeleri de artmıştır.¹³³ İranlı tarihçiler Huncu'yi, İbni Timiyeyi gibi Şiilere karşı sert bir Sünni fakih olarak tanıtıyorlardı. Bu söylemlerin aksine diğer tarihçiler bu konuda Huncu'nin bakış açısını mezhebi inancı ile ilişkili olduğunu düşünmemektedirler. Elbette Sefaviler karşısında Özbeklerin yanı sıra Osmanlı Sultanı, Sultan Selim'e saldırmayı teşvik etmiştir. Fakat onun hareketi entelektüel bir hamleden ziyade, çok politik olarak söylenmiştir. Huncu eserlerinde adil bir Sünni olarak görülüyor, Ehlul-Bayt ile ilgilenen ve diğer Şiiler gibi on iki Masumun Şii İmamları ile ilgisinin olduğunu göstermiştir. Bu nedenle bazı yazarlar Huncu'yi hatta on İki İmamın Sünni takipçi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Şiilerin masum İmamlarını vilayet hakkı olmadığını kabul eder. Peygamberin ailesine saygı gösteren ve on iki İmamı ile ilgili yazılarında Şii'nin anti-sempatik bir karakter olmadığını gösteriyor. Huncu dönemin büyük bir fakih idi ve genel olarak tüm çalışmalarında özellikle de *Sülûkü'l-mülûkta* Şafii âlim pozisyonundan hukuki kararlarını açıklamıştır.¹³⁴

Huncu'nin siyasi yaşamı, kendi dini ve siyasi fikirlerinden olumsuz olarak etkilenmiştir. Keskin yazıları, Eleştirel düşüncesi ve dinsel fanatizmi, hayatın önüne çok siyasi tepkilere zemine olmuştur ve inişli çıkışlı yaşamına sebep olmuştur. Huncu'nin siyasi görüşünü, Celalleddin Devvani gibi hocaların ve İbni Haldun, İmam Gazali gibi âlimlerin, siyasi fikirlerinden etkilenmiştir. İslami siyasal düşüncede üç eğilime işaret eden bir bölümde: Siyaset felsefesi, Politika yazımı ve Kanunname yazımıdır.¹³⁵ Huncu hilafetliğinin teorisini ve Sünnileri anlama düşüncesini geri yenileme niyetinde dini eserlerini yazmıştır. Bunu yapmaya zorlayan faktör ise Safevilerin Şii İmamet'inden fikrinin ortaya çıkışıdır. Hilafet düşüncesini yenileme yolunda mevcut hükümdarlara yatkın ve hilafetin pratikliği ve yerine getirilmemesi için halifeliğin teorik temellerini özetler. Dikkatini dış monarşileri çevirmek ve nihayetinde onların gerekçelerini dikkate alarak, bir tür siyasi ve dini yazmasına sebep oluşturur. Huncu halifeliği yeniden canlandırmayı ve şeriatın uygulanmasını sürdürmeyi amaçlamaktadır. Halifeliğin

¹³¹ Rumlu, Hüseyinbik, **Ahsenü'l-Tevarih**, Tashih; Abdul Hüseyin Nevai, Tahran: Neşir-i Esatir, H 1384. C.1.s.1120.

¹³² Huncu, Fazlullah b. Ruzbihan, **Mihmânnâme-i Buḥârâ**, Tashih; Menüçehr Sutüde, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1355.s.176.

¹³³ Berziger, İbrahim, Arzu Mecidi, **Endişe-i Siyasi Ruzbihan Huncu**. İran: Mücele-i Siyaset i, H 1396. S. 28.

¹³⁴ Huncu, Fazlullah b. Ruzbihan, **Sülûkü'l-mülûk**, Tashih. M. Ali Mohid, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1362. S. 35.

¹³⁵ Sevakib, Cihanbahş, **Menabi Tarih Nigari Devre-i Safevi**. Şiraz: Neşir-i Nevid, H 1380. S. 9.

yokluğu hükümdarlara döner ve haklı çıkarır, *Sülûkü'l-mülûk* kitabın, Sultan'ın siyasi ve dini yaptıkları hakkında bir risalesidir. Yani Şeriat'ın hükümdar olduğu kurallarla doludur, yani padişah'ın tüm devletinin dini ve siyasi kurallarını içirmektedir. Bu yüzden Huncî kanunname yazmasından daha siyasetname yazmaya tercih vermiş veya dini halifelîği ile alakalı teori verirken Mutlak Saltanatın eklenmesini ortaya çıkartmıştır.¹³⁶ Genel olarak, Huncî'nin siyasi ve dini düşüncesi böyledir: İran'da, Şii Safevî hükümetin kurulmasına karşı, Sünnîler arasında bir sorun olduğunu fark etmiştir. Halifelîğin çöküşü İslam'da liderlik olmamasını, mezheplerin artırması, Şii'nin sapması ve ilahî kanunlardan sapması ile İslam birliğinin yıkılmasının nedenini olduğunu bağlamıştır. Huncî kendi dönemin Sultan'a, zamanın İmamı olarak anlatır ve onu itaat yaptığını vacip olarak görmüştür. Dönemin dini ve islâmî krizinin üstesinden gelmek için, Sünnî toplumların birliğini, Sultan'a İslam toplumunun lideri olarak kabul ettiğini, İslam hukukunu sergileme konusundaki rehberliğini ve hükümette hukukçuların ve fakihlerin yardımını tanıtmıştır. Huncî'nin siyasi düşüncesi özet olarak, Şii döneminin Şiileştiğini karşı olarak için tasarlanmıştır. Uygulamada bu teori aslında Sünnî halifelîğe karşı bir halifeliktir. Sonunda Huncî'nin siyasi ve dini düşüncesi Sünnî toplumu dikkatini çekmeyi ve Safevîlerin Şii teorisini yenilmeyi için başaramamıştır.

Akkoyunlu Dönemin Tarih Yazımı Metodu

On dördüncü yüzyılın İran'da, Akkoyunlu saltanatı, İran tarihinin kısa ve önemli dönemlerinden biri olmuştur. İran tarihinde ortaya çıkışı bu hanedan dönemin tarihçilere etrafında toplayıp onlara Divan zihniyetle tarih yazmalarını destek vermiştir. Akkoyunlu Sultanlarının dili Türkçe olmasına rağmen İran kültürünü, sanatını ve bilgi gelişmesine destek vermişler. Şairlere, akademisyenlere ve kültürel gelişmeye ilgi gösteren birçok akademisyenlere ve tarihçilere teşvik etmişler. Bu nedenle bazı tarihçiler uzun Hasan ve oğlu Sultan Yakup Bey'in dönemini kültürel gelişmeler bakımından tarihin en parlak dönemlerinden biri olduklarını söylemişlerdir. İran tarihinin en verimli dönemlerinden biri olan bu dönem kendine özgü özelliklerini genişletir. Bu dönemin tarih yazma yöntemi Moğol, Timurlu ve İslam tarihçiliği geleneğini takip ederek yedinci yüzyılın sadeleştirilmesinin devamıdır. Diğer taraftan bu dönemin tarihi Akkoyunlu hanedanda ortaya çıkmasından dolayı tarihçiler tarafından çok eleştirilen ve tartışılan bir konu olmuştur. Hatta bazı tarihçiler bu dönemi İran'ın durgun tarihi dönemi olarak tanımladılar ve bu dönemin tarihçiliği hakkında bazı nitel eksikliklerinin olduklarını söylemişlerdir. Bu dönem ile ilgili tarihi metinler ve kaynakların çok sınırlı olmasından kaynaklı dönemin tarihçileri Akkoyunlu Saltanatının olaylarını abartılı bulmuşlar ve onları zamanın İslam Hilafetine layık olarak görmüşlerdir. Ancak bazı tarihçiler bu dönemi eşsiz ve önemli bir dönem olarak kabul etmişlerdir. Çünkü bu dönemin tarihçiliği çoğunlukla Divanda kâtipler ve münşiler tarafından yaptırılmışlardır. Çoğunlukla hedeflerine kişisel gözlemlerine ve dönemin orijinal tarihi belgelerine erişimlerine dayanarak yapılmıştır. Her ne kadar bu dönemin yazma sanatı çoğunlukla yapay ve karmaşık olsa da eksik olan İran'ın kronolojik tarih bağlantısını canlı tutar ve kayıp tarihini anlatmıştır.¹³⁷

Bu dönemin tarihçiliğinin özellikleri; tarihçilerin hükümdarlara olan ilgisini, farklı tarihçilerin eşzamanlı eylemciliğini, kompakt ve kısa kamu tarihi metinlerin ortaya çıkışı, tarihçiliğe ilişkin dini yönelimleri ve hukuk yazmayı içerir. Bu dönemin tarihçileri çoğunlukla divan'a bağlıymış, Ya da divan işleri ile meşgul olanlar, tarih yazmışlardır. Ancak bunun yanı sıra kendi eserleri içine tarihçiliğine daha nesnel ve gerçekçi olduğunu söylemişlerdir.¹³⁸ Divanda herhangi bir özel bağlanma olmadan gerçeklerden söz edilmiştir. Bu dönemin tarihçileri toplumsal makamlarını iki gruba ayırdılar, İlk grup: din tarihçileridir, Din ve mezhebe takip eden ve dini Motivasyon ile tarih yazanlardır. Bu grubun özel meslekleri nedeniyle bazen hâkimler, mollalar, münşiler ve sekreterler olarak adlandırılmıştır. Örnek; Ruzbihan Huncî (*Alem Ara-yi Emini tarihinin*) yazarı, Kadı Ahmet Gefari, (*Cihan Ara Tarihinin*) yazarı ve Molla Kemal'in, (*Molla Kemal tarihinin*) yazarı gibidir. İkinci grubu: Divanda tarihçiler ve kâtiplerdir, Bunlar divan'a bağlı olan, divan emir ve zihniyeti ile tarih yazmışlardır. Örnek; Budak Münşi Kazvini gibi, (*Cevairü'l-İhbar'ın*) yazarı, Hasan Bey Rumî, (*Ehsanu'l-Tevarih'in*) yazarı, Celalluddin Devvani, (*Risale-i urdu-ı Uzun Hasan'ın*) yazarı ve Ebubekir Tahranî, (*Diyar-i Bekriye'nin*)

¹³⁶ Huncî. H 1362, S. 51.

¹³⁷ Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, *Sülûkü'l-mülûk*, Tashih; M. Ali Mohid, Tahran: Neşir-i Harezmi, 1362. S. 79.

¹³⁸ Sevakib, Cihanbahş, *Menabi Tarih Nigari Devre-i Safevi*. Şiraz: Neşir-i Nevid.1380. S. 12.

yazarıdır.¹³⁹ Bu dönemin tarihçilik alanında derlenmiş tarihi eserleri, Şerefüttin Ali Yazdı ve Abdul Rezak Semerkandi gibi, Timurlu dönemin tarihçilerinden etkileyen, kendi eserlerini yaratması, on dördüncü yüzyılın tarihçiliğinin devamıdır.

Ruzbihan Huncî'nin Eserleri

Ruzbihân-i Huncî, çeşitli konularda eser yazan bir yazardır. Onun eserlerini yazmadaki amacı vakıf olduğu ilimler ile insanları aydınlatmak olmuştur. Huncî'nin kullandığı dil, dönemin diğer yazar ve şairleri ile kıyaslandığında edebi yönden zayıf kalmıştır. Huncî'den büyük ve küçük yaklaşık 32 eser farklı alanlar ile ilgili olarak bulunmaktadır. Telif ve tasnif ettiği eserlerden bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Huncî eserlerini çoğunu Farsça ve diğerleri Arapça ve Çağatayca yazmıştır. Yazarın bilinen ve sadece isimlerinden haberdar olduğumuz eserleri bazısı şunlardan ibarettir:

1. Tarih Alem Ara-yi Emini: Fazlullah b. Rûzbihân-i Huncî eserini H 892/1487'de zamanın imamı olarak kabul ettiği Sultan Yakûb'a biat etmek üzere Azerbaycan'a geldiği sırada kaleme almaya başladığını, Sultan Yakub'un yanına olaşınca dikkati çekmek için *Bedî'u'z-zamân fî kıssati Hay b. Yakzân* kitabını ona ithaf etmiştir. Bu kitabın ilk cildini H 896 (1490)'da Sultan Yakub'un ölümünden sonra tamamlanmıştır. Yazar kaçınılmaz durumla Baysungur'un çocuk olunca vasisi Amir Süleyman Biçenin hikâyelerini ekleyerek Kitabı onlara sunmuştur. Eserin ikinci cildini de yazmayı düşündüğünü, ancak bunu hiçbir zaman gerçekleştemediğini dile getirmiştir. Uzun Hasan (883/1478)'ın vefatından sonraki dönemi ele alan eser, Sultan Halil'in tahta çıkışından itibaren başlamakta ve 11 Sefer H 896 (24 Aralık 1490)'da Sultan Yakûb'un ölümüyle sona ermektedir.

Fazlullah'ın bu kitabı telif etmesindeki niyeti Cüveynî'nin *Târih-i Cihânguşâ'sına* benzer bir kitap yazmaktı ve kitabı Ebubekir Tihriani'nin yazdığı *Diyyarî Bekriye tarihinin* bir devamı olarak değerlendirir. Eserin başında yazar, Akkoyunlular'ın soy ve cetlerinden bahsetmektedir.¹⁴⁰ Bu kitap İslam tarihi tarzında yazılınca bir saltanat tarihidir. Eser iki bölüme ayrılmıştır; birinci bölümü bir geniş kısımdır ve ikinci bölümü ise Sultan Yakub'un dönemine kadar tarihi olaylara dâhildir. Yazar kendi gözlemleri ve divandaki ilk elden kaynaklara erişmesi ile esere tamamlanmıştır. Buna göre bu kitabın girişini diğer İslam tarihçiler gibi Allah'ın ve peygamberlerin övgüsü ile başlamış ve hulefa-yi Raşidin'in olaylarını anlatırken Hz Ali^(a.s.)'e Emirü'l- Müminin ifade etmiştir.¹⁴¹ Ayrıca İslam tarihini açıklamasını devam edince, İmam Hasan'ın İmamet'e laik olarak tanımladığını bahsetmiştir. İmam Hüseyin'in, Beni Emiye hanedanının tarafından öldürüldüğüne zikir ederken Peygamber hanedanının lambasını söndüğünü söylenmiştir. Emevi halifeleri arasında yalnızca Ömer İbn Abdul Aziz'e annesi Hz Ömer^(r.z.) soyundan olan halifeliğine hak kazandığını kabul eder. Daha sonra, Abbasi halifelerinin isimlerini ve her birinin özelliklerini kısa anlatırken, Abbasi halifeliğinin Cengiz'in ve soyu tarafından yıkılmasını zikir edince hilafet hakkını Akkoyunlu ailesine bağlanır. Kitabın giriş kısmını birkaç şiir ile bitince ancak bu geniş kısmı kitabın ikinci kısmını ile ilişkisi olmayan ayrı bir kitaptır. Belki yazar halifeliğin ve saltanatın savunmasındaki politik düşüncesini ifade etmek ve padişahları ve okuyucuları İslam tarihi ile tanıştırmak için böyle bir giriş yazmıştır.¹⁴²

Kitabın diğer kısmı Melûk-i Bayender'in otobiyografisi ile başlatırken, yazara destek veren Sultan Yakub'un ölümüne kadar devam etmiştir. Bu kısımda yazar Akkoyunlular'ın Kuran'daki ilahi ilhamı ile İran'da iktidara gelmesini ve böylece Akkoyunlu hanedanının için, dini bir meşruiyet yarattığını zikir etmiştir. Şeriati korumak ve güçlendirmek için dini gibi etik özellikler de Sultan Yakub'a bağlanıyor. Sultanlara soy zaferini için yedi özelliğine zikir eder ve soylu hanedanlara saltanat kanını sahip olmayanlara inkâr ediyor. Tahirlu ve Sefarlu Sultanların gibi soylu hanedanlardan kokanı olmayan, onlara Saltanat hakını kabul etmeyince ancak Akkoyunlu hanedanının geçmişini zikir ettiğini

¹³⁹ Rumlu, Hüseyinbik, **Ahsenü'l-Tevarih**, Tashih; Abdul Hüseyin Nevai, Tahran: Neşir-i Esatir, 1384. C.1.s.841.

¹⁴⁰ Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, **Mihmânnâme-i Buḥârâ**, Tashih; Menüçihir Sutüde, Tahran: Neşir-i Harezmi, 1355.s.174.

¹⁴¹ Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, **Tarih-i Alem Ara-yi Emini**, Tashih, M. Ekber Aşık, Tahran: Neşir-i Mektup, H 1382.s.19.

¹⁴² Örs, Derya, **Fazlullah b. Ruzbihan Huncî ve Tarih Alem Ara-yi Emini**, Doktora Tezi, Ankara, 1999. S. 42.

kaçınmıştır.¹⁴³ Kitabın bir başka kısmı yazar tarih bilimin yararlarına, tarihçilerin sözlerine ve amaçlarına bahseder ve tarih felsefesinin hakkında Huncî'nin bakışı açısıyla yorumlanabilecek Âlem Ara-yi Emîni tarihinin özelliklerine ve yararlarına bir atıftır. Bu bölümde Huncî tarih bilimini dini bir bilim olarak bahseder ve hatta bunu yeterince öğrettiğini ferz olarak vurgulamıştır. Huncî Âlem Ara-yi Emîni kitabına yedi özelliğine zikir eder ve Gazali'nin teorilerinden etkilenen halifelüğün savunulmasına entelektüel bakışına ifade etmiştir. Kitabın diğer kısmı Safevî hükümetinin kurucuları hakkında bahsetmiştir. Sefavî Padişahların soylarını, özellikle Şeyh cuneyid ve Şeyh Haydar'ın olaylarını ve bu hanedanın kökenlerini anlatan ayrıntılı bir bölümdür. Sefavî ailesine karşı dini fanatizmini zihniyetle Safevî ve Kızıl Başların olaylarını ve özelliklerini açıklamıştır ve sert kelimeler kullanılmıştır.

Eserin planı gelişigüzel ve dağınık, kronolojisi ise son derece yetersizdir. Yazarın eserdeki bazı bilgileri ise sadece şifahîdir. Kitabın eski nüshaları ünlü kütüphanelerde tutuluyor. Birinci nüshası (F) yazarın hayatın son yılında H 926 (1519) da, Yusuf Mervi tarafından yazılan Nestalik hatı ile 225 sayfalık 4431 sayılı İstanbul Fatih kütüphanesinde bulunmaktadır. Bir diğer nüshası H 952 (1545) Yılı'ndaki Türkçe Nestalik hatı ile 207 sayfa olarak yazılan 101 sayılı Paris Ulusal kütüphanede bulunmaktadır. Bu kitap bugüne kadar kaç defa düzenlenmiş ve yayınlanmıştır. İlk kez Minorisky tarafından 1957'de İngilizce olarak çevrilmiş ve özetlenmiş, Londra'da yayımlanmıştır. İkinci kez Can Woods tarafından 1998'de Londra Princeton Üniversitesi'nde doktora tezi olarak 141 sayfa İngilizce ve 563 sayfa farsça düzenlenmiş ve yayınlanmıştır. Diğer düzeltme ve basım işlemleri H 1382 yılında Tahran'da Muhammed Ekber Aşık tarafından yapılmıştır.¹⁴⁴

2. Mihmânnâme-i Buḥârâ: Şeybani Han'ın İran'da Sünnîliği hâkim kılmasını teşvik etmek amacıyla yazılmıştır. Eserde Şeybani Han'ın tüm savaşları anlatılır. H 914/ Temmuz 1508'de Buhara'da yazmaya başlayan eser, H 915/ 8 Eylül 1509'da Herat'ta tamamlamıştır. Rûzbihân, eserinin adını önce Sefer-nâme-i Buhara koymuş; sonra Şeybani Han'ın emri ile Kitâb-ı Mihmân-nâme-i Buḥârâ olarak değiştirmiştir. Rûzbihân'ın eseri bize zamanın tarihçilerinin çalışmalarında gözden kaçmış olan birçok bilgiyi sağlamaktadır. Elli dört bölümden oluşan eserin otuz sekiz bölümü Şeybani Han ile ilgilidir. Bu bölümlerde onun geçmişi, fetihleri, hâkimiyet altındaki toprakları, Kazaklara karşı seferleri, Semerkant'a dönüşü ve Meşhed ile Tus ziyaretleri detaylı olarak anlatılır. Eserde Kağan tarafından, sefer sırasında divanda yapılmış olan tartışmaların kayıtları da yer almaktadır. Bu kayıtlar no üç bölümden olan, uzun süre en az Özbeklere kadar Müslümanların yaşamını, Kazaklara karşı yapılmış olan Kutsal Savaşlarını, Sünnîlerin Şiîlere karşı tavlısını, süregelen savaşlar sebebiyle zarar görmüş olan tarımın ıslahı. Çeşitli sebeplerden dolayı sahiplerini yitirmiş olan mülklerin miras problemleri, vakıf malı yürütmekle ilgili hükümlerin tanıtılması, medreselerin normal işlevleri ve bu türden acil siyasî problemlerle ilgilidir.¹⁴⁵ Diğer bölümlerde Türkistan'ın coğrafi yapısının, halkının günlük yaşamının, geleneklerinin, dinî ve din dışı eserlerinin toplu şekilde verilmesiyle eser, daha da ilgi çekici bir hale getirilmiştir. Türk tarihinin önde gelen yadigarlarından olan bu eserin müellif nüshası, Taşkent'te Özbekistan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'nde 1414 numarada kayıtlıdır. Nüsha, 15x25 cm ebadındadır. 135 varaktan oluşmakta ve varaklardaki satır sayısı 18- 28 arasında değişmektedir. Metnin kaybolan bölümleri İstanbul'daki kopyası kullanılarak tamamlanmıştır. İstanbul nüshası Süleymaniye (Nuruosmaniye) Kütüphane-esi'nde 3431 numarada kayıtlıdır. 153 varaktan oluşan nüshanın mensur olan sayfaları 19 satırdan oluşur. Manzum olan kısımlardaki satır sayıları değişmektedir. Bu eser için Fuat Köprülü İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Çağatay Edebiyatı" maddesinde "Şeybânî Han devrinin askerî hâdiseleri ve bilhassa göçebe Kazak-Özbeklere karşı seferlerini öğrenmek için, emsalsiz bir kaynak olduğu halde ilim âlemince meçhul kalmış olan bu eser. O devrin kültür tarihini ve Şeybânî Han'ın psikolojisini öğrenmek hususunda mükemmel bir vasıta demektedir. Eser bugüne kadar İran'da, Almanya'da ve Rusya'da yayınlanarak bilim âleminin hizmetine sunulmuştur. Eseri ilk defa İran'da Muhammed Sütüde tarafından yayımlı tıpkıbasımı ve Rusça tercümesi R. P. Celilova tarafından yapılmıştır, Ursula Ott eseri Transoxianen und Turkestan zu beginn des 16. Jahrhunderts. Das

¹⁴³ Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, **Sülûkü'l-mülûk**, Tashih, M. Ali Mohid, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1362. S. 33.

¹⁴⁴ Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, **Mihmânnâme-i Buḥârâ**, Tashih; Menüçihir Sütüde, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1355.s.31.

¹⁴⁵ Örs, Derya, **Fazlullah b. Ruzbihan Huncî ve Tarih Alem Ara-yi Emîni**, Doktora Tezi, Ankara, 1999. S. 38.

Mihmānnāma-yi Buḥārā des Faḍlallāh b. Rūzbihān Hunḡī. Übersetzung und Kommenta adıyla Almanca'ya çevirmiştir.¹⁴⁶

3. İbtâlû nehcil-bâṭl ve ihmâlû keşfi'l-âṭl: İlhanlı Sultanı Olcaytu döneminin meşhur Şii âlimlerinden, Allāme Hıllî adıyla bilinen Hasan b. El Müeyyed b. Yûsuf b. El-Mu'ahhar el- Hıllî'nin (648-726/1250-1326). Şia'nın hakkaniyetine dair kaleme aldığı *Nehcu'l Haḡḡ ve Keşfu's-âidḡ* adlı kelam kitabına reddiye olarak yazılmış olup daha çok İbûâlû'l-Bâṭl adıyla tanınır. Hunci bu eseri Arapça olarak kaleme alınmış olan, 909/1503'te Kaşan'da tamamlamıştır. Yazarın Safevîlerin hâkimiyetine geçen İran topraklarını terk etme mecburiyetinde kalışının başlıca sebeplerinden birisi de bu kitapta Şiîler hakkında ileri sürdüğü görüş ve hakaretlerdir.¹⁴⁷

4. Sülûkü'l-mülûk: Huncî'nin siyasete dair kaleme aldığı ünlü eseri olan *Sülûku'l-mülûk* Buhara Sultanın Ubeydullah Han adına 920 (1514) yılında kaleme alınan telif edilmiştir. Eserde başta imamet olmak üzere, saltanat, vezirlik gibi siyaset düşüncesinin temel kavramlarının yanında, devlet başkanının ve diğer devlet görevlilerinin yapması gerekenler gibi konular ele alınmıştır. On beş bölümden oluşan kitapta idarecilerin günlük yapmaları gerekenler, İslam açısından, Kuran'ın emirleri ve Hadislerde zikredilen yönetimi ile ilgili kurallar ve halifelerin uygulamaları çerçevesinde yorumlanmaktadır. Siyaset düşüncesi ve devlet yönetimi konularını içeren bu eserde Maverdî'nin *Ahkâmu's sultaniye'sine* benzer şekilde tasnif etmiştir. Eserde yöneticilerin sahip olması gereken vasıflar, şartlar ve sorumluluklar sıralanmakta, imam, sultan, vezir ve diğer devlet görevlilerinin vazife ve sorumlulukları zikredilmektedir. Ayrıca ehl-i zimmete karşı nasıl davranılması gerektiği, sivil ve bürokratik kurallar, Kur'an ve Hadis'ten yararlanılarak İslam Fıkhı ve Sünnî kelâm teorileri çerçevesinde açıklanmaktadır. Eserin nüshası British Museum'da bulunan, Muhammed Ali Muvahhid tarafından mevcut iki nüshasının karşılaştırılması sureti ile Tahran'da basılmıştır. Muhammed Eslem de eseri Müslim Conduct of State: Based upon the Sulûk-ul-mulûk of Faḍl-Ullāh bin Rūzbihān İsfahānî adıyla İngilizce'ye çevirmiştir.¹⁴⁸

5. Muhammed Han Şeybani'nin Soyu: Ruzbihan, Muhammed Han Şeybani sarayında sığınan ve divanda refah ve saygı bulunduktan sonra, bu risaleyi Muhammed Han Şeybani'nin hanedanı ve soyu hakkında yazmasını elde almış. Yazar bu eseri H 915 (1509) veya Mihmānnāme-i Buḥârâdan önce yazmış ve Mihmānnāme-i Buḥârâ da ona hatırlattı.¹⁴⁹

6. Bedîu'z-zamân fî qıssati hay b. Yakzân: Yazılış tarihi H 892/1487 yılı ya da daha öncesi olan bu eser, Farsça olarak kaleme alınmıştır. Yazması günümüze ulaşmamış bulunan bu eseri Rūzbihān Sultan Yakub'a ithaf etmiştir.

7. Hidāyetü't taṣdîlā ḡikāyeti'l- ḡarîq: Ruzbihān Huncî, Arapça olan bu eserini Şevval 907/ Nisan 1502'de İsfahan'da tamamlamıştır. Eser, Mescid-i Nebvî'de H 688/ 1289'da çıkan ve büyük bir tahribata yol açan yangını konu almaktadır.

8. Şerh-i veşâyâ-yi 'Abdülhâliq-i Ğucduvânî: Orta Asyalı ünlü din bilgini, Ğucduvânî'nin soy kütüğü, halifeleri ve vasiyetlerinin şerhi hakkında değerli bilgiler verilen bu risalenin tek yazması Süleymaniye Kütüphanesi (Yahya Tevfik Nu. 1500, 83^a -102^b)'de bulunmaktadır.¹⁵⁰

9. Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiş kırk iki beyitlik Çağatayca ve 25 beyitlik Farsça kaside şiirler.

Ruzbihan Huncî'nin Tarihi Bakışı ve Metodu

Ruzbihan Huncî 1446-1521 yılların arasında, İran'ın edebi, kültürel ve tarihî çöküşünün zirvesinde, tanınmış bir düşünür, şair, hukukçu, bilgin ve tarihçidir. Huncî'nin döneminde İranlı tarihçiler doğudaki

¹⁴⁶ Huncî, H 1355, S. 30.

¹⁴⁷ Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, *Mihmānnāme-i Buḥârâ*, Tashih; Menüçihir Sütüde, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1355.s.35.

¹⁴⁸ Huncî, H 1355, S.32.

¹⁴⁹ Huncî, H 1362, s. 31.

¹⁵⁰ Örs, Derya, *Fazlullah b. Ruzbihan Huncî ve Tarih Alem Ara-yi Emîni*, Doktora Tezi, Ankara, 1999. S. 45.

Timurlu ve batıdaki Akkyonlu tarihçilik tarzını takip etmişlerdir. Huncu de bu tarzlardan etkilenip yazmalarını otantik hale getirmek için diğeri tarihi kaynakları da kullanmıştır. Huncu edebi, hukuki ve dini eserleri yanında tarihi eserleri ile daha meşhur olmuştur. Huncu'nin bu iki tarihi eserleri (*Tarih Alem Ara-yi Emini ve Mihman Name-i Buhara*) zamanında ana kaynak olarak daha değerlidir. Huncu bu iki eserinde tarihi olaylara anlatırken, tarih bakışını ve tarihçiliğini de açıklamıştır.¹⁵¹ Huncu'nin tarih biliminde teorileri ve yazım metodu dini terzindedir. Bu yüzden Huncu'nin Dini bir tarihçi olarak adlandırılmışlardır. Huncu, Âlem Ara-yi Emini kitabındaki siyasi, dini ve tarihi fikirlerini, Dini bakışıyla açıklanmıştır. Diğeri taraftan eserin, Sultan Yakub'un emri ile yazınca (Saltanat tarihi) lakap almıştır. Dini zihniyetiyle, Dinin tarihçiliğinde izin vermeyen olayları anlatmaktan kaçınmış, Bu yüzden bazı tarihçiler bu yöntemi tarihçilik tarzına karşı olan, onun zayıf noktası sayılıp diğeri yandan yazma gücünün sebep olduğunu söylenmiştir. Çünkü bir hukukçu ve bilim adamı olarak, Huncu dönemin sorunlara ve yasal akımlara tam önem verilmiştir.¹⁵²

Huncu, dini ve edebi bilginin yanında, iyi bir tarih bilgisine sahipti. Onun tarihi bakışına göre tarih bilimin faydaları, değeri, gerekliliği, önemi, rasyonel ve felsefi boyutu konusundaki pratik tutumu değerlidir. Huncu'nin dini tarih görüşüne göre, Tarih: Allah'ın ispatına ve tanımına bir pencere gibidir ve tüm bilimlere annesi olarak görmektedir. Huncu tarih bilimin geçmişini, şimdiki ve geleceğini önem vererek ve toplumun tüm sınıflarının, geçmişine öğrenmek için, Tarih bilimini öğrenmeyi ve öğretmeyi gerekli bulunmuştur.¹⁵³ Huncu, Kuran'daki bazı hikâye ayetleri, tarih olduğunu düşünüp ve bu ayetlere anlaşılması için tarih bilimine gerekli görmüştür. Bu nedenle, Huncu, tarih bilimine din hizmetindedir diner ve okumayı ferz olarak söylenir. Huncu bir dini entelektüel bakışı sahip olunca, Felsefeye karşıdır ve Felsefeyi titrek bir bilim olduğunu inanıyor. Mantık bilime değer verirken, İslam'daki mantık bilime savunucusu olduğunu kabul eder. Ancak tarih biliminde onun Felsefi ve entelektüel bakışı din üzerindedir. *Mihman Name-i Buhara'nın* eserinde tarihin rasyonel yorumuyla ilgileniyor, Bu eserde akıl'a tarihsel olayların eleştirisi ölçütü belirler ve olduğu olayları analiz ederler denir. Huncu, İnsan ve tarih ilişkisine akıl'a referans veriyor ve sözlerden: Entelektüel temeller, akıl kıyas ile görüşmek, Entelektüel haysiyet ve entelektüel dini hoşgörü söylenmiştir. Bu söyledikleri tarih biliminde onun rasyonalist tarih görüşünü yansıtır.¹⁵⁴

Tarih biliminde sosyal ve sosyolojik kavramın yerini önem vererek, Huncu tarih'e toplumun tüm sınıfları için faydalı ve değerli kılmıştır. Tarih biliminde onun Sosyolojik bakış açısını hocası Muhammed Sehaui'nin görüşlerinden fazla etkilenmiştir ve onun (*El-İ'lâm bit-Tevbîh limen zemm-et-târih*) adı kitabından çok yararlanmıştır. Huncu, toplumun tüm sınıflarını sekiz gruba ayırırken, tarih bilimi toplumun her bir grupta insani makamını tanıtmak için temel ihtiyacı olarak görmüştür.¹⁵⁵ Huncu tarih'e insan'ın bütün yaşamını anlatmak, Akıllılara, Allah'ın gücünü tanıtmak, toplumun tüm sınıfları için bilgi yatağı olmak, Sultanlara, geçmişten ders almak ve adalet ve insaf ile iyi isimi bırakmak, Savaşçılara bilgi penceresi olmak ve eski savaşçılardan savaş tekniklerini ve tecrübelerini öğrenmek. Ülkelere gelişmesi için, bakanlara ve insanlara geniş bilimi olmak, Kendi kendini tanıtmak ve yetiştirmek, Gençlere, kendini geliştirme, geçmişlere dair hikâyeleri modelleyerek ve genişletme bilimi ve toplumun genel bilgisi tanıma ifade edilmektedir. Genel olarak Huncu tarih bilimi toplumun faydalı görünce, Geçmişlerin hikâyeleri, yaşam tarzları, iyilikleri, kariyerleri ve kötülükleri ders almak yararlı denir. Huncu tarih yazmayı dini bir mükellefiyet söyleyince, sevap kazanmak demiştir ve yararlarına Şeriat açısından bakmıştır.

Huncu'nin tarihçiliğini ve tarih yazım metodu dönemin diğeri tarihçilere göre farklıdır. Huncu tarih yazarken dönemin diğeri tarihçilerin eserlerine, çalışmalarına ve tarih yazım yöntemlerine incelemiştir.

¹⁵¹ Devvani, Celalluddin, **Arz Name-i Sipahi-i Uzun Hasan**, Mücele-i Fakülte-i Edebiyat, 3.Yıl,3. H 1395. S. 28.

¹⁵² Arami, M. Bakir, **Endişe-i Tarih Nigari der Asri Sefavi**, Tahrân, Neşir-i Spihr, H 1386. S. 246.

¹⁵³ Rehimi, Habib, **Hilafet ve Saltanat der Endişe-i Fazlullah b. Ruzbihan Huncu**, Tahrân: Mücele-i Mah, H 1375. S. 50.

¹⁵⁴ Huncu, Fazlullah b. Ruzbihan, **Mihmânâme-i Buḥârâ**, Tashih; Menüçihir Sütüde, Tahrân: Neşir-i Harezmi, H 1355.s. 46.

¹⁵⁵ Adil, Pervin, **Endişe-i Mezhebi Ruzbihan Huncu Der Alem Arai-yi Emini**, Tahrân: Mücele-i Mah, H 1382.s. 67.

Hunci tarih yazımı açısından, Tarihçilere sekiz gruba ayrılmıştır. Bu sekiz gruba: Genel tarihçileri, peygamber hayatı tarihçileri, Sahabelerin ve takipçilerin tarihçileri, kronoloji tarihçileri ve ölüm tarihçileri, Sınıf tarihçileri, Her sınıfın tarihini çeşitli şekillerde yazıldı ve hanedan tarihçileri, iki türdür: **a):** İmam veya Sultan'a odaklanırlar, Onun hanedanı bahseder ve diğer Sultanlara dikkat etmezler. **b):** Bu tarihçiler grubun amacı İmam veya Sultan'dan bahsetmektir ve onlar daha çok döneminde Sultan'ın olaylarına odaklanıyorlar ve İslam'ın genel tarihine atıfta bulunuyorlar.¹⁵⁶

Hunci yazmış tarihi eserlerini, sekizinci grubun ikinci bölüm'üne dahil eder ve tarih bakışını İslami tarihçiliğine bağlanıp yazım metoduna din altına görünüyor. Huncu'nin tarihçiliğinde bütün İslam tarihçilik tarzı, olay yazımı, kronoloji yazımı, soylar yazımı, sınıflama yazımı, hikâye yazımı ve analitik tarih yazımı gözlemlenmiştir. Aslında onu İslami bir tarihçi olarak tanımlanmıştır. Huncu'nin tarihçiliğinde diğer bir konu onun tarih özellikleridir. Huncu kendi kitabını (*Tarih Âlem Ara-yi Emini*) de tarih özelliklerin hakkından bahseder: Geniş yazmayı ve Kapsamlılık, Şeriat karşı konulardan söz edilmemesi, basit ve akıcı ifade etmesi, düzmecelere yazmaması, incelik ve edebi yazmayı ve İslam üzerine tarihçiliğe zikir etmesi demıştır. Eserini *Tarih-i Cihan Güşahi Cüvini* ile mukaise eder ve ondan daha üst denir. Huncu'nin tarihçiliğinin diğer özellikleri edebi sanata, tarihsel olayların ve hikâyelerin kullanmasıdır ve konulara makul ve meşrulaştırmak için Kuran ayetleri ve hadislerine referans verilmiştir. Bazen olaylara zikir ettiğin zaman iyi huylu bir edip gibi devranmış ve tarihsel raporlarını daha mantıklı ve eğlenceli hale açıklamıştır.¹⁵⁷ Huncu kendini gerçekçi, dürüst ve eleştirel bir tarihçi olarak görünüyor ve onun dini yazım yöntemi yanına siyasi ve sosyal eleştirel zihniyeti dâhildir. Huncu'nin eleştirel zihniyetini eserlerinde açıkça görebiliriz. Diğer taraftan Huncu'nin tarihçiliği nesnel ve sezgisel tarzında yazmıştır. Çünkü Huncu sarayda şahit olarak, Tarihi olaylara gözden geçerek, ana kaynaklara inceleyerek tarih yazmıştır. O güvenli kaynaklardan hikâyelere okuyunca, dönemin tarihi olaylara tamamen farkındaymış. Huncu gerçekler ve yanlışlar arasında farkı görünce, tarihçiliğine dini bir hizmet olarak görünmüş ve tarihçiliğine taraf olmadığını vurgulanmıştır.¹⁵⁸

Sonuç

Ruzbihan Huncu, Fakih, mütekellim, muhaddis, tarihçi, şair, edip ve müderris olan farklı birçok alan ile ilgilenmiştir. Farsça ile birlikte, iyi derece Arapça ve Çağatayca öğrenmiştir. İran, Hicaz ve Mısır'ın ünlü âlimlerinden ders almış, Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim'i kıraat ederek hatmetmiş ve hayatı boyunca çeşitli konularda risaleler ve kitaplar kaleme almıştır. Fazlullah'ın edebi şahsiyetini belirleyen en önemli özellik, onun kaleme aldığı bütün eserlerinde olaylara daima bir fakih gözüyle yaklaşmış olmasıdır. Yazar bu doğrultuda, olması gerektiğini düşündüğü devlet modelinin hayata geçirilmesi için bilgi ve birikimi ile gereken ortamı hazırlamaya çalışmıştır. Zira yazar gerek Akkoyunlu gerekse Özbek sarayında bulunduğu sırada bu isteğini gerçekleştirmek üzere hizmetinde bulunduğu padişahları bu yönde teşvik etmiştir. Fazlullah bu anlamda şair, edip ve tarihçi olmayı bu isteklerine ulaşmak için bir araç olarak kullanmıştır.

Huncu Divan tarihçisi olmuştur, Ancak onun makamı Divan'da eleştirel zihniyetiyle sahip olmasıyla diğer tarihçilerden farklı kılmaktaydı. Huncu tarih yazıcılığına özel önem atfetmiş ve farklı bir metodu uygulamıştır. Bir fakih ve din adamı olarak, dinin izin vermediği mevzulara tarih yazılarında yer vermemeye özen göstermiş. Halifelik için kanunnameler yazmış, bu bağlamda İslamın siyasal yönleriyle ilgili teoriler de üretmiştir. Tarihçilik alanında tarihsel ve politik düşüncesini Ebu Bekir Tihrani, İmam-Gazali ve Sehrverdi gibi daha önceki âlimlerin, tarihçilerin ve hocaları M. Sehavi, Celal Ahmet Devvani'nden etkilenmiştir. Ancak farklı görüşler ile İran'da Şii mezhep Safevilerin ortaya çıkmasına karşı çıkan dini ve siyasi görüşüne açıklamıştır. Huncu ayrıca tarih bilimine rasyonel bir bakış açısıyla yaklaşıyor, tarih'e bir bilim olarak görüp onun değeri, önemi ve yararları hakkındaki düşüncelerini izhar etmiş. Onun tarihçiliğinin kendine has özellikleri arasında tarih yazımına nesnel bir bakış açısı

¹⁵⁶ Huncu, Fazlullah b. Ruzbihan, *Sülûkü'l-mülûk*, Tashih. M. Ali Mohid, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1362. S. 17.

¹⁵⁷ Rehimi, Habib, *Hilafet ve Saltanat der Endişe-i Fazlullah b. Ruzbihan Huncu*, Tahran: Mücele-i Mah, H 1375. S.158.

¹⁵⁸ Adil, Pervin, *Endişe-i Mezhebi Ruzbihan Huncu Der Alem Ara-yi Emini*, Tahran, Mücele-i Mah, H 1382.s. 69.

kazandırmaktadır. Bunda kendisinin aynı zamanda bir fakih olmasının da etkisi vardır. Dönemin bütün müellifleriyle ortak yanı ise eserlerinde şiir ve hikâyeler anlatması, olayları Kur’andan ayetler ve peygamberden hadisler rivayet ederek değerlendirmiştir. Huncî, dönemin ünlü bir tarihçi olarak, Tarihi eserleri ile İran’ın önemli bir dönemini aydınlık sağlamıştır, Onun tarihi eserleri Sultan Yakub’un saltanatını ve Buhara Sultanlarının tarihi olaylarını açıklayınca çok değerlidir ve dönemin büyük tarihi eserlerden sayılmıştır.

Kaynakça

- Aramî, M. Bakir, Endişe-i Tarih Nigari der Asri Sefavi, Tahran, Neşir-i Spihr, H 1386.
- Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, Mihmânnâme-i Buḥârâ, Tashih; Menüçîhr Sutûde, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1355.
- Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, Tarih-i Âlem Ara-yi Emini, Tashih, Mesaud Şarki, Tahran: Neşir-i Hanevade, H 1379.
- Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, Tarih-i Âlem Ara-yi Emini, Tashih, M. Ekber Aşık, Tahran: Neşir-i Mektup, H 1382.
- Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, Sülûkü’l-mülûk, Tashih ve Mukedime, M Gevs, Heyderabad, G M Prens Yay, 1966.
- Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, Sülûkü’l-mülûk, Tashih; M. Ali Mohid, Tahran: Neşir-i Harezmi, H 1362.
- Huncî, Fazlullah b. Ruzbihan, Tarih-i Âlem Ara-yi Emini, Nusha-i Hati, Tahran Üniversitesi Kütüphanesi.
- Rumlû, Hüseyinbik, Ahsenü’l-Tevarih, Tashih; Abdul Hüseyin Nevai, Tahran: Neşir-i Esatir. H 1384. C.1.
- Sevakib, Cihanbahş, Menabi Tarih Nigari Devre-i Safevi. Şiraz: Neşir-i Nevid. H 1380.
- Örs, Derya, Fazlullah b. Ruzbihan Huncî ve Tarih Âlem Ara-yi Emini, Doktora Tezi, Ankara, 1999.
- Adil, Pervin, Endişe-i Mezhebi Fazlullah Ruzbihan Huncî der Âlem Ara-yi Emini, Tahran, Mücele-i Mah, H 1382.
- Berziger, İbrahim, Arzu Mecidi, Endişe-i Siyasi Ruzbihan Huncî, İran: Mücele-i Siyaset, H 1396.
- Devvani, Celalleddin, Arz Name-i Sipahi Uzun Hasan, Mücele-i Fakülte-i Edebiyat, 3.Yıl, 3. N, H 1395.
- Rehmi, Habib, Hilafet ve Saltanat der Endişe-i Fazlullah b. Ruzbihan Huncî, Tahran: Mücele-i Mah, H 1375.
- Renkaş, Maryam, Nigahi Tarihi Fazlullah b. Ruzbihan Huncî, Tahran: Mücele-i Mah, H 1386.

TEKRAR SATIN ALMA NİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: AVM YİYECEK ALANINDA BİR RESTORAN ÜZERİNE DURUM ÇALIŞMASI

Muhammed Alperen Uyanık

Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yiyecek İçecek İşletmeciliği Anabilim Dalı
muhammedalperenuyanik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0407-1896

Elvan Keser

Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Yiyecek İçecek İşletmeciliği Bölümü
ekeser@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4224-7258

Özet

Tekrar satın alma niyeti, tüketicilerin gelecekte satın alma davranışlarını gerçekleştirme olasılığını temsil eder. Deneyimlerine dayalı olarak oluşturdukları bu yargının belirleyicilerinin başında memnuniyet gelmektedir. Ancak, memnuniyetin tek başına tekrar satın alma niyetini belirlediğini iddia etmek yetersiz olabilir. Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin bir restoran hizmetini tekrar satın alma ve tekrar satın almama niyetinin oluşum sürecini anlamaktır. Buna göre, önemli sayıda olumsuz çevrimiçi yorum alan bir alışveriş merkezinin yemek katındaki bir restoran seçilerek Nisan 2018 ile Nisan 2021 arasında üç restoran inceleme sitesi analiz edildi. Tüketicilerin geri bildirimleri, genel çerçevede seçici kodlama ile içerik analizi uygulandı. Sonuç olarak hizmet kalitesi, gıda kalitesi, algılanan değer, algılanan fiyat, algılanan eşitsizlik, ağızdan ağıza iletişim ve marka kimliği, tekrar satın alma ve tekrar satın almama niyetinin öncülleri olarak kategorize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tekrar satın alma niyeti, Tekrar satın almama niyeti, Nitel içerik analizi

FACTORS AFFECTING RE-PURCHASE INTENTIONS: A CASE STUDY ON A MALL RESTAURANT

Abstract

Re-purchase intention represents the possibility of consumers to perform their purchasing behavior in the future. Satisfaction comes first among the determinants of this judgment they form based on their experiences. However, it may be insufficient to claim that satisfaction solely determines re-purchase intention. The purpose of this study is to understand the formation process of the intention of re-purchasing and not re-purchasing a restaurant service by consumers. Accordingly, a restaurant in the food court of a shopping mall which received a significant number of negative on-line comments was chosen. Three restaurant review sites were analyzed between April 2018 and April 2021. Consumers feedback were analyzed through content analysis with selective coding in the general framework. As a result, service quality, food quality, perceived value, perceived price, perceived inequality, word of mouth communication and brand identity were categorized as the antecedents of re-purchase and non re-purchase intention.

Keywords: Repurchase intention, Non-repurchase intention, Qualitative content analysis

1.GİRİŞ

Alışveriş merkezleri (AVM) 21.yüzyılın başlarında restoranları, barları, kafeleri, güzellik salonları, kuaförleri, spor salonları, sinemaları ve çocuk eğlence parkları ile tüketicinin farklı ihtiyaçlarını tek alanda karşılayabilecek düzeye gelmiştir. İlk AVM 1920’de Kaliforniya’da (Amerika Birleşik Devleti) bir grup esnafın bir araya gelerek bir araba park yerinde oluşturdukları açık pazar konsepti kabul edilmektedir (Frączkiewicz, 2013). Aradan geçen bir asır sonrası, AVM sektörü Türkiye’de Mart 2021 verilerine göre kiralanabilir alan başına (m2) ciro 1.297TL olarak belirlenmiştir (AYD, 2021).

Türkiye’de de sosyal ve ekonomik (Tabak ve ark., 2006) açıdan tüketicinin ilgisinin yoğunlaşması ile yiyecek ve içecek alanı olarak ayrılan yemek katlarının dışında, AVM’ler giderek daha fazla sayıda kafe, bar, pastane türü işletmelere yer ayırmaktadır. Bu ilginin Covid-19 pandemisinin yoğunlaştığı

2020-2021 yıllarında uygulanan kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasaklarına rağmen devam ettiği ve bu sebeple tartışmalara yol açtığı görülmektedir.

Alışverişin dışında yaşam alanı yaratarak farklı ihtiyaçları karşılayan AVM'ler (Alkibay ve ark., 2007; akt: Haseki, 2013) bünyesinde bulunan prestijli mağazaların trafiğini arttırmak ve daha iyi yönetebilmek için yiyecek-içecek işletmelerine yer vererek (Haseki, 2013) diğer mağazalarda dolaşımı arttırmaktadır (Suh & West, 2010). Tüketicilerin yaşadıkları geçmiş yeme içme deneyimlerinin tekrar satın alma niyetini etkilemesi, AVM ile tüketici arasındaki dinamiği etkileyebileceği söylenebilir.

Tekrar satın alma niyetinin memnuniyet ile (Yen & Lu, 2008; Chang ve ark., 2014; Lin & Lekhawipat, 2014) ilişkisi Pettijohn ve ark. (2004) restoranın hizmet kalitesinden memnun olmayan tüketicilerin %91'i tekrar satın alma konusundaki isteksizlikle açıklanabilir. Ayrıca tekrar satın alma niyetinin, başkalarına tavsiyede bulunma eğilimini ve olumlu ağızdan ağıza iletişimi arttırmaktadır (Jang & Namkung, 2009; Tsaur ve ark., 2015). Dolayısıyla tekrar satın alma niyeti veya tekrar satın almama niyetinin işletmenin karlılığının yanısıra ve dolaylı olarak AVM ile tüketici arasındaki ilişkiyi etkileyeceği söylenebilir.

Bu çerçevede, Aydın ilçe merkezinde yer alan AVM'nin yemek alanında bulunan bir restoranın online geribildirimleri incelenmiştir. Çalışmanın amacı AVM restoran tüketicilerinin tekrar satın alma ve almama niyetinin nasıl oluştuğunun anlaşılmasıdır.

2. TEKRAR SATIN ALMA NİYETİ

Tekrar satın alma niyeti, tüketicilerin bir kere aldığı ürün ve hizmeti tekrar satın alma isteği anlamına gelmektedir (Chung & Lee, 2003). Bazı araştırmacılar tüketicinin tekrar satın alma niyetini tutumun bir yönü olarak görmektedir (Zeithaml ve ark., 1996). Diğer araştırmacılar ise tutumdan ayrı olarak zihin durumunu gerçek tepkilere dönüştüren farklı bir istek biçimi olarak değerlendirmektedir (Bagozzi ve ark., 1989; Söderlund ve ark., 2001). Dolayısıyla tekrar satın alma niyetine hem tutumlar hem de normatif faktörler etki etmektedir. Bu nedenle yiyecek ve içecek işletmesi yöneticiler, tüketicinin tekrar satın alma niyetinin nasıl oluştuğunu ve nelerden etkilediğini belirlemeyi hedeflemektedir (Anh ve ark., 2020). Diğer yandan, tekrar satın almama niyetinin, alma niyetinin (Liang ve ark., 2018; Mensah & Mensah, 2018; Davvetas & Diamantopoulos, 2017; Mao & Lyu, 2017; Wu ve ark., 2014; Kim ve ark., 2012; Kim & Ok, 2009; Joo, 2007) karşısında konumlandırmak tüketicinin algısında bu sürecin nasıl oluştuğunun anlaşılmasına katkı sağlamayabilir. Aksine, tekrar satın almama niyetinin (Liao & Keng, 2013) dinamikleri ve süreci analiz edilmeyi gerektirmektedir.

Tekrar satın almama niyetini geçmiş deneyimlerine dayandıran tüketici (Curina ve ark., 2020) işletmeleri başarısız olarak değerlendirmektedir (Liao & Keng, 2013). Başarılı gördüğü işletmelere karşı oluşturduğu tutuma kıyasla daha güçlü ve olumsuz bir tutuma dönüşen niyetin ifade edilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bir başka ifade ile tekrar satın almama niyetinin, tüketicilerin olumsuz deneyimler sonucunda satın alma isteğinden (Curina ve ark., 2020) kaçınmasının yanı sıra çevresindekileri de olumsuz yönde etkileme eğilimi artabilmektedir. Albayrak (2013) restoranlar üzerine yapmış olduğu çalışmada tüketicilerin %52,9'u bir sorunla karşılaşınca şikâyetle bulunduğunu belirtmektedir.

3. AVM VE RESTORAN

Araştırma için seçilen işletme Aydın merkez ilçedeki tek AVM'de yer almaktadır. AVM, şehir merkezine ve üniversite kampüsüne yakın olduğu için öğrenciler, üniversite personeli için kolay ulaşılabilir konumdadır. Açık hava mimari tasarımı sayesinde tipik Ege iklimine uygun dış mekanda oluşturulan yaşam alanı ile toplamda 20 yiyecek içecek işletmesi bulunmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak verilerin AVM tüketicileri arasından seçilmesi ve odak grup görüşmesi tekniği ile toplanması planlanmasına rağmen Covid-19 pandemisinde sokağa çıkma kısıtlaması sebebiyle iptal edilmiştir. Kısıtlamadan önce restoran ile ilgili geçmiş deneyimi olan tüketici belirlenerek pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmenin soruları tekrar satın almama niyetinin nasıl oluştuğunun anlaşılması üzerine kurgulanmıştır. Bunun üzerine online geribildirim platformlarındaki tüketici yorumları incelenmiş ve tekrar satın almama niyetinin anlaşılabilmesi için en fazla olumsuz yorum alan işletme tespit edilmiştir. Söz konusu işletme AVM'nin yemek alanı olarak ayrılan 1. katında yer almaktadır.

Restoran, 5-6 yıldır faaliyet gösteren ancak 2018 yılında el değiştiren yerel bir işletmedir. Restoran, AVM'nin yemek katında bulunmaktadır. Menüsünde etli ekmek, lahmacun, karışık ızgara ve pide gibi yöresel ürünler bulunan işletmede servis garsonlar aracılığıyla yapılmaktadır. AVM'de benzer ürün grubu olan pide satan sadece bir işletme daha bulunmaktadır.

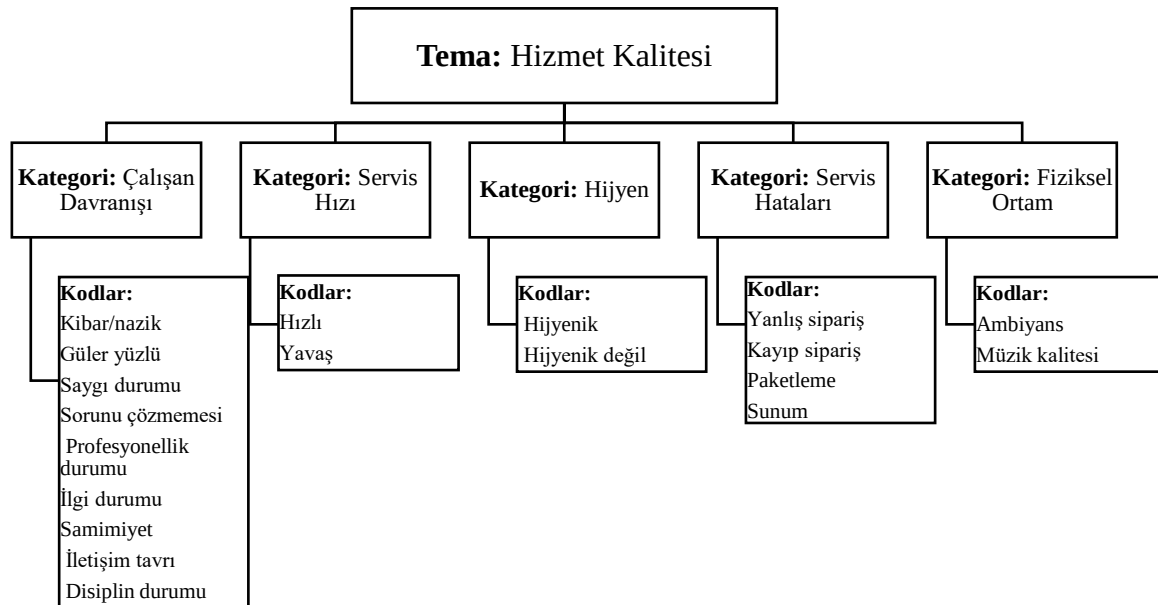
Google yorumlar, Yemeksepeti, Foursquare, Zomato ve Tripadvisor gibi tanınmış ve sıklıkla kullanılan on-line platformların incelenmesi sonucunda, tüketicilerin üç farklı web sitesine geri bildirim yaptığı ortaya çıkmıştır. Zomato ve Tripadvisor'da hiçbir yorum bulunamamıştır. Yeni işletmenin açılış tarihi olan Nisan 2018 ile Nisan 2021 arasında Google, Yemeksepeti ve Foursquare'de yapılan geri bildirimler incelenmiştir. Google yorumlarında 95 açıklama içeren, 55 puan içeren olmak üzere toplam 150 tane yorum bulunmaktadır. İşletmenin Google üzerindeki puan ortalaması 3.7/5 olarak belirtilmiştir. Yemeksepeti'nde 82 yorum bulunmaktadır. İşletmenin Yemeksepeti'nde puan ortalaması hız için 8,1; servis için 7,7; lezzet için 7,1 olarak belirtilmiştir. Foursquare'de 2018'den sonra 14 yorum, toplamda 102 yorum bulunmaktadır. İşletmenin Foursquare'de puan ortalaması 6/10 olarak belirtilmiştir.

4.KODLAMA

Merkez kategori olarak tekrar satın alma ve almama niyetinin belirlenmesi ve diğer kategoriler ile sistematik bir şekilde ilişkilendirildiği için seçici kodlama Strauss ve Corbin (1990) yapılmıştır. Kodlama biçimi olarak genel çerçevede yapılan kodlama (Strauss ve Corbin, 1990) ile kod-kategori-tema kapsamında yapılmıştır (McMillan & Schumacher, 2010, s.368). Kodlama, iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak yapılmış ve ortaya çıkan benzer (yaklaşık %80) (Miles ve Huberman, 1994) kodlar ile kategoriler belirlenerek çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma da çıkan temaların beş uzman tarafından incelenmesiyle inanılabilirlik, kodlamanın birden fazla araştırmacı tarafından yapılmasıyla güvenilebilirlik, katılımcı yorumlarıyla onaylanabilirlik, yoğun ve zengin betimlemeyle aktarılabilirlik sağlanmıştır (Guba & Lincoln, 1985). Tekrar satın alma(ma) niyeti hizmet kalitesi, yemek kalitesi, algılanan eşitsizlik, algılanan fiyat, ağızdan ağıza iletişim, marka kimliği ve algılanan değer olmak üzere yedi kategori altında toplanmıştır.

4.1.Hizmet Kalitesi ve Tekrar Satın Alma(ma) Niyeti

Algılanan hizmet kalitesi, sunulan hizmetin mükemmelliği ve üstünlüğünün değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Zeithaml, 1988) ve algılanan hizmet kalitesinin yüksek olmasının memnuniyeti arttırabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Şekil 1. Hizmet Kalitesi Kod- Kategori-Tema

Tüketicilerin geri bildirimlerinden hizmet kalitesi; çalışan davranışı, servis hızı, hijyen, servis hataları ve ambiyans olarak kodlanmıştır. Restorandaki çalışan davranışı ise kibar/nazik, güler yüzlü, saygı durumu, sorunu çözmemesi, profesyonellik durumu, ilgi durumu, samimiyet, iletişim tavrı ve disiplin durumu olarak kodlar yapılandırılmıştır. Çalışan davranışını ile ilgili tekrar satın alma ve almama niyeti yorumları sırasıyla şu şekildedir:

“Restorana girişte güler yüzle karşılandım. Çalışanların hızlı, güler yüzlü ve kibar olması karşısında mest oldum”

“Çalışanlar anlamsız sorular soruyor ve müşterilerin gözü önünde birbirlerine el şakaları yapıyorlar”

Servis hızını tüketiciler hızlı ve yavaş olarak tanımlamaktadır. Servis hızı ile ilgili tekrar satın alma niyeti ve almama niyeti yorumları sırasıyla şu şekildedir:

“Servis ekibinin hızı da göz ardı edilemez”

“Basit bir siparişi hatırlayıp 45 dakika sonra getirdiler”

Hijyen ile ilgili tekrar satın alma niyeti ve almama niyeti yorumları sırasıyla şu şekildedir:

“Öncelikle çok temiz bir yer. Dört yıldızı lezzetten ziyade mekânın temizliğine ve personele veriyorum”

“Salataların içinden defalarca kıl çıktı”

Servis hatalarını tüketiciler yanlış sipariş, kayıp sipariş, paketlenme ve sunum olarak tanımlamaktadır. Servis hatası ile ilgili tekrar satın alma ve almama niyeti yorumları sırasıyla şu şekildedir:

“Ürünler çok güzel paketlenme efsane bir yerde olmasına rağmen karışmamış”

“Etli ekmeğin hamuru çok kalındı. Ayrıca siparişimiz yanlış geldi. (1 kıymalı 1 kaşarlı yerine 2 kıymalı). Haydari de gelmedi”

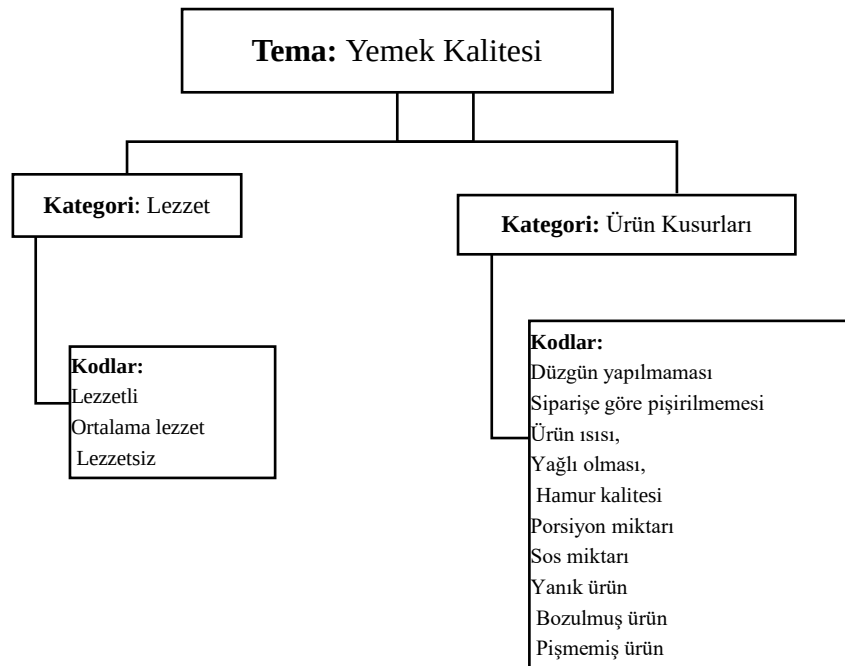
Fiziksel ortamı tüketiciler nezih bir ortam ve müziğin kalitesi olarak tanımlamaktadır. Fiziksel ortamla ilgili tekrar satın alma niyeti ve almama niyeti yorumları sırasıyla şu şekildedir:

“Aile ve arkadaşlarınızla gelip kendinizi çok iyi hissedebileceğiniz nezih bir mekân”

“Servis inanılmaz yavaş ama lezzetli ürünler var, müzik dehşet kötü bir daha düşünürüm gelmeyi”

4.2.Yemek Kalitesi ve Tekrar Satın Alma(ma) Niyeti

Kotler (2003) ürün kalitesini, tüketicinin ihtiyaçlarını karşılamasına dayanan ürün veya hizmetin özelliği olduğunu ifade etmektedir. Yemek kalitesi, genel ürün kalitesinden türemektedir (Nelloh & Chandra, 2015). Basitçe gıda kalitesi tüketime uygun olarak tanımlanmaktadır (Haghighi ve ark., 2012; Canny, 2014).

Şekil 2. Yemek Kalitesi Kod-Kategori-Tema

Tüketiciler yemek kalitesini ürün kusurları ve lezzet olarak iki alt boyutla tanımlamaktadır. Ürün kusurlarının alt boyutları ise düzgün yapılmaması, siparişe göre pişirilmemesi, ürün ısısı, yağlı olması, hamur kalitesi, porsiyon miktarı, sos miktarı, yanık ürün, bozulmuş ürün ve pişmemiş ürün olarak tanımlanmaktadır. Ürün kusurları ile ilgili tekrar satın alma ve almama niyeti yorumları sırasıyla şu şekildedir:

“Karışık ızgara söyledim gerçekten hem sıcacıktı hem de lezzetliydi. Yanındaki ikramlarda boldu! Kuryenizde çok güler yüzlü ve iyi biri her şey için çok teşekkür ediyoruz”

“Ailecek hep yemek yerdik orda ama artık bu son dün yanık geldi”

Tüketiciler lezzeti, lezzetli, ortalama lezzet ve lezzetsiz olarak tanımlamaktadır. Lezzetle ilgili tekrar satın alma niyeti ve almama niyeti yorumları sırasıyla şu şekildedir:

“Servisi, ikramı, hızı süperdi lezzete diyecek bir şey yok zaten. Keşke arada indirim yapsa da daha çok söyleyebilsek”

“Hız ve servis iyiydi ama istediğim tadı tam alamadım. Elinize sağlık”

4.3.Algılanan Eşitsizlik ve Tekrar Satın Alma(ma) Niyeti

Eşitlik, ‘bedensel, ruhsal başlıkları ne olursa olsun, bütün insanlar arasında toplumsal ve siyasal haklar bakımından hiçbir ayırım bulunmaması durumu’ olarak tanımlanmaktadır (Oxford Languages, 2021). Algılanan eşitsizlik, tüketicinin aldığı hizmeti diğer tüketicilerin aldığı hizmetten eksik görmesi olarak tanımlanabilir. Algılanan eşitsizlik için sadece bir geri bildirim bulunmakta ve tekrar satın almama niyeti ile ilgili yorum şu şekildedir:

“Eşimle restorana gittik. Garsona niyetli olmadığımızı söyledik. Masadaki hurma ve zeytini aldı. Nasıl bir dünya nasıl insanlar bilmiyorum. Oruç tutmayana hizmet vermiyor musunuz?”

4.4.Algılanan Fiyat ve Tekrar Satın Alma(ma) Niyeti

Fiyat kavramı hem nesnel fiyat hem de algılanan fiyatı içermektedir (Zeithaml, 1984). Bir ürün veya hizmetin fiyatı tüketicinin yorumundan sonra anlam kazanır (Oh, 2000). Tüketiciler fiyatı nasıl algıladıklarını ürün veya hizmetin kalitesine göre değerlendirmektedir (Jacoby & Olson, 1977; akt: Küçükergin & Dedeoğlu, 2014).

Tüketiciler restoranla ilgili yaşadıklarını deneyim sonucunda fiyatı pahalı ve ucuz olarak tanımlamaktadır. Fiyat ile ilgili tekrar satın alma ve almama niyeti yorumları şu şekildedir:

“Şef ve garson çok profesyoneller, ürünler harika, fiyat harika daha ne olsun. İstanbul’dan geldim denedim”

“Fiyatlar inanılmaz pahalı, menüler fiyatını hak etmiyor”

4.5.Ağızdan Ağıza İletişim ve Tekrar Satın Alma(ma) Niyeti

Tüketiciler bir ürün veya hizmeti kullandıktan sonra memnuniyet ya da memnuniyetsiz durumunu bildirme eğilimine girmektedir (Akkan & Atılgan, 2014). Anderson (1998) ağızdan ağıza iletişimi tüketicilerin işletmeye ve çalışana bir şikâyet olarak değil, tüketicinin ürün ve hizmet hakkındaki değerlendirmesi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca ağızdan ağıza iletişim tüketicinin, işletmeye, çalışanlara ve diğer tüketicilere yapmış olduğu tavsiyesini içermektedir. Restoran tüketicileri yaşadıkları deneyim sonucunda olumlu ve olumsuz geri bildirimlerini aktarmaktadır. Ağızdan ağıza iletişimle ilgili tekrar satın alma ve almama niyeti yorumları şu şekildedir:

“Kesinlikle tavsiye ederim. Serviste on numara etli ekmekte on numara”

“Gerçekten çok kötü hiç kimseye tavsiye edemem”

4.6.Marka Kimliği ve Tekrar Satın Alma(ma) Niyeti

Marka kimliği, tüketiciler için ürüne güven ve sevgi duyma, diğer tüketicilerle markayı paylaşma duyguları sağlayan işletmeler için ise pazarda diğer markalarla farklılaşmayı ve konumlandırmayı sağlayan kavram olarak tanımlanmaktadır (İnce & Uygurtürk, 2019). Marka ismi, sembol/logo, slogan, renkler ve ambalaj/paketleme marka kimliğini oluşturmaktadır (İnce & Uygurtürk, 2019).

Marka kimliği için sadece bir geri bildirim bulunmakta ve tekrar satın almama niyeti ile ilgili yorum şu şekildedir:

“Allah aşkına X firmasından etli ekmek söylesem yapamamış der geçerim. Sizin özünüz Konya mutfağı. Nasıl oluyor da az bir kıyma koca koca soğanlar koyup yolluyorsunuz?”

4.7. Algılanan Değer ve Tekrar Satın Alma(ma) Niyeti

Tüketiciler için algılanan değer, algılanan kazanç ve ödeme arasındaki takasa bağlı olarak ürün ve hizmet değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Chua & Banerjee, 2015). Kısaca algılanan değer, algılanan fayda ve algılanan maliyetler arasındaki değiş tokuşla ilişkili olmaktadır (Huang ve ark., 2019). Tüketiciler değeri harcadıkları ücret ve zamanının sonucunda aldıkları hizmetin kalitesine göre tanımlanmaktadır. Algılanan değerle ilgili tekrar satın alma ve almama niyeti yorumları şu şekildedir:

“Her şeyiyle çok güzel gerçekten işin hakkını veriyorsunuz”

“Paranızla rezil olmak istiyorsanız doğru yer. Servis, hijyen, personel ve yemek kalitesi sıfır...”

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Söz konusu AVM restoran tüketicilerinin tekrar satın alma(ma) niyetini hizmet kalitesi, yemek kalitesi, algılanan eşitsizlik, algılanan fiyat, ağızdan ağıza iletişim, marka kimliği ve algılanan değer tekrar satın alma(ma) niyetini etkilediği anlaşılmaktadır. Hizmet kalitesinin belirlenmesinde çalışan davranışı, servis hızı, hijyen, servis hataları ve fiziksel ortamın önemi vurgulanmaktadır. Çoğunlukla tüketiciler AVM içinde hızlıca karnını doyurmak istediklerinden hızlı hizmet istemektedir. Dolayısıyla tüketiciler AVM restoranlarında yanıt verebilirliğe önem vermektedir. Tüketicilerin bir kısmı fiziksel ortama önem vermektedir. Yani AVM restoran tüketicileri sadece teknik kaliteye değil fonksiyonel kaliteye de önem verdiği görülmektedir. Restoranda fiziksel ortamın parçası olan çalışanların davranışları dikkat çekmektedir. Çalışanların güler yüzlü ve nazik olması tüketicileri memnun ederken tüketicinin sorununu çözmemesi ve disiplinsiz olması memnun etmemektedir. Restoran işletmeleri tekrar satın alma niyetini sağlamak için tüketicilerin memnuniyetini sağlaması gerekmektedir. Mensah & Mensah (2018) çalışmasında hizmet kalitesinin memnuniyeti %57, memnuniyetin tekrar satın alma niyetini %71 katkıda bulunduğunu söylemektedir. Ayrıca Gupta ve ark. (2007) memnuniyet ve tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişki restoran karlılığını etkilediği söylemektedir. Sonuç olarak bu bulgular önceki çalışmalarla örtüşmektedir (Kim ve ark., 2009; Çabuk ve ark., 2013; Mensah & Mensah, 2018).

Yemek kalitesinin belirlenmesinde ürün kusurları ve lezzetin önemi vurgulanmaktadır. Seçilen restoranın menü içeriği açısından AVM’de benzer bir restoran bulunmaktadır. Neredeyse rakipsiz olan ve menüsünde yöresel ürünler bulunan restorandan tüketiciler iyi bir yemek kalitesi beklemektedir. Tüketiciler yemek kalitesini değerlendirirken en çok değindiği unsur lezzet olmaktadır. Tüketiciler en çok sipariş ettikleri ürünlerin düzgün yapılmamasından yani standart reçeteye uyulmamasından şikayetçi olmaktadır. Ayrıca paketlemedeki özensizlik yüzünden yemeğin formunun bozulması kaliteyi etkilemektedir. Dolayısıyla servis çalışınının da bu konuda dikkatli olması gerekmektedir.

Araştırma algılanan eşitsizliğin tekrar satın almamaya teşvik ettiğini göstermektedir. Kim & Ok (2009) olumlu eşitsizliğin işletmeye duygusal bağlılık ve tekrar satın alma niyeti oluşturduğunu söylemektedir. Tüketiciler restoranla olan ilişkilerine değer verir ve bu ilişkilerden ne elde ettiğinin değerlendirmesiyle tekrar satın alma niyetine karar vermektedir (Kim & Ok, 2009). Bulgularımızda yapılan eşitsizliğin olumsuz anlamda olduğu görülmektedir. Bu da tekrar satın almama niyetini etkilemektedir.

Algılanan fiyatın tekrar satın alma(ma) niyetine sebep olması Küçükergin & Dedeoğlu (2014) ile çalışmada ama Oh (2000) ve Han & Kim (2009) ile benzerlik bulunmaktadır. Küçükergin & Dedeoğlu (2014) tüketici tatmin olduğu sürece fiyatın önemli bir etkisi olmadığını ifade etmektedir. Bu farklılık Küçükergin & Dedeoğlu’nun (2014) örnekleminde farklı milletlerden katılımcılar bulundurduğu için ortaya çıktığı söylenebilir. Bu çalışma da ise tatmin olmasına rağmen fiyatları pahalı bulunduğunu söyleyen tüketiciler bulunmaktadır. Dolayısıyla tekrar satın alma niyetini yükseltmek isteyen restoran yöneticileri fiyat konusunda iyileştirme için çaba göstermesi gerekmektedir (Han & Kim, 2009).

Ağızdan ağıza iletişimin tekrar satın alma(ma) niyetini etkilediği görülmektedir. Olumlu ve olumsuz ağızdan ağıza iletişimin tekrar satın alma(ma) niyetini etkilediği bilinmektedir (Akkan & Atılğan, 2014; Curina ve ark., 2020). Ayrıca tüketicilerin şikâyet ettikleri ortamın bağlamı da tekrar satın almama niyetini etkilemektedir (Curina ve ark., 2020). İnternet üzerinden yapılan ağızdan ağıza iletişimlerin tekrar satın almama niyetine daha kuvvetli etkisi olduğunu söyleyebilmekteyiz (Curina ve ark., 2020).

Marka kimliğinin tekrar satın alma(ma) niyetini etkilediği (Bilgin, 2018) . Etli ekmeğin, ait olduğu yöresel marka ismi taşıyan restoranda servis edildiğinde ve isim ile ürün arasında farklılık oluştuğunda tekrar satın almama niyeti oluşmaktadır. Son olarak algılanan değerın tekrar satın alma(ma) niyetini etkilediği belirlenmiştir. Algılanan değerin tekrar satın alma niyeti ilişkisi bilinmektedir (Huang ve ark., 2019; Çetiner & Yaylı, 2020). Tüketici değeri restoranda harcadıkları fiyat karşısında aldıkları faydayı şeklinde değerlendirmektedir (Huang ve ark., 2019).

Sonuç olarak restoran yöneticileri stratejilerini masa devir hızından kaliteye doğru odaklamalıdır (Kim & Ok, 2009). Bunu da çalışanların güler yüzlü ve nazik olması, servis hatalarının en aza indirilmesi, fiziksel ortamın nezihliliği, ulaşılabilir servis, ürün kusurlarının en aza indirilmesi, lezzetli ürünler, eşit hizmet, makul fiyatlar, olumlu ağızdan ağıza iletişim, marka kimliğinin işletmeyi yansıtmayı ve tüketicinin harcadığı ücret ve zamana değdiğini düşünmesiyle sağlayabilmek mümkün olmaktadır. Restoranlar bunları sağlayarak müşterilerini tekrar satın alma niyetine teşvik etmiş olacaktır. AVM restoranları ile ilgili tekrar satın alma niyetinin artması ise AVM'lerin toplam cirolarına etki edebilir.

KAYNAKÇA

- Akkan, E., & Atılğan, K. (2014). Effects Of Service Experience and Positive Word Of Mouth On Repurchase Intentions: Evidence From A Luxury Restaurant. *Whither Our Economies*, (S. 107-115). Lithuania.
- Albayrak, A. (2013). Restoran İşletmelerinde Müşteri Şikayetleri ve Şikayete İlişkin Davranışlar. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 9(2), 24 - 51.
- Alkibay, S., Tuncer, D., & Hosgor, S. (2007). *Shopping Centers and Management*. Adana, Turkey: Siyasal Bookstore.
- Anderson, E. W. (1998). Customer Satisfaction and Word Of Mouth. *Journal Of Service Research*, 1(1), 5-17.
- Anh, T. T., Diem, C., Cam, L., & Viet, T. (2020). Exploring Factors Influencing On Organizational Repurchases Intention in B2B Tourism Context. *Management Science Letters*, 10, 531-542.
- AYD. (2021). *Alışveriş Merkezi ve Yatırımcıları Derneği*. 05 29, 2021 tarihinde AVM Endeksi Mart 2021: <http://www.ayd.org.tr/avm-ciro-endeksi-mart-2021> adresinden alındı.
- Bagozzi, R. P., Baumgartner, J., & Yi, Y. (1989). An Investigation Into The Role Of Intentions As Mediators Of The Attitude-Behavior Relationship. *Journal Of Economic Psychology*, 10(1), 35-62.
- Bilgin, Y. (2018). Kim Olduğunu Görebiliyoruz! Tüketicinin Sosyal Görünürlüğünün Tüketici Marka Kimliği, Ağızdan Ağıza İletişim ve Marka Sadakatine Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2204-2231.
- Canny, I. U. (2014). Measuring The Mediating Role Of Dining Experience Attributes On Customer Satisfaction and Its Impact On Behavioral Intentions Of Casual Dining Restaurant in Jakarta. *International Journal Of Innovation Management And Technology*, 5(1), 25-29.
- Cetiner, H., & Yaylı, A. (2020). Animasyon Aktivitelerinde Deneyim Kalitesinin Otel İşletmelerinin İmajı, Konukların Değer Algısı ve Tekrar Satın Alma Niyetine Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 749-768.
- Chang, S.-C., Chou, P.-Y., & Lo, W.-C. (2014). Evaluation Of Satisfaction and Repurchase Intention in Online Food Group-Buying, Using Taiwan As An Example. *British Food Journal*, 116(1), 44-61.
- Cho, M., Bonn, M., Moon, S., & Chang, H. (2020). Home Chef Meal Kits: Product Attributes, Perceived Value and Repurchasing Intentions The Moderating Effects Of Household Configuration. *Journal Of Hospitality and Tourism Management*, 45, 192-202.
- Chua, A. Y.-K., & Banerjee, S. (2015). Understanding Review Helpfulness As A Function Of Reviewer Reputation, Review Rating and Review Depth. *Journal Of The Association For Information Science and Technology*, 66(2), 354-362.
- Chung, I.-K., & Lee, M.-M. (2003). A Study Of Influencing Factors For Repurchase Intention in Internet Shopping Malls. *17th International Parallel And Distributed Processing Symposium*, (S. 243). Nice, France. CD-ROM/Abstracts Proceedings
- Curina, I., Francioni, B., Hegner, S., & Cioppi, M. (2020). Brand Hate and Non-Repurchase İntention: A Service Context Perspective in A Cross-Channel Setting. *Journal Of Retailing and Consumer Services*, 54, 102031.
- Çabuk, S., Nakıboğlu, B., & Canoğlu, M. (2013). Algılanan Otel İmajı ve Hizmet Kalitesi ile Tekrar Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkiler. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 96 - 108.
- Çetiner, H., & Yaylı, A. (2020). Animasyon Aktivitelerinde Deneyim Kalitesinin Otel İşletmelerinin İmajı, Konukların Değer Algısı ve Tekrar Satın Alma Niyetine Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 749-768.
- Davvetas, V., & Diamantopoulos, A. (2017). "Regretting Your Brand-Self?" The Moderating Role Of Consumer-Brand Identification On Consumer Responses To Purchase Regret. *Journal Of Business Research*, 80, 218-227.

- Frączkiewicz, M. (2013). The Cultural Role Of The Malls. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 41(4), 335-342.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30 (4), 233-252.
- Gupta, S., McLaughlin, E., & Gomez, M. (2007). Guest Satisfaction And Restaurant Performance. *Cornell Hospitality Quarterly*, 48(3), 284-298.
- Haghighi, M., Dorosti, A., Rahnema, A., & Hoseinpour, A. (2012). Evaluation Of Factors Affecting Customer Loyalty in The Restaurant Industry. *African Journal Of Business Management*, 6(14), 5039-5046.
- Han, H., & Kim, W. (2009). Outcomes Of Relational Benefits: Restaurant Customers' Perspective. *Journal Of Travel & Tourism Marketing*, 26, 820-835.
- Haseki, M. İ. (2013). Customer Expectations in Mall Restaurants: A Case Study. *International Journal Of Business And Society*, 14(1), 41 - 60.
- Huang, L.-C., Gao, M., & Hsu, P.-F. (2019). A Study On The Effect Of Brand Image On Perceived Value and Repurchase Intention in Ecotourism Industry. *Ekoloji*, 28(107), 283-287.
- İnce, M., & Uygurtürk, H. (2019). Marka Kimliği, Marka Kişiliği, Marka İmajı ve Marka Konumlandırma Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler Yönelik Bir İnceleme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 224-240.
- Jacoby, J., & Olson, J. (1977). Consumer Response To Price: Attitudinal, Information Processing Perspective. (Y. Wind, & M. Greenberg, Ed.) *Moving Ahead With Attitude Research*, 73 – 86.
- Jang, S., & Namkung, Y. (2009). Perceived Quality, Emotions and Behavioral Intentions: Application Of An Extended Mehrabian–Russell Model To Restaurants. *Journal Of Business Research*, 62(4), 451-460.
- Joo, J. (2007). An Empirical Study On The Relationship Between Customer Value and Repurchase Intention in Korean Internet Shopping Malls. *Journal Of Computer Information Systems*, 48(1), 53-62.
- Kim, C., Galliers, R., Shin, N., Ryoo, J.-H., & Kim, J. (2012). Factors Influencing Internet Shopping Value And Customer Repurchase Intention. *Electronic Commerce Research And Applications*, 11(4), 374-387.
- Kim, W. G., Ng, C., & Kim, Y.-S. (2009). Influence Of Institutional DINESERV On Customer Satisfaction, Return Intention and Word-Of-Mouth. *International Journal Of Hospitality Management*, 28(1), 10-17.
- Kim, W., & Ok, C. (2009). The Effects Of Relational Benefits On Customers' Perception Of Favorable Inequity, Affective Commitment, and Repurchase Intention in Full-Service Restaurants. *Journal Of Hospitality & Tourism Research*, 33(2), 227-244.
- Kotler, P. (2003). *Marketing Management* (11. B.). New Jersey: Prentice Hall.
- Küçükergin, K. G., & Dedeoğlu, B. (2014). The Importance Of Employee Hospitality and Perceived Price in The Hotel Industry. *Anatolia – An International Journal Of Tourism and Hospitality Research*, 25(2), 254–267.
- Liang, L. J., Choi, H., & Joppe, M. (2018). Understanding repurchase intention of Airbnb consumers: perceived authenticity, electronic word-of-mouth, and price sensitivity. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(1), 1-17.
- Liao, T.-H., & Keng, C.-J. (2013). Online shopping delivery delay: Finding a psychological recovery strategy by online consumer experiences. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1849-1861.
- Lin, C., & Lekhawipat, W. (2014). Factors Affecting Online Repurchase Intention. *Industrial Management & Data Systems*, 114(4), 597-611.
- Mao, Z., & Lyu, J. (2017). Why travelers use Airbnb again? An integrative approach to understanding travelers' repurchase intention. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(9), 2464-2482.
- McMillan, J.H. & Schumacher, S. (2010). *Research in Education – Evidence-Based Inquiry*. (7. B.) Boston: Pearson Education, Inc.
- Mensah, I., & Mensah, R. (2018). Effects Of Service Quality and Customer Satisfaction On Repurchase Intention in Restaurants On University Of Cape Coast Campus. *Journal Of Tourism, Heritage & Services Marketing*, 4(1), 27-36.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: A Sourcebook of New Methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nelloh, L., & Chandra, C. (2015). Word Of Mouth Intention Toward Entrepreneurial Restaurant in Shopping Mall Center Surabaya. *Derema (Development Research Of Management) Jurnal Manajemen*, 10(1), 85-103.
- Oh, H. (2000). The Effect Of Brand Class, Brand Awareness and Price On Customer Value and Behavioral Intentions. *Journal Of Hospitality & Tourism Research*, 24(2), 136-162.
- Oxford Languages. (2021). 05 29, 2021 tarihinde https://www.google.com/search?q=E%C5%9Fitlik+Nedir&ei=I_Gxypiyb7kj1fap86amua0&Oq=E%C5%9Fitlik+Nedir&Gs_Lcp=Cgdn3Mtd2l6EAMyAggAMgUIABCxAzICCAyAggAMgIADICCAyAggAMgIADICCAyAggAOgcIABBHELADogcIABCwAxBDogQIABANogYIABANEB5QtjVYpzhgqD1oAnACeACAAbUBiAGuBZIB adresinden alındı.

- Pettijohn, C. E., Pettijohn, L., & Taylor, A. (2004). The Relationships Between Food Service Wait Staff Skills, Satisfaction, Commitment and Their Levels Of Customer Orientation. *International Journal Of Hospitality & Tourism Administration*, 5(2), 43-59.
- Söderlund, M., Vilgon, M., & Gunnarsson, J. (2001). Predicting purchasing behavior on business-to-business markets. *European Journal of Marketing*, 35(1-2), 168-181.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage Publications, Inc.
- Suh, E., & West, J. (2010). Estimating The Impact Of Entertainment On The Restaurant Revenues Of A Las Vegas Hotel Casino: An Exploratory Study. *International Journal Of Hospitality Management*, 29(4), 570-575.
- Tabak, B. İ., Özgen, Ö., & Aykol, B. (2006). High School Girls' Shopping Mall Experiences, Perceptions and Expectations: A Qualitative Study. *Journal Of Ege Academic View*, 6(1), 100-113.
- Tsaur, S.-H., Luoh, H.-F., & Syue, S.-S. (2015). Positive Emotions and Behavioral Intentions Of Customers in Full-Service Restaurants: Does Aesthetic Labor Matter? *International Journal Of Hospitality Management*, 51, 115-126.
- Wu, L.-Y., Chen, K.-Y., Chen, P.-Y., & Cheng, S.-L. (2014). Perceived Value, Transaction Cost and Repurchase-Intention in Online Shopping: A Relational Exchange Perspective. *Journal Of Business Research*, 67(1), 2768-2776.
- Yen, C.-H., & Lu, H.-P. (2008). Factors Influencing Online Auction Repurchase Intention. *Internet Research*, 18(1), 7-25.
- Zeithaml, V. A. (1984). Conceptualizing and Measuring Consumer Response To Price. *Association For Consumer Research*, 11, 612-616.
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer Perceptions Of Price, Quality and Value: A Means-End Model and Synthesis Of Evidence. *Journal Of Marketing*, 52(3), 2-22.
- Zeithaml, V., Berry, L., & Parasuraman, A. (1993). The Nature and Determinant of Customer Expectation of Service. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 21(1), 1-12.
- Zeithaml, V. A., Berry, L., & Parasuraman, A. (1996). The Behavioral Consequences Of Service Quality. *Journal Of Marketing*, 60(2), 31-46.

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLER: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Berivan KAYA

Ağrı İbrahim Çeçen üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İktisat Politikası ABD
Berivankaya2147@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4788-4689

Özet

Bilindiği üzere Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) üretim sürecini iyileştirerek verimliliğini artırmakta ve süreç sonrasında üretilen mal ve hizmet miktarını artırarak ekonomik büyümenin sağlanabilmesine ve sürdürülebilmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada, gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye ekonomisinde BİT ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin mevcut teorik ve ampirik literatür ışığında incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışmada, Türkiye ekonomisinde BİT ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerini konu edinen teorik ve ampirik literatür kronolojik olarak ve kapsamlı bir şekilde incelenmektedir. Çalışma sonucunda, Türkiye ekonomisinde BİT ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerinin araştırılmasının 2000’li yıllardan itibaren başladığı ve son yıllarda önemli bir gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye ekonomisinde BİT ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin zaman serisi analizi kapsamında uzun dönemli ilişkiler boyutunda ve BİT’i temsilen kullanılan farklı nitelikteki değişkenler (BİT yatırımları, BİT sermayesi, kişi başına düşen mobil/sabit telefon kullanıcı sayısı, internet kullanıcı sayısı vb.) üzerinden incelendiği belirlenmiştir. Bu kapsamdaki çalışmalarda BİT’i temsilen kullanılan farklı nitelikteki değişkenlerin Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerinde genellikle pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, Türkiye ekonomisinde BİT’in ekonomik büyüme üzerinde teorik yazında öngörüldüğü gibi olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: BİT, Ekonomik Büyüme, Türkiye.

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND RELATIONSHIPS BETWEEN ECONOMIC GROWTH: A LITERATURE REVIEW ON TURKISH ECONOMY

Abstract

As it is known, Information Communication Technologies (ICT) improves production processes, increases efficiency and will result in processing. The relationship between ICT and economic growth is intended to be in the light of current theoretical and empirical literature. This is because, in Turkey's economy with ICT that deals with the relationship between economic growth theoretical and empirical literature are examined in chronological order and in a comprehensive manner. It has been determined that it has started since the 2000s and has shown a significant improvement. Together along with long-term relationships in size and bit variables are used to represent the diverse nature for time series analysis of the relationship between ICT and economic growth in Turkey's economy) is out for examination. Most of the variables used to represent the diverse nature of work in this context ending on Turkey's economic growth has reached the conclusion that having a significant and positive impact. These results suggest that Turkey, as envisaged in the theoretical literature on economic growth in the economy has been viewed as having a positive impact.

Key words: ICT, Economic Growth, Turkey.

Giriş

Bilindiği üzere bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), ekonomik büyümenin belirleyici bileşenleri arasında yer almakta, kalkınma literatürünün önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır. Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun hemen hemen her ülkenin ivedilikle üzerinde durduğu makroekonomik hedeflerin başında ekonomik büyümenin sağlanması ve yakalanan büyüme eğiliminin sürdürülebilir olması gelmektedir. Varoluşundan bu yana insanlar çeşitli araç ve gereçlerle teknolojiyi ve/veya teknolojik ilerlemeyi, istemli bir şekilde yakalamakta ve bu ilerleme son yıllarda büyüme üzerinde oldukça önemli bir etki bırakmaktadır. Özellikle BİT’in iş süreçlerinde uygulanmaya başlanması, iş modelleri bakımından

yapılanmaya müsait olması, iş gücünde verimlilik artışına zemin hazırlaması ve bu süreçleri iyileştirmede olumlu etkilere sahip olması ile bilinmektedir. Bu nedenle ortaya çıktığı ilk zamandan beri BİT tüm toplumlarda ve tüm sektörlerde sağladığı değişim ve/veya iyileştirme süreci ile tanımlanmakta ve bu değişim ve/veya iyileştirme süreçleri günden güne hızlı bir şekilde artmaktadır.

Bu doğrultuda, değişim ve/veya iyileştirme süreçleri sadece hizmet ve üretim kapasitesini artırmak ile sınırlı kalmamakta; diğer tüm sektörleri yeniden yapılandırmakta, tüketici davranışları ışığında iş modelleri değişmekte, bunlarla beraber toplum yapısı, sosyal kimlikleri ve siyasi yönetimleri de bu değişimlerden etkilenmektedir. Yaşanılan bu değişimlerle beraber hükümetler oluşan yeni toplum yapısına uygun kanuni düzenlemeler yapmakta, firmalar ise toplumların taleplerine uygun üretim kapasitesini geliştirip değiştirmektedirler. Yapılan kanuni değişimlerle kısa dönemde bireysel verimliliği artıran BİT'ler uzun dönemde makroekonomik açıdan ekonomik büyüme trendleri üzerinde oldukça önemli etkiler bırakmakta, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklar oluşan etkileri değiştirmekte ve verimlilik üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır.

Bunlardan hareketle ampirik literatür incelendiğinde, gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye'nin farklı dönemlerde ve farklı ekonomik yöntemlerde farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Bu kapsamda, BİT ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin ulusal ölçekte incelenmesini amaçlayan çalışmanın başlıca iki bölümde ele alınması planlanmaktadır. Birinci bölümde BİT'in ekonomik büyüme üzerindeki etkilerin kavramsal ve kuramsal çerçevede ele alınması ve teorik anlamda değerlendirilmesi planlanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, BİT ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin ulusal literatürde nasıl ele alındığının, BİT'i temsilen hangi değişkenlerin kullanıldığını ve ekonometrik yöntemleri açısından hangi yöntemler kullanıldığının kapsamlı bir şekilde araştırılması amaçlanmaktadır.

1.Bölüm

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLER; TEORİK LİTERATÜR

Teorik Literatür

Bilindiği üzere bilgi ve iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen bu çalışma, öncelikle BİT ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi bir takım büyüme teorileri ele alınarak incelenmekte daha sonra ilgili literatür kapsamlı bir şekilde incelenmektedir. Büyüme modelleri ele alındığında, teknik ilerlemenin söz konusu olmadığını savunan Harrod-Domar büyüme modelleri ve Marxist büyüme modeline ilgili çalışmada yer verilmemektedir.

Bu doğrultuda, ekonomik büyüme modellerine biraz değinecek olursak; Krugman ve Wells'e göre büyüme uzun dönemde verimlilik artışına bağlı olmakta, verimlilik artışı olarak nitelendirdikleri durum, kişi başına çıktı olarak gösterilmekte ve verimlilik artışına sebep olan bileşenlerin beşeri sermaye, fiziksel sermaye ve teknolojik ilerleme olduğu belirtilmektedir. İşçiler aynı miktar fiziksel ve beşeri sermaye kullanarak teknolojik gelişmelerle, daha fazla üretim yapabilmekte, verimlilik miktarındaki bu artışı, girdi miktarı ile üretilen çıktı miktarını gösteren, toplam faktör verimliliği olarak adlandırılan faktör verimliliğinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu sebeple teknolojik ilerlemelerin ekonomik etkilerini, toplam faktör verimliliğindeki artışlar sayesinde ölçüldüğünü açıklamaktadırlar (Krugman ve Wells, 2009).

1.1.Klasik Büyüme: Ricardo Modeli

Bilindiği üzere Klasik Büyüme Teorisi, İngiltere sanayi dönemindeyken formüle edilmiş olup, o dönemde sanayi kesimini tarım kesimine kıyasla güçlenmesini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır(Kaynak, 2011:33). Adam Smith hem iktisadın kurucusu hem de klasik iktisatçıların başında yer alarak ve ekonomik büyümeden doğacak tasarrufların, iş bölümü ve makineleşme ile sağlanacağını savunmaktadır(Adelman, 1972). Bu doğrultuda, teknolojik ilerlemenin/gelişimin verimlilik artışı üzerindeki etkilerini araştıran Adam Smith, teknolojik anlamda inovasyonun sermaye birikimi doğrultusunda ortaya çıkacağını, bir başka deyişle verimlilik artışının teknik gelişmelerle

doğrudan artırılamayacağını, teknolojik ilerlemeyi/gelişmeyi istihdam ettiği işçi miktarı ve sermaye birikimi ile desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır(Smith, 1937).

Bununla birlikte, klasik iktisatçılardan olan Davit Ricardo'da teknolojik ilerlemeden/gelişmeden bahsederken, teknik ilerlemeleri azalan verimler kanununa bağdaştırmakta, üretim fonksiyonunu oluştururken azalan marjinal verimliliğe tabi olduğunu belirtmektedir. David Ricardo üretim sürecindeki gerçek masrafları şöyle özetlemektedir; imalat sanayinde artan verimler söz konusu iken, tarımda azalan verimler geçerli olmakta, mevcut tarım arazinin tamamı işlenmeye başlandığında tarımın azalan verimi sanayinin artan verimini aşarak, uzun vadede büyüyen bir ekonominin üretim artış haddinin azalacağını belirtmektedir (Adelman, 1972: 46). Bu kapsamda; Ricardo'nun büyüme modeli sermaye birikimi ile gerçekleşmekte olup, sermaye birikiminin artış göstermediği zamanlarda teknolojik yeniliklerle emeğin ve sermayenin marjinal verimliliğinin artırılabilirliği belirtilmektedir(Ricardo, 1891). Klasik büyüme modelinden yola çıkarak Smith ve Ricardo'nun teknik ilerleme/gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmadığını ancak emek ve sermayenin katkısıyla teknik ilerleme olacağı varsayımına ulaşılmaktadır.

1.2.Neoklasik Büyüme: Solow – Swan Modeli

Bilindiği üzere literatürde Solow modeli olarak bilinen neoklasik büyüme modeli, belli varsayımlara ek olarak nüfus, işgücündeki artış ve içerilmemiş teknolojik gelişme (disembodied technological change) gibi modele dışsal olarak eklenmekte ve beşeri sermayedeki üretkenlik ve/veya verimlilik artışı dikkate alınmamaktadır(Ercan, 2000). İçerilmemiş teknolojik gelişme olarak nitelendirilen kavramın, sermaye mallarında ve emekte herhangi bir değişikliğe yol açmaksızın, niteliği değişmiş gibi üretim artışlarına yol açtığı bilinmektedir.

Bu doğrultuda Solow, ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmının teknolojik gelişmelerden kaynaklandığını vurgulamakta, emek ve sermayeyi içeren iki faktörlü üretim fonksiyonu ile açıklanamayan ve teknolojik değişimlere bağlı olarak üretim miktarındaki artışa Solow tortusu olarak nitelendirmektedir(Parasız, 2003). Bu kapsamda, toplumun üretim yöntemleri hakkındaki bilgiyi yansıtan işgücünün etkinliği, mevcut teknoloji geliştikçe artmakta ve bu artış yirminci yüzyılın başından itibaren hızla gelişim göstermektedir(Mankiw, 2010). Teknolojik gelişmenin son yıllarda arttığı ve üretkenlik artışına neden olduğu belirtilen solow modelinde, sürdürülebilir büyüme ve sürekli artış gösteren yaşam standartını sadece teknolojik gelişmeler açıklamaktadır (Mankiw, 2010: 251).

1.3.İçsel Büyüme: AK Modeli

Romer (1986) ve Lucas (1988)'in çalışmalarına dayanmakta olan ve Romer'in 1990 yılındaki yapmış olduğu çalışmasında, teknolojik değişimleri hesaba katıp, teknolojik değişimlerin kaynağına içsel bir açıklama getirmeyi amaçlayarak, tek sektörlü neoklasik bir model olarak tanımlamaktadır(Romer, 1990). Romer, Arrow'un 1962 yılında yayınladığı çalışmasında "yaparak öğrenme/learning by doing" olarak vurguladığı kavramdan yola çıkarak, ele aldığı çalışmada, her bir ülkede araştırma ve geliştirmede çalışan beşeri sermayenin, tüm dünyadaki beşeri sermaye oranını da ekleme ve araştırma ve geliştirmede beşeri sermayenin itici güç olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bunlara ek olarak çalışmanın sonuç kısmında özellikle geri kalmış ekonomilerin/ülkelerin yüksek ihtimalle düşük beşeri sermaye düzeyinde oldukları için, gelişemediklerine/geri kaldıklarına değinmektedir(Romer, 1990).

Bu doğrultuda, Lucas'da 1988 yılında yayımladığı çalışmada, içsel büyüme ile dışsallığı bütünleştiren bir modelden hareketle, beşeri sermaye ve yatırımın ekonomik büyüme ile olan ilişkisine değinmektedir. Lucas kurmuş olduğu modelde, beşeri sermayeyi, emek ve fiziksel sermaye gibi girdilerin verimliliklerini arttıran ilave bir üretim fonksiyonu olarak ele almakta ve modele göre daha kaliteli işgücü, iş aletleri ve makineleri daha verimli hale getirmektedir. Modelde beşeri sermaye, yatırım yapma güdüsü ile birlikte iktisadi büyümenin sürükleyici gücü olarak belirtilmekte, uzun dönem büyümeyi sağlayan temel yapı taşının beşeri sermaye olduğuna değinilmektedir. Beşeri sermayenin özellikle marjinal verimliliği sıfıra yaklaştıkça, kişi başına büyümenin yavaşladığı ve sonunda da durma noktasına geldiği belirtilmektedir(Kaynak, 2011:217).

Diğer bir taraftan, teknolojik gelişmeyi içsel olarak ele alan modellerden biri olan AK modeli Romer(1986), Barro(1990), Rebelo(1991) ve diğerleri tarafından ileri sürülmüş olup, işgücü üretim fonksiyonundan çıkarılmakta ve sermayeye göre sabit getiri varsayımı yapılmaktadır(Heijdara ve Van Der Ploeg, 2002:451). Ele alınan modelde, teknoloji tarafından kar oranı belirlenmekteyken, büyüme oranını da tasarruf yatırım mekanizması belirlemektedir. Beşeri sermaye birikiminin dışsallık yarattığı savunulmakta, beşeri sermaye birikimi ile her bir daha verimli olacağı anlamına gelmektedir(Salvadori, 2003). Bu kapsamda, içsel büyüme modelinde yapılan çalışmalar ışığında teknolojik gelişmelerin beşeri sermaye ile beraber ekonomik büyümeye pozitif katkıda bulunduğu ve gelişmişlik seviyesi farklı olan ülke/ülke gruplarında farklı etkiler bıraktığı gözlemlenmektedir.

2.Schumpetergil Büyüme

Bilindiği üzere, Schumpeter teknolojik gelişme sürecini “yaratıcı yıkım/creative destruction” olarak nitelermekte ve yeni ürün üretmenin piyasadaki mevcut tüketiciler için olumlu etki bırakırken, öteki taraftan piyasadaki mevcut üreticiler açısından kötü bir süreç olacağına değinmektedir. Firma ve/veya sektörlerin geliştirdiği yeni ürün, ürün yelpazesini tüketiciler için genişletmekte fakat var olan üreticilerin mevcut Pazar payını ele geçirme gibi bir tehlikeyi de barındırmaktadır. Mevcut firma ve/veya sektörler daha iyisini üretene kadar piyasadaki en iyi ürünün bu ürün olacağı bilinmekte ve teknolojik yeniliği yaratıcı yıkımı olarak nitelendirilmektedir(Mankiw, 2010:272). Gelişmenin arkasındaki gücü Schumpeter, yeni bir ürün üreten veya var olan ürünün niteliğini değiştirmeden geliştirip piyasaya sunan girişimci olarak belirtmekte ve dolayısıyla ekonomik büyümenin en çok beslendiği kaynağı Ar-Ge olarak tanımlamaktadır.

Çalışmanın bu kısmına kadar anlatılan büyüme modellerinde özellikle beşeri sermaye, fiziksel sermaye ve diğer faktörlerin ya sabit varsayıldığı ya da belli bir noktadan sonra sabit varsayılacağı belirtilmekteydi fakat Grossman ve Helpman çalışmalarında bu faktörlerin sabit olmaktan çok uzak olduklarını belirtmektedirler. İnovasyonun hem teknolojik gelişmeyi hem de ekonomik büyümeyi teşvik edeceği belirtilmekte, teknolojik gelişmeyi göz ardı eden ve/veya kabul etmeyen ekonomilerin karar aşamalarının mantıksız olacağını savunmaktadırlar(Grossman ve Helpman, 1994).

Bu kapsamda, teknolojik gelişmelerin sermaye verimliliğini arttıracaklarını, arttırılan verimliliğin ek yatırımlara zemin hazırlayacağını ve böylelikle ekonomik büyümenin teknolojik yeniliklerden bağımsız olarak düşünülmemesi gerektiği savunulmakta ve teknolojik yeniliğin yapı taşlarının da Ar-Ge olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle teknolojik bilginin, tıpkı mülkiyet hakları gibi kanunlarla korunması gerektiği ve bu korunmanın karlılığı olumlu yönde etkileyeceğini açıklamaktadırlar(Grossman ve Helpman, 1994).

2.BÖLÜM

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLER; Ampirik Literatür

2.1. Ampirik Literatür

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri konu edinen ampirik literatür incelendiğinde, bu konudaki çalışmaların gelişmiş ülkelerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik açıdan öneminin anlaşılmasıyla birlikte 1990’lardan itibaren gelişim gösterdiği ve ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesiyle birlikte 2000’li yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yoğunluk kazandığı görülmektedir.

Bu kapsamda gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye’nin de, ilgili konuda birçok çalışma yaptığı ve öncü çalışmanın Dağdelen tarafından 2002 yılında yapıldığı bilinmektedir. Çalışmada yazar Türkiye ekonomisinin 1994-2000 dönemine ait verilerini kullanarak, Bit’in ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini zaman serisi analiz metodolojisi ile incelemiştir. BİT kullanımını ve üretimini bilgi ve iletişim teknolojilerinin göstergesi olarak kullanan yazar inceleme döneminde ilgili değişkenlerinin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2.2 Ampirik Literatürün Gruplandırılması

Karaaslan ve Çelebioğlu (2005), Türkiye ekonomisinin 1995-1999 dönemine ait verilerini kullanarak Bit'in ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini panel veri analiz metodolojisi ile incelemişlerdir. BİT sermayesi ve BİT dışı sermayeyi bilgi ve iletişim teknolojilerinin göstergesi olarak kullanan yazarlar inceleme döneminde ilgili değişkenlerin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyümesi üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamsız bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Pazarlıoğlu ve Gürlü (2007), Avrupa Birliği (AB) çekirdek ülkeleri, aday ülkeleri ve üye ülkeleri ekonomisinin 1990-2004 dönemlerine ait verilerini kullanarak Bit'in ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini panel veri analiz metodolojisi ile incelemişlerdir. Telekomünikasyon alt yapı yatırımlarını BİT göstergesi olarak kullanan yazarlar inceleme döneminde Bit'i temsilen kullanılan değişkenlerin ilgili ülke gruplarının ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yapraklı ve Sağlam (2010), Türkiye ekonomisinin 1980-2008 dönemine ait verileri kullanarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini nedensellik boyutunda zaman serisi analiz metodolojisi ile incelemişlerdir. telekomünikasyon yatırımlarını Bit göstergesi olarak kullanan yazarlar inceleme döneminde kullanılan ilgili değişkenlerinin Türkiye ekonomisinde bilgi ve iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İscan (2012), Türkiye ekonomisinin 1980-2011 dönemine ait verilerini kullanarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini zaman serisi analiz metodolojisi ile incelemiştir. Telekomünikasyon yatırımlarını BİT göstergesi olarak kullanan yazar inceleme döneminde bilgi ve iletişim teknolojilerini temsilen kullanılan BİT değişkenlerinin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Akkoç (2015), Türkiye ekonomisinin 1993-2012 dönemine ait verileri kullanarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli ilişkisini zaman serisi analiz metodolojisi ile incelemiştir. 100 kişi başına düşen internet kullanıcı sayısı ile 100 kişi başına düşen mobil telefon abonesi sayısının BİT göstergesi olarak kullanıldığı çalışmada, inceleme döneminde bilgi ve iletişim teknolojilerini temsilen kullanılan BİT değişkenlerinin, Türkiye ekonomisinin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özkan ve Çelik (2018), Türkiye ekonomisinin 1998-2015 dönemine ait verilerini kullanarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini nedensellik boyutunda zaman serisi analiz metodolojisi ile incelemişlerdir. Sabit ve cep telefonu kullanım oranı ile internet kullanım oranını bilgi ve iletişim teknolojilerinin göstergesi olarak kullanıldığı çalışmada yazarlar ilgili dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerini temsilen kullanılan BİT değişkenlerinin Türkiye ekonomisinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu kapsamda ilgili çalışmada, açıklanmış olan çalışmalara ek olarak Türkiye ekonomisi için yapılmış çalışmalar, kronolojik bir şekilde tablo 1 de detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Tablo 1:

Yazar ve Çalışma dönemi	Kullanılan BİT Değişkeni/Değişkenleri	Ülke/Ülke grubu	İnceleme Dönemi	Ekonometrik Yöntem	Sonuç
Dağdelen (2002)	BİT Kullanımı ve Üretimi	Türkiye	1994-2000	ZSA-Uzun Dönemli İlişkisi	Pozitif/ Anlamlı
Karasalan ve Çelebioğlu (2005)	BİT Sabit Sermaye Yatırımları	Türkiye	1995-1999	ZSA-Uzun Dönemli İlişkisi	Negatif/Anlamsız
Bozkurt ve Dursun (2006)	Telekomünikasyon Yatırımları	Türkiye	1980-2004	ZSA-Nedensellik	BİT≠EB
Kurt (2007)	Telekomünikasyon Yatırımları	Türkiye	1970-1999	ZSA- Uzun Dönemli İlişkisi	Pozitif /Anlamlı
Yapraklı ve Sağlam (2010)	Telekomünikasyon Yatırımları	Türkiye	1980-2008	ZSA-Nedensellik	BİT↔EB
İscan (2012)	Telekomünikasyon yatırımları	Türkiye	1980-2011	ZSA-Uzun Dönemli İlişkisi	Pozitif/Anlamlı
Akkoç (2015)	100 kişi başına düşen mobil telefon,100 kişi başına düşen internet kullanıcı sayısı	Türkiye	1993-2012	ZSA- Uzun Dönemli İlişkisi	Pozitif/Anlamlı
Tutgun (2017)	Bilgi ve iletişim teknolojileri sermayesi	Türkiye	2000-2016	ZSA- Uzun Dönemli İlişkisi	Pozitif/Anlamlı
Özkan ve Çelik (2018)	Sabit ve cep telefon kullanım oranı, internet kullanım oranı	Türkiye	1998-2015	ZSA- Nedensellik	BİT→EB

¹ PVA: Panel Veri Analiz Metodolojisi

ZSA: Zaman Serisi Analiz Metodolojisi

YKV: Yatay Kesit Veri Analiz Metodolojisi

BİT→EB: Bilgi ve iletişim teknolojilerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik boyutu bulunmaktadır.

EB→BİT: Ekonomik büyümeden bilgi ve iletişim teknolojilerine doğru bir nedensellik boyutu bulunmaktadır.

BİT↔EB: Bilgi ve iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme aynı anda birbirini etkilemektedir.

BİT≠EB: Bilgi ve iletişim teknolojileri ve ekonomik büyüme arasında hiçbir nedensellik boyutu bulunmamaktadır

Sonuç

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, Türkiye örneklemini üzerinde araştıran çalışmalar, kronolojik bir şekilde ve kapsamlı olarak araştırılmıştır. İlk çalışmanın 2002 yılında yapıldığı ve günümüzde çalışmaların giderek sıklaştığı görülmüş, özellikle BİT alanında gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye'nin giderek gelişmeler gösterdiği anlaşılmıştır. Belli dönemlerde ekonomik büyüme üzerinde etkisi saptanamamış olsa dahi günümüzde ekonomik büyüme trendi üzerinde etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda özellikle ekonomik büyüme trendleri üzerinde uzun dönemli etkilerinin pozitif olduğu çalışmalar baz alınarak, BİT'lerde meydana gelen gelişmelerin ülkenin büyüme trendi üzerinde pozitif etkiler bıraktığı görülmektedir.

Kaynakça

- Adelman, I. (1972). *Ekonomik büyüme ve kalkınma teorileri: ceviren Vural Savaş*: Sermet Matbaası
- Dağdelen, İ. (2002). Bilgi ve İletişim Teknolojileri Ekonomisi: Önemi, Politikaları ve Büyüme Katkıları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Ercan, N. Y. (2000). İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış. *Planlama Dergisi Özel Sayı-DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı*, 129-138.
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1994). Endogenous innovation in the theory of growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 23-44.
- Heijdra, B. J. & van der Ploeg, F. (2002). *Foundations of Modern Macroeconomics*, OXFORD University Press
- ISCAN, E. (2012). The impact of information and communication technology on economic growth: Turkish case. *International journal of ebusiness and egovernment studies*, 4(2), 17-26
- Karaaslan, A., & Çelebioğlu, F. Ekonomik Büyüme Etkileyen Bir Faktör Olarak Bilişim Teknolojileri: Gelişmiş Ülke Örnekleri Ve Türkiye'nin Durumu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(12)..
- Kaynak, M. (2011), *Büyüme Teorileri Giriş*, Gazi Kitabevi
- Krugman, P., & Wells, R. (2009). The rational consumer. *Microeconomics*. Worth Publishers, 269-290.
- Mankiw, N. G. (2010). Makroekonomi, Çev. Ömer Faruk Çolak, Efil Yayınevi: Ankara.
- Parasız, İ. (2003). Makro Ekonomi Teori ve Politikası, 8. Baskı, *Ezgi Kitabevi Yayınları*, Bursa, 146.
- Pazarlıoğlu, M. V., & Gürler, Ö. K. (2007). Telekomünikasyon yatırımları ve ekonomik büyüme: panel veri yaklaşımı. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(508), 35-43.
- Ricardo, D. (1891). *Principles of political economy and taxation*: G. Bell and sons.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), S71-S102.
- Salvadori, N. (2003). *The theory of economic growth*: Edward Elgar Publishing.
- Smith, A. (1937). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. 1776; 1789. In: Modern Library Edition. Edited by Edwin Cannan. New York: Random House.
- Yapraklı, S., & Sağlam, T. (2010). Türkiye'de Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1980-2008). *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review* 10 (2), 575-596.

MESLEKİ FAALİYETTE İŞ (KURUMSAL) ETİĞİNİN ÖNEMİ

Murzakmatov Amanbek

Osh state university, Faculty of international relations, Department of philosophy suzak70@mail.ru

Itigulova Jyldyz

Osh state university, Faculty of international relations, Department of philosophy

Özet

Kurumsal veya iş etiğini bilmek ve kullanmak, her bir insanın mesleki faaliyetinde giderek daha önemli bir faktör haline gelmektedir. Aslında, mesleki faaliyetlerde etik kurallarının rolü çok büyüktür. Çünkü etik kurallarına uymakla her türlü mesleklerin temsilcileri kendi mesleki faaliyetlerinde başarılı olabilirler. Her uzman işyerinde ve işyeri dışında başka yerlerde çeşitli insanlarla, özellikle meslektaşları, arkadaşları ve yabancılar ile etkileşime girer. Uzman iş etiği kurallarını ne kadar iyi bilirse, onun kariyeri de o kadar başarılı olur. Dolayısıyla, başarıya büyük önem veren bir iş ortamında iş etiği kurallarının felsefi bir kavramdan ekonomik bir kategoriye dönüşmesi tesadüf değildir. Bu çalışmada iş etiği kurallarının mesleki faaliyetlerdeki önemi analiz edilmiştir. İş etiği kurallarına uymanın iş ilişkilerinde ve kişisel ilişkilerde başarıya erişmenin önemli bir anahtarı olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: mesleki faaliyet, görgü kuralları, nezaket, iş etiği, ekonomik kategori.

THE IMPORTANCE OF ETIQUETTE IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

Abstract

Knowledge and use of the rules of official or business etiquette over time becomes an important factor in the professional activities of each person. Undoubtedly, etiquette plays a very important role in professional activity. Because compliance with the rules of etiquette enables representatives of all professions to achieve success in their professional activities. Each specialist communicates with many people, more precisely, with his colleagues, friends, strangers at work and outside the workplace. The better he knows the rules of etiquette, the more successful his professional activity will be. If he knows how well the rules of etiquette, then his professional activity will be so successful. Therefore, in the field of business relations, etiquette is considered an economic category. It brings harmony to business relations, promotes the efficiency of work and business. The report noted that following the rules of etiquette is the key to success in business and interpersonal relationships.

Key words: professional activity, etiquette, politeness, business etiquette, economic category.

1. GİRİŞ

Toplum kamu görevlilerinin davranışlarına ilişkin özel talepleri ortaya koymaktadır. Bu nedenle, belirli davranış kuralları ve yasaları hakkında bilgi sahibi olmak, görevlilerin kendi görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirilmeleri için bir ön koşuldur. Diğer insanlarla ilişkilerde doğru, düzgün davranmayı istemek yeterli değildir, toplumda ve belirli bir iş ortamında nezaket ve görgü kurallarını bilmek ve bunu pratikte uygulamak gereklidir.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

İşyerinde iki tür ilişki: iş ilişkileri ve kişisel ilişkiler kurulmaktadır. Tabii ki, bunların içinden ilk ilişki türü asıl olanıdır. Çünkü işyeri ekibinin her üyesinden üretim disiplinine yüksek düzeyde uyması, kendi görevlerini kusursuz olarak yerine getirmesi, alınan kararları yerine getirmesi ve dürüstlük talep edilmektedir.

İlk bakışta, çalışanların birbirlerine karşı duydukları kişisel sempati ve antipatiler üretimdeki başarıları etkilemiyor gibi görünüyor. Fakat her gün çalıştığınız işyerindeki ahlaki ve psikolojik atmosferin önemli olduğu şüphesizdir. İnsanların ruh hali, kendine güveni, üretilen ürünlerin ve sunulan hizmetlerin kalitesi bu atmosfere bağlıdır. Uzmanlara göre düşük ruh hali, sinirlilik erken yorgunluğa neden olur ve

hatalara yol açar. İlişkileri iyi olan ekiplerde çalışanların sadece % 3'ü iş disiplini ihlal etmiş ise, ilişkileri iyi olmayan iş topluluğunda çalışanların % 38'inin iş disiplinini ihlal ettiği tespit edilmiştir [3, 97].

Konuşma etiği uzmanı N. İ. Formanovskaya kendi çalışmasında yazar ve hekim Zoriy Balayan'ın sürekli dergide yayınlanan aşağıdaki sözlerini alıntı almıştır: " Şu anda doktorlar kendi aralarında 'kalp krizi salgını' terimini kullanıyorlar. Kalp krizinin bulaşıcı bir hastalık olmadığını hepimiz biliyoruz, neden o zaman kalp krizine "salgın" diyorlar? Fakat biraz düşünüp dikkat edersek bunun bir yanlışlık olmadığını göreceğiz. Kalp krizi de bulaşıcı hastalık gibi bir kişiden diğerine geçiyormuş. Ayrıca herhangi bir mikrop ve virüs aracılığıyla değil. O kötü sözler, eylemler ve birbirlerine karşı tutumlar yoluyla geçiyormuş. Çoğu zaman zayıf yönlerimizi gizleriz ve kendimizi artık moda olan ve birçokları için anlaşılmasız olan "stres" kelimesiyle haklı çıkarmaya çalışırız.

Her birimiz, herhangi bir sıkıntı ve güçlüklerden değil, önemsiz konulardan kaynaklanan düzinelerce stresli durumu kolayca hatırlayabiliriz. Stresli durumların% 80'inin kuyruk sırasında meydana geldiği tespit edilmiştir. % 20'sini ise bürokrasi yaratmaktadır. Kalp krizlerinin büyük bir oranı ise ahlaki ve psikolojik atmosferi kötü olan, kötülük, kıskançlık, casusluk, aşağılama ve istismarın yaygın olduğu işyerlerinde meydana gelmektedir "[5, 4].

Yukarıda bahsi geçen yazarın sözlerinde bir yanlışlık yoktur. Çünkü günlük hayatımızdaki çatışmaların nedenlerini analiz edecek olursak onların çoğunun nedeninin küçük şeyler olduğunu görürüz. "Değersiz şeylerin hegemonyası" teriminin kullanıma girmesi tesadüf değildir. Bazen bu "hegemonya" nın kendisi hayatı tamamen zehirlemektedir [6, 14]. Bu arada, Amerikan şirketleri uzun zamandır kendi kadrolarına psikolog ve sosyologları dahil ederek deneme yapmaktadırlar. Bu uzmanların verdiği hizmetlerin sonucu onlara harcanan masrafları tamamen haklı kılarak, işgücü verimliliğini önemli ölçüde artırmaktadır.

Sosyologlara göre, bir mühendisin kariyer başarısının% 90'ı insanlarla nasıl etkileşim kurduğuna bağlıdır. Tabii ki, bu yüzde fazla yüksek gösterilmiş gibi görünüyor. Fakat işyerinde kurulan ilişkinin öneminden şüphelenmek için hiçbir neden yoktur. Bu konudaki diğer bilgiler de ilgi çekicidir. Mesai saatlerinin %15'nin işyerindeki ilişkilerin bozulmasından kaynaklanan çatışmaları çözmek için harcandığı tespit edilmiştir. İşyerlerindeki çatışmaların yaklaşık% 80'i yanlış anlaşılmalardan, kendilerini başkasının yerine koyamamaktan ve kendilerine o kişinin gözüyle bakamamaktan kaynaklanıyor [6, 97].

Günümüzde iş etiği kurallarının mesleki faaliyetlerde önemli bir role sahip olduğundan kimse şüphe duymuyor. Bununla ilgili olarak yirminci yüzyılın başlarında dünyanın ilk milyarderi olan, 1870'te kendi petrol şirketi "Standard Oil Company"yi kurup, kısa sürede ABD petrol üretiminin % 95'ini kontrolü altına alan Amerikalı John Davison Rockefeller (1839-1937) bile: "İnsanlarla iletişim kurabilme yeteneği, şeker veya kahve gibi para karşılığı satın alınan bir üründür. Ve ben bu ürünün bedelini dünyadaki diğer tüm mallardan daha fazla olarak ödemeye hazırım" – demiştir [2, 21].

Bu nedenlerden dolayı, günümüzde insanlar arasında nezaket ve inceliğin olması - bizim sürekli olarak artmasını, gelişmesini hayal ettiğimiz, hayattaki en önemli taleplerden biridir. Nezaket ve incelik, tüm insanlar için uygun koşulların yaratılması ve etrafındaki insanlar ile ilişkiler her zaman herkese yalnızca zevk getirmelidir. Bu herkes için ve her bir insan için gereklidir. Özellikle nezaket, her bir kültürlü insanın temel niteliklerinden biridir. Bu yüzden nerede ve ne zaman olursa olsun her zaman kibar ve nazik olarak kalabilmek için her şeyden önce, kültürlü davranış temellerini ve temel görgü kurallarını bilmeniz gereklidir.

Çünkü görgü kurallarının temel işlevi nezaketi korumaktır. Öte yandan nezaket felsefi bir kavramdır. Etik Sözlüğü bu fenomeni şu şekilde tanımlar: "... insanlara saygı, davranışın günlük normu ve bir kişinin davranışını karakterize eden ve başkalarına davranmanın yaygın bir yolu haline gelen ahlaki bir niteliktir. Nezaket, görgü kurallarının en basit şartıdır; o aşağıdakileri kapsar: dikkat, herkese iyilik dileme arzusunun dış görüntüsü, muhtaç bir kişiye hizmet etmeye hazır olmak, titizlik, incelik.

Nezaketin tam tersi olanlar: kabalık, utanmazlık, başkalarına karşı kibirli davranmak ve kendisini başkalarından üst görmektir "[4, 37]. Görgü kurallarının en basit gerekliliği olan nezaketin "arka yüzünü" görebilseydik, o arka yüzde kesinlikle "şeref" kelimesini okurduk. Çünkü nezaket başka birisine saygı duymanın bir biçimidir, demek ki bu kişiye saygı duymak otomatikten o kişinin onur ve şerefine hakaret etmemeyi gerektirir.

Nezaketin zıttı olan kabalık insanı incitir, kişi kendi kırgınlığını düşünmekle meşgul olur ve bir karakter uyuşmazlığı ortaya çıkar. Bütün bunlar çalışma gücünü ve yeteneğini düşürür. Bu nedenle kabalığa çalışma gücünün uzlaşmaz düşmanı diyebiliriz. Görgü kuralları, doğası gereği eşit olmayan ortakların (milliyeti, sosyal, cinsel durumu, psikolojik ve yaş özellikleri, bakışı, eğitim düzeyi açısından) etkileşimini sağlar. Bu nedenle, görgü kuralları her zaman her iki tarafa karşılıklı yarar sağlayan koşullarda oluşturulmuş bir uzlaşmadır [1, 7]. Görgü kuralları insanların geçit vermez tavsiyeler ormanında kaybolması için değil, tam tersine insanların her türlü durumlarda ve insan ilişkileri labirentlerinden sapmadan doğru yolu bulabilmeleri için bir "Ariadne ipliği" görevi görür.

Görgü kurallarına uymak, her türlü meslek temsilcilerinin mesleki faaliyetlerinde başarılı olmalarını sağlar. Her uzman kendi işyerinde ve işyeri dışı başka yerlerde çok çeşitli insanlarla (meslektaşları, arkadaşları, yabancılar vb.) etkileşim kurar. Görgü kurallarını ne kadar iyi bilirse, mesleki faaliyetinde de o kadar başarılı olacaktır. Sevdikleri ve arkadaşlarıyla ilişkilerinde kendisini rahat ve emin hisseder. Görgü kurallarını bilmek, başkalarıyla ilişkilerimizde hata yapmaktan kaçınmamıza yardımcı olur. İnsanın hayatında ve başka insanlar ile olan ilişkilerinde başarılı olması için çok çeşitli fırsatlar sunar. İşteki başarıya büyük önem veren iş dünyasında görgü kuralları artık felsefi bir kavramdan ekonomik bir kategoriye dönüştü diyebiliriz. O işadama iş ilişkilerini uyumlu hale getirir ve her türlü faaliyetlerinin verimliliğini artırır. Kibar tavır eksikliği ise kurum ve kuruluşlardaki ahlaki ve psikolojik ortamı olumsuz yönden etkiler ve insan ilişkilerinde rahatsızlık ve gerginliği ortaya çıkartarak, çatışmayı artırır.

Yanlış davranış veya basit kabalık yüzünden her yıl ne kadar para boşuna harcandığını, kaç kişinin kariyerinin zarar gördüğünü ve kaç sözleşmenin imzalanmadığını söylemek zor. Bunu doğru değerlendirerek, örneğin Japonya'da, kibar ve görgü kuralları danışmalarına yılda 700 milyon dolar (Jager, 1994) para harcıyorlar [2, 21]. Böyle tedbirlerin verdiği sonuç açık olup, bununla ilgili olarak: "... attığınız her adımın önemli olduğu günümüz iş dünyasında nezaket çok değerlidir! Amerikalı üreticinin dediklerine göre o Japonlarla iş yapmaktan hoşlanır. Çünkü onlar girişimci, çalışkan, kibar ve muhataplarını dinlemeyi biliyorlar. Gördüğünüz gibi, nezaket (muhatabını dinleyebilmek bile!) işadamaının en önemli niteliklerinden biridir "[5, 59] – diye vurgulamıştır.

3. SONUÇ

Sonuç olarak, iş etiği veya kurumsal etik kurallarını iyi bilmek ve onları pratikte kullanabilmek, her insanın mesleki faaliyetinde giderek daha önemli bir faktör haline gelmektedir. Elbette, sadece görgü kurallarını bilen, fakat mesleki hazırlığı olmayan ve gerekli girişimcilik becerilerine sahip olmayan birinin mesleki faaliyetine başarılı olacağını kimse garanti edemez. Sırf kibar olduğu ve kibar konuştuğu için kimsenin işe alınmayacağı aşikardır. Fakat görgü kurallarını iyi bilmek ve görgü kurallarına uymak, insanın başarı şansını artırır.

Kaynaklar

1. Bayburin A. K., Toporkov A. L. Görgü kuralları kökenleri. - Leningrad: "Bilim", 1990.
2. Kobzeva V. V. Soru ve cevaplar ile görgü kuralları. - Moskova: FAIR-PRESS, 2003.
3. Rıdanova İ. İ. Görgü kuralları dersleri. - Minsk: Yüksek Okul, 1988.
4. Etik sözlüğü. - 6. baskı. - Moskova: Politizdat, 1989.
5. Formanovskaya N. İ. Konuşma etiği ve konuşma kültürü. - Moskova: Yüksek Okul, 1989.
6. Hodakov M. Hemen iyi olunamaz... - Frunze: Kırgızistan, 1979.